

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Akademik İncelemeler Dergisi

Journal of Academic Inquiries

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

AKADEMİK İNCELEMELER DERGİSİ

Journal
of
Academic Inquiries

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2021 (Ekim/October)

Açık Erişim Politikası/ Open Access Policy

Akademik İncelemeler Dergisi, Creative Commons Alıntı-Gayriticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Akademik İncelemeler Dergisi, bilimsel araştırmaları halka ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracığı ilkesini benimseyerek, içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır. Akademik İncelemeler Dergisi, Budapeşte Açık Erişim Deklarasyonunu imzalamıştır.

Journal of Academic Inquiries is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License. Journal of Academic Inquiries provides immediate open access to its content on the principle that making research free available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Journal of Academic Inquiries has added its name to the Budapest Open Access Initiative.

Dizinleme Bilgileri/ Abstracting and Indexing Services

Crossref

idealonline

MIAR

ACARINDEX

CiteFactor

SÖBIAD

BASE

ROAD

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü 54187
Serdivan/Sakarya

academicinquiries@sakarya.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler>

Akademik İncelemeler Dergisi

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adına Derginin Sahibi

Prof. Dr. Arif BİLGİN

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ALTINSOY

Editör Yardımcısı: Dr. Öğr. Üyesi Büşra ÇAKMAKTAŞ

Teknik Editör: Arş. Gör. Abdullah ÖZÇELİK

Dil Editörü (Türkçe): Arş. Gör. Meryem KAYTAN

Dil Editörü (İngilizce): Arş. Gör. Kübra Nur YÜZÜNCÜYİL

Mizanpaj Editörü: Nazan BUDAK

Son Okuma: Arş. Gör. Ömer Can BAŞ

Yayın Kurulu: Doç. Dr. Yahya ARAZ (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Aynur ERDOĞAN COŞKUN (İstanbul Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ALTUN (Sakarya Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan KALAYCI (Sakarya Üniversitesi)

Dr. Ayşe Gül TOPRAK (Sakarya Üniversitesi)

Danışma Kurulu: Prof. Dr. Bayram Ali KAYA (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Berch BERBEROĞLU (University of Nevada)

Prof. Dr. Fatih ANDI (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail COŞKUN (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Jurgen BELLERS (Universität Siegen)

Prof. Dr. Kemal İNAT (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Ken LIGHT (University of California)

Prof. Dr. Markus PORSCHE-LUDWIG (National Dong-Hwa University)

Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ (Aydın Kocatepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Michael KIMMEL (Stony Brook University)

Prof. Dr. Özlem OĞUZHAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Paul Martin LESTER (University of Texas)

Prof. Dr. Raymond HINNEBUSCH (St. Andrew University)

Prof. Dr. William VELEZ (University of Wisconsin-Milwaukee)

Journal of Academic Inquiries

Owner on behalf of Institute of Social Science

Prof. Dr. Arif BİLGİN

Editor in Chief: Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ALTINSOY

Editorial Assistant: Dr. Öğr. Üyesi Büşra ÇAKMAKTAŞ

Language Editor (Turkish): Res. Asst. Meryem KAYTAN

Language Editor (English): Res. Asst. Kübra Nur YÜZÜNCÜYİL

Layout Editor: Nazan BUDAK

Proofreader: Res. Asst. Ömer Can BAŞ

Editorial Board: Assoc. Prof. Yahya ARAZ (Dokuz Eylül University)

Asst. Prof. Aynur ERDOĞAN COŞKUN (İstanbul University)

Asst. Prof. Mustafa ALTUN (Sakarya Üniversitesi)

Asst. Prof. Rıdvan KALAYCI (Sakarya University)

Dr. Ayşe Gül TOPRAK (Sakarya University)

Advisory Board: Prof. Dr. Bayram Ali KAYA (Sakarya University)

Prof. Dr. Berch BERBEROĞLU (University of Nevada)

Prof. Dr. Fatih ANDI (Fatih Sultan Mehmet Vakıf University)

Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN (Sakarya University)

Prof. Dr. İsmail COŞKUN (İstanbul University)

Prof. Dr. Jurgen BELLERS (Universität Siegen)

Prof. Dr. Kemal İNAT (Sakarya University)

Prof. Ken LIGHT (University of California)

Prof. Dr. Markus PORSCHE-LUDWIG (National Dong-Hwa University)

Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ (Afyon Kocatepe University)

Prof. Dr. Michael KIMMEL (Stony Brook University)

Prof. Dr. Özlem OĞUZHAN (İstanbul Medeniyet University)

Prof. Dr. Paul Martin LESTER (University of Texas)

Prof. Dr. Raymond HINNEBUSCH (St. Andrew University)

Prof. Dr. William VELEZ (University of Wisconsin-Milwaukee)

Editör'den

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından tarafsız ve ilkeli yayın anlayışı ile Nisan ve Ekim aylarında yayınlanan Akademik İncelemeler Dergisi, ücretsiz, hakemli ve uluslararası akademik bir dergidir. Dergimiz bilimsel çalışma ve akademik incelemelerin bilim çevreleri ile paylaşarak müzakere edilmesini ve değerlendirilmesini sağlamaya yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Yayın hayatında 15. Yılı geride bırakan dergimize akademik çevreler tarafından gösterilen yoğun ilgi bizleri ziyadesi ile memnun etmektedir. Derginin kurumsal altyapısını geliştirmek, yazarlar ve hakemler açısından daha öngörülebilir bir hale getirmek amacı ile uluslararası saygın endekslere başvurular gerçekleştirerek en güncel akademik gelişmeleri takip ediyoruz.

Tüm bu süreçlerde çaba gösteren dergi ekibimize, ön inceleme aşamasında desteğini esirgemeyen alan editörlerimize ve makaleleri hiçbir karşılık beklemeden tek tek en ince ayrıntısına kadar okuyup değerlendiren hakemlerimize teşekkür ederiz.

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ALTINSOY

İçindekiler/Contents

- 01** *Tanrı ve Mesih Adına Siyaset: Donald Trump Yönetimi Döneminde Evanjelizm ABD Dış Politikası Üzerindeki Artan Etkisi/*
Politics in the name of God and Jesus: Evangelicalism's Rising Influence on U.S.Foreign Policy During DonaldTrump's Presidency Period
Onur Mert ÇELİK & Mehmet Akif OKUR
- 26** *Çocuğun İyi Olma Hâlinin Gelişmesinde Sosyoekonomik ve Yönetel Politikalar: Finlandiya Örneği/*
Socioeconomic andManagerial Policies in the Development of Childiren's Well-being: The Caseof Finland
Samed KURBAN
- 44** *Sosyal Medyada Etik, Bilgi Manipülasyonu ve Siber Güvenlik/*
Ethics, Information Manipulation and Cyber Security in Social Media
Aynur TEKKE & Aybala LALE
- 63** *Asimilasyonculuk Sonrası Dönemde Asimilasyon/*
Assimilation in the Post-Assimilationist Era
Mustafa Kemal ŞAN & Salih TZAMPAZ
- 82** *Ditransitive Constructions in Zaza Langauge/*
Zaza Dilinde Çift Geçişli Fiillerin Yapısı
İlyas ARSLAN
- 99** *Ak Parti ve Kadınların Siyasal Temsili/*
The Justice and Development Party (JDP) and Women's Political Representation
Mezher YÜKSEL
- 119** *Covid-19 Sağlık Krizi Gazete Haberlerinin Salgının Seyri Kapsamında Analizi/*
Analysis of the Covid-19 Health Crisis Newspaper News in the Context of the Pandemic's Course
Eda TURANCI
- 140** *Cemaatçilik ve Bireycilik Arasında Piyasa İlişkileri/*
Market Relations between Communitarianism and Individualism
Merve SOYLU & Harun ŞENCAL
- 156** *İki Muhayyile: İmparatorluk ve Ulus Devlet /*
Two Imaginations: Empire And Naton State
Burak GÖKALP & Hayrettin ÖZLER
- 172** *Nesneleştirilmiş Beden Bilincinin Dindarlık ile Selfitis Davranış İlişkisindeki Rolü/*
The Role of Objectified Body Consciousness in the Relationship between Religiosity and Selfitis Behavior
Büşra KILIÇ AHMEDİ & Meryem ŞAHİN
- 191** *Timarlı Sipahilere Hazineden Borç Verilmesi Meselesi: IV. Murat'ın Bağdat Seferi Örneği/*
The Problem of the Lending Debt to the Timar Holders from the Treasury: The Case Study of Murat 4th of Bagdad Campaign
İsmail GÜNDOĞDU
- 211** *About Some Religious Customs of Shii Muslims in Azerbaijan in the 19th Century/*
XIX. yüzyılda Azerbaycan'da Şii Müslümanların Bazı Dini Geleneklerine Dair
Sevinc NASIROVAİ & Tural ŞİRİYEY
- 227** *Rusya Siyasetinde ve Toplumsal Hayatında Muhafazakârlık/*
Conservatism in Russian Politics and Social Life
Halit HAMZAOĞLU
- 249** *Reflections of the Reproduced State Identity on Turkish Foreign Policy: Crises With the USA/*
Yeniden Üretilen Devlet Kimliğinin Türk Dış Politikasına Yansımaları: ABD ile Krizler
Burak ERCOŞKUN
- 270** *Yapısökümcü Bakış Tarzının Gerçekleştirdiği Büyük Anlam ve Eylem Operasyonunu Dil Felsefesi Üzerinden Okumak/*
Reading The Great Meaning And Acton Operation That The Destructive View Performs In The Light Of Philosophy Of Language
Hasan AKAY

Tanrı ve Mesih Adına Siyaset: Donald Trump Yönetimi Döneminde Evanjelizm ABD Dış Politikası Üzerindeki Artan Etkisi

*Politics in the name of God and Jesus: Evangelicalism's Rising
Influence on U.S.Foreign Policy During DonaldTrump's
Presidency Period*

Onur Mert ÇELİK

Yüksek Lisans Yıldız Teknik Üniversitesi,
omertozcelikk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0708-7941>

Mehmet Akif OKUR

Prof.Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
mehmetakifo@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0001-5095-6113>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial
License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons
Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Çelik, M. Onur - Okur, M. Akif. "Tanrı ve Mesih Adına Siyaset: Donald Trump Yönetimi
Döneminde Evanjelizm ABD Dış Politikası Üzerindeki Artan Etkisi". Akademik
İncelemeler Dergisi 16 / 2 (Ekim 2021): 1-25.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.871002>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 30.01.2021
Kabul Tarihi/Date Accepted: 20.08.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2021 (Ekim/October)

Akademik İncelemeler Dergisi

Trump Yönetimi Döneminde ABD'nin İsrail ve İran Politikası: Köktenci Evanjeliklerin Etkisi

Öz

Amerikan tarihi ve demografik yapısından kaynağını alan nedenlerden ötürü evanjelizm, Amerikan toplumunun önemli bir çoğunluğunun dünya görüşünü şekillendirmiş ve toplumun en alt kademesinden devletin en üst düzey yetkililerine kadar etkisini göstermiştir. Ancak evanjelik Hristiyanlar dini açıdan ve politik olarak yekpare olmamışlardır. Amerika Birleşik Devletleri'nde hemen her Protestan mezhebinde evanjelikler bulunabilmekle beraber birçok farklı inanç, çeşitli alt kültürler ve birbirine zıt görüşler taşıyan evanjelizmler de söz konusu olmuştur. 1970'li yılların başından itibaren ise yeni muhafazakâr sağ olarak da adlandırılan ve gerek kiliselerde gerekse tesis ettikleri çeşitli sivil toplum organizasyonları aracılığıyla kamuoyunda görünürlükleri artan ve ABD siyasetinde etkili bir güç haline gelen köktenci görüşlere sahip evanjelik gruplar öne çıkmaya başlamıştır. Bu çalışma, bu köktenci evanjelik grupların Donald Trump yönetimi döneminde ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik izlediği politikalara olan etkisini incelemektedir. Bu kapsamda evanjeliklerin iç ve dış politikada bir baskı grubu olarak çıkar algılarını açıklama, özel olarak ilgilendiği dış politika alanlarını tanımlama ve Evanjelik hareketin Donald Trump ve yönetimindeki diğer isimlerle etkileşimleri ve bağlantılarını gözlemlemeye çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Amerikan Dış Politikası, Trump'ın Başkanlık Dönemi, Evanjelizm, Aşamalı Kadercilik

US Policy Toward Israel And Iran During Trump Administration: The Influence of Fundamentalist Evangelicals

Abstract

Evangelicalism, due to the reasons stemming from the American history and demographic structure, has shaped the worldview of the majority of American society and has shown its influence from the lowest level of society to the highest officials of the government. However, evangelical Christians are not religiously and politically monolithic. Although evangelicals can be found in almost every Protestant sect in the United States, there have been many different beliefs, various subcultures, and evangelicalism with opposing views. Since the early 1970s, evangelical groups with fundamentalist views, which are also called the neo-conservative right, have increased their visibility in public opinion both within churches and through the various non-governmental organisations which they have established and have become an influential force in US politics. This study examines the effects of these fundamentalist evangelical groups on the US policies towards the Middle East during the Donald Trump administration period. In this context, it tries to explain the interests perceptions of evangelicals as a pressure group in domestic and foreign policy, to define the foreign policy areas in which they are particularly interested, and to observe the interactions and connections of the evangelical movement with Donald Trump and other actors under his administration.

Keywords: Political Science and International Relations, U.S. Foreign Policy, Trump's Presidency Period, Evangelicalism, Dispensationalism

Giriş

Amerikan halkı için din unsuru, tarih sahnesine çıktıkları ilk zamanlardan itibaren diğer uluslarla olan ilişkilerinde belirleyici faktörlerden biri olmuştur. Bugünkü Kuzey Amerika topraklarında İngiliz kolonilerinin hüküm sürdüğü dönemde Protestanlık bir reform sürecinden geçmiş ve Amerikan ulusu “kilise ruhuna sahip bir millet” niteliği kazanarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) bizzat “dini bir fikir” olarak kurulmuştur (Chersterton, 2016, 12). Chersterton’a göre (2006, 15) bu durum, Amerika’yı en pragmatik olması gereken zamanlarda bile dini açıdan idealist bir ülke haline büründürmüştür. Amerikan dış politikasında çeşitli dönemlerde gözlenen izolasyonculuk, realizm ve idealizm gibi siyasetlerin hepsinde çeşitli dini alt akımlar vuku bulmuştur.

1730’ların ve 1740’ların Büyük Uyanışı (Great Awakening), din olgusunun Amerikan siyasi düşüncesiyle iç içe geçmesinde önemli pay sahibi olmuştur. Birinci Anayasa Değişikliği ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri’nin “Tanrı’nın seçtiği ulus” olduğu ve Amerikan anayasasının da ilhamını tanrısal bir iradede aldığı fikri kök salmıştır (Preston, 2012, 87). 19. Yüzyılın başlarında meydana gelen bu dini uyanış hareketleri, Amerikan toplumunu hükümetin tepesinden toplumun en alt basamağına kadar giderek Evanjelik-Protestan bir ülke haline getirmiş ve nihayetinde evanjelizm, Randall Balmer’ın “Amerika’nın halk dini” dediği unsur haline gelmiştir (Balmer, 2006, 68-74).

Bununla birlikte Birinci ve İkinci Büyük Uyanışları takip eden ihya (revival) döneminden sonra Protestanlık içinde bir dizi tartışma meydana çıkmıştır. Balmer’e göre (2006, 19-45) temel çatışma, Hristiyanlığa yeni düşünce biçimleri getirmeye çalışan ve İncil dilinin mecazi olarak yorumlanabileceğine inanan teolojik modernizm gibi ilerlemeci (progressive) yorumlar ile buna karşı çıkan köktenci Hristiyanlar arasında olmuş ve bu köktenci gruplar kendilerini evanjelik olarak tanımakla beraber bu yeni yorum şemasını reddetmiş ve kendilerini bu yeni evanjelik dalgadan ayırmışlardır. Dolayısıyla bu bölünme, İncil’i köktenci bir yorum ile okuyup anlayan ve bu yüzden modernizmi reddeden muhafazakâr bir dini grup olarak Amerikan evanjeliklerinin gelişiminde önemli bir aşama olmuştur. Artık evanjelik kimliğin temel bir parçası haline gelen köktenci inançlar, siyasete dair taşıdıkları temel endişe noktalarıyla da uyum göstermiş ve evanjeliklerin daha sonra politik meselelere olan yaklaşımlarına tesir edecek bir nitelik teşkil etmiştir.

Bu iki farklı yorum teolojik anlamda da bin yıl öncelik (pre-millennialism) ve bin yıl sonracılık (post-millennialism) olmak üzere iki farklı dini düşünce okulu tarafından temsil edilmiştir. Bin yıl sonracılık insanlığa dair iyimser bir görüşü benimsemekte ve Mesih’in kilise aracılığıyla dünyayı her geçen gün iyileştirdiğine inanarak İncil’de kehanet edilen Altın Çağ’ı bugünün dünyasında mevcut, halihazırda gelişen bir gerçeklik olarak kabul etmektedir (Leonhard, 2010, 74).

Bin yıl önceliler ise kötülüğün hâlâ canlı ve yükselişte olduğuna, büyük sıkıntı döneminin gelmesiyle birlikte bu durumun doruğa ulaşacağına inanmaktadır.

Bireysel olarak inananlar ve kiliseler dünyaya iyilik getirmek için çalışabilirler ancak bu sadece geçici bir çaba olacak, nihayetinde insanlık ve Kilise, şeytanın dünyasını günahattan arındırmada başarısız olacaktır. Hristiyanlar, ülkeler arasında barışı teşvik etmek için çabalayabilir ve savaşları protesto edebilirler ancak yalnızca “Barış Prensi” olan İsa, “insanların kılıçları saban demirlerine, mızrakları budama kancalarına dönüştürdüğü” bir krallık kurabilecektir. Dolayısıyla Leonhard’ın ifadesiyle (2010, 74) Mesih’in döndüğü dünya nihayetinde bir kargaşa ortamı olacaktır.

1976 Başkanlık seçimleri, Amerikan dış politikasının ve din unsurunun artık birbiriyle esaslı bir bütün haline geldiği önemli bir değişikliğin habercisi olmuştur. Amerikalılar bir Baptist Pazar Okulu öğretmeni ve bin yıl sonraki görüşlere sahip (Carter, 2006, 153) Jimmy Carter'ı başkan seçmişlerdir. Carter, göreve başladıktan hemen sonra, ABD dış politikasını kendi evanjelik fikirleriyle uyumlu hale getirmiştir. Evanjelizmde çok önemli bir yer teşkil eden "yeniden doğuş" inancını benimseyen Carter, ABD'nin değişmeyen ahlaki temellere dayanan bir dış politika izlemesi gerektiğini savunmuştur (Balmer, 2006, 159).

Carter'ın Amerika Birleşik Devletleri Başkanlığı'na seçilmesi aynı zamanda kendisi ile benzer inancı taşıyor gibi görünen köktenci evanjelik çevrelerde de büyük umutlar doğurmuştur. Ancak ABD Başkanlığı'nı yürüttüğü dört yılın sonunda Carter, bu grupların beklentilerini karşılayamamış ve evanjelizmin Amerikan siyaseti ve dış politikasına olan etkisi bu noktadan sonra farklı bir seyir izlemiştir. Carter hükümetin gücünü bu evanjelik aktivistlerin dilediği ve onların algıladığı şekilde bir ahlak anlayışını yasal hale getirmek için kullanmak istememiştir (Isserman - Kazin, 2011, 305). Bu durumun nedeni Carter'ın evanjelizmi yorumlayışı bin yıl sonraki ve ilerlemeci bir mantığa dayanırken köktenci evanjeliklerin İncil'i bin yıl önceki aşamalı kadercilik (dispensationalism) doktrinine göre değerlendirmesi olmuştur. Dolayısıyla bu köktenci evanjeliklerin Carter'dan istediklerini alamaması, onları ülkenin Yahudi-Hristiyan (Judeo-Christian) bir değerler sistemine dayandığına inandıkları kimliklerini yeniden tesis etmek ve bu değerleri yaymak için Amerikan askeri gücünü eski konumuna getirmeyi vadeden başka adaylar aramaya sevk etmiştir. Sonuç olarak evanjelikler, 1980 Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle birlikte bir Hollywood aktörü ve eşinden boşanmış olan ve çok dindar bir geçmişi bulunmayan Ronald Reagan'ı Pazar Okulu öğretmeni Jimmy Carter'a karşı desteklemiştir. (Marsden, 2006).

Sonuç olarak Carter yönetimi sırasında görünürlük kazanıp etkilerini arttıran ve Reagan'ın Başkanlığı ile birlikte tamamıyla politik olarak sağa sürüklenerek Cumhuriyetçi partiye eklenen bu yeni muhafazakâr evanjelik gruplar, evanjelizm ile ilgili klasik görüşleri değişime uğratmış ve günümüzde de Demokrat Parti'ye egemen olan bin yıl sonraki, ilerlemeci ve liberal eğilimlere yönelik tepkilerin bayraktarlığını yapmıştır. Bu grupların etkilediği beyaz Evanjelik seçmen, 2016 seçimlerinde yüzde 81 gibi yüksek bir çoğunlukla Donald Trump'a oy vermiştir. Esasında Donald Trump, evanjelik ahlak anlayışı bakımından hiç de uygun bir aday gibi gözükme de bu seçmen grubu, Trump için önceki dört Cumhuriyetçi adaya kıyasla daha yüksek bir oranda oy kullanmıştır (Martinez - Smith, 15 Şubat 2020). Trump'ın dış politikaya yaklaşımı ve bu politikaların oluşumunda hükümet aygıtlarını kullanım tarzı kendisine özgü olsa da, onun iç ve dış meselelere olan yaklaşımı, bu köktenci Evanjelik anlayışla aynı dini ve ahlaki hassasiyete dayanmamakla beraber benzer kaygılar taşımıştır.

Bu çalışma, evanjelizm özelinde dini bir arka plana dayanan dünya görüşlerinin bir ülkenin dış politikasında belirgin bir unsur olarak öne çıkmasının hangi durum ve şartlar altında mümkün olabileceğini göstermeyi amaçlamaktadır. Yine bu çalışma, evanjelik gruplarla Amerikan yönetimi arasındaki ilişkilerin, ABD'nin izlemiş olduğu dış politikalarda önemli bir etkiye sahip olduğu hipotezi üzerine inşa edilmiştir. Bu kapsamda evanjelizm inancı ve evanjelikler, çeşitli yöntemler aracılığıyla ABD dış politikasını etkileyen unsurlar olarak sunulmaktadır. Bu çalışmada ortaya konulan analizler, evanjelik grupların savunup destekledikleri çeşitli dış politika girişimlerine ve gerçekleştirmiş oldukları lobi çalışmalarına odaklanmaktadır. Bu çerçevede içinde bu çalışma, bin yıl önceki aşamalı kaderciler inancılara sahip köktenci evanjelik anlayışı benimseyenlerin Donald

Trump'ın izlediği dış politikaya etkilerini incelemektedir. Grossman ve Matthews 2009 yılında yayınlamış oldukları eserinde Amerikalıların yüzde 40'ından fazlasının kendilerini bir tür "Evanjelik" olarak tanımladıklarını savunmuştur (Grossman - Matthews, 2009, 120-136). Bu oran her ne kadar tartışmalı gibi gözükse de ve hatta "Evanjelikler" nüfusun çok daha az bir kısmını temsil etse bile grubun Amerikan yönetimleri üzerindeki etkilerini -onların amaçlarını, inançlarını, görüşlerini ve politikalarını anlamak için- incelemeye değer kılmalıdır.

1.Kavramsal Çerçeve

Tarihçilere göre evanjelikleri dört temel unsur tanımlamaktadır: İncil'in dini konularda en yüksek otorite olduğu anlamına gelen "Biblicizm", İsa'nın tüm insanoğlunun günahları için kendini kurban ederek çarmıha gerilmesine odaklanan "Crucicentrism", evanjelizmin "yeniden doğuş (born again)" boyutunu kapsayan "Conversionism" ve "Aktivizm" (Hankins, 2008, 1). Evanjelik Protestanlığın bu son unsuru siyasete bağlanabilir. Aktivizm, evanjelik olmanın merkezi bir parçasıdır. Hankins'e göre bu aktivizm (2008, 2), ahlaki ve politik konularda aktif olmanın yanında insanları bilinçlendirmek üzere vaaz verme ve misyonerlik çalışmaları gibi birçok biçim alabilir. Tüm bu unsurlar mevcutsa, bir kişi evanjelik olarak tanımlanabilir. Ancak Evanjelik Hıristiyanlar dini açıdan ve politik olarak yekpare değildir. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki hemen her Protestan mezhebinde evanjelikler bulunabilir (Berggren - Rae, 2006, 6). Birçok belirgin kişilik, çeşitli alt kültürler, birçok farklı evanjelik ve evanjelizm vardır. Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde birçok farklı evanjelizm ve yine birçok farklı dinamik çerçevesinde gelişen ve hatta birbirinin tam zıttı eğilimlere sahip olan çeşitli Evanjelik hareketler meydana çıkmıştır. Ancak evanjeliklerin ABD dış politikasına olan etkilerini kavramsallaştırmak gerektiğinde, evanjeliklerin İncil kehanetlerine bağlı olarak insanlığın nihai kaderini veya dünya tarihini sonuçlandıracağına inandıkları olayları içeren eskatolojik boyuta ve İsrail'e olan desteklerine bakmak gerekmektedir.

1.1.Eskatolojik Boyut

Hıristiyan eskatolojisi, Batı felsefesi ve fikriyatının gelişiminde çok güçlü bir etkiye sahip olmuştur. Dördüncü yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlaşması ile birlikte Hıristiyanlığın İncil'deki kehanetlere ve ahir zamanlara dair ortaya koyduğu yorumlar, ülkelerin yönetim felsefelerini etkilemiş ve güncel sorun alanlarının belirlenmesi ve bu sorunların çözümünde bir rehber işlevi görmüştür. Roma'nın ardından Batı dünyasında ortaya çıkan ve Hıristiyanlığın etkisi altında kalan birçok devlet, İncil kehanetlerine dair yorumlarını ulusal ideolojilerine entegre etmeye çalışmışlardır. Bu kehanetçilik geleneği ile ABD kuruluş ideolojisinin karışımından doğan birtakım ilke ve prensipler, Amerikan dış politikasının işleyişine önemli ölçüde sirayet etmiştir (Leonhard, 2010, 91). Dolayısıyla Amerikan dış politikası, kilise geleneklerinden ve bu kehanetlerin yorumlanmasından geniş anlamda etkilenmiş ve bu yorumlar Amerikalıların dünyaya dair bakış açılarını belirlemiştir. Buna bağlı olarak ABD; iki temel ancak birbirine zıt yorumları barındıran dini düşünce okullarının çatıştığı farklı dış politika yaklaşımlarına sahip olmuş ve dış politikasını bu diyalektik etrafında şekillendirmiştir.

Hıristiyan eskatolojisindeki en temel tartışma konusu, Mesih'in Altın Çağ'a göre geri dönüşünün zamanlamasıyla ilgilidir. Bu kapsamda "bin yıl önceliklik" ve "bin yıl sonracılık" olmak üzere iki farklı düşünce okulu öne çıkmaktadır. Temelde binyıl önceliklik, Mesih'in gelecekte yeryüzüne tekrar geri dönüp dünyanın gidişatına müdahale edeceğini ve ardından bin yıl boyunca sürecek krallığını kurarak Altın Çağ'ı getireceğini öngörmektedir. Bu görüşten farklı olarak binyıl sonracılık, Mesih'in dünyaya geri

dönüşünün Altın Çağ'dan sonra meydana geleceğini ve var olan kötü düzeni ortadan kaldırmak için bir geri dönüşü gerektirecek durum olmadığını çünkü zaten halihazırda Mesih'in Kilise aracılığıyla aktif olduğunu savunmaktadır (Leonhard, 2010, 60-61). Buna göre Altın Çağ'a kilisenin gayretleriyle varılacak ve Mesih'in gelişi, Tanrı'nın insanlığa dair nihai kararını vermesinden hemen önce insanlığı son bir kez denetlemek ve Tanrı'nın takdirine şahitlik etmek üzere Altın Çağ'dan sonra yaşanacaktır.

Sonuç olarak bin yıl sonrıcılık, doğası gereği iyimserdir ve yüce bir hedef olarak dünyayı herkesin mutluluğu için daha iyi bir yer haline getirmeye odaklanmakta ve bu amaç doğrultusunda en büyük itici gücün Tanrı olduğu konusunda ısrar etmektedir (Boettner, 1991, 192). Bin yıl sonrıcı görüş, dogma veya ortodoksiyi vurgulamamakta aksine başkalarına yardım ederek ve Mesih'in sevgisini göstererek Hristiyanlığı eylemde uygulamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bin yıl sonrıcılık, politik doğrucudur (Leonhard, 2010, 84).

Bin yıl öncencilik ise tam tersine kötümser bir inançtır ve diğer dinlerden hatta Hristiyanlık içindeki diğer mezheplerden bile oldukça şüpheli olma eğilimindedir, ötekilerle iyi geçinemez (Boettner, 1991, 193). Bu doktrinsel diyalektiğin en önemli sonuçlarından biri, bin yıl öncencilik savunuların birçok kez bin yıl sonrıcı tasvirleri ödünç alarak kendi inançlarını maskeleyerek çalışması olmuştur. George W. Bush, bin yıl öncesi senaryoya inanmasına rağmen özgürlük, adalet, refah ve barışın hüküm sürdüğü bir dünya için çabalamaktan söz etmiştir. Keza 2018'de ABD yönetiminin İsrail Büyükelçiliği'ni Tel Aviv'den Kudüs'e taşımasının ardından Trump yönetimine destek veren birçok evanjelik lider yine bu tür kavramlara başvurmuştur.

Böylelikle bin yıl öncencilik, Amerikan dış politikasında sıklıkla bin yıl sonrıcı kostümlerle kendini gizlemiştir (Leonhard, 2010, 84).

Bin yıl öncencilik savunan aşamalı kaderciler Evanjelik görüşün siyasi ve teolojik temelleri, köktencilik Amerikan kurumlarını derinden şekillendiren bin yıl sonrıcı ve ilerlemeci (progressivist) anlayışa tepki olarak ortaya çıktığı 19. Yüzyılın sonlarında bulunabilir. Aşırı muhafazakâr bir karaktere sahip olan bu anlayış, aşamalı kadercilik doktrininin serpilmesiyle varlık kazanmıştır. Aşamalı kaderciler, Tanrı'nın dünya tarihini, insanlığa ayrı ayrı yazgılar (dispensation) bahsettiği çağlara böldüğüne inanmışlardır. Hristiyanlığın doğumundan sonraki dönem, tüm Hristiyanların dünyanın sonuna hazırlanırken Evanjelikleşmeleri beklenen bir ek süre olarak görülmüştür. Bu inanca göre, ahir zamanların gelmesiyle birlikte dünya büyük bir kargaşa içine girecek ve bu devrin son 7 yılını kapsayan "büyük sıkıntı (tribulation)" döneminden önce hakiki inananlar cennete taşınacaktı (rapture). Ardından Mesih ikinci kez dünyaya gelip Kudüs'ü işgal etmiş olan Deccal güçlerine karşı vereceği savaş sonunda bin yıl boyunca sürecektir bir krallık kuracaktı (Marsden, 2006, 55-62). Bu bin yılın sonunda Tanrı, insanlığa dair nihai kararını (final judgment) verecek ve dünya son bulacaktı. Bu inanç biçimine bağlı olarak aşamalı kaderciler, seçilmiş bir halk olarak Yahudilerin Tanrı'nın dünyaya dair planında özel bir misyonu bulunduğuna inanmıştır (Leonard, 2010, 59). Aşamalı kaderciler, bilhassa ahir zamanlardaki rolü dikkate alındığında İsrail'in her koşulda desteklenmesini bir inanç ve itikad meselesi olarak görmüştür.

Aşamalı kaderciliğin İncil'e dayandırdığı kehanetlerle kurgulanmış bu inanç biçimi, Evanjelik hareket etrafında bir tüketici kültürünün 1970'lerde yaygınlaşmasıyla çok daha görünür hale gelmiştir. Bu akıma mensup çeşitli yazarların eserleri milyonlarca nüsha satmıştır. Televizyonlarda İncil'i vaaz eden papazlar kitle iletişim araçlarında görünüp tanınmaya başladıkça vaazlarında aşamalı kaderciler itikadını teşvik etmişlerdir. Nükleer

çağda, giderek yaklaşan ve dünyanın sonunu getireceğine inanılan Armageddon Savaşı ile ilgili senaryolar büyük ilgi görmüştür. Konu üzerinde çalışan Paul Boyer (1994, 121-157), Soğuk Savaş yıllarının ABD'sinde nükleer savaş ve İncil kehanetleri arasında yakın bağlantılar kurulduğuna dikkat çekmektedir. Bu dönemde, siyaset ve teolojik alan birbirleriyle karışıkça, dini inançlar ile politik hırslar arasındaki çizgiler de bulanıklaşmıştır.

Amerikan Protestanlığı'nda ortaya çıkan bu yeni tür köktenci evanjelizmin büyüüp kamuoyunda görünürlüğünün arttığı 1970'li yıllarla birlikte, daha liberal ve ana akım mezhepler zemin kaybetmiştir. Örneğin Amerika'nın en büyük Protestan mezhebi olan Güney Baptistleri tarihsel olarak cemaatin özerkliğini vurgularken ve resmi inanç beyanlarından kaçınırken, köktencilik 1979'da kilisenin kontrolünü ele geçirmişler ve İncil'in mecazi olarak yorumlanamayacağına ve Kutsal Kitap'ın yanılmazlığına vurgu yapmışlardır (Sandeem, 2008, 73-75).

2016 yılına gelindiğinde ise bin yıl öncesi aşamalı kadercilik inancı, ABD Başkanı Donald Trump'ın gerek yakın danışmanları gerekse kabinesindeki isimler içinde yoğun ölçüde temsil edilmiş ve Trump yönetiminin izlediği politikalarda etkili olmuştur. Trump'ın her ne kadar bu tür dini inanç ve dünya görüşlerine bir aşinalığı bulunmasa da, düzen karşıtı ve popülist milliyetçi fikirleri, ABD'nin dünyadaki yerine ve izlemesi gerektiği dış politikaya dair algıları ve İsrail'e olan bakışı, evanjeliklerin aradıkları ideal Başkan adayını profiliyle uyumlu olmuştur.

1.2. Bin Yıl Öncesi Aşamalı Kadercilik ve İsrail'e Destek

Bin yıl öncesi aşamalı kadercilik anlayışı benimseyen evanjelikler, İsrail'e olan desteklerini temel olarak iki gerekçeye dayandırmaktadırlar. Bunlardan ilkinin Tanrı'nın Yaratılış (Genesis) Kitabı, 12:3'de "Yahudi halkını kutsayanları kutsayacağına, lanet edenleri de lanetleyeceğine" dair İbrahim'e verdiği söz teşkil etmektedir. Bu çerçevede Yahudi halkı Tanrı katında özel bir yere sahiptir ve Yahudi ülkesine destek, inanan bir Hristiyan için en temel gerekliliklerden biridir (Bird, 2013, 557). İkinci olarak ise ilk bölümde bahsedilen Vahiy Kitabı'ndaki (Book of Revelation) Ahir Zamanlar, Mesih'in ikinci gelişi ve bin yıllık krallığı süresince yaşanacak Altın Çağ ile ilgili kehanetlere vurgu yapmaktadırlar. Vahiy Kitabı'nın Mesih'in krallığının süresine (bin yıl) yaptığı atıf, Hristiyanlar arasında gelecekteki Altın Çağ'ı tanımlamak için "Millennium" terimini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle "bin yıl öncesi (Millenarian)" terimi, Mesih'in bin yıllık hükümdarlığına atıf yapan kehanetlerin gerçekleşeceğine inanan insanları tanımlamak için kullanılmaktadır (Leonard, 2010, 58).

16. ve 17. Yüzyıllarda İngiltere'deki Püritenler arasında popülerleşen ve 19. Yüzyılın başlarından itibaren ABD'de yayılarak dini bir okul haline gelen Aşamalı Kaderciliğin İncil'deki kehanetlere getirdiği bu farklı yorum, günümüzdeki bin yıl öncesi evanjelik hareketin görüşlerini büyük ölçüde şekillendirir hale gelmiştir. Aşamalı Kaderciler, Eski Ahit'teki bu kehanetleri İsa Mesih'in beklenen dönüşüyle ilişkilendirmekte ve dünyanın sonunun bu kehanetlerin öngördüğü bir olay örgüsü içinde geleceğini iddia etmektedirler (Noll, 1993, 617-627). Bu inanç biçimi; 20. Yüzyıldan itibaren Siyonist hareketin yükselişi, Filistin'de İngiliz mandasının tesisi sayesinde "vaat edilmiş topraklarda" Yahudi yerleşimlerinin sayısının artması, 1917 Balfour Deklarasyonu ve 1948'de İsrail Devleti'nin kurulması gibi gelişmelerle birlikte Mesih'in gelişinin yaklaştığı umudunu güçlendirmiş ve Evanjelikleri İncil'i doğru okuduklarına ve İncil'deki kehanetlerin aşamalı kadercilik ahir zaman örgüsüne göre ortaya çıktığına ikna etmiştir (Lahr, 2007, 4). Tüm bu gelişmeler çerçevesinde aşamalı kadercilik, İsrail'in İncil kehanetleri içinde ve

Tanrı nezdinde eşsiz bir öneme sahip olduğu fikrini Amerikan Evanjelizmine tanıtmıştır. ABD'deki Evanjelik Hıristiyanların çoğunluğu, bu ahir zaman kehanetleri sebebiyle İsrail hükümetinin en sadık destekçileri haline gelmiştir. (Hankins, 2008, 91).

Pew Araştırma Merkezi'nin Din ve Kamusal Yaşam üzerine 2013 yılında yaptığı bir ankete göre beyaz Evanjeliklerin %82'si de dâhil olmak üzere Amerikalıların %44'ü İsrail'in Yahudilere Tanrı tarafından bahşedildiğine inanmaktadır (Lipka, 3 Ekim 2013). Böyle bir inanç modeli çerçevesinde dış politika, ilahi bir planın aracı haline gelmektedir. Dünyada ve bilhassa Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler, İsa'nın ikinci gelişinin alametlerini gösterdiği ölçüde önem arz etmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, geçmişten bu yana Amerikan dış politikasında etkisini hissettirmiş güçlü aşamalı kaderci temalar bulunabilir. Son dönemde ise bu kıyamet ve ahir zaman inancına dayalı dünya görüşüne katılanlar, Trump'ın dini destekçileri, danışmanları olmuşlardır ve kabinesindeki en kritik makamlarda temsil edilmişlerdir. Donald Trump bu teolojik çerçeveye hâkim olmasa ve hatta inanmasa bile Evanjelik oyların %81'ini alan ve kendisine en yakın iki karar verici konuma Evanjelikleri yerleştirmiş bir Başkan olarak politikalarındaki bu amil göz ardı edilmemesi gereken bir unsur olarak dikkat çekmektedir.

2.Trump Yönetimi Döneminde İsrail-ABD İlişkileri

2. Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası sistemde en sağlam ve istikrarlı ikili ilişkilerden biri İsrail ile ABD arasında olmuştur. Bu özel ilişki biçimi hem Amerikan siyasi liderliği hem de Amerikan halkı tarafından uzun süre boyunca desteklenmiştir. İsrail'in kuruluşundan bu yana Amerikan liderleri, İsrail'i yoğun askeri ve ekonomik yardımlarla, İsrail'in bölge ülkeleriyle yaşadığı askeri çatışmalarda İsrail lehine müdahalelerde bulunarak, çatışmalar sonrası barış müzakereleri esnasında ve uluslararası alanda İsrail'in çıkarlarını gözeterek sürekli olarak desteklemişlerdir (Inbar, 2009). İsrail, Amerikan siyasetinde başlıca dış politika konularından biri olmuş, parti programları ve Başkanlık seçimlerinde düzenli olarak zikredilerek aynı zamanda bir iç politika meselesi haline gelmiştir (Cavari - Freedman 2017, 77). Başkanlar, görevleri esnasında rutin olarak konuşmalarında İsrail ile ilgili konuları ele almış ve ABD ile İsrail arasındaki özel ilişkinin yanı sıra İsrail'in güvenliğini de her zaman koruyup gözeteneğine tekrar tekrar söz vermişlerdir. Ayrıca Kongre Üyeleri, kampanyalarında İsrail'e sıklıkla atıfta bulunmuşlar, yasama eylemlerinde ve basın açıklamalarında da defaten İsrail'e desteklerini göstermişlerdir (Cavari - Nyer, 2014, 7-47; Garnham 1977, 23-45; Feuerwerger, 1979, 253-272).

Ancak son yıllarda İsrail'e yönelik bu yoğun destek değişim göstermektedir. Bir dizi çalışma, İsrail'e yönelik desteğin bir devlet duruşundan ziyade artık yalnızca Cumhuriyetçiler tarafından sahiplenildiğini ortaya koymaktadır (Oldmixon, vd., 2005, 407-426; Rosenson, vd., 2009, 73-91; Cavari - Nyer 2014). Seçim kampanyaları üzerine yapılan araştırmalar, İsrail-Filistin çatışmasının Başkanlık seçimlerinde ve kongre yarışlarında giderek daha fazla tartışıldığını ancak Cumhuriyetçi adaylar arasında çok daha baskın bir rol aldığını göstermektedir (Cavari - Freedman, 2017, 77). Buna göre Cumhuriyetçiler İsrail'e destek konusunda açık ve net bir görüş benimsemişken, Demokratlar İsrail'e desteği Filistin meselesiyle birlikte ele almaktadır. Öte yandan yakın zamana kadar her iki parti seçmeni de İsrail'e Filistinliler ve Araplardan daha fazla sempati duyarken günümüzde Cumhuriyetçilerin yaklaşık %90'ı, Demokratların ise yalnızca %50'si bu eğilimi benimsemektedir (Cavari - Freedman, 2019, 29-57).

2016 Kampanyası sırasında Donald Trump, ABD'nin önceliklerini değiştireceğine ve Amerikan yönetiminin İsrail hükümeti ile ilişkilerini yeniden güçlendireceğine söz

vermiştir. Trump, Aralık 2016'da ABD'nin kararı veto etmemesiyle birlikte 14'e 0 oyla kabul edilen ve İsrail'in Filistin topraklarındaki yerleşim faaliyetlerinin uluslararası hukukun "açık bir ihlali" olduğunu belirten 2334 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı'na sert tepki vermiştir (Guez, 28 Aralık 2016). Başkan Trump, göreve gelişinin üzerinden 1 ay geçmeden Netenyahu'yu Beyaz Saray'a davet etmiş ve ardından 3 ay sonra kendisi İsrail'i ziyaret etmiştir. Ziyareti esnasında Trump, Ağlama Duvarı'nda dua etmiş ve uluslararası toplumun çoğunluğu tarafından işgal altında bir bölge olarak görülen bu yeri ziyaret eden ilk Başkan olmuştur (Hirsch, 2005; Breger - Hammer, 2018).

Bunun yanı sıra Trump, İsrail'e güçlü desteğini göstermek için kampanya döneminde verdiği sözleri yerine getirmiştir. İsrail'in Golan Tepeleri üzerindeki egemenliğini tanımış, İran Nükleer Anlaşması'ndan çekilmiş, BM'de İsrail'e yönelik tek taraflı destek eylemleri gerçekleştirmiş ve ABD'nin İsrail'in güvenliği ve refahına olan bağlılığını defalarca vurgulamıştır. Trump yönetimi döneminde İsrail ile ABD arasındaki savunma, istihbarat ve diplomatik iş birliği her zamankinden daha geniş ve derin bir nitelik arz etmiştir. Trump'ın Başkanlığı döneminde Kongre, İsrail'e savunma yardımı için Obama dönemindeki bir mutabakat anlaşmasını kanun haline getirmiş ve böylece Amerika Birleşik Devletleri İsrail'e on yıl içinde 38 milyar dolar sağlamayı taahhüt etmiştir. Bu, İsrail'e savunma alanında yapılan en büyük transfer niteliğini taşımıştır. Trump, İsrail füze savunma sistemlerini desteklemek için bu yardımı 705 milyon dolarlık destekle tamamlamıştır (Wilner - Gross, 11 Eylül 2017). Ancak Trump'ın Evanjelistler nezdinde en çarpıcı hamleleri Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıyarak ABD Büyükelçiliğini Kudüs'e taşıması ve İsrail'in Kudüs'ün neredeyse tamamında hâkimiyet sağlamasını öngören Barış vizyonu tasarısı olmuştur. Çünkü Evanjelist inanç sistemine göre, İsrail'in kurulması ve El Aksa camisinin bulunduğu alan da dâhil olmak üzere Kudüs'ün tamamen ele geçirilmesi, ahir zaman kehanetlerinin yolunu açacağı düşünülmektedir.

2.1.ABD'nin İsrail Büyükelçiliğini Kudüs'e Taşıma Kararı ve Barış Vizyonu Tasarısı

1948 yılında İsrail Devleti'nin bağımsızlık ilanının ardından tetiklenen savaşın sonucunda İsrail, Kudüs'ün Batı kısmını işgal etmiş, Doğu Kudüs ise Ürdün yönetiminde kalmıştır (PASIA, 2007, 173). Ardından 1967 yılında gerçekleşen 6 Gün Savaşları'nın ardından İsrail, Doğu Kudüs'ü de işgal etmiş ve şehri bir bütün olarak İsrail'in ebedi başkenti olarak ilan etmiştir. Sonrasında uluslararası toplumun büyük çoğunluğunun yasadışı olarak kabul ettiği birçok yerleşim yeri inşa etmiştir. 6 Gün Savaşları sonucunda Birleşmiş Milletler, İsrail'in "son çatışmalarda işgal etmiş olduğu topraklardan" çekilmesi çağrısında bulunan 242 sayılı kararı almış ve ABD de bu karara iştirak etmiştir (Spiegel, 155).

ABD ayrıca İsrail'in Doğu Kudüs'ün ilhakına yönelik bir açıklama yayınlayarak, "bu girişimlerin Kudüs'ün statüsüne dair tutumlarında herhangi bir değişiklik" oluşturmadığını duyurmuştur (PASIA, 2007, 172). ABD'nin İsrail Büyükelçiliği'ni Kudüs'e taşımaya yönelik çağrılar, ilk olarak 1972 yılında, Kongre'de Cumhuriyetçi grubun lideri olan Gerald Ford'un Kudüs'ü "İsrail'in tarihi ve yasal başkenti" olarak tanımayı desteklediğini belirtmesiyle başlamıştır. Ancak Ford Başkan olduktan sonra "mevcut koşullar ve Ortadoğu'da adil ve kalıcı bir barış amacını" gerekçe göstererek bu önerinin şimdilik bir kenara bırakılması gerektiğini söylemiştir (Jewish Telegraphic Agency, 29 Ağustos 1974). Ford'un bu tavrı, her kampanya döneminde Başkan adaylarının elçiliği taşıma sözü verdiği ancak Beyaz Saray'a gelişinin ardından bunu barış uğruna ertelediği bir dış politika geleneği haline gelmiştir.

1993 yılında İsrail ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) arasında Oslo Anlaşmaları imzalandıktan sonra, Kongre ABD'nin İsrail Büyükelçiliği meselesini tekrar gündeme

getirmiştir. Mayıs 1995'te bir grup senatör elçiliğin Kudüs'e taşınması için bir yasa tasarısı önermiştir. Bill Clinton yönetimi, başkanlık kampanyası sırasında Büyükelçiliği Kudüs'e taşıma sözü vermesine rağmen bu tür bir yasanın barış sürecini ve ABD'nin arabulucu rolünü tehlikeye atacağını söylemiştir (PASIA, 2007, 298-299). Clinton yönetiminin bu tutumuna rağmen, tasarı Ekim 1995'te Senato ve Temsilciler Meclisi'nden geçmiştir. Yasa tasarısında Başkanların ulusal çıkarlara uygun olduğuna karar vermeleri halinde altı ay süreyle kararı uygulamayabilmelerine izin veren bir hüküm yer almıştır (PASIA, 2007, 296-297). 2018 yılına kadar ABD yönetimleri bu hükme dayanarak büyükelçiliğin yerini değiştirme yönünde adım atmamışlardır. Clinton, Bush ve Obama, büyükelçiliğin taşınması halinde Arap dünyasında şiddetli bir tepki doğacağından çekinerek her altı ayda bir ilgili feragatnameleri imzalamışlardır.

2016 yılında ABD Başkanı seçilen Donald Trump, Kudüs'le ilgili hem Cumhuriyetçilerin hem Demokratların benimsediği, büyükelçiliğin Kudüs'e taşınmasını iki devletli çözüme ve müzakerelere bağlayan nispeten temkinli pozisyona kıyasla çok daha İsrail yanlısı bir üslup takınmıştır. Trump, Eylül 2016'da başkanlık kampanyası sırasında İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu ile görüşmüş ve "Kudüs'ün 3.000 yıldan fazla bir süredir Yahudi halkının ebedi başkenti olduğunu ve ABD'nin Trump yönetimi altında, Kongre'nin Kudüs'ü İsrail Devleti'nin bölünmemiş başkenti olarak tanımaya çağırın kararını" onaylayacağını bildirmiştir. Trump seçim kampanyasını yürütürken, göreve geldikten sonra büyükelçiliğin "oldukça hızlı bir şekilde" yerini değiştireceğini söylemiştir (Paker, 19 Kasım 2016).

İsrail Büyükelçiliği'nin Kudüs'e taşınması, vaktiyle başka Başkan adaylarının seçim kampanyalarında da gündeme gelmiş, bununla birlikte Başkan olduktan sonra hiçbiri bu adımı atamamıştır. Fakat Trump, İsrail'in Doğu Kudüs'teki hâkimiyetini tanımayan uluslararası toplumun tepkisine ve BM'nin bu tür bir eylemi yasadışı olarak nitelendiren kararlarına rağmen 2018 yılında ülkesinin büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıyan ilk dünya lideri olmuştur. 2020 yılında Wisconsin'deki bir mitingde yaptığı konuşmada Trump, bunu Evanjelistler için yaptığını söylemiştir (Jones, 18 Ağustos 2020).

Trump'ın kararı, uluslararası toplum tarafından güçlü bir muhalefetle karşılanmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (UNGA) ezici bir çoğunlukla, Trump'ın büyükelçiliği Kudüs'e taşıma kararını kabul etmemiş ve tüm ülkeleri Kudüs'te büyükelçilik kurmaktan kaçınmaya çağırmıştır. Karara 128 ülke lehte oy verirken 35 ülke çekimser kalmış ve ABD ve İsrail dâhil 9 ülke aleyhte oy kullanmıştır. Uluslararası toplum da ABD'nin bu konuda öncülüğünü takip etmemiş ve elçiliklerini Kudüs'e taşımamıştır. Bugüne kadar ABD dışında büyükelçiliklerini Kudüs'e taşıyan ülkeler yalnızca Guatemala ve Kosova olmuştur (Reuters, 14 Mart 2020).

Son olarak 28 Ocak 2020'de Başkan Trump, o zamana kadarki en çarpıcı hamlelerinden birini yapmış ve "Yüzyılın Anlaşması" olarak adlandırdığı "Refaha Giden Barış: Filistin ve İsrail Halklarının Yaşamlarını Geliştirmeye Yönelik Bir Vizyon" başlıklı bir plan açıklamıştır. Plan, gelecekte İsrail ve Filistin arasındaki müzakerelerde temel noktaları teşkil etmek üzere birtakım esaslar belirlemiştir. Bu plana göre İsrail, yerleşim yerleri ve Ürdün Vadisi'nin çoğu dâhil olmak üzere Batı Şeria'nın yaklaşık %30'undan fazlasının egemenliğini elde edecekti. Filistinliler sonunda geri kalan topraklar üzerinde sınırlı bir egemenlik biçimi kurabilecekti. Filistin yönetimine bırakılan topraklar, hâlihazırda kendileri tarafından yönetilen bölgelerin yanı sıra geçmişte İsrail tarafından işgal edilip onların kontrolünde olan ilave bölgeleri içermekteydi (Kershner - Halbfinger, 31 Ocak 2020).

Dolayısıyla İsrail, neredeyse tüm Kudüs üzerinde egemenliğe sahip olacak ve Filistinliler yalnızca İsrail güvenlik bariyerinin diğer tarafında bazı küçük Doğu Kudüs bölgelerini elinde tutabileceklerdi.

Öte yandan İsrail, Batı Şeria'nın tamamının güvenliğini sağlama görevini kalıcı olarak sürdürecektir, ancak Filistinliler zamanla yönettikleri topraklarda daha fazla sorumluluğu üstlenebilecekti. Son olarak Filistinliler, başkenti Abu Deis veya yukarıda belirtilen Doğu Kudüs bölgeleri ile dış mahalleleri arasında kalan başka bir yer olmak üzere askerden arındırılmış bir devlete sahip olabileceklerdi. Bu devlet olma durumunun devamı, önümüzdeki dört yıl içinde önemli iç ve pratik zorlukları aşması ve belirli kriterleri karşılaması halinde devam edebilecekti. Bu kriterler arasında Hamas'ın Gazze'de silahsızlandırılması, bazı uluslararası girişimlerin ve şiddete yönelik mali teşviklerin sona erdirilmesi ve İsrail'in "Yahudi halkının ulus devleti" olarak tanınması yer almıştır (Farrell, 28 Ocak 2020).

Trump'ın "Yüzyılın Anlaşması" olarak adlandırdığı bu tasarı, İsrail'in Filistin topraklarında gerçekleştirdiği işgale bir meşruiyet kazandırma ve Filistinlilerin en temel haklarının görmezden gelinmesi girişimini yansıtmıştır. Anlaşma, İsrail'in 1967'de işgal ettiği Filistin topraklarının büyük kısmını ilhak etmesine izin vererek Filistinlilerin Batı Şeria, Gazze ve Doğu Kudüs'te bağımsız bir devlet kurma umutlarını yok etmeyi amaçlamıştır (Jaffe - Hoffman, 27 Ocak 2020). Dolayısıyla bu tasarı, İsrail'in Kudüs üzerinde tam bir hâkimiyet sağlaması gerektiği inancına yönelik aşamalı kaderciler anlayış çerçevesinde Trump yönetiminin öncülüğünü yaptığı önemli dış politika hamlelerinden bir başkası olmuştur. Anlaşmanın mahiyeti, Kudüs'ü ahir zamana ve kıyamete dair senaryolarının merkez üssü sayan Evanjelik inancın tezahürlerini taşımıştır.

2.2.Amerikan Büyükelçiliğinin Kudüs'e Taşınması Kararı: Evanjelizm Etkisi

Donald Trump'ın İsrail büyükelçiliğini Kudüs'e taşıma kararı, "İsa'nın İkinci Gelişi" için ilk adım olarak İsrail'in Kudüs'ü tamamen kontrol etmesi gerektiğine inanan Evanjeliklerin uzun zamandır gerçekleşmesini arzuladıkları bir hareket olmuştur. Çünkü bu "Tanrı'nın Planı"nın bir parçası ve "İncil'in kehanetlerinden" olarak görülmüştür. Trump'ın Evanjelik danışmanlarından biri olan Robert Jeffress, Kudüs'ün, "tarih boyunca hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar için büyük bir alakaya mazhar olduğunu" ve "İncil kehanetlerinin mihenk taşı olduğunu" söyleyerek "Kudüs'ün İsrail'e verilmesinin İncil'in bir emri ve Tanrı buyruğu" olduğunu ifade etmiştir. Diğer önde gelen Evanjelik isimler de Trump'ın kararının "İncil'le ilgili" olduğunu ve Trump'ın bir "İncil kehanetini yerine getirdiğini" söyleyerek Başkan'a olan desteklerini belirtmiştir (Burke, 6 Aralık 2017). Dışişleri Bakanı Pompeo da kararı anarken dini referanslara ve kendi Evanjelik inancına atıf yapmıştır. Iowa'da katıldığı bir Evanjelik konferansta, Trump ekibinin ABD tarihindeki en İsrail yanlısı yönetim olduğunu ortaya koyarken ilk gerekçesi büyükelçiliğin Kudüs'e taşınması olmuştur (Rosenberg, 20 Temmuz 2020).

Başkan Trump'ın bu kararı almasında kendisine kampanya vaadini yerine getirmesi için baskı yapan Evanjelik lobilerin etkisi önemli bir paya sahip olmuştur. Evanjelik liderler, başkana bizzat lobi yapmışlar ve Christians United For Israel grubunun 135.000 üyesi Beyaz Saray'a, Başkan'ı ABD büyükelçiliğini Kudüs'e taşımaya çağıran e-postalar göndermişlerdir (Spector, 2019, 1-21). Trump'ın büyükelçiliğin taşınması kararını almasında etkili olmuş ve Evanjelik hareketin önde gelen figürlerinden biri olan John Hagee, bu kararın alınmasından önce Başkan'a tavsiyelerde bulunmak için 2017 yılında kendisiyle 2 saatlik bir görüşme gerçekleştirmiştir. 2018 yılında büyükelçiliğin açılış

törenine Ivanka Trump ve eşi Jared Kushner gibi isimlerle birlikte katılan Hagee, tören esnasında kürsüye çıkarak dini temaların yoğunlukta olduğu coşkulu bir konuşma yapmış ve “İsrail’in hala yaşadığını, bunu bütün ‘İslamcıların’ görmesi gerektiğini” belirterek meydan okumuştur (Bova, 9 Ağustos 2018). Trump yönetimi üzerindeki Evanjelik nüfuzu gösteren bu önemli karardan önce bazı Evanjelik liderler Trump’ı, Yahudileri Babil’in tutsaklığından kurtarmış olan M.Ö. 6. Yüzyılda yaşamış Pers imparatoru Cyrus’a benzetmiştir (Stewart, 31 Aralık 2018). Elçiliğin taşınması kararı, Trump’ın Yahudileri kurtarıp ana vatanları Kudüs’e dönmelerini sağlayan ve Süleyman Tapınağı’nı tekrar inşa eden Cyrus’la kıyaslanan pozisyonunu daha da güçlendirmiştir.

Öte yandan bin yıl öncesi ve aşamalı kaderci anlayış, son iki asırda Amerikan kurumlarını ve onlar üzerinden dünyayı etkileyen seküler anlayışın ürettiği evrenselci dile de atıf yaparak politikalarını rasyonelleştirme çabasındadır. Evanjeliklerin İncil’i yorumlayış biçiminin, Kutsal metinleri bağlamının dışında ele alarak kötüye kullanmak olduğu yönündeki suçlamalar (Amos, 5 Ocak 2018), Evanjelikleri savunma pozisyonuna itmiştir. Buna bağlı olarak Trump’ın en üst düzey Evanjelik danışmanlarından biri olan Johnie Moore, Evanjelikler arasında aşamalı kaderci görüşlerin etkisinin abartıldığını savunmuştur. Moore, elçiliğin taşınması kararından önce Beyaz Saray’da Trump ile yapılan görüşmelerde Kudüs’ün tartışıldığını fakat bunun “teolojik değil politik” bir tartışma olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla ABD büyükelçiliğinin Kudüs’e taşınma kararı “dini değil jeopolitik” bir hamle olarak yansıtılmıştır. Moore, Evanjeliklerin “normal insanlar” olduğunu ve “modern görüşler” taşıdığını belirterek apokaliptik fikirlerle bağlantılarının olmadığını iddia etmiştir. Bu çerçevede ABD Kongresi, 1995’te Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanıyan bir yasayı çıkarmış fakat o dönemden bu yana tüm Başkanlar bu yasadan feragat etmiştir. Buna göre Trump’ın hamlesi “adaletin bir tecellisidir ve şu an içinde bulunduğumuz gerçekliğin tanınmış olmasıdır”. Kudüs hâlihazırda İsrail Devleti’nin yönetim merkezidir ve “İsrail dışında hiçbir ulusa başkentinin neresi olacağına dair bir dayatmada bulunulmamaktadır” (Amos, 5 Ocak 2018). Tüm bu söylemler, Evanjeliklerin dinî inançlarının yanına realist bakış açısını ve liberal-seküler kavramları sıkıştırıp, dinî dünya görüşleri ile çağdaş siyaset anlayışı arasında bağlantı kurarak politikalarını rasyonel kılma gayretlerine örnek teşkil etmektedir.

3.Trump’ın İran Politikası: İsrail’in Güvenliği Meselesi ve Evanjeliklerin Etkisi

Donald Trump’ın Başkanlık kampanyası süresince vaat ettiği en önemli politika değişikliklerinden biri, ABD’yi Kapsamlı Ortak Eylem Planı’ndan (KOEP) veya diğer adıyla İran Nükleer Anlaşması’ndan çekeceği olmuştur. Kampanya boyunca da anlaşmayı defalarca eleştirmiş ve 16 Haziran 2015’te Başkan adaylığını duyurduğu konuşmasında, Obama’nın KOEP’i imzalaması durumunda İsrail’in varlığının çok uzun sürmeyeceğini ve bunun bir “felaket” olacağını belirtmiştir. (Firstpost, [22 Mart 2016]).

Başkan olmasının ardından, Trump, İran’a yeni yaptırımlar uygulamış, gerekçe olarak da İran’ın yürüttüğü balistik füze testlerini ve bu ülkenin Ortadoğu’da terörü desteklediği iddialarını göstermiştir (Da Vinha, 2019, 280-289). Nükleer anlaşma ile ilgili ise, “İran’ın şimdi anlaşmaya uysa bile, kısa süre içinde tekrar nükleer bir silaha sahip olmanın eşiğine gelebileceğini” ve “mevcut anlaşmanın giderek çürüyen yapısı altında” ABD ve müttefiklerinin, İran’ın bir nükleer silah inşa etmesini durduramayacağını söylemiştir. Sonuç olarak Trump, ulusal güvenlik ekibinin itirazlarına rağmen, İran’ın anlaşmanın ruhuna uymadığını iddia ederek 8 Mayıs 2018’de anlaşmayı iptal etmiş ve İran’a yaptırımları yeniden uygulamaya koyduğunu duyurmuştur. (Da Vinha, 2019, 291-308).

Başkan Trump, anlaşmadan çekilme nedeni olarak İran'ın dünyayı ve özellikle İsrail'i tehlikeye atmasını göstermiştir (Trump, 9 Mayıs 2018).

ABD, KOEP'den çekildiğinden bu yana, İran'ın petrol sektörünü hedefleyen yaptırımlar da dâhil olmak üzere Kasım 2018'de İran'a yönelik yaptırımların tam olarak yeniden uygulanmasını içeren bir "maksimum baskı" kampanyası başlatmıştır. (CNN, [14 Ocak 2020]). Trump, İran'ın "İsrail'e karşı amansız düşmanlığının, Tahran'a yönelik baskı politikasının en önemli faktörlerinden biri olduğunu" ifade etmiştir (Sanger - Kirkpatrick, 8 Mayıs 2018). Dışişleri Bakanı Pompeo, İran'ın "Batı medeniyetinin altını oymak, Ortadoğu'nun tek demokratik devleti, bir İncil ülkesi ve Yahudi vatanı İsrail'i yok etmek konusunda ciddi girişimlerde bulunduğunu" savunmuştur (Rosenberg, 29 Eylül 2020).

Bunlarla bağlantılı olarak aşamalı kadercı anlayış, Trump'ın İran'a yönelik uyguladığı politikaları Mesih'in dönüşünü başlatmanın bir yolu olarak görerek İran'ın "İncil tarihinde İran'ın oynayacağı büyük role" atıf yapmıştır. Buna göre İran, önceki bölümlerde detayları verilen, ahir zamanları başlatacak gelecekteki büyük savaşta İsrail'e saldıracak ülkelerden biri olacaktır (Boyer, 1994, 159-166). Örneğin Dışişleri Bakanı Mike Pompeo Mart 2019'da "Christian Broadcasting Network"e Kudüs'te verdiği bir röportaj sırasında, aşamalı kaderciler arasında popüler olan İran merkezli bir İncil hikâyesine atıf yapmıştır. Hikâyede, bir Pers kralına, kötü kalpli danışmanı Haman tarafından ülkesindeki Yahudileri katletmesi önerilir. Ancak kralın eşi, Yahudi Kraliçesi Esther onu bunu yapmamaya ikna eder ve halkını kurtarır. Pompeo, Trump'ın Yahudileri İran'dan kurtaran modern bir Esther olabileceğini düşünüp düşünmediği sorulduğunda, "Bir Hıristiyan olarak bunun mümkün olduğuna kesinlikle inanıyorum" demiştir (Bailey, 22 Mart 2019).

Keza Evanjelic lider John Hagee, "Trump'ın İran'la yüzleşmesini dört gözle beklediğini" ifade etmiştir. Trump, Hagee'nin kurucusu olduğu "Christians United for Israel"ın lobi gününe, katılımcılara hitap etmeleri için en üst düzey mesai arkadaşlarını göndermiştir. Konferansta Pompeo orada bulunan kalabalığa yönelik bir konuşma yapmıştır (Bova, 9 Ağustos 2018).

Konuşması esnasında Pompeo, "Trump yönetiminin daha önceki yönetimlerin hiçbirinin yapmadığı şekilde gerçekleri dile getirdiğini ve bu gerçeğin kaynağının kendisinin de sürekli masasında açık tutup okuduğu İncil olduğunu" ifade etmiştir. Bu gerçeğin bir parçası olarak "İran İslam Cumhuriyeti'nin neden mağdur değil saldırgan olduğunu ve Amerika'nın bu kötülüğe karşı nasıl tüm dünyaya emsal olacak şekilde bir iyilik savaşçısı olarak mücadele verdiğini" anlatmıştır (Pompeo, 11 Ekim 2019).

Pompeo'nun bu sözlerinde aşamalı kaderciliğin "iyiler ve kötüler", "Şeytan'ın hizmetinde olanlar" ve "İsa'nın hizmetinde olanlar" olarak dünyayı iki ana cepheye ayıran anlayışının esintileri bulunabilir. Buna göre çatışma, Tanrı'nın seçmiş olduğu halk ile o halkı bütünüyle yok etme peşinde olan fanatik bir düşman arasındadır ve bu sıfır toplamı bir rekabet olarak görülmektedir.

Öte yandan gerek Körfez ülkeleri gerekse İsrail, ABD'nin İran'a yönelik stratejisine tam destek vermişlerdir. ABD ve bölgedeki müttefiklerinin çabalarını birleştirerek Tahran'ın saldırılarının ve genişlemeci politikalarının engellenmesi gerektiğini savunurken tüm bölge ülkelerini Amerikan liderliğine tabi olmaya çağırmışlardır. ABD'nin İran'a yönelik uygulayacağı politikalara sağlanacak bir Arap desteği Evanjelicler için büyük önem arz etmiştir. Dolayısıyla Trump yönetimi üzerindeki Evanjelic nüfuz ve perde arkasındaki aşamalı kadercı anlayış, ABD'nin İran'a yönelik şiddetli baskı politikası ve Körfez ülkeleriyle İsrail arasındaki ilişkileri geliştirme çabalarının göze çarpan unsurlarından biri olarak dikkat çekmektedir. Keza aşağıda ayrıntılarına değinilecek olan Evanjeliclerin

Körfez ülkelerinde gerçekleştirdiği ve Abraham Antlaşması'nın de zeminini hazırlayan diplomatik çabalarda vurguladıkları en önemli husus, İran tehdidine karşı Körfez ülkelerinin iş birliğine duyulan ihtiyaç olmuştur.

3.1.İsrail ile Körfez Ülkeleri Arasında Gelişen İlişkiler

3.1.1.İsrail-BAE Anlaşması

13 Ağustos 2020'de ABD Başkanı Donald Trump, İsrail'in körfez ülkeleriyle yıllardır yürüttüğü gizli temasları, BAE ve İsrail arasında resmi ilişkilerin başlamasını öngören bir anlaşma ile dünya kamuoyuna duyurmuştur. BAE, Mısır ve Ürdün'den sonra İsrail'i tanıyan üçüncü Arap devleti olmuştur. Antlaşma, İsrail'in işgal altında tuttuğu Batı Şeria'da ilhak planlarını askıya almayı kabulünü içermekte ve Orta Doğu'da barış çabalarını ilerleteceğini belirtmektedir. Her iki ülkenin de karşılıklı büyükelçi değişimine başlaması ve turizm, eğitim, sağlık, ticaret ve güvenlik gibi bir dizi alanda iş birliğine gitmesi öngörülmüştür (Landau, 16 Eylül 2020).

İsrail'in BAE ile ilişkileri, diğer körfez ülkelerine kıyasla geçmişten bu yana daha kapsamlı ve kamuoyuna açık bir nitelik arz etmiştir. Üst düzey temaslar zaten rutin haline gelmişti. Örneğin İran ile P5+1 ülkeleri arasında Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (KOEP) imzalanmasının ardından Netanyahu, İran'la nasıl mücadele edileceği konusunda görüş alışverişinde bulunmak üzere 2015'te, Kıbrıs'ta Emirlik liderleriyle bir araya gelmişti (Entous, 18 Haziran 2018). Keza Aralık 2019'da ABD, ülkeler arasında bir saldırmazlık paktının da tartışıldığı ve temel olarak İsrail ile BAE arasında İran'a karşı koordinasyon sağlamak amacıyla düzenlenen gizli bir üçlü toplantıya ev sahipliği yapmıştı (Middle East Eye, 4 Şubat 2020).

Şubat 2019'da Varşova'da düzenlenen ABD öncülüğündeki "İran karşıtı" konferansın ardından, İran'a karşı iş birliğini güçlendirmek için aynı yıl içinde ABD, İsrail ve BAE arasında üçlü bir forum düzenlenmişti (Wintour - Holmes, 14 Şubat 2019). Dolayısıyla İsrail'le ilişkiler her ne kadar ulusal basında görünürlük kazanmamışsa da, BAE'de resmi bir tabu olma vasfını yitirmiştir. Çünkü her iki ülke de ortak bir gündeme sahiptir. İsrail'e yönelik olumsuz duyguların, İran'dan gelen tehdide karşı paylaşılan ortak çıkarları gölgelemesine müsaade edilmemesi gerektiği anlayışı hâkim olmuştur (Wintour - Holmes, 14 Şubat 2019). Sonuç olarak iki ülke zaten birbirleriyle bir yakınlaşma süreci içine girmişti. Bu anlaşmayla İsrail'in diğer Körfez ülkeleriyle de benzer anlaşmalar yapmasının ve uzun süreli iş birliğinin önünü açacak bir temel atılmıştır.

Anlaşmayı incelediğimizde İsrail'in daha kazançlı olduğu görülmektedir. Netanyahu bir TV kanalına yaptığı konuşmada "Batı Şeria'nın ilhak planlarının sadece ertelendiğini, ancak hala masada olduğunu" söylemiştir (Aljazeera, 3 Ağustos 2020). Bu durum Filistin'in ve hatta BAE'nin bu normalleşme sürecinden ciddi kazanımlarının olmadığını göstermektedir. İkinci olarak bu anlaşma, Filistin meselesi ve Batı Şeria'nın ilhakı meselesinden çok İran ile ilgili görünmektedir. Hem BAE hem de İsrail'in stratejik hedeflerinin başında bölgedeki İran etkisini sınırlandırılması gelmektedir. Filistin davası artık Arapların dış politikalarında merkezi bir yer işgal etmemektedir. Bölge ülkeleri, karşılaştıkları yeni meydan okumalar, tehditler ve sorunlar ışığında öncelik listelerini değiştirmiş görünmektedir. İran, Hizbullah ve diğer milis gruplar, körfez ülkeleri tarafından ulusal güvenliklerine yönelik başlıca tehdit olarak algılanmaktadır. Nitekim bu sürecin öncülüğünü ve arabuluculuğunu yapan Trump yönetiminin Ortadoğu politikasına genel olarak bakıldığında da, İran ve müttefiklerine karşı ittifak arayışının bu anlaşmanın temel zemini olduğu görülmektedir.

3.1.2.Suudi Arabistan-İsrail Ekseni ve Ortak İran Tehdidi Algısı

Abraham Antlaşması'na kadar İsrail ile Suudi Arabistan liderliğindeki Körfez İş birliği Konseyi'nin altı üyesi arasında resmi bir ilişki olmamıştır. Ancak 2002 yılında İran'ın Natanz'daki gizli uranyum zenginleştirme tesisinin ortaya çıkması ve ABD'nin 2003'te Irak'ı işgali, İran'ı güçlendirerek bölgedeki nüfuzunu arttırmıştır. Eş zamanlı olarak bu ülkenin Ortadoğu'da güçlenen nüfuzuna ve planlarına yönelik ilgi de artmaya başlamıştır (Lewis, 3 Mart 2015).

2004 yılında Ürdün Kralı II. Abdullah, bölgede bir "Şii Hilalinin" ortaya çıktığını söylemiştir. 2009 yılının Eylül ayında ABD, İngiltere ve Fransa, İran'ın Kum kenti yakınlarındaki Fordow'da gizli, ikinci bir uranyum zenginleştirme tesisi inşa ettiğini duyurmuş ve bu gelişme Körfez ülkeleri tarafından İran'dan algılanan tehdidin şiddetini arttırmıştır (Black, 19 Mart 2019). 2011'de Arap Baharı'nın başlamasıyla birlikte, Mısır'da Hüsnü Mübarek'in devrilmesi Suudi Arabistan ve BAE yönetimlerinde endişelere yol açmıştır. Obama'nın bu gelişmelere rıza göstermesi, İslamcı hareketlere karşı uzun süredir devam eden düşmanlığı güçlendirmiştir. Suriye'deki iç savaşın adım adım kötüye gitmesi ve 2012'den sonra İran ve Hizbullah'ın bu ülkede oynadığı artan rol, İsrail ile Körfez ülkeleri arasındaki yakınlaşmayı etkileyen diğer faktörler olmuştur (Cooper - Worth, 25 Eylül 2012).

Hasan Ruhani'nin Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından, İran ile nükleer müzakerelerin hızlanması ve 2013'te Cenevre'de geçici bir anlaşmaya varılması İsrail Başbakanı Netanyahu'nun tepkisine yol açmış ve nükleer bir İran'ın yarattığı tehdidin başka bir takım "tarihi düşmanlıkların üstesinden gelme ve yeni ilişkiler, yeni dostluklar kurma fırsatı" verdiğini belirtmiştir (IMFA, Ekim 2013). İsrail, ortak İran tehdidine karşı Arap dünyasıyla iş birliğini arttırmayı arzulamıştır.

Aynı dönemde Suudi Arabistan ve BAE, İran'a karşı harekete geçmesi için ABD üzerindeki baskıyı arttırmak amacıyla İsrail'le mutabık kalmışlardır (Entous, 18 Haziran 2018). Nitekim Körfez ülkeleriyle İsrail arasındaki iş birliği, büyük ölçüde Obama'nın ikinci Başkanlık döneminde artmıştır. Obama yönetiminin dışladığı Suudi Arabistan ve İsrail, buna tepki olarak kendi aralarındaki ilişkileri derinleştirmiştir. Eski bir İsraili yetkili de aynı noktaya işaret etmiş ve Obama yönetiminin İsrail ile BAE ve Suudiler arasındaki ilişkilerin gelişmesine fark etmeden de olsa çok önemli katkılarda bulunduğunu söylemiştir (Black, 19 Mart 2019).

İsrail'in 1948'den beri temel arzusu, Arap devletleriyle ihtiyatlı ilişkiler kurarak Filistinlileri zayıflatmak olmuştur. Geçmişte Körfez ülkeleri, Arap ve Müslüman kamuoyunun göstereceği tepkiden çekindikleri için İsrail ile bağlantı kurmaktan kaçınmıştır. Bu durum değişirken, İsraili politikacılar ve yetkililer Arap devletleri ile İran'a ve teröre karşı mücadele konusunda istihbarat koordinasyonundan söz etmeye başlamışlardır. 2010 yılında dönemin Mossad Direktörü Meir Dagan, İran'ı hedefleyen operasyonlar yapmak amacıyla Körfez ülkeleriyle gizli ittifaklar kurma stratejisine dayanarak Suudi Arabistan'ı ziyaret etmiştir (Pfeffer, 26 Temmuz 2010). 2017 Kasım'ında İsrail Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı Gadi Eisenkot'un Suudi Arabistan'a İran ile ilgili istihbarat paylaşımı teklif ettiği ortaya çıkmıştır (Aljazeera, 16 Kasım 2017). Eski bir üst düzey ABD diplomatı, "Bu ülkelere giden İsrail istihbarat personelinin Arap ülkelerinin liderleriyle buluştuğunu ve birbirlerini oldukça iyi tanıdıklarını" söylemiştir (Black, 19 Mart 2019). Obama'nın başkanlığı döneminde Dışişleri Bakanı olan Hillary Clinton "BAE ve Suudi Arabistan'ın İran etkisine karşı koymak için Mossad'la birlikte çalıştıklarını bildiğini" belirtmiştir (Entous, 18 Haziran 2018). Tüm bu iş birliğini Mossad

yöneticisi David Meidan, “İsrail ve Körfez ülkeleri aynı gemideydi” ifadeleriyle yorumlamıştır (Black, 19 Mart 2019).

Muhammed bin Salman, savunma bakanı ve veliaht prens yardımcısı olarak atanıp ardından Haziran 2017'de veliaht prensliğe terfi ettirildikten sonra İsrail-Suudi iş birliğinin kapsamı genişlemiştir. Veliaht prensin 2018 baharında ABD'ye yaptığı üç haftalık seyahatte İsrail hakkında verdiği mesajlar ve İsrail yanlısı Amerikalı Yahudi liderlerle bir araya geldikten sonra “Filistinlilerin Trump'ın önerilerini kabul etmesi” ya da “susup şikâyet etmeyi bırakması” gerektiği yönündeki söylemleri yeni bir dönemi işaret etmiştir (Aljazeera, 30 Nisan 2018). Salman “Filistin meselesinin ne hükümeti ne de Suudi halkı için bir öncelik olmadığını” ve “İran gibi, ele alınması gereken çok daha acil ve daha önemli konular” olduğunu açıkça belirtmiştir (Fars News Agency, 30 Nisan 2018). Dolayısıyla Salman'ın yükselişiyle birlikte İsrail'e yönelik olumlu, İran'a yönelik ise düşmanca tutumlar artmaya başlamıştır.

Öte yandan İsrail'le ilişkilerin normalleşmesi yolunda BAE'yi takip eden ilk ülke Bahreyn olmuştur. Öncesinde Bahreyn Kralı Hamad bin İsa Al Halife, İsrail-BAE anlaşmasını bölgede “barış için tarihi bir adım” olarak nitelendirmiştir (Düz, 21 Eylül 2020). Bu durum Suudi Arabistan'ın da konuya sıcak yaklaştığının işaretlerini taşımaktadır. Müteakiben Bahreyn'in BAE'ye iştirak etmesi, Suudi Arabistan'ın onayı olmadan böyle bir adım atamayacağı için ayrıca önemli olmuştur.

Bundan sonra Başkan Trump'ın kıdemli danışmanı ve damadı Jared Kushner, “bölgedeki birçok liderin artık Filistin'i beklemekten yorulduğunu ve İsrail gerçekliğini tanımak istediğini” belirtmiştir. Kushner, “Suudilerin harekete geçmeden önce normalleşme sürecinin nasıl işlediğini görmek için beklediğine inandığını” ifade etmiş ve “nihayetinde İsrail ile Suudi Arabistan arasında da bir normalleşme sürecinin kaçınılmaz” olduğunu söylemiştir (Ignatius, 11 Eylül 2020).

Bahreyn ve BAE önemli bir başlangıç niteliği taşıyalar da, bölgedeki asıl büyük değişimin Suudi Arabistan üzerinden yaşanması beklenmektedir. İran'ın yükselişi, Arap Baharı sonrasında otokratik rejimlerin artan güvensizlik hissi ve ABD ile bağlantılarının kesileceği korkusu, Arap ülkelerinin İsrail'le olan ilişkilerinin gelişmesinde rol oynamıştır. Ancak Abraham Antlaşması ile gelişen sürecin temelinde esas olarak İran'a karşı birlikte mücadele anlayışı yatmaktadır.

3.1.3.Körfez Ülkelerine Yönelik Evanjelist Diplomasi

Evanjelistler, İsrail-BAE anlaşmasına giden yolda oldukça etkili olmuştur. Anlaşmadan önce, Mayıs 2020'de Netanyahu, en geç Temmuz'a kadar Batı Şeria'da ilhak operasyonunun başlayacağını ilan ederken Evanjelistler için İsrail'in Arap devletleriyle normalleşme sürecine girmesi, “çorak tepelerin durumunu değiştirmekten” çok daha önemli görülmüştür (Jaffe - Hoffman, 13 Ağustos 2020). Evanjelist lider Rosenberg üst düzey bir ABD yetkilisiyle yaptığı görüşmede, İsrail ile BAE arasında bir barış anlaşmasının “ilhak girişiminden çok daha önemli, tarihi, stratejik ve oyunun kurallarını değiştirecek” niteliğe haiz olduğunu öne sürmüş ve yönetime bu rotayı güçlü bir şekilde takip etmesi için baskı yaptığını belirtmiştir (Rosenberg, 13 Ağustos 2020).

Bu görüşlerin olgunlaşmasında, 2018 yılında Evanjelist liderlerden oluşan bir delegasyonun BAE'ye gerçekleştirdikleri ziyaret ve Emirlik yetkilileriyle yapılan görüşmeler, önemli bir zemin teşkil etmiştir. Bu temaslarda “İsrail ile BAE arasındaki ilişkilerin normalleşmesi” hakkında görüş alışverişi yapılmıştır. Sonrasında Rosenberg, BAE Dışişleri Bakanı ve Büyükelçisiyle artan İran tehdidinden, bir “Arap NATO'su”

yaratma planlarına, din özgürlüğünden İsrail-Filistin barış sürecine çeşitli konuları tartışmak üzere birçok kez bir araya gelmiş ve katıldığı her toplantıda “BAE'nin İsrail’le bir barış anlaşması üzerinde çalıştığı izlenimi aldığını” ifade etmiştir (Rosenberg, 13 Ağustos 2020). Dolayısıyla Evanjelik gruplar, gerek Arap ülkelerinin liderleriyle bir araya gelerek, gerekse de Amerikan yönetimine söz konusu eğilimin sürdürülmesi için telkinlerde bulunarak, bu anlaşmanın alt yapısına ciddi katkılar yapmıştır. Nitekim Evanjelik delegasyon bölge turunu tamamladıktan sonra Donald Trump’ın Evanjelik Danışma Konseyi Başkanı Johnnie Moore, kısa süre içinde İsrail ile Sünni Körfez ülkeleri arasında barış öngördüğünü söylemiş ve öngörüsü gerçekleşmiştir (Jaffe - Hoffman, 13 Ağustos 2020).

Moore aynı zamanda, anlaşmanın ardından Bahreyn gibi diğer Arap ülkelerinin de BAE'nin izinden gideceğini öngördüğünü ifade etmiştir. Bahreyn 11 Eylül 2020’de bu beklentiye doğrulamıştır (Jaffe - Hoffman, 13 Ağustos 2020). BAE Veliaht Prensi Muhammed Bin Zayed, Ekim 2018’de kendisini ziyaret eden Evanjelik delegasyona İsrail ile barış yapmaya hazır olduğunu söyledikten sonra, özel bir ilgi görmeye başlamış ve ABD medyası BAE’de adeta bir “ılımlılık Hazinesi” keşfetmiştir. Ardından “Bir Arap ülkesinde özgürlüğün nasıl doğduğuna” ve “BAE’nin nasıl etkileyici bir dini hoşgörü modeli yarattığına” dair söylemler artmaya başlamıştır (Mitchell, 31 Ekim 2018). Evanjelikler bir kez daha liberal-seküler kavramlara atıf yaparak politikalarını meşrulaştırmaya çalışmış, özgürlük, adalet, dini hoşgörü ve barış içinde bir dünya için çabalama misyonu taşıdıkları mesajını vermiştir.

2018 yılında BAE’yi ziyaret eden Evanjelik delegasyon daha sonra bölge genelinde birçok toplantıya katılmıştır. Bu kapsamda Prens Salman, 2019 yılında Cidde’de Amerikalı Evanjelik liderlerden oluşan bir heyetle bir araya gelmiştir (Ahmed, 19 Ekim 2019). Suudi Arabistan’ın Washington Büyükelçiliği tarafından yapılan açıklamada, iki tarafın “bir arada yaşamayı teşvik etme” ve “aşırılıkçılıkla mücadele” üzerine görüş alışverişinde buldukları söylenmiştir. Buluşma hem Suudi hem de ABD hükümetleri tarafından desteklenmiş ve görüşmede ayrıca “Suudi Arabistan’ın geleceğine dair” görüş alışverişinde bulunulmuştur. Ele alınan konular arasında terörizm, din özgürlüğü, insan hakları, Ortadoğu’daki jeopolitik durum ve barış süreci yer almıştır (Batrawy, 11 Eylül 2019). Evanjelik delegasyon içindeki isimlerden biri olan Larry Ross, “İsa adına uzlaşma elçileri” olarak orada bulduklarını ifade etmiştir (Boorstein, 2 Kasım 2018). Öte yandan bu ziyaret 11 Eylül tarihine denk gelmiştir ve heyetin lideri Joel C. Rosenberg, bu zamanlamaya yönelik eleştirileri “18 yıl önce Usame Bin Ladin, El Kaide ve şiddetli cihadın radikal teolojisinin içinden çıktığı Suudi Arabistan artık yok. Amerikalıların birçoğunun bilmediği köklü değişiklikler yaptılar. Suudi Arabistan’da devam eden reformların çoğu gerçek, tarihi ve cesaret verici” diyerek yanıtlamış ve Suudi Arabistan’ın hâlihazırda gitmekte olduğu rotayı ve ileriye yönelik nasıl bir strateji izlemesi gerektiğini tartışmak için en uygun zamanı seçtiklerini belirtmiştir. Suudi Arabistan, “radikal İslamcı terörizme ve yükselen İran tehdidine karşı savaşta Amerika’nın en önemli stratejik müttefiklerinden” biri olarak görülmüştür (Mitchell, 13 Eylül 2019).

2018’de Cidde’yi ziyaret eden heyet içinde Trump’ın Evanjelik danışmanlarından Johnnie Moore da yer almıştır ve döndükten sonra, Salman’ın reformlarını ve Suudilerin “ılımlı İslam yönelimine” olan desteğini ifade etmiştir. 2019’daki ikinci ziyaretten sonra Moore bu kez övgüsünde çok coşkulu olmasa da delegasyonun Suudi Arabistan’daki gelişmelerden memnun olduğunu belirten bir açıklama yapmıştır (Henne, 13 Eylül 2019). Dolayısıyla Evanjelikler, 11 Eylül 2001’de ABD’ye yapılan terör saldırılarından yıllar

sonra, bilhassa Evanjelic delegasyonun 2018'deki ziyaretinin ardından Suudi Arabistan'ın kapsamlı ekonomik, sosyal, kültürel ve dini reformlardan geçtiğini savunmaktadır.

Önceki bölümde örneklerle gösterildiği üzere her iki taraf da İran'ı varoluşsal bir tehdit olarak gördüğü için İsrail ve Suudi Arabistan'ın gizli güvenlik bağları olduğu uzun zamandır bilinmektedir ancak Suudi Arabistan İsrail Devleti'ni resmi olarak hala tanımamaktadır. Bununla birlikte, İsrail ile Birleşik Arap Emirlikleri arasında yapılan anlaşmadan sonra diğer körfez ülkelerinin ve nihayetinde Suudi Arabistan'ın bu sürece katılacağı beklentisi uyanmıştır.

Esasında Suudi Arabistan, Hristiyanlar da dâhil olmak üzere gayrimüslimlere karşı davranışları, Batı dünyasında muhtelif tartışmalar yaratmış bir ülkedir. Örneğin "Açık Kapılar Dünya İzleme Listesi" raporuna göre Hristiyanların en çok zulüm gördüğü ülkelerden biridir (Casper, 15 Ocak 2020). Tarih boyunca Evanjeliclerin başlıca dış politika öncelikleri arasında uluslararası din özgürlüğünün yer aldığı göz önünde tutulduğunda, dünyadaki en baskıcı devletlerden biri karşısında bu derece olumlu bir tavır takınılması çelişkili görünmektedir. Ancak bu tutarsızlıkta tarihi bir devamlılık gözlemlenebilir. Kendisi de bir Evanjelic olan Carter'ın başkanlığından itibaren ABD, tüm dünyada insan haklarını teşvik etme şeklinde bir politika anlayışı benimsemişti. Buna rağmen Soğuk Savaş konjonktüründe dönemin ABD yönetimleri ve önde gelen Evanjelic isimler, "her ülkede insan hakları ve demokrasinin desteklenmesinin Komünizmi getirebileceği" tehlikesini gerekçe göstererek Güney Amerika ve Ortadoğu'da otoriter yönetimlere destek vermişlerdir. Bugün de aynı durum geçerliliğini korumaktadır. Evanjeliclerin nazarında Suudilerle dinler arası diyalog politikaları, İran'a karşı mücadele ve İsrail devletine daha fazla Arap desteği için bir fırsat olarak görülmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, bin yıl önceci aşamalı kadercilik anlayışını benimseyen evanjelic grupların Donald Trump yönetimi döneminde Amerikan dış politikasının oluşumunu nasıl etkilediklerini ve evanjelizm inancının ve bu inancı benimseyen grupların savunup destekledikleri çeşitli dış politika girişimlerine odaklanmıştır. Bu noktada evanjeliclerin iç ve dış politikada bir baskı grubu olarak çıkar algılarını açıklama, özel olarak ilgilendiği dış politika alanlarından bazılarını tanımlama, belirli kararları etkilemek ve izlemek için kullandığı yöntemleri analiz etme ve Evanjelic hareketin Başkan Trump ve kabinesindeki diğer isimlerle olan etkileşimleri ve bağlantılarını gözlemlemeye çalışmıştır. Amerikan dış politikasına yönelik karar verici konumda olan figürlerin Evanjelic grupların bu çabalarına ne derece ilgi gösterdiği ve dolayısıyla bu grupların önceliklerinin ne ölçüde dikkate alındığını göstermiştir. Bin yıl önceci aşamalı kaderci itikada bağlı evanjelic grupların argümanlarının ABD'nin Ortadoğu politikasını ve bu vesileyle genel olarak uluslararası ilişkileri gerçekten etkilemeyi başardığı görülmüştür.

2016 yılı ABD Başkanlık seçimlerinde beyaz Evanjelic seçmen, yüzde 81 gibi yüksek bir çoğunlukla Donald Trump'a oy vermiştir. Esasında Donald Trump, Evanjelic ahlak anlayışı bakımından hiç de uygun bir aday gibi gözükme de bu seçmen grubu, Trump için önceki dört Cumhuriyetçi adaya kıyasla daha yüksek bir oranda oy kullanmıştır. Seçimlerden sonra da Evanjeliclerin Trump yönetimine olan desteği sürmüş ve 2018 ara seçimleri sırasında Evanjelicler, 2016 yılında Donald Trump'a vermiş oldukları desteğin de üstüne çıkan bir oy oranıyla Cumhuriyetçi adayları desteklemiştir (The Economist, 28 Şubat 2019). Buna bağlı olarak Evanjelicler hem Trump'ın seçmen tabanının dini çekirdeğini oluşturmuş hem de izlediği dış politikalarda önemli ölçüde etkili hale gelmiştir.

Trump, 2016 seçimlerinde ülkedeki en etkili evanjelik liderler tarafından desteklenmiştir. Amerikan tarihinin en önemli evanjelik figürlerinden biri olan Billy Graham'ın oğlu Franklin Graham, Donald Trump'ın kampanyasının ilk destekçilerinden biri olmuştur (Griswold, 11 Eylül 2018). Graham'ın yanı sıra Moral Majority organizasyonunun kurucusunun oğlu Jerry Falwell Junior, Ocak 2016'da Trump'a yönelik desteğini belirterek onun "ABD'yi yeniden o eski büyük ve ihtişamlı günlerine götüreceğine inandığını" belirtmiştir (Costa - Johnson, 26 Ocak 2016). Trump, göreve başladıktan sonra gerçekleştirdiği icraatlar ile Falwell tarafından "Evanjeliklerin rüya başkanı" olarak adlandırılmıştır (Gerson, 1 Mayıs 2017).

Donald Trump'ın dış politikaya yönelik yaklaşımı her ne kadar bu evanjelik gruplarla aynı dini ve ahlaki hassasiyete dayanmasa da bu zihniyetin seküler bir uyarlaması olarak benzer kaygılara vurgu yapmıştır. Trump'ın dış politikaya yaklaşımı ve bu politikaların oluşumunda hükümet aygıtlarını kullanım tarzı kendine özgü olsa da, iç ve dış meselelere olan yaklaşımı Evanjelik grupların hassasiyetleriyle uyumlu bir görüntü arz etmiştir.

Trump daha önce birçok ABD Başkanı'nın söz vermesine rağmen tutamadığı bir kampanya vaadini yerine getirmiş ve Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımıştır. Ardından ABD, İsrail Büyükelçiliği'ni Kudüs'e taşımıştır. İsa'nın ikinci gelişi için İsrail'in Kudüs'ü tamamen kontrol etmesi gerektiğini düşünen evanjelikler bakımından bu hareket, kritik önemi haiz olmuştur. İkinci olarak, İran'a yönelik baskı ve yaptırımları yoğunlaştırmış ve 26 yıllık aradan sonra ilk kez bir Arap devletinin İsrail ile barış yapmasına öncü olarak İsrail ve BAE arasındaki barış antlaşmasına arabuluculuk etmiştir. Evanjelikler için bu tür bir barış antlaşması, Ortadoğu'daki jeopolitik dengeleri İsrail lehine değiştireceği sebebiyle stratejik nitelikte olmuştur. Dolayısıyla bir taraftan Trump yönetimine bu siyaseti benimsemesi için baskı yapmışlar diğer yandan da oluşturdukları çeşitli delegasyonlar aracılığıyla Körfez ülkelerini ziyaret ederek bu anlaşmanın alt yapısını hazırlamışlardır. İsrail-BAE antlaşmasının imzalanmasında en temel faktörlerden biri İran ve müttefiklerine karşı beslenen ortak düşmanlık olmuştur. İran'ın aşamalı kadereci anlayış çerçevesinde oynadığı rol ve İncil'de yer alan İran merkezli birçok hikâye, ABD yönetimi ve çeşitli evanjelik liderler tarafından günlük politik gelişmeler kapsamında ele alınmış, Trump yönetiminin bu ülkeye yönelik baskı politikaları meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak bu makale, evanjeliklerin Trump'ın başkanlık dönemi boyunca dış politika kararlarına katılımını inceleyerek ilgili literatürün gelişimine katkıda bulunmaya çalışmıştır. İncelememizde ulaştığımız bulgular, İsrail'deki ABD büyükelçiliğinin Kudüs'e taşınmasında, Trump yönetiminin öncülüğünü ettiği İsrail-BAE anlaşmasında ve daha geniş anlamda Körfez ülkeleri ile İsrail arasındaki iş birliğinin boyutlarını güçlendirecek politikaların teşvikinde aşamalı kadereci inancı benimseyen Evanjelik grupların ve Trump yönetimindeki Evanjelik figürlerin önemli bir paya sahip olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Ahmed, Akbar Shahid. "Khashoggi's Murder Should Have Made Saudi Arabia A Pariah. 7 Men Made Sure That Didn't Happen". The Huffington Post (19 Ekim 2019). https://www.huffpost.com/entry/saudi-seven-khashoggi_n_5d975e49e4b02911e11a38b1.
- Aljazeera. "Israel 'willing to share' Iran intelligence with Saudis" (16 Kasım 2017). <https://www.aljazeera.com/news/2017/11/16/israel-willing-to-share-iran-intelligence-with-saudis>.
- Aljazeera. "MBS: Palestinians should 'accept Trump proposals or shut up'" (30 Nisan 2018). <https://www.aljazeera.com/news/2018/4/30/mbs-palestinians-should-accept-trump-proposals-or-shut-up>.
- Aljazeera. "Netanyahu says West Bank annexation plans still 'on the table'" (13 Ağustos 2020). <https://www.aljazeera.com/news/2020/8/13/netanyahu-says-west-bank-annexation-plans-still-on-the-table>.
- Amos, Owen. "Why do US evangelicals support Trump's Jerusalem policy?". BBC (5 Ocak 2018). <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-42402350>.
- Bailey, Sarah Pulliam. "Pompeo: Perhaps Trump is, like the Bible's Esther, meant to save the Jewish people from Iran", The Washington Post (22 Mart 2019), <https://www.washingtonpost.com/religion/2019/03/22/pompeo-perhaps-trump-is-like-bibles-esther-meant-save-jewish-people-iran/>.
- Ballmer, Randall. Mine Eyes Have Seen the Glory: A Journey into the Evangelical Subculture in America. 4.bs. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Batrawy, Aya. "US Christian evangelical delegation meets Saudi crown prince", The Associated Press (11 Eylül 2019). <https://apnews.com/article/e7f10269e60b46dabe31c455fa04017e>.
- Bird, Michael F. Evangelical Theology: A Biblical and Systematic Introduction. Grand Rapids: Zondervan Academic, 2013.
- Black, Ian. "Why Israel is quietly cosyng up to Gulf monarchies", The Guardian (19 Mart 2019). <https://www.theguardian.com/news/2019/mar/19/why-israel-quietly-cosyng-up-to-gulf-monarchies-saudi-arabia-uae>
- Boettner, Loraine. The Millennium. Philipsburg, New Jersey: P&R Publishing, 1991)
- Boorstein, Michelle. "Trump's evangelical advisers meet with Saudi Crown Prince and discuss Jamal Khashoggi's murder, "human rights," spokesman says". The Washington Post (2 Kasım 2018). <https://www.washingtonpost.com/religion/2018/11/01/it-is-our-desire-lift-up-name-jesus-trumps-evangelical-advisers-meet-with-saudi-crown-prince-mohammed-bin-salman/>.
- Breger, Marshall, Hammer, Leonard. Contested Sites in Jerusalem. New York: Routledge, 2018.
- Bova, Gus. "Under Trump, Islamophobic Pastor John Hagee's Star Rises Again". Texas Observer (9 Ağustos 2018). <https://www.texasobserver.org/trump-pastor-john-hagee-texas-jerusalem/>.

- Boyer, Paul. *When Time Shall Be No More: Prophecy Belief in Modern American Culture*. Cambridge: Belknap Press, 1994).
- Burke, Daniel. "Why evangelicals are 'ecstatic' about Trump's Jerusalem move". CNN (6 Aralık 2017), <https://edition.cnn.com/2017/12/06/politics/american-evangelicals-jerusalem/index.html>.
- Carter, Jimmy. *Our Endangered Values: America's Moral Crisis*. Newyork: Simon & Schuster, 2006.
- Casper, Jayson. "The Top 50 Countries Where It's Hardest to Be a Christian". *Christianity Today* (15 Ocak 2020). <https://www.christianitytoday.com/news/2020/january/top-christian-persecution-open-doors-2020-world-watch-list.html>.
- Cavari, Amnon, Freedman, Guy. *From Bipartisan Agreement to Electoral Contest: Israel in US Elections*. Lanham, MD: Lexington Books, 2017.
- Cavari, A. Freedman, Guy. Partisan Cues and Opinion Formation on Foreign Policy. *American Politics Research*, 47 (1), 29–57, 2019.
- Cavari, Amnon, Nyer, Elan. From Bipartisanship to Dysergia: Trends in Congressional Actions Toward Israel. *Israel Studies*, c.19, s.2 (1997): 7–48.
- Chersterton, Gilbert K. *What I saw in America*. California: Create Space, 2016.
- Cooper, Helene - Worth, Robert F. "In Arab Spring, Obama Finds a Sharp Test". *The New York Times* (25 Eylül 2012), <https://www.nytimes.com/2012/09/25/us/politics/arab-spring-proves-a-harsh-test-for-obamas-diplomatic-skill.html>.
- Costa, Robert, Johnson, Jenna. "Evangelical leader Jerry Falwell Jr. endorses Trump". *The Washington Post* (26 Ocak 2016), <https://www.washingtonpost.com/news/post-politics/wp/2016/01/26/evangelical-leader-jerry-falwell-jr-endorses-trump/>.
- Council on Foreign Relations. "The Reagan Plan: U.S. Policy for Peace in the Middle East" (1 Eylül 1982). <https://www.cfr.org/israel/reagan-plan-us-policy-peace-middle-east/p14140>.
- Da Vinha, L. Competition, Conflict, and Conformity: Foreign Policy Making in the First Year of the Trump Presidency. *Presidential Studies Quarterly*, 49(2), 280–309, 2019.
- Düz, Zehra Nur. "Bahrain's king: Deal with Israel 'historic step'". *Anadolu Agency* (21 Eylül 2020). <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/bahrains-king-deal-with-israel-historic-step-/1980873>.
- Entous, Adam. "Donald Trump's New World Order". *Newyorker* (18 Haziran 2018). <https://www.newyorker.com/magazine/2018/06/18/donald-trumps-new-world-order>.
- Farrell, "What's in Trump's Middle East peace plan". *Reuters* (28 Ocak 2020), <https://www.reuters.com/article/uk-israel-palestinians-plan-explainer-idUKKBN1ZR1JH>

- Fars News Agency. "Riyadh: Palestinians Should Come to Negotiating Table or Shut Up" (30 Nisan 2018). <https://www.farsnews.ir/en/news/13970210000327/Riyadh-Palesinians-Shld-Cme-Negiaing-Table-r-Sh-Up>.
- Feuerwerger, Marvin C. Congress and Israel: Foreign Aid Decision-Making in the House of Representatives, 1969–1976. Westport, CT: Greenwood Press, 1979.
- Firstpost. "My number one priority is to dismantle the deal with Iran, it is catastrophic: Trump". (22 Mart 2016), <https://www.firstpost.com/world/my-number-one-priority-is-to-dismantle-the-deal-with-iran-it-is-catastrophic-trump-2689448.html>.
- Gerson, Michael. "Trump is evangelicals "dream president". Here's why". The Washington Post (1 Mayıs 2017), https://www.washingtonpost.com/opinions/trump-is-evangelicals-dream-president-heres-why/2017/05/15/77b1609a-3996-11e7-a058-ddbb23c75d82_story.html.
- Grossman, Michael Orlov, Matthews, Ronald Eric. Perspectives on the Legacy of George W. Bush. Newcastleupon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009.
- Griswold, Eliza. Franklin Graham's Uneasy Alliance With Donald Trump. The Newyorker (11 Eylül 2020), <https://www.newyorker.com/news/dispatch/franklin-grahams-uneasy-alliance-with-donald-trump>.
- Guez, Jack. "'Stay strong Israel,' Trump tweets as settlement row flares". France24 (28 Aralık 2016). <https://www.france24.com/en/20161228-israel-trump-tweet-settlement-jerusalem-kerry>.
- Hankins, Barry. American Evangelicals: A Contemporary History of a Mainstream Religious Movement. Lanham: Rowman & Littlefield, 2008.
- Henne, Peter. "US-Israeli Christian leader discusses peace process with Saudi crown prince". Duckofminerva (13 Eylül 2019). <https://duckofminerva.com/2019/09/if-you-mention-the-evangelical-delegation-to-saudi-arabia-id-have-to-ask-which-one.html>.
- Herbers, John. "Religious Leaders tell of worry on Armageddon view ascribed to Reagan". The Newyork Times (21 Ekim 1984). <https://www.nytimes.com/1984/10/21/us/religious-leaders-tell-of-worry-on-armeddon-view-ascribed-to-reagan.html>.
- Hirsch, M. "The Legal Status of Jerusalem Following the ICJ Advisory Opinion on the Separation Barrier". Israel Law Review. 38, 298–315, 2005.
- Ignatius, David. "Bahrain's diplomatic agreement with Israel is a building block toward Middle East stability". The Washington Post (11 Eylül 2020). <https://www.washingtonpost.com/opinions/2020/09/11/bahrains-diplomatic-agreement-with-israel-is-building-block-toward-middle-east-stability/>.
- IMFA, Israel Ministry of Foreign Affairs. PM Netanyahu addresses UN General Assembly (Ekim 2013). <http://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2013/Pages/PM-Netanyahu-addresses-UN-General-Assembly-1-Oct-2013.aspx>.
- Garnham, David. Factors Influencing Congressional Support Israel During the 93rd Congress. The Jerusalem Journal of International Relations. c.2, s.3 (1977), 23–45.

- Isserman Maurice, Kazin, Michael. *America Divided: The Civil War of the 1960s*. 4.bs. (New York: Oxford University Press, 2011).
- Jaffe-Hoffman, Maayan. "How Trump traded annexation for his Christian base". *The Jerusalem Post* (13 Ağustos 2020). <https://www.jpost.com/american-politics/how-trump-traded-annexation-for-his-christian-base-analysis-638578>.
- Jewish Telegraphic Agency. "Ford Backs off on His Former Proposal That the U.S. Move Its Embassy in Israel to Jerusalem" (29 Ağustos 1974). <https://www.jta.org/1974/08/29/archive/ford-backs-off-on-his-former-proposal-that-the-u-s-move-its-embassy-in-israel-to-jerusalem>.
- Jewish Telegraphic Agency. "Carter Reserves Decision on Moving U.S. Embassy in Israel to Jerusalem" (2 Eylül 1976). <https://www.jta.org/1976/09/02/archive/carter-reserves-decision-on-moving-u-s-embassy-in-israel-to-jerusalem>.
- Jones, Emily. "Trump Says He Moved US Embassy to Jerusalem 'For the Evangelicals'", *The Christian Broadcasting Network* (18 Ağustos 2020), <https://www1.cbn.com/cbnnews/israel/2020/august/trump-says-he-moved-us-embassy-to-jerusalem-lsquo-for-the-evangelicals-rsquo>.
- Kershner, Isabel, Halbfinger, David M. "Capital in Trump Mideast Plan Makes 'a Joke' of Palestinian Aspirations". *The New York Times* (31 Ocak 2020). <https://www.nytimes.com/2020/01/31/world/middleeast/trump-mideast-plan-jerusalem.html>.
- Landau, Noa. "FULL TEXT: The Israel-UAE-Bahrain Abraham Accords Peace Agreement", *Haaretz* (16 Eylül 2020). <https://www.haaretz.com/middle-east-news/.premium-full-text-the-israel-uae-bahrain-abraham-accords-declaration-1.9159509>.
- Lahr, Angela M. *Millennial dreams and apocalyptic nightmares: the Cold War origins of political evangelicalism*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Leonard, Robert. *Visions of Apocalypse*. Maryland: John Hopkins University Applied Physics Laboratory, 2010.
- Lewis, Jeffrey. "That Secret Iranian 'Nuclear Facility' You Just Found? Not So Much". *Foreign Policy* (3 Mart 2015). <https://foreignpolicy.com/2015/03/03/that-secret-iranian-nuclear-facility-you-just-found-not-so-much/>.
- Lipka, Michael. "More White Evangelicals than American Jews say God gave Israel to the Jewish People". *Pew Research Center* (3 Ekim 2013). <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2013/10/03/more-white-evangelicals-than-american-jews-say-god-gave-israel-to-the-jewish-people/>.
- Marsden, George M. *Fundamentalism and American Culture: The Shaping of Twentieth-Century Evangelicalism*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Martinez, Jessica - Smith, Gregory A. "How the faithful voted: A preliminary 2016 analysis, *Pew Research Center* (9 Kasım 2016). <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/11/09/how-the-faithful-voted-a-preliminary-2016-analysis/>.
- Middle East Eye. "Israel and UAE held secret anti-Iran meeting at White House: Report" (4 Şubat 2020). <https://www.middleeasteye.net/news/israel-uae-secret-anti-iran-white-house>.

- Mitchell, Chris. "Freedom Is Unfolding in This Arab Country: US Evangelicals Find UAE 'Treasure of Moderation'". CBN News (31 Ekim 2018), <https://www1.cbn.com/cbnnews/world/2018/october/freedom-is-unfolding-in-this-arab-country-us-evangelicals-find-uae-treasure-of-moderation>.
- Mitchell, Chris. "Evangelical Leaders See the Untold Story of Saudi Arabia in 'Historic' Trip". CBN News (13 Eylül 2019), <https://www1.cbn.com/cbnnews/israel/2019/september/evangelical-leaders-see-the-untold-story-of-saudi-arabia-in-historic-trip>.
- Noll, Mark A. "The American Revolution and Protestant Evangelicalism". *The Journal of Interdisciplinary History*, 23(3), 617-627, 1993.
- Oldmixon, E. A., Rosenson, B. A., Wald, K. D. *Conflict Over Israel: The Role of Religion, Race, Party and Ideology in the U.S. House of Representatives, 1997–2002. Terrorism and Political Violence*, 17 (3), 407–426, 2005.
- Paker, Peter. "An Embassy in Jerusalem? Trump Promises, but So Did Predecessors". *The New York Times* (19 Kasım 2016). <https://www.nytimes.com/2016/11/19/world/middleeast/jerusalem-us-embassy-trump.html>.
- PASIA, Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs. *Documents on Jerusalem*. Jerusalem: PASSIA Publication, 2007. http://passia.org/media/filer_public/e7/d1/e7d1d05e-6c27-43f3-9ea4-384ad43c7746/vol-1-documents-on-jerusalem.pdf.
- Pfeffer, Anshel. "Mossad Chief Reportedly Visited Saudi Arabia for Talks on Iran". *Haaretz* (26 Temmuz 2010), <https://www.haaretz.com/1.5152341>.
- Preston, Andrew. *Sword of the Spirit, Shield of Faith: Religion in American War and Diplomacy* (London: Amazon Media, 2012).
- Reuters. "Kosovo follows U.S., Guatemala in opening embassy in Jerusalem". (14 Mart 2021), <https://www.reuters.com/article/us-israel-kosovo-embassy/kosovo-follows-u-s-guatemala-in-opening-embassy-in-jerusalem-idUSKBN2B60FG?il=0>.
- Rosenberg, Joel C. "Secretary Pompeo's Iran speech: Tehran hated it. But most Arab & Israeli leaders loved it. So did I. Here's why" (23 Mayıs 2018). <https://flashtrafficblog.epicentermedia.net/2018/05/>.
- Rosenberg, Joel C.. "Pompeo in Iowa makes case to Evangelical conference that Trump team is the most pro-Israel administration in US history. But makes no mention of annexation" (20 Temmuz 2020). <https://flashtrafficblog.epicentermedia.net/2020/07/20/exclusive-pompeo-in-iowa-makes-case-to-evangelical-conference-that-trump-team-is-the-most-pro-israel-administration-in-us-history-but-makes-no-mention-of-annexation-is-annexation-off-us-agenda-for/>.
- Rosenberg, Joel C. "Israel and UAE agree to full normalisation of relations" (13 Ağustos 2020). <https://flashtrafficblog.epicentermedia.net/2020/08/13/breaking-israel-and-uae-agree-to-full-normalization-of-relations/>.
- Rosenberg, Joel C. "Iran's terror regime the "most terrible institution in the world," US Secretary of State Pompeo tells" (29 Eylül 2020). <https://allarab.news/irans->

terror-regime-the-most-terrible-institution-in-the-world-us-secretary-of-state-pompeo-tells-all-arab-news/.

Sandeen, Ernest R. "The Roots of Fundamentalism: British and American Millenarianism". Illionis: University of Chicago Press, 2008.

Sanger, David E. - Kirkpatrick, David D. "Behind Trump's Termination of Iran deal is a Risky Bet". The New York Times (8 Mayıs 2018), <https://www.nytimes.com/2018/05/08/us/politics/trump-iran-nuclear-deal-news-analysis-.html>.

Spector, Stephen. This Year in Jerusalem: Prophecy, Politics, and the U.S. Embassy in Israel. Journal of Church and State, 1-21, 2019.

Spiegel, Steven L. The Other Arab-Israeli Conflict: Making American Middle East Policy, from Truman to Reagan. Chicago: University of Chicago Press, 1985.

Stewart, Katherine. "Why Trump Reigns as King Cyrus", The New York Times (31 Aralık 2018), <https://www.nytimes.com/2018/12/31/opinion/trump-evangelicals-cyrus-king.html>, 31.07.2020.

Pompeo, Michael R. Being a Christian Leader (11 Ekim 2019). <https://www.state.gov/being-a-christian-leader/>.

The Economist. "The politicisation of white evangelical Christianity is hurting it". 28 Şubat 2019, <https://www.economist.com/united-states/2019/02/28/the-politicisation-of-white-evangelical-christianity-is-hurting-it>.

Trump, Donald. "Remarks at a Cabinet Meeting and an Exchange With Reporters".

9 Mayıs 2018, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-cabinet-meeting-and-exchange-with-reporters-4>.

Trump, Donald. "State of the Union 2019: Read the full transcript". CNN (6 Şubat 2019), <https://edition.cnn.com/2019/02/05/politics/donald-trump-state-of-the-union-2019-transcript/index.html>.

Wilner, Michael. "Trump supports \$75m. additional aid to Israel beyond Obama-era MOU". The Jerusalem Post (11 Eylül 2017). <https://www.jpost.com/israel-news/trump-supports-75m-supplemental-aid-to-israel-beyond-obamaera-mou-504800>.

Wintour, Patrick - Holmes, Oliver. "Mike Pence Chides US Allies at Warsaw Summit on Iran". The Guardian (14 Şubat 2019). <https://www.theguardian.com/world/2019/feb/14/us-and-israel-say-confrontation-with-iran-needed-for-peace>.

Çocuğun İyi Olma Hâlinin Gelişmesinde Sosyoekonomik ve Yönetmel Politikalar: Finlandiya Örneği

Socioeconomic and Managerial Policies in the Development of Children's Well-being: The Case of Finland

Samed KURBAN

Dr. Arş. Gör. Dumlupınar Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü
samedkurban@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6002-1573>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Kurban, Samed. "Çocuğun İyi Olma Hâlinin Gelişmesinde Sosyoekonomik ve Yönetmel Politikalar: Finlandiya Örneği". Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 2 (Ekim 2021): 26-43. <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.921840>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 19.04.2021
Kabul Tarihi/Date Accepted: 10.09.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2021 (Ekim/October)

15. yıl

Akademik İncelemeler Dergisi

Çocuğun İyi Olma Hâlinin Gelişmesinde Sosyoekonomik ve Yönetmel Politikalar: Finlandiya Örneği

Öz

Son yıllarda, çocuğun iyi olma hâline odaklanan politikaların daha bütüncül bir yaklaşımla ele alındığı görölmektedir. Bunun sebebi sadece eğitim, sağlık ya da maddi yaşam koşullarına vurgu yapan sosyal refah politikalarını uygulamanın tek başına yeterli olamayacağıdır. Çünkü çocuğun iyi olma hâli çocukların bugünkü yaşamları yanında geleceklere ilişkin durumu da içine almaktadır. Dolayısıyla, politika yapımcıların tek taraflı bir iradenin sonucu olarak uyguladığı politikalar, beşerî ve maddi kaynaklardan yeterince faydalanılamamasına yol açacaktır. Çocuğun iyi olma hâli, doğru politikaların ve yeterli düzeyde kaynak kullanımının sonucunda gençler ve yetişkinler için olumlu dışsallıklar ortaya çıkarmaktadır. Bunun için çocuklara yönelik gerek toplumsal gerekse ekonomik açıdan birtakım amaçların yönlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Finlandiya, çocukların nesnel yaşam koşullarının ve öznel değerlendirmelerinin gelişimini olumlu yönde etkileyen yaklaşımlara sahiptir. Eğitim, sağlık, sosyal refah hizmetleri gibi temel alanlarda çocuklara yönelik uygulanan politikalar, kamunun belirleyiciliğinin başarısını ortaya koymaktadır. Temel kamu hizmetlerine ilişkin uygulanan politikalar yanında çocukların kendilerini ifade edebilmelerine imkân tanınmaktadır. Çalışma, sosyal refah hizmetleri ve yönetmel politikalar üzerinden Finlandiya'da çocuğun iyi olma hâline odaklanmaktadır. Bu bağlamda, çocuklar için daha kaliteli bir yaşamın oluşturulması sürecinde devletin üzerine düşen sorumluluğun önemi irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Çocuk Hakları, Sosyal Refah Hizmetleri, Katılım, Finlandiya

Socioeconomic and Administrative Policies in the Improvement of the Well-Being of Children: Finland as an Example

Abstract

In the recent years, it is seen that the policies focusing on the well-being of children are addressed with a more holistic approach. The reason for this is that implementing social welfare policies which solely underline education, health, or material living conditions will not be enough since the well-being of children also includes the circumstances of the future as well as their lives today. Thus, the policies implemented by policymakers as a result of a single-sided power will lead to inefficient use of human resources and financial resources. The well-being of children ensures positive externalities for young people and adults as a result of the implementation of right policies and adequate use of resources. Therefore, there is a need to socially and economically direct certain aims regarding children. Finland has certain approaches that positively affect children's objective living conditions and the improvement of their subjective evaluations. The policies implemented for children in fundamental fields such as education, health, and social welfare services point out to the success of the decisiveness of the public. In addition to policies regarding the fundamental public services, children are provided with the opportunity of expressing themselves. Finland focuses on children's well-being through labor, social welfare services, and administrative policies. In this context, the importance of the state's responsibility in the process of ensuring a higher quality of life for children is examined.

Keywords: Social Services, Children's Rights, Social Welfare Services, Participation, Finland

Giriş

Kamu politikası, toplumu ilgilendiren sorunların çözümü için hükümetler tarafından formüle edilen kuralları ve düzenlemeleri ifade eder. Bu yönüyle, kamu politikası kaynakları, kurumsal bağlantıları ve çıkarları çeşitlilik gösteren, kamu ve bazen de özel aktörler tarafından alınan veya uygulanan ve tabiatı gereği siyaseten kolektif olarak tanımlanan bir problemi çözmeye çalışan bir dizi kasıtlı kararları içeren bir sürecin ürünüdür (Knoepfel vd., 2007, 24). Söz konusu süreç gerek toplumsal gerekse ekonomik açıdan birtakım amaçların yönlendirilmesi ihtiyacından ileri gelmektedir. Karar alıcıların izledikleri politikalar, gerçekleştirilen eylemlerin nedenlerini ve bu eylemler sonucunda oluşan yeni durumu görmeyi sağlamaktadır. Özellikle başarılı uygulama örnekleri ile yapılacak karşılaştırmalar, pozitif öğrenme ve politika transferine imkân sağlayabilmektedir (Kutlu, 2020, 10). Buna göre, politikaların nedenleri ve sonuçları hakkında genel önermeler geliştirmek, ilgili konuda güvenilir araştırma bulguları biriktirmeye yönelik bir çabayı da destekleyecektir.

Yaş grubu bakımından nüfusun büyük kesimini oluşturan ve ekonomik, sosyal ve fiziksel açıdan savunmasız bir kesimi ortaya koyan çocuklar kamu politikasının temel konularından biridir. *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi* (1989), “onsekiz yaşına kadar her insanın çocuk sayılacağını” kabul etmektedir. Bu bağlamda, çocuklara yönelik uygulanan politikalar toplumsal yapıyı ve bu yapıya ilişkin birçok konuyu da düzenlemektedir. Sağlıklı, nitelikli bir eğitim almış ve sosyoekonomik refah düzeyi ortalamasının üzerinde bireylerin yetişmesi çocuklara yönelik uygulanan politikaların ve kaynak kullanımının bir fonksiyonudur. Çünkü uygulanacak politikalar toplumun bütünü ve çıkarlarını etkilemektedir.

Günümüzde, çocukların içinde yaşadığı fiziksel koşulları, kamu hizmetlerine erişimlerini, kendilerini etkileyen kararlara katılımını ve öznel değerlendirmelerini bütüncül olarak ifade etmek için “çocuğun iyi olma hâli” yaklaşımı tercih edilmektedir (Müderrişoğlu vd., 2013, 20). Kavramın çok boyutlu yapısı, çocuğun gelişim özellikleri nedeniyle yetişkinlerden farklı ihtiyaçlarının olmasından ileri gelmektedir. Söz konusu farklılık, çocukların toplumsal yaşamın tüm alanlarının ilişkiselliği içinde farklı durumlarla karşı karşıya gelmelerine neden olmaktadır (Semerci vd. 2012, 1). Çocuğun iyi olma hâlini tanımlamak ve ölçmek için genellikle iki duruma bakılmaktadır. İlk durum, refahı çok boyutlu bir kavram olarak ele almaktadır. Karar alıcılar, önemli yaşamsal boyutlara karar verir ve bu boyutları göstergelerle doldurur. İkinci durumda, çocukların kendi iyilik hâllerini nasıl gördükleri doğrudan kendilerine sorulmaktadır (OECD, 2019, 24). Dolayısıyla eğitim, sağlık, maddi yaşam koşulları, katılım gibi konularda uygulanacak politikaların yanında çocukların söz konusu politikalar karşısındaki öznel değerlendirmeleri de dikkate alınmaktadır.

Çocuk haklarının iki önemli boyutundan biri çocuk refahı, diğeri ise çocuk katılımıdır. Bu iki faktör aynı zamanda *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme* tarafından temel prensipler olarak düzenlenmektedir. Çocuklara yönelik sosyal refah ve katılım politikaları, karar alıcıların tercihlerine bağlı olarak ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilmektedir. Sosyal refah politikaları ve çocuk katılımı konusunda başarılı uygulamalar ise beşerî ve maddi kaynakların daha etkin kullanımına örnek olabilmektedir. Buna karşın, çocuğun iyi olma hâli olgusunun çok boyutlu yapısı, tek bir gösterge ile bir alanın ölçülmesinin sorunlu olduğunu

göstermektedir (Semerci vd., 2012, 15). Dolayısıyla, çalışmada çocuğun iyi olma hâlini belirleyen unsurların sınırlandırılmamış yapısı dikkate alınarak sosyal refah politikaları ve katılım temelli bir değerlendirme yapılmıştır.

İnsan odaklı politikaların yürürlükte olduğu Finlandiya'da, çocuk haklarının ve çocuk refahının bir kültür oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan çocuğun iyi olma hâlinin gelişimine önem verilmektedir. Çocukların yaşam alanlarına ilişkin fiziksel koşulların iyileştirilmesi yanında kendilerini ilgilendiren konularda iradelerini göstermelerine imkân sağlanmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada Finlandiya yerel yönetim sistemi üzerinden uygulanan ve çocuğun iyi olma hâlini olumlu yönde etkileyen politikaların irdelenmesi hedeflenmektedir. Öncelikle merkezi yönetim karşısında yerel yönetimin konumu değerlendirilecektir. Daha sonra çocuğun iyi olma hâli, kamusal hizmetler ve söz konusu hizmetler karşısında çocukların öznel değerlendirmeleri yönüyle irdelenecektir. Çalışma, doğru politikalar ve kaynakların etkin yönetimi üzerinden çocuğun iyi olma hâlinin gelişimine ilişkin temel önermeleri sunmayı amaçlamaktadır.

1.Finlandiya'nın Yerel Yönetim Sistemine Bakış

Finlandiya, kamu hizmetlerinin sunulmasında, merkezi yönetim karşısında yerel yönetimin payının ağırlıkta olduğu ülkelerden biridir. Bu bakımdan, OECD ülkeleri genelinde, yerelleşme düzeyinin fazla olduğu yönetim sistemlerinden birine sahiptir. İdari ve mali çerçevede yerel yönetim birimlerine tanınan yetki ve sorumluluklar, geniş bir özerkliği de beraberinde getirmektedir.

Finlandiya'nın yönetim yapısı, merkezi yönetim altında örgütlenmiş iki basamaklı bir yerel yönetim yapısından oluşmaktadır. Bunlar, belediyeler ve bölgesel meclislerdir (Çelen, 2013, 83). Bölgesel meclisler, bölgenin yasal ortak belediye otoritesidir. Buna göre, her yerel otorite bir bölgesel meclisin üyesi olmalıdır (CEMR, 2016, 27). Yedi bölgesel birim (Güney Finlandiya, Güneybatı Finlandiya, Doğu Finlandiya, Batı Finlandiya, Kuzey Finlandiya, Laponya ve özerklik statüsü bulunan Aaland Adaları), 19 bölge meclisi ve 310 belediye yönetsel yapıyı oluşturmaktadır (Kuntalitto, 2017).

Finlandiya Anayasası'nda yerel yönetimlerin ikili işlevinden söz edilmektedir. Bunlardan ilki, yerel yönetimlerin temel bölgesel yönetim birimi olmasıdır. İkincisi ise vatandaşların kendi kendini yönetmesine olanak sağlayan üniteler olarak işlev görmeleridir (Çelen, 2013, 88). Böylelikle, temsili kurulların ve komitelerin sisteme hâkim olması, vatandaşların çeşitli yerel kamu hizmetlerine ilişkin kararlara katılma hakkına sahip olmaları ve bu yolla hizmetlerin yürütülmesini etkileyebilmelerine olanak sağlanmaktadır. (Yalçındağ, 1996, 71). Halkı ilgilendiren kararların, halkın onayı olmadan verilemeyeceğine ilişkin bir yönetim anlayışı söz konusudur. Bu anlayış, Kuzey Avrupa ve Germen anlayışının bir yansıması olarak görülebilir (Kılıçoğlu - Aral, 2020, 299).

Aydınlanma süreci ve liberal düşüncenin gelişimi, Finlandiya'da yerel toplulukların kendi yaşam alanlarına ilişkin kararlara katılımlarını ve kendi kendilerini yönetmelerini içeren bir anlayışı önemli hâle getirmiştir (Bayraktar - Özservet, 2020, 337). *Yerel Yönetim Kanunu'na* göre belediyeler, özerklik statülerinden ötürü kendileri için seçtikleri işlevleri yerine getirecek ve kendilerine verilen işlevleri kanunla ayrı ayrı düzenleyecektir. Kanun'da, belediyelerin, bir anlaşmaya dayanarak, kendi kendilerini yönetme durumları ile ilgili olanlar dışındaki kamu görevlerini de yerine getirebileceği düzenlenmektedir (LGA, 1995, m. 7/1-2). Bu

kapsamda, Finlandiya'da yerel yönetimlerin yerine getirdiği kamu hizmetleri şunlardır (CEMR, 2016, 26): sağlık hizmetleri (birincil, ikincil hizmetler ve diş hekimliği hizmetleri), sosyal hizmetler (çocuk gündüz bakımı, yaşlılar ve engelliler için sunulan hizmetler), eğitim (okul öncesi, ilk, orta, mesleki eğitim, yetişkin eğitimi ve kütüphaneler), kültür ve boş zaman, spor dalları, bölgesel planlama, teknik altyapı ve çevrenin (yol, enerji, su ve kanalizasyon, atık, liman ve toplu taşıma) inşası ve bakımı, iş ve istihdam, bağımsız vergilendirme hakları ve finansmanı. Söz konusu refah politikaları, idareler arası ilişkilerin esas alındığı bir yapı içerisinde uygulanmaktadır. Buna göre, parlamento yasal düzenlemeleri yaparken belediyeler söz konusu düzenlemeleri hayata geçirmektedir (Bayraktar - Özservet, 2020, 337). Bölgesel meclisler ise bölgesel kalkınma, bölgesel arazi kullanım planlaması, bölgelerin uluslararası işleri, bölgelerin ilgisini artırmak, AB yapısal fon programları ve uygulanmasının sorumluluğu, kültürel ve bölgesel geleneklerin korunması ve geliştirilmesi, zihinsel ve ekonomik refahı teşvik etmek faaliyetlerinden sorumludur (CEMR, 2016, 27). Bu kapsamda, Finlandiya'da temel kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde temel sorumluluk yerel yönetimlere aittir. Bölgesel meclisler de daha çok bölgesel kalkınmaya yönelik politikalar uygulamaktadır.

Merkezi bir yönetim birimi olan Maliye Bakanlığı, yerel yönetimler ile ilgili mevzuat ve idari işlerin oluşturulmasından, temel kamu hizmetleri için merkezi yönetimden yerel yönetime yapılan transferlerden, yerel yönetim maliyesi ve görev analizlerinden ve merkezi hükümet-yerel yönetim görüşmelerinin düzenlenmesinden sorumludur (vm.fi, t.y.). Bakanlık, yerel yönetimlerin tüm faaliyet ve görevlerinin gelişimini yönlendirmektedir. Bu faaliyet ve görevlerin çoğu yerel yönetimlere kanunlar tarafından verilmektedir. Bakanlık, hizmetlerin yerine getirilebilmesi için yerel yönetimlerin finans durumlarını ve gelişimlerini takip eder ve değerlendirir. Merkezi yönetimlerden yerel yönetimlere aktarılması gereken finansmanı hesaplar ve aktarımı gerçekleştirir (Ministry of Finance, t.y.).

Finlandiya, kuzey ülkelerinin vatandaşlarına yönelik olarak sunduğu sosyal refah hizmetlerini başarıyla gerçekleştiren ülkelerden biridir. Hizmet sunumunda belediyelere tanınan özerklik, kamu politikalarının uygulanması sürecinde merkezi yönetim karşısında yerel yönetim birimlerinin daha büyük rol oynadığını ortaya koymaktadır. Yerel yönetimlere sağlanan anayasal güvencenin yanında, mecliste bulunan 200 parlamenterden 150'si yerel vekil olarak görevlendirilmiştir (Bayraktar - Özservet, 2020, 337). Bu kapsamda, kamu yönetiminin yapısal bütünlüğu içinde parlamenter bir desteğin yüksek düzeyde yerelleşmeye katkı sunması beklenebilir. Belediyeler, kendilerini ilgilendiren konular hakkında kararları kendileri vermektedir. Bundan dolayı belediyelerin sağlık, eğitim, kültür, spor, sosyal yardım, çevre, altyapı gibi çok sayıda ve çeşitli sorumluluk alanları bulunmaktadır. Belediyeler, bu hizmetlerin finansmanını yerel düzeyde aldığı gelir vergisinden ve hükümet tarafından verilen sübvansiyonlarla karşılamaktadır. Belediyeler, toplam işgücünün yaklaşık beşte birini istihdam etmektedir. Belediyelerin yapmış olduğu harcamaların, GSYH içindeki payı da yaklaşık beşte bir düzeyindedir (Karakurt - Ela, 2017, 32). Bu bağlamda, yerel yönetim birimlerinden birini oluşturan belediyelerin, kamu mali yönetiminin önemli bir bileşenini oluşturduğunu söylemek mümkündür.

2.Finlandiya’da Çocuk Haklarının Genel Durumu

Finlandiya, çocuk hakları konusunda kuzey ülkelerinin ortalama yaklaşımına sahip bir ülkedir. Bunun yanında, çocukların doğumunun ardından başlayan süreçte, erken çocukluk gelişimine büyük önem verilir. Finlandiya, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin* öngördüğü hakların kullanımı için gerekli fiziksel koşulların ortalamanın üzerinde sağlandığı bir ülkedir. Çocukların yaşı ve uygunluk derecesine bağlı olarak sahip oldukları hakları kullanmaları için farklı birtakım katılım araçları da kullanılmaktadır. Böylelikle çocukların iyi olma hâli, karar alıcıların tek taraflı iradelerinin ürünü olmaktan çıkmaktadır. Politikaların uygulanması gerek kararların alınmasında gerekse uygulanmasında çocukların da aktif bir özne olarak içinde buldukları bir süreci yansıtmaktadır.

2.1.Çocuk Refahı Kapsamında Sunulan Hizmetler

Finlandiya, çocukların iyi olma hâli düzeyinin yüksek olduğu ülkelerden biridir. Çocuk hakları, ulusal ve yerel mevzuat çerçevesinde ayrıntılı olarak düzenlenmekte ve güvence sağlanmaktadır. Finlandiya’nın çocuk temelli uyguladığı politikalar, başarılı çıktılar ortaya koyan tercihlerin sonucu olarak görülebilir. Çocuk kültürünün yerleşik bir durumu yansıttığı ülkede, sosyal refah hizmetleri, çocukların ve ailelerinin refahının oldukça yüksek olmasına imkân vermektedir. Bu bağlamda, ülkenin nitelikli bir eğitim sistemi yapısı içinde öğrenme çıktılarının yüksekliği, çocukların yaşam memnuniyeti düzeyinin ortalamanın üzerinde olması, çocuk yoksulluk oranının düşüklüğü gibi durumlar söz konusu kültürün ve politikaların sonuçlarından biri olarak değerlendirilebilir.

Finlandiya’da yerel yönetimler, çocuklara ilişkin politikaların hazırlanmasında ve uygulanmasında kamu yönetimi içindeki ağırlığını korumaktadır. *Çocuk Refahı Kanunu’na* göre; “belediyeler, çocuklara, gençlere ve çocuklu ailelere yönelik sosyal ve sağlık hizmetleri, çocuk gündüz bakımı, eğitim hizmetleri ve diğer hizmetleri düzenler ve geliştirir. Aynı zamanda, çocuk bakımı ve yetiştirilmesinden sorumludur ve çocukların, gençlerin ve çocuklu ailelerin özel destek ihtiyaçlarını araştırır. Hizmetler düzenlenirken ve geliştirilirken, çocukların ve gençlerin ihtiyaç ve isteklerine özel önem verilmelidir (CWA, 2007, m. 8/1-2)". Yerel yetkililer, çocuk refahı hizmetlerini organize etmekten sorumludur. Yetkililer, hizmetleri kendileri sağlayabilir veya dışarıdaki hizmet sağlayıcılarından satın alabilirler. Hizmetleri satın alırlarsa, hizmet sağlayıcıların faaliyetlerini denetlemelidirler. Yerel makamlar, çocukların ve gençlerin refahının iyileştirilmesi ve çocuk refahı hizmetlerinin organizasyonu ve geliştirilmesi için bir plan hazırlamak zorundadır (The Ministry of Social Affairs and Health, t.y.). Çocuk ve Gençlik Strateji Programı olarak ifade edilen plan, farklı cinsiyet ve yaş grubundaki (0-6, 7-12, 13-17, 18-24, 25-29) bireyleri hedef almaktadır (Eğitim, Kültür ve Araştırma Genel Müdürlüğü, 2017, 13). Bu plan, ilgili her belediyenin konseyi tarafından onaylanır ve en az dört yılda bir gözden geçirilmelidir. Plan, çocukların ve gençlerin yetiştirildiği koşulları ve refah durumlarını kapsamalıdır (European Commission, 2017, 50). Sosyal içerme ve katılımı güçlendirmek, ayrımcılık karşıtı eylemleri desteklemek ve çocuklar ile gençlerin gündelik yaşamlarına yön verebilmelerini sağlamak Çocuk ve Gençlik Strateji Programı’nın öncelikli konularıdır (Eğitim, Kültür ve Araştırma Genel Müdürlüğü, 2017, 12). Bu bakımdan, Finlandiya’da stratejik planlamaya yönelik anlayışın doğrudan çocuk haklarını ve çocuk refahını ilgilendiren yönü

bulunmaktadır. Bu konuda, en büyük sorumluluk yerel yönetimlerin kendisine verilmektedir.

Çocuk Refahı Kanunu'na göre; çocuk refahı, çocuğun olumlu gelişimini ve refahını teşvik etmelidir. Çocuk refahı, çocuk ve aile problemlerini önlemeyi ve sorun bulunursa yeterince erken müdahalede bulunmayı hedeflemelidir. Bu kapsamda öncelikle dikkate alınması gereken çocuğun çıkarlarıdır. Çocuğun çıkarlarını değerlendirirken, alternatif önlemlerin ve çözümlerin çocuk için aşağıdaki hususları ne ölçüde koruduğuna dikkat edilmelidir (CWA, 2007, m. 4/1-2):

- Dengeli kalkınma ve refah ile insan ilişkilerinin yakın ve sürekli olması
- Anlayış ve sevginin yanı sıra çocuğun yaşı ve gelişim düzeyine uygun denetim ve bakım sağlama fırsatı
- Çocuğun yeteneklerine ve isteklerine uygun bir eğitim
- Büyümek için güvenli bir ortam, fiziksel ve duygusal özgürlük
- Bağımsız olma ve büyüme konusunda sorumluluk duygusu
- Çocuğu etkileme konularına katılma fırsatı
- Çocuğun dilsel, kültürel ve dini geçmişini dikkate alma ihtiyacı

Çocukların sahip oldukları hakları kullanabilmesi ve refah düzeylerinin yükselmesi için belirlenen yukarıdaki hususlar ulusal mevzuat kapsamında güvence altına alınmıştır. Bu çerçevede, çocuk hakları ve refahı ile çocuk katılımı konularını düzenleyen mevzuat, sözleşmeler, politika programları ve ulusal projelerden bazıları şunlardır (Council of Europe, 2011, 52): *Yerel Yönetim Kanunu (1995)*, *Temel Eğitim Kanunu (1998)*, *Ortaöğretim Kanunu (1998)*, *Finlandiya Anayasası (1999)*, *Çocuklar için Ulusal Ombudsmanlık Kanunu (2005)*, *Gençlik Kanunu (2006)*, *Çocuk Koruma Kanunu (2007)*, *Çocuk Refahı Kanunu (2007)*, *Çocuk ve Gençlik Politikaları Programı (2007-2011)*, *Hükümet Politika Programları (2003-...)*, *Ulusal Katılım Projesi (1998-2002)*, *Gençlik Katılım Projesi (2003-2007)*, *Katılımcı Öğrenci-Aktif Okulu (2005-2007)*. Bununla birlikte, Adalet Bakanlığı ile iş birliği içinde çalışan, özerk ve bağımsız bir otorite olan Çocuk Ombudsmanı (Lapsiasiavaltuutettu), çocukların ve gençlerin hak ve refahını teşvik eder. Örneğin, çocuklar için ve onların hakları konusunda bir web sitesi hazırlamıştır ve çocukların sahip oldukları haklar konusunda onları bilgilendirir. Ayrıca her yıl, hükümetin çocuk ve gençlerin refahı, yaşam koşulları ve haklarının uygulanması konusundaki politikalarını ve icraatlarını izler ve raporlar. Bunun yanında dört yılda bir Parlamento'ya rapor verir (European Commission, 2017, 13-14). Çocuk Ombudsmanı, çocuk haklarının gerçekleştirilmesini değerlendirir ve teşvik eder. Çocuklara yönelik politikaların izlenmesi ve geri bildirim yapılması, çocuk haklarının geliştirilmesi bakımından oldukça önemlidir.

Finlandiya'nın eğitim, sağlık, çocuğun ve ailenin sosyoekonomik koşulları, toplumun genel refahı gibi çekirdek alanlara ilişkin uyguladığı politikaları mevzuat, hükümet programları ve projeler aracılığıyla takip etmek mümkündür. Bu durum, çocuğun toplum için sağlıklı gelişiminin ve yetişkinliğe hazırlanması sürecinin bütün yönleriyle ve titizlikle ele alındığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla eğitim politikası, sağlık politikası ve refah politikasının bütüncül ve sistemli bir uyumu görülebilir. Çocuğun iyi olma hâlinin gelişimi öncelikli politika konularından biridir. Finlandiya, sadece çocuğun iyi olma hâlinin nesnel koşullarının değil aynı zamanda öznel değerlendirmesinin de son derece olumlu olduğu ülkelerden biridir. PISA sonuçlarına göre, öğrencilerin yaşam memnuniyetinin en yüksek olduğu ülkelerden biri de Finlandiya'dır (OECD, 2016; OECD, 2019). Dolayısıyla, öğrenciler kendileri

için uygulanan sosyal refah hizmetlerinden genel olarak memnun olduklarını bildirmektedir. Finlandiya’da, genel olarak, çocuklara yönelik uygulanan politikalar ve politikalara bağlı faaliyetler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Kamu Sektörünün Çocuklu Ailelere ve Çocuklara Verdikleri Hizmetler

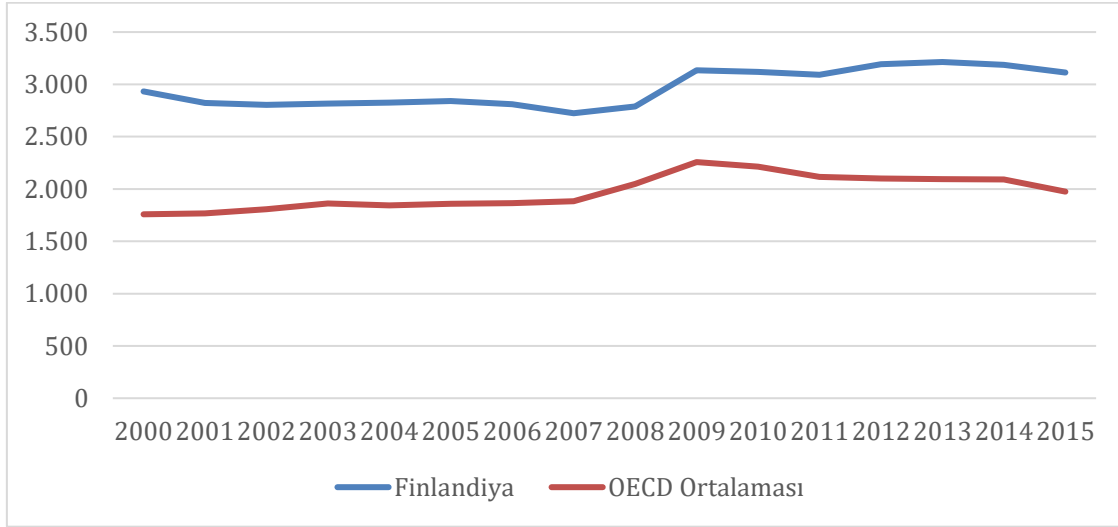
Temel Hizmetler	Finansal Yardım	Aile İzni Sistemi - İş ve Aile Hayatı Arasındaki Uzlaşma
Anne ve Sağlık Klinikleri	Doğum Yardımı/Nakit Olarak Toptan Ödenen Para ya da Doğum Paketi	Doğum İzni ve Annelik Ödeneği
Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımı	Çocuk Parası	Ebeveynlik İzni ve Ebeveyn Ödeneği
Okullar, Okul Sağlığı ve Öğrenci Refahı	Konut Yardımı	Babalık İzni ve Babalık Ödeneği
Diş Bakımı	Sosyal Yardım	Çocuk Bakım İzni
Çocuk Rehberliği ve Aile Danışmanlığı Klinikleri	***	Kısmi Çocuk Bakım İzni
Gençlik Çalışmaları	Çocuk Evde Bakım Ödeneği/Kısmi Bakım Ödeneği	
Aile Merkezleri	Özel Gündüz Bakım Ödeneği	

Kaynak: (Kuokkanen - Muuronen, 2018)

Tablo 1’de görüldüğü üzere, devletin çocuklara ve ailelerine yönelik olarak sunduğu birçok hizmet vardır. Bu hizmetler, merkezi yönetim ve yerel yönetimler tarafından eşgüdüm içinde sunulur. Örneğin, eğitimde ücretsiz okul yemekleri, öğrenci refah hizmetleri ve gıda eğitimi ulusal çekirdek müfredatın ayrılmaz bir parçasıdır. Yerel düzeyde ve okul düzeyinde müfredat ise okul yemekleri düzenlemesinin temel ilkelerini tanımlar (Ministry of Education and Culture, 2012b). Merkezi yönetim, genel olarak toplumun refahı ile ilgilenmekle birlikte hizmetleri organize etme sorumluluğu yerel yönetimlere (belediyelere) aittir.

Finlandiya, çocuklara yönelik uygulanan politikalar ile kaynak kullanımını başarılı bir şekilde yöneten ülkelerden biridir. Ülkede, çocuklara yönelik yapılan yatırım harcamaları GSYH’nın yüzde 3.2’sini oluşturmaktadır (Avrupa ortalaması yüzde 2.4). Yatırımlar, tüm sosyal harcamaların yüzde 10’udur ve her bir Finlandiya vatandaşı başına 1200 Euro’nun üzerindedir (Kuokkanen - Muuronen, 2018). 2014 yılında altı şehrin, çocuk refahı hizmetlerine yaptığı toplam harcama 329.878.580 Euro’dur. Çocukları kurumsal olarak veya koruyucu aile bakımında tutmak için Helsinki 100 milyon Euro’dan biraz fazla, Espoo 38 milyona yakın, Vantaa 39 milyon, Turku 37 milyon, Tampere 27 milyon ve Oulu 21 milyona yakın harcama yapmıştır (yle.fi, 2016). Bu bağlamda, sadece altı şehrin belediyesinin yapmış olduğu harcamalar, çocuk odaklı politikalara verilen önemin sonuçlarından biridir. Finlandiya, OECD ülkeleri içinde, çocuğun ve ailenin refahına yönelik olarak en fazla kamu harcaması yapan ülkelerden biridir (Şekil 1).

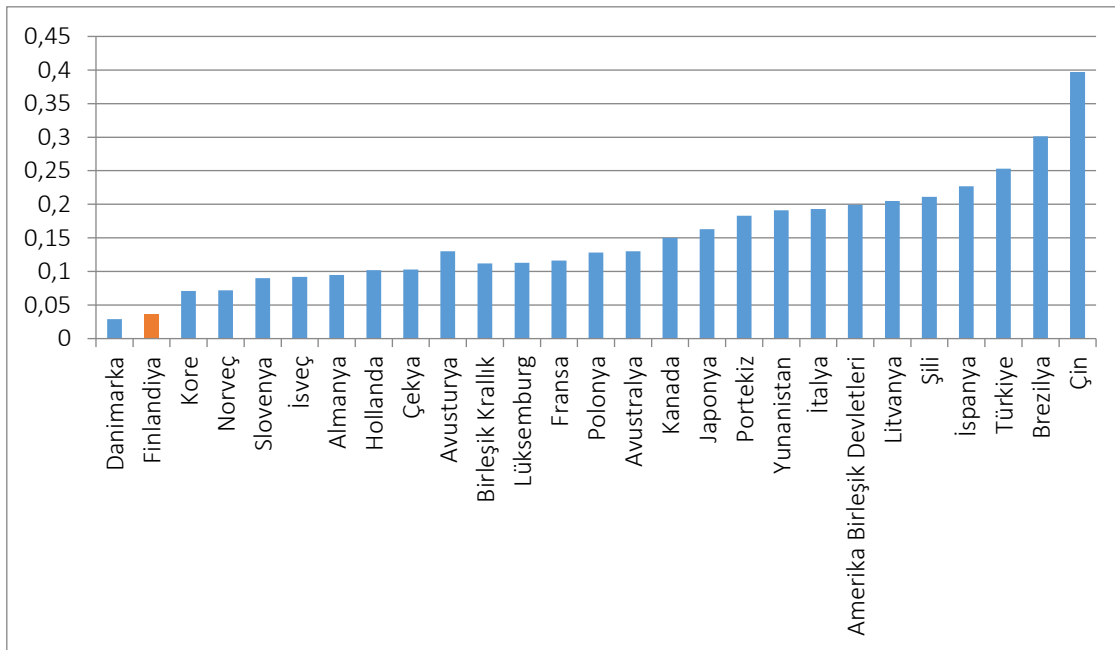
Şekil 1: GSYH'nin Yüzdesi Olarak Aile Yardımları Kamu Harcamaları, 2000-2015

Kaynak: data.oecd.org

Şekil 1'de görüleceği üzere, 2000-2015 arası dönemde aile yardımları kapsamında yapılan harcamaların ulusal gelire oranı OECD ortalamasının üzerindedir. 2015 yılında, aile ödeneklerinin GSYH oranı, Finlandiya'da yüzde 3'ün üzerinde iken OECD ülkeleri ortalamasında yüzde 2'nin altında kalmıştır. Bakım hizmetleri, kadınların hem çocuk hem de kariyer sahibi olmalarını sağlarken istihdam oranlarının artmasına da yardımcı olmaktadır (Koçak, vd., 2017, 57). Bakım hizmetlerine ilişkin kamu harcamaları, çocuklara ve ailelere yönelik politikanın finansal kaynak kullanımı üzerinden ne şekilde uygulandığını göstermesi açısından önemlidir. Ailelere verilen sübvansiyonlara ilişkin kamu harcamaları, 0-17 yaş grubunda yoksulluk oranının düşük düzeyde kalmasına yardımcı olmaktadır. Şekil 2'de, 2016 yılında çeşitli ülkelerde çocuklara ilişkin yoksulluk oranı verilmektedir.

Şekil 2: Yoksulluk Oranı, 0-17 Yaş Yoksulluk Oranı, 2016

Kaynak: www.oecd.org

Şekil 2'ye göre Finlandiya, Danimarka'nın ardından 0-17 yaş grubundaki çocuklar arasında yoksulluk oranının en düşük olduğu ülkedir. Bu durum, devlet tarafından sunulan sosyal refah hizmetlerine bağlı politikaların sonuçlarından biridir. Finlandiya, sosyal faydanın toplumun her bireyi için aynı olduğu İskandinav (Nordik) modelini başarıyla uygulayan bir ülkedir. Çocuklar, güçlü bireyi var etme çabası taşıyan sosyal hizmet uygulamaları çerçevesinde yetiştirilmektedir (Kılıçoğlu - Aral, 2020, 295). Evrensel gelir garantisinin söz konusu olduğu modelde çocuklar, engelliler, yaşlılar gibi dezavantajlı gruplar için oldukça gelişmiş hizmetler sunulmaktadır (Koçak vd., 2017, 57). Bu bağlamda, çocuklara yönelik politikaların etkinliği, kaynakların yeterli düzeyde ve doğru şekilde yönetimi ile desteklenmektedir.

2.2.Yerel Yönetime Katılım Çerçevesinde Çocuk Katılımı

Çocukların görüşlerini serbestçe ifade edebilmeleri, görüşlerinin önemsenmesi ve tüm çocukların kendilerini ilgilendiren durumlara ilişkin karar alma sürecinde rol alabilmeleri çocuk katılımı olarak tanımlanmaktadır (Tüzün - Saruışık, 2015, 9). Bu bakımdan çocuk katılımı, çocuğun kendi yaşam alanına ilişkin olarak mekân üretim süreci de dâhil olmak üzere özne olarak rol oynamasını ifade eder (Özservet, 2016, 91). Çocukların kendi yaşam alanlarını ilgilendiren konularda söz sahibi olmalarını ifade eden katılım hakkı, 1989 tarihli Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin kabulünden sonra daha fazla vurgulanmaya başlanmıştır (Semerci vd., 2012, 93). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocuk katılımı için herhangi bir yaş sınırı belirtmemekle birlikte, çok küçük yaşlardan itibaren katılımın sağlanması gerektiğini ifade etmektedir (Beyazova vd., 2016, 69.). Diğer taraftan çocuk katılımı, eğitim ve öğretim süreci ile doğrudan ilintili bir konudur. Bu kapsamda, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin yayımladığı "Eğitimin Amaçları" konulu Genel Yorum 12'de, devletlerin eğitim politikasının her yönü ile ilgili olarak yerel ve ulusal düzeylerde çocuklara danışması gerektiği ifade edilmiştir (Tüzün ve Saruışık, 2015, 9-25).

Finlandiya Anayasası'na göre, belediye yönetimine katılma hakkı ile ilgili hükümler kanunla düzenlenmiştir. Anayasaya göre, kamu idareleri bireyin toplumsal faaliyetlere katılma ve kendisini ilgilendiren kararları etkileme fırsatlarını teşvik eder (TCF, 1999, 14). Bu kapsamda, genel olarak toplumun ve daha küçük ölçekte çocukların ve gençlerin dinlenilmesi, ulusal mevzuata yol gösterici bir ilke olarak dâhil edilmiştir. *Yerel Yönetim Kanunu ve Gençlik Kanunu*, şehirlerdeki sakinlerin katılım hakkını ayrıntılı olarak düzenleyen temel kanun belgeleridir.

Yerel Yönetim Kanunu'nda, "inisiyatif hakkı" başlığı altında (LGA, 1995, m. 24), yerel sakinlerin politika yapımına ve karar alma sürecine katılımlarına ilişkin konular düzenlenmektedir. Buna göre; belediye sakinleri ile belediyede faaliyet gösteren tüzel kişiler ve vakıflar, belediyenin faaliyetleri ile ilgili konularda inisiyatifte bulunma hakkına sahiptir. Bir inisiyatif sonucunda gerçekleştirilen eylem, inisiyatifi sunanlara bildirilmelidir. Belediye sakinlerinin en az yüzde ikisinin herhangi bir konuda inisiyatif sunması hâlinde, konunun başlatıldıktan sonraki altı ay içinde dikkate alınması gerekmektedir. Hizmet kullanıcıları ayrıca, söz konusu belediye hizmeti ile ilgili konularda girişimlerde bulunma hakkına sahiptir. Yerel meclis, yılda

en az bir kez görüşü dâhilindeki konularda sunulan tüm girişimler ve bunun sonucunda alınan önlemler konusunda bilgilendirilmelidir.

Finlandiya'da yerel yönetim birimlerini düzenleyen mevzuat, katılım hakkının ayrıcalıklı bir yönünü de ortaya koyar. *Yerel Yönetim Kanunu'na* göre (1995, 25), en az 15 yaşında olan ve belde sakinlerinin en az yüzde dördünü oluşturan kişiler referandum inisiyatifi sunabilirler. Yerel meclis, referandumu yapıp yapamayacağına gecikmeksizin karar vermelidir. Temsili demokrasilerde bulunan yaş sınırı, genç insan sorununun göstergelerinden biridir. Bu çerçevede, çocukların her birinin yurttaş olarak iradelerini gösterebildiği yönetim anlayışının oluşturulması gerekmektedir (Değirmencioğlu, 2008, 31). Finlandiya'da, yasanın referandumu düzenleyen maddesi, belediye sakinlerinin yaş grubu konusunda alt sınırı 15 olarak belirlemiştir. Bu durum Finlandiya'da, çocuk meclisi ya da çocuk komiteleri dışında, çocuğun katılım hakkının farklı bir boyutunu da göstermektedir. Buna göre, çocuklar kendilerini ilgilendiren konularda, yerel mevzuata uygun olarak belediyelerin faaliyetleri ile ilgili karar verici aktörlerden biri hâline gelmektedir. Çocuklar, kamu politikalarının uygulanması sürecinde kendi çıkarlarının korunması ve geliştirilmesi bakımından özne konumundadır.

Yerel Yönetim Kanunu, belediye sakinlerine belediyenin faaliyetleri ile ilgili konularda inisiyatifte bulunma hakkını garanti eder. Bu kapsamda, yerel yönetim sakinlerinin kolaylıkla ulaşabileceği çevrimiçi araçlar kullanılmaktadır. Belediyelerde karar verme süreci, merkezi yönetimde ve Avrupa Birliği'nde var olan yapıdan farklıdır. Ulusal ve yerel düzeyde faaliyet gösteren aktörlerin sorumluluğunda olan katılım kanalları şunlardır (www.demokratia.fi, t.y.):

Kansalaisaloite.fi: Adalet Bakanlığı tarafından yürütölen çevrimiçi hizmet, Finlandiya vatandaşlarının girişimlerini başlatmasına ve başkaları tarafından başlatılan girişimleri desteklemesine olanak tanır. Bir vatandaş inisiyatifi başlatarak mevzuatta değişiklik yapılmasını önerebilir.

Kuntalaisaloite.fi: Adalet Bakanlığı tarafından yürütölen çevrimiçi hizmet, belediye sakinlerinin, hizmeti kullanan belediyelere inisiyatif sunmalarını ve başkaları tarafından başlatılan girişimleri desteklemelerini sağlar. Sakinlerin girişimi bir belediyenin faaliyetleri veya hizmetleriyle ilgili olabilir.

Lausuntopalvelu.fi: Adalet Bakanlığı tarafından sağlanan çevrimiçi hizmet, bakanlıklar, devlet kurumları ve belediyelerdeki yerel makamlar gibi yetkililer tarafından hazırlanan konularda görüş bildirilmesine olanak tanır.

Nuortenideat.fi: Hizmet, gençlere önerilerde bulunmaları, karar alma süreçlerine katılmaları ve onları etkileyen konularda iradelerini göstermeleri için bir platform sunmaktadır. Hizmet, Koordinaatti Uzmanlık Gençlik Çalışma Merkezi, Adalet Bakanlığı ve Eğitim ve Kültür Bakanlığı tarafından sunulmaktadır.

Otakantaa.fi: Adalet Bakanlığı tarafından tutulan çevrimiçi hizmet, vatandaş girdisinin gerekli olduğu devam eden projeler hakkında bilgi içerir. Hizmetin amacı vatandaşlar, karar vericiler ve kamu yönetimi arasındaki etkileşimi arttırmaktır.

Gençler için sağlanan katılım hizmeti, gençler ve onlarla çalışan aktörlerle (örneğin gençlik konseyleri ve gençlik kuruluşları ile okullar) iş birliği içinde sunulmaktadır. Geliştirme süreci Adalet Bakanlığı, Eğitim ve Kültür Bakanlığı ile Gençlik Bilgilendirme ve Danışma Koordinaatti Uzmanlık Gençlik Çalışma Merkezi tarafından organize edilmektedir. Belediyeler, sivil toplum kuruluşları, dernekler, okullar ve etki grupları gibi aktörler bu hizmeti çalışmalarının bir parçası olarak

kullanabilirler. (eacea.ec.europa.eu, t.y.). Yukarıdaki katılım araçlarının çoğu Adalet Bakanlığı tarafından sağlanmaktadır. Bununla birlikte, *Gençlik Kanunu'na* göre, ulusal gençlik politikasının genel yönetiminden, koordinasyonundan ve geliştirilmesinden ve merkezi yönetim içinde bu politikanın takip edilmesi için uygun koşulların yaratılmasından Eğitim ve Kültür Bakanlığı sorumludur (minedu.fi, 2006). Çocukların ve gençlerin katılımında gerek yerel yönetim düzeyinde gençlik oluşumları ve okullarla yapılan iş birliği gerekse ulusal düzeyde kurumlar arasında sağlanan eşgüdüm üzerinden çalışan bir sistemin olduğu görülmektedir. Buna göre çocuk katılımı, çocuk meclisleri gibi yerel yönetim düzeyinde faaliyet gösteren oluşumlar ile sınırlı değildir. Benzer şekilde, sadece yasal mevzuatta yapılacak düzenlemelerin de tek başına yeterli olamayacağı açıktır. Toplumun yönetime katılma ve inisiyatifte bulunma hakkının gerçekleşmesi ve korunması çok yönlü bir iş birliğini zorunlu kılmaktadır.

Çocuk katılımı, çocuğun ihtiyaçlarını ve isteklerini göstererek, iyi olma hâlinin tespitine yardımcı olmaktadır. Bu durum, çocukları kendi yaşamları hakkında bilgi sahibi olarak görece bir perspektif üzerinden daha kolay bir şekilde gerçekleştirebilecektir (Semerci vd., 2012, 94). Finlandiya'da, çocukların yerel kararlara katılımına ilişkin en önemli uygulama örneklerinden biri Helsinki'de görülebilir. Helsinki şehri sakinlerinin katılım ve etki yaratmasına yönelik politikalar kapsamında, katılımcı bütçeleme olarak yıllık 4.4 milyon Euro tahsis edilmektedir. Bu paranın harcanması, bölge sakinleri tarafından yapılan tekliflere dayanarak oylanacaktır. Oy kullanma yaşı sınırı 12 olarak belirlenmiştir. Ayrıca, her konut alanı için bir "şehir koçu" atanacaktır. Koç, sakinlere inisiyatiflerini teşvik etme ve önerilerini geliştirme konusunda yardımcı olmaktadır (www.hel.fi, 2020). Helsinki Katılım Modeli, çocukların ve gençlerin kendilerini ifade edebildikleri alanları meşrulaştırarak katılım düşüncesine katkı sağlamaktadır. Şehir yönetiminin, çocukları ve gençleri ilgilendiren konularda kendilerine danışması gerekmektedir (Bayraktar - Özservet, 2020, 359). Yerel hizmetlerin sunulmasında, çocukların aktif katılımının hizmetlerin daha efektif, amacına uygun ve yerine ulaşır şekilde yapılmasına yardımcı olması beklenen bir durumdur (Özservet, 2016, 122). Katılım bütçesi olarak ayrılan tutarın kullanılmasında bölge sakinlerinin tercihleri baz alınmakla birlikte, yaş sınırı 12 olarak belirlenmiştir. Bu durum, *Yerel Yönetim Kanunu'nda* çocukların referanduma karar vermesinde belirlenen alt sınır olan 15 yaşın altında katılım fırsatlarının olduğunu göstermektedir.

Finlandiya'da, demokratik hakların kullanımı kapsamında, çocukların ve gençlerin yaşadıkları şehir ile bütünleşmesi için katılım göstermelerinin sağlanmasına çalışılmaktadır. İlk *Hükümet Çocuk ve Gençlik Politikası Programı (2007-2011)*, yaklaşık 300 çocuk ve gençlik politikası önlemini içermektedir. Programın odak alanı, çocukların ve gençlerin etki yaratmalarını ve seslerini duyurmalarını sağlayan sistemlerin geliştirilmesi de dâhil olmak üzere katılımalarının gerçekleştirilmesidir. Amaçlarından biri, 2010 yılı sonuna kadar tüm belediyelerde 5-17 yaş grubunun katılımını ve söz konusu yaş grubunun duyulmasını sağlayan ve farklı yaşlardaki çocukların ihtiyaçlarına ve geçmişlerine saygı duyan bir sistem uygulanmasıdır (Council of Europe, 2011, 57). 2012-2015 dönemine ilişkin *Çocuk ve Gençlik Politikası Programı'nda* ise "Kalkınma programının hazırlanmasının, mevcut sosyal durumda, çocuk ve gençlik politikasına üç odaklanma yoluyla yaklaşması gerektiği ifade edilmiştir: katılım, ayrımcılık yapmama ve günlük yaşam yönetimi (Ministry of

Education and Culture, 2012a, 6)". *Çocuklar için Ulusal Strateji 2040* kapsamında belirlenen stratejilere ulaşmak için tüm topluma ihtiyaç duyulacaktır. Strateji belgesinde ifade edilen vizyon, çeşitli amaçlar üzerinden somutlaşmaktadır. Bu amaçlardan birisi de "her çocuğun, gencin ve ebeveynin topluluğun üyesi olduğu ve kendilerini topluma ait hissettiğidir. Bu bakımdan fark yaratabileceklerine inanılmaktadır (NSC, 2040)". Çocuk ve gençlerin istişaresi, üst düzey ulusal mevzuatta yol gösterici bir ilke olarak dâhil edildiği için sağlam bir yasal dayanağa sahiptir. Anayasa'ya göre, kamu yetkilileri bireyin toplumsal faaliyetlere katılma fırsatlarını teşvik edecek ve onu ilgilendiren kararları etkileyecektir (eacea.ec.europa.eu, t.y.). Çocukların dinlenmesi çerçevesinde geliştirilen *Çocuk Dostu Şehirler Projesi'nde*, Finlandiya için belirlenen hususlardan bazıları şunlardır (Nordic Council of Ministers, 2016, 33):

- Çocuk haklarını her çocuk için gerçeğe dönüştürmek
- Çocukların hedefledikleri hizmetlerin planlanması, geliştirilmesi ve değerlendirilmesinde rol oynamalarını bulma yolları
- Çocukların kamusal alanların planlanması ve geliştirilmesinde rol oynaması için yollar bulma
- Çocukların kendileri için önemli olan konuları etkileme yollarının bulunması
- Çocukların sivil etkinliklere katılma yollarının bulunması

Finlandiya'da, çocuk refahına ilişkin göstergeler ortalamanın üzerinde olmakla birlikte, çocuk meclislerinde katılım istenilen düzeyde değildir. Çocukların ve gençlerin kararlara dâhil edilmesi halâ esas olarak yetişkinlerin sağladığı yapılarda gerçekleşmektedir. Mevcut temsili yapılar, esas olarak gençleri hedeflemektedir ve küçük çocuklar için uygun olan yapılar oldukça azdır. Ulusal düzeyde çok az sayıda çocuk ve gençlik forumları vardır. Buna karşın, Finlandiya belediyelerinin yüzde 98'i, *Yerel Yönetim Kanunu'nda* belirtilen bir gençlik konseyi veya eşdeğer gençlik etki grubu oluşturmuştur (Ministry of Justice, 2020, 14). Çocukların, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme* kapsamında katılımının sağlanması konusunda *Yerel Yönetim Kanunu* doğrudan düzenleme getirmektedir. *Yerel Yönetim Kanunu'na* göre; "gençlik konseylerine, belediyenin refah, sağlık, eğitim, yaşam ortamı, konaklama veya hareketliliği için önemli konularda farklı sorumluluk alanlarındaki faaliyetlerinin planlanması, hazırlanması, yürütülmesi ve izlenmesini etkileme fırsatı verilmelidir. Gençlik konseyleri, çocukların ve gençlerin katılımını ve görüşlerini sunma fırsatlarını geliştirmek için belediyenin çalışmalarına katılmalıdır (LGA, 1995, 26/2)". *Gençlik Kanunu*, gençlere yerel ve ulusal gençlik çalışmaları ve gençlik politikası ile ilgili konuların ele alınmasında yer almaları için fırsat verilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Ayrıca gençler kendileriyle ilgili konularda dinleneceklerdir (eacea.ec.europa.eu, t.y.). Bu bağlamda, Finlandiya'da *Yerel Yönetim Kanunu* ve *Gençlik Kanunu* ile gençlerin katılımına ilişkin ortak hükümler belirlenebilmektedir. Diğer taraftan şehir yönetimleri, yaş gruplarına göre farklılıklar gösterecek uygulamalar üzerinden çocukların ve gençlerin politika oluşturma ve karar verme sürecinde söz sahibi olmalarına imkân vermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Kamu politikası, toplumu ilgilendiren sorunların çözümü ve devletin vatandaşlarına daha nitelikli kamu hizmetleri sunması için hükümetler tarafından formüle edilir ve uygulanır. Politikaların istenilen sonuçları vermesinde yeterli düzeyde kaynak

kullanımı kadar sürecin doğru şekilde yönetilmesi de gereklidir. Bunun için karar vericiler, daha iyi politika oluşturmada sonuçları ve bulguları kullanarak politika oluşturma sürecini iyileştirebilirler. Çocuklar, söz konusu politikaların öznesi konumunda olan aktörlerden biridir.

Çocuğun iyi olma hâli, çocukların fiziksel ve bilişsel gelişimleri yanında toplumsal ve ekonomik boyutları olan bir olgudur. Kavram, öncelikle çocukların mevcut yaşam kalitelerinin iyileştirilmesini ifade etmektedir. Ancak iyi olma hâli, bugünün yanı sıra geleceğin koşullarının da hazırlanmasını içerir. Bu bağlamda, politika yapıcılarının çocuğun refahına yönelik tercihlerinin belirleyiciliği ön plana çıkmaktadır. Bunun sebebi, çocuklara yönelik uygulanacak politikaların çeşitlilik gösteren ve birbiriyle doğrudan ilişkili olan kararları içermesidir. Örneğin, eğitim düzeylerinden biri üzerine uygulanan yanlış politikaların sonuçları diğer düzeyleri ve çocukların kariyer beklentileri, okul ve ebeveynleri ile ilişkileri gibi durumları etkileyebilmektedir. Benzer durum sağlık ve sosyal hizmet politikaları için de geçerlidir. Bu bağlamda, karar alıcıların, çocukların bugün ve gelecek yıllara ilişkin öznel iyi oluşlarını ortaya koyan değerlendirmelerini göz önünde bulundurması gerekmektedir.

Finlandiya, çocuklara yönelik sunduğu sosyal refah hizmetleri ve onların kendilerini ilgilendiren durumlara ilişkin söz sahibi olmalarını tanıyan yaklaşımları üzerinden örnek politikalara sahiptir. Bu bakımdan kamusal politikalar, temel hizmet alanlarında belirgin şekilde hissedilmektedir. Çocukların nesnel ve öznel yaşam koşullarının gelişimi için gerekli fiziksel koşullar ve ortam temin edilmektedir. Çocuğun iyi olma hâline yönelik yapılan yatırımlar, kamu politikalarının çeşitli sübvansiyonlar ile desteklendiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu yatırımlar, aynı zamanda ailelere yönelik izlenen politikaların da bir sonucudur. Finlandiya'da çocuğun iyi olma hâlinin mevcut durumu, politika ve kaynak yönetimi ilişkisinin başarılı şekilde uyumunun sağlandığını göstermektedir. Devlet, sunulan hizmetlerin kamusal niteliğini çocukların ve ailelerinin maddi yaşam koşullarını iyileştirerek korumaktadır. Bu bakımdan eğitim, sağlık ve sosyal refah hizmetlerinde birbiriyle uyumlu politikalar uygulanmaktadır.

Çocukların, ağırlıklı olarak yerel yönetimlerin sorumluluğunda uygulanan politikalar karşısındaki öznel değerlendirmeleri kamusal tercihlerin başarısının açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Bu konuda merkezi yönetim ve yerel yönetim arasında var olan güçlü bir iş birliğinin ve yerel yönetimlere tanınan özerkliğin de etkili olduğunu söylemek mümkündür. Eşgüdüm içerisinde çalışan kurumsal yapılar, politika kararlarının hedeflenen düzeye ulaşılmasına katkı sağlamaktadır. Merkezi yönetim ve yerel yönetim arasında sağlanan güçlü iş birliği, doğru politikalar ve uygun kaynak kullanımı üzerinden çocuğun iyi olma hâlinin gelişiminin sağlanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda, yerel yönetim düzeyinde çocukların kendi yaşam koşullarını belirlemelerine veya iyileştirmelerine imkân tanınmaktadır. Finlandiya'da belediyeler, çocukların toplumsal yaşam içinde güçlü bireyler olarak var olmaları için yetkilendirilmişlerdir. Söz konusu yetki, kapsamlı sosyal refah politikalarının başarılı bir şekilde hayata geçirilmesiyle kullanılmaktadır. Çocukların yönetsel kararlara katılım hakkı ise yasal mevzuat tarafından korunmaktadır. Söz konusu hakkın, kamu yönetimi için daha işlevsel bir görünüm kazanması çeşitli mekanizmalar üzerinden gerçekleştirilmektedir. İnisiyatif sunma hakkı, şehir sakinlerine yönelik ayrılan bütçenin kullanımında

çocuklara iradelerini sunma hakkının tanınması, çevrimiçi uygulama kanalları üzerinden hızlı bir şekilde sağlanan katılım gibi uygulamalar çocuğun iyi olma hâlinin sağlanmasında farklı yaklaşımlar olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin kamu yönetimi içinde daha işlevsel bir şekilde çalışmasının, çocuklarının iyi olma hâlinin gelişimine odaklanan stratejik planlama anlayışına katkı sunması beklenebilecektir. Sonuç olarak, uygulanan politikaların daha etkili sonuçlar vermesi mümkün olmaktadır. Finlandiya'nın toplumun dezavantajlı kesimlerinden biri olan çocuklara yönelik izlediği politikalar geleceğe ilişkin daha kaliteli bir yaşamı inşa etmektedir.

Notlar

¹ Hamileliğin beşinci ayında doğum yardımı için başvuru yapılabilir. Bir doğum paketi ile 170 avroluk nakit para arasında seçim yapmak mümkündür. Annelik paketi bakım ürünleri ve bebek giysileri içerir (Kela, 2019).

² Anneler, hesaplanan doğum zamanından en geç 30 gün önce doğum iznine gitmelidir. Doğum izni sırasında annelere doğum ödeneği verilir. Yaklaşık 4 ay olan toplam 105 iş günü için ödenir. Anneler hesaplanan doğum zamanından en erken 50 iş günü önce doğum iznine gidebilirler. Eğer yaparlarsa, doğum ödeneğinin ödenmesi de daha önce başlayacaktır (Kela, 2019).

³ Kela, her çocuk için çocuğun 17 yaşını doldurduğu ayın sonuna kadar çocuk parası öder. Çocuk parası, ailedeki uygun çocuk sayısına göre ödenir. 2019 yılı için (Kela, 2019): ilk çocuk için aylık 94,88, ikinci çocuk için aylık 104,84, üçüncü çocuk için aylık 133,79, dördüncü çocuk için aylık 153,24, beşinci ve her ilave çocuk için aylık 172,69 Euro ödenmektedir. Bekâr ebeveynler, çocuk başına aylık 53,30 Euro'luk bir artış alır. Çocuk parası vergiden muaf gelirdir. Çocuk parası normal olarak anneye veya babaya veya çocuğun bakımından sorumlu başka bir yetişkine ödenir.

⁴ Okul öncesi ve temel eğitim herkes için ücretsizdir ve buna okul yemekleri, öğretim materyalleri, okul taşımacılığı ve öğrenci refahı hizmetleri dâhildir (Kela, 2019).

⁵ Babalar en fazla 54 gün izin alabilirler, yani yaklaşık 9 hafta. Bu süre zarfında, baba aynı dönemde anne ile evde 1-18 iş günü, yani 3 hafta geçirebilir. Ailenin ikizleri varsa, 18 iş günü daha babalık ödeneği öder (Kela, 2019).

⁶ Çocuk evde bakım ödeneği, bakım ödeneği ve bakım desteğinden oluşur. Bakım ödeneği desteği 2019 yılı için şu şekildedir (Kela, 2019): 3 yaşın altındaki bir çocuk için aylık 338,34, 3 yaşın altındaki her ilave çocuk için aylık 101,29, 3 yaşını doldurmuş ancak halen okul çağında olmayan bir çocuk için aylık 65,09 Euro ödeme yapılmaktadır.

⁷ 2019 yılında, bakım ödeneğinin miktarı, günlük bakım hakkının kapsamına bağlı olarak ayda 172,25 Euro veya ayda 63,38 Euro olabilir (Kela, 2019).

⁸ Aile yardımı harcamaları, yalnızca aileler ve çocuklar için olan mali destek de dâhil olmak üzere aile yardımlarına yapılan kamu harcamalarını ifade eder. Sağlık ve barınma gibi diğer sosyal politika alanlarında kaydedilen harcamalar ailelere de yardımcı olmakla birlikte bu göstergeye dâhil edilmemiştir.

Kaynakça

- Bayraktar, Hülya Küçük - Özservet, Yasemin Çarkırer. *Finlandiya'da Gençlik Politikaları. Dünyadan Farklı Örnekleriyle Gençlik Politikaları*. ed. Yasemin Çarkırer Özservet - Hülya Küçük Bayraktar. 333-367. Ankara: Astana Yayınları, 2020.
- Beyazova, Ayşe vd., "Eğitimde Çocuk Katılımı: Türkiye'deki Olanaklara Dair Bir Değerlendirme". *Çocuk Katılımı*. ed. Ercüment Erbay. 67-90. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016.
- Birleşmiş Milletler. *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*. New York, 1989.
- CEMR. *Local and Regional Governments in Europe*. (2018). Erişim 16 Mart 2020. https://www.ccre.org/img/uploads/piecesjointe/filename/CEMR_structures_and_competences_2016_EN.pdf
- Council of Europe. *Child And Youth Participation in Finland*. Strasbourg, 2011.
- CWA, Child Welfare Act. (2007). Erişim 13 Mart 2020. https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2007/en20070417_20131292.pdf
- Çelen, Mustafa. "Finlandiya'da Yerel Yönetimler". *Çağdaş Yerel Yönetimler* 22 (2) (2013), 83-113.
- Değirmencioğlu, Serdar. "Demokrasilerde Çocuk ve Gençlere Yer Açmak". *Sosyal Hizmet Dergisi*. (2008), 23-31.
- Eğitim, Kültür ve Araştırma Genel Müdürlüğü. *Dünya Ülkeleri Ulusal Gençlik Stratejileri Raporu*. Ankara: Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2017.
- European Commission. *Youth Policies in Finland*. (2017). <http://www.demokratia.fi/en/home/> Discover The Different Channels for Influencing. Erişim 17 Mart 2020.
- <http://www.oecd.org/social/family/child-well-being/data/home-environment/>. Key Charts on the Home and Family Environment. Erişim 4 Nisan 2020.
- <https://data.oecd.org/social/exp/family-benefits-public-spending.htm>. OECD Data. Family Benefits Public Spending (Indicator). Erişim 15 Mart 2020.
- <https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/en/content/youthwiki/54-young-peoples-participation-policy-making-finland>. Young People's Participation in Policy-Making. Erişim 19 Mart 2020.
- <https://minedu.fi/documents/1410845/4276311/Youth+Act+2017/c9416321-15d7-4a32-b29a-314ce961bf06/Youth+Act+2017.pdf>. Youth Act. 2006. Erişim 17 Mart 2020.
- <https://www.hel.fi/helsinki/en/administration/participate/channels/participation-model/>. The Participation Model in Practice. Erişim 17 Haziran 2020.
- https://yle.fi/uutiset/osasto/news/finnish_child_welfare_child_protection_or_for_profit_foster_care/8725326. Finnish Child Welfare: Child Protection "for Profit" Foster Care? Erişim 15 Mart 2020.

- <https://vm.fi/en/local-government-affairs>. Local Government. Erişim 16 Mart 2020.
- Karakurt, Bilal - Ela, Mustafa. "Finlandiya'da Yerel Yönetimler: Türkiye İçin Öneriler". *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi* 26 (3) (2017), 31-68.
- Kela. *Benefits for Families with Children*. 2019. Erişim 15 Mart 2020. https://www.kela.fi/documents/10180/3571044/Koti+ja+perhe_esite_en_Kela.pdf
- Kılıçoğlu, Emine Arslan - Aral, Neriman. "Finlandiya'da Çocuklara Yönelik Yönetmel Örgütlenme ve Politikalar". *Çocuklara Yönelik Karşılaştırmalı Yönetmel Yapılar*. ed. Yasemin Mamur Işıkçı - Abdullah Dirikoç. 291-303. Ankara: Astana Yayınları, 2020.
- Knoepfel, Peter vd. *Public Policy Analysis*. Great Britain: The Policy Press, 2007.
- Koçak, Orhan vd. "Bilgi Toplumu Perspektifinde Refah Devleti: Finlandiya Modeli". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. 8 (13) (2007), 48-75.
- Kuntalitto. *Finnish Municipalities and Regions*. Erişim 24 Mart 2020. <https://www.localfinland.fi/finnish-municipalities-and-regions>
- Kuokkanen, Julia - Muuronen, Kaisu. *Child Welfare in Finland*. Helsinki: Central Union for Child Welfare, 2018.
- Kutlu, Öner. "Kamu Yönetiminde Karşılaştırmalı Yöntem". *Çocuklara Yönelik Karşılaştırmalı Yönetmel Yapılar*. ed. Yasemin Mamur Işıkçı - Abdullah Dirikoç. 7-16. Ankara: Astana Yayınları, 2020.
- LGA, Local Government Act. (1995). Erişim 16 Mart 2020. <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2015/en20150410.pdf>
- Ministry of Education and Culture. *Child and Youth Policy Programme 2012–2015*. Finland, 2012a.
- Ministry of Education and Culture. *Proudly Presents: School Meals in Finland*. 2012b. Erişim 13 Mart 2020. https://minedu.fi/en/article/-/asset_publisher/proudly-presents-school-meals-in-finland
- Ministry of Finance. *Local Government Finances*. Erişim 18 Nisan 2020. <https://vm.fi/en/local-government-finances>
- Ministry of Justice. *Children's Participation Rights in Finland*. Finland, 2020.
- Müderrişoğlu, Serra vd. *Çocuk Refahı Belgesi*. Kalkınma Bakanlığı ve UNICEF, 2013.
- Nordic Council of Ministers. *Do Rights! – Nordic Perspectives on Child and Youth Participation*. Ved Stranden, 2016.
- NSC, National Strategy for Children 2040. Erişim 18 Nisan 2020. <https://minedu.fi/en/strategy-for-children>
- OECD. *Doing Better for Children*. Paris: OECD Publications, 2009.
- OECD. *PISA 2015 Results (Volume III): Students'Well-Being*. Paris: OECD Publishing, 2016.

- OECD. *PISA 2015 Results (Volume III): Students' Well-Being*. Paris: OECD Publishing, 2017.
- OECD. *PISA 2018 Results (Volume III): What School Life Means for Students' Lives, PISA*. Paris: OECD Publishing, 2019.
- Özservet, Yasemin Çakırer. "Çocuklar İçin Katılımcı Yerel Yönetimler". *Çocuk Katılımı*. ed. Ercüment Erbay. 91-128. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016.
- Semerci, Pınar Uyan vd. *Eşitsiz Bir Toplumda Çocukluk: Çocuğun "İyi Olma Hâli"ni Anlamak*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- TCF, The Consitution of Finland. (1999). Erişim 14 Nisan 2020. <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>
- The Ministry of Social Affairs and Health. *Local Authorities are Responsible for Organising Child Welfare Services*. Erişim 13 Mart 2020. <https://stm.fi/en/social-services/child-welfare>
- Tüzün, Işık - Sarıışık, Yaprak. *Türkiye'de Okullarda Çocuk Katılımı: Durum Analizi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Yalçındağ, Selçuk. "Finlandiya'da Yerel Yönetimler". *Çağdaş Yerel Yönetimler* 5(5) 1996, 71-83.

Sosyal Medyada Etik, Bilgi Manipülasyonu ve Siber Güvenlik

Ethics, Information Manipulation and Cyber Security in Social Media

Aynur TEKKE

Yüksek Lisans, Kırıkkale Üniversitesi,
Sosyoloji Anabilim Dalı
aynurtekke61@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5280-3169>

Aybala LALE

Arş. Gör. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü.
lalea933@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3289-5403>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Tekke, Aynur - Lale, Aybala . "Sosyal Medyada Etik, Bilgi Manipülasyonu ve Siber Güvenlik". Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 2 (Ekim 2021): 44-62.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.958167>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 27.06.2021
Kabul Tarihi/Date Accepted: 24.09.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2021 (Ekim/October)

15. yıl

Akademik İncelemeler Dergisi

Sosyal Medyada Etik, Bilgi Manipülasyonu ve Siber Güvenlik

Öz

Bu çalışmanın amacı, kitle iletişim araçları ile sosyal medyada üretilen ve akışa dâhil edilen bilgileri dijital etik ve siber güvenlik stratejileri bağlamında analiz etmektir. Dijital etik ilkeleri, bireylerin yaşam mahremiyetini göz önünde bulunduran normları kapsamaktadır. Siber uzay, bilgisayar ve bilgisayar ağlarına ilişkin bir kavram olmanın yanı sıra insan eliyle üretilen faaliyetler bütünü de içerdiği için, siber uzayda manipülasyon teknikleri önemli bir siber tehdit olarak kullanıcıların karşısına çıkmaktadır. Siber tehditlerle mücadele etmek için ise dijital etik kurallarının geliştirilmesi önem arz etmektedir. Dijital etik kurallarının ihlal edilmesi sonucunda yanlış ve yalan bilginin oluşmasıyla birlikte bireylerin yanlış bilgilendirilmesi söz konusu olmaktadır. Çalışmada, öncelikle bireyleri “aynı olma” paydasında buluşturma amacı güden sosyal medya, Adorno ve Horkheimer’ın kültür endüstrisi kavramı kapsamında değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, manipülatif nitelik taşıyan içerikler, dijital etik ilkeleri bağlamında analiz edilmiştir. Daha sonra, genelde siber uzayda karşılaşılan sosyal medya tehditleri ve özelde ise bilgi manipülasyonu devletlerin uyguladığı siber güvenlik stratejileri bağlamında karşılaştırılmıştır. Netice olarak, bilginin dijital etik ilkelerinden uzaklaştıkça manipülatif niteliğinin arttığı görülmüştür. Bu nedenle siber uzayın tüm aktörlerinin siber etik kurallarının geliştirilmesi ve uygulanabilmesi için etkin olmaları gerektiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Siber Güvenlik, Siber Uzay, Dijital Etik, Bilgi Manipülasyonu

Ethics, Information Manipulation and Cyber Security in Social Media

Abstract

This study aims to analyze the information in social media which is produced and included in the stream by mass media in the context of digital ethics and cyber security. The principles of digital ethics include norms that consider individual privacy of life. In addition to being a concept related to cyberspace, computer, and computer networks, it also includes whole human-made activities, for this reason, manipulation techniques in cyberspace appear as an important cyber threat to users. As it comes to the purpose of coping with cyber threats the development of digital ethic rules is essential. As a result of the violation of digital ethic rules, wrong and false information is formed and individuals are misinformed. In the study, social media, which aims to bring individuals together on the basis of "being the same", has been evaluated within the scope of the culture industry concept of Adorno and Horkheimer. In this direction, content with a manipulative nature has been analyzed in the context of digital ethical principles. Then, social media threats encountered in cyberspace in general and information manipulation, in particular, are compared in the context of cybersecurity strategies implemented by states. As a result, it has been seen that the manipulative nature of information increases as it moves away from the principles of digital ethics. For this reason, it has been determined that all actors of cyberspace must be active to develop and apply cyber ethics rules.

Keywords: Social Media, Cyber Security, Cyberspace, Digital Ethics, Information Manipulation

Giriş

Toplumsal ve kültürel ölçekte ilişkilerin değişimi ve dönüşümü olarak ifade edilebilen küreselleşme olgusu, toplum ve birey özelinde farklı etkilere yol açmaktadır. Etkilerin, gündelik yaşamda farklı olgular bağlamında görünür hale geldiği bilinmektedir. Bu noktada kitle iletişim araçları, küreselleşmenin getirilerinin pekiştiricisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşmeyle başlayan toplumları ortak bir paydada toplama, bütün toplumları ve bireyleri tek bir perspektiften değerlendiren aynılaştırma süreci, kitle iletişim araçlarıyla sürdürülmektedir. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarının içeriğini oluşturan bilgi akışı sayesinde küreselleşme amaçlarına ulaşabilmektedir. Benzerlik anlayışıyla hareket eden sosyal medyanın, kitle iletişim araçlarının üstlendiği rolü devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Kitle iletişim araçları ve sosyal medya, bilginin üretilmesi, aktarılması ve yayılması süreçlerinde ortak bir şekilde hareket etmekte ve böylece etkileme güçlerini pekiştirdikleri görülmektedir.

Kitle iletişim araçlarıyla üretilen ve sosyal medya aracılığıyla yayılma süreci hızlandırılan içerikler, zamanla gerçekliğin önüne geçmektedir. Bu durum, beraberinde uyulması gereken dijital etik ilkelerini ihmal etmeyi getirmektedir. Bireyler ve toplumlar arasındaki sınırların ortadan kaldırıldığı, bireylerin benzerlik, bir arada olma, aynı olma paydasında bulunduğu sosyal medyada bireysel ve toplumsal mahremiyet kalmamakta, gizli kalma durumu söz konusu olmamaktadır. Kaynağın gerçek olgu ve olaylara dayandırılmaması gibi durumlarda içeriklerin yalan, yanlış, aldatıcı ve manipüle edici niteliklere sahip olması da görülen sonuçlar arasında yer almaktadır. Doğru veya yanlış nitelik taşıyan bilgi akışının çevrim içi platformlarda yer alması ve yine bu platformlar aracılığıyla paylaşılması, iletilmesi aynı zamanda saklanması eylemlerini kapsayan siber uzay, bireylerin yaşantısını şekillendiren bir kavramdır. Bu şekillendirici kavramın beraberinde getirdiği tehdit ve riskler gerek küresel gerek yerel ölçekte farklı önlemler almayı gerektirmektedir. Farklı önlemlerin kapsayıcısı ise siber güvenlik stratejileri olmaktadır. Dijital etik ilkelerini dikkate alarak hazırlanan siber güvenlik stratejilerinin önceliği, bilgi ve bilginin üretim, korunma, saklanma ve dağıtılma süreçleridir. Akış içinde bireylerin maruz kaldığı yanlış bilgi, yalan bilgi ve yanlış bilgilendirme süreçlerinden korunmaları için siber güvenlik stratejileri büyük önem taşımaktadır. COVID-19 ile başlayan pandemi sürecinde de yine sosyal medya içinde görünür hale gelen yanlış ve yalan nitelikler taşıyan asılsız, manipüle edici içerikler de bu noktada vurgulanması gerekmektedir. Dünya Sağlık Örgütü ("Munich Security Conference" (2020)) tarafından infodemi kapsamında değerlendirilen bu süreçteki içerikler, bilginin kitle iletişim araçları ve sosyal medyayla birlikte işlenmesi sonucunda manipüle edici bir özellik taşıdığını açıklar niteliktedir (WHO, 13 Eylül 2021).

Bu çalışma, kitle iletişim araçlarını ve siber uzay kapsamında yer alan sosyal medyayı, manipülatif içerikler ve dijital etik ilkeleri bağlamında değerlendirmektedir. Aynı zamanda siber uzayda bulunan tehditlere karşı yürütülen siber güvenlik stratejilerini ABD, Çin ve Rusya ülkeleri özelinde detaylandırmak da yine çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. Bu amaç doğrultusunda, manipülatif nitelik taşıyan içerikler çalışmanın odak noktasında yer almaktadır. Bu değerlendirme, kitle iletişim araçlarıyla sosyal medyada bulunan yanlış ve aldatıcı içerik türleri ve onlara karşı yürütülen siber güvenlik

stratejileriyle sınırlıdır. Bu anlamda, manipülatif içerikler, dijital etik ilkeleri, siber uzay tehditleri ve ülkelerin siber güvenlik stratejileri karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

1. Manipülatif Kitle İletişim Araçları

Toplumsal bağlamda ele alındığında küreselleşme, temelde iki olguyla ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Olgulardan ilki ekonomi, diğeri ise sosyal ve kültürel değişimdir. Bu iki olgu özelinde genel bir değerlendirme yapıldığında küreselleşme aracılığıyla toplumlar arasındaki etkileşimlere aracılık eden maddi unsurların yanında manevi unsurların da yer aldığı görülmektedir. Manevi unsur kapsamına giren bilgi ve kültür de etkileşimin odağında bulunmaktadır. Dolayısıyla toplumlar arasındaki etkileşimin artması bilgi ve kültür akışının da oluşmasını sağlamaktadır. Akışın ve değişimin sürdürülmesi hususunda büyük rol üstlenen kitle iletişim araçları, toplumların özel olarak ürettiği bilginin diğer toplumlara ulaştırılmasına aracılık ederek küreselleşmenin ilerleyişini şekillendirmektedir (Avcıoğlu, 2013, 22–23). Küreselleşmenin getirilerinden biri olan teknolojinin gelişmesiyle beraber, bireyler arasında iletişim kurulmasına aracılık eden araçlar da elektronik bir forma bürünmüştür. Sonuç olarak da iletişim hızlı ve kolay bir hal alırken, aynı zamanda kitleselleştiği de görülmektedir (Gönenç, 2014, 36). İletişimin değişen formu ve bu formun destekleyicisi olan araçlar, gündelik yaşamın pek çok noktasına temas etmekte, yaşamı değiştirip dönüştürmektedir.

Adorno ve Horkheimer, iletişim ile beraber oluşan kültürün, günümüz koşullarında bütün bireyleri, olguları ve olayları benzerlik paydasında buluşturduğunu ifade etmektedir. Genel görünüm itibarıyla bakıldığında söz konusu yazarlar, bütün kültürlerin aslında aynı özelliklere sahip olduğunu, tek bir noktada ortaya çıkan öğelerin bütün toplumların yaşantısında kendisine bir yansıma bulabildiğini belirterek, bu durumu “kültür endüstrisi” kavramsallaştırmasıyla beraber açıklamaktadırlar. Yaşam içinde mevcut olan alanları, olguları ve olayları nesneleştirerek kitle bilinci paydasında yeniden düzenleyen kültür endüstrisi, bireysel ve toplumsal yaşam üzerinde şekillendirici bir etkiye sahiptir (Adorno ve Horkheimer, 2014, 162–163). Kültür endüstrisi, bireyler tarafından bilinen her şeye yeni bir form kazandırarak tüketime uygun bir hale getirmektedir. Tek bir noktada başlayan yeni form halleri zamanla kendine daha fazla alan bulmakta ve büyük bir sistem ağı oluşturmaktadır (Adorno, 2007, 109). Horkheimer ve Adorno’nun yaklaşımlarının temelinde yer alan belirli bir kültür algısının benzerlik odaklı olması ve bütün bireylere bu benzerliğin empoze edilmesi hali kitle iletişim araçları aracılığıyla sürdürülmektedir.

Kitle iletişim araçlarıyla başlayan benzer hale getirme eylemi, sosyal medya aracılığıyla sürdürülmektedir. Sosyal medyanın topluma karşı olan yaklaşımları da süreci şekillendirmektedir. Toplumların sahip olduğu özelliklerin, fark etmeksizin bütün toplum üyeleri nezdinde aynı şekilde var olduğu değerlendirilmektedir. Görsellikle beraber her bireyin aynı dile sahip olduğu algısının oluşmasına aracılık eden medya, paylaşımların da aynı doğrultuda olmasını sağlamaktadır (Öztürk, 2013, 238).

2. Sosyal Medya ve Dijital Etik İlkeleri

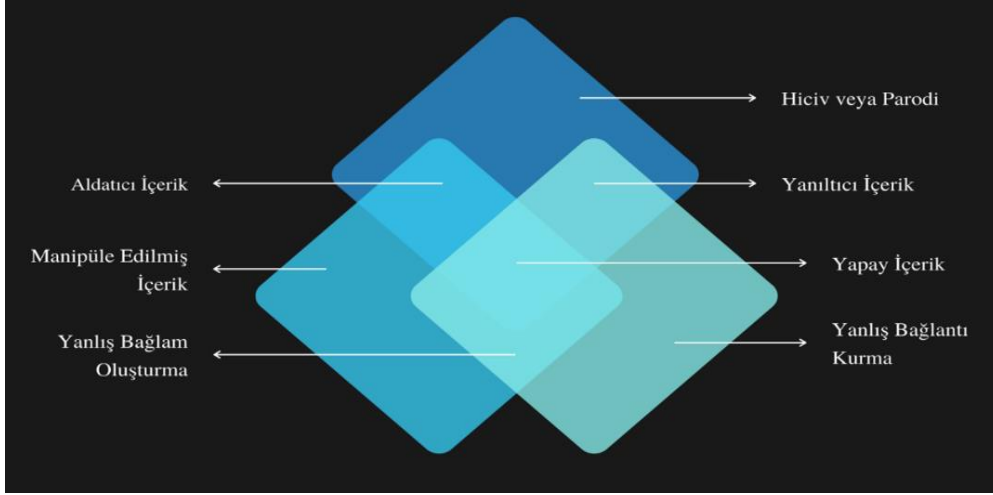
İletişim kurma eylemiyle birlikte şekillenen bireysel alışkanlıklar, medya araçlarının da form değiştirmesiyle beraber değişkenlik göstermekte ve çevrimiçi olarak kurulan iletişim önem kazanarak, her yerde görünür hale gelmektedir. Bu her yerde görünür olma halinin ve önem kazanmanın arka planına bakıldığında bireylere sunulan alternatiflerin çeşitli olması ana sebep olarak söylenebilmektedir. Çevrimiçi veya çevrimdışı iletişim

kurma, etkileşim halinde bulunma, sınırsız bir alanda bulunma gibi avantajlar sosyal medyanın sunduğu alternatifler arasında yer almaktadır (Tutgun Ünal, 2020, 1).

Sosyal medya içinde her birey, sınırsız bilgi akışının bir temsilcisi rolünü üstlenmektedir. Dolayısıyla, sosyal medyanın bireylerin düşüncelerini etkilediği ifade edilebilmektedir. Bireyler arasında görünür olan iletişim engellerinin ortadan kalkmasına yardımcı olan sosyal medya, kendi kabulleri çerçevesinde oluşturduğu, her bireyin eşit derecede söz hakkına sahip olduğu bir alan oluşturmaktadır. Bu alanda, kendiliğinden ortaya çıkan, resmî, gayri resmî, bilimsel olan veya bilimsel olmayan içerikler bulunmaktadır. Fakat her ne kadar sosyal medyanın sunmakta olduğu avantajlar bireysel düzeyde çekici bir nitelik taşısa da olumsuz etkilerinin de vurgulanması gerekmektedir (Amedie, 2015, 3-4). Sosyal medya aracılığıyla oluşturulan etkileşimlerin bireylerin yaşamlarındaki gerçekliğin önüne geçmesi, Horkheimer ve Adorno tarafından kavramsal çerçevesi oluşturulan kültür endüstrisi ekseninde manipülatif kitle iletişim araçları bağlamında çözümlenmiştir. Bu perspektiften bakıldığında sosyal medyanın, bireyleri etkileme gücünü temsil eden manipülasyonun destekleyicisi rolü üstlendiği ve manipülasyona uygun bir ortam oluşturma görevini yerine getirdiği söylenebilmektedir.

Bilgiye erişimin kolaylaştığı bilgi çağındaki etik ilkeleri Mason (1986), dört temel kavram ile beraber çözümlenmektedir. Bu kavramlar; gizlilik, doğruluk, erişilebilir olma ve fikri mülkiyettir. Çevrimiçi olarak edinilen bilgi içeriklerinin etik olarak sahip olması gereken ilkeleri analiz eden Mason, bilgi teknolojileri kapsamında ortaya konan bilgilerin, bireyler ve toplumların yararına oluşturulduğundan emin olmak için önemli olduğunu ifade etmektedir. Her bireyin, çevrimiçi platformlarda sahip olduğu potansiyeli ortaya koymak adına uyması gereken ilkeler olarak da bu dört temel kavram ifade edilebilmektedir. Gizlilik ilkesi, bireyin mahremiyeti olarak ifade edilebilecek bilgilerin saklanması kapsamaktadır. Doğruluk ilkesi, bilgi kirliliği, bilgi manipülasyonu olarak ifade edilebilecek yanlış bilgilerin önüne geçebilmek için gerçekleştirilmesi gereken stratejileri ifade etmektedir. Erişilebilir olma ilkesi, teknolojik imkanlar başta olmak üzere çevrimiçi platformlara erişim hakkının bütün bireyler arasında eşit olmasına dair belirlenen normları kapsamaktadır. Son olarak fikri mülkiyet ise, akışa dâhil olan bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayan, aracılık eden bireylerin haklarını korumaktadır. Ozan Leymun'un (2020) belirttiği gibi Mason tarafından belirlenmiş olan dört ilke günümüzde de geçerli olarak kabul edilmekte ve uygulanmaktadır.

Sosyal medya platformları içinde bulunan yoğun bilgi akışının beraberinde gelen gerçek ve yalan dikotomisi bilgi kirliliği oluşturmaktadır. Wardle (2017), akış içinde yayılan içerik türlerinin doğruluk niteliği üzerinde bir sınıflandırma yapmıştır. Bu sınıflandırmaya göre genel görünüm olarak yanlış ve hatalı nitelendirmelerinin yapıldığı içerik türleri Şekil 1'de gösterildiği gibidir.

Şekil 1: Yanlış ve Hatalı Olarak Görülen İçerikler (1)

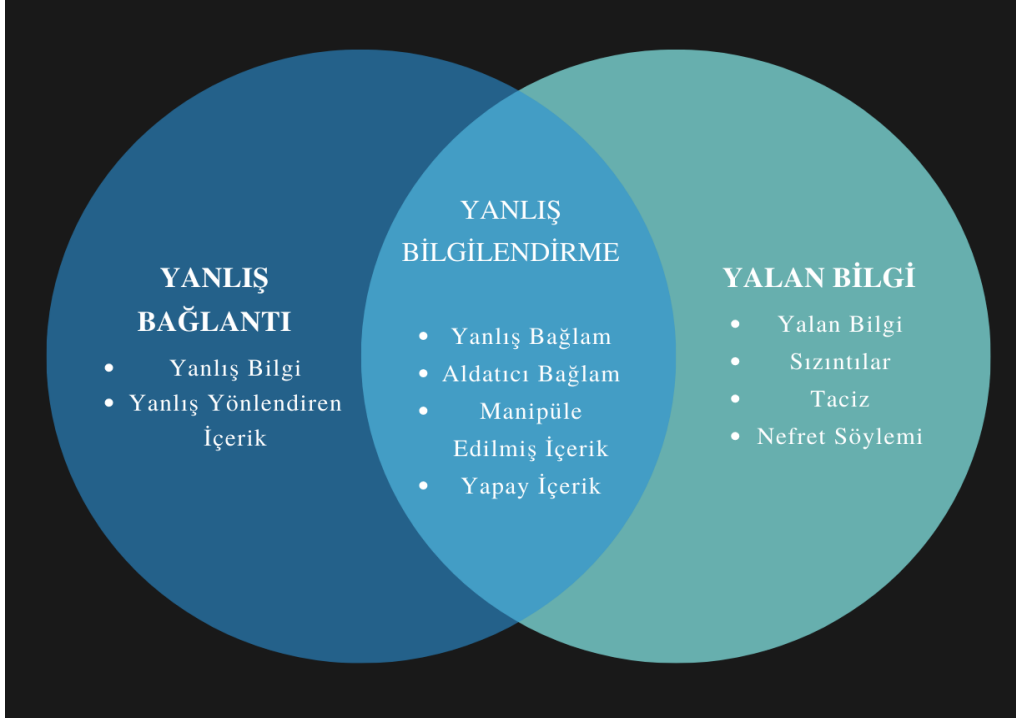
Kaynak: (Wardle, 2017)

“Hiciv veya parodi”, zarar verme amacı taşımayan fakat aldatıcı niteliği bulunan içerikler bu türde yer almaktadır. “Yanıltıcı içerik ve aldatıcı içerik”, bilginin odağında olan konunun, gerçek bilgilerin asılsız bir hale getirilmesi, başka bir ifadeyle çarpıtılmasıyla oluşturulmaktadır. “Yapay içerik”, hiçbir şekilde gerçek bilgiye dayanmamakta, tamamen asılsız olarak kurgulanan içeriklerdir. “Manipüle edilmiş içerik”, odak noktasına gerçek bilgiyi, konuyu, görüntüleri alarak üzerinde değişiklikler yapılmasını kapsamaktadır. “Yanlış bağlantı kurma ve yanlış bağlam oluşturma” ise, bilgileri aktarırken belirlenen başlıkların, bağlamın doğru olmayan şekillerde aktarılmasıyla oluşturulan içeriklerdir.

2.1.Sosyal Medya Aracılığıyla Yürütülen Manipülasyon

Gelişen ağı ve kullanıcı sayısıyla sosyal medya, çeşitli yönlendirmelere ve etkilemelere yani manipülasyon araçlarına sahiptir. Nitekim sosyal medya, milyarlarca bireyin fikirlerini sansürsüz paylaşımlarına imkân sağladığı için çeşitli siber güvenlik riskleri taşıyabilmektedir. Anonimliğin ve sahte kimliklerin var olabildiği bir platformda bu tehditler farklı şekillerde görünür hale gelebilmektedir. Görünür hale gelen tehditlerin yer aldığı ortak payda ise, yanlış ve yalan olgularıyla şekillendirilen manipülasyonlardır. Wardle ve Derakshan’ın (2017, 5) yanlış bilgi akışına ve bireyleri yönlendiren manipülasyon içeriklerine dair yapmış olduğu kategorileştirme (Şekil 2) bu noktada detaylı bilgi edinilmesini sağlamaktadır.

Şekil 2: Yanlış Bilgi Akışı Şeması (2)

Kaynak: (Wardle ve Derakshan, 2017)

Yanlış bağlantı/Misenformasyon (misinformation), doğru olmayan bilgi ve bireyleri manipüle edecek içerikleri kapsamaktadır. Yalan bilgi (malinformation), zarar verme amacı taşıyarak, bireylere ait olan mahremiyetin ve özel alanın yok sayıldığı, kamusal alanda görünür hale gelen ve dolaşıma dâhil edilen bilgi ve eylemleri içermektedir. İki kategorinin kesişim noktasında bulunan yanlış bilgilendirme (disinformation) ise, bağlamı doğru olmayan, aldatıcı bilgilerle donatılmış içeriklerle oluşturulmaktadır. COVID-19 sürecindeki yanlış bilgilendirmenin karşılığı ise infodemi kavramıyla ifade edilmektedir. Her ne kadar farklı şekillerde infodemi kavramının içeriği açıklanmaya çalışılsa da genel görünüm itibarıyla yanlış olan bilginin dolaşıma girmesi, yayılması olarak açıklanması mümkündür (WHO, 13 Eylül 2021). Gölbaşı ve Metintaş'ın (2020, 127–128) belirttiği gibi teknolojik gelişmelerle beraber haber kaynağına ulaşmada, bilgi edinme süreçlerinde sosyal medya büyük önem taşımaktadır. Gerçeklik ve sosyal medyada kurulan ütopya arasında sağlanan bilgi akışı, bazı sonuçları da beraberinde getirmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından, COVID-19 salgın sürecinde asıl tehlikeli olanın “infodemi” olduğu belirtilmektedir. Bilginin aşırı bir boyuta ulaşması ve bu aşırılık içinde doğru, yanlış, iyi, kötü gibi nitelendirmelerin yapılmasının güç olması güvenilir kaynaklara ulaşma konusunda engel teşkil etmektedir. Şüpheli ve yanlış olarak nitelendirilebilecek bilgilerin, başka bir ifadeyle söylentilerin gündeme gelmesi çevrimiçi platformlar aracılığıyla hızla büyümekte, virüs gibi yayılım göstermektedir (Zarocostas, 2020, 636). Salgın sürecindeki öngörülemez artış, hızlı yayılma süreci beraberinde paralel bir ilerleyiş gösteren bilgi ve haber akışını da getirmiştir. Bu akış, bireyler açısından tehlikeli olmakta, manipülasyona, psikolojik olarak kötü etkilenmelere açık bir ortam hazırlanmasına yol açmaktadır (Sarioğlu ve Turan, 2020, 823–824). Infodemi kavramıyla özdeşleşmiş hale gelen sosyal medya, odak noktada yer alan bilginin

kaynağını oluşturmaktan ziyade yayılma sürecinin oluşması ve hızlanması sürecinde etkin rol üstlenmektedir.

2.2.Manipülasyonun Arka Planı: Senkronizasyon İstenci

Adorno ve Horkheimer'ın (2014), kültür endüstrisi olarak adlandırdıkları bireylere tek tip bir benzerliğin empoze edilme halinin Pettman odağındaki adlandırılması ise senkronizasyon istencidir. Pettman'ın kavramsallaştırması, sosyal medyada oluşturulan içeriklerden bireylerin uzak kalmak istememesi ve kendilerini sosyal medya akışı içine dâhil etmeleri sonucunda oluşmaktadır. Bireyler, ne kadar akış içinde olursa o kadar toplum tarafından kabul göreceği düşüncesiyle hareket etmektedir. Dolayısıyla bahsi geçen akış içeriğinin doğruluğu teyit edilmeksizin bireylerin hayatlarında görünür hale gelmesi mümkün olmaktadır.

Pettman, dijital tüketiciler olarak adlandırdığı sosyal medya kullanıcılarının, sosyal medyanın akışı içinde gezinirken popüler ve güncel olan olaylardan haberdar olabilmek için bir dijital sürü haline geldiğini hipermodülasyon kavramıyla belirtmektedir. Zamanla akış içinde yalnızca yanlış bilinçlenme sorunu var olmamakta aynı zamanda bireysel olarak bir sonsuz döngü içinde bölünme ve arzuların ortaya çıkması aracılığıyla bilincin fethedilmesi söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla odağından çıkmış ve dikkati dağılmış bir bilinç sosyal medya tarafından kolay bir şekilde yönlendirilebilmektedir (Pettman, 2016, 29-30).

Sosyal medya ve çevrimiçi olarak kurgulanan alanların bireylerin yaşamını şekillendiren etkilerini ve bu etkiler sonucunda oluşan dikkat dağınıklığını farklı örnekler ekseninde çözümleyen Pettman, sosyal medyanın farklı dikkat sapmaları/dağınıklıkları bir araya getiren bir sapma/dağınıklık olduğunu ifade etmektedir. Sosyal medyanın üstlenmiş olduğu bu görevi ise meta-dikkat dağıtıcı olarak adlandırarak bireylerin yaşamının merkezine yerleşen oyalama eyleminin sonsuz bir döngü içine dâhil olma sürecini irdelemektedir. Dikkat dağınıklığının sonsuzluk ile nitelendirilmesinin arka planına ise birbirini takip eden, karşılıklı olarak etkileşim kuran süreçleri yerleştirmektedir. Sosyal medya içinde yer alan her eylemin birer adım olduğu düşünülürse her bir adımın sonucunda farklı bir adım atma gereksinimi bireyler tarafından hissedilmektedir. Bu da diyalektik niteliğe sahip bir üretim sürecini gerektirmektedir. Üretim sürecinin içine dâhil olan olgular, süreklilik arz eden bir davranış zincirinin halkası olmakta ve rolünü yerine getirmektedir. Sonu gelmeyen bir bağlılık zinciri, bireyleri oluşturduğu akışın içine dâhil etmekte ve bu duruma bireylerin kendini mecbur hissetmesini sağlamaktadır. Akış içindeyken gündemden haberdar olma, bilgi edinme, diğer bireylerle etkileşim halinde olma, beğenilme, merak edilme gibi eylemler akış içinde kalmanın mecburiyetini güdülemektedir.

Sosyal medyada her bireyin bir şekilde muhatap olduğu, ulaşabildiği bilgi akışı her zaman doğru bir nitelik taşımamaktadır. Dolayısıyla yanlış bilgi edinme, yanlış bilgilendirilme gibi süreçlerle karşılaşılması kolay bir şekilde mümkün hale gelmektedir. Topluların genelini hedef alan aldatıcı içerikler, büyük çapta bir yankı uyandırmadan önce bireysel düzeyde bir etki bırakmayı tercih etmekte ve bu sebepten ötürü de manipülatif bağlamlar, içerikler akışa dâhil edilmektedir. Senkronizasyon istencine sahip olan, sürekli gündemden haberdar olmak isteyen bireyler tarafından da dijital etik ilkelerinden yoksun olan bu içerikler edinilmektedir.

2.Siber Uzayda Sosyal Medya Tehditleri

“Siber” kavramı, “sibernetik” kelimesinden türemiştir. İlk kez 1948 yılında Norbert Wiener adlı Amerikalı bir bilim adamı tarafından, “hayvanlarda ve makinelerde kontrol ve iletişim çalışmaları” anlamında kullanılmıştır (Wiener, 1948). Zamanla, bu ilk anlamından uzaklaşmıştır. Oxford sözlüğü siber kavramını, “elektronik iletişim ağlarına, özellikle internete bağlı olan” (Oxford Learner’s Dictionaries) şeklinde tanımlamış ve bilgi teknolojileriyle ilintili olarak değerlendirmiştir. Siber uzay ise 21. yüzyılın teknolojik ve dijital gelişiminin ürettiği en temel kavramlardan biridir. Singer ve Friedman (2018, 29) siber uzayı; “içerisinde bilginin çevrim içi olarak saklandığı, paylaşıldığı ve iletildiği, bilgisayar ağları ve kullanıcıların alemi” olarak tanımlamaktadır. Siber uzay kavramına dair uzlaşılan husus, uzay son ekinin ilk akla geldiği gibi “sonsuz boşluk” anlamına gelmediğidir. Zira, siber uzayın muhtevası insan eliyle üretilmektedir. Siber uzayda üretilen, paylaşılan, toplanılan bilginin idamesini sağlayan yegane aktör insandır (Kurnaz, 2016, 60).

Bilgiyi, fiziki altyapıyı ve insanı içeren siber uzayda karşılaşılan sosyal medya tehditleri oldukça kapsamlıdır. Zira, sosyal ağ platformları, insanların birbirleriyle iletişime geçme ve etkileşim kurma yöntemlerini büyük ölçüde değiştirmektedir. Son zamanlarda sosyal medya platformlarının sayısı, amaçlarının ve kullanım alanlarının genişliğiyle birlikte giderek artmakta ve karmaşık hale gelmektedir. Böylece, bu platformlar insan hayatına sınırsız bir şekilde kapılarını aralarken, tespit edilmesi güç tehditleri ve riskleri de beraberinde getirmektedir.

Sosyal medyanın kullanımındaki bu hızlı büyümenin bir sonucu olarak artan siber tehditler ikiye ayrılmaktadır: klasik tehditler ve modern tehditler. Klasik tehditler, belirli bir ağdaki tüm kullanıcıları saldırıya açık hale getirmektedir. Modern tehditler ise yalnızca kullanıcı gizliliğini ve güvenliğini tehlikeye atabilecek çevrimiçi sosyal ağ altyapısını ve kullanıcılarını ilgilendirmektedir. İnternet ve sosyal medyanın gelişmesiyle birlikte siber uzayda ortaya çıkan klasik tehditler ve sorunların en bilinenleri; kötü amaçlı yazılımlar, kimlik avı saldırıları, hizmeti engelleme saldırıları, solucanlar, virüsler, gelişmiş kalıcı tehditler şeklindedir. Modern tehditler ise kullanıcıların kişisel bilgilerini elde etme, kişisel verilerin gizliliğini tehdit, sahte profiller ve anonimleştirme saldırıları, siber taciz, bilgi gizliliği sızıntısı, bilgi manipülasyonu, dolandırıcılık vb. şeklindedir (Almarabeh ve Sulieman, 2019, 2-3). Makalenin konusu itibarıyla yukarıda bahsedilen siber tehditler [3] ismen verilmiş olup, sosyal medyada karşılaşılan en temel siber tehditlerden biri olarak bilgi manipülasyonu derinlemesine incelenecektir.

Geleneksel medya araçlarıyla popülerliğini artıran manipülasyon kavramı, siber uzayda bir propaganda unsuru haline gelerek etkisini artırmaktadır. Manipülasyonun en etkin kullanıldığı alanlardan biri de sosyal medyadır. İçeriğin kaynağını veya kimlikleri gizlemek, içeriğin bağlamını değiştirmek, algoritmaları yanıltmak için spam gibi araçları kullanmak gibi yöntemler manipülasyon taktikleri arasındadır (Silverman, 2020, 18). Özellikle internet aracılığıyla sosyal medya kullanımı sayesinde algı oluşturulabilmekte, yanlış bilgilendirme ve manipülasyon gibi faaliyetlerle örtülü operasyonlar gerçekleştirilebilmektedir. Bu bağlamda yanlış bilgilendirme ve manipülasyon, siyasi saiklerle yanlış bilgiyi bilinçli olarak üretme ve yayma anlamına gelmektedir (Silverman, 2020, 18). Herkese açık bir kullanıcı profilinin oluşturulabildiği sosyal medya platformları kullanım amaçlarına ve tasarımlarına göre kategorilere ayrılmaktadır: sosyal ağ siteleri, bloglar ve içerik toplulukları, sanal dünyalar ve içeriğin oluşturulmasıyla ilgili herkesin katkıda bulunabildiği katılımcı projeler (Başbüyük, 2014, 52). Sosyal medyanın bu hızlı

gelişimi manipülasyonun “bilgi manipülasyonu” şeklinde tezahür etmesine neden olmuştur. Nitekim sosyal medyada sık sık altı çizilen yalan haberler, propaganda, bilgi kirliliği, yanlış bilgi yayma gibi kavramlar bilginin manipüle edildiği anlamına gelmektedir. Kontrol ve yönlendirme kelimeleriyle anlam bulan manipülasyon, bilgi sistemleri kanalıyla yönlendirilmiş bilgi üreterek karşı tarafın imkan ve enerjisinin yanlış kullanılmasını sağlamayı amaçlar. Yönlendirmek maksatlı yapılan faaliyetler toplumda yanlış bilgilendirme yoluyla bir korku ve panik havasının yaratılmasını önceler (Başbüyük, 2014, 46). Ancak, manipülasyon başlı başına yönlendirme anlamını taşımaz; ekleme, çıkarma, seçme yoluyla bilginin değiştirilmesini de kapsar (Sarı, 2020). Bu hususta, sosyal medyada bilgi manipülasyonunu engellemek maksadıyla çeşitli doğrulama platformları etkinliğini sürdürmektedir. Snopes.com, teyit.org, doğrula.org, dogrulukpayi.com, wardavar.org vb. bu doğrulama platformlarına verilebilecek örnekler arasında yer almaktadır. Brandtzaeg ve Folstad, doğrulama platformlarını üç kategoride inceler: (1) siyasi ve kamusal açıklamalar, (2) çevrimiçi söylentiler ve asılsız haberler, (3) belirli konularda tartışmalar veya çatışmalar (Brandtzaeg ve Folstad, 2017, 65). Doğrulama platformlarının ilk örneklerinden olan dogrulukpayi.org, Ortak Gelecek İçin Diyalog Derneği'nin girişimi olarak 20 Haziran 2014 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Türkiye siyasetine etki eden demeçleri kamuya açık verilerle analiz eden platform, doğruluk payını ölçmeyi ve kamuoyuyla paylaşmayı amaç edinmektedir (dogrulukpayi.com). Bu platform, Brandtzaef ve Folstad'ın kategorileştirmesi çerçevesinde ilk kategoride değerlendirilebilir. Bir diğer örnek Türkiye'de 2016 yılında kurulan teyit.org doğrulama platformudur. Bu platform medya gündeminde yer alan şüpheli bilgileri tespit etmek, araştırmalar yapmak ve kullanıcılara doğrulanmış bilgileri sunmak amacıyla kurulmuştur. 'Eleştirel düşünme alışkanlığını kazandırma ve yeni-medya okuryazarlığını artırma' gayesiyle yola çıkan bu platform bilginin güvenilirliğinin tespit edilmesini kolaylaştırmaktadır. 2018 yılında Facebook ile anlaşılan platform, özellikle asılsız haberlere karşı tedbirleri önceleyen uygulamalara yer vermektedir (teyit.org). Bu platform ise ikinci kategori kapsamında yer almaktadır. Yalansavar.org ise 'akıl ve sağduyunun sesini dinlemek, mantıksal safsatalara düşmemek, asılsız iddiaları irdelemek' (yalansavar.org) iddiasıyla üçüncü kategoriye dâhildir. Örneklerini çeşitlendirebileceğimiz tüm aktif platformlara rağmen, kullanıcıların konu ile ilgili bilgi ve farkındalıklarının eksikliği doğrulama platformlarının performanslarını sınırlamaktadır. Zira, sosyal medya kullanıcılarının önemli bir kısmı edindikleri bilgilerin doğruluğunu gözetmeksizin paylaşma eğilimindedirler. Bu nedenle, siyasi ya da ekonomik saiklerle üretilen yalan haberlerin kamuoyunu etkileme potansiyeli giderek artmakta, bu da bireylerin 'sahte gerçekler' karşısında doğru haber alma hakkını önemli kılmaktadır.

Sosyal medya platformlarında içeriğin özelleştirilmesi, bu platformları özellikle yanlış bilgilendirme kampanyalarına açık hale getirir. Kullanıcılar, bilgileri çevrimiçi olarak kolayca ve hızlı bir şekilde paylaşabilir ve genellikle bunu paylaşılan bilgilerin doğruluğunu onaylamadan yaparlar. Sosyal medyanın bilgi manipüle eden aktörleri birbirinden farklı yöntemler benimseyebilirler. Örneğin; süreçlere, kişilere ya da kişi topluluklarına olumlu veya olumsuz etkide bulunabilmek için toplumda önyargı ve kavram yanılgıları yaratabilir ve yeni terimler üretebilirler. Siber alanda hâkim olan gündem konusunu değiştirebilir, anonim kaynaklara atıfta bulunabilir, verileri kötüye kullanabilirler. Özelleştirmek gerekirse, son yıllarda sosyal medyanın seçimleri manipüle ettiğine yönelik iddialar gündemdedir. Örneğin; Cambridge Analytica şirketinin bir uygulamayla Facebook kullanıcılarının verilerini çekerek seçimlere müdahale etmesi kamuoyunda geniş yankı uyandırmıştır. Dünyanın dört bir yanından seçmenlerin psikolojik profillerini siyasi kampanyalara dâhil etmek maksatlı bu veri sızıntısı

seçmenlerin davranışlarının tespitinde oldukça etkili olmuştur (Confessore, 2018). Bu yöntem, özellikle Donald Trump'ın Başkan seçildiği 2016 ABD seçiminde etkili bir şekilde kullanılmıştır. 2016 seçimlerini Trump'ın kazanmasının ardından ortaya çıkan seçimlerde hile iddialarının akabinde Facebook, Rusya'nın seçimlere nüfuz operasyonunda etkisi olduğunu kabul etmiştir (Dale, 2017). Seçim kampanyası boyunca Facebook, Twitter vb. sosyal medya platformlarında büyük ölçüde sahte hesaplar kullanılmıştır. Kamuoyunu şekillendirmede duyguların ve inançların objektif gerçeklere tercih edildiği durumları ifade eden post-truth (hakikat ötesi) kavramı, bu durumu özetlemektedir. Zira, günümüzde insanlar çoğunlukla hakikat arayışı yerine bilgi yığınlarını sorgusuz kabul etme eğilimi taşırlar. Steve Tesich tarafından 1992 yılında öne sürülen kavramın orijinal bağlamı, iktidarın konumuna yönelik eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır. Teisch'e göre, söylem üzerinde gücü elinde tutan aktörler, yanlışları görmezden gelirken, aynı zamanda demokratik ve liberal değerleri ihmal etmişlerdir (Krasni, 2020, 2). Post-truth çağı, yalan haberleri ve dezenformasyon sürecini tetiklemekte ve hakikate dayanmayan fikirleri güçlendirmektedir. Dolayısıyla 'hakikat-ötesi' olarak Türkçe'ye çevrilen bu kavram, aslında hakikatlerin önemini yitirildiği vurgusu yapmaktadır. Bu nedenle, Post-truth içeriklerin sosyal medyada yayılmasını önlemek oldukça güçtür. Kavramın popülerite kazanması Brexit referandumu ve ABD Başkanlık seçimleriyle mümkün olmuştur. Özellikle Trump'ın "Meksika sınırına duvar örme", "Müslümanların ülkeye girişini yasaklama" gibi söylemleriyle sosyal medyada aktif olması "gerçekliğin anlamını yitirdiği" yönündeki endişeleri doğurmuştur (Aydın, 2020, 78). Post-truth çağda en sık yüzleşilen ise 'fake news' (sahte haberler), yani kasıtlı ve doğrulanabilir şekilde yanıltıcı olabilecek içeriklerdir. Hızla yayılan sahte haberler, hakikatin çarpıtılarak 'post-truth' bir döneme girildiği iddiasını güçlendirmektedir. Zira post-truth çağ, algıların hakikatten önemli olduğu, her türlü manipülasyonun ve sahte içeriğin kolaylıkla geniş kitlelere yönlendirilebildiği bir çağdır (Yerlikaya ve Toker Aslan, 2020). Örneğin; 2018 yılında Twitter, Rusya ve İran destekli olduğu düşünülen trol hesapların milyonlarca tweet'ini, sosyal medya paylaşımlarının kamuoyunu ne ölçüde etkilediğini göstermek amacıyla paylaşmıştır. Paylaşımlar arasında ABD başkanlık seçimleri ve Brexit sürecine dair tweet'ler yer almaktadır. Aşağıdaki tweet'te ise Trump destekçilerinin medyanın gösterdiğinden çok daha fazla olduğu iddia edilmektedir (BBC, 2018).

Resim 1: Rusya İnternet Araştırma Ajansı ile Bağlantılı Bir Tweet

Kaynak: (BBC, 2018)

Siber uzayda bilgi manipülasyonu ve yanlış bilgilendirme, “sosyal mühendislik” kavramı altında değerlendirilebilir. Aslında sosyal mühendislik dolandırıcılık, bilgi toplama ya da sistemlere erişim sağlama gibi amaçlarla kullanılmaktadır. Örneğin; psikolojik bilgi manipülasyonu gerçekleştirilerek gizli bilgileri ifşa etmek oldukça etkili sosyal mühendislik yöntemlerinden biridir. Sosyal mühendisler iyi bir gözlemci olan ve insan ilişkilerinde başarılı kişilerden oluşmaktadır. Bilişim dünyasına ait bir kavram olmanın ötesinde en temel aktörü “insan” olduğu için sosyal bilimlerle de ilişkilidir. İnsanların karar verme yetilerini engellemek; güven, korku, endişe, panik vb. duygularını suistimal etmek gibi amaçlar taşır (Netsparker, 2017, 71). Sosyal mühendislik yöntemleri kişileri daha çok gizli bilgiler vermeye ve ikna etmeye dayansa da etkileme, yönlendirme, zorlama, aldatma gibi unsurlarıyla bilgi manipülasyonunu da bünyesinde barındırabilmektedir. Yakın bir örnek olarak COVID-19 pandemisi boyunca sosyal medyada dolaşıma giren sahte haberler ve oluşturulmaya çalışılan panik havası verilebilir. Bu süreçte, doğru ve güncel bilgiye ulaşmanın önemi ortaya çıkmıştır. Şekil 1’de görüldüğü üzere infodemi Wardle’in içerik türleri ayrımında “manipüle edilmiş içerik” olarak varlık kazanmıştır. Öyle ki DSÖ bile bu bilgi kirliliğine atıfta bulunmuş, literatüre önceki başlıklarda değinilen “infodemi” kavramını dâhil etmiştir. Infodemi, virüsten daha hızlı yayılarak geniş kitleleri manipüle etmiş ve panik havası oluşturmuştur.

3.1.Sosyal Medyada Bilgi Manipülasyonuna Karşı Siber Güvenlik Stratejileri

Bilişim ve enformasyon teknolojilerindeki ilerleme devam ederken, siber uzayda bilgi manipülasyonu ve yanlış bilgilendirme gibi tehditlere karşı siber güvenlik önemli bir kavram haline gelmiştir. Ticaretten kritik altyapılara ve iletişime kadar her şey küresel bir ağda işlemektedir. Bu durum çeşitli skandallara ve siber saldırılara neden olmakta, hatta halk hareketlerini ve devrimleri bile tetiklemektedir. Yani, siber uzayda bilginin manipüle edilmesi sanal alemin dışında gözle görülür neticelere sebebiyet verebilmektedir. Bu nedenle, kurumların, devletlerin hatta bireylerin emniyetlerini ve güvenliklerini sağlamak için siber güvenlik risk faktörlerini ciddiye alarak politikalar ve stratejiler üretmeleri gerekmektedir.

Siber güvenlik, siber uzayda yer alan her türlü verinin, bilginin korunması, üretilmesi, muhafaza edilmesi ve iletilmesi olarak tanımlanabilir. Uluslararası Telekomünikasyon Birliği’ne göre (ITU); siber güvenlik, siber uzayı oluşturan kullanıcıların bilgilerini ve siber organizasyonları muhafaza etmek amacıyla kullanılan politikaların, güvenlik tedbirlerinin, yönergelerin, uygulamaların, eylemlerin ve teknolojilerin birleşimidir.

Literatürde siber güvenliğin CIA üçlüsü olarak adlandırılan üç temel amacı vardır: gizlilik, bütünlük ve kullanılabilirlik (confidentially, integrity, availability). Gizlilik, veriyi muhafaza etmektir. Kişisel veriler, sırlar, bireyler ya da şirketler hakkındaki detaylar şifrelenmesi ve erişim kontrolü olması gereken mahrem konulardır. Bütünlük, sistem ve içerisindeki verinin, yetki olmadan değiştirilememesi ve işlem yapılamamasıdır. Kullanılabilirlik ise sistemi beklenen şekilde kullanabilmektir. Ayrıca, siber uzayda güvenliğin ekonomik, sosyal, politik vb. bakış açıları da mevcuttur (Singer ve Friedman, 2018, 58). Görüldüğü gibi, siber güvenliğin üç temel amacı, yukarıda değinilen Mason’ın (1986) dört etik ilkesi (gizlilik, doğruluk, erişilebilirlik, fikri mülkiyet) ile örtüşmektedir. Bu kapsamda, teknoloji-insan ilişkisi ve dijital dünyanın etik boyutu, siber güvenliğin en temel aktörü olan “insan” bağlamında ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, teknik anlamının ötesinde sosyal uyumsuzluk yaratmak, şiddeti tetiklemek, kutuplaşmayı artırmak vb. sosyal veya siyasi nedenlerle bilginin manipüle edilmesi siber güvenliğin insani boyutunu

gözler önüne sermektedir. Siber saldırıların bu insani boyutu, hedef bağlamında klasik siber güvenlik tehditlerinden ayrılmaktadır. Klasik siber saldırılar bilgisayar altyapısını hedeflerken; yanlış bilgilendirme, bilişsel önyargılardan ve yanılardan faydalanır.

Siber güvenlik konusunda sosyal medyanın rolü güncel bir meseledir. Yalnızca siyasi fikirlerin ve tutumların alışverişi için olmayan sosyal medya, aynı zamanda manipülatif yanlış bilgilendirme kampanyalarında da yeni bir alandır. Sosyal medya algoritmalarının; sosyal medya kullanıcıların beğenilerini, paylaşımlarını, yorumlarını ve diğer tüm faaliyetlerini kayıt altına alması internetin bir 'yankı odası'na dönüşeceğini düşündürmektedir. Yankı odası tabiri, tüm bu veriler çerçevesinde elde edilen bilgilerin tekrarlanması, sıklıkla kullanıcıların karşısına çıkarılması, böylece kutuplaşmanın ve tek tipleşmenin sağlanması olarak değerlendirilebilir. Bir diğer tabir olan 'filtre balonu' ise sosyal ağlardaki çeşitli kişiselleştirmeler vasıtasıyla profilimizle uyuşmayan içeriklerin mümkün mertebe engellenmesini ifade eder. Dijital platformlar 'kişiselleştirme' adı altında kullanıcıları yankı odalarına ve filtre balonuna hapsedmekte, doğru bir iletişimin önünde engel olmaktadır. Öte yandan, siyasi aktörler, kasıtlı olarak yanıltıcı bilgileri yaymak ve kamuoyunu şekillendirmek için bot ve trol hesapları kullanmaktadırlar (Metodieva, 2018, 4). Sosyal medyanın bilgi manipülasyonu karşısında aldığı tedbirlerin başında tartışmalı paylaşımların altına uyarı eklemek gelir. 2016 ABD seçimlerinden sonra Facebook bu uyarıları kullanmış, gönderilerin boyutlarını küçülterek dikkati azaltmak, doğrulayıcı paylaşımları listelemek, haber akışında alt sıralarda yer almasını sağlamak gibi önlemler geliştirmiştir (Kirchner ve Reuter, 2020, 4). Bizzat sosyal medya mecralarının aldığı tedbirlerin dışında uluslararası yasal düzenlemeler etkin olmadığı için sosyal medyada bilgi manipülasyonuna karşı önlemler daha çok ulusal düzeyde belirlenmektedir. Zira, sosyal medya şirketlerine kıyasla devlet kurumları yanlış bilgilendirmeye mücadelede çok daha etkin ve güçlüdür.

Bilgi manipülasyonuna yönelik karşı tedbirler arasında yanlış bilgi, yalan haber yasası oluşturmak, yeni mevzuatlar ve kanunlarla yasal tedbirler sağlamak, uzmanlaşmış hükümet ofisleri kurmak, yanlış bilgilendirme veritabanı oluşturmak, sosyal medyada vergilendirme vb. yöntemler mevcuttur (Nagasako, 2020, 133). Hükümetler ekonomik yaptırımlar ve para cezaları uygulayabilir, tutuklayabilir ve kovuşturabilir, uluslararası seyahatleri sınırlandırabilir, web sitelerine el koyabilir ve vergiden muaf statüsünü geri alabilir. Bununla birlikte, ifade özgürlüğünün anayasal ve diğer yasal garantileri, hükümetin çevrimiçi bilgilerin içeriğini düzenleme çabalarını kısıtlamaktadır (Hartke, 2016, 22). 2020 yılında Poynter Enstitüsü tarafından yayımlanan "A Guide to Anti-misinformation Actions Around the World" (Dünya Geneline Yanlış Bilgilendirmeyi Önleme Eylemleri İçin Bir Rehber) başlıklı rapor, bu ve buna benzer tedbirleri ülkeler bazında değerlendirmiştir. Bu çalışmada, bu rapordan da faydalanarak siber uzayda faaliyetleriyle önem arz eden birkaç ülke örneğiyle devletlerin genel tutumları analiz edilmeye çalışılacaktır.

Medya ve internet üzerindeki katı düzenlemelerine rağmen, bilgi manipülasyonu Çin'de sosyal medyaya nüfuz etmektedir. Bu nedenle, Çin yasaları, ekonomik veya sosyal düzeni bozabilecek her türlü çevrimiçi yayını ve yanlış bilgilerin aktarılmasını yasaklar. Yasa ayrıca ulusal güvenliği ve sosyalist sistemi tehlikeye atabilecek veya başkalarının itibarını ihlal edebilecek içerikleri de yasaklamaktadır. Çin'de sosyal medyada kamu düzenini ciddi şekilde bozan yanlış bilgilerin yayılması, yedi yıla kadar hapisle cezalandırılacak bir suçtur (Zhang, 2019, 43). 2016 yılında Çin hükümeti "ekonomik ve sosyal düzeni baltalayan" söylentiler oluşturmayı ve yaymayı suç saymıştır (Funke ve Flamini, 2018).

2016 yılında Çin'in ilk Siber Güvenlik Yasası, Ulusal Halk Kongresi Daimi Komitesi tarafından kabul edilmiştir. İlgili yasa sosyal medya da dâhil olmak üzere çevrimiçi ekonomik veya sosyal düzeni bozabilecek yanlış bilgilerin yayınlanmasını ve iletilmesini, ağ kullanıcılarının bir dizi çevrimiçi faaliyet yürütmesini yasaklamaktadır. Yasa çerçevesinde yasaklanan faaliyetler şunlardır:

- Ulusal güvenliği, egemenliği, çıkarları ve sosyalist sistemi tehlikeye atmak
- Etnik nefreti veya ayrımcılığı savunmak
- Ekonomik veya sosyal düzeni bozmak için yanlış bilgi üretmek
- Başkalarının itibarını, mahremiyetini, fikri mülkiyetini veya diğer yasal haklarını ihlal etmek (Zhang, 2019, 44–45).

Çin'in dijital etik anlayışı, hâkim Batı-merkezli yaklaşımın aksine Konfüçyüs felsefesinden izler taşımaktadır. Çin etiği, sosyal adaleti ve toplumdaki insan ilişkilerinin uyumunu vurgular. Çok kültürlü toplum yapısıyla Çin, özellikle sosyal uyumla ilgili endişeler taşımaktadır. Dolayısıyla yukarıda bahsi geçen yasak faaliyetler etik kavramının siber uzayda da önemli olduğunu göstermektedir (Hsieh vd., 2011, 282–283). Bu kapsamda, Çin internetin güvenilir ve etik bir şekilde kullanımını hedefleyen “dijital vatandaşlık” kavramına önem atfetmektedir. Bu nedenle, Çin etik kurallarının dijital ortamda da uygulanması için çeşitli tedbirler alınmakta ve yaptırımlar uygulanmaktadır. Bu husus, uluslararası medyada Çin'in “dijital diktatörlük” olarak nitelendirilmesine sebep olmaktadır. Çin'de vatandaşlara puan verecek bir sosyal kredi sisteminin hayata geçirilmesiyle sosyal huzuru bozduğu düşünülen davranışlara sahip kişiler tespit edilecektir. Hükümet aleyhine konuşmalar, Çin Komünist Partisi'nin kurallarına uymayanlar ya da internette zararlı sitelerde vakit geçirenler düşük puan alması; tüm ülkeye yerleştirilen kameralarla uyumlu bir toplum oluşturulmaya çalışılması planlanmıştır (DW, 2018).

Tüm bunların yanı sıra, sosyal medya platformları, Çin'de faaliyet gösterebilmek için bir lisans bulundurmak zorundadır. Danıştay tarafından 2000 yılında yayımlanan İnternet Bilgi Hizmetlerine İlişkin İdari Tedbirlere göre, internet üzerinden çevrimiçi kullanıcılara bilgi sağlayan her türlü hizmet yönetmeliğe tabidir. Sosyal medya kullanıcılarının da yasalar gereği kimlik bilgilerini hizmet sağlayıcılara kaydettirmeleri gerekmektedir. Siber Güvenlik Yasası uyarınca, bilgi yayınlama veya anlık mesajlaşma hizmetleri sağlarken, hizmet sağlayıcılar, kullanıcılardan gerçek kimlik bilgilerini kaydetmelerini istemelidir. Hizmet sağlayıcıların, kimlik doğrulama adımlarını gerçekleştirilmeyen kullanıcılara ilgili hizmetleri sağlamaları yasaktır (Zhang, 2019, 46). Siber uzayda iki rakip güç olan Çin ve ABD arasındaki siber mücadeleye bakıldığında da Çin'in ulusal ağlarını mümkün olduğunca küresel ağlardan izole etmek, ulusal endüstrilerin yerli teknolojiler üretmesi ve hükümet kontrollü haber ve bilgi içeren medyayı hâkim kılmak yönünde bir eğiliminin olduğu açıktır. Çin, sosyal medyayı rejime uygun ve ABD'ye zarar verecek şekilde kullanmak için sansür, yanlış haber ve trol hesapları kullanmaktadır (CSIS, 2018, 72).

2016 ABD seçimlerinin sosyal medya aracılığıyla Rusya tarafından manipüle edilmesi iddiaları ABD'yi de harekete geçirmiştir. Kongre Ekim 2017'de Facebook ve Google gibi çevrimiçi platformların reklamların kopyalarını tutmasını, bunları herkese açık hale getirmesini gerektiren bir tasarımı ilan etmiştir. Kasım ayında ise Facebook, Twitter ve Google temsilcileri, seçim sırasında yanlış bilgilendirmeyi yaymadaki rolleri konusunda Senato yargı komitesine ifade vermiştir. Bu esnada, California eyalet hükümeti Eylül 2018'de devlet okullarında medya okuryazarlığını destekleyen bir yasayı kabul ederek

güvenilir medyanın nasıl değerlendirileceğine ilişkin öğretim materyallerini sağlamayı hedeflemiştir (Funke ve Flamini, 2018). 2018 yılında ABD'nin Ulusal Siber Güvenlik Strateji Belgesi yayımlanmış, siber uzayın güvenliği ABD'nin ulusal güvenliğinin olmazsa olmazı olarak değerlendirilmiştir. Belgede, Amerika Birleşik Devletleri'nin, çevrimiçi olumsuz etki ve bilgi üretme kampanyalarıyla devlet dışı propaganda ve yanlış bilgilendirmeyi ortaya çıkarmak ve bunlara karşı koymak için tüm uygun ulusal güç araçlarını kullanacağı ifade edilmiştir. Bu araçlar, kötü niyetli siber faaliyetlere karşı dijital platformların kullanımını önlemek için yabancı hükümet ortakları, özel sektör, akademi ve sivil toplumla birlikte çalışmayı içermektedir (The White House, 2018).

Rusya da siber uzayda aktif bir aktör olarak bilgi manipülasyonu konusunda çeşitli yasa tasarıları kabul etmiştir. Söz konusu yasa tasarıları "kişilerin hayatını ve halk sağlığını tehlikeye atabilecek, kamu güvenliği ve düzeninin büyük ölçüde ihlal edilmesi tehdidini artıracak veya ulaşım ve sosyal altyapı, enerji ve iletişim tesisleri ve bankaların işleyişini engelleyebilecek bilgilerin" yayılmasını yasaklamaktadır. İhlalde bulunduğu tespit edilen çevrimiçi haber kaynakları, 5.000 dolara kadar para cezası ve 15 gün hapis cezasına mahkum olacaktır. Ayrıca, her gün 100.000'den fazla ziyaretçi toplayan web sitelerinin yanlış olduğu düşünülen yorumları 24 saat içinde kaldırması veya 50 milyon rubleye kadar para cezasına çarptırılması gerekecektir. 2019'da Rus medya düzenleme kurumu, hükümetin "sahte" olarak belirlediği haber kaynaklarından oluşan bir veri tabanı oluşturmayı planladığını bildirmiştir (Funke ve Flamini, 2018). Eş zamanlı olarak, bilgi manipülasyonunu bir siber araç olarak kullanan konumuyla Rusya, ABD seçimlerinin yanı sıra Brexit sürecine müdahale, Emmanuel Macron'un kampanya ekibinin verilerini sızdırma gibi girişimlerde de bulunmuştur. Dolayısıyla, bilişim ve sosyalleşmenin temsil edildiği siber uzayda, özelde kullanıcıların genelde devletlerin maruz kaldığı manipülasyon taktiklerine karşı alınan tedbirler "dijital vatandaşlık" kurallarını mümkün kılmıştır. Bu doğrultuda devletlerin benimsemiş olduğu etik ilkeler ve siber güvenlik stratejileri bilgi güvenliğinin sağlanmasını mümkün kılmaktadır.

Sonuç

Adorno ve Horkheimer'ın kitle iletişim araçları özelinde yapmış olduğu kültürel analiz olan kültür endüstrisi kavramı, günümüzde sosyal medyanın üstlendiği rolü açıklamaktadır. Genelde toplumların özelde ise bireylerin barındırdığı farklılıkların göz ardı edildiği sosyal medyada birçok dijital etik ilkesinin geçerli olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla akışa dâhil edilen bilgi içeriklerinin yanlış ve yalan kurgular üzerinde konumlandırılması sonucunda da hatalı içerik türleri oluşmaktadır. Bunun güncel örneği ise COVID-19 süreciyle de görünürlüğü artan manipüle edilmiş bilgi anlamına gelen infodemidir. Senkronizasyon istenciyle hareket eden ve sosyal medya akışı içinde kendini konumlandıran bireyler, gündemden uzak kalmak istememektedir. "Ana sayfa" olarak isimlendirilen ve bireylerin "paylaş" butonuna basarak oluşturduğu akışıyla bireyler bir şekilde muhatap olmaktadır. Yanlış ve doğru olan içeriklerin birlikte yer aldığı bu platformlarda bilgi kirliliği oluşurken, doğrunun yanlıştan ayrılması gittikçe güç bir hal almaktadır. Bu bağlamda sosyal ağ olarak nitelendirilen bütün oluşumlarda geçerli olması gereken dijital etik ilkelerin ihmal edildiği görülmektedir. Sosyal medya platformlarındaki üyelik sözleşmeleri, birçok etik ihlali barındırmaktadır. Bireylerin mahremiyetinin saklanmasını kapsayan gizlilik ilkesi bu noktada ilk olarak karşılaşılan olgudur. Yine oluşturulan ve paylaşılan bilgilerin manipüle edilmiş, yapay, aldatıcı şekilde oluşturulması da doğruluk ilkesiyle çelişmektedir.

Bu değerlendirmeler çerçevesinde dijital etik ve siber güvenlik stratejilerinin ortak bir paydada bulunduğu görülmektedir. Birbirini kapsayan kitle iletişim araçları, sosyal medya ve siber uzay da bireyler arasındaki etkileşimi ve bağımlılığı pekiştiren oluşumlardır. Bireyler, farkına varamadıkları kadar bilgiye maruz kalmakta ve doğruluk, yanlışlık, yalan, gerçek gibi nitelendirmelerinin yapılmasının da gün geçtikçe zorlaştığı görülmektedir. Bilginin siber uzayda, manipüle edilmiş bir kimlik kazanması, kitle iletişim araçlarıyla başlayan yönlendirici etkinin daha da arttığını göstermektedir.

Bilgisayar ve bilgisayar ağlarına ilişkin bir kavram olarak “siber”, teknolojinin gelişimiyle birlikte insanı da bünyesinde barındıran bir olgu haline gelmiştir. Bilişim teknolojilerinin icadından sonra kötü yazılımların ve virüslerin üretilmesi, siber uzayın da insan eliyle güvensizleştirilebilecek bir alan olduğunu ispat etmiştir. Bununla mücadelede bireylerin çabaları yeterli olmamaktadır. Bu nedenle, siber uzayda dijital etik kavramı çerçevesinde devletler birtakım kurallar belirlemektedirler. Siber uzayda bir güç mücadelesi içerisinde olan ABD, Rusya ve Çin gibi büyük devletler kendilerine has siber stratejiler geliştirmektedir. Sosyal medyada bilgi manipülasyonunun etik arka planı ise devletleri “dijital vatandaşlık” kavramıyla tanıştırmaktadır. Dijital ortamda üretimde bulunan, iletişim kuran ve bilgi teknolojilerini kullanma yetisine sahip olması beklenen dijital vatandaşlar da teknolojik sorunlarla yüzleştiklerinden siber davranışların, değerlerin, etik kuralların oluşması gerekmektedir. Bu kapsamda üretilen stratejiler çoğunlukla devlet-merkezli olmaktadır. Siber uzayı yönlendiren büyük devletlerin stratejileriye birbirinden önemli farklılıklar içermektedir. Sosyal medyada manipülasyon türlerini, etik olmayan davranışları ve siber güvensizliği önleyebilmek için bireylerden uluslararası örgütlere kadar sistemin tüm aktörlerinin aktif katılımında olması, yaptırım gücü olan siber etik ve siber hukuk kurallarının geliştirilmesi elzemdir. Böylece kısmen de olsa sosyal medya siber tehditleriyle mücadele edebilecek ortak bir rejim geliştirilmesi muhtemeldir.

Notlar

1. Şeklin orijinali göz önünde bulundurularak Türkçe'ye çevrilmiştir.
2. Şeklin orijinali göz önünde bulundurularak Türkçe'ye çevrilmiştir.
3. Ayrıntılı bilgi için bknz;
<https://www.sbir.gov/sites/all/themes/sbir/dawnbreaker/img/documents/Course10-Tutorial2.pdf>;
Singer, P. W. & Friedman, A. (2018). Siber Güvenlik ve Siber Savaş. Ankara: Buzdağı Yayınları.

Kaynakça

- Adorno, Theodor W. *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Adorno, Theodor W. - Horkheimer, Max. *Aydınlanmanın Diyalektiği*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2014.
- Almarabeh, Hilal - Sulieman, Amjad. "The Impact of Cyber Threats on Social Networking Sites." *International Journal of Advanced Research in Computer Science* 10/2 (2019), 1-9. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.26483/ijarcs.v10i2.6384>
- Amedie, Jacop. "Impact of Social Media on Society." *Advanced Writing: Pop Culture Intersections* 2/ (2015). <https://doi.org/10.18311/gjeis/2016/15773>
- Avcıoğlu, Gürcan Şevket. "Bilginin Küreselleşmesinde Kitle İletişim Araçlarının Manipülatif Rolü." *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 29/ (2013), 21-34.
- Aydın, Ali Fikret. "Post-Truth Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon: COVID-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci." *Asya Studies* 4/12 (2020), 76-90.
- BBC. "Twitter, Rusya ve İran Bağlantılı Troll Hesapların Attığı 10 Milyondan Fazla Tweeti Paylaştı." 2018. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45897313>
- Brandtzaeg, Petter Bae - Folstad, Asbjorn. "Trust and Distrust in Online Fact-Checking Services." *Communication of the ACM*, 60/9 (2017), 65-71. doi: 10.1145/3122803
- Confessore, Nicholas. "Cambridge Analytica and Facebook: The Scandal and the Fallout So Far." *The New York Times*. 2018. <https://www.nytimes.com/2018/04/04/us/politics/cambridge-analytica-scandal-fallout.html>
- CSIS. "Who Said What? The Security Challenges of Modern Disinformation." 2018. https://www.canada.ca/content/dam/isis-scrcs/documents/publications/disinformation_post-report_eng.pdf
- Dale, Helle C. "Russia Used Facebook Ads to Wield Influence in America. We Need Greater Transparency." 2017. <https://www.heritage.org/government-regulation/commentary/russia-used-facebook-ads-wield-influence-america-we-need-greater>
- Doğruluk Payı. "Hakkımızda". <https://www.dogrulukpayi.com/~Hakkimizda>
- DW. "Çin 'Dijital Diktatörlüğe' İlk Adımı Attı." 2018. <https://www.dw.com/tr/çin-dijital-diktatörlüğe-ilk-adımı-attı/av-44525408>
- Funke, Daniel - Flamini, Daniela. "A Guide to Anti-Misinformation Actions Around the World." *Poynter*. 2018. <https://www.poynter.org/ifcn/anti-misinformation-actions/#china>
- Gölbaşı, Selva Dilan - Metintaş, Selma. "Covid-19 Pandemisi ve İnfodemi." *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi* 5/ (2020), 126-137. <https://doi.org/https://doi.org/10.35232/estudamhsd.797508>
- Gönenç, Özgür. *İletişim Dünyası*. İstanbul: Yılmaz Basım Yayıncılık, 2014.
- Hartke, Raul. "The Oedipus Complex: A Confrontation at the Central Cross-Roads of Psychoanalysis." *International Journal of Psychoanalysis* 97/3 (2016), 893-913. <https://doi.org/10.1111/1745-8315.12561>

- House, White. "National Cyber Strategy of the United States of America." 2018
- Hsieh, Ying-chun et al. "Chinese Ethics in Communication, Collaboration, and Digitalization in the Digital Age." *Journal of Mass Media Ethics: Exploring Questions of Media Morality* 18/3-4 (2011), 268-285. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1080/08900523.2003.9679668>
- Kirchner, Jan - Reuter, Christian. "Countering Fake News: A Comparison of Possible Solutions Regarding User Acceptance and Effectiveness." *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction* 4/CSCW2 (2020). <https://doi.org/https://doi.org/10.1145/3415211>
- Krasni, Jan. "How to hijack a discourse? Reflections on the concepts of post-truth and fake news". *Palgrave Communications* 7/1, (2020), 1-10.
- Kurnaz, İbrahim. "Siber Güvenlik ve İntili Kavramsal Çerçeve." *Cyber Politik Journal* 1/1 (2016), 62-83.
- Mason, Richard O. "Four Ethical Issues of Information Age." *MIS Quarterly* 10/1 (1986), 5-11.
- Metodieva, Asya. "Disinformation as a Cyber Threat in the V4: Capabilities and Reactions to Russian Campaigns." *Strategic Policy Institue*. 2018. https://stratpol.sk/wp-content/uploads/2018/08/Cyber-Security-Threats_V4_final_version-FINAL.pdf
- Nagasako, Tomoko. "Global Disinformation Campaigns and Legal Challenges Tomoko Nagasako." *International Cybersecurity Law Review* 1/ (2020), 125-136. <https://doi.org/https://doi.org/10.1365/s43439-020-00010-7>
- Netsparker. "İstihbaratın Sınıflandırılması." *Siber Güvenlik* (1), 2017.
- Ozan Leymun, Şenay. "Dijital Etik." *Pandemi Döneminde Sınanan Dijital Vatandaşlık*. ed. Adile Aşkı Kurt - H. Ferhan Odabaşı. 173-203. Ankara: Anı Yayıncılık, 2020.
- Öztürk, Ali. *İmajoloji*. Ankara: Elis Yayınları, 2013.
- Pettman, Dominic. *Infinite Distraction: Paying Attention to Social Media*. Chichester: UK and Malden MA: Polity Press, 2016.
- Sarı, Mehmet Şafak. "Dezenformasyon nedir? Sosyal medya, savaş meydanı oldu". 2020. <https://journo.com.tr/dezenformasyon-nedir>
- Sarıoğlu, Elif Başak - Turan, Erkan. "COVID-19 ile İlgili Haberlerde Bilginin Yeniden Üretilmesi Sürecinin İnfodemik Açından Analizi." *Turkish Studies* 15/6 (2020), 819-837. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44109>
- Silverman, Craig. *Dezenformasyon ve Medya Manipülasyonu Üzerine Doğrulama El Kitabı*. ed. Çevirmen Var. Teyit, 2020.
- Teyit.org. "Nedir?". <https://teyit.org/nedir>
- Tutgun Ünal, Aylin. *Sosyal Medya Etkileri - Bağımlılığı - Ölçülmesi*. İstanbul: Der Kitabevi Yayınevi, 2020.
- Wardle, Claire. "Fake News. It's Complicated." 2017. <https://medium.com/1st-draft/fake-news-its-complicated-d0f773766c79>
- Wardle, Claire - Derakshan, Hossein. "Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policymaking." *Council of Europe Report* 9/2017 (2017).

- Wiener, Norbert. *Cybernetics: Or the Control and Communication in the Animal and the Machine*. Massachusetts: MIT Press, 1948.
- Yalansavar. "Yalansavar-Sık Sorulan Sorular". <https://yalansavar.org/yalansavar-sik-sorulan-sorular/>
- Yerlikaya, Turgay - Toker Aslan, Seca. " Social Media and Fake News in the Post-Truth Era: The Manipulation of Politics in the Election Process". *Insight Turkey* 22/2 (2020), 177-196.
- Zarocostas, John. "How to Fight an İnfodemic." *The Lancet* 395/10225 (2020), 676.
- Zhang, Laney. "Government Responses to Disinformation on Social Media Platforms." *The Law Library of Congress*, 2019.
- World Heath Organization. "Munich Security Conference." 2020. <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/munich-security-conference>.

Asimilasyonculuk Sonrası Dönemde Asimilasyon

Assimilation in the Post-Assimilationist Era

Mustafa Kemal ŞAN

Prof.Dr. Sakarya Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
mksan@sakarya.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3669-0766>

Salich TZAMPAZ

Yüksek Lisans, Sakarya Üniversitesi,
scanbaz97@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8106-3606>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Şan, Mustafa K. - Tzampaz, Salich. "Asimilasyonculuk Sonrası Dönemde Asimilasyonculuk". Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 2 (Ekim 2021): 64-81.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.931028>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 01.05.2021

Kabul Tarihi/Date Accepted: 10.09.2021

Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 2 |

Yıl/Year: 2021 (Ekim/October)

15. yıl

Asimilasyonculuk Sonrası Dönemde Asimilasyon

Öz

Bir ulus-devlet içerisinde bulunan kültürel çeşitlikleri homojenleştirme stratejisi olarak asimilasyon, klasik ulusçuluğun ana söylemini ifade ederek asimilasyonun zorunlu bir süreç olduğu fikrini öne süren bir yaklaşım olarak anlaşılır. Asimilasyon ilk kez, uzun zamandan beri belli bir bölgede yerleşik halde bulunan azınlıkların zorunlu asimilasyona maruz kaldığı Avrupa deneyiminde ortaya çıkarken, bugünün asimilasyonu göçmen gruplarına atıfta bulunur. Bu çalışmada, bu iki ayırım iki dönemi ortaya çıkartarak ele alınacaktır. Birincisi, klasik ulusçuluk dönemi, ikincisi de dünya çapında yaşanan hareketliliğin, etnisitenin de keşfedilmesiyle birlikte asimilasyonculuğun önünde bir engel oluşturduğu post-ulusçuluk dönemi. Bu anlamda yaşanan dönüşüm, sosyal bir fenomen olarak asimilasyonun ortadan kalkması olarak anlaşılrsa da, kaybolan yalnızca bir politika anlamında asimilasyondur. Buna göre; asimilasyon teorileri ilk ortaya çıktıklarında çizgisel bir şekilde, asimilasyonu zorunlu tek yönlü bir süreç olarak açıklarken, ulusçuluk sonrası dönemde teoriler daha çift taraflı bir karaktere dönüşmüştür. Sonuç olarak, ulusçuluk döneminden post-ulusçuluk dönemine geçişin asimilasyonun kendisini değil asimilasyon teorisini ortadan kaldırdığını, yani sosyal bir fenomen olarak asimilasyonun hala yaşadığına vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Asimilasyon, Entegrasyon, Etnisite, Çok-Kültürcülük.

Assimilation in the Post-Assimilationist Era

Abstract

The strategy of homogenizing the cultural diversity in a nation-state, namely assimilation, refers to the main discourse of classical nationalism, that is, an approach that suggests the idea of assimilationism as a mandatory process. Assimilation occurs for the first time in the European experience in which perennially settled minorities are subject of necessary assimilation, while today's assimilation refers to the immigrant groups. In this study, these two distinctions will be discussed by revealing the two periods. First, the classical nationalist era, and second, the post-nationalist era in which worldwide mobility sets a barrier in front of the assimilationism, especially by the discovery of the ethnicity. In this sense, the transformation was understood as the disappearance of the assimilation as a social phenomenon, however, it was only assimilation as a policy that disappeared. Accordingly, theories of assimilation emerged for the first time in a linear manner that explained the assimilation as a mandatory one-sided process, while in the post-nationalist era theories are transformed into a more two-sided character. In conclusion, it was pointed out that the transition from the nationalist era to the post-nationalist era, did not remove the assimilation itself but the assimilationist theory, that is to say, assimilation as a social phenomenon is still alive.

Keywords: Sociology, Assimilation, Integration, Ethnicity, Multiculturalism.

Giriş

Ulus-devletler çağına ilk olarak girdiğimiz dönemlerde, devletler doğal olarak kendi içlerinde muazzam bir farklılık ve kültürel çeşitlilik de barındırmaktaydılar. Ancak etnik ve kültürel çeşitliliğin ortak bir toplum oluşturması yerine ‘tek bir ulus’un hâkim olması gerektiği paradigması benimsendiği dönemle birlikte farklılık ve çeşitlilik ulus-devletlerin en büyük karabasanı haline gelmeye başladı ve behemehâl içlerindeki egemen yapıdan ayrılanlar için türdeşleştirme yoluna gidildi. Türdeş toplum misyonu güden modern devletin yurttaşlarının mutlak anlamda homojen olmaları mümkün olmadığı için modern ulus-devlet, bu homojenleştirme vazifesini kendisi üstlenerek ulus inşasına girişti. Ulus inşa süreciyle birlikte gerçekleşmesi umut edilen toplum yapısı için de asimilasyon süreçlerinin en iyi işletileceği kurumsal yapılar olan eğitim, askerlik ve siyasi katılım süreçleri hedef alındı. Eğitimle ulus, askerlikle vatan, siyasi katılımı da vatandaşlık bilinci aşılarmaya çalışıldı (Kurubaş, 2008, 23).

Asimilasyonla ilgili oluşturmaya çalıştığımız çerçeve, büyük ölçüde ulus-devletlerin kurulduğu ilk zamanlara dayanan Romanya’daki Macarlar ya da Yunanistan’daki Batı Trakya Türkleri gibi devlet içerisinde bulunan, anaakım toplumdan farklı kültürel özelliklere sahip fakat tarihsel anlamda uzun yıllar o topraklarda yaşamış yerli (otokton) azınlık topluluklarını, bir noktaya kadar da Amerika Birleşik Devletleri örneğindeki gibi göçmenlerin asimilasyonunu kapsar. Günümüzde ise asimilasyon çerçevesinde meşgul olduğumuz azınlıklar tarihsel olmaktan uzak, göçle yerleşmiş (alokton) bir kategori olmaya ise daha yakındır.

Fakat, özellikle alokton azınlıkların konuşulduğu günümüz toplumunda asimilasyonun devam edip etmediği sorgulanmaktadır. Buradaki asimilasyon kavramı salt sosyal bir fenomeni kapsamaktan ziyade tek başına bir paradigma mahiyetinde, yani azınlıkların önünde sonunda asimile olmalarının kaçınılmaz olacağını iddia eden ulus-devlet söylemidir. Ulus-devletlerin bu söylemi neredeyse tamamen terk ettiklerinin görüldüğü günümüzde ise asimilasyonun sorgulanması ihtiyacı ortaya çıkar. Bu doğrultuda, bu makalede asimilasyon kavramına ve tarihçesine, asimilasyonla ilgili teorilere değinildikten sonra bu teorilerin ışığında asimilasyonun günümüz post-ulusçuluk dönemindeki gerçeklik ve geçerliliği tartışılacaktır.

1. Asimilasyon Kavramı ve Ortaya Çıkış Serüveni

Latince “benzetmek, benzeştirmek” gibi anlamlara gelen “*assimilare*” kelimesinden türetilmiş olan (*Etimoloji Türkçe*, “Asimilasyon”, Erişim 10 Temmuz 2020) ve Fransızca kullanımında “-tion” (-eşme) ekinin getirilmesiyle benzeştirme anlamı kazandırılan (*Larousse*, “Asimilasyon”, Erişim 10 Temmuz 2020) assimilation (asimilasyon) kelimesinin sosyal bilimlerin bir fenomeni olması itibarıyla ortaya çıkışını ulus-devletlerin doğuşuna kadar götürmek mümkündür. Bauman’ın *Oxford English Dictionary*’den aktardığı üzere, asimilasyon kavramı ilk başta biyolojinin bir kavramı olarak canlı organizmaların *özümseme* (absorption) ve *içine alma* (incorporation) eylemlerine işaret ederken özyönetimli -sözgelimi, azınlıkların kendini yönetmesi anlamında- bir değişimi değil bir *dönüştürmeyi* ifade ediyordu. Kavramın *benzetme* anlamına gelen ilk metaforik kullanımı 1626, günümüzde milliyetçilik bağlamındaki kullanımı ise 1837 yılına dayanır (2014, 149).

Ulus-devletlerin ortaya çıktıkları dönemde, bağımsızlık elde etmiş her ulus-devletin 'güçlü' olmaya ihtiyacı vardı. Bunu da en iyi şekilde ontolojik çıkış noktası olan 'ulus'un barındırdığı halkları türdeşleştirmesiyle mümkün kılabilirdi. Şan ve Akyiğit'in (2016) ifade ettiği gibi ulusal "entegrasyondan kasıt aynı tarihi, dili, gelenekleri ya da kültürü paylaşan insanların sadece bir 'halk' değil aynı zamanda bir 'ulus' olduklarının farkına var(dır)ma anlamında bir yaratmadır" (2016, 148). Bu noktada, ulus-devlet 'güçlü' olmaya zarar getirecek her türlü tehlikeye karşı birtakım stratejiler geliştirmiştir.

Şener Aktürk'ün (2015) ulus-devletlerin farklılıklarla başa çıkma adına izlediği stratejileri mukayeseli bir biçimde ele aldığı *Etnisite Rejimleri* isimli eserinde görüleceği gibi Fransa ve Türkiye gibi devletlerin uygulamış olduğu anti-etnik rejimlerin asimilasyon; Almanya'dan başlamak üzere eski Doğu Bloku devletlerin dâhil olmuş olduğu tek etnili rejimlerin segregasyon (dışlama); Sovyetler Birliği örneğinde de çok etnili rejimlerin oydaşma stratejileri izlediği ortaya konmuştur. Üç farklı rejim arasından sadece anti-etnik rejimin asimilasyonla özdeşleştirdiği belirtilse de bu özdeşliğin ideal tipik olduğu, dolayısıyla diğer devletlerde de asimilasyon gerçeğinin bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Nitekim Kurubaş'ın da belirttiği üzere, ulus inşası için ileri sürülen entegrasyon, bütünleşme gibi diğer stratejilere rağmen ulus-devlet geleneğinin temelinde teorik olarak beklenen ve öncelikle uygulanan strateji asimilasyondur (2008, 23).

Robert E. Park ve Ernest W. Burgess editörlüğünde hazırlanmış *Introduction to the Science of Sociology* (Sosyoloji Bilimine Giriş) ansiklopedisinde de belirtildiği gibi asimilasyon terimi, kökenini göç meselesinden almış ve bu anlamda daha somut kavramlarla örnek verilecek olursa Amerikanlaşma, Almanlaşma veya İngilizleşme gibi fiiller asimilasyona atıfta bulunmaya başlamıştır. Olumsuz anlamıyla ise Avrupa'da vücut bulduğu üzere bireyin ulusundan koparılması (denationalization) anlamına gelir. Avrupa ile Amerika arasındaki farklılığa atfen, Avrupa'da küçük bir kültür grubunun daha büyük bir kültür grubuna zorla ikame edilmesi söz konusuysa; Amerika'da eski ülkelere karşı bağlılıklarından ve vatandaşlıktan feragat etmiş göçmenlerin, gönüllü bir şekilde Amerika'ya yeni kültürü edinmek üzere gelmeleri ima edilmektedir: "Her iki durumda da soruna neden olan; ortak kültürü olmayan bir toplulukta siyasi bir düzen oluşturma ve sürdürme çabasıdır" (1921, 734).

Avrupa tecrübesine bakıldığında Yahudilerin Almanya'da yaşadıkları, tek başına emsal niteliği taşır. Nitekim Bauman, *Modernlik ve Müphemlik* isimli eserinde, modern asimilasyon teorilerinin önemli bir kısmının Yahudi sorununa atıf yaptığını belirtir (2014, 155). Bauman, cemaatleri ele aldığı kitabında etnik cemaatlerin ulus-devlet içerisindeki durumlarını açıklarken, milliyetçi ve liberal olmak üzere iki çeşit ulus-devletin bulunduğunu belirterek birincisinin insanlara zulmedip, onları zorbalıkla asimile ettiğini; ikincisinin ise her insana birey olarak değer göstererek tabir yerindeyse kendi özgür iradeleriyle asimile olmalarını sağladığını belirtir. Etnik cemaatlere bu süreçte iki seçenek tanınır: "Benimse ya da yok ol" (2017, 99-101). Etnik cemaatler ulus-devlet söyleminde müphem olarak ilan edilmişlerdir. Ulus-devletler, aslında gayet tabii bir durum olan müphemlik¹ fenomenini tehlike ilan ederek, Derridacı anlamda logosantrik² olduğunu söyleyebileceğimiz bir tutumla varoluşlarını da müphemlik karşıtlığı üzerinden sürdürürler. Düzenin olmayışı, başka bir deyişle belirsizliğin varlığı vatandaşlara büyük bir tehlike olarak

sunulur, bu yüzden ulus-devlet her ne kadar müphem düşman bellemiş olsa da sırf düzen vaadini devam ettirmek için kendisine ihtiyaç duyar. Modern ulus-devlet, bu şekilde bir bahçıvan gibi müphem olanı yabancı ot olarak tanıtmış ve onların kıyımını da meşru kılmıştı (Bauman, 2014, 22). Alman Yahudileri'nin asimilasyonu, modernitenin ilerlemeci mantığında yatmaktadır. Modernite farklılıkların ulusal kültürde erimesiyle oluşacak olan kimliğin evrensel anlamda daha insani bir mahiyete ulaşacağını vadedmesiyle birçok Yahudi kolaylıkla asimile olmuştur (Bauman, 2014, 161). Bu Yahudiler kendilerinin silmek için uğraştıkları Yahudi imgesinin sonradan göçle gelen yeni göçmen Yahudiler tarafından canlandırması ihtimaline karşı utanç duymuşlardır (Wertheimer'den akt. Bauman, 2014, 191). Sonrasında ise Freud, Kafka, Simmel, Shestov, Derrida, Jabès gibi isimlerin eserlerinin asimilasyonun öteki tarafında durduğunu ve bu şekilde aslında kendileri bizzat müphem olan bu şahsiyetlerin kendi intikamlarını aldıklarını ifade eder.

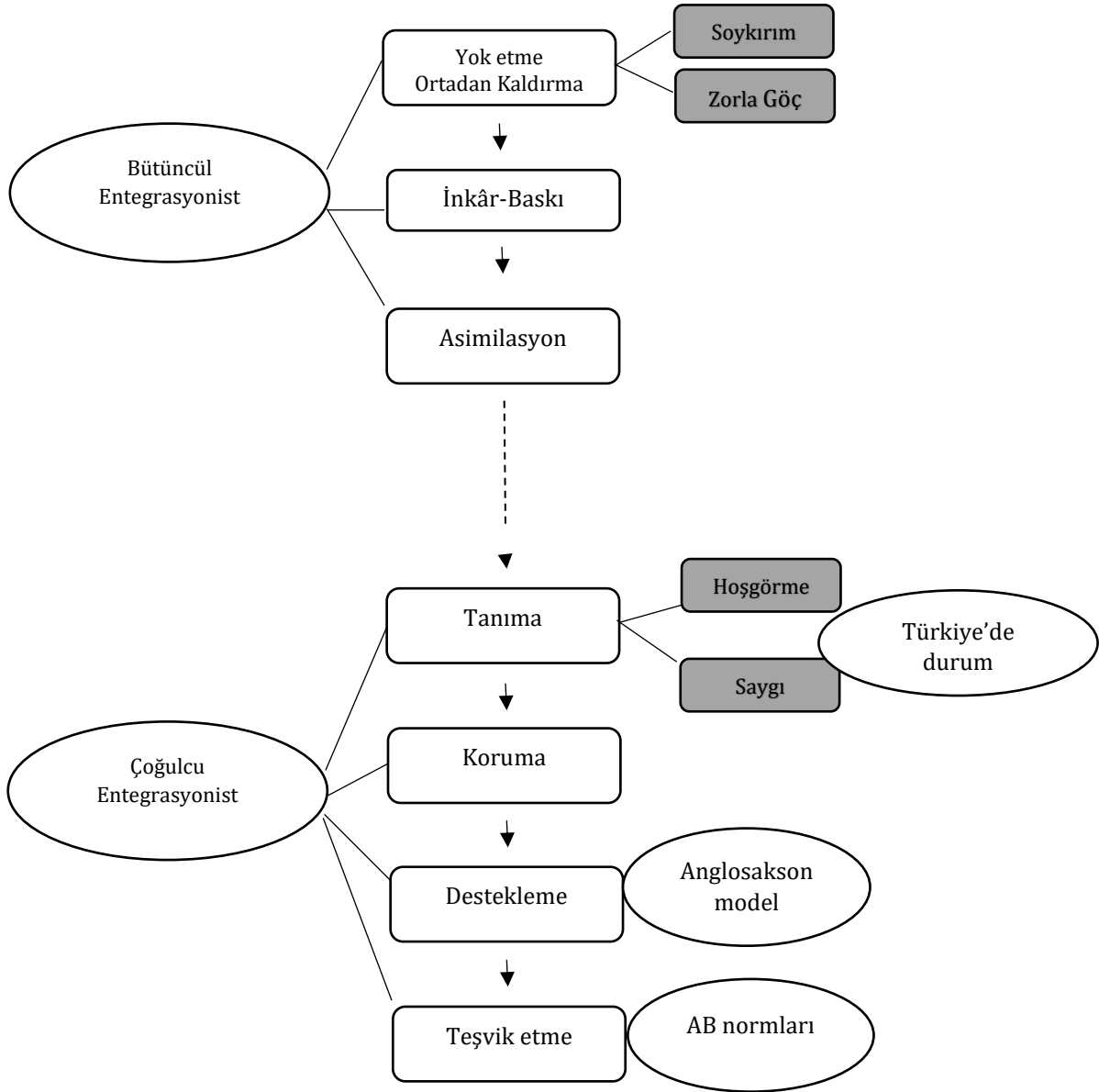
Amerika tecrübesine gelindiğinde ise Salins (1997) bu konuda göçmenlerin Amerika'ya kabul edilmeleri için üç şartın gerçekleşmesi gerektiğinden söz eder: İlk olarak, İngilizceyi ulusal dil olarak kabul etmeleri, ardından kendilerine güvenen, çalışkan, üstün ahlaklı bireyler kapsamında sayılacakları Protestan etiği bağlamında bir yaşam sürmeleri, son olarak da Amerikan kimliklerinden gurur duymaları ve Amerika'nın liberal demokratik ve eşitlikçi ilkeleri doğrultusunda yaşamaları. Amerika bir ulus olarak ortaya çıkmak için şüphesiz bu göçlere ihtiyaç duyuyordu ve bu çerçevede göçmenler de Avrupa'daki gibi kökenlerini yok sayan asimilasyonist politikalara maruz kalmış olmasalar da Theodore Roosevelt ülkeye gelecek göçmenlerin geldikleri ülkeyle herhangi bir bağlarının kalmasını istemiyordu. Bu yüzden de, *Anglo-Sakson Uyum Modeli*'nin uygulandığı o dönemde ülkeye her sene göç eden yaklaşık bir milyon göçmen Anglo-Sakson toplumun lehine şu vatandaşlık yeminini etmek zorundaydı: "İşbu vesile ile herhangi bir yabancı prens, hükümdar, devlet veya egemenliğe olan tüm bağlılığımı ve sadakatimi kesinlikle ve tamamen terk edip feragat ettiğimi beyan ederim; Amerika Birleşik Devletleri Anayasasını, yerli ve yabancı tüm düşmanlara karşı destekleyeceğim ve müdafaa edeceğim; yasalar gerektirdiği takdirde Amerika Birleşik Devletleri adına silah taşıyacağım"³ (Glazer, 2004, 67).

Sonrasında, ilk defa Israel Zangwill tarafından *Melting Pot* (Eritme Potası) isimli tiyatro oyununda, "Tanrı'nın kazanı, Avrupa'nın bütün ırklarının eridiği ve yeniden oluştuğu muhteşem eritme potası"⁴, "Bu sevgi kazanında ve hatta ortak vatandaşlıkta, mazinin en şiddetli antitezleri daha yüce bir birlikte eritilebilir"⁵ (Zangwill, 2007) gibi şiirsel ifadelerle çok iyi tanımlanan metafor, Milton Gordon'un deyişiyle Anglo-Sakson toplumun göçmenlerle biyolojik olarak birleşmesini ve ortaya yeni, harman bir Amerikan toplumu meydana getirmesini öngörüyordu. Birbirleriyle evlenmek isteyen Hıristiyan bir kız ile Yahudi bir erkeğin canlandırıldığı oyunda Mendel ile David arasında geçen diyalog oldukça çarpıcıdır: Mendel David'e "Elbette müziğine ilgi duyuyor, Tanrı'ya şükür. Ama bir Rus Yahudisi ile bir Rus Hristiyan arasında nasıl gerçek bir anlayış olabilir?"⁶ diye sorduğunda, David'in cevabı "Ne anlayışı? Her ikimiz de Amerikalı değil miyiz?"⁷ şeklinde olur. Bu diyalogdan anlaşılacağı üzere, *Melting Pot*'un temel amacı yeni bir harman toplum ortaya çıkarmak olduğu gibi bu yeni harman toplum yine Amerikalılık kimliği ekseninde sürdürülecektir. Nitekim daha sonra bu metafor güncel siyaseti belirlemenin de ötesinde Amerikan tarihyazımını değiştiren ideolojik bir anlatı olarak benimsenmiştir (İrem, 2005, 24).

Melting Pot metaforu her ne kadar çok rağbet görmüş olsa da potanın “ısısı özellikle etnik, dinî ve ulusal kimlikleri eritmek üzere ayarlanmış olduğundan olsa gerek ırk meselesi genellikle potanın içinde değil dışında zorla halledilen bir mesele olarak XX. Yüzyılın ortalarına kadar çözülmeden kalmıştır” (İrem, 2005, 216). Eritme potası stratejisinde bu tarz pürüzler yaşanmasının akabinde ülkede kültürel çoğulculuk sesleri yükselmeye başlamıştır. 60’lardan sonra ortaya çıkan “*kültürel çoğulculuk*”, göçmenlerin cemaat halinde yaşamalarını ve kültürlerinin önemli unsurlarını, Amerikan vatandaşlığı ve Amerikan toplumuna siyasi ve ekonomik bütünleşmeleri çerçevesinde savunuyordu (Gordon, 1964, 75). ABD’nin kültürel çoğulculuğu benimsemesinde *Culture and The American Idea* isimli eseriyle önemli rol oynamış Siyonist-Yahudi kimliğiyle de tanınan Horace Kallen (1956), ABD’nin o güne kadarki siyasetini, kültürel monizm olduğu gerekçesiyle eleştiriye tabi tutmuştur. Ona göre kültürel monist bir stratejiyi kültürel farklılıklara dayatmak, ABD gibi bir ülkede kimsenin dedesini seçme imkânı olmadığı için Amerikan değerlerine aykırı olacaktır. Kültürel monizm yerine artık kültürel çoğulculuğun benimsenmeye başlandığı 60’lı yıllardan sonra, farklılıkların bir çorba içerisinde erimelerinin sembolize edildiği eritme potası metaforu yerine kısmen de olsa, kültürlerin farklılıklarını korumayı başardıkları salata kâsesi (salad bowl) metaforu daha çok tercih edilir olmuştur.

2.Asimilasyona Karşı Etnisite (mi?)

Dünya çapında mobilitenin artmasıyla birlikte, ulus-devletlerin homojen olma özellikleri günden güne imkânsız hale gelmiştir. Nitekim yukarıda bahsi geçen anti-etnik hatta tek etnili devletler de çok-kültürlülüğü bir gerçeklik olarak kabul etmiştir. Ancak, yine de Avrupa ile Amerika arasında bir ayırım yapmak gerekmektedir. Beaud ve Noiriel’in belirttiği üzere Fransa’da ve Amerika’da göçün fonksiyonu farklı olmuştur. Fransa’da göçe sadece endüstriyel katkı için ihtiyaç duyulurken bir boşluk doldurulmaya çalışılmamıştır. Amerika’da ise ülkenin kendisini göçmenler oluşturmuştur (1989, 66). Bu yüzdendir ki, Amerika’daki asimilasyon olgusu tek başına bir model olma özelliği taşır. Fakat, Amerika’nın göçmenlere karşı olan tutumu her ne kadar diğer devletlere nazaran daha ılımlıymiş gibi görünse de sonuçta köken ülkeyle bağlılığın koparılması istenmiş ve bu anlamda *etnik* olmasa da *yurttaşlığa dayalı* (civic) asimilasyon söz konusu olmuştur. Bundan dolayı, dünyada çoğulculuktan yana sesler yükselmeye başladıkça devletlerin farklılıklara olan tutumu da olumlu yönde değişmeye başlamıştır. Kurubaş bu değişikliği Şekil 1’deki gibi ifade etmektedir:

Şekil 1: Ulus-devletin azınlıklara yaklaşımındaki değişim

Kaynak: (Kurubaş, 2017, 135)

Grafikte görüldüğü gibi çoğulcu entegrasyonist yaklaşımla birlikte bir siyaset biçimi olarak asimilasyonun ortadan kalktığı görülür. Asimilasyonun ortadan kalkmış olması, aslında farklılıkların önünde sonunda asimile olacakları görüşünü savunan paradigmanın ortadan kalkmış olması anlamına gelir. Bunun sebeplerinin başında da etnisite fenomeninin keşfi gelir. Nitekim bir yerde etnik grupların varlığını kabul etmek, yaklaşımınızın büyük ölçüde çoğulcu olmasını gerektirecektir. Dominique Schnapper (2005) *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki* eserinde; asimilasyon fenomenini akamete uğratan etnisitenin keşfini açıklamak için 'Asimilasyonun Başarısızlığı ve Mahkûm Edilişi 1960-1985' başlıklı bir bölüm ayırmıştır. Artık asimilasyon neredeyse her kesim tarafından az ya da çok tartışma konusu yapılmıştır. Bazı sosyologlar, asimilasyon tutkusunu sorgulamamış olsalar

da etnik köken kaynaklı toplumsal bölünmeleri, yenilenen etnik kimlikler ve sanayi sonrası toplumun yorumlanması arasındaki bağlantıyı analiz etmişlerdir. Bir başka kesim de bağımsızlığını henüz kazanamamış ülkelerde önceki etnilerden yola çıkarak modern ulus yaratmanın zorluğunu gözlemlemiştir. Bunların da ötesinde daha radikal diyebileceğimiz eleştirmenler, asimilasyon siyasetini “asimilasyonculukla” suçlamıştır. Bundan böyle sosyolojide asimilasyon yerine etnisite konuşulur olmuştur. Etnisite, örtük olarak Amerikan çoğulculuğunu hatırlatarak Batı Asimilasyonuna karşı isyanı, aynı zamanda eşitsizlikleri ve ayrımcılıkları kendisine ana mesele edinmektedir. Sonrasında sosyologlar arasında etnisistler ve marksistler olmak üzere iki kutup belirlemiştir. Chicago Okulu’nun aşağıda daha ayrıntılı göreceğimiz, asimilasyonu kolektif yaşama katılmanın baskıyı gerektirmeyen demokratik yolu olarak tanıtmaya karşı sosyologların çoğu Marksist görüşten yana olmuştur (2005, 270-273).

Etnisite gerçeğinin sosyal bilimlerde yer edinmesi, genellikle bayraktarlığını Edward Shils, Clifford Geertz, Pierre van den Berghe gibi sosyal bilimcilerin yaptığı *primordiyalist* (ilkçi) etnisite yaklaşımına dayandırılır. Shils meşhur makalesinde; A.D. Nock, Martin Linson ve Michael Young’ın Yunan dininin primordiyal⁸ etkileri üzerinde durdukları eserlerinden etkilenip aile içi ilişkilerin yoğun ilişkiler nedeniyle değil kan bağına dayalı olarak oluşturulan primordiyal anlam sayesinde güçlü olduğunu ifade ederek, etnisitenin de bu doğrultuda sabit ve devamlı bir niteliği olduğunu belirtir (1957, 142). Geertz de benzer bir tutumla belli bir din, dil hatta lehçenin içinde doğan insana belli birtakım niteliklerin ‘*verili*’ (given) bir biçimde sunulduğunu belirtir (1973, 259). Shils ve Geertz primordiyalizmin kültür temelli temsilcileri olarak bilinirler. Sosyo-biyoloji ekolünün temsilcisi olan Pierre van den Berghe ise biyoloji biliminde insan ilişkileri nasıl ki *akrabalık seçimi* (kin selection), *karşılıklılık* (reciprocity) ve *zorlama* (coercion) gibi dürtülerle düzenleniyorsa, bu dürtülerin etnisite fenomenini açıklamak için de kullanılabileceğini belirtir. Bu şekilde akraba olanın akraba olmayana tercih edilmesiyle etnisite bir süreklilik kazanır (1987, 7-11). Fakat Schnapper, “Tanım gereği kültür tarihseldir” diyerek, etnik grupların toplumun sivil ya da siyasal biçimlerinden daha yavaş dönüşüme uğramalarının, sonsuza dek sürüp gidecekleri anlamına gelmediğini belirtir (2005, 276). Bunun yanında, sosyo-biyoloji ekolünü bir kenarda tutarak, kültür temelli açıklamada bulunan Shils ve Geertz’e yöneltilen haksız bir eleştiriye de karşı çıkar. Shils ve Geertz temelde etnik bağına dile getirilemez ve kutsal oluşu üzerinde duruyordu ancak Schnapper’a göre bu durumu eleştirmek yanlıştır çünkü bu bağlara Shils ve Geertz değil etnik grupların bizatihi kendileri derin inanç duyuyordu (2005, 277). Dolayısıyla Shils ve Geertz’in yaptığı yalnızca bu durumu fenomenolojik olarak açıklamak olduğu için onları bu fenomenolojinin özneleriymiş gibi eleştirmek de yanlıştır olacaktır.

Etnisitenin bu şekilde iyice ön plana çıkmasıyla birlikte asimilasyonculuk da sorgulanmaya başlamıştır. Schnapper da etnisite konusu çerçevesindeki bu açıklamaları sunduktan sonra klasik asimilasyonculuğa karşı teorileriyle bilinen teorisyenler üzerinde durur. Schnapper ilk olarak yukarıda kendisine atıfta bulunduğumuz Horace Kallen’ı, “asimilasyon karşıtı tavır alan ilk araştırmacı” olarak tanıtır. Kallen’a göre Amerika, tek değil birçok ulustan oluşuyordu, aynı zamanda Avrupa’nın asimilasyoncu siyaseti de kendi demokratik değerlerine aykırıydı. Ona göre hakiki Amerikancılık kültürel çoğulculuğu benimsemeliydi (1956, 97). Kallen genel olarak ırk temelli bir kültür yorumu üzerinde dursa da

görüşlerinin asıl moda olduğu kültürel çoğulculuğun uygulandığı dönemde daha evrenselci bir tutumla tanınmıştır (Schnapper, 2005, 278-279). 1938 yılında Marcus Lee Hansen ise Chicago Okulu'nu revize etmeye teşebbüs etmiş fakat asimilasyondan da vazgeçmemiştir. Chicago Okulu'nun aksine çizgisel olmaktan çok döngüsel bir süreç sunar. Buna göre göçmenler ülkeye ilk ayak bastıkları andan itibaren kendi kiliselerini ve yardımlaşma derneklerini kurar. Bu durumun normal şartlar altında asimilasyonu yavaşlatması beklense de esasında paradoksal bir şekilde daha da kolaylaştırmaktadır. Çünkü üçüncü nesil, kurulan kilise ve dernekler sayesinde kendilerini kolektif yaşamın içinde bulacak ve bu sayede asimilasyon süreci de sağlıklı bir şekilde işlemeye devam etmiş olacaktır (2005, 279). Hansen'ın fikirlerini geliştiren William Herberg'e baktığımızda, göçmenlerin *American Way of Life*'i benimseyip sivil din olarak kabul etmeleriyle köken kimlikleri arasındaki bağların kopacağını söyler. Bu durumda köken dili ve kültürü unutulur, din ise muhafaza edilir. Fakat din her ne kadar muhafaza edilse de bir defa sivil yaşamda Amerikalılaştırma sağlanmış olacaktır. Bu yüzden de bu sefer üçüncü kuşak kendini Amerikalılaştırılmış dinle tanımlar (2005, 280). Burada Amerikalılaştırmakla kastedilenin bir Melting Pot metaforu olduğuna dikkat edilmelidir. Zira Hansen'ın *Üçlü Melting Pot* şeklinde tanımladığı bu süreçte erime potasında kaynayan kültürler Protestanlar, Katolikler ve Yahudilerdir.

Yukarıda ifade edilen bu yaklaşımlardan anlaşılacağı gibi asimilasyonun varlığı, toplumların kaçınılmaz bir şekilde asimile olacaklarına dair olan inanca dayanıyordu. Fakat etnisitenin keşfi, asimilasyonun önüne geçmiş oldu. Bütün bu süreçler ışığında, özellikle Chicago Okulu'yla birlikte sosyal bilim literatüründe boy göstermeye başlayan asimilasyon teorileri aşağıdaki gibi özetlenebilir.

3. Asimilasyon Teorilerinin Oluşumu

Asimilasyonla ilgili teorilere geçmeden önce, asimilasyon kavramının sıklıkla karıştırıldığı ve çalışmamız boyunca adı geçecek olan akültürasyon (kültürleşme) kavramıyla arasındaki ilişkiye bakmak önem arz etmektedir. Teske ve Nelson'ın bu iki kavramı analiz ettikleri çalışmada, akültürasyon ve asimilasyonla ilgili aşağıdaki gibi bir sonuç ortaya çıkmıştır:

Tablo 1: Akültürasyon ve asimilasyonun göze çarpan özelliklerinin karşılaştırması

AKÜLTÜRASYON	ASİMİLASYON
1. Dinamik bir süreçtir.	Dinamik bir süreçtir.
2. Bireysel veya grup süreci olarak ele alınabilir.	Bireysel veya grup süreci olarak ele alınabilir.
3. Doğrudan temas içerir.	Doğrudan temas içerir.
4. Çift yönlüdür, yani her iki yönde de olabilir.	Tek yönlüdür.
5. Değerlerde bir değişim gerektirmez, buna rağmen değerlerde akültürasyon görülebilir.	Değerlerde değişimi gerektirir.
6. Referans grup değişimini gerektirmez.	Referans grup değişimini gerektirir.
7. İç değişim gerektirmez.	İç değişim gerektirir.
8. Grup dışı kabul gerektirmez.	Grup dışı kabul gerektirir.

Kaynak: (Teske Jr. - Nelson, 1974, 365)

Her iki kavram da bakıldığında bir kültürün öğelerini özümsemeyi içerir. Fakat Teske ve Nelson'ın çalışmasından çıkarılacak sonuç, asimilasyonun bu özümseme için bir cemaat bağlamında ve değerleri merkeze alan tek yönlü bir değişimi öngördüğü; akültürasyonda ise bu durumun daha serbest bir şekilde seyrettiğidir.

Akültürasyon ve asimilasyon arasındaki farkı tanımladıktan sonra, asimilasyon teorilerine Chicago Okulu'nun teorisiyle başlarken, bu Okul'un asimilasyonla ilgili görüşlerinin o dönem yoğun göç dalgalarına maruz kalan Chicago kentinin *sui generis* durumundan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Okul'a göre; "asimilasyon, kişilerin ve grupların diğer kişi veya grupların anılarını, duygularını ve tutumlarını edindikleri ve deneyimlerini ve tarihlerini paylaşarak onlarla birlikte bir kültür yaşamına dâhil edildiği bir iç içe geçme ve kaynaşma sürecidir. Asimilasyon, bu gelenek paylaşımını, ortak deneyimlere bu samimi katılımı ifade ettiği ölçüde, tarihsel ve kültürel süreçlerin merkezinde yer alır" (1921, 735-736). Çözümü asimilasyon olacak olan, neredeyse tümüyle birbirinden farklı olan kültürlerin bir arada nasıl yaşayacağı sorununa Robert E. Park ve arkadaşları ekolojik bir perspektifle cevap vermeye çalışmışlardır. *Race Relations Cycle* (İrk İlişkileri Döngüsü) adı verilen sürece göre; "ırk ilişkilerinde, hep tekrarlanma eğilimi gösteren bir olaylar çevrimi olduğu"nu (akt. Schnapper, 2005, 204) tespit etmiş ve bu döngüde her ne kadar kültürler arası bir rekabet veya çatışma gibi durumların yaşandığı görülse de en nihayetinde bu durumun en aza indirgeneceğini ve kültürlerin bu vesileyle sırasıyla temas, rekabet, çatışma, uyum süreçlerinden geçip bütünleşmeleriyle asimilasyonun gerçekleşeceğini öngörmüşlerdir. Park ve Burgess, Novicow'dan aktararak asimilasyon becerisinden bahseder ve aynı devlet altında ister zora dayalı isterse gönüllü olarak yaşayan ırklar arasında entelektüel mücadelenin sonucunun her durumda asimilasyon olduğunu söyler (1921, 741). Etkileşimin temel sosyal süreç olduğunu belirten Park ve Burgess, etkileşimin ilk safhasının da (i) temas olduğunu belirtir (1921, 280) ancak bu anlamda etkileşimin bir kolektif şuur unsuru değil -asimilasyonu mümkün kılacak- çoklukta birliği sağlayan bir unsur olduğunu da ekler (1921, 339). Burada, temas derken anlaşılması gereken durum şudur: "İrkların temaslarının öyle ya da böyle sonucu olarak ortaya çıkan evlilik asimilasyon sürecinde etkilidir ancak sadece ırkların karışımı asimilasyona neden olmaz. Dahası asimilasyon -en azından kısmen- evlilik olmadan da mümkündür. Buna ilişkin örnek, ABD'nin siyahlarının ve yerlilerinin kısmi asimilasyonudur" (1921, 741). *Temas*'tan sonra rekabet, çatışma gibi süreçlere rağmen asimilasyon sağlansa da temelde her şeyin sosyal temasta olup bittiği anlaşılır. "Asimilasyonun hızı ve eksiksizliği doğrudan sosyal temasın yakınlığına bağlıdır" (1921, 739). Sosyal temasla birlikte şehir hayatında, özellikle ABD gibi liberal bir devlette (ii) rekabet durumunun ortaya çıkışı kaçınılmaz olacaktır. Daha öncesinde etkileşimi meydana getiren temel unsurun temas olduğu belirtilse de bu sefer rekabeti "*temas olmaksızın yaşanan etkileşim*" olarak tanımlarlar. Bu paradoksun sebebi olarak da insan toplumunda rekabetin çatışma, asimilasyon ve uyum gibi diğer sosyal süreçlerle birlikte karışık olmasını ileri sürerler (1921, 505-507). (iii) *Çatışmanın* araya gireceği üçüncü adımda rekabet ve çatışma arasındaki ayırım dikkat çeker. Buna göre rekabet, temas olmaksızın yaşanan etkileşimken; çatışma ise temasın kaçınılmaz olduğu şartlarda bilinçli bir şekilde, en derin duygu ve tutkuların uyanmasıyla meydana gelir (1921, 574). Her ne kadar çatışma yaşansa da ekolojik perspektif doğrultusunda (iv) *uyum* kaçınılmazdır. Fakat burada *uyarlama* (adaptation) ile *uyum* (*accommodation*) arasında bir sınır çizilir.

Uyarılma, Darwinci anlamda biyolojik olarak yayılan organik değişiklikler anlamında kullanılırken; uyum ise gelenek bağlamında, alışkanlıklarda yaşanan değişimlerin -biyolojik değil- sosyolojik olarak yayılması anlamında kullanılır. Bu ayrımı *evcilleştirme* (domestication) ile *ehlileştirme* (taming) tanımları üzerinden düşünebiliriz. İnsan, hayvanları kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanarak evcilleştirmiştir. Ehlileşme sürecinde ise hayvanlar insanlarla *çatışma* yaşayarak onlara *uyum* sağlamışlardır. Modern toplumdaki eğitim unsuru da yukarıdaki örnekte evcilleştirmeye tekabül eder ve nihayet bütün bu aşamaların sonunda da asimilasyon meydana gelir (1921, 663-665). Park ve Burgess'in da nihai ifadesiyle "bireylerin veya grupların örgütlenmesinde gizli olan bu antagonizmanın tamamen ortadan kalkması ancak asimilasyon ile mümkündür" (1921, 665). Chicago Okulu'nun bu teorisi, asimilasyon teorileri arasında yapı taşı niteliği taşısa da o dönem Amerikan siyasetinin beslendiği sosyal darvinizmden Chicago Okulu da nasibini aldığı için büyük eleştiriler toplamıştır. Darwin'in "güçlü olan hayatta kalır" mottosunu sosyal bilimlere aktararak Liberal Amerika'ya meşruluk kaynağı olmuş olan Herbert Spencer'dan sonra Chicago Okulu da aynı yoldan giderek göçmenlerin, içinde -liberalizmin olmazsa olmaz ilkelerinden olan- rekabetin de olduğu aşamadan geçerek, en sonunda güçlü kalanın (asimile olanın) hayatta kalabileceğini söyleyip adeta bir Liberal Amerika manzarası çizmişlerdir. Park ve Burgess'in da bizzat ifade ettiği gibi asimilasyon tamamen doğal görülür ve bir politika olmasa da *laissez faire* anlayışıyla uyumludur. Bu yüzden de asimilasyon tüm dünyada görülmesine rağmen ABD'de, devletin liberal yapısından dolayı çok daha hızlı gerçekleşir (1921, 735).

Amerika'daki asimilasyonla ilgili ikinci önemli görüşü de Milton Gordon'un teorisi oluşturur. Milton Gordon, asimilasyonu tek başına bir sosyal süreç olarak değil, "kültürel" ve "yapısal" olarak iki başlık altında sınıflandırır. Tablo 1'de de (1964, 71) görüleceği gibi teoride yurttaşlık asimilasyonuna uzanan bir süreç yaşanacağı ifade edilmektedir. Gordon'a göre; yapısal asimilasyon bir defa meydana geldi mi, diğer asimilasyon aşamalarının meydana gelmesi de kültürleşmeyle birlikte veya kültürleşmeden sonra çorap sökücü gibi devam edecektir (1964, 81). Asimilasyon tamamıyla meydana geldiğinde (Gordon'un yurttaşlık asimilasyonu aşaması) önceki alt-kültür kendini alt-kültür olarak tanımlamayı bırakacaktır. Bütün, bireyle öyle asimile olmuştur ki, artık ne eski üyeleri ne de çoğunluk onları gerçek anlamda ayrı bir alt-kültür grubu olarak ayırt edebilecek durumdadır. Amerika'daki zenciler Amerikan kültürüne tümüyle katılmalarına rağmen Gordon'un belirttiği asimilasyon aşamalarından geçmemiş olmaları, onları benzersiz bir örnek, bir Amerikan istisnası olarak karşımıza çıkarır. Gordon bu örneğin genelleştirilmesi konusunda tereddüt yaşar. Böyle bir durumun varlığı karşısında Schnapper, "ırk, din ya da ulus kökeni birbirinden farklı olan gruplar ile "ev sahibi toplum" arasındaki ilişkilerin modelini, herhangi bir eleştirel düşüncenin süzgecinden geçirmeksizin diğer toplumlara uygulayabileceğimizi *a priori* kabul edemeyiz" der. Bu yönden bakıldığında, Gordon'un çalışması, asimilasyon olgusunu çizgisel ve devamlı bir süreç halinde ele alan yerleşik fikri sorgular (Schnapper, 2005, 300-301). Park ve Burgess'in aşağıdaki örneği⁹ Gordon'un yapısal asimilasyonunu anlamamızı kolaylaştıracaktır:

Roma fethettiği toprakları Latinleştirmek için çaba harcadı. Büyük şehirlerin sakinlerini adım adım Latin dilini kullanmaya zorladı. Bu zorlama diplomatik, ancak etkili bir şekilde yapıldı. Sezar döneminde bile, hukukun uygulanması, düzenlemelerin yapılması, idari görevlerin icrası, adaletin uygulanması ve dini kurumların işleminde

kullanılan tek aygıt Latince idi. Romalılarla yapılacak alışveriş ve ticaret; sanat ve edebiyat; tiyatro ve girişilecek sosyal ilişkiler için tek aygıt yine Latinceydi. Her şeyden önce Latince, Roma yönetiminde mevki sahibi olabilmenin tek yoluydu. (...) Roma idaresinin bu iyi tasarlanmış politikası sayesinde Galya'nın yerlileri Sezar döneminde bile önemli memuriyetlere atandılar. (...) Latince, hayatın her alanında başarının dili oldu (1921, 751).

Tablo 2: Gordon'un Asimilasyon Süreci Teorisi¹⁰

Süreç ya da şart	Asimilasyon tipi veya aşaması	Özel Kavram
Yerli toplumun kültürel öğelerine doğru dönüşüm	Kültürel veya davranışsal asimilasyon	Kültürleşme (Acculturation)
Birinci grup bazında, geniş çaplı yerli toplumun kulüplerine ve kurumlarına giriş	Yapısal asimilasyon	-----
Yaygın karışık evlenmeler	Evlilikle asimilasyon	Karışım (Amalgamation)
Yerli topluma dayalı birliktelik anlayışının geliştirilmesi	Tanımlamaya dayalı asimilasyon	-----
Önyargıların yok olması	Kabullenilmiş asimilasyonu	-----
Ayrımcılığın yok olması	Kabullenilmiş asimilasyonu	-----
Güç ve değer çatışmalarının yok olması	Yurttaşlık asimilasyonu	-----

Kaynak: (Gordon, 1964, 71)

Gordon, yukarıda aktarıldığı gibi asimilasyonu yalnızca göçmenlerin geçirdiği bir süreç olarak tanımlar. Alba ve Nee ise asimilasyonun tek yönlü görüldüğü bu yaklaşıma karşı çıkar ve Portes ve Zhou'dan ödünç aldıkları Dilimlenmiş Asimilasyon (Segmented Assimilation) kavramını kullanır. Bu kavrama göre, Amerikan toplumu yekpare bir toplum değil yıllardan beri ülkeye gelen göçmenlerin oluşturduğu kompozit bir toplumdur ve bu noktada anaakım toplum göçmenleri asimile ettiği gibi kendisi de bünyesinde birtakım değişiklikler yaşamaktadır. (Alba - Nee, 2003, 88). Alba ve Nee, ilk başta Gordon'un yapısal asimilasyonla ilgili görüşlerine karşı çıkar ve bunun yerine sosyal mesafenin önemine vurgu yaparak insanların birbirine yakın oldukça birbirlerinin kültürlerinden etkilenmelerinin de kolaylaşacağını savunur (Alba - Nee, 1997, 838). Bu süreçte kurumları, bireysel faktörleri ve insanlar arası iletişimi sağlayan sosyal ağları asimilasyonu hızlandırıcı mekanizmalar olarak tanıtır (Alba - Nee, 2003, 89).

Hirschman, Melting Pot'u yeniden gözden geçirdiği çalışmasında birçok sosyal bilimcinin, etnisitenin önemini koruduğu yönündeki görüşlerine dikkat çekmiştir. İlk olarak Glazer ve Moynihan'ın New York'ta etnisite politikalarının hala yaşadığı ve etkili olduğu yönündeki tespitlerini dile getirir. Sonrasında, Hamilton'ın siyasi tutum ve davranışlarda din ve milliyetin önemine yaptığı vurgulardan bahseder. En sonunda ise Greeley'in *Ethnicity Does Matter* (Etnisite Önemlidir) teziyle yaptığı katkılardan söz ederek Amerikan toplumunda 'sosyo-ekonomik eşitsizlik', 'barınma

meselesinde ve okulda dışlama (segregasyon)', 'kültürlerarası evlilik' ve 'önyargı' olmak üzere asimilasyonun dört göstergesi olduğunu belirtir (1983, 403-416).

Kültürel çoğulculuk tartışmalarına rağmen *Asimilasyonun Geri Dönüşü*'nden bahseden Brubaker, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Almanya örnekleri üzerinden asimilasyonu tekrar gündeme getirmektedir. Fakat, bu geri dönüş Amerika'nın Ango-Uyum modeli, Fransa'nın Üçüncü Cumhuriyet'i veya Almanya'nın Emperyal Almanlaşması gibi değil daha kabul edilebilir bir boyuttadır. Buna göre üç ülkeye dair yaptığı analizin sonucunda asimilasyonun dönüşümüne dair 6 temel tespitte bulunur. İlk olarak, asimilasyonun anlamı *organik* olandan *soyut* olana dönüşmüştür. İkinci olarak, *geçişli* (transitive) bir asimilasyon anlayışından *geçişsiz* (intransitive) bir anlayışa geçilmiştir. İlkinde göçmenler, 'asimile olabilen' *nesnel* iken, ikincisinde ise göçmenler aktif *öznel*dir (2003, 51). Üçüncü olarak, asimilasyona maruz kalan birim bir şahıs değil *çok-nesilli nüfustur*. Dördüncü olarak, *homojen* birim olmaktan *heterojen* bir birim olarak düşünölmelerine doğru bir geçiş olmuştur. Ancak bu geçiş homojenin heterojen olması değil bir heterojenlik durumundan başka bir heterojenlik durumuna geçiştir. Beşinci olarak, araştırmalarda temel odağın *kültürel* olandan *sosyo-ekonomik* olana kayması ifade edilebilir (2003, 52). Son olarak da asimilasyonu referans olarak kabul edilen bir nüfusa karşı *holistik* bir kavramsallaştırmadan *parçalara ayrılmış* (disaggregated) bir yaklaşıma geçiş gösterilmektedir (2003, 53).

4.Yeni Nesil Asimilasyonu Anlamaya Yönelik Teoriler

Üretilen bu teorik yaklaşımlardan da anlaşılacağı üzere asimilasyonun ortadan kalktığı fikri, klasik ulus-devlet söyleminin başkalaşım göstermiş olmasındandır. Fiiliyatta ise asimilasyonun büyük ölçüde devam ettiği görülür. Öyle ki, günümüzde dünya *küresel bir köy* haline geldiği için asimilasyonun gerçekleşmesi zor hale gelmiştir (Şan ve Haşlak, 2012, 45), bundan dolayı klasik teorilerin uygulanması da eskiden olduğu kadar kolay ve imkân dâhilinde değildir. Bu anlamda aşağıda tanıtılacak teoriler de asimilasyonun bu yeni versiyonunu tanıtmaya anlamında önem arz etmektedir.

İlk olarak, Berry ve Sam'ın insanların nasıl akültürasyona uğradıkları (kültürleştikleri) sorusuna verdikleri cevapla başlayacak olursak, onların *asimilasyon*, *entegrasyon*, *ayrışma (separation)* ve *marjinalleşme* yoluyla süreci açıkladıkları görölmektedir (2010, 476). Devamında insanların ne kadar iyi kültürleştikleri sorusuna da *psikolojik adaptasyon* ve *sosyo-kültürel adaptasyon* arasında ayırım yaparak cevap verirler. Birincisi, birey tatmini ve duygusal ya da psikolojik sağlığı üzerinedir. İkincisi de bireyin yeni sosyo-kültürel ortamda yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan becerileri ne ölçüde elde edebildiğidir. Bu ikisi arasındaki korelasyonlara göre yapılan çalışmalarda psikolojik ve sosyo-kültürel adaptasyonun başarılı olduğu durumlarda entegrasyon, tam tersinde ise marjinalleşme durumunun meydana geldiği görölmüştür (2010, 478). Göröldüğü gibi burada asimilasyona götüren zorunlu bir süreç yoktur. Fakat, psikolojik ve sosyo-kültürel adaptasyonun başarılı olmadığı durumlarda göçmenlerin asimilasyonun karşısında duran marjinalleşmeye yönelmelerinin vahameti göz önünde bulundurulduğu takdirde asimilasyonun entegrasyon kadar olmasa da olumlu bir süreç olarak göröldüğünü gösterir.

Bir sistem teorisyeni olan LeMay de asimilasyonu hem hâkim kültürün hem de göçmenlerin etkilendiği bir akültürasyon süreci olarak görür. Akültürasyon seviyesi

tahammül ve uyum sağlayabilirlik değişkenleriyle belirlenir. Bu değişkenlerin ilki hâkim kültürün azınlıklarla karşılaştığı ana dair endişesini temsil eden *çoğunluğun korkusudur*. Bu korku ekonomik, değer temelli veya kültürel olabilir. Bunun en iyi örneği, göçmenlerin iş piyasasını işgal etmeleri, dükkanlara kendi dillerinde tabela asmaları ve her yerde kendi kültürlerini sergilemeleridir; çünkü bu davranışlar en sonunda çoğunluk tarafından genellikle bir tehdit olarak karşılanır. İkinci olarak *azınlığın fonksiyonu* boyutu ile kastedilen, azınlığın sergilediği davranışların çoğunluğun akültürasyon yatkınlığını nasıl belirlediği üzerinedir. Sözgelimi suç işleme ya da ülkenin dilini iyi öğrenme akültürasyon potansiyeli konusunda çoğunluk toplumu üzerinde olumlu ve olumsuz iki örnektir. Son olarak, *giriş fonksiyonu zamanı* ise göçmenlerin kültüre dahil oldukları esnadaki durumuyla ilgilidir. Ekonomik çöküntü veya buhran ya da toplumsal karışıklık veya istikrarsızlıktan ötürü ülkeye gelen insanın bırakacağı etki, ekonomik patlama sürecinde gelen göçmenin bırakacağı etkiden daha kötü olacaktır. İkinci değişken olan uyum sağlayabilirlik değişkeninde ise iyi organize olabilirlik, marjinal üyelerin fonksiyonu ve kültürlerin benzerliği fonksiyonu olmak üzere toplamda üç belirleyici mevcuttur. *İyi organize olabilirlik*, grupların önyargılarla başa çıkma konusundaki becerilerini ifade eder. *Marjinal üyelerin fonksiyonu*, grubun değerlerine sadık olup grup içerisinde değişmez bir karakter arz etmektense genellikle grubun merkezi değerlerinden ayrışabilen, böylelikle de hâkim toplumla kültürleşmesi daha kolay olan üyelerin kültürleşmeyi hızlandırma anlamında kendi kültürel sınırlarının dışına çıkabilme niteliklerini kapsar. Son olarak, *kültürlerin benzerliği fonksiyonu* ise kültürleşmeyi kolaylaştırması bakımından göçmen grupların karşılaştıkları kültürle aralarındaki kültürel öğelerin benzerliğini ifade eder (2000, 38-39). LeMay'in sistem teorisinde tek taraflı asimilasyon anlayışından tamamen uzaklaşmıştır. Genel anlamda iki kültürün de birbirini kabul edip etmemesi üzerinde durulmuştur ve her iki kültürün de kültürleştiği ciddi bir biçimde dile getirilmektedir.

İletişim açısından bir teori sunan Kim ise bazı göçmen bireylerin diğerlerine nazaran hâkim kültürle neden daha başarılı iletişim kurabildikleri ve bu iletişimin genel kültürleşme düzeyini nasıl etkilediği sorusuna cevap aramıştır. Buna göre akültürasyon, iletişim örüntüsü bakımından algısal ve davranışsal seviyede tasavvur edilmiştir. Yukarıdaki sorulara cevap verme bakımından da üç farklı hipotez geliştirilmiştir: Dilsel katılım, kültürleşme motivasyonu ve hâkim kültürün iletişim kanallarında iletişim ne kadar güçlüyse hâkim kültürün üyeleriyle şahıslar arası iletişim de o kadar güçlü olacaktır. İkinci olarak, yukarıdaki üç faktörün herhangi birinden oluşacak tatmin ne kadar fazlaysa göçmenin hâkim kültürün kitle iletişim araçlarını kullanması da o kadar fazla olacaktır ve son olarak, göçmenin kişiler arası iletişimi ve kitle iletişim araçlarını kullanması ne kadar fazlaysa hâkim kültür tarafından kabul edileceği şekle göre kendini geliştirmesi de o kadar mümkün olacaktır (1979, 437).

Son olarak, Gülay Uğur Göksel (2019) göçmenlerin entegrasyonu meselesinde, entegrasyon kavramının sorunlu kavranışı nedeniyle ortaya çıkan sorunları aşmak için Axel Honneth'in Tanınma Teorisi ekseninde *adil entegrasyon* (just integration) kavramıyla çözüm arayışı içerisine girer. Göksel; mevcut durumu tanımlayan bir teori ortaya koymaktan ziyade, siyaset teorisine bir katkı yapmıştır. Bunlardan yola çıkarak Göksel; entegrasyonun göçmenlerin grup temelli, tek taraflı ve kapitalist toplumun hiyerarşisinde belki de en alt katmanlarda kendilerine yer bulabilecekleri

bir süreci ifade ettiğini belirtir. Adil Entegrasyon ise ilk başta her iki tarafta da değişiklikler yaratan iki taraflı bir süreçtir. Bu şekilde, “kamusal alan içinde kültürel ve etnik grupların sınıflandırmalarını da ortadan kaldırır” (2019, 97) Adil entegrasyon aynı zamanda, göçmen bireylerin baskın kültürün üyeleri gibi eşit ve özgür olmaları durumunda toplum içerisinde gerçek anlamda aidiyet hissi geliştirebileceklerini öngörür. Bu anlamda adil entegrasyonun sadece “gruplar” ve “benlik ilişkisi yapıları”nın tanınmalarını değil demokratik dâhil edilmelerini de içermektedir. Bireylerin demokratik dâhil edilmeleriyle birlikte entegrasyon eleştirilebilecek bir duruma ulaşır ve bu şekilde tek taraflı değil diyalojik bir müzakere neticesinde uygulamaları yürürlüğe koymanın önü açılır. Göksel; sonuç olarak “adil entegrasyon idealine güvenlik ya da belirli göçmen politikalarının uygulanmasıyla üstesinden gelinebilecek liberal değerlerin korunması açısından değil bireylerin eşit toplum üyeleri olarak, yanlış tanınma karşısında toplum değerlerini demokratik olarak değiştirmesiyle ulaşılabilecek somut ve dönüştürücü bir süreç olarak yaklaşılmalıdır” (2019, 113) şeklindeki ifadeleriyle adil entegrasyon idealini özetlemektedir. Adil entegrasyon bu anlamıyla asimilasyon veya klasik uyum anlayışından uzak olup, göçmenlerin kendilerini gerçekleştirmeleriyle uyum sağladıkları ve kabul gördükleri bir süreç olarak tanımlanır. Göksel, adil entegrasyonun asimilasyonu engellediğini açıkça belirtmekle birlikte adil entegrasyonun gerçekleşmesi için ev sahibi toplumun da belli kültürel değişikliklerin yaşanmasına razı olması gerektiğini hatırlatır. Ancak yukarıda da dile getirildiği üzere Alba ve Nee, Hirschman, Glazer ve Moynihan, Hamilton, Greeley, Brubaker gibi teorisyenlerin çalışmalarında, iki tarafın da etkilendiği, serbest akültürasyon süreçlerini de asimilasyon olarak tanımladıkları görülür. Dolayısıyla Göksel’e göre; ‘adil entegrasyon’dan bahsederken aynı şekilde klasik asimilasyonculuğun savlarından arınmış haliyle günümüzde ‘adil asimilasyon’dan bahsetmek mümkündür.

Görüldüğü gibi klasik asimilasyon teorilerinden çağdaş asimilasyon teorilerine geçiş sırasında zorunlu, tek yönlü çizgisel anlayış yerini çift yönlü çizgisel anlayışa bırakmaktadır ve en nihayetinde günümüz asimilasyonu yalnızca farklılıkların ulusal kültürde erimesi bağlamında değil bütün kültürel grupların birbirlerine etkileri bağlamında kullanılmaktadır.

Sonuç

Asimilasyon kavramı kendini ulus-devletin ortaya çıkışıyla birlikte belli etmiştir. Ulus-devletten ayrı düşünülmemeyen asimilasyon, bu anlamda ulus-devletin misyonu olan, bünyesinde barındırdığı halkları türdeş kılması adına geliştirilen bir strateji olarak benimsenmişti. Asimilasyon, Avrupa tecrübesinde genellikle anaakım dışında kalan kimlikleri tamamıyla reddetmekte ya da en azından mümkün olduğu kadar görünmez hale getirmekteydi. Amerika’da ise bu şekilde bir kimlik inkârından bahsedilemezdi. Oscar Handlin meşhur ifadesinde çarpıcı bir biçimde, “bir defasında Amerika’da göçmenlerin tarihini yazmak istedim. Ancak şunu keşfettim ki göçmenler Amerika’nın tarihidir” (Handlin, 1979) diyerek Amerika gerçeğini gözler önüne sererken Avrupa tecrübesinde olduğu gibi bir asimilasyon uygulamasının Amerika’da neden mümkün olmadığını da anlamamızı sağlar. Schnapper’ın da Cumhuriyetçiliğin geçirdiği krizden bahsederken dediği gibi “ulusal gelenek, kolektif olanın veya topluluğun değil, bireyin bütünleşmesi üzerinedir” (2004, 77). Fakat, öyle olsa bile göçmenleri yönetme stratejisi olarak asimilasyon, Amerika’da da gücünü hep koruyordu. Asimilasyonun bu derece baskın olduğu bu dönemlerde,

asimilasyona dair ortaya çıkan teoriler de asimilasyonun zorunlu ve tek yönlü bir biçimde farklılıkların ulusal kültürde erimesi gerektiği şeklinde açıklamalar getiriyordu.

İkinci Dünya Savaşı sonrasına bakıldığında ise tüm dünyada çoğulculuk rüzgarları esmiş ve asimilasyonun terk edildiği görülmüştür. Bu sürecin ardından ortaya çıkan yeni teoriler de asimilasyonu önceki teorilerin aksine karşılıklı bir etkileşim bağlamında ele almaya başlamıştır. Artık farklılıklara karşı özellikle bir asimilasyon siyaseti izlenmiyordu fakat mobilitenin daha önce hiç olmadığı kadar arttığı bir zamanda göçler yaşanmaya devam ediyor ve göç edilen ülkede, kültürlerin oldukları haliyle kalamadıkları görülmüştür. Bu durum da özellikle Avrupa'ya görece daha çoğulcu bir tutum sergileyen ve günümüzde belki de çok-kültürlülük meselesinde adı en çok anılan ülke olan Amerika'da -ve rol model olduğu diğer ülkelerde- "geride kaldı" denilen asimilasyonun hala devam edip etmediği konusunda tartışmalar yaratmıştır.

Asimilasyonun geride kaldığını düşünenlerin bir konuyu atladıkları görülmektedir: Geride kalan asimilasyon değil asimilasyonculuktur. Bu da doğrudan olmasa da örtük bir biçimde asimilasyonun devam ettiğini gösterir. Tek yönlü veya taraflı olsun, farklılıkların iç içe yaşamak zorunda olduğu yerlerde akültürasyon kaçınılmazdır, bu da bir noktadan sonra asimilasyonu mümkün kılmaktadır. Esasında, Glazer'ın (1997) "*We are all Multiculturalist now*" adlı kitabında ironik bir üslupla bir yandan artık herkesin çok-kültürcü kesildiğini ifade edip öbür yandan hala asimilasyonun devam ettiğini savunduğu gibi asimilasyonu geride bırakılan bir süreç olarak kabul etmekten ziyade ülkelere göre değişik yüzlerini gösterdiği bir yeni durum olarak kabul etmek daha doğru olacaktır. Kanaatimizce etnik ve kültürel grupların bir arada yaşama becerisi olarak, ya da birbirine benzerliği az olan grupların aynı çatı altında yaşamasının adı ve imkânı olarak asimilasyon hala canlılığını ve gerekliliğini muhafaza etmeye devam etmektedir. Ancak bu yeni asimilasyon türünün geçmişte karşı karşıya kaldığımız koşulsuz, teslimiyetçi asimilasyon modelinden daha çok 'adil bir asimilasyon' modeline doğru kaydığı ya da öyle olması gerektiğini ifade etmemiz gerekir.

Notlar

1. Belirsizlik anlamına gelen müphemlik, Bauman'ın ulus-devletlerin homojen olmayan ötekini tasavvur etme anlamında kullandığı bir metaforudur.
2. Logosantrizm (mantık-merkezcilik), kaynağı özdeşlik mantığına dayanan, "A, A'dır. A, B değildir" gibi önermelerin -Doğu Batı, Siyah Beyaz, Kadın Erkek gibi- hiyerarşik ikilikler oluşturacak şekilde yapay olarak düzenlenmeleri tutumudur. Derrida'nın bu ikiliklerin hegemonyadan kurtulmaları için yapısöküme uğratılmaları gerektiğini söyler. Logosantrizm'e Bauman'ın ifadelerinde şu şekilde rastlıyoruz: "Her bir adlandırma eylemi dünyayı ikiye ayırır: Verilen isme uyan ve uymayan varlıklar. Belli varlıklar, yalnızca varlıklar dışlandığı, dışarıda bırakıldığı takdirde bir kategoriye dahil edilebilir - bir kategori oluşturabilirler (Bauman, Modernlik ve Müphemlik, 2014, 13-14).
3. Orijinal metin: "I hereby declare, on oath, that I absolutely and entirely renounce and abjure all allegiance and fidelity to any foreign prince, potentate, state or sovereignty; that I will support and defend the Constitution of the United States of America against all enemies, foreign and domestic; that I will bear arms on behalf of the United States when required by law".
4. Orijinal metin: "God's Crucible, the great Melting-Pot where all the races of Europe are melting and re-forming".
5. Orijinal metin: "That in the crucible of love, or even co-citizenship, the most violent antitheses of the past may be fused into a higher unity".

6. Orijinal metin: "Of course she's interested in your music, thank Heaven. But what true understanding can there be between a Russian Jew and a Russian Christian?"
7. Orijinal metin: "What understanding? Aren't we both Americans?"
8. Türkçe'de genellikle "ilkçilik" olarak tercüme edilen, primordiyalizm kelimesinin sıfat hali olan primordiyal kelimesi, sosyal bir fenomenin ilk var olduğu günden bu yana değişmeden varlığını sürdürdüğü anlayışını temsil eder.
9. Bu pasaja ilk olarak ansiklopedinin Türkçe çevirisinde (Park, Robert - Burgess, Ernest. Asimilasyon ve Sosyal Kontrol Sosyoloji Bilimine Giriş - II. çev. P. S. Kızılçalı. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017.) rastlanıldığı için bu makalede de Türkçe hazır çevirisi kullanılmıştır.
10. Bu tablonun Türkçe hali, 'Şan, Mustafa K. - Haşlak, İrfan. "Asimilasyon ile Çokkültürlülük Arasında". Akademik İncelemeler Dergisi, 7/1 (2012), 29-54.' makalesinden alınmıştır.

Kaynakça

- Aktürk, Şener. *Almanya, Rusya ve Türkiye'de Etnisite Rejimleri ve Milliyet*. çev. V. Eke. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Alba, Richard - Nee, Victor. "Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration". *International Migration Review (Special Issue: Immigrant Adaptation and Native-Born Responses in the Making of Americans)* 31/4 (1997), 826-874.
- Alba, Richard - Nee, Victor. *Rethinking Assimilation, Remaking The American Mainstream Assimilation and Contemporary Immigration*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 2003.
- Bauman, Zygmunt. *Modernlik ve Müphemlik*. çev. İ. Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Bauman, Zygmunt. *Cemaatler Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*. çev. N. Soysal. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Beaud, Stéphane - Noiriel, Gérard. "L'« assimilation », un concept en panne". *Revue internationale d'action communautaire* 21/61 (1989), 63-76.
- Brubaker, Roger. The Return of Assimilation. *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*. ed. C. Joppke - E. Morawska 39-58. New York: Palgrave Macmillan, 2003.
- Etimoloji Türkçe*. 10 Temmuz 2020.
<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/asimilasyon>.
- Geertz, Clifford. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1973.
- Glazer, Nathan. *We Are All Multiculturalists Now*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1997.
- Glazer, Nathan. Assimilation Today: Is One Identity Enough?. *Reinventing The Melting Pot The New Immigrants and What It Means To Be American*. ed. T. Jacoby 61-74. New York: Basic Books, 2004.
- Göksel, Gülay Uğur. *Göçmen Entegrasyonu ve Tanınma Teorisi "Adil Entegrasyon"*. çev. M. Kızıltuğ. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019.
- Gordon, Milton. *Assimilation in American Life: The Role Of Race, Religion And National Origins*. New York: Oxford University Press, 1964.
- Handlin, Oscar. *The Uprooted: The Epic Story of Great Migrations That Made The American People*. Boston and New York: Little, Brown and Company, 1979.
- Hirschman, Charles. "America's Melting Pot Reconsidered". *Annual Review of Sociology* 9 (1983), 397-423.
- İrem, Nazım. "Eritme Potasından Eriyen Pota'ya: XX. Yüzyılın Eşiğinde Amerika". *Doğu Batı Dergisi* 32 (2005), 199-220.
- Kallen, Horace M.. Culture and The American Idea. *Cultural Pluralism and the American Idea*. ed. H. M. Kallen 56-100. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1956.

- Kim, Young Y. "Toward an Interactive Theory of Communication-Acculturation". *Annals of the International Communication Association* 3/1 (1979), 435-453.
- Kurubaş, Erol. "Etnik Sorunlar: Ulus Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki". *Doğu Batı Dergisi* 44 (2008), 11-42.
- Kurubaş, Erol. *Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*. İstanbul: Küre Yayınları, 2017.
- Larousse. Erişim 10 Temmuz 2020. <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/assimilation/5836#locution>.
- LeMay, Michael C.. *The Perennial Struggle Race, Ethnicity, and Minority Group Politics in the United State*. New Jersey: Prentice Hall Inc, 2000.
- Park , Robert. - Burgess, Ernesy (ed.). *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press, 1921.
- Park, Robert - Burgess, Ernest. *Asimilasyon ve Sosyal Kontrol Sosyoloji Bilimine Giriş - II.* çev. P. S. Kızılçalı. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017.
- Salins, Peter D. *Assimilation, American Style*. New York: Basic Books, 1997.
- Sam, David L. - Berry, John W.. "Acculturation: When Individuals and Groups of Different Cultural Backgrounds Meet". *Perspectives on Psychological Science* 5/4 (2010), 472-481.
- Şan, Mustafa K. - Haşlak, İrfan. "Asimilasyon ile Çokkültürlülük Arasında Amerikan Anaakımını Yeniden Düşünmek". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7/1 (2012), 29-54.
- Şan, Mustafa K. - Akyiğit, Handan. "Türkiye’de Ulusal Birlik Algısını Ölçmek: Sakarya Örneği". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 11/2 (2016), 143-168.
- Schnapper, Dominique. "La République Face aux Communautarismes". *Études*, 400/2 (2004), 177-188.
- Schnapper, Dominique. *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. çev. A. Sönmezay. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Shils, Edward. "Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties: Some Particular Observations on the Relationships". *The British Journal of Sociology* 8/2 (1957), 130-145.
- Teske Jr., Raymond - Nelson, Bardin. "Acculturation and Assimilation: A Clarification". *American Ethnologist* 1/2 (1974), 351-367.
- van den Berghe, Pierre. *The Ethnic Phenomenon*. London: Greenwood Publishing Group, 1987.
- Zangwill, Israel. "Works of Israel Zangwill". *The Project Gutenberg EBook*. Erişim 11 Temmuz 2020 <https://www.gutenberg.org/files/23893/23893-h/23893-h.htm>.

Ditransitive Constructions in Zaza Langaug

Zaza Dilinde Çift Geçişli Fiillerin Yapısı

İlyas ARSLAN

Dr. Öğr. üyesi Munzur Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Zaza Dili ve Edebiyatı
arslanelias@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1364-7669>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Arslan, İlyas. "Ditransitive Constructions in Zaza Langaug". *Akademik İncelemeler Dergisi* 16 / 2 (Ekim 2021): 83-98.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.946671>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 01.06.2021
Kabul Tarihi/Date Accepted: 05.10.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2021 (Ekim/October)

15. yıl

Ditransitive Constructions in Zaza Language

Abstract

Languages group verbs in different ways. Because of the ergative feature of Zazaki, it plays a big role whether the verbs are transitive or intransitive. Zaza Language introduces some pronouns to distinguish double-transitive verbs from transitive and intransitive verbs. In some linguistic works, the terms transitive and ergative are used synonymously. This article aims to scrutinize ditransitive constructions in the Zaza language, which has some interesting syntactic elements in these structures. They are mostly pronouns in combination with directions. Several pronouns replace indirect object. On the one hand, the goal of this study is to find out the functions of these pronouns. The semantic content of these pronouns decides which pronouns may appear in a specific position. They can appear with or without directions. Only the pronouns such as *cı* can alone replace a NP, the other ones need a direction for this replacing. On the other hand, this study discusses the morphosyntactic and semantic realizations in ditransitive constructions. While these pronouns do not syntactically follow the same word order, they can semantically be classified into two groups.

Keywords: Morphosyntax, Ditransitive verbs, Recipient, Zaza, Iranian languages.

Zaza Dilinde Çift Geçişli Fiillerin Yapısı

Öz

Diller farklı yöntemlerle fiilleri gruplandırır. Zazacanın ergatif özelliğinden dolayı fiillerin geçişli veya geçişsiz olmaları büyük rol oynamaktadır. Zaza Dili çift geçişli fiilleri geçişli ve geçişsiz fiillerden ayırtmak için bazı zamirler devreye koyar. Bazı dilbilimsel eserlerde geçişli ve ergatif kavramı eşanlamli olarak kullanılır. Bu makale, bu yapılarda bazı ilginç sözdizimsel unsurlara sahip olan Zaza dilindeki çift geçişli yapıları incelemeyi amaçlamaktadır. Çift geçişli fiillerdeki hedef ya da indirek nesnenin yerine kullanılan birçok zamir mevcuttur. Bu zamirler çoğunlukla yön partikelleri ile kombine edilirler. Bir yandan, bu çalışmanın amacı bu zamirlerin işlevlerini ortaya çıkarmaktır. Bu zamirlerin anlamsal içeriği, hangi zamirlerin belirli bir konumda görünebileceğine karar verir. Yön partikelleri Yönlü veya yönsüz görünebilirler. Sadece *cı* gibi zamirler tek başına bir NP'nin yerini alabilir, diğer zamirler bunun yerine geçmek için bir yön partikeline ihtiyaç duyar. Öte yandan, bu çalışma, dönüşümlü yapılarda morfosentaktik ve anlamsal gerçekleştirmeleri tartışmaktadır. Bu zamirler sözdizimsel olarak aynı kelime sırasını takip etmese de, anlamsal olarak iki gruba ayrılabilirler.

Anahtar Kelimeler: Morfosentaks, Geçişli fiiller, Hedef Nesnesi, Zaza, İrani Diller.

Introduction

Although there are many accents of the Zaza Language, which belongs to the Northwestern Iranian language group, it is possible to divide it into two dialects. Some accents in the Southern dialect are farther apart though the accents of the Northern dialects are closer to each other. Due to different accents of the Southern dialect, the data given in this article belongs to the Northern dialect which does not vary widely in itself. Another reason for using the Northern data more is that the author has a good knowledge of this region. The examples from the Southern dialect are also included in order to show both the similarities and the basic changes in this field.

Conventionally, ditransitive verbs have three argument positions. 'A ditransitive construction is defined here as a construction consisting of a (ditransitive) verb, an agent argument (A), a recipient-like argument (R), and a theme argument (T)' (Malchukov, 2007: 3). The using of some pronouns for indirect object in Zazaki and the functions of these pronouns constitute complex verb infinitives. Recipient pronouns can give a different meaning to the verb, amplify its meaning, or determine the style of the action and its endpoint. Furthermore, these pronouns make the structure ditransitive to add a requisite constituent to a transitive verb (see table 4.1). Although there are a lot of ditransitive verbs, the examples will be presented more on the verb *kerdene* 'to do, to make' as it can be used in all combinations.

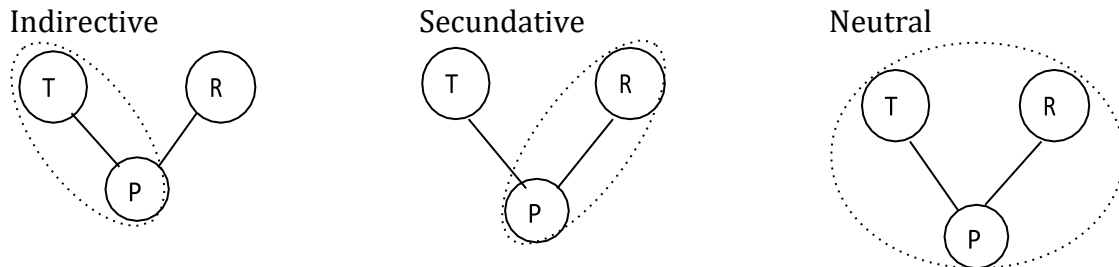
(1.1)

a. Ey deşi boax kerdi 'He painted the walls.'	boax kerdene 'to paint' (A,P)
b. Ey boax kerd dêsu ra 'He put the paint on the walls.'	pı ra kerdene 'to put' (A,T,R)
c. Ae kar kerd 'She worked.'	kar kerdene 'to work' (A,P)
d. Ae Xıdır kerd kar 'She helped Xıdır get a job.'	cı kerdene 'to do inside' (A,T,R)
e. İne ma ra va(t) 'They said to us.'	cı ra vatene 'to say' (A,T,R)
f. Keyna fistan girot 'The girl bought/took the skirt'	girotiş 'to buy/to take' (A,P)
g. Keyna fistan girot pı ra 'The girl wore the skirt'	pı ra girotiş 'to wear' (A,T,R)

The word order is S+O+V in transitive verbs, while it is Agent+Theme+Verb+Recipient (S+O_D+V+O_i) in ditransitive verbs due to the recipient object. Direct object which is a syntactic category corresponds to the theme in semantics, whereas indirect object corresponds to the recipient. In Zaza Language, except in one case, direct objects precede verbs and indirect objects follow verbs. Another important feature of the recipient object is that it is always marked by oblique case. The use of *tı* or *cı* for *pı* assigns different meanings to the sentence. It also renders the sentence meaningless according to context. The reason for using *pı* for the direct object is to point out that the motion which starts from the direct object and turns towards the recipient object ends on the surface of the recipient (1.1b). As for in (1.1d), *cı* can be used for *kar* 'work'. While the other pronouns cannot be used alone, *cı* is used both alone and with other particle combinations. Another feature of *cı* is that it makes an exception that the recipient object can be located before the verb when used with the direction particle in word order. The recipient appears before the verb in the verbs such as *cı-ra vatene* 'to say to someone' and *cı-ra kerdene* 'to cut off from something', whose objects are null and the verbs are inflected according to

the null objects in past tense (1.1e). While there are phonological sound changes in the examples (1.1f) (1.1g) from the Southern dialect, there is no syntactic change.

Figure 1.2. The general structure of ditransitive constructions (Malchukov 2007: 4)

Source: Andrej Malchukov & Martin Haspelmath & Bernard Comrie. Ditransitive constructions: A typological overview. *Studies in Ditransitive Constructions: A Comparative Handbook*. (2007):45.

There are three basic structures in ditransitive verbs. 'Indirect object alignment or indirective alignment: The R is treated differently from the P and the T (T = P R). Such constructions are also called "dative constructions" or "indirect object constructions".' (Malchukov 2007: 3). The patient of transitive verb and the theme of ditransitive verb have the same features, while the recipient has a different feature (Haspelmath 2015: 22). The inflection of verbs according to direct object in past tenses in Zazaki is another common feature of transitive and ditransitive verbs. Apart from indirective alignment, secundative is available in syntactically ergative languages, and neutral alignment is also available in some languages. Zazaki, which is morphologically an split ergative language, has an indirective alignment since it is syntactically accusative (Arslan 2016, 2017).

2. Recipient/Indirect Object Pronouns

In Zazaki, the recipient object pronouns are also used in intransitive verbs, but this does not add a new argument to the intransitive verb. The intransitive verb has one argument in any case. When these pronouns are added to transitive verbs, there is usually a position for a new valence and the verb becomes ditransitive. The recipient object pronouns used for the position of the recipient in ditransitive verbs are also a component of the infinitive of the verb. While the collective pronouns of the object pronouns are used for the direct object *pê*, *tê*, *cê*, the object pronouns giving the outer and inner meaning are used for the recipient object. Table 2.1 (Selcan 1998: 426) below shows the details of the pronouns.

Table 2.1. The semantic of recipient object pronouns

	/ê/	/ı/	/e/
/p/	pê	pı	pe
/t/	tê	tı	te
/c/	cê	cı	-
	collective	outer	inner

The indirect object pronouns, which vary according to their semantic meaning, are used in ditransitive sentences. These will be analyzed in detail. As *cı* is comprehensive, it can be used with a verb per se, while others need a particle. Most of the verb prefixes are used

with directional particles, but their functions are different. Two particles in the same style such as *pe*, *te* or *ra* and *ro* cannot be used together. Those with different functions in terms of content can be used together. In the following table 2.2 (Selcan 1998: 429), the combination of the prefixes is given on the one hand, and the motion directions of the directional particles are given on the other hand. One of the direction particles which is mostly used with indirect object is *ra*. As for *we*, it has no combination with any recipient pronouns.

Table 2.2. The combination of the verb prefixes

		Direction particles			
		 <i>ra</i>	 <i>ro</i>	 <i>de</i>	 <i>we(r)</i>
Recipient Object Pronouns	<i>pi</i>	+	+	-	-
	<i>ti</i>	+	+	-	-
	<i>ci</i>	+	-	-	-
	<i>pe</i>	-	-	+	-
	<i>te</i>	-	-	+	-

These pronouns cannot be used per se. They only function in connection with the verb that they come before. The recipient object pronouns (*ci*, *pi*, *ti*, *pe*, *te*) that appear as the verb prefixes are divided into two groups: Those that can be used per se (*ci*) and those that are used with a directional particle (*ci*, *pi*, *ti*, *pe*, *te*). Direct use of the recipient object whose information is previously shared between the sender-receiver means that the recipient object is known by the informant. For example, speech partners know what the recipient object is in the sentences *ae uxwe kerde lazeki (pi) ro* 'she washed the boy' *ey desteke kerde derzêni (ti) ra* 'he put the thread on the needle' even when the pronouns are used. In the examples below (2.1), the use of pronouns is also given.

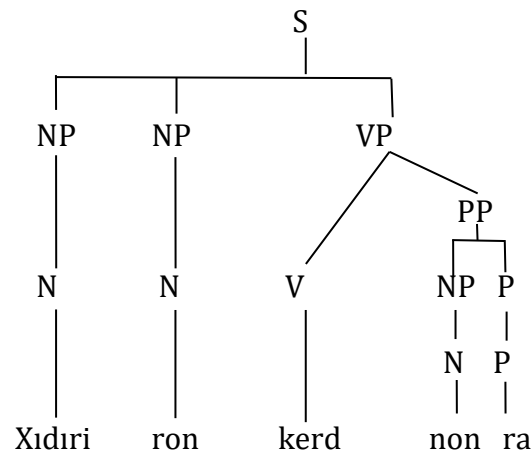
(2.1)

- a. Xıdiri ron kerd non ra → Xıdiri ron kerd *pi* ra
'Xıdır has greased bread'
- b. Heseni la kerd derzêni ra → Heseni la kerd *ti* ra
'Hesen threaded the needle'
- c. Çêneke po rê ho *ci* ra kerd → Çêneke porê ho *ci* ra kerd
'The girl cut her hair'
- d. Lazeki min kerd hard de → Lazeki min kerd *pe* de
'The boy pounded the nail into the ground'
- e. Pısiŋge oda de *ci* kerd → Pısiŋge *te* de *ci* kerd
'The cat defecated in the room'

As others can only make one combination with directional particles, the pronouns *pi* and *ti* (see Tab. 2.2) have most combinations. They can be used with vertical *ro* and horizontal

ra directional particles. *Pi* is when an actant reaches the surface of the recipient object (2.1a), whereas *ti* is passing into or through the recipient object (2.1b). The action at *ti* can also exit from the other side of the recipient object and continue. Unlike other pronouns, *ci* can both form an infinitive with a verb without a directional particle, *ci kerdene* 'to do in, to fill in', and make a combination with directional particles (2.1c). In some cases, *ti* is also used in the Southern dialect for *ci* used in the Northern dialect, as in *ci ra vatene* → *ti ra vatiş* "to say something to someone". These local differences do not cause any functional changes. Even in some accents of the Southern dialect, the pronoun *ci* makes the distinction between masculine, feminine and plural. *Ci* appears for masculine, *ca* for feminine, and *cin* for plural objects. This distinction does not appear in the Northern dialect. *Pe* and *te*, which can be used with particle *de*, cannot be used alone or with other directional particles. In *pe*, the action does not end on the surface of the recipient object but continues into it (2.1d). The particle *te* is used for the stationary state inside the object, while the particle *pe* refers to a motion directed towards the surface of the object. Since *te* is a part of the verb in some verbs, it does not leave its place to any objects.

Figure 2.1. The sentence structure with ditransitives

In the Northern dialect, the recipient pronouns do not differentiate genus, numerus and casus, but this distinction is made when personal pronouns are used for them. This distinction is clearly seen in the sentence *Xıdıri ron kerd ey ra* in the same sense for (2.1). The pronoun *ey* is the 3rd singular masculine in the oblique case. Furthermore, these recipient pronouns are used for NPs which are only 3rd singular and 3rd plural. *Pi ra* for *to ra* in the sentence *Piyê to çeket da ey ra* 'Your father put him on a jacket' cannot be used. Thus, it is usual to distinguish two basic types of ditransitive verbs: the verbs of change of possession (ditransitive proper such as 'give') and the verbs of change of location or caused motion such as 'send' (Malchukov 2010: 48).

There is no structural difference between Northern and Southern dialects in ditransitive verbs. While the same recipient pronouns are generally used in all Zazaki speaking regions, there is exceptionally the pronoun *ci*, which is used in different meanings, in the Northern dialect. Although the pronoun *ti* is used with some verbs in the Southern dialect for the pronoun *ci*, there is no syntactic change.

3.The Morphosyntax of Ditransitive Constructions

3.1.The Inflection Of Verbs And The Distribution Of Cases

S is defined as a subject of a intransitive verb. This is marked by nominative case in all tenses. The A which is the subject of a transitive and ditransitive verb is also marked by nominative case like S in present tense. When past tense is used, case changes occur in the arguments of transitive verbs. Since the object of the transitive verbs (Patient) and the object of the ditransitive verbs (Theme) are inflected with the verb, they become nominative. As for A, it becomes oblique. P and T are regularly marked by the oblique and placed preverbally, while R is always postverbal and never has agreement. Cases and agreements are given in tab. 3.1.

Table 3.1.Cases and verb inflections

Past Tense	Case		Inflection
verb	Nominative	Oblique	
intransitive	Subject		Subject
transitive	Patient	Agent	Patient
ditransitive	Theme	Agent Recipient	Theme

In Table 3.1 above, the distributions of cases and inflections are given by taking the past tense form of sentences into consideration. In present tense, the verb is inflected according to Subject and Agent, whereas Patient and Theme are directly linked to the verb in the past tense. Therefore, these constituents are marked by nominative case. Likewise, the Theme is marked by oblique case as well as the recipient in ditransitive verbs in the present tense. The thematic roles of verbs are also given in example (3.1). The agreement is not on the recipient in no case.

(2.1)

a. Kitab mekteb de waniya-Ø

book.NOM school.OBL in read_{PAST-3sgM}

SUBJECT ADJUNCT

‘The book was read in the school.’

b. Malim-i kitab-i wend-i

teacher-OBL book-PL.NOM read_{PAST-3pl}

AGENT PATIENT

‘The teacher (m) read the books.’

c. Malim-i kilit kerd-Ø çêver ra → Malim-i kilit kerd tı ra

teacher.OBL.M key.NOM do_{PAST-3sgM} door.OBL DP

AGENT THEME RECIPIENT

‘The teacher (m) put the key on the door.’

- d. Malime kitab da-∅ talebe-y → Malime kitab da cı
 teacher.OBL.F book.NOM give_{PAST}-3sgM student-OBL
 AGENT THEME RECIPIENT
 ‘The teacher (f) gave the book to the student.’

Directional particles *ra*, *ro*, *we* and *de* mark the constituents that they are used with as oblique case. But this is not the only reason why the R in (3.1c) is in oblique case. The R is also marked by oblique in (3.1d) when the recipient object is used alone without directional particles. As in the example *O şî çê* ‘he went home’, the use of any recipients in the sentence does not change the intransitiveness of the verb in (3.1a). This is because this adjunct constituent does not have a valence property. The distinction animate/inanimate is made in oblique case. While the animates receive the suffix /-i/, this suffix is not used for inanimate and becomes /-∅/. Besides, indirective structure (T = P, R) occurs when transitive (3.1b) and ditransitive (3.1c) (3.1d) are compared.

3.2. Passivization

While passivization occurs on Theme and Patient in Zazaki, it cannot occur on Recipient. This is called indirective passivization. Passivization occurs in three ways. (i) The /-i/ morpheme which is still found in Zaza language, remaining from the old Iranian languages historically, though it has been lost in many modern Iranian languages (ii) the auxiliary verb *amaene* and (iii) the copular verb (*biyaene*) that only passivizes the verb *kerdene*. Semantically and morphologically, it is not possible to passivize with the /-i/ suffix in some verbs. The auxiliary verb usually is used in these verbs. There are also cases in which (i) and (ii) are used as alternation, while (iii) is only possible in one case. *Derz-ıya-ene* and *des-t-ene amaene* are used as passive forms of the verb *des-t-ene* ‘to sew’, while the auxiliary verb is only used for the verb *ardene* ‘to bring’. This is because the verb *ariyaene* does not have a meaning. The passive roots of the verbs also form the root of the present tense. *Destene* ‘sew’, *derz-ıya-ene* ‘to be sewn’, *o derz-en-o* ‘he sews’. The examples of passivization are given below (3.2b), (3.2d), (3.2f).

(3.2)

- a. Heseni kemere est-e uşwe cı estene
 Heseni-OBL stone.NOM throw_{PAST}-3sgF water.OBL ‘to throw’
 AGENT THEME RECIPIENT
 ‘Hesen threw the stone into the water’.
- b. Kemere erz-ıy-e uşwe cı erzıyaene
 stone.NOM throw_{PAST}-PASS-3sgF water.OBL ‘to be thrown’
 SUBJECT ADJUNCT
 ‘The stone is threw into the water’.
- c. Hosta-y boax kerd dês ra pı ra kerdene
 constructor-OBL paint.NOM do_{PAST}.3sgM wall.OBL DIR ‘to put’
 AGENT THEME VERB RECIPIENT
 ‘The constructor put on the paint on the wall’.

- d. Boax bi dês ra pı ra biyaene
 paint.NOM be_{PAST-3sgM} wall.OBL DIR 'to be put'
 SUBJECT ADJUNCT
 'The paint was put on the wall'.
- e. Xıdırı dês boax kerd boax kerdene
 Xıdır-OBL wall.NOM paint do_{PAST.3sgM} 'to paint'
 AGENT PATIENT
 'Xıdır painted the wall'.
- f. Dês boax bi boax biyaene
 wall.NOM paint be_{PAST-3sgM} 'to be painted'
 SUBJECT
 'The wall was painted'.

All three forms of passivization cannot use with all verbs. The suffix /-i/ can be replaced by active suffixes like *-t*, *-n*, whereas the lexical auxiliary verb *amaene* is used as an alternation for the suffix /-i/. As for *biyaene*, it only appears for the active verb *kerdene*. Only active verbs can be passivized with the auxiliary verb (3.2b) (3.2d). The similarity between verbs can make it difficult to distinguish between Patient and Recipient. *Boax kerdene* is a transitive verb (3.2e), *boax pı ra kerdene* (3.2c) is a ditransitive verb. *Boax* in a transitive sentence (3.2e) is a component of the verb and belongs to the VP, while it functions as a direct object (3.2c) adjoining to the NP in a sentence with three arguments. As syntactic units, these elements have different functions. It is not normally possible for these elements to be replaced. When they change, the meaning of the sentence may collapse or the sentence may become completely meaningless. When the sentence *Xıdırı dês kerd boax* "Xıdır threw the wall in the paint" is compared to (3.2e), the difference in meaning becomes clear. *Xıdırı dês kerd boax* is structurally more close to (3.2a). The verb of both sentences is *cı kerdene* "to put in". Even if the sentence has a meaning after the change in the position of constituents, the number of valence will change. It is not allowed to change the position of constituents in ditransitive sentences except the verbs that take the prefixes *cı ra* and *cı rê* in Zazaki. The word order of these exceptional verbs is also different from usual ditransitive verbs. The word order of ditransitive A T V R, including *cı*, turns into the A T R V order only when used with combinations of *cı ra* and *cı rê*. It is possible to change the positions of the T and the R in this exceptional situation. Compared to (3.2a), *Heseni uxwe est-e kemere* 'Hesen threw water to the stone' has a completely different meaning. The meaning of the sentence after the replacement of the elements depends on the verb used in the sentence and its arguments. After the movement of the constituents, the meaning of the sentence depends on the verb and its arguments in the sentence.

3.3.Relativization

The relativization that occurs with the combination of the copular verb and the lexeme *ke* indicates the fetaures of a constituent. Since the lexeme *ke* has many different grammatical functions, the distinction should be made carefully. The lexeme *ke* which

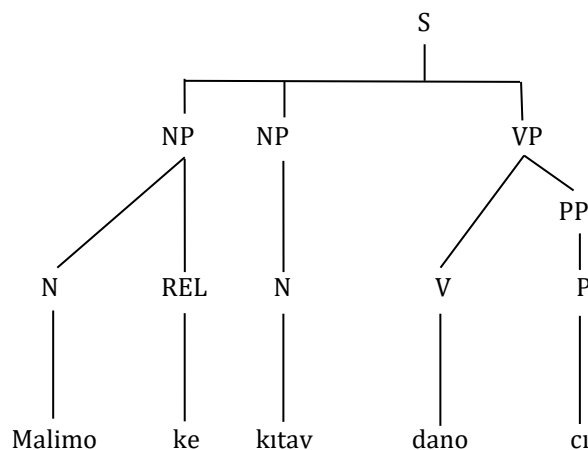
functions as a conjunction and a subjunctive mood particle is used with the verb *biyaene* for the relativization. The T and the R can be relativized in ditransitive sentences and the P in transitive sentences.

(3.3)

- a. Malim kitab da-n-o talebe-y
 teacher.NOM book.OBL give_{PRES-PRES-3sgM} student-OBL
 AGENT THEME RECIPIENT
 'The teacher gives the book to the student.'
- b. Malim-o ke kitab da-n-o ci
 teacher.NOM-COP.3SGM REL book.OBL give_{PRES-PRES-3sgM} TP.OBL
 'The teacher who gives the book to him.'
- c. Kitabo ke malim dano ci 'The book that the teacher gives to him.'
- d. Kitabo ke dino ci 'The book which is given to him.'
- e. Talebeo ke, malim kitab dano ci 'The student whom the teacher gives the book [REFERENCE].'
- f. Talebeo ke, kitab dino ci 'The student who is given the book [REFERENCE].'
- g. Malim kitab dano talebey ke, [] talebe biwano. 'The teacher gives the book to the student so that the student reads.'

Compared to (3.3b), the absence of copular verb in the sentence *Malim ke kitab dano ci* 'if the teacher gives the book to him', which has the same meaning with the sentence *Eke malim kitab dano ci*, has attributed the function of conjunction to *ke*. In (3.3d), the recipient object pronoun is a component of the verb. This is because it is in VP. If the relative pronoun appears in the NP, it also needs the copular verb for this function. Otherwise, it moves to the end of the phrase for the complement and provides the connection with the next clause (3.3g). There is no functional difference in passive structures (3.3d) (3.3f). Likewise, *ci* performs the same function as the reference constituent.

Figure 3.1. Relativization

3.4. Constituent Questions, Reflexivization, Reciprocalization

The ditransitive structure can be questioned with the interrogative pronouns *çi* or *kam*. If any sounds appear after *çi*, the sound /-k / or /-t / is added: *çi-k-o*, *çi-t-o* 'what is?'. It is also used the pronoun *se* for *çi* in the sentences that the verbs such as *çi ra vatene* 'to say someone' are used. The recipient pronoun can be replaced by the reciprocal pronoun *zumini* 'each other' or reflexive *xo/ho* 'self' in the verbs such as *çi ra vatene* 'to say someone' and *pı ra kuyaene* 'to hit someone, something' that the direct object as a null object is not mostly pronounced.

(3.4)

a. Lazeki uxwe kerde suse	<i>çi</i> kerdene 'to put'
'The boy put the water into the bottle.'	
b. Kami <i>çi</i> kerd <i>çık</i> '	
Who put what into what?'	
c. <i>Çı</i> bi suse '	<i>çi</i> biyaene 'to happen'
What happened to the bottle?'	
d. Gule Sefkani ra qesey vati	<i>çi</i> ra vatene 'to scold'
'Gule scolded Sefkan'.	
e. Ae ve ey ra zumini ra qesey vati	zumini ra vatene 'to scold each other'
'She and he scolded each other'.	
f. İne [] kuya zumini ra	zumini ra kuyaene 'to bump into'
'They bumped into each other'.	
g. İne i kuyay zumini ra	zumini ra kuyaene 'to bump into'
'They bumped them into each other'.	
h. İne i kuyay xo ra	xo ra kuyaene 'to bump into'
'They bumped them to themselves'.	
i. Ey torzên da xo ro 'He hit ax to himself'.	xo ro daene 'to hit'

Both the reciprocal and the reflexive pronoun can replace the recipient object pronoun according to the semantic content of the verbs that are combined with the recipient pronouns and the directional particles such as *pı ra* and *tı ro*. The reflexive pronoun generally requires a directional particle. The conversion from reciprocal (3.4g) to relativization (3.4h) occurs properly. Although these pronouns are used in the infinitive form in the verbs reciprocal (3.4g) and relativization (3.4h), (3.4i), the main verb is *pı ra kuyaene*. Thus, the contextual properties of the pronoun *pı* are automatically reflected in the reciprocal and relativization sentences.

3.5. Nominalization

The infinitive forms of all inflected verbs including ditransitive ones can be converted into a noun by combining through the NP and Ezafe 'genitive' in the sentence. There are two types of infinitives in Zazaki, one being feminine *kerdene* 'to do, to make' and the other

masculine *kerdiş* 'to do, to make'. These infinitives appear as alternations except in some specific cases in the Northern dialect. In the Southern dialect, only the masculine infinitive is used. If any suffixes appear after the feminine affix of the verb, this suffix drops and is replaced by /-Ø/. The suffix /-ê/ in the masculine and plural forms and the suffix /-a / in the feminine, provides the link: *Kerd-en-a* to 'your doing', *kerd-is-ê* to 'your doing' are semantically the same. The nominalization of the sentences in (3.4) are below.

(3.5) Nominalization

- a. [Lazeki] [uẁwe] [kerde suse] → [uẁwe cı kerdena lazeki]
 'The boy put the water into the bottle.'
 NP NP VP(V, NP) → NP
- b. [Gule] [[Sefkani ra] [qesey vati]] → [cı ra vatisê]
 'Gule scolded Sefkan.'
 NP VP (((PP(NP,P)) VP(NP,V)) → NP
- c. [Ae ve ey ra] [[zumini ra] [qesey vati]] → [zumini ra qesey vatisê ine]
 'She and he scolded each other.'
 PP (PP,PP) PP(NP,P) VP(NP,V) → NP
- d. İne kuya zumini ra → [zumini ra kuyaena/kuyayisê]
 'They bumped into each other.'
 NP VP (V PP(NP,P),) → NP

VP and NP turn into a NP by adjoining in nominalization. The recipient takes its position with the verb in the first position of Ezafe to be presented by *cı*. [Lazeki] (NP) [uẁwe] (NP) [kerde suse] (VP) nominalizes with [uẁwe cı kerdena lazeki] (NP). Reciprocal *zumini* or reflexive *xo/ho* may appear for *cı*. In other words, ditransitive verb becomes nominal and links with the suffix Ezafe to Agent. Thus, a new NP is formed.

4.Semantic Description

The word order in ditransitive verbs is normally A T V R. *Cı ra*, which has a peculiar feature and is used with benefactive verbs, precedes the verb because the starting position of its motion is the recipient object: A T R V. The word order in *cı ra vatene ve cı ra hesnaene* in these groups of verbs exceptionally becomes A R T V. The reason for this is that there is no physical action. In terms of semantic roles, one would say that 'give'-verbs take a recipient, while 'send'-verbs take a goal argument (Malchukov 2010: 48).

4.1.Outer Pronouns

Cı is also used for bidirectional motion, while *pı* and *tı* only have one directional motion from Theme to Recipient: T → R, R → T. While *pı* appears in the actions that end on the surface of the recipient, it is possible to continue the action in *cı* and *tı*.

a. *pı ra*: The motion that the A triggers with the T can continue for a while after it arrives on the surface of the R.

b. *pı ro*: The only difference from *pı ra* is that the direction of the motion is from top to bottom.

c. *tı ra*: It refers to the situation in which the Theme passes into or through the Recipient, passing the surface of the Recipient.

d. *tı ro*: The only difference from *tı ra* is that the direction of the motion is from top to down.

e. *cı ra*: There is a bidirectional motion: T → R, R → T.

(4.1)

- a. Pisinge mor lone ra vet-Ø cı ra vetene
 cat.OBL snake.NOM hole.OBL DIR take_{PAST-3sgM} off 'to say'
 AGENT THEME RECIPIENT
 'The cat took the snake out of the hole.'
- b. Xeyzane qolonya kerd-e dest-un-ê xo ra pı ra kerdene
 Xeyzane.OBL cologne.NOM do_{PAST-3sgF} hand-PL.OBL-EZ_{PL} REC DIR 'to drive, to apply'
 AGENT THEME RECIPIENT
 'Xeyzane applied cologne on her hands.'
- c. Moae uşwe kerd-e çêneke ro pı ro kerdene
 mother.OBL water.NOM do_{PAST-3sgF} girl.OBL DIR 'to pour off down'
 AGENT THEME RECIPIENT
 'The mother bathed the girl.'
- d. Ƙokıme desteke kerd-e derzêni ra tı ra kerdene
 old woman.OBL rope.NOM do_{PAST-3sgF} needle.OBL DIR 'to thread, to put in'
 AGENT THEME RECIPIENT
 'The old woman threaded the needle.'
- e. Dewız-u genım kerd-Ø patose ro tı ro kerdene
 villager-PL.OBL wheat.NOM do_{PAST-3sgF} machine.OBL DIR 'to throw down'
 AGENT THEME RECIPIENT
 'The peasants threw the wheat into the machine.'
- f. Ciranan xele da patose ru pı ru dayış
 neighbour-PL.OBL wheat.NOM give_{PAST-3sgF} machine.OBL DIR 'to throw, hit down'
 AGENT THEME RECIPIENT
 'The neighbours threw the wheat to the pest.'
- g. Kam-i [] tı ra va? tı ra vatiş
 who-OBL [] 2SG DIR say_{PAST-3sgF} 'to say'
 AGENT THEME RECIPIENT
 'Who said to you.'

Cı ra, which precedes the verb, both expresses bidirectional motion and allows some constituents to change their positions in the sentences that it is used. To compare (4.1a) *pisinge mor lone ra vet* does not make a semantic difference. The constituent of intonation only changes. *Pisinge mor lone ra vet* (4.1a) refers to an action from the recipient to the direct object. On the contrary, *Malimi talebeu ra çiye vat* ‘The teacher told something to students’ refers to an action from the direct object to the recipient. In the verb *tı ra vatış* (*cı ra vatene* in the Northern dialect), which is used differently in the Southern dialect, direct object is not used as in the Northern dialect. These types of the verbs with null objects are so common in Zazaki. Although the null object is not used in the sentence, the verb is inflected according to the null object, which is always 3sgM in the past tense.

4.2. Inner Pronouns

The pronouns *pe* and *te* which cannot be used with a verb and can only be combined with directional *de* mostly signify the locality as a thematic role. *Te de* is mostly used in intransitive verbs, whereas *pe de* appears in a few ditransitive sentences.

pe de: It refers to the situation where the theme goes beyond the surface of the recipient and passes into it.

te de: It is used for a closed area.

(4.2) Inside pronouns

- a. Mêse [] da-∅ çêneke de pe de daene
 bee.OBL [NOM] sting_{PAST-3SGM} girl.OBL DIR ‘to sting, to bite’
 AGENT THEME RECIPIENT
 ‘The bee stung the girl.’
- b. Doman-u suse de uşwe nê-verd-e te de verdaene
 child-PL.OBL bottle DIR water-NOM NEG-PAST-3SGF ‘to leave in’
 AGENT LOC THEME
 ‘The children left no water in the bottle.’

The prefix also functions as a direct object in some verbs: It can be seen in examples in the table 4.1 how the recipient object pronouns make a ditransitive verb by adding a valence to a transitive verb. The direct object is empty in the verbs such as *cı misnaene* ‘to show, to teach’ that only the recipient pronoun is used as a suffix in the infinitive. Any nouns that are semantically appropriate can fill this position: *derse cı misnaene* ‘to teach a lesson’. As for in some verbs such as *pe de daene* ‘to sting someone’, the direct object is literally null. Only in a grammatical analysis, it is understood that the direct object is metaphorically used as 3sgM. The direct object in the sentences with such verbs is never used explicitly. It is always null in these structures (4.1a).

Some transitive and ditransitive verbs that are similar to each other are distinguished from each other due to the syntactic structure of the sentence. The recipient object pronoun is also used in ditransitive verbs.

Sefkani kar kerd → kar kerdene ‘to work’, tr. (A,P)

‘Sefkan worked.’

Xıdırî Sefkani kerd kar → kar (cı) kerdene ‘to help someone get a job, ditr. (A,T,R)

'Xıdır helped Sefkan get a job.'

In the table 4.1 below, some transitive verbs are given along with ditransitive verbs to indicate the differences.

Table 3.1. Properties of ditransitive verbs

PREV	IO	DIR	DO	PREV	VERB	VAL	MEANING
	ci	rê	∅		ardene	3	to bring for someone
ero	ci		∅		ardene	3	to adapt someone/something
	ti	ro	∅		cınitene	3	to sop, to dip someone/something
				gos	daene	2	to hear
			veng		daene	2	to call someone
			∅	dêm	daene	2	to overturn someone, something
	ci		∅		daene	3	to give someone
	ci		poşti		daene	3	to support someone/something
	ci		veng		daene	3	to call someone
	ci		zere		daene	3	to fall in love
	pe	de	∅		daene	3	to sting someone
	pi	ro	∅		daene	3	to hit someone/something
	pi	ra	∅		daene	3	to dress up someone
ero	ci		∅		dardene	3	to trouble someone
	ci		∅		estene	3	to throw someone/something
	ci		∅		fiştene	3	to sting, to insert someone/something
era	ci		∅		fiştene	3	to burn fire
	ci	ra	∅		guretene	3	to receive, to buy
	pi	ra	∅		guretene	3	to wear something
	ci	ra	∅		hesnaene	3	to hear from someone
	ci	ra		has	kerdene	3	to love someone
	ci		∅		kerdene	3	to put into someone/something
	ci	ra	∅		kerdene	3	to snatch, cut off something
	ci	ra	∅	pers	kerdene	3	to ask someone
	pe	de	∅		kerdene	3	to sting something
	pi	ra	∅		kerdene	3	to rub someone/something
	ti	ro	∅		kerdene	3	to throw into someone/something
	ti	ra	∅		kerdene	3	to attach someone/something
	pi	ra	∅		kuyaene	3	to crash someone/something
	ci		∅		misnaene	3	to show someone
	ci	ro	gos		naene	3	to harken someone/something
	pi	ra	∅		naene	3	to touch, to contact someone/something
ede	ci		∅		pernaene	3	to sting something
	pi	ro	∅		pilosnaene	3	to wrap up someone/something
	ci		∅		risnaene	3	to sprinkle something
	ci		∅		sanaene	3	to crash, to bump something
	ci	ra	∅		vatene	3	to say, to tell someone
	ti	ra	∅		vatiş	3	to say, to tell someone/something
	ci	ra	∅		vetene	3	to extract something
	pi	ra	∅		zeleqnaene	3	to paste someone/something

Conclusion

Ditransitive verbs that causes a change of case in Zaza language do not allow the replacement of the constituents in the A T V R order. In ditransitive verbs where the direction of the motion is from Recipient to Theme, the constituents are ordered in the A T R V fashion. It is possible that the T and the R replace their positions in such sentences, and this replacement does not change the meaning of the sentence. There may be a difference only in the emphasized constituent. Regardless of whether the verb is transitive or intransitive, indirect objects, that is recipient, are always marked by oblique case. The recipient has no valence in intransitive verbs, but it is a requisite constituent in ditransitive verbs.

The recipient object pronouns used to represent the recipient are combined with verbs in connection with their semantic content. These pronouns can make the meaning of the verb specific: *kerdene* 'to do', *ci kerdene* 'to do inside'. Furthermore, they can attribute a completely different meaning to the verb: *daene* 'to give' → *pi ra daene* 'to dress up someone'.

Although some recipient object pronouns are used in different meanings in the Southern dialect, they do not change the ditransitive feature of the verb. Semantic and morphological differences do not affect syntax.

Abbreviations

A: Agent, DIR: Directional, ditr.: ditransitive, DO: Direct object, int.: intransitive, IO: Indirect object, LOC: local, NOM: Nominative, Ø: Zero morpheme, OBL: Oblique, P: Patient, PL: Plural, pl: plural, PRES: Present, PREV: Preverbal, PRON: Pronoun, R: Recipient, SG: Singular, sg: singular, T: Theme, tr.: transitive, V: Verb, VAL: Valence.

Kaynakça

- Arslan, İlyas. "Partikeln in Zazaki". Unpublished master thesis: Köln: Universität zu Köln. 2007. https://www.academia.edu/45028958/Partikeln_im_Zazaki.
- Arslan, İlyas. "Ergativität und Verbfunktionalität in der Zaza Sprache". PhD Thesis: Düsseldorf: Universität Düsseldorf. 2016. https://docserv.uni-duesseldorf.de/servlets/DerivateServlet/Derivate-39270/Arslan_Dissertation_Submit_Bib_A1.pdf.
- Arslan, İlyas. "Zaza Dilindeki ergatif sistemin tarihi gelişimi". *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4(8) (2017): 63-87.
- Durscheid, Christa. Verbsyntax und Rollensemantik. In *Deutsche Sprache: ds; Zeitschrift für Theorie, Praxis, Dokumentation*. 29(2) (2001): 176-185.
- Faghiri, Pegah & Samvelian, Pollet & Hemforth, Barbara. "Accessibility and Word Order: The Case of Ditransitive Constructions in Persian". In Stefan Müller (Ed.): *Proceedings of the 21st International Conference on Head-Driven Phrase Structure Grammar*, University at Buffalo (pp. 217-237). Stanford, CA: CSLI Publications. 2014.
- Malchukov, Andrej, Haspelmath, Martin and Comrie, Bernard. *Studies in Ditransitive Constructions: A Comparative Handbook*, Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 2010. <https://doi.org/10.1515/9783110220377>
- Haspelmath, Martin. "Ditransitive constructions: Towards a new Role and Reference Grammar account?" In *Investigations of the Syntax-Semantics-Pragmatics Interface*. Ed. Van Valin, R Jr., 75-100 (2008). 10.1075/slcs.105.09has.
- Haspelmath, Martin. "Ditransitive constructions". In *Annu. Rev. of Linguist.* 1 (2015):19-41 <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev-linguist-030514-125204>.
- Plank, Frans. Direkte indirekte Objekte. Oder: Was uns lehren lehrt. *Leuvense Bijdragen* 76. (1987): 37-61.
- Selcan, Zülfü. *Grammatik der Zaza-Sprache: Nord-Dialekt (Dersim-Dialekt)*. Berlin: Wissenschaft & Technik. 1998.
- Van Valin, Robert D., Jr. "The Role and Reference Grammar Analysis of Three-Places Predicates". *Suvremena Lingvistika* 33.1.63. 2007: 31-64.

Ak Parti ve Kadınların Siyasal Temsili

The Justice and Development Party (JDP) and Women's Political Representation

Mezher YÜKSEL

Dr. Öğr. üyesi Kırıkkale Üniversitesi,
Fen - Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
mezheryüksel@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0001-9153-2261>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Yüksel, Mezher. "Ak Parti ve Kadınların Siyasal Temsili". Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 2 (Ekim 2021): 99-118.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.955476>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 21.06.2021
Kabul Tarihi/Date Accepted: 12.10.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2021 (Ekim/October)

15. yıl

AK Parti ve Kadınların Siyasal Temsili

Öz

Bu çalışmanın amacı, AK Parti'nin kadınların siyasal temsili konusundaki yaklaşımını ve Türkiye'de kadınların parlamentoda temsilindeki rolünü tartışmaktır. Çalışmanın temel varsayımı, AK Parti'nin toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyet eşitliği konusunda muhafazakâr bir anlayışa sahip olmasına ve kota benzeri pozitif ayrımcılık stratejilerine eleştirel yaklaşmasına karşın kadınların siyasal katılımı ve temsili bakımından görece liberal bir yaklaşım benimsediğidir. Dahası 2002 sonrası dönemde parlamentonun cinsiyet kompozisyonunun kadınlar lehine değişmesinde ve taşranın temsilinde kadınların artan görünürlüğünde AK Parti'nin önemli bir katkısı vardır. Bu çerçevede ilk olarak AK Parti'nin siyasi kimliği ve siyasal yelpazedeki yeri konusunda bir değerlendirme yapılmaktadır. Daha sonra genel olarak kadın politikası daha özeldir ise kadınların siyasete aktif katılımı ve siyasal temsili konusundaki yaklaşımı ele alınmaktadır. Ayrıca AK Parti ile önceki dönemler ve diğer siyasi partiler arasında yapılacak bir karşılaştırma ile aralarındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmaktadır. Son olarak bu çalışma, Türkiye'de kadınların siyasal temsilinde siyasi partilerin rolüne ilişkin tartışmalara katkıda bulunmayı da hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Siyasal Temsil, Kadın.

The Justice and Development Party (JDP) and Women's Political Representation

Abstract

This study aims to discuss the Justice and Development Party's approach regarding women's political representation and its role in women's representation in the Parliament in Turkey. The main argument in this study is as follows: despite the fact that the JDP adopts a conservative approach concerning gender roles and gender equality and it has a critical attitude towards affirmative action strategies such as quota system, the JDP has a relatively liberal approach regarding women's political participation and representation. Moreover, from 2002 onward, the JDP has had its significant share in the changing gender profile of the Parliament in a way that favors women's political representation. Likewise it has contributed to women's increasing visibility in the representation of the countryside. This article first provides an assessment of the JDP's political identity and its position in the political spectrum. Then, it goes into its women policy, in general; and its approach concerning women's active participation in politics and their political representation, in particular. By highlighting the differences between earlier periods as well as the rival political parties of the JDP, this article reveals the similarities and differences between the JDP and other political parties. Lastly, this study also contributes to the existing scholarship on the role of political parties in women's political representation in Turkey.

Key words: Justice and Development Party (JDP), Political Representation, Woman.

Giriş

Dünyada kadın hareketinin tarihsel gelişiminde siyasal temsile ilişkin taleplerin özel bir yeri vardır. On dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyılın ilk yarısına kadar geçen dönemde seçme ve seçilme hakkı için verilen mücadele günümüzde yerini daha fazla siyasal temsil talebiyle verilen mücadeleye bırakmıştır (Çakır, 2013). Dahası kadınların siyasal temsili gelişmişlik göstergesi olarak kabul edilmekte, başta ulusal parlamentolar olmak üzere bütün siyasal karar süreçlerinde kadınların katılım ve temsilini arttırmak üzere çeşitli pozitif ayrımcılık stratejileri işletilmektedir. Bunların başında dünyada seksenden fazla ülkede farklı oranlarda uygulanmakta olan kota gelmektedir (Dahlerup - Freidenvall, 2005; Lovenduski, 2005; Yaraman, 2015). Birleşmiş Milletler (BM), üye ülkelerden yüzde otuz kadın temsilini asgari temsil eşiği olarak benimsemelerini istemiş ve bu hedefin dünya çapında uygulanmasını desteklemeye ve izlemeye başlamıştır (Sancar-Üşür, 2008, 258). Bu çabaların sonucu olarak 1995 yılında dünya parlamentolarında yüzde on olan kadın oranı 2021 yılında yüzde yirmi beşin üstüne çıkmıştır (IPU, 2021). Bununla birlikte kadın temsil oranlarının öngörülen hedeflerin altında olduğu açıktır.

Dünyadaki örnekler ile benzer şekilde Türkiye’de de kadın hareketi tarihinde siyasal temsile ilişkin taleplerin ve bu alanda verilen mücadelenin önemli bir yeri vardır (Çakır, 2016; Çaha, 1996). Bir yanda kadınların bu alandaki mücadelesi bir yandan da Cumhuriyet’in kurucu seçkinlerinin kadınların siyasal-toplumsal yaşama katılmalarını çağdaşlaşmanın gereği görmelerinin bir sonucu olarak kadınlar görece erken bir tarihte seçme ve seçilme hakkını elde etmişlerdir (Güneş-Ayata, 1998; Kadioğlu, 1999; Tekeli, 1982; Yaraman, 2015). Diğer bir ifade ile Cumhuriyet’in erken döneminde kadınların yasal haklarını kazanmalarında kadın aktivizminin önemli katkısı olmakla birlikte bu alanda belirleyici aktör devlet olmuştur (Güneş-Ayata - Tütüncü, 2008, 462). Bu durum tek parti döneminde kadın hakları alanında hayata geçirilen düzenlemelerin bazı araştırmacılar tarafından “devlet feminizmi” şeklinde değerlendirmesine neden olmuştur (White, 2003). 1930 yılı yerel seçimlerinde, dört yıl sonra ise genel seçimlerde kadınlar seçme ve seçilme hakkını kazanmıştır (Çakır, 2013, 103-104). Bununla birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) kadın temsil oranları, gelişmiş ülkelerin ve BM’nin hedeflerinin oldukça gerisindedir. Kadınların ilk defa parlamentoya seçildikleri 1935 yılında yüzde dördün üstünde olan temsil oranı sonraki seçimlerde düzenli olarak azalmış, çok partili yaşama geçildikten sonra da düşük temsil uzun süre devam etmiştir (TÜİK, 2011, 5). Uluslararası parlamentolar birliği verilerine göre 2021 yılı itibarıyla Türkiye ulusal parlamentoda kadın temsil oranı bakımından 191 ülke arasında 129. sıradadır (IPU, 2021).

Öte yandan kadınların TBMM’de temsilinde 1990’larda başlayan ve 2000 sonrasında da belirginleşen görece bir artış söz konusudur. 1995’te yüzde ikinin biraz üstünde olan kadın vekil oranı 2007’de yüzde dokuza (TÜİK, 2011, 5) 2018 yılında yapılan son seçimlerde ise yüzde on yedinin üstüne çıkmıştır (TBMM, 2021). Söz konusu artışta kuşkusuz en önemli pay kadın hareketine aittir. Aralarındaki ideolojik-politik farklılık ve çeşitliliğe karşılık kadın örgütleri, yerel ve ulusal düzeyde tüm karar organlarında daha fazla kadın temsili talebiyle büyük bir

mücadele vermiştir. Bu mücadelenin en çok bilinen aktörü, kurulduğu 1997 yılından itibaren yaptığı araştırmalar ve kamuoyu oluşturma çabalarıyla gündeme gelen Kadın Adayları Destekleme Derneği'dir (Ka-Der). Kadınların parlamentodaki görünürlüğünün artmasında, siyasi partilerin kadın politikalarında meydana gelen ve aday listelerinin cinsiyet kompozisyonunun kadınlar lehine değişmesinde ifadesini bulan gelişmenin de rolü vardır. Ayrıca, BM öncülüğünde kadınların siyasal katılım ve temsili artırılmaya yönelik olarak uluslararası düzeyde sürdürülen çabaların yanı sıra Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyelik süreci gibi uluslararası gelişmelerin de söz konusu artışta etkisi vardır.

Esasen kadınların siyasal temsili; seçim sistemi (Norris, 2004), siyasi partilerin kadın politikaları ve aday belirleme yöntemleri ile seçim listelerini oluşturmadaki tercihleri (Sancar, 2018, 77; Demir, 2015), siyaseti daha ziyade erkeklere özgü olduğunu varsayan siyasal ve toplumsal kültür (Deniz, 2019; Kalaycıoğlu, 1983) ve kadınların siyasete görece ilgisiz oluşu (Talışlı, 1996; Kalaycıoğlu ve Toprak, 2004) gibi bir dizi faktör rol oynamaktadır. Öte yandan Türkiye'de kadınların parlamentoda temsili tarihsel seyri incelendiğinde parlamentonun cinsiyet kompozisyonunun oluşmasında siyasi partilerin rolünün belirleyici olduğu görülmektedir. Bunun en iyi örneği kadınların görece yüksek temsil oranlarıyla mecliste yer aldıkları tek parti dönemidir. Seçim listelerinin parti merkezinde lider kadro tarafından bizzat belirlendiği (Uyar, 1999; Koçak, 2005) bu dönemde mecliste yer alacak kadın vekil sayısı da aynı şekilde kararlaştırılmış (Çakır, 2013, 123-124) ve kadınların görece yüksek oranda temsil edilmesi sağlanmıştır.

Siyasi partilerin rolünü 2002 sonrası dönemde kadın temsilci oranında yaşanan artışta da gözlemlemek mümkündür. TBMM'de temsil edilen partilerin aday listelerindeki kadın aday oranlarındaki artışa paralel olarak kadın vekil oranlarında da artış meydana gelmiştir. Örneğin, AK Parti'nin 2002 seçimlerinde yüzde altı olan kadın aday oranı 2007'de yüzde on bire Haziran 2015 seçimlerinde yüzde on sekize ve 2018 seçimlerinde ise yüzde yirmi bire çıkmıştır (Sancar, 2018, 78, 82; YSK, 2021). Diğer partiler için de benzer bir eğilim söz konusudur. Ana muhalefet partisi CHP'nin 2002'de yüzde sekiz olan kadın aday oranı sonraki seçimlerde düzenli artışlar görerek 2018 yılında yüzde yirmi ikinin üstüne çıkmıştır. TBMM'de kadın temsili artmasında aday listelerinde kadınlara en fazla yer veren parti olan HDP'nin rolünü özellikle belirtmek gerekir. HDP'nin aday listelerinde kadın oranı; Haziran 2015 seçimlerinde yüzde kırk beş, 2018 seçimlerinde ise yüzde otuz sekizdir (YSK, 2021). Söz konusu gelişmelerin sonucunda 2002 yılında yüzde beşin altında olan TBMM'deki kadın temsil oranı sonraki seçim dönemlerinde düzenli artışlar görerek 2018 yılına gelindiğinde yüzde on yedinin üstüne çıkmıştır (YSK, 2021).

Bu çalışmanın amacı, AK Parti'nin kadınların siyasete katılımı ve parlamentoda temsiline ilişkin yaklaşımını kadın politikası ile ilişkisi içerisinde tartışmaktır. Çalışmanın temel iddiası, AK Parti'nin toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyet eşitliği konusunda muhafazakâr bir anlayışa sahip olmakla birlikte kadınların siyasete katılımı ve siyasal temsili bakımından görece liberal bir politika izlediğidir. "Fıtratta farklılık fırsatta eşitlik" şeklinde özetlenebilecek bir anlayış temelinde cinsiyet eşitliğini reddeden AK Parti, kadınların siyasette daha fazla temsili öngören kota ve benzeri pozitif ayrımcı strateji ve mekanizmalara da mesafeli

yaklaşmaktadır. Bununla birlikte gerek devamı olduğu merkez sağ partiler gerekse içinden geldiği Milli Görüş geleneği partilerinden, kadınların siyasette daha fazla temsil edilmesine yaptığı katkı ile de farklılaşmaktadır. Bu çerçevede 2002 sonrası dönemde kadınların parlamentoda temsil oranlarının artmasında ve taşranın kadınlar tarafından daha fazla temsil edilmesinde AK Parti'nin önemli rolü vardır.

Bu çalışmada ilk olarak AK Parti'nin siyasi kimliği ve siyasal yelpazedeki yeri konusunda bir değerlendirme yapılacaktır. Daha sonra parti programı, tüzüğü ve seçim beyannameleri gibi belgeler ile AK Parti hükümetlerinin yasama faaliyetleri kapsamında hayata geçirdiği düzenlemeler ve uygulamalar incelenerek genel olarak kadın politikası daha özeldir ise kadınların siyasal temsili konusundaki yaklaşımı değerlendirilecektir. Bunun yanı sıra önceki dönemler ve diğer siyasi partiler ile karşılaştırmalar yapılarak benzerlik ve farklılıklar ile süreklilik ve özgüllükler ortaya konulacaktır. Bu çalışma ayrıca Türkiye'de kadınların parlamentoda temsilinde siyasi partilerin rolüne dair tartışmalara katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Son olarak, 2018 genel seçimleri sonunda AK Parti üyesi olarak TBMM'ye giren kadın vekillere ait başta demografik bilgiler olmak üzere seçim bölgesi, meslek bilgisi ve seçilmeden önce yapılan işler vb. verilerden hareketle kadınların siyasal temsilinde sosyal, kültürel ve siyasal kaynakların önemine dair bir değerlendirme yapılmaktadır.

1. AK Parti: Neoliberal ve Muhafazakâr

2001 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan Fazilet Partisi'nin (FP) içinde yenilikçiler olarak tanımlanan bir grup tarafından kurulan AK Parti, ertesi yıl yapılan genel seçimlerde iktidara geldi. Daha sonra yapılan bütün seçimlerde de birinci olarak çok partili dönemde aralıksız en uzun süre iktidarda kalan parti oldu. Birçok araştırmacının da işaret ettiği üzere siyasi kimliği ve siyasal yelpazedeki yeri bakımından AK Parti İslamcı kökenlere sahip milliyetçi-muhafazakâr ve neoliberal bir merkez sağ partidir (Uzgel, 2013; Coşar - Yücesan-Özdemir, 2014; Koray, 2015; Dedeoğlu, 2015). Parti ileri gelenleri de partinin kimliğini muhafazakâr demokrat olarak tanımlamakta (Erdoğan, 2004; Akdoğan, 2004, 18) ve Demokrat Parti (DP) ile Anavatan Partisi'nin (ANAP) devamı olarak siyasal yelpazede merkez sağda konumlandırırmaktadır.

Öte yandan yirmi yıla yaklaşan iktidarı boyunca sosyo-politik söylemleri ve izlediği politikalar bakımından AK Parti'nin dalgalı ve zaman zaman çelişkili bir görünüm sergilediğini belirtmek gerekir. Örneğin, kimi zaman liberal vatandaşlık anlayışını benimsemiş gibi görünürken milli eğitim politikasını belirgin bir biçimde milliyetçi bir çizgide kuran da (Coşar, 2014, 74-75) kadınlar ile erkeklerin eşit olmadıklarına dair kesin tavrına karşın Cumhuriyet tarihinin en eşitlikçi bazı değişikliklerin yasalaşmasını sağlayan da (Bora, 2012, 59) AK Parti'dir. Kendi içinde birbiriyle çelişen söylem ve uygulamalarının yanı sıra yirmi yıla yaklaşan kesintisiz iktidarı da yekpare bir görünümünden uzaktır. İktidarının ilk iki döneminde kısmen AB ile üyelik sürecinin de etkisiyle daha reformcu ve liberal bir çizgidedir. Ancak 2010 yılındaki anayasa değişikliği ve bir yıl sonra yapılan genel seçimlerde alınan yüzde ellilik seçim başarısının ardından iktidarını konsolide eden AK Parti, üçüncü döneminden itibaren çeşitli iç ve dış gelişmelerin de etkisi ile daha muhafazakâr,

otoriter ve merkezîyetçi bir siyasal çizgiye kaymıştır (Tokdoğan, 2020; Ünal Çınar, 2020).

Açık referans kaynaklarından olmasa da İslamcılık AK Parti'nin siyasal kimliğinin tartışmaya açık bileşeni olmuştur. Bunun temel nedeni kurucu liderlerinin İslamcı kökenleri ve Milli Görüş geleneğinden gelmiş olmalarıdır. Parti ileri gelenlerinin "Millî Görüş gömleğini çıkardık, yeni bir partiyiz" biçiminde özetlenen reddi miras türü açıklamalarına rağmen bu tavır, özellikle kuruluş evresinde ve iktidarının ilk dönemlerinde yaygın olan bir değerlendirmedir. Öyle ki, AK Parti aralarında askeri ve adli bürokrasinin de olduğu laik ve ulusalcı çevreler tarafından sisteme yönelen bir tehdit olarak gösterilerek, eleştirilerin ve toplumsal muhalefetin hedefi olmuştur. Nitekim 2007 yılında Cumhuriyet Mitingleri olarak bilinen kitlesel katılımlı gösteriler yapılmış ve Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından Anayasa Mahkemesi'nde AK Parti'ye kapatma davası açılmıştır. İlginç bir şekilde içinden geldiği Millî Görüş çevreleri tarafından ise davayı (İslamcılık) terk etmekle itham edilmiştir (Çiğdem, 2014, 12). Bununla birlikte AK Parti'nin İslamcılığı, toplumun yukarıdan aşağıya İslamlaştırılmasını hedefleyen radikal İslamcı hareketlerden ziyade "birçoğu merkez sağ partiler tarafından da dile getirilebilecek talep ve söylemlerden" (Çınar, 2013, 314) ibarettir.

Seçimlerdeki başarısı ve elde ettiği seçmen desteğinin de etkisiyle AK Parti'nin İslamcı yönü zamanla daha az vurgulanır olmuştur. Öte yandan İstanbul-Taksim'e camii yapılması, Ayasofya'nın camii olarak tekrar ibadete açılması, İstanbul Sözleşmesi'nden çıkılması gibi uygulamalar ile kamu kurumlarında başörtüsünün serbest kılınması, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne (TSK) subay ve astsubay yetiştiren Harp Okulları ile Astsubay Yüksekokullarına giriş yönetmeliğinde bulunan irticai ve bölücü görüşleri benimsememiş veya bu faaliyetlere karışmamış olmak şartının kaldırılması gibi düzenlemeler dönem dönem laik çevreler tarafından AK Parti'nin İslamcı ajandasının tezahürleri olarak eleştiriye konu olmuştur. Kısacası, AK Parti'nin İslamcılığı, devlet nizamının ve siyasal-toplumsal düzenin İslami kurallara göre oluşturulmasını öngören bir anlayıştan ziyade günlük yaşamın biçimsel bakımdan İslamlaştırılmasını isteyen bir yaklaşımdır. Bu haliyle İslamcılık AK Parti'nin muhafazakârlığının güçlü kaynaklarından birisidir.

Millî Görüş mirasını ve İslamcı nitelemesini kabul etmedeki isteksizliğin aksine AK Parti muhafazakâr tanımlamasını kabul etmekte ve benimsemektedir. Muhafazakârlığı yerel ile evrenseli sentezleyen, yeniliğe ve değişime açık, statükoyu, mevcut kurum ve ilişkilerin korunmasını değil, bazı değerlerin korunmasını esas alan bir muhafazakârlık olarak tanımlayan Erdoğan, Parti'nin amacını da toplumda derin bir şekilde yer etmiş yerel değerleri evrensel muhafazakâr siyasal gelenekle yeniden üretmek olarak ortaya koymaktadır (Erdoğan, 2004). AK Parti'nin muhafazakârlığı bir ucu İslamcılık diğer ucu milliyetçilik olan bir sarkacın üzerinde salınmakta olup İslami olan ile millî olanın birlikteliğinden doğan bir muhafazakârlıktır. Bir araştırmacının vurguladığı üzere: "Bu yeni ideoloji devletin sınırlı bir role sahip olmasını, radikal olmaktan çok tedrici bir toplumsal değişim sürecini, aile ve geleneksel değerlerin göz önüne alınmasını savunmaktadır. (...) İslamcılık bu yeni kavrayışta bir referans noktası değildi ama AKP'nin muhafazakârlığını tanımlamada özel bir yere sahipti" (Uzgel, 2013, 22). Parti'nin muhafazakâr kimliği özellikle kültürel alanda izlenen

politikalarda öne çıkmaktadır. Buna karşılık ekonomi politikalarında neoliberal bir anlayışa sahiptir ve birbiriyle uyumsuz gibi görünen bu iki anlayışı (muhafazakârlık ve neoliberalizm) pragmatik bir biçimde bir arada temsil edebilmektedir.

AK Parti, birçok araştırmacının da vurguladığı üzere, Türkiye’de 1980 sonrası dönemde egemen olan neoliberal siyasal geleneğin devamı niteliğine sahip bir partidir. Nitekim partinin programında da belirtildiği üzere: “tüm kurum ve kurallarıyla işleyen bir piyasa ekonomisinden yanadır. Devletin ilke olarak her türlü ekonomik faaliyetin dışında olmasını benimsemekte ve devletin ekonomideki işlevini ise düzenleyici ve denetleyici olarak tanımlamaktadır” (AK Parti, 2021). Dahası finans kapitalin küresel düzeyde işleyişine tâbi olmaktan ve onun taşıyıcısı Avrupa Birliği (AB), Dünya Bankası (DB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kurumlar ve aktörler ile ilişkilerin sürdürülmesinden yanadır. Bu çerçevede küreselleşmenin getirdiği yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesini savunur ve özelleştirmeyi daha rasyonel bir ekonomik yapının oluşması için araç olarak görür ve yabancı sermayenin ekonominin gelişmesine katkıda bulunacağına inanır (AK Parti, 2021). Esasen Milli Görüş gömleğinin çıkarılması metaforu ile vurgulanan ideolojik değişim, İslamcılığın terk edilmesi kadar Batı karşıtı ve devletçi kalkınmacı anlayışın da terk edilmesini ifade etmektedir. Kısacası AK Parti, İslamcı-milliyetçi temellere dayalı muhafazakârlık ile neoliberalizmin sentezini içeren bir merkez sağ parti olarak karakterize edilebilir.

2. Fıtratta Farklılık, Fırsatta Eşitlik: AK Parti’nin Kadın Politikası

AK Parti’nin kadın politikası liberal eğilimler içermekle birlikte belirgin biçimde onun muhafazakâr kimliğini yansıtmaktadır. Söz konusu politikanın öne çıkan temel özellikleri arasında *fıtratta farklılık fırsatla eşitlik* olarak özetlenebilecek ilke başta gelmektedir. Kadın ile erkeğin eşit olmadığı savunulmakta, toplumsal cinsiyet eşitliğini esas alan taleplere ise mesafeli yaklaşılmaktadır. Parti programında; eğitimden şiddete, töre cinayetlerinden yoksulluğa, sivil toplum örgütlenmesinden siyasete katılıma geniş bir yelpazede kadınların sorunlarına işaret edilmesine ve çözüm hedefleri öngörülmesine karşılık (AK Parti, 2021) toplumsal cinsiyet eşitliği ifadesine yer verilmemektedir. Diğer bir ifadeyle başta parti programı olmak üzere temel belgelerde ve politik söylemde kadın meselelerine yaygın biçimde yer verilse de kadın perspektifine yer yoktur. Bazı araştırmacılar AK Parti’nin kadın meselelerindeki muhafazakâr tutumunun onun İslamcı kökenlerinden ziyade Türkiye’deki hemen hemen bütün politik eğilimlere nüfuz eden erkek-egemen yapıdan kaynaklandığını savunmaktadır (Yeğenoğlu - Coşar, 2014, 159).

Parti ileri gelenlerine göre kadın ile erkek doğaları gereği eşit değildir. Nitekim partiye yakın bir kadın derneği (Kadın ve Demokrasi Derneği-KADEM) tarafından düzenlenen I. Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi’nde konuşan Erdoğan şunları kaydetmektedir: “kadın ile erkeğin tabiatı farklıdır, kadınların ihtiyacı olan eşitlik değil eş değer olabilmektir. Kadınların hak mücadelesi birçok gelişmiş ülkede belli kalıplara hapsolmüştür. Kadınların hak mücadelesi eşitliğe takılmakta ve adaleti ıskalamaktadır” (BBC, 2021). Bu anlayış sadece söylem düzeyinde değil, aynı zamanda uygulamalara da yansımaktadır. Bunun en çarpıcı örneği toplumsal

cinsiyet eşitliğini garanti altına almak amacıyla 2009 yılında TBMM’de kurulan komisyonun isminin belirlenmesi sürecinde ortaya çıkmıştır. Kadın örgütlerinin itirazlarına rağmen komisyona Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu ismi verilmiştir (Yeğenoğlu - Coşar, 2014, 160).

Fıtratta farklılığa yapılan vurguya aileyi merkeze alan bir toplum anlayışı ve kadının aile içi geleneksel rollerinin yüceltilmesi eşlik etmektedir. Bu itibarla AK Parti’nin kadın politikası güçlü İslami-muhafazakâr referanslar ile donatılmış bir şekilde aileyi esas alan bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Parti’nin kurucu lideri Erdoğan; “bizim dinimiz kadına bir makam vermiş, annelik makamı. Anneye bir makam daha vermiş. Cenneti ayakları altına sermiş. Babanın değil, annenin ayakları altına koymuş” diyerek kadınların annelik rolünün dinsel kaynaklı kutsallığını vurgulamaktadır. Dahası “inançlı bir insan kadına şiddet uygulamaz” diyerek kadına yönelik şiddeti ve kadın cinayetlerini de dinsel referanslarla ele almaktadır (BBC, 2021). Aile, geleneğin ve toplumsal değerlerin taşıyıcısı ve toplumun temel kurumudur. Kadın aile ile birlikte anılmakta ve aile içinde anne ve eş olarak üstlendiği geleneksel rollerle birlikte ele alınmaktadır. Dahası kadınların yaşadığı sorunlar ile bunların çözümü de bu çerçevede değerlendirilmektedir. Nitekim parti programında şu ifadeler yer verilmektedir: “kadınlar sadece toplumumuzun yarısını oluşturdukları için değil her şeyden önce birey ve sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde birinci derecede etkin oldukları için yılların ihmali sonucu biriken her türlü sorunlarıyla ilgilenilmesi partimizin öncelik verdiği bir konudur.” Kadının bireyliği anne ve eş rolleriyle aileye koşullanmıştır. Bu durum kadınların siyasal, ekonomik ve kültürel bağlamda kamusal katılımlarının önünde bir engel oluşturmaz; daha ziyade aile ile ilgili sorumlulukların yerine getirilmesini, kadınların kamusal katılımları için birincil şart olarak ortaya koymaktadır (Yeğenoğlu - Coşar, 2014, 180).

Nitekim bu durum kadın milletvekillerinin medeni duruma göre dağılımına da yansımıştır. Çeşitli araştırmacıların da vurguladığı üzere, evli olmak erkekler için bir avantaj iken kadınlar için genellikle aktif siyasete katılımı zorlaştıran bir faktör olduğundan (Tekeli, 1982; Çakır, 2013) evli kadın vekil oranı düşüktür. Bununla birlikte 2002 sonrası dönemde evli kadın milletvekillerinin oranında görece bir artış meydana gelmiş olmasında AK Partili kadın vekillerin belirleyici olduğunu iddia etmek mümkün görünmektedir. Zira AK Parti, TBMM’deki kadın vekillerin ortalamasının üstünde bir oran ile evli kadın vekile ev sahipliği yapmaktadır. 2002-2018 arası dönemde TBMM’ye seçilen AK Partili kadın vekillerin yüzde yetmiş beşten fazlası evlidir.

Parti programında aile, toplumun temeli ve toplumsal dayanışmanın kaynağı olarak anılmakta ve aile merkezli politikalara öncelik verileceği beyan edilmektedir (AK Parti, 2021). Dahası, aile kurmak çeşitli mekanizmalarla teşvik edilmekte, aileyi korumak üzere çok boyutlu tedbirler ve uygulamalar hayata geçirilmektedir. İlk defa evleneceklerden, aranan şartları haiz kişilere devlet destekli faizsiz evlilik kredisi verilmekte ve de çeyiz hesabı açarak evlilik için tasarruf yapanlara da hibe katkısı yapılmaktadır. Aile vurgusu kabine tasarımına ve ilgili bakanlığın ismine de yansımıştır. 2011 genel seçimlerinin ardından oluşturulan kabinede Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı kaldırılarak yerine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuştur. Dahası kadın ile aile

arasında kurulan bağ kabinedeki görev dağılımına da yansımakta ve kabinede sınırlı sayıda yer verilen kadınlar da aile bakanı olarak görevlendirilmektedir.

Kadının aile içindeki rolü ve aile açısından önemi çeşitli kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanmasına da yansımaktadır. Bunlardan bir tanesi sosyal yardım politika ve uygulamasıdır. Sosyal yardımlar neo-liberal bir anlayışla bir yandan yoksullukla mücadeleyi ve sosyal koruma rolünü devletten alıp aileye kaydırmakta öte yandan kadının konumunun güçlendirilmesi söylemi ile yardımları kadın-anne üzerinden dağıtırken ev-içi geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini güçlendirmektedir (Yılmaz-Şener, 2016). Ayrıca kadınların işgücü piyasasına ve istihdama katılımını arttırmak üzere hayata geçirilen kadın girişimcilik programının amacında da kadınların başarılı birer girişimci olarak hem ailelerine hem de ülkelere katkıda bulunmaları amaçlanmaktadır (Terkan, 2010, 128). Esasen parti programında kadın başlığı dışında kadına ve kadınların meselelerine en fazla aile ve sosyal hizmetler başlığı altında yer verilmiş olması partinin kadına yaklaşımını iyi ifade etmektedir.

AK Parti bir yandan liberal bir anlayışla; “mevzuatta kadın aleyhindeki ayrımcı hükümlerin ayıklanarak, kadınla ilgili sivil toplum örgütlerine destek sağlanarak ve de kadının kamusal yaşama katılımının özendirilmesi için tüm önlemlerin alınacağını” (AK Parti, 2021), öte yandan muhafazakâr bir yaklaşımla toplumsal yaşamın farklı alanlarına aktif katılımı aile içindeki rolleri ve görevleri ihmal etmeme koşuluna bağlamaktadır. Özellikle çalışma hayatı için bu koşul belirgindir. Örneğin, parti programında “çalışma hayatında cinsiyet ayrımcılığının önüne geçilecek, eşit işe eşit ücret ve liyakat prensibi hâkim kılınacaktır” (AK Parti, 2021, Bölüm 5/6) denildikten sonra şu ifadelerle yer verilmektedir: “kadınların çalışma hayatı çocuk ve aile sorumlulukları dikkate alınarak sosyal güvenlik ve çalışma koşullarında iyileştirmeler yapılacaktır” (AK Parti, 2021, Bölüm 5/7).

AK Parti'nin kadın politikasının önemli bir boyutunu başörtüsünde simgeleşen İslamcı-muhafazakâr yaklaşım oluşturmaktadır. Esasen parti programında başörtüsü meselesine açık bir gönderme olmadığı gibi partinin kuruluşundan itibaren başörtüsünün siyasi öncelik yapılmayacağı ve konunun toplumsal mutabakat ile çözüleceği vurgulanmıştır (Tür - Çıtak, 2013, 627; Demirkanoglu, 2018, 150). Bununla birlikte başörtüsü sorunu AK Parti'nin sosyolojik tabanının öncelikli gündem maddelerinden biri olmuştur. Özellikle yükseköğretim kurumlarında uygulanan başörtüsü yasağı, eğitim gibi temel yurttaşlık hakkının ihlal edilmesine yol açmıştır. Başörtüsü yasağı eğitim kurumları ile sınırlı kalmamış aynı zamanda kamu görevinde bulunma aşamasında da uygulanmıştır. Kısacası AK Parti'nin sosyolojik tabanı açısından çok boyutlu bir sorun olarak öne çıkan başörtüsü sorunu iktidarı boyunca AK Parti'nin politikalarına doğrudan veya dolaylı olarak yansımıştır. Nitekim ilk olarak 2013 yılında kılık kıyafet yönetmeliğinde yapılan değişiklik sonucu askeriye, emniyet ve yargı hariç kamu kurumlarında başörtüsü yasağı kaldırılmış sonraki yıllarda söz konusu kurumlar için de geçerli olacak şekilde ilgili düzenleme genişletilerek 2017 yılına gelindiğinde kamu kurumlarında çalışan kadınlar için başörtüsü tamamen serbest bırakılmıştır.

Başörtülü kadınların toplumsal yaşamın her alanına aktif katılımı ve kamusal alanda görünür olması teşvik edilmektedir. Bunların başında da siyaset ve TBMM gelmektedir. Nitekim 2013 yılındaki değişikliğin hemen ardından AK Partili dört kadın milletvekili başörtülü olarak meclis genel kurul çalışmalarında yer almaya başlamıştır. Konya milletvekili Gülay Samancı, Kahramanmaraş milletvekili Sevede Beyazıt Kaçar, Denizli milletvekili Nurcan Dalbudak, Mardin milletvekili Gönül Bekin Şahkulubey döndükleri umre sonrasında başlarını örtmüş olarak Meclis Genel Kurul çalışmalarına katılmışlardır. Sonraki yıllarda da bu eğilim artarak devam etmiş ve 2018 yılında yapılan son genel seçimlerde AK Parti'den seçilen kadın vekillerin yaklaşık yarısı başörtülüdür. Bu itibarla AK Parti Türkiye'de kadınların simgesel anlamların taşıyıcısı olarak siyasette yer almaları şeklindeki bir uygulamayı farklı biçimde tekrar etmektedir. Tek parti döneminde çağdaşlığın, askeri darbe dönemlerinde sistemin demokratikliğinin sembolleri olarak görülen kadın milletvekilleri AK Parti ile birlikte başörtüsünde sembolleşen kimliğin taşıyıcılarıdır.

AK Parti'nin kadın politikalarının şekillenmesinde ve kadınları ilgilendiren çeşitli düzenlemelerin hayata geçirilmesinde ulusal ve uluslararası faktörlerin de etkisi vardır. Bu itibarla 1980'lerden itibaren yükselen örgütlü kadın hareketinin özel bir yeri vardır. Kendi içinde ideolojik ve politik bakımdan çeşitlilik arz etse de kadın hareketi bir yandan kadın sorunları etrafında kamuoyu oluşturmuş, bir yandan da bir baskı grubu olarak siyaset üzerinde etkin olmaya başlamıştır (Sirman, 1989). Eğitimden istihdama, kadına yönelik şiddetten cinsiyet ayrımcılığına, siyasal temsilden kamusal yaşama katılıma geniş bir yelpazede sorunlara işaret edilmiş ve talepler dile getirilmiştir. Bu çerçevede kadın hareketinin gündemini başörtüsü sorununun oluşturduğu ve İslamcı olarak bilinen kesimini özellikle anmak gerekir. İslamcı kadın hareketinin önemli bir kesimi AK Parti'nin kuruluşuna destek vermiş, kurumsallaşmasına ve örgütlenmesine katkıda bulunmuş, politikalarını savunmuştur. Özellikle Refah Partisi bünyesinde edindikleri örgütlü siyaset deneyimini AK Parti saflarında sürdürmüş ve önemli roller üstlenmişlerdir.

İkincisi genel olarak uluslararası gelişmeler, daha özeldense Türkiye'nin AB üyelik sürecidir. Özellikle iktidarının ilk iki döneminde hayata geçirilen düzenlemelerde bu durum oldukça belirgindir. Bu çerçevede Türkiye'nin 1985 yılında imzalamış olduğu BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Engellenmesi Sözleşmesinin (CEDAW) hükümleri iç hukukta hayata geçirilmiş (Tür - Çıtak, 2013, 615) ve AB Sosyal Politika Programları arasında yer alan Cinsiyet Eşitliği Topluluk Programı'na katılım sağlanmıştır (Demirkanoğlu, 2018, 153). Benzer şekilde 2004 ve 2010 yıllarında Anayasa'nın 10. maddesinde yapılan değişiklikler ile kadınlar ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu, devletin bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü olduğu, bu maksatla alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamayacağı kabul edilmiştir.

Kısmen bu gelişmelerin de etkisiyle özellikle de iktidarının ilk iki döneminde radikal sayılabilecek düzenlemeler hayata geçirmiştir. Bora'nın işaret ettiği üzere: "AKP kadınlar ile erkeklerin eşit olmadıklarına dair kesin tavrına karşılık Cumhuriyet tarihinin en eşitlikçi bazı değişikliklerinin yasallaşmasını sağlamıştır. Ceza yasasında daha önce aile ve toplum düzenine karşı suç kabul edilen cinsel suçlar bireye yönelik suçlar kapsamına alınmış, evlilik içi tecavüz ve cinsel taciz

yasa kapsamına alınmış, bekâret kontrolleri yargı kararına bağlanmış, aile reisliği statüsü kaldırılmış, evlilikte mal rejimi kadın lehine değişmiş, çalışma yasasında eşit işe eşit ücret ilkesi getirilmiştir” (Bora, 2012, 59). Aile Mahkemeleri kurulmuş, çalışan kadınlar için ücretli doğum izni süresi 16 haftaya çıkartılmış, tecavüze uğrayan kadının kendisine saldıran ile evlenmesi durumunda suçun ortadan kalkacağına dair hüküm kaldırılarak evlenmenin suçu ortadan kaldırmayacağı kabul edilmiş ve nüfusu elli bini geçen belediyelere kadın ve çocuklar için koruma evi açma görevi yüklenmiştir (Tür - Çıtak, 2013, 615).

3. AK Parti ve Kadınların Siyasal Temsili

Kadınların siyasal temsili konusunda AK Parti'nin temel yaklaşımı yukarıda resmedilen genel kadın politikası ekseninde şekillenmiştir. Bu çerçevede mesele öncelikle bireysel haklar ve fırsat eşitliği ilkesi kapsamında ele alınmaktadır. Kadınların fırsat eşitliği temelinde siyasete aktif katılımı öngörülmüş ve bunun için çeşitli mekanizmalar oluşturulmuştur. Bunların başında kadın kolları örgütlenmesi gelmektedir. AK Parti iktidara geldikten kısa bir süre sonra oluşturulan kadın kolları, kadınların parti içi çalışmalarda etkin rol almaları ve siyasete aktif katılım fırsatı yakalamaları hedeflenmiştir. Esasen Türkiye'deki siyasi partilerin kadın kolları örgütlenmesi ve işleyişi hakkında “partinin temel politikalarını belirlemekten ziyade genellikle partiye yeni üye kazandırmak, propaganda faaliyetleri yaparak oy potansiyelini arttırmaya dönük çalışmalar yürütmek, parti politikalarına kadın desteği oluşturma gibi işlevler ile gezi, kermes anma etkinliğiyle sosyal yardım faaliyetleri yürütmek gibi görevleri” (Yaraman, 2015, 79) olduğu biçiminde çeşitli eleştiriler vardır. Bununla birlikte kadın kolları kadının siyasal partilerde varlığının kurumsallaşması ve siyasete katılım kanallarının çeşitlenmesi bakımından önemlidir.

Kadınların genel olarak siyasette daha özeldense parlamentoda temsili söz konusu olduğunda öne çıkan sorunların başında düşük/yetersiz temsil sorunu gelmektedir. Meselenin temsili demokrasiye içkin kuramsal boyutunun yanı sıra bu inceleme bağlamında öne çıkan cinsiyet eşitsizliği boyutu da bulunmaktadır. Kadınların yetersiz temsili küresel düzeyde yaşanan bir sorun olup çözümünü konusunda çeşitli mekanizmalar geliştirilmiştir. Bu mekanizmaların başında kota uygulaması gelmektedir (Dahlerup - Freidenvall, 2005; Yaraman, 2015). AK Parti'nin bu konudaki yaklaşımına bakıldığında öncelikle yetersiz temsilin öncelikli bir sorun olarak tanımlanmadığı görülmektedir. Başta parti programı olmak üzere seçim beyannameleri ve hükümet programlarında yer verilen kadın sorunları arasında siyasal temsilde cinsiyet eşitsizliği meselesi bulunmamaktadır.

Kısmen bunun bir sonucu olarak kota uygulamasına da karşı çıkmaktadır. Kadın kolları kurucu başkanı bu durumu açıkça ifade etmektedir: “Kota konusuna sıcak bakmıyoruz. Biz (kadının) en alttan, sürecin içinde dayanıklılık kazanarak yukarı çıkmasını istiyoruz. Siz hak etmemişsiniz, kotadan geldiniz derler... Hedef kadın temsili nitelikli çoğunlukla arttırmak. Falancanın karısı, kızı orada sembolik olmaz. Etkin olarak katılacak, çabalayacak. Kadın olsun, sorumluluğu hissetsin” (Tür - Çıtak, 2013, 620). Partinin bir başka üst düzey yöneticisi de kota benzeri pozitif ayrımcı uygulamaların kadınlara haksızlık olacağını belirttiikten sonra bu

argümanını kadınların siyasetin her kademesinde ayrıcalığa ihtiyaç duymadan temsilcilerini gerçekleştirecek güçte oldukları şeklinde temellendirmektedir (Tür - Çıtak, 2013, 619). Daha önemlisi, çeşitli saha çalışmalarından elde edilen bulgulara göre kotaya karşı çıkanların arasında AK Parti’de aktif olarak siyaset yapan kadın üyeler önemli bir yer tutmaktadır (Arslan, 2019, 72; Tür - Çıtak, 2013). Kısacası, düşük temsil öncelikli bir sorun olarak tanımlanmadığı gibi pozitif ayrımcı uygulamalara da mesafeli yaklaşılmaktadır. Bunun yerine serbest rekabet koşullarında fırsat eşitliği temelinde kadınların siyasete katılımı ve temsili hedeflenmektedir.

Öte yandan söz konusu hedefin nasıl gerçekleştirileceği somut ve açık tanımlanmış tedbir ve mekanizmalar yerine genel ve soyut biçimde ortaya konulmaktadır. Diğer bir ifadeyle, AK Parti’nin kadınların siyasete katılımı ile ilgili ne belirlenmiş bir standardı ne de detaylı olarak saptanmış bir stratejik hedefi söz konusudur. Bunun yerine katılımı artırma biçimindeki genel hedeflere sahiptir (Sancar, 2018, 99). Parti programı ile hükümet programlarında bu durumu gözlemlemek mümkündür. Örneğin, parti programında “kadınların kamusal yaşama katılımının *özendirilmesi* için gerekli tüm önlemler alınacaktır” ifadesini “kadınların partimize üye olmaları ve siyasette faal rol oynamaları *özendirilecektir*” iddiası takip etmektedir (vurgular eklenmiştir). Söz konusu ifade iki husus öne çıkmaktadır. Birincisi, genel olarak toplumsal yaşama daha özelden siyasete katılım *özendirilecektir* biçiminde, soyut ve genel bir ifadeyle ele alınmaktadır. Benzer şekilde III. Erdoğan Hükümeti programında da “kadınların karar alma mekanizmalarındaki etkinliğini artıracamız” denilmektedir (TBMM, 2013, 8360). İkincisi, partiye üyelik ile siyasete aktif katılım arasında bağ kurulmaktadır. Diğer bir ifadeyle kadınların siyasete *özendirilmesi* hedefi partiye üye olmaları ön koşuluna tabi kılınmış görünmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere, AK Parti temsilde cinsiyet eşitsizliğini öncelikli bir sorun olarak görmemekte ve kota benzeri pozitif ayrımcı stratejilere de eleştirel yaklaşmaktadır. Ayrıca siyasal katılım ve temsilin serbest rekabet koşullarında fırsat eşitliği temelinde gerçekleşmesini öngörmektedir. Öte yandan bazı araştırmacılar her ne kadar AK Parti’de resmen cinsiyet kotası olmasa da başta parti teşkilatı için olmak üzere şifahi kota uygulamasının bulunduğu dikkat çekmektedir (Tür - Çıtak, 2013, 620). Literatürde, yumuşak kota olarak da tanımlanan ve genellikle merkez partiler ile sağ partilerin tercih ettiği bu uygulamada resmen cinsiyet kotası olmasa da kadınların seçilmesine özel destek verilmektedir. AK Parti’de şifahi kota (yumuşak kota) bulunduğu önemli bir göstergesi genel seçimlerde aday listelerinde kadın oranlarında zaman içinde gözlenen artış eğilimidir. 2002 seçimlerinde yüzde altı olan kadın aday oranı 2007’de yüzde on bire, Haziran 2015 seçimlerinde yüzde on sekize, 2018 seçimlerinde ise yüzde yirmi bire çıkmıştır (Sancar, 2018, 78, 82; YSK, 2021). Bu durum AK Parti’den seçilen milletvekilleri cinsiyet kompozisyonunun kadınlar lehine değişmesine yol açmıştır. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere, AK Parti’deki kadın vekil oranı, 26. dönem hariç, düzenli olarak artmıştır. Yine aynı tablodan AK Partili kadın vekili sayı ve oranının TBMM’deki kadın vekil sayı ve oranında önemli bir paya sahip olduğu görülebilmektedir.

Tablo 1. Dönemler itibariyle AK Partili kadın vekil sayısı ve oranı

Parlamento Dönemi	Toplam vekil	Kadın vekil	%
22. Dönem (2002-2007)	363	13	3,6
23. Dönem (2007-2011)	341	30	8,8
24. Dönem (2011-2015)	327	46	14,1
25. Dönem (Haziran-Kasım 2015)	258	41	15,9
26. Dönem (Kasım 2015-2018)	317	34	10,7
27. Dönem (2018- ----)	295	53	18,0
Toplam	1901	217	11,4

Kaynak: YSK, 2021; TBMM, 2021; TÜİK, 2012.

Bununla birlikte 2018 genel seçimlerinde AK Parti'nin toplam kadın aday sayısı 126'dır ve 30 ilde ise listelerinde kadın adaya yer verilmemiştir. Dahası AK Parti TBMM'de grubu bulunan, MHP hariç, muhalefet partilerinden daha az sayıda kadın adaya listelerinde yer vermektedir. Yerel seçimlerde de durum pek farklı değildir. 2009 seçimlerinde AK Parti'nin toplam 2946 belediye başkan adayından sadece 18'i kadındır. AK Parti parlamentoda grubu bulunan siyasi partiler arasında 2009 yerel seçimlerinde en düşük kadın aday oranına sahip partidir. 2014 yılında görece bir artış ile 1394 adaydan 16'sı kadındır (Sancar, 2018, 128-131). AK Parti'nin 2014 ve 2019 yerel seçimlerinde 30 büyükşehir belediye başkan adayından sadece bir tanesi kadındır.

Kadınların TBMM'de hangi oranda temsil edildikleri kadar önemli bir diğer husus da kadın milletvekillerinin toplumsal özellikleri ve seçim coğrafyaları bakımından nasıl bir görünüm sergiledikleridir. Diğer bir ifadeyle, kadınların siyasal temsilde ne tür sosyal, kültürel ve siyasal kaynaklar önem arz etmektedir. Bu çerçevede 2018 yılında yapılan genel seçimler sonunda AK Parti üyesi olarak TBMM'ye giren toplam elli üç kadın milletvekili üzerinden bir değerlendirme yapıldığında birkaç hususun öne çıktığı görülmektedir. Öncelikle AK Partili kadın milletvekilleri eğitim düzeyi ve yabancı dil bilgisi gibi sosyo-kültürel sermaye göstergeleri bakımından zengin bir profil sergilemektedir. Bununla paralel olarak mesleki kompozisyon itibariyle büyük çoğunluğu profesyonel beyaz yakalılardan oluşmaktadır. Kendi işinin patronu olanlar da dâhil olmak üzere özel sektörde yöneticilik yapmış olanlar vekillerin yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır. Buna karşılık mavi yakalı olarak tanımlanabilecek geçmişe sahip milletvekili bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle, sınıfsal kökenleri bakımından orta sınıf özellikleri baskındır. Öte yandan, Türkiye'de bürokrasiden siyasete geçiş yaygın bir eğilim olmasına ve TBMM genelinde bürokrasi kökenliler anlamlı bir oran ile yer almasına (Frey, 1965; Açikel, 2009, 113-116) karşılık kadın vekiller arasında kamuda üst düzey yöneticilik geçmişi olanların oranı oldukça düşüktür. Bunda üst düzey bürokrasinin erkek-egemen karakteri etkilidir.

AK Partili kadın vekillerin sahip oldukları sosyal sermayenin güçlü ve yaygın bir diğer kaynağı da sivil toplum deneyimidir. Sivil toplum deneyimi ile siyasal temsil arasında geçişkenlik vardır ve sivil toplum deneyimi siyasete aktif katılım

açısından önemli bir toplumsal kaynaktır. Nitekim milletvekillerinin yaklaşık yarısı seçilmeden önce sivil toplum kuruluşlarında üye veya yönetici olarak görev almış, sivil toplum faaliyetlerine aktif olarak katılmıştır. Öte yandan sivil toplum deneyimi ile karşılaştırıldığında yerel siyaset tecrübesine sahip vekil oranı daha azdır. TBMM'ye seçilmeden önce yerel düzeyde siyasette görev almış, aktif siyaset deneyimine sahip kadın vekil oranı yüzde yirmi civarındadır. Esasen bu durum yerel siyasetin kadınlar aleyhine işleyen erkek- egemen yapısını yansıtmaktadır. Zira Türkiye'de kadınların yerel siyasette temsil oranı ulusal düzeydeki temsil oranlarının oldukça altındadır (Sancar, 2018, 126-135). Örneğin, son yerel seçimlerde seçilen 81 ilin belediye başkanından sadece dört tanesi kadındır.

Son olarak, seçim çevresi ve doğum yeri gibi coğrafi bölgelere göre dağılımı kadın milletvekillerinin seçim coğrafyaları hakkında bilgi vermenin yanı sıra AK Parti'nin siyasal temsil politikasının mekân ve cinsiyet boyutunu da yansıtmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, milletvekillerinin coğrafi bölgelere göre dağılımında belirgin bir ayrışma vardır. 2018 yılında yapılan genel seçimler sonunda TBMM'ye giren AK Partili elli üç kadın milletvekilinin otuz iki tanesi Marmara ve İç Anadolu bölgelerinden seçilmişlerdir. Bir diğer çarpıcı ayrışma üç büyük metropol ile geride kalan kentler arasındadır. Çok partili dönemin genel eğilimlerinin aksine (Yüksel, 2021) AK Partili kadın vekiller üç büyük metropolden ziyade taşra kentlerinin temsilcileri olarak TBMM'ye seçilmişlerdir. Birçok il Cumhuriyet tarihinde, bazı iller ise çok partili dönem boyunca ilk defa AK Parti üyesi kadınlar tarafından temsil edilmeye başlanmıştır. Benzer bir durum bölgesel düzeyde de geçerlidir. Karadeniz Bölgesi'nden seçilen kadın vekillerin yüzde yetmişten, İç Anadolu Bölgesi'nden seçilenlerin ise yarısından fazlası AK Parti üyesidir.

4. AK Parti ve Diğer Partiler: Bir Karşılaştırma

Kadınların siyasal temsili bağlamında AK Parti ile önceki dönemler ve diğer siyasi partiler arasında çeşitli benzerlikler ve sürekliliklerin yanı sıra önemli farklılıklar vardır. Bu çerçevede tek parti dönemi uygulamaları ve eğilimleriyle gözlenen bir dizi benzerlik dikkat çekicidir. İlki biçimsel bir benzerlik olup kadınların siyasal temsiline yüklenen simgesel anlamda ifadesini bulmaktadır. Tek parti döneminde kadınlar çağdaşlaşmanın sembolü olarak görülmüş ve çağdaş Türk kadını için rol modelleri kabul edilmişlerdir. Nitekim kısmen bu nedenledir ki, birçok araştırmacı kadınların özgürleşmesi ve haklarını elde etmesi anlamında tek parti döneminde hayata geçirilen düzenlemeleri "devlet feminizmi" olarak tanımlamayı önermektedir (White, 2003). Günümüzde ise başörtüsü mücadelesinin sembolleşen aktörleri olarak öne çıkmaktadırlar.

İkinci önemli benzerlik kadın vekillerin seçim coğrafyaları bakımındandır. Tek parti döneminin belirgin özelliklerinden bir tanesi kadınların metropol kentlerden ziyade taşra kentlerinin temsilcileri olarak mecliste görev almaları uygulaması AK Parti tarafından da sürdürülmektedir. "Tek parti döneminde kadın vekillerin yaklaşık dörtte üçü İstanbul, İzmir ve Ankara dışındaki kentlerin temsilcisidir" (Yüksel, 2021, 160). AK Parti için bu oran yüzde yetmiş civarındadır. Diğer bir ifadeyle, kadınlar daha ziyade taşranın temsiline görev almışlardır. Üçüncü benzerlik tek parti dönemi kadın vekilleri gibi AK Partili kadın milletvekilleri de seçilmeden önce sivil toplum faaliyetlerinde aktif olarak yer almışlardır. Söz

konusu benzerliklere karşılık mesleki kompozisyonları bakımından büyük farklılık vardır. “Tek parti döneminde kadın vekillerin üçte ikisi eğitimcidir ve mesleki çeşitlilik sınırlıdır” (Yüksel, 2021, 162). Buna karşılık AK Partili kadın vekillerin büyük çoğunluğu profesyonel beyaz yakalı mesleklere mensuptur ve mesleki çeşitlilik vardır.

Tek parti dönemi ile bu çarpıcı benzerliklerin yanı sıra, TBMM’de grubu bulunan siyasi partilerle bir karşılaştırma da AK Parti’nin kadınların siyasi temsili konusundaki söylem ve uygulamalarını konumlandırmada elzem görünmektedir. AK Parti ile birlikte TBMM’de en çok kadın vekile sahip diğer iki siyasi parti Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Halkların Demokratik Partisi (HDP)’dir. 2018 genel seçimleri sonunda Meclis’e giren 104 vekilden 53’ü AK Parti, 26’sı HDP ve 18’i CHP üyesidir. Üç Parti arasında bir kısmı biçimsel olmak üzere çeşitli benzerlikler olmasının yanında çok temel farklılıklar da bulunmaktadır. Benzerliklerin başında her üç partinin de karar organlarına katılımı sağlamak üzere kadın kolları örgütüne sahip olması gelmektedir. AK Parti ve CHP’de bir yan kol niteliğinde olup yöneticileri seçimle geliyorken HDP’de ise Kadın Meclisleri türünde kendine özgü bir örgütlenme modeli vardır ve seçimin yanı sıra vatandaşlara da açıktır (Sancar, 2018, 99).

Buna karşılık aralarındaki en temel farklılık ise kota ve benzeri pozitif ayrımcı uygulamalara yaklaşımları bakımındandır. Daha önce de vurgulandığı üzere AK Parti, kota uygulamasına karşı çıkmaktadır. Kota hem eşit rekabet koşullarına aykırı hem de kadına hakaret olarak yorumlanmaktadır (Tür - Çıtak, 2013, 620). Öte yandan diğer iki muhalefet partisi kadın kotası uygulamaktadır. CHP’de gerek parti teşkilatı gerekse seçimle oluşan bütün yapılarda kadın-erkek eşitliğini sağlamak üzere üçte bir oranında kadın kotası uygulanmaktadır. HDP, eşit katılım ve eşit temsil kotasının yanı sıra eş başkanlık politikasını da benimsemiştir (Sancar, 2018, 99, 109). Partiler arasında kota ekseninde var olan ayrışma uygulamada farklılaşmaktadır. Özellikle ulusal düzeyde siyasetin temsilin cinsiyet kompozisyonuna bakıldığında, AK Parti ile CHP’nin benzer oldukları görülmektedir. Örneğin, 2018 genel seçimlerinde kadın aday oranı AK Parti’de yüzde yirmi bir CHP’de ise yüzde yirmi iki civarındadır.

AK Parti ile diğer iki siyasi parti kadın milletvekillerinin toplumsal özellikleri bakımından karşılaştırıldığında önemli benzerliklerin yanı sıra çarpıcı farklılıklar olduğu görülmektedir. Siyasal yelpazede farklı kutuplarda yer almalarına karşılık AK Parti ile CHP arasında kadın vekillerin toplumsal özellikleri bakımından güçlü benzerlikler vardır. Her iki partinin de kadın milletvekillerinin tamamı yüksek eğitim derecesine sahiptir. Türkçe dışında bilinen yabancı dil ve lisansüstü eğitim derecesi gibi göstergeler bakımından da durum farklı değildir. Mesleki çeşitlilik ve profesyonel beyaz yakalıların ağırlıkta olduğu mesleki kompozisyon iki partinin paylaştığı bir diğer benzerliktir. Her iki partide de ilk sırada hukukçular yer almaktadır.

AK Parti ile CHP arasında benzerlikler kadar olmasa da önemli farklılıklar da vardır. Kadın vekillerin coğrafi bölgelere göre dağılımında farklılık en çarpıcı olandır ve aynı zamanda iki partinin seçim coğrafyalarındaki genel durumu da yansıtmaktadır. AK Parti’de Marmara ve İç Anadolu bölgelerinin görece ağırlığı

olmakla birlikte diğer coğrafi bölgeler açısından dengeli bir dağılım söz konusudur. Bunun yanı sıra temsil üç büyük metropol dışında kalan kentlerde yoğunlaşmıştır. Buna karşılık CHP'li kadın vekillerin yaklaşık yarısı Marmara Bölgesi olmak üzere yaklaşık yüzde sekseni üç bölgeyi (Marmara, Ege ve İç Anadolu) temsil etmek üzere seçilmişlerdir. Kısmen bölgesel dağılımın da etkisiyle CHP'li kadın vekillerin yüzde kırkı üç büyük metropolün temsilcisi olarak meclise girmiştir.

Öte yandan AK Parti ile HDP arasında vekillerin gerek toplumsal özellikleri seçim çevreleri bakımından pek az benzerlik vardır. Eşit katılım ve eşit temsil kotası uygulamasının bir sonucu olarak HDP, TBMM'de en fazla kadın vekil oranına sahip partidir. 2018 genel seçimleri sonunda seçilen HDP'li vekillerin yüzde otuz sekizi kadındır. AK Parti ile HDP arasında kadın vekillerinin başta eğitim düzeyi ve Türkçe dışında bilinen diller gibi sosyo-kültürel sermaye göstergeleri olmak üzere mesleki kompozisyonları ve seçim coğrafyaları bakımından çok daha çarpıcı farklar söz konusudur. AK Partili kadın vekillerin tamamı yüksek eğitim derecesine sahip iken HDP'de bu oran yüzde altmışın biraz üstündedir. AK Partili vekillerden Türkçe dışında herhangi bir dil bilenlerin oranı yüzde doksan iken HDP için bu oran yüzde yetmiş civarındadır. Her iki partide de hukukçuların yaklaşık yüzde yirmi beşlik bir oran ile ilk sırada yer alması dışında mesleki çeşitlilik ve mesleki dağılımda anlamlı bir benzerlik yoktur. Coğrafi bölgeler itibariyle dağılımda da genel oy haritasını yansıtır biçimde bir ayrışma vardır. HDP'li kadın vekillerin üçte ikisi Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinden seçilmişlerdir.

Sonuç

Sonuç olarak, Türkiye'de yaklaşık yirmi yıldır iktidarda bulunan AK Parti kadınların TBMM'de temsil edilmesinde ve parlamentonun cinsiyet kompozisyonunun şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Muhafazakâr-demokrat bir merkez sağ parti olarak AK Parti'nin kadın politikası kadının geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini tartışmaya açmadan fırsat eşitliği temelinde kadınların toplumsal yaşama katılmasının teşvik edilmesini öngörmektedir. Başta parti programı ve tüzüğü ile seçim beyannameleri olmak üzere temel belgelerde ve politik söylemde kadın meselelerine yaygın biçimde yer verilmektedir. Bununla birlikte söylem ve uygulamada temel ilke cinsiyet eşitliği ve kadın perspektifi olmaktan ziyade fitratta farklılık fırsatta eşitliktir. Bu çerçevede AK Parti, kadınların siyasi temsili bakımından fırsat eşitliğini esas alan liberal bir tutuma sahiptir ve siyasette kadın temsili arttırmayı öngören kota ve benzeri pozitif ayrımcı mekanizmalara mesafeli yaklaşmaktadır.

Türkiye'de kadınların parlamentoda temsilinin tarihsel seyri içinde değerlendirildiğinde, AK Parti iktidara geldiği dönemden itibaren kadınların TBMM'de daha fazla temsil edilmesinde büyük katkısı vardır. AK Parti'nin girdiği ilk genel seçim sonunda TBMM'de yüzde dördün biraz üstünde gerçekleşen kadın vekil oranı sonraki seçimlerde düzenli artışlar ile 2018'de yüzde on yedinin üstüne çıkmıştır. Kuşkusuz söz konusu artışta Türkiye'deki kadın hareketinin bu alanda sürdürdüğü mücadelenin özel bir yeri vardır. Ayrıca ulusal parlamentolarda kadın temsilinin artırılması için BM öncülüğünde yürütülen uluslararası çabaların ve Türkiye'nin AB üyelik süreci gibi faktörlerin etkisini de anmak gerekir. Öte yandan 2002-2018 arası dönemde TBMM'ye seçilen toplam 436 kadın vekilin 217'sine ev

sahipliği yapan AK Parti, parlamentonun cinsiyet kompozisyonunun şekillenmesinde belirleyici olmuştur.

AK Partili kadın vekiller toplumsal özellikleri bakımından incelendiğinde büyük çoğunluğunun profesyonel beyaz yakalı, görece zengin sosyo-kültürel sermayeye sahip, yüksek eğitilmiş, iki dilli, orta sınıfa mensup, sivil toplum deneyimli, evli, 40-45 yaş aralığında oldukları görülmektedir. Mesleklere göre; dağılımda hukuk ve mühendis-mimar gibi profesyonel beyaz yakalılar büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra önemli bir kısmı ya yönetici veya kendi işinin patronu olarak özel sektör deneyimine sahiptir. Buna karşılık kamuda yönetici ve üst düzey bürokrasi tecrübesi olanların oranı düşüktür. Milletvekillerinin yaklaşık yarısı seçilmeden önce sivil toplum örgütlerinde aktif olarak yer almışlardır. Buna karşılık yerel düzeyde aktif siyaset deneyimine sahip olanların oranı yüzde yirmi civarındadır.

AK Partili kadın milletvekillerinin coğrafi bölgelere göre dağılımında belirgin bir ayrışma vardır. Marmara ve İç Anadolu Bölgeleri seçim çevresi olarak vekillerin yarısından fazlasına ev sahipliği yapmaktadır. Bunun yanı sıra üç büyük metropol ile diğer kentler arasında da anlamlı bir ayrışma vardır. Çok partili dönemin genel eğilimlerinin aksine AK Partili kadın vekiller üç büyük metropolden ziyade taşra kentlerinin temsilcileri olarak TBMM'ye seçilmişlerdir. Benzer bir durum bölgesel düzeyde de geçerlidir. Karadeniz Bölgesi'nden seçilen kadın vekillerin yüzde yetmişten, İç Anadolu Bölgesi'nden seçilenlerin ise yarısından fazlası AK Parti üyesidir.

Son olarak, daha önceki dönemler ile karşılaştırıldığında 2002 sonrasında TBMM'de kadın temsiline görece büyük artış meydana geldiği ve AK Parti'nin bu süreçte olumlu katkısının olduğu açıktır. Bununla birlikte Türkiye, kadınların siyasal temsiline ilişkin BM hedefleri ile gelişmiş ülkelerdeki temsil oranlarının oldukça gerisindedir ve AK Parti'nin siyasetteki hâkim parti konumu ile birlikte düşünüldüğünde, Türkiye'de parlamentoda kadın temsiline görece düşük olmasında da aynı şekilde AK Parti'nin rolü vardır. Nitekim 2002-2018 arası dönemde otuz iki ilde AK Parti'nin kadın milletvekili bulunmamaktadır. Benzer şekilde, listelerinde en fazla kadın adaya yer verdiği 2018 seçimlerinde toplam kadın aday sayısı yüz yirmi altı olup otuz ilde hiç kadın aday göstermemiştir.

Kaynakça

- Açıkel, Fethi. *TBMM Milletvekili Veritabanı Oluşturulması ve Siyasal Seçkin/Milletvekilleri Profili Çalışması*. Ankara: Ankara Üniversitesi BAP Kesin Raporu, 2009.
- AK Parti. *AK Parti Programı*, Ankara: AK Parti Yayını, 2021.
- Akdoğan, Yalçın. *AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.
- Arslan, Esra. "Siyasi Partilerde Cinsiyetin İzini Sürmek; AKP, CHP, MHP, HDP Örnekleri". *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 11/1, (2019), 59-76
- BBC. 2021. Erişim tarihi: 26 Nisan 2021
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/11/141124_kadininfitrati_erdogan
- Bora, Aksu. "AKP ve Kadınlar: Fıtratları Yettiğince". *Birikim* 283, (2012), 58-62.
- Coşar, Simten. "AKP'nin İktidarla Dansı: Neoliberalizm ve Türk İslam Sentezi". *İktidarın Şiddeti*, Der. Simten Coşar ve Gül Yücesan-Özdemir, İstanbul: Metis Yayınları, (2014), 72-90
- Coşar, Simten - Yücesan-Özdemir, Gamze. "AKP Türkiye'sinde Neoliberalizmin İslamcı Politikalara Eklemlenişini Çözümlemeye Yönelik Bir Girişim". *İktidarın Şiddeti*, Der. Simten Coşar ve Gül Yücesan-Özdemir, İstanbul: Metis Yayınları, (2014), 11-23.
- Çaha, Ömer. *Sivil Kadın*. Ankara: Vadi Yayınları, 1996.
- Çakır, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- Çakır, Serpil. *Erkek Kulübünde Siyaset*. İstanbul: Versus, 2013.
- Çiğdem, Ahmet. *Geleceği Eskitmek*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Dahlerup, Drude - Freidenvall, Lenita. "Quotas as a Fast Track to Equal Representation for Women". *International Feminist Journal of Politics*, 7/1, (2005), 26-48.
- Dedeoğlu, Saniye. "2000'li Yıllarda Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Muhafazakârlığın ve Neoliberalizmin Gölgesinde mi?". *Himmet, Fıtrat, Piyasa: AKP Döneminde Sosyal Politika*, Der. Meryem Koray ve Aziz Çelik, İstanbul: İletişim Yayınları, (2015), 259-278.
- Demir, Zekiye. *Türkiye'de Kadın ve Siyaset*. Ankara: Kadim Yayınları, 2015.
- Deniz, Şadiye. *Türkiye'de Kadın ve Siyaset*. Ankara: Detay Yayıncılık, 2019.
- Demirkanoğlu, Yahya. *Türkiye'de Muhafazakâr Sağ ve Kadın*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2018.
- Erdoğan, Recep Tayyip. "Açılış Konuşması". *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu*. Ankara: AK Parti Yayını, (2004), 7-17.
- Frey, Frederick W. *The Turkish Political Elite*. Cambridge: MIT Press, 1965.

- Güneş-Ayata, Ayşe. "Laiklik, Güç ve Katılım Üçgeninde Türkiye'de Kadın ve Siyaset". *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Der. Ayşe Berktay-Hacımırzalıoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (1998), 237-248.
- Güneş-Ayata, A. - F. Tütüncü. (2008). "Critical Acts Without a Critical Mass: The Substantive Representation of Women in the Turkish Parliament". *Parliamentary Affairs* 61/3, (2008), 461-475.
- IPU. Erişim Tarihi 10 Nisan 2021. <https://www.ipu.org/women-in-politics-2021>
- Kadioğlu, Ayşe. *Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi*. İstanbul: Metis Yayınları, 1999.
- Kalaycıoğlu, Ersin. *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Siyasal Eylemin Kökeni Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1983.
- Kalaycıoğlu, Ersin - Toprak, Binnaz. *İş Yaşamı, Üst Yönetim ve Siyasette Kadın*. İstanbul: TESEV Yayınları, 2004.
- Koçak, Cemil. "Parliament Membership During the Single Party System in Turkey (1925-1945)". *Journal of European Turkish Studies*, 3, 2005.
- Lovenduski, Joni. *Feminizing Politics*, Cambridge : Polity, 2005.
- Norris, Pippa. *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behaviour*. New York: Cambridge University Press, 2004.
- Sancar-Üşür, Serpil. "Siyasal Katılım". *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri*, İstanbul: TÜSİAD-KAGİDER, (2008), 215-301.
- Sancar, Serpil. *Siyasal Kararlara Katılımda Cinsiyet Eşitliği: Haritalama ve İzleme Çalışması*. Ankara: CEİD Yayınları, 2018.
- Sirman, Nükhet. "Feminism in Turkey: A Short History". *New Perspectives on Turkey*, 3, (1989), 1-34.
- Talash, Gülay. *Siyaset Çıkmazında Kadın*. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1996.
- TBMM. *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri* Cilt. 10, Ankara: TBMM Yayınları, 2013.
- TBMM. 2021. Erişim tarihi: 02 Haziran 2021.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.liste
- Tekeli, Şirin. *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları, 1982.
- Terkan, Banu. "Siyasi Partilerin Kadına İlişkin Söylem ve Politikaları (AKP ve CHP Örneği)". *Selçuk İletişim Dergisi*, 6/2, (2010), 115-136.
- Tokdoğan, Nagehan. *Yeni Osmanlıcılık: Hınç, Nostalji, Narsisizm*. İstanbul: İletişim, 2020.
- TÜİK. *Milletvekilleri Genel Seçimleri 1923-2011*, Ankara: TÜİK.

- Tür, Özlem - Çıtak, Zana. "AKP ve Kadın: Teşkilatlanma, Muhafazakârlık ve Türban". *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Der. İlhan Uzgel ve Bülent Duru, Ankara: Phoenix Yayınevi, (2013), 614-630.
- Uyar, Hakkı. "Tek Parti Döneminde Seçimler". *Toplumsal Tarih*, 11/64 (1999), 21-32.
- Uzgel, İlhan. "AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü." *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Der. İlhan Uzgel ve Bülent Duru, Ankara: Phoenix Yayınevi, (2013), 11-39.
- Ünal Çınar, Reyhan. *Ecdadın İcadı: AKP İktidarında Bellek Mücadelesi*. İstanbul: İletişim, 2020.
- White, Jenny B. "State Feminism, Modernization and the Turkish Republican Woman". *NWSA Journal*, 15/3, (2003), 145-159.
- Yaraman, Ayşegül. *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili (1935-1999)*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2015.
- Yeğenoğlu, Metin - Coşar, Simten. "AKP ve Toplumsal Cinsiyet Meselesi: Neoliberalizm ve Patriarka Arasında Mekik Dokumak". *İktidarın Şiddeti*, Der. Simten Coşar ve Gül Yücesan-Özdemir, İstanbul: Metis Yayınları, (2014), 158-182.
- Yılmaz-Şener, Meltem. "Kadını Anne Olarak Güçlendirmek? AKP'nin Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımını Şartlı Nakit Transferleri Üzerinden Okumak". *Kadın/Women 2000, Journal for Women's Studies*, 17/1, (2016), 31-49.
- YSK. 2021. Erişim tarihi: 02 Haziran 2021 <https://www.ysk.gov.tr/>
- Yüksel, Mezher. "Engendering the Parliament: A Study of Women Deputies in Turkey, 1935-2018". *Turkey's Electoral Geography*, Der. Edip Asaf Bekaroğlu ve Gülten Kaya Osmanbaşıoğlu, London: Routledge, (2021), 152-182.

Covid-19 Sağlık Krizi Gazete Haberlerinin Salgının Seyri ^{doi} Kapsamında Analizi

Analysis of the Covid-19 Health Crisis Newspaper News in the
Context of the Pandemic's Course

Eda TURANCI

Dr. Öğr. Üyesi Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
İletişim Fakültesi, Halkla İlişkileri ve Tanıtım
edaturanci@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2539-8452>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial
License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons
Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Turanci, Eda. "Covid-19 Sağlık Krizi Gazete Haberlerinin Salgının Seyri Kapsamında
Analizi". Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 2 (Ekim 2021): 119-139.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.960383>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 30.06.2021
Kabul Tarihi/Date Accepted: 12.10.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2021 (Ekim/October)

15. yıl

Akademik İncelemeler Dergisi

Covid-19 Sağlık Krizi Gazete Haberlerinin Salgının Seyri Kapsamında Analizi

Öz

Çalışmanın amacı, bir yılı aşkın süredir devam eden Covid-19 salgını ile ilgili gazete haberlerinin, salgının seyriyle bağlantılı olarak incelenmesi ve haberlerde öne çıkan konuların, çerçeveleme perspektifi bağlamında analizidir. Krizlerin kamuoyu tarafından algılanması, anlaşılması ve bilgi alışverişi sağlanması açısından medya ve özellikle haberler, etkili ve işlevsel bir role sahiptir. Küresel çapta bir kriz olan Covid-19 salgını ise, uzun bir zaman dilimine yayılması, yönetilmesi ve kontrol altına alınması zor olması ve aynı zamanda bilgi ihtiyacının yoğun olduğu bir kriz olması nedeniyle iletişimin ve haberlerin öneminin daha da belirgin olduğu bir döneme işaret etmektedir. 11 Mart 2020 tarihinden Mart 2021 tarihine kadar Hürriyet, Sabah ve Sözcü gazetelerinin birinci sayfalarından amaçlı örneklem yöntemiyle elde edilen haberler, literatürden de faydalanarak oluşturulmuş çerçeveler bağlamında içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Analizler sonucunda araştırma kapsamında incelenen haberlerin en çok, “kapanma” dönemine de denk gelen Aralık ayında yer aldığı ve bunu sırasıyla “salgının ilk üç ayı” olarak görülen Nisan ve Mart aylarının izlediği, haberlerde en çok “bilgi verme” ve “tedbir-önlem-uyarı” çerçevelerine yer verildiği görülmüştür. Çalışmada, gazeteler ile ilgili haberin birinci sayfada bulunma durumu arasında, gazeteler ile haber çerçeveleri arasında ve çerçeveler ile salgının üçer aylık periyotları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. İlgili haberlerin en çok Hürriyet gazetesinde bulunduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Halkla İlişkiler, Kriz, Covid-19, Çerçeveleme, Gazete Haberleri

Analysis of the Covid-19 Health Crisis Newspaper News in the Context of the Pandemic's Course

Abstract

The aim of the study is to analyze the newspapers news about the Covid-19 pandemic, which has been going on for more than a year, in connection with the course of the pandemic and to analyze the prominent issues in this news in the context of framing perspective. The media, and especially the news, have an effective and functional role in the perception, understanding and information exchange of crises by the public. The Covid-19 pandemic, which is a global crisis, points to a period in which the importance of communication and news is even more evident because it is a crisis that spreads over a long period of time, is difficult to manage and control, and at the same time, the need for information is intense. In the study, the news obtained from the front pages of Hürriyet, Sabah and Sözcü newspapers from March 11, 2020 to March 2021 by purposive sampling method, were analyzed by content analysis method in the context of framing perspective. As a result of the analyzes, the most news took place in December, which also coincided with the "closure" period, followed by April and March, which were seen as the "first three months of the pandemic". It was seen that the frames of "informing" and "precaution-protection-warning" were mostly included in the news. In the study, it was determined that there was a statistically significant relationship between the status of the news about the newspapers on the first page, between the newspapers and news frames, and between the frames and the quarterly periods of the pandemic. It has been seen that the related news is mostly found in Hürriyet newspaper.

Keywords: Public Relations, Crisis, Covid-19, Framing, Newspapers News

Giriş

Covid-19, Dünya Sağlık Örgütü tarafından “pandemi” olarak tanımlanmış küresel ölçekte bir salgın ve sağlık krizidir. Pandemi kavramı ile geniş alana yayılarak çok sayıda insanı etkileyen ve hatta uluslararası sınırları aşan boyutta bir salgın (Porta, 2014, 209) tanımlanırken, genel bir açıklamayla kriz kavramı ile, rutin gidişatı bozan, beklenmeyen bir zamanda ortaya çıkan ve seyri belirsiz bir sürece işaret edilmektedir. Bu doğrultuda Covid-19, bir sağlık krizinden öte, ekonomiden gündelik hayata, eğitimden turizme kadar daha pek çok alanı etkileyen, disiplinler arası bir soruna dönüşmüştür. Salgınla birlikte, kurumların işleyişinden yönetim ve karar alma mekanizmalarına, gündelik hayat pratiklerinden sıradan yaşam alışkanlıklarına kadar pek çok rutin hiç beklenmedik ölçüde değişmiş ve sokağa çıkmak, okula veya alışverişe gitmek, sosyalleşmek gibi “normal” sayılan çok sayıda etkinlik bile sekteye uğramıştır.

Salgının öngörülemez seyri devam ederken, konuyla ilgili çok sayıda akademik çalışma üretilmiş ve hâlihazırda da üretilmektedir. Krizlerin “sürpriz, zaman baskısı ve tehdit” (Pira - Sohodol, 2015, 26) olmak üzere üç temel unsuru üzerinden düşünüldüğünde, süregelen bir kriz üzerine çalışmanın en büyük handikaplarından biri, krizin seyrinin belirsiz doğasına ilişkindir. Bu doğrultuda pek çok farklı etkisi bulunan salgın çerçevesinde her disiplin, kendi ilgi ve çalışma alanı kapsamında konuyu incelemeye ve analiz etmeye çalışmaktadır. Covid-19 salgını, sağlıktan ekonomiye, sosyolojiden iletişime, risk yönetiminden psikolojiye kadar pek çok farklı alanda incelenmesi gereken bir konu olarak akademik çalışmaları şekillendirmektedir.

Covid-19 bir sağlık krizi olması bakımından konu, sağlık iletişimi kapsamında da değerlendirilebilir. Çınarlı'nın (2008, 42) aktardığı gibi, önde gelen sağlık kuruluşlarından biri olan CDC - Centers for Disease Control and Prevention¹ tanımına göre sağlık iletişimi, “sağlığı geliştirmek, sağlıkla ilgili kararlar üzerinde etkili olmak ve bilgilendirmek için iletişim stratejilerinin kullanımı”dır. Sağlık iletişimine ilişkin çok sayıda tanımlama olmakla birlikte, sağlık iletişimi araştırmacılarının bir kısmı, kitle iletişim araçlarının sağlıkla ilgili belirli konulardaki anlayışları şekillendirmedeki rolüyle ilgilenmektedir (Wright vd., 2013, 6). Buradan da anlaşılacağı gibi bilgilendirme ve bilgi alışverişi süreçleri, sağlık iletişimi açısından önemli ve stratejik bir adımdır. Bilgiye erişimin pek çok farklı yolu olmakla birlikte medya, kamuoyunu bilgilendirme açısından en temel araçlardan biridir. Medya, haberin ve bilginin türlü yollarla aktarımına imkân veren bir yapıya sahiptir. Bunun yanı sıra, mesajların iletiminde temel araçlardan biri de haberlerdir demek mümkündür. Girgin'in (2000, 73) açıkladığı gibi; “herhangi bir olayın kitlelere aktarılması” olarak tanımlanabilecek haber, “en etkili medya içeriğidir”. Medya ve haberler, bilgi aktarımı ve krizi yönetme açısından da stratejik bir ortaktır. Kriz ve medya arasındaki ilişkiyi ise iki açıdan değerlendirmek mümkündür. Haberlerin aktarılma biçimi, bir yandan endişe ve paniği tetikleyebileceği gibi, bir yandan da bireylerin kriz karşısında ihtiyaç duydukları bilgi açığının giderilmesine katkı sağlayabilmektedir. Ancak bu noktada en önemli husus, bilginin ele alınma, organize edilme ve sunulma biçimidir. Buna göre; doğru, yerinde ve sistematik haber akışları ile yapılan bilgilendirmeler, bireylerin karar alma ve krizleri değerlendirme süreçleri üzerinde olumlu yönde etkiler sağlayabilirken, haberin farklı bağlamlarda sunumu bireyler üzerinde olumsuz etkiler de yaratabilir. Bu açıdan bakıldığında haberlerin sunumunun ve haberin odak noktasının, kamuoyunun algılama ve anlamlandırma süreci açısından önemli olduğu söylenebilir.

Covid-19 ise dünyadaki ilk salgın olmasa bile, günümüzde geldiği noktada en ciddi salgınlar listesinde ön sıralarda yerini almıştır ve bir yılı aşkın süredir de devam etmektedir. Buna göre; küresel dünyanın sağlık krizleri ile her geçen gün daha fazla meşgul olduğu (Pan - Meng, 2016) gözlemlenirken, medyanın da domuz gribi, kuş gribi, Ebola, Zika Virüs, SARS, MERS gibi sağlık krizlerinin yanı sıra günümüzde de Covid-19 salgını açısından önemli bir role sahip olduğu (Mutua - Ong'ong'a, 2020, 2) görülmektedir.

Çalışma, medyanın ve özellikle de haberlerin, kriz dönemlerinde önemli bir paydaş olduğu fikrinden hareketle Covid-19 sağlık krizinin/salgınının, ulusal basında ve haberlerde nasıl ele alınarak çerçevelendirildiği ve salgının bir yıllık seyriyle birlikte bu çerçevelerin nasıl değiştiği ya da değişip değişmediği sorusuna odaklanmaktadır. Çerçeve, bir konunun kapsamını ve bağlamını belirleyecek şekilde sunulma sürecidir. Toplumsal gerçekliğin inşasında da aktif rol oynayan haberler ve medya, krize yönelik algıların ya da farklı bir ifadeyle krizin inşasında da etkili bir aktördür.

Çalışma kapsamında, 11 Mart 2020 tarihinde Türkiye’de ilk vakanın görüldüğünün duyurulmasından sonraki bir yıllık sürede, en yüksek tiraja sahip olan üç gazetenin birinci sayfaları incelenecektir. Örneklem seçiminin tiraja dayandırılmasının bir nedeni, geniş kitleleri ilgilendiren bir krizin yine geniş kitleler tarafından tercih edilen gazeteler tarafından nasıl çerçevelendiğinin önemli bir konu olmasıdır. Kamuoyunun krizi algılama ve anlamlandırma biçimleri açısından haberlerin etkili araçlar olabileceği varsayımının yanı sıra gazetelerin ve haberlerin bilgilendirme rolü düşünüldüğünde, küresel bir krize odaklanan bu çalışmada en çok kişiye ulaştığı varsayılan gazetelerin seçilmesi amaçlı bir neden barındırmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın örneklemi 11 Mart 2020 ile Mart 2021 tarihlerinde arasında yayınlanan toplam 1.048 gazete ve 715 haber oluşturmaktadır. Haberler, literatürde yer alan araştırmalardan ve konuyla ilgili daha önce yapılmış benzer çalışmalardan faydalanılarak oluşturulmuş kategoriler ve çerçeveler doğrultusunda analiz edilecektir. Bu çalışma, bir yıllık süreyi kapsamaması ve salgının seyriyle bağlantılı olarak haber çerçevelerinde gözlemlenen değişim ve farklılaşmayı ortaya koymayı amaçlaması açısından, literatürdeki diğer çalışmalara ek bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Salgının genel seyri ise, gelecekte konuyla ilgili daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulacağını düşündürmektedir.

1. Gerçekliğin İnşası Bağlamında Krizin İnşası: Çerçeveleme Üzerine

Psikolojiden siyaset bilimine, sosyolojiden iletişim çalışmalarına kadar disiplinler arası bir alanda dikkat çeken çerçeveleme çalışmaları, halkla ilişkiler ve iletişim disiplini açısından da önemli bir teorik zemin sunmaktadır. Çerçeveleme analizi, iletişim, sosyoloji ve siyaset bilimi gibi disiplinlerin yanı sıra medya araştırmalarında da giderek daha çok başvurulan popüler bir yöntem haline gelmiştir (Reese, 2001, 7; Wimmer - Dominick, 2014, 162). Teorik bir perspektif olarak çerçeveleme teorisi, bir olay ya da fikrin tüm yönlerini iletmenin mümkün olmadığı anlayışından hareketle “iletişimin seçici doğasından” türemektedir ve bu açıdan bakıldığında her mesaj, doğası gereği bazı unsurların öne çıkmasını sağlarken, bazı unsurları ise geri planda bırakmaktadır (Baden, 2019, 231). İnşacı yaklaşımdan beslenerek sosyal bilimlerde önemli bir zemine oturan çerçeveleme tartışmaları, salgının ve krizin toplumsal alandaki inşasını anlamak açısından yol gösterici olabilmektedir.

İnşacı perspektiften bakıldığında gerçeklik, toplumsal olarak üretilmekte ve yeniden üretilmektedir (Durur, 2011). Bu üretim sürecinde medyanın önemli bir rolü bulunmaktadır. Medyayla bağlantılı olarak haberler de, gerçekliğin şekillenmesi ve toplumsal anlamların oluşumu açısından işlevseldir. Riegert ve Olsson’un (2007, 143)

ifade ettikleri gibi, “gazetecilik, bilgi sağlamak kadar anlam oluşturmakla da ilgilidir”. Haber ve gerçeklik arasındaki ilişki yeni bir tartışma olmamakla birlikte Dursun’un açıklamasıyla (2004, 37) haber üretiminin özünün, seçme ve seçilmişleri bir araya getirme işlemi olması nedeniyle haberin “toplumsal gerçekliği inşa ettiği-kurduğu” söylemi, haberde tarafsızlığın mümkün olmadığına işaret eden pek çok çalışmada vurgulanmaktadır.

Bu doğrultuda haber ve gerçeklik arasında “sorunlu bir bağlantı” (Dursun, 2004, 40) olduğu varsayılmaktadır. Öte yandan haberin, günlük hayatımızdaki önceliklerimize ve algularımıza ilişkin bakış açılarımız üzerinde de belirleyici olduğu yaygın bir söylemdir. Berger ve Luckmann’ın (2008, 35, 37) “önceden düzenlenmiş gerçeklikler” olarak tanımladıkları gündelik hayatın gerçeklikleri ise, onlara dair kavrayışlarımızdan bağımsız gibi görünen, ancak kendilerini kavrayışlarımıza dayatan örüntüler tarafından düzenlenmişlerdir. Yazarlara göre bu gerçeklikler olduğu gibi kabul edilirken herhangi bir doğrulama gerektirmemektedirler.

Sosyolojik bir perspektiften ise, ilk kez Erving Goffman’ın çerçeveleme araştırmaları üzerinde durduğu söylenmektedir (Durur, 2011; Seyidov, 2014; Özarslan - Güran, 2015; Baden, 2019; Kılıç, 2021). Goffman’ın (1986, 21, 24) ifadeleriyle çerçeveler, bireylerin olayları ve yaşam deneyimlerini “konumlandırmasını, algılamasını ve tanımlamasını” sağlayan yorumlama şemalarıdır ve “kullanılan çerçeve türü, uygulandığı olayı tanımlamanın bir yolunu sağlamaktadır”.

Goffman’ın yanı sıra çerçeveleme üzerine literatür incelendiğinde, iletişim ve medya çalışmaları kapsamında Robert M. Entman’a yapılan göndermeler dikkat çekicidir. “Seçim” ve “belirginlik” kavramlarına odaklanan Entman’a (1993, 52) göre; çerçeveleme kısaca, “algılanan bir gerçekliğin bazı yönlerini seçmek ve bunları bir iletişim metninde daha belirgin hale getirmektir”. Bir başka çalışmada çerçeveleme, “hem bireysel psikolojik bir süreç, hem örgütsel bir süreç ve ürün, hem de politik stratejik bir araç” olarak tanımlanmıştır (Entman vd., 2009, 175).

Medya bir yandan toplumsal gerçekliğin inşası sürecinde rol oynarken, bir yandan da kamuoyuna çeşitli hikâyeler anlatmaktadır. Poirier ve diğerlerinin ifadesiyle “bu hikâye anlatma sürecine çerçeveleme” (2020, 365) denilmektedir. Çerçeveleme, “olayları ve dünyayı anlamlandırma” (Narin, 2008, 55) biçimimiz üzerinde de etkilidir ve çerçeveler, kamuoyunu şekillendiren güçlü mekanizmalardır (Knight, 1999, 381). Bir başka açıklamaya göre ise “çerçeveler, izleyicilerin sosyal dünyalarındaki olaylara ilişkin algularını değiştiren bilişsel filtreler görevi görmektedir” (Mason, 2014, 81).

Bunların yanı sıra medya metinleri, toplumsal ve kültürel yapı kapsamında üretilmektedir (Durur, 2011, 29). Bu bağlamda kültür, “bir toplumdaki bireylerin zihninde yaygın olarak bulunan şema stoku” (Entman, 1993, 53; Entman, vd., 2009, 176) olarak tanımlanmıştır. Anlamlandırma pratiği olarak da açıklanan çerçeveleme kapsamında ise, “anlam, inşa edilen bir şey olarak ele alındığında, aynı olay ya da olgulara farklı anlamlar yüklenebileceği sonucu ortaya çıkmaktadır” (Durur, 2011, 22-23).

Krizler açısından çerçeveleme tartışmaları incelendiğinde, Michiel S. de Vries’in (2004) çalışması dikkat çekmektedir. Yazar çalışmasında, çerçeveleme teorisinin krizlere nasıl uygulanabileceği ve krizlere verilen tepkileri anlamamıza nasıl yardımcı olabileceği sorusuna odaklanmış ve havai fişek fabrikalarında meydana gelen krizleri bu çerçevede incelemiştir (de Vries, 2004, 599). Bu açıdan bakıldığında, literatürde sağlık krizleri de dâhil olmak üzere farklı türden krizlerin medyada nasıl çerçevelendiğine odaklanan çok sayıda araştırmaya (Liu - Kim, 2011; Pan - Meng, 2016; Damstra - Vliegthart, 2018;

Saraç, 2018; Choi - McKeever, 2019; Pieri, 2019) rastlamak mümkündür. Bu durum, krizin medyada ele alınma biçimi doğrultusunda çerçeveleme perspektifinin önemli bir bakış açısı sunduğunun da göstergesi niteliğindedir. İfade edildiği gibi “izleyicilerin kriz algısının genellikle, gazeteciler tarafından şekillendirildiği ya da değiştirildiği söylenmektedir” (Poirier vd., 2020, 365).

Haber çerçeveleri, sadece salgınla ilgili “kamu söylemini şekillendirmede değil, aynı zamanda salgın yönetimi müdahalelerinin iletişimde de önemli bir unsur haline gelmiştir” (Mutua - Ong'ong'a, 2020, 1). Bu noktada halkla ilişkilerin de bir parçası olan kriz veya salgın/pandemi yönetimi süreci kapsamında bakıldığında çerçevelemenin “halkla ilişkiler mesajlarının ve izleyici tepkilerinin stratejik yaratılmasını incelemek için potansiyel olarak faydalı bir paradigma” (Hallahan, 1999, 205) olduğu söylenmektedir.

2. Salgın ve Kriz Döneminde Habercilik ve Medya

Kriz dönemleri, iletişimin ve haber ile bilgi akışının hayati olduğu zaman dilimleridir. Krizden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen pek çok insan için medyada yer alan haberler, yegâne bilgi kaynağı haline gelebilmektedir. Larsson'un (2010, 716) ifadesiyle medya, “vatandaşlara ulaşan en önemli bilgi yolunu oluşturmaktadır”. Kriz esnasında medyadan aktarılan bilgiler kamusal algı üzerinde önemli bir etki yaratırken (Pira - Sohodol, 2015, 220) aynı zamanda medyanın doğru bilgi sağlamada etkin bir rol oynaması da beklenmektedir (Riegert - Olsson, 2007). Bu doğrultuda bilgi arayışının yoğun olduğu kriz dönemlerinde, bir yandan bilgi toplama, bir yandan da bilgi yayma çabaları (Pira - Sohodol, 2015, 230) medyayı ve bununla bağlantılı olarak haberleri, kriz yönetim sürecinde stratejik bir ortak haline getirmektedir. Her geçen gün daha fazla sayıda küresel ölçekte kriz ile karşı karşıya kalındığı günümüzde, ana akım haber medyasının küresel krizlerin görselleştirildiği, dramatize edildiği, anlatıldığı ve kamuoyuna açıklandığı yer olduğu belirtilmektedir (Cottle, 2009). Heath'in (2010, 1) de açıkladığı gibi; “medya haberciliği, kriz koşullarını yalnızca tanımlamakla kalmamakta, aynı zamanda da dikkat çekici hale getirmektedir.”

Pek çok insan doğrudan ya da dolaylı olarak krizi deneyimlemese bile, medya aracılığıyla krizden haberdar olmaktadır (Holladay, 2010, 161). Krize yönelik algının, krizin haberlerde nasıl aktarıldığı ve nasıl ele alındığıyla ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Kimi çalışmalar krizin medyada yer alışı biçimiyle krizin seyri, krize yönelik algı ve krize karşı verilen tepkiler arasındaki ilişkiye dikkat çekmişlerdir (Ma, 2005; Schultz vd., 2011; Iannarino vd., 2015; Kim, 2016). Bununla bağlantılı olarak kriz iletişimi uzmanlarının çerçeveleme teorisini, medyanın krizi karakterize ediş biçiminin halkın olayı algılayışını etkileyebileceğini açıklamak için kullandıkları söylenmektedir (Iannarino vd., 2015, 169).

Covid-19 salgını gibi kriz dönemlerinde medya, insanların bilgi edinmesi süreci açısından muazzam bir bilgi yükü sunmaktadır (Ogbodo vd., 2020, 257). Salgınla birlikte infodemi kavramı ekseninde gündeme gelen tartışmalar, ortaya çıkan haber, bilgi ve enformasyon fazlalığına işaret ederken medya, bu durumu destekleyici bir role sahiptir. Doğru olan ya da olmayan bilgilerin bolluğuna (PAHO, 2020) işaret eden infodemi kavramı, aynı zamanda “bilgi kirliliği” olarak da değerlendirilmektedir. Sarıoğlu ve Turan'ın (2020, 821) ifade ettikleri gibi kavram, “sanal ortamda hızla yayılan dezenformasyonu” açıklamak için de kullanılırken, bu kirliliğin bir nedeni de “medyada daha önce görülmemiş oranda artan bilgi paylaşımlarıdır”. Dezenformasyon ise bir anlamda, eksik, hatalı, yanlış ya da yanıltıcı bilginin yayılmasıyla ilgili bir kavram olup (Fetzer, 2004) salgının ilk anından itibaren özellikle dijital medyanın, yanlış bilginin ve dezenformasyonun yayılması açısından önemli bir etkiye sahip olduğu dikkat çekmiştir (Nguyen – Catalan, 2020). Pereira ve

diğerlerinin (2020, 1) vurguladıkları gibi, “internet tarafından desteklenen modern bilgi ağlarının yardımıyla, komplo teorilerini, yanlış haberleri ve sağlıkla ilgili aldatmacaları yayan koordineli dezenformasyon kampanyaları, her zamankinden daha yaygındır”.

Bunların yanı sıra salgın süreci, kriz haberciliği olarak da adlandırılabilir habercilik türü açısından da önemli bir dönemdir. Bu doğrultuda salgınların ya da krizlerin, “seyirlik bir öykü” gibi algılanarak sansasyonel bir biçimde sunumunun, endişe, panik ve korku duygularını pekiştireceği ifade edilirken haberlerin, krizi yeniden üretebilme potansiyeli olduğu da vurgulanmaktadır (Çaplı - Taş, 2010). Bahsedilen bu endişe durumu ise aynı zamanda medyada yer alan haberlerle de bağlantılı olabileceği gibi literatürdeki kimi çalışmalar, salgın sırasında yayılan haberlerin ve sosyal medya kullanımlarının neden olduğu korku, kafa karışıklığı ile güvensizlik duygusuna odaklanmışlardır (Tagliabue vd., 2020; Gülnar – Acar, 2021).

Öte yandan, Covid-19 salgını aynı zamanda bir sağlık krizi olması bakımından konu, sağlık haberciliği açısından da ele alınabilmektedir. Buna göre; salgın sürecinde, kamuoyuna doğru sağlık bilgileri aktarıldığında bireylerin tehdit ve risklere yönelik algıları iyileşmekte, ancak medyanın bu yönde bilgi yayamadığı durumlarda ise aksine, belirsizlik ve panik beslenmektedir (Mutua - Ong'ong'a, 2020, s. 2). Bu nedenle haber medyasının, özellikle bulaşıcı hastalıklarla ilgili sağlık ve risk bilgileri üzerindeki rolünü (Pan - Meng, 2016) ve kamuoyu algısı ile karar verme üzerinde etkisini (Fearn-Banks, 2017, 23; Ogbodo vd., 2020, 257) anlamak gerekmektedir.

3. Amaç ve Yöntem

Covid-19 sağlık krizine ilişkin haberlerin çerçeveleme bakış açısı bağlamında incelenmesine ve analizine dayanan bu çalışma, küresel sağlık krizinin haberlerde nasıl ele alındığını, hangi unsurlara odaklanıldığını ve salgının seyriyle birlikte haberlerin içeriklerinin ve çerçevelerinin nasıl değiştiğini görmek açısından önemlidir. Öte yandan her çalışma, doğası gereği belirli sınırlılıklar içermektedir. Bu çalışma ise yazılı basında en yüksek tiraja sahip ilk üç gazete ile sınırlandırılmakla birlikte, ele alınan haberlerin 12 ay gibi geniş bir zaman dilimini kapsadığını söylemek mümkündür. Buna göre çalışmanın örneklemini, Türkiye’de resmi olarak ilk vakanın görüldüğünün açıklanmasından itibaren geçen bir yıllık zaman diliminde en yüksek tiraja sahip üç gazetenin haberleri oluşturmaktadır. Çalışmada, 11 Mart 2020 tarihinden başlayarak Mart 2021 tarihine kadar Hürriyet, Sabah ve Sözcü gazetelerinin birinci sayfaları inceleme kapsamında alınmıştır.

Birinci sayfalar incelenirken, sayfada genellikle birden fazla haber olduğu görülmüş ve haber seçimlerinde de bir sınırlandırmaya gidilmiştir. Bu açıdan bakıldığında amaçlı örneklem yöntemiyle birinci sayfalarda yer alan bazı haberler seçilerek analiz kapsamına alınmıştır. Bu doğrultuda çalışma, gazetelerde yer alan tüm Covid-19 haberlerini analiz ettiği iddiası taşımamaktadır ve bu durum, araştırmanın temel bir sınırlılığı olarak düşünülebilir. Öte yandan böyle bir sınırlandırmaya gidilmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Yapılan ön analizler sırasında gazetelerin birinci sayfalarında manşet, sürmanşet, haber kısıları, anonslar, haber başlıkları gibi çok sayıda habere yer verildiği gözlemlenmiştir. Konuyla ilgili yürütülen bir başka çerçeveleme çalışmasında da belirtildiği gibi, gazetelerde sunulan haberlerin sayfadaki konumları incelendiğinde haberlerin “sayfa eteği, manşet altı, duyuru biçiminde ve manşet ile sürmanşet” olarak (Kılıç, 2021, 326) verildiği görülmektedir. Bu haberlerin bir kısmında, haberin içeriğine dair kısmi ve sınırlı bilgiler yer almakla birlikte çok sayıda haberin yalnızca başlık olarak verildiği görülmüştür. Örneğin; anons, haber kisası, duyuru ya da haber başlıkları gibi

içerikler, genellikle haberi kısmi olarak sunan biçimler olduğundan dolayı, kimi durumlarda bu haberler üzerinden haberin net olarak çerçevesinin belirlenmesi zorlaşmaktadır. Bu noktada daha objektif bir analiz yürütmek için, özellikle haberin detaylarının daha açık olduğu manşetler ve sürmanşetler öncelikli olarak seçilmiş, ancak birinci sayfada öne çıkan ve habere ilişkin detaylı bilgilerin aktarıldığı diğer haber kısımları da araştırmacılar tarafından ortak olarak kararlaştırılarak analiz kapsamına alınmıştır. Konuyla ilgili önemli haberlerin analiz dışında kalmaması amacıyla, araştırmacılar tarafından amaçlı bir örneklem seçimine gidilmiştir. Bu seçimler sonucunda 12 ayda üç gazeteden elde edilen toplam 715 haber analiz kapsamına alınmıştır. Öte yandan 12 ayda analiz edilen gazetelerden, 489 gazetenin birinci sayfasında ise Covid-19 ile ilgili habere rastlanmamıştır. Buna göre incelenen 12 ayda üç gazetenin toplamda 1.048²'inin birinci sayfası incelenmiş bunların 489'unda kodlamaya dâhil edilen herhangi bir haber olmamış, kalan 559 gazetenin birinci sayfasından ise toplamda 715 haber analiz için derlenmiştir.

Haberlerin kodlama işlemleri sırasında ise şu unsurlara dikkat edilmiştir. Birinci sayfada konuyla ilgili birden fazla haberin olması durumunda haberlerin her biri, ayrı ayrı kodlanmıştır. Kodlama sırasında haberin çerçevesinin belirlenmesinde hem başlık, hem de haber metninde yer alan bilgiler dikkate alınarak haber, tek çerçeve kategorisine kodlanmıştır. Haberde birden fazla çerçeveyi temsil eden bilgilerin olması durumunda ise, özellikle başlıkta yer alan vurgular yönlendirici kabul edilerek buna göre kodlama yapılmıştır. Başlık, ilk dikkat çeken ve haberin vermek istediği mesajdaki öncelikli anlamı aktaran unsurlar olduğundan dolayı, başlıkta yer alan vurgulara ayrıca dikkat edilmiştir.

Çalışmada şu sorulara yanıt aranmıştır: “Covid-19 ile ilgili haberler, üç gazetede nasıl çerçevelendirilmektedir ve bu çerçevelerin dağılımları nasıldır?”, “Gazetelere göre en çok kullanılan çerçeveler arasında anlamlı farklılıklar var mıdır?”, “Salgının seyriyle bağlantılı olarak kullanılan çerçevelerde bir farklılaşma veya değişim var mıdır?”, “Salgının seyrine ve kapanma ile normalleşme süreçlerine bağlı olarak haber çerçevelerinin değişimi ile aylar arasında anlamlı farklılaşmalar var mıdır?”

İnşacı yaklaşım ve çerçeveleme kuramı ekseninde betimleyici bir analiz gerçekleştirmek amacıyla haberler içerik analizi yöntemiyle incelenirken, araştırmanın analiz kategorileri ise literatürdeki çok sayıda araştırma doğrultusunda oluşturulmuştur. İçerik analizi, “sistemik ve nesnel olarak iletişimin görünen içeriğini tanımlamak ve duruma göre çıkarımlar yapmak için kullanılan bir teknik” (Ogbodo vd., 2020, 259) olarak tanımlanmaktadır ve Neuman'ın (2014, 49) belirttiği gibi daha çok betimleyici amaçlar için kullanılmaktadır. Wimmer ve Dominick (2014, 162) ise, haber medyasının konuları nasıl çerçevelediğini belirlemek ve açıklamak için araştırmacıların içerik analizini kullandığını belirtmişlerdir.

Literatür taraması ve örneklemin yüzde 10'u üzerine gerçekleştirilen ön analiz sonucunda kodlama için sekiz çerçeve belirlenmiş ve bunlar iki farklı kodlayıcı tarafından kodlanmıştır. Verilerin analizi SPSS 26.0 programı ile yapılmış ve %95 güven düzeyi ile çalışılmıştır. Kategorik (nitel) değişkenler için frekans (n), yüzde (%) istatistikleri verilmiştir ve çapraz tablolardan faydalanılmıştır. Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla ki-kare (χ^2) testi kullanılmıştır. Ki-kare (χ^2) testi, iki kategorik değişken arasındaki ilişkiyi incelemek ve ilişkiyi belirlemede kullanılan test tekniğidir (Tabachnick – Fidell, 2015). Çalışmada ayrıca Phi ilişki katsayısı da verilmiştir. Phi ilişki katsayısı ikili değişkenler için ilişkinin ölçüsü olup değişkenlerin her ikisi de ikili ise, bu iki kategorili süresiz iki değişken arasındaki ilişki “Phi” adı verilen bir ilişkiyel teknik aracılığıyla değerlendirilir (Ekström, 2011; Huck, 2012).

Çerçevelere ilişkin fikir ayrılığı ve revizyon ihtiyacı olan durumlarda kodlama kılavuzu gözden geçirilerek son haline erişilmiştir. Örneklemin tamamı iki araştırmacı tarafından kodlanmış, kararsızlık yaşanan durumlarda üçüncü bir araştırmacının desteğine başvurulmuş ve çalışma için kodlayıcılar arası uyumu gösteren alfa (α) değeri hesaplanmıştır. Krippendorff alfa (α) değerinin çalışmanın güvenilirliği arttırmak için hesaplanması sırasında Hayes ve Krippendorff'un (2007) açıkladıkları yöntemle başvurulmuştur. Kodlayıcılar arası uyumun " $\alpha = 1$ " olması mükemmel güvenilirliği gösterirken aynı zamanda alfa değerinin 1 olması kodlayıcıların tam olarak hemfikir olduklarının da işaretidir. Çalışmanın güvenilirlik değeri $\alpha = 0.8907$ olarak hesaplanmıştır. Krippendorff (2004, 241) çalışmasında, $\alpha = 0.800$ üzeri değerlerin güvenilir olduğunu belirtmektedir. Buna göre mevcut çalışmanın kodlayıcılar arası uyumunun yüksek olduğu söylenebilir.

Literatürde COVID-19 salgını ve çerçeveleme üzerine yapılan çalışmalara rastlamak mümkündür (Ogbodo vd., 2020; Poirier vd., 2020; Nwakpu vd., 2020; Mutua - Ong'ong'a, 2020; Kutlu, 2020; Wibhisono, 2020; Madsar, 2020; Yılmaz Altuntaş, 2021; Cılızoğlu vd., 2021; Kılıç, 2021). Türkiye'de bu kapsamda tespit edilebilen ilk çalışma Kutlu (2020) tarafından yapılmış olup çalışmada, Türkiye'deki çevrimiçi medyada Covid-19 haberlerinin nasıl çerçevelendiğini anlamak amacıyla "ensonhaber.com" sitesinde 26 Şubat-10 Mart ve 11-26 Mart 2020 tarihleri arasında yayınlanan haberler incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Madsar (2020) çalışmasında 11 Mart-10 Nisan 2020 tarihleri arasında Cumhuriyet, Sözcü, Yeni Akit ve Yeni Şafak gazetelerinin ilk sayfalarında yer alan Covid-19 haberlerini çerçeveleme perspektifinden ele almıştır.

Konuyla ilgili dikkat çeken bir diğer çalışma ise, Yılmaz Altuntaş (2021) tarafından yapılmıştır. Yılmaz Altuntaş'ın çalışmasında, 1 Aralık 2019 ile 12 Temmuz 2020 tarihleri arasında Alexa.com sitesine göre en çok etkileşim alan Covid-19 ile ilgili haberlerin konu türleriyle etkileşim oranları bağlamında nasıl çerçevelendiği, içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Cılızoğlu, Dondurucu ve Çetinkaya (2021) tarafından yürütülen bir diğer çalışmada ise İngiltere'den The Sun, Türkiye'den Hürriyet gazeteleri örneklem olarak alınmış ve 1-31 Ekim 2020 tarihleri arasındaki salgın konulu haberlerinin çerçeveleme biçimleri analiz edilmiştir. Son olarak Kılıç (2021) çalışmasında, yazılı basında Covid-19 ile ilgili haberlerin nasıl çerçevelendiğini incelemeyi amaçlamış ve bu amaçla, farklı ideolojik duruşları temsilen Sözcü, Sabah, Hürriyet, Türkiye ve Cumhuriyet gazetelerinin birinci sayfalarında 9 Mart 2020 - 5 Nisan 2020 tarihleri arasında yer alan haberleri incelenmiştir.

Öte yandan literatür taraması sırasında, Covid-19 aşı haberlerinin çerçevenmesine ilişkin Kazaz, Pala ve Kazaz (2021) tarafından yürütülen bir araştırma olduğu da görülmüştür. İçerik analizinin uygulandığı bu çalışmada yazarlar, ulusal ve uluslararası medyada aşı haberlerinin nasıl sunulduğunu ortaya koymak amacıyla Türkiye'de Faz 3 çalışmalarının başladığı 16 Eylül 2020 tarihinden 16 Ekim 2020 tarihine kadar Sputnik, Independent, DW, BBC, Hürriyet, Sabah, Haber Türk, Sözcü, T24 ve Dokuz8 Haber'in internet sitelerinde yer alan aşı haberlerini incelenmişlerdir.

Çerçeveleme araştırmalarına ilişkin literatür incelendiğinde ise, araştırma kapsamında kullanılması muhtemel çerçevelerin tanımlandığı çok sayıda çalışma olduğu görülmüştür. Örneğin incelenen çok sayıda çalışmanın referans verdiği Semetko ve Valkenburg (2000) çalışmalarında, "sorumluluk yükleme, çatışma, insan ilgisi, ekonomik sonuçlar ve ahlak" olmak üzere beş çerçeveye işaret etmişlerdir. Bu çerçevelerden "insan ilgisi, ekonomik sonuçlar ile ahlak" çerçeveleri mevcut araştırmamızın kodlama cetveline dâhil edilmiştir.

Aynı zamanda bu çerçevelere, Ogbodo ve diğerleri (2020) tarafından Covid-19 haberlerinin küresel medya çerçevelerini inceledikleri çalışmada da rastlanmıştır. Bu kategorilere ek olarak, Ogbodo ve diğerlerinin (2020, 259) kendi araştırmalarında kullandıkları üç çerçeve daha analiz kapsamına alınmıştır. Bunlar, “siyasileştirme, korku ve umut” çerçevesi olarak kavramsallaştırılmıştır.

Son olarak, Kutlu'nun (2020) çalışmasında kullandığı “eylem” ve “güvence” çerçevesi ile Saraç'ın (2018) domuz gribi haberlerinin çerçevelemesini incelediği çalışmasında kullandığı “tedbir ve kontrol”, “riskli gruplar ve bilgi verme” ve “alarm/uyarı” çerçeveleri mevcut araştırmaya uygun hale getirilerek yeni çerçeveler belirlenmiştir. Bu doğrultuda mevcut araştırmaya “tedbir-önlem-uyarı” ile “bilgi verme” kategorileri eklenmiştir. Araştırmanın analiz çerçeveleri ve bu çerçevelere ilişkin tanımlar Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Çerçeveleme Kategorileri ve Açıklamaları

Çerçeve Kategorileri	Açıklama – Tanım
İnsan ilgisi	Salgın ile bağlantılı hastalık veya kayıp gibi sıradan insan hikâyelerine, olayın duygusal etkilerine, insani durumlara odaklanan haberler ve özellikle sağlık çalışanları hikâyeleri
Ekonomik sonuçlar-destek-dayanışma	Salgının ekonomik etkilerine ve sonuçlarına odaklanılan, ekonomik olarak zarara uğrayanlara yapılan yardımları, teşvikleri, destek çalışmalarını içeren haberler
Siyasileştirme-eleştiri	Salgının siyasi perspektiften ve siyasi aktörler çerçevesinde değerlendirilmesini içeren veya salgın yönetim süreçlerini eleştiren haberler
Tedbir-önlem-uyarı	Salgına yönelik bireysel ya da yönetsel olarak uygulanan, tedbir ve önlemler ile korunma yollarını anlatan, sokağa çıkma yasağı gibi önlemleri içeren ve bireyleri tedbir almaları ve bu tedbirleri nasıl almaları gerektiği konusunda uyarı veren haberler
Korku	Kamuoyunda korku veya panik yaratabilecek haberler, örneğin hasta sayılarındaki artış, yan etkiler ve salgının seyriyle ilgili endişe verici bilgiler
Umut	Kamuoyuna umut ve güven veren hikâyeler ve mesajlar, örneğin aşı ya da tedavi yöntemlerinde gelişmeler, salgının seyrinin kontrol altında olduğunu ve normalleşme süreçlerini vurgulayan, sayıların azaldığını belirten haberler
Bilgi verme	Salgın ile ilgili genel bilgiler, örneğin online eğitimin nasıl gerçekleşeceği, günde kaç test yapıldığı, gündelik sunulan veriler gibi genel bilgileri içeren nötr haberler
Ahlak/etik	Salgının ahlaki ve etik sorumluluk boyutları, örneğin tedbir, önlem ve kurallara uymayanlara, kendini ve başkalarını tehlikeye atanlara, krizi fırsata çevirmeye çalışanlara işaret eden haberler

Son olarak, araştırmanın kodlama cetvelini Tablo 2’de görmek mümkündür.

Tablo 2: Kodlama Cetveli

Gazete adı	Hürriyet Sabah Sözcü
Aylar	Mart 2020 / Nisan 2020 / Mayıs 2020 / Haziran 2020 / Temmuz 2020 / Ağustos 2020 / Eylül 2020 / Ekim 2020 / Kasım 2020 / Aralık 2020 / Ocak 2021 / Şubat 2021
Aylık periyotlar	<i>Salgında ilk üç ay</i> : Mart 2020 / Nisan 2020 / Mayıs 2020 <i>Normalleşme - tatil süreci</i> : Haziran 2020 / Temmuz 2020 / Ağustos 2020 <i>Sonbahar önlemleri</i> : Eylül 2020 / Ekim 2020 / Kasım 2020 <i>Kapanma ve aşılama-aşı çalışmaları</i> : Aralık 2020 / Ocak 2021 / Şubat 2021
Salgın ile ilgili haber	Var ³ Yok
Çerçeve	İnsan ilgisi Ekonomik sonuçlar-destek-dayanışma Siyasileştirme-eleştiri Tedbir-önlem-uyarı Korku Umut Bilgi verme Ahlak/etik

4. Araştırma Bulguları

11 Mart 2020 tarihinden Mart 2021 tarihine kadar olan 12 ay boyunca, incelenen üç gazetede toplamda 1.048 birinci sayfa incelenmiş, ancak bunların 489’unda araştırma kapsamına alınacak herhangi bir habere rastlanmamıştır. Geri kalan 559 gazetenin birinci sayfalarından Covid-19 ile ilgili toplam 715 haber araştırma kapsamına alınmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi bazı günlerde birden fazla haber kodlamaya dâhil edilmiştir. 715 haberin aylara göre dağılımını Tablo 3’te görmek mümkündür.

Tablo 3: Haberlerin Aylara Göre Dağılımı

	n	%
Mart	93	13,0
Nisan	94	13,2
Mayıs	45	6,3
Haziran	49	6,9
Temmuz	13	1,8
Ağustos	33	4,6
Eylül	42	5,9
Ekim	39	5,5
Kasım	68	9,5
Aralık	117	16,4
Ocak 2021	71	9,9
Şubat 2021	51	7,0

Aylara göre dağılıma bakıldığında en çok haberin sırasıyla Aralık (%16,4), Nisan (%13,2) ve Mart (%13,0) aylarında olduğu görülmüştür. Aylara göre en az haber ise, 13 haber ile (%1,8) Temmuz ayındadır.

Analizler yürütülürken, çalışma kapsamında incelenen tarihler salgının seyrine göre üçer aylık periyotlara ayrılmıştır. Bu ayırım gözetilirken salgın sürecinde yaşanan değişimler, salgının gelişim ve dönüşüm süreci ve salgında dikkat çeken tarihler gözetilmiştir. Buna göre 12 aylık dönem üçer aydan dört periyota ayrılmıştır. Bu periyotlar; “Mart, Nisan, Mayıs” olmak üzere “salgında ilk üç ay”, “Haziran, Temmuz, Ağustos olmak üzere “normalleşme-tatil süreci”, “Eylül, Ekim, Kasım” olmak üzere “sonbahar önlemleri” ve “Aralık, Ocak 2021, Şubat 2021” olmak üzere “kapanma ve aşılama-aşı çalışmaları” olarak ayrılmıştır. Bu ayırım gözetilirken gazetelerde yer alan haberler ve haberlere ilişkin çeşitli bulgular belirleyici olmuştur.

Örneğin, araştırma sırasında dikkat çeken önemli bulgulardan biri Mart ve Nisan aylarında konuyla ilgili manşetlere yansıyan daha çok haberin oluşudur. Daha önce de belirtildiği gibi salgınla ilgili haberlere, manşet, sürmanşet, haber kisası, anons, haber başlığı, sayfa altında yer alan haberler gibi çeşitli şekillerde rastlamak mümkündür. Manşet, en çok dikkat çeken haberin vurgulandığı alan olup bir haberin manşette yer alışı konunun, gündemdeki önemine de işaret etmektedir. Bu doğrultuda salgının ilk üç ayı kamuoyu açısından henüz yeni olan bir krizi tanıma, anlama ve anlamlandırma süreci olarak da görülebilir.

Periyotların belirlenmesinde dikkat çeken bir diğer önemli bulgu, 29 Mayıs 2020 tarihinde yayınlanan Hürriyet gazetesinin “1 Haziran Milat Oldu” manşetidir. Bu habere göre ülke genelinde uygulanan kısıtlamaların büyük bir bölümünün 1 Haziran itibariyle kaldırılması gündemdedir. Aynı tarihte Sabah gazetesinin manşeti ise “1 Haziran’da Normal Hayat” olmuştur. Bu haberde de kısıtlamaların kaldırılacağına ilişkin haber detayları yer almaktadır. Bu nedenle Haziran ayı “normalleşme” ayı olarak belirlenirken Temmuz ve Ağustos aylarında da salgınla ilgili az sayıda haber oluşu, haberlerin daha genel bir şekilde seyretmesi, normalleşme ve tatil süreçlerine yapılan vurgular gibi nedenler, bahsedilen üç ayın “normalleşme ve tatil süreci” olarak sınıflandırılmasında etkili olmuştur. Öte yandan, 1 Eylül 2020 tarihli Hürriyet gazetesinde “Şehir Şehir Anlattı” manşetinin altında “Koronada Sonbahar Önlemleri” alt başlıklı bir haber bulunmakta ve bu haberin detayında “Sağlık Bakanlığı, sonbaharda olası vaka artışına karşı yeni önlemler planlıyor” bilgisi yer almaktadır. İncelenen her üç gazetede de Eylül ayı itibariyle haberlerin genel olarak tatil ve normalleşme sürecinden sonra salgının seyrine, vakalardaki artışa ilişkin endişeleri barındırdığı ve alınması muhtemel yeni önlemleri işaret ettiği gözlemlenmiştir.

Aralık ayı itibariyle ise salgının seyrinin yeniden endişe verici noktaya geldiği haber başlıklarında da görülmektedir. 1 Aralık 2020 Hürriyet gazetesi manşeti “21:00’den Sonra Sokak Yok”, Sabah gazetesi manşeti “Hafta Sonları Tam Kapanma”, Sözcü gazetesi haberi ise “Yoğun Bakımlar Yüzde 100 Doldu” şeklindedir. Bu nedenle Aralık ayı “kapanma” olarak kodlanmışken, Ocak 2021 ve Şubat 2021 tarihlerinde ise kapanma haberlerinin yanı sıra yoğun bir biçimde aşı ve tedavi haberlerinin artışa geçtiği görülmüştür. Bu nedenle Aralık, Ocak 2021 ve Şubat 2021 aylarını kapsayan üç aylık dönem “kapanma ve aşılama-aşı çalışmaları” periyodu olarak adlandırılmıştır. Haberlerin periyodik olarak dağılımlarına bakıldığında en çok haberin “kapanma ve aşılama-aşı çalışmaları” (n= 239, %33,42) döneminde olduğu görülmüştür. Ancak genel haber akışlarına bakıldığında, “salgında ilk üç ay” (n= 232, %32,44) olarak adlandırılan ilk dönemden sonra haberlerde bir düşüş yaşandığı, en düşük haber akışının “normalleşme-tatil süreci” döneminde (n= 95, %13,28) olduğu, “sonbahar önlemleri” (n= 149, %20,83) olarak kavramsallaştırılan üçüncü dönemde haberlerin artışa geçtiği ve başta da belirtildiği gibi kapanma dönemi itibariyle en yüksek seviyelere ulaştığı bulgulanmıştır.

Haberlerde kullanılan çerçevelere ilişkin genel dağılımı Tablo 4’te görmek mümkündür. Buna göre 12 ayda incelenen haberlerde, en çok “bilgi verme” (%25,5) ve “tedbir-önlem-uyarı” (%24,3) çerçevelerinin kullanıldığı sonucuna varılmıştır. İncelenen haberlerde ise en az kullanılan çerçevenin “ekonomik sonuçlar-destek-dayanışma” (%5,5) olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 4: Çerçeveselerin Genel Dağılımı

	n	%
Ekonomik sonuçlar-destek-dayanışma	39	5,5
İnsan ilgisi	43	6,0
Ahlak/etik	53	7,4
Siyasileştirme-eleştiri	77	10,8
Korku	67	9,4
Umut	80	11,2
Tedbir-önlem-uyarı	174	24,3
Bilgi verme	182	25,5

Bu bulguların yanı sıra araştırmada, kategoriler arasındaki ilişkiler de incelenmiştir. İlk olarak, gazetelerde salgınla ilgili haberlerin varlığı ve haber çerçeveleri kategorileri arasındaki ilişkiler Tablo 5’te sunulmuştur. Gazeteler ile ilgili haberin bulunma durumu arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). İlgili haber bulunan gazete çoğunluk olarak Hürriyet gazetesidir (%45,1). Sözcü gazetesinde ise konuyla ilgili haberlerin bulunmama oranı daha yüksektir (%40,9).

Gazeteler ile haber çerçevesi arasında da istatistiksel anlamlı ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). “İnsan ilgisi” (%46,5), “ekonomik sonuçlar-destek-dayanışma” (%66,7) haber çerçeveleri daha çok Sabah gazetesinde bulunmaktadır. “Siyasileştirme-eleştiri” haber çerçevesinin tamamı Sözcü gazetesindedir (%100,0). Bu bulgu, gazetenin politik konumu ile ilgili bir bulgu olarak gözlemlenmiştir. “Bilgi verme” (%59,9), “ahlak/etik” (%56,6), “tedbir-önlem-uyarı” (%53,4), “korku” (%50,7), “umut” (%45,0) haber çerçevelerinin ise daha çok Hürriyet gazetesinde olduğu tespit edilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5: Gazeteler ile Salgın Haberlerinin Varlığı ve Haber Çerçevelerinin İlişkisi

		Hürriyet		Sabah		Sözcü		Ki-kare (χ^2)	p	Phi
		n	%Satır	n	%Satır	n	%Satır			
Salgın ile ilgili haber	Var	322	45,1	205	28,6	188	26,3	58,798	0,000*	0,221
	Yok	117	23,9	172	35,2	200	40,9			
Çerçeve	İnsan ilgisi	10	23,3	20	46,5	13	30,2	324,109	0,000*	0,673
	Ekonomik sonuçlar-destek-dayanışma	10	25,6	26	66,7	3	7,7			
	Ahlak/etik	30	56,6	3	5,7	20	37,7			
	Siyasileştirme-eleştiri	0	0,0	0	0,0	77	100,0			
	Korku	34	50,7	11	16,4	22	32,8			
	Umut	36	45,0	34	42,5	10	12,5			
	Tedbir-önlem-uyarı	93	53,4	57	32,8	24	13,8			
	Bilgi verme	109	59,9	54	29,7	19	10,4			

* $p<0,05$

Tablo 6’da da görülebileceği gibi, haber çerçeveleri ile aylık periyotlar arasındaki ilişki incelendiğinde ise, çerçeveler ile periyotlar arasında istatistiksel anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur ($p<0,05$).

Salgının ilk üç ayında daha çok “ekonomik sonuçlar-destek-dayanışma” (%56,4), “tedbir-önlem-uyarı” (%50,0), “siyasileştirme-eleştiri” (%42,9), “insan ilgisi” (%34,9) çerçeveleri kullanılmıştır. “Ahlak/etik” haberleri çoğunlukla (%39,6) normalleşme, tatil sürecinde bulunmaktadır. “Korku” (%41,8), “umut” (%41,3), “bilgi verme” (%59,2) haber çerçeveleri ise daha çok kapanma, aşılama geçiş döneminde bulunmaktadır. Tablo 6’da haber çerçeveleri ile aylık periyotlar arasındaki ilişki detaylı bir biçimde görülmektedir.

Tablo 6: Haber Çerçeveleri ile Aylık Periyotlar Arasındaki İlişki

	Salgında ilk 3 ay		Normalleşme, tatil süreci		Sonbahar önlemleri		Kapanma, aşılama		Ki-kare (χ^2)	p	Phi
	n	%Satır	n	%Satır	n	%Satır	n	%Satır			
İnsan ilgisi	15	34,9	3	7,0	13	30,2	12	27,9			
Ekonomik sonuçlar destek dayanışma	22	56,4	7	17,9	1	2,6	9	23,1			
Ahlak/etik	9	17,0	21	39,6	16	30,2	7	13,2			
Çerçeve Siyasileştirme-eleştiri	33	42,9	12	15,6	16	20,8	16	20,8	174,713	0,000*	0,494
Korku	13	19,4	8	11,9	18	26,9	28	41,8			
Umut	26	32,5	1	1,3	20	25,0	33	41,3			
Tedbir-önlem-uyarı	87	50,0	23	13,2	38	21,8	26	14,9			
Bilgi verme	27	14,8	20	11,0	27	14,8	108	59,3			

*p<0,05

Tablo 7, gazeteler ile ilgili haberin tüm zaman dilimlerinde ayrı ayrı bulunma durumları arasındaki ilişkiyi göstermektedir ve buna göre gazeteler ile ilgili haberin tüm zaman dilimlerinde ayrı ayrı bulunma durumları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur (p<0,05).

Tablo 7: Periyodlara Göre Gazeteler ile İlgili Haberın Bulunma Durumunun İlişkisi

Haber tarihi (periyodik)	Haber	Hürriyet		Sabah		Sözcü		Ki-kare (χ^2)	p	Phi
		n	%Sütun	n	%Sütun	n	%Sütun			
Salgında ilk 3 ay	Var	97	90,7	73	81,1	62	68,9	14,955	0,001*	0,228
	Yok	10	9,3	17	18,9	28	31,1			
Normalleşme, tatil süreci	Var	45	47,4	18	20,0	32	34,4	15,392	0,000*	0,235
	Yok	50	52,6	72	80,0	61	65,6			
Sonbahar önlemleri	Var	68	64,8	45	45,9	36	37,1	16,236	0,000*	0,233
	Yok	37	35,2	53	54,1	61	62,9			
Kapanma, aşılama	Var	112	84,8	68	69,4	58	53,7	27,727	0,000*	0,286
	Yok	20	15,2	30	30,6	50	46,3			

*p<0,05

Tüm zaman dilimlerinde, ilgili haberin ilgili kısımda bulunma oranı Hürriyet gazetesinde daha yüksektir. Gazeteler kendi içinde değerlendirildiğinde ise, her üç gazetede de “salgında ilk üç ay” ve “kapanma/aşılama-aşı çalışmaları” dönemlerinde daha çok haber bulunduğu sonucuna erişilmiştir.

Son olarak, haber çerçevelerinin farklı periyotlarda bulunma oranlarının gazetelere göre dağılımı incelenmiş ve Tablo 8’de detaylı olarak sunulmuştur. Her satır için en yüksek yüzdeye sahip çerçeve tablonun daha rahat okunması açısından işaretlenerek görselleştirme yapılmıştır.

Tablo 8: Haber Çerçevelerinin Farklı Periyotlarda Bulunma Oranlarının Gazetelere Göre Dağılımı

Haber tarihi (periyodik)	Çerçeve	Hürriyet		Sabah		Sözcü	
		n	%Satır	n	%Satır	n	%Satır
<i>Salgında ilk 3 ay</i>	İnsan ilgisi	7	46,7	6	40,0	2	13,3
	Ekonomik sonuçlar-destek-dayanışma	6	27,3	15	68,2	1	4,5
	Ahlak/etik	5	55,6	0	0,0	4	44,4
	Siyasileştirme-eleştiri	0	0,0	0	0,0	33	100,0
	Korku	8	61,5	1	7,7	4	30,8
	Umut	10	38,5	13	50,0	3	11,5
	Tedbir-önlem-uyarı	45	51,7	30	34,5	12	13,8
	Bilgi verme	16	59,3	8	29,6	3	11,1
<i>Normalleşme, tatil süreci</i>	İnsan ilgisi	0	0,0	0	0,0	3	100,0
	Ekonomik sonuçlar-destek-dayanışma	1	14,3	5	71,4	1	14,3
	Ahlak/etik	10	47,6	1	4,8	10	47,6
	Siyasileştirme-eleştiri	0	0,0	0	0,0	12	100,0
	Korku	5	62,5	1	12,5	2	25,0
	Umut	0	0,0	0	0,0	1	100,0
	Tedbir-önlem-uyarı	14	60,9	7	30,4	2	8,7
	Bilgi verme	15	75,0	4	20,0	1	5,0
<i>Sonbahar önlemleri</i>	İnsan ilgisi	1	7,7	7	53,8	5	38,5
	Ekonomik sonuçlar-destek-dayanışma	0	0,0	1	100,0	0	0,0
	Ahlak/etik	12	75,0	2	12,5	2	12,5
	Siyasileştirme-eleştiri	0	0,0	0	0,0	16	100,0
	Korku	8	44,4	5	27,8	5	27,8
	Umut	11	55,0	8	40,0	1	5,0
	Tedbir-önlem-uyarı	17	44,7	15	39,5	6	15,8
	Bilgi verme	19	70,4	7	25,9	1	3,7
<i>Kapanma, aşılama - aşı çalışmaları</i>	İnsan ilgisi	2	16,7	7	58,3	3	25,0
	Ekonomik sonuçlar-destek-dayanışma	3	33,3	5	55,6	1	11,1
	Ahlak/etik	3	42,9	0	0,0	4	57,1
	Siyasileştirme-eleştiri	0	0,0	0	0,0	16	100,0
	Korku	13	46,4	4	14,3	11	39,3
	Umut	15	45,5	13	39,4	5	15,2
	Tedbir-önlem-uyarı	17	65,4	5	19,2	4	15,4
	Bilgi verme	59	54,6	35	32,4	14	13,0

Tablo 8’de görülebileceği ve daha önce de bulgulandığı gibi haberlerin periyodik olarak dönemi fark etmeksizin her dönemde Sözcü gazetesinde “siyasileştirme-eleştiri” çerçevesine yer verildiği anlaşılmaktadır. Gazeteler arasında bir inceleme yapıldığında Hürriyet gazetesinin çerçeveler bazında genel olarak daha yüksek yüzdelerle sahip olduğu görülmektedir. Sabah gazetesinde dikkat çeken bir önemli bulgu ise “ekonomik sonuçlar-destek-dayanışma” çerçevesine dâhil olan haberlerin, her dönemde en yüksek yüzdeye sahip oluşudur.

Sonuç

Kriz dönemleri ve özellikle günümüzde küresel olarak deneyimlendiği gibi salgınlar, bilgi akışının ve bilgi ihtiyacının yoğun olduğu dönemlerdir. Bir yılı aşkın süredir devam eden Covid-19 salgınıyla ilgili gazete haberlerinin, çerçeveleme perspektifinden incelenmesine dayanan ve salgının seyriyle birlikte haberlerde kullanılan çerçevelerin nasıl değiştiğini görmeyi amaçlayan çalışmada elde edilen sonuçlar kısaca özetlendiğinde, salgının ilk üç ayında haberlerin yoğun olduğu, yaz aylarıyla birlikte haberlerde ciddi oranda düşüş yaşandığı, sonbaharın gelmesiyle birlikte haberler artarken kapanmayla birlikte yıl

sonunda haberlerde yine ciddi artış olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda haberlerde en çok “bilgi verme” ve “tedbir-önlem-uyarı” çerçevelerinin kullanıldığı anlaşılmıştır. Öte yandan yapılan ilişki analizleri sonucunda, gazeteler ile ilgili haberin birinci sayfada bulunma durumu arasında, gazeteler ile haber çerçeveleri arasında ve son olarak çerçeveler ile salgının üçer aylık periyotları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunduğu tespit edilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ile literatürde yer alan diğer araştırma sonuçları karşılaştırıldığında birbirini destekleyen ve tamamlayan bulguların olduğu görülmektedir. Sungur ve diğerleri (2020) tarafından, hem yerli hem de yabancı yüksek tiraja sahip internet gazetelerinde yer alan Koronavirüs haberlerinin içerik analizi ile incelendiği çalışmada “sağlık haberlerinin konusuna göre dağılımında ise en çok sayıda haberin ‘koruyucu önlem’ kategorisinde” yer aldığı tespit edilmiştir. Mevcut çalışmada ise bahsedildiği gibi benzer şekilde en çok kullanılan haber çerçevelerinin ilkinin “bilgi verme”, ikincisinin ise “tedbir-önlem-uyarı” olduğu sonucuna erişilmiştir. Öte yandan bu iki çerçevenin kullanım yüzdelerinin birbirine çok yakın olduğu da görülmüştür. Buna göre Covid-19 döneminde krizin yönetilmesi bağlamında alınan pek çok tedbirin ve önlemin haberlere de yansıdığını söylemek mümkündür. Krizin kontrol altına alınabilmesi amacıyla yürütülen tüm çalışmalar, haber içeriklerine de yansımıştır. 1-31 Ekim tarihlerinde The Sun ve Hürriyet gazetelerinin çevrimiçi haberlerinin incelendiği bir diğer çalışmaya göre ise, Hürriyet gazetesinde salgın hastalık temalı haberlerde en çok “hayati risk faktörleri” konulu haberler, ikinci sırada ise “eylem” konulu haberler yer almaktadır (Cılızoğlu vd., 2021, 215). Cılızoğlu ve diğerleri (2021) tarafından yürütülen bu çalışmada “yetkili kurum ve kişilerin hastalıkla ilgili olarak almış oldukları veya alacakları önlemler, çözüm önerileri ve stratejiler konulu haberler” olarak tanımlanan “eylem” kategorisi mevcut çalışmadaki “tedbir-önlem-uyarı” kategorisiyle örtüşmektedir ve bu bulgu, kısmi de olsa araştırmanın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Salgının bir yıllık seyri ve haberler çerçeveleri ile haber sayıları arasındaki ilişkiye bakıldığında araştırmada, salgının resmi olarak Türkiye’deki başlangıcı gibi görülebilecek Mart ve Nisan aylarında haber sayılarının yakın olduğu ve Aralık ayından sonra en çok haberin Mart ve Nisan aylarında olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre ise en az haberin Temmuz ayında olduğu sonucuna varılmıştır. Elde edilen bu bulgu, Yılmaz Altuntaş’ın (2021) çalışmasında yapmış olduğu vurguyla da paralellik göstermektedir. Yılmaz Altuntaş (2021, 184), Mart 2020 tarihinden itibaren Covid-19 haberlerinin niceliksel ve etkileşimsel oranlarında artış olduğunu ancak “normalleşme” dönemine denk gelen Haziran ayında haberlerde “nispi bir azalma görülürken, etkileşim oranlarında önemli düşüşler saptandığını” belirtmiştir.

Çalışmada dikkat çeken bir sonuç, tüm “siyasileştirme-eleştiri” çerçevesi haberlerinin Sözcü gazetesinde yer almasıdır. Bu durum gazeteler ile haber çerçeveleri arasındaki ilişkinin, yayın organlarının temsil ettikleri düşünceyle siyasal ve politik duruşla ilgili olduğunu da göstermektedir. Çerçevenin, bir konunun belirli bir bağlamda sunumu olduğunu ve bu sunumla birlikte dolaylı olarak bir görüşü aktarmanın da amaçlandığını söylemek mümkündür. Buna göre gazetelerin ideolojik konumlarının kullanılan çerçeveleri de etkilediğini varsaymak mümkündür. Araştırma kapsamında dikkat çeken bu bulgu Seyhan, Zararsız ve Ayaşlıoğlu’nun (2021) çalışmasıyla da benzerlik göstermektedir. Pandeminin politikleştirilmesine odaklanan ve pandemi sürecinde gazete haberlerinin ideolojik yanlılıklarını incelemeyi amaçlayan çalışmaya göre; gazetelerde Covid-19 ile ilgili haberler “sahiplik, içerik üretimi ve dil ve ifade kullanımı gibi farklı perspektiflerde politik konumlanış” nedeniyle önemli ölçüde

farklılaşmaktadır (Seyhan vd., 2021). Benzer bir sonuca Kılıç'ın (2021) çalışmasında da ulaşılmıştır. Kılıç (2021, 317) çalışmasında, gazetelerin ideolojik duruşlarının, gazetelere göre çerçevelerin kullanımında etkili olduğu sonucuna varmıştır. Literatürde yer alan bu bulgular ışığında, mevcut araştırmada Sözcü gazetesine ilişkin elde edilen bu bulgu daha da anlaşılır olmaktadır.

Tüm bu bulgular ışığında sonuç olarak, gazeteler arasında haberleri ele alış ve kullanılan çerçeveler bağlamında farklılıklar olduğu, bu farklılıkların salgının bir yıllık dönemlerine göre de ortaya çıktığı, salgının seyriyle birlikte haberlerde de değişimler gözlemlendiği ve salgının seyrinin haberlere de doğrudan yansıdığını söylemek mümkündür. Öte yandan çalışmanın başında da belirtildiği gibi her çalışma bir sınırlılık içermektedir ve literatüre kendi sınırlılıkları bağlamında bir katkı sunmaktadır. Bu çalışma bir yıllık süredeki tüm haberleri kapsamadığı gibi, salgının günümüzde devam eden seyri, araştırmacıları bu konuda daha detaylı araştırmalar yapmanın da önünü açmaktadır.

Notlar

1. Hastalıkları Kontrol ve Önleme Merkezleri

2. İncelenen toplam gazete sayısı ile ilgili şu noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Tarama ilk vakanın ortaya çıktığı 11 Mart 2020 tarihinde başladığı için Mart ayının ilk 10 günü araştırma kapsamına alınmamıştır. Öte yandan araştırmada gazetenin birinci sayfalarına "gazeteoku.com" sayfasından erişim sağlanmış ancak bazı incelenen tarih aralığında gazetelerin bazı günlerine erişilememiştir. Örneğin 17 Şubat 2021 Sabah ve Sözcü gazeteleri, 24-25-26 Mayıs 2020 ile 3-4 Temmuz 2020 tarihlerinde her üç gazetenin de birinci sayfalarına erişim sağlanamamıştır. 12 aya göre bakıldığında toplamdaki sayı farklılığının nedeni bu şekilde açıklanabilir.

3. Birinci sayfada birden fazla haber olduğunda çoklu kodlama yapılmıştır. Her bir haber ayrı ayrı kodlanmıştır.

Kaynakça

- Baden, C. "Framing the News". *The Handbook Of Journalism Studies*. Ed. Karin Wahl-Jorgensen - Thomas Hanitzsch, 229-245, New York, NY: Routledge, 2019.
- Berger, Peter L. - Luckmann, Thomas. *Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*. İstanbul: Paradigma, 2008.
- Choi, Minhee - McKeever, Brooke W. "News framing of avian flu: Media advocacy and response to a public health crisis". *Newspaper Research Journal*, 40/4 (2019), 451-466.
- Cılızoğlu, Gamze Yetkin - Dondurucu, Zeynep Benan - Çetinkaya, Aysel. "The Sun ve Hürriyet Gazetelerinde Covid-19 Konulu Haberlerin Kültürel Farklılıklar Bağlamında Değerlendirilmesi". *Covid-19 Sürecinde İletişimin Değişen Yüzü*. Ed. Gülsüm Çalışır ve Ersin Diker, 198-232, Konya: Eğitim Yayınevi, 2021.
- Cottle, Simon. *Global Crisis Reporting Journalism in the Global Age*. Berkshire, England: McGraw-Hill, Open University Press, 2009.
- Çaplı, Bülent - Taş, Oğuzhan. "Kriz Haberciliği" *Televizyon Haberciliğinde Etik*. Ed. Bülent Çaplı - Hakan Tuncel, 237-250, Ankara: Fersa, 2010.
- Çınarlı, İnci. *Sağlık İletişimi ve Medya*. Ankara: Nobel, 2008.
- Damstra, Alyt - Vliegthart, Rens. "(Un)covering the Economic Crisis? Over-time and inter-media differences in salience and framing". *Journalism Studies*, 19/7 (2018), 983-1003.
- de Vries, Michiel S. "Framing Crises: Response Patterns to Explosions in Fireworks Factories". *Administration & Society*, 36/5 (2004), 594-614.
- Dursun, Çiler. "Haberde 'Gerçekliğin İnşa Edilmesi' Ne Demektir?". *Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi*. Ed. Çiler Dursun, 37-65. Ankara: Elips Yayınları, 2004.
- Durur, Elif Küçük. "İnşacı Yaklaşım İçinde Çerçeveleme Kuramı ve Haberin Çerçevelemesi". *Atatürk İletişim Dergisi*, 2 (2011), 21-31.
- Ekström, Joakim. "The phi-coefficient, the tetrachoric correlation coefficient, and the Pearson-Yule Debate". UCLA: Department of Statistics, UCLA. 2011, Erişim 12 Mayıs 2021. <https://escholarship.org/uc/item/7qp4604r>
- Entman, Robert M. - Matthes, Jörg - Pellicano, Lynn. "Nature, Sources, and Effects of News Framing". *The Handbook Of Journalism Studies*. Ed. Karin Wahl-Jorgensen - Thomas Hanitzsch, 175-190. New York, NY: Routledge, 2009.
- Entman, Robert M. "Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm". *Journal of Communication* 43/4 (1993), 51-58.
- Fearn-Banks, Kathleen. *Crisis Communications: A Casebook Approach*. New York, NY: Routledge, 2017.
- Fetzer, James H. "Information: Does it Have To Be True?". *Minds and Machines*, 14 (2004), 223-229.
- Girgin, Atilla. *Yazılı Basında Haber ve Habercilik "Etik"i*. Ankara: İnkılap, 2000.
- Goffman, Erving. *Frame analysis An Essay on the Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press, 1986.

- Gülner, Birol – Acar, Nihal. “Salgın Hastalıklar Döneminde Sosyal Medyanın Korku Algisında Meydana Getirdiği Değişimin İncelenmesi: Covid-19”. *Nitel Sosyal Bilimler*, 3/1 (2021), 140-163.
- Hallahan, Kirk. “Seven Models of Framing: Implications for Public Relations”. *Journal of Public Relations Research*, 11/3 (1999), 205-242.
- Hayes, Andrew F. - Krippendorff, Klaus. “Answering the call for a standard reliability measure for coding data”. *Communication methods and measures*, 1/1 (2007), 77-89.
- Heath, Robert L. “Introduction Crisis Communication: Defining the Beast and Demarginalizing Key Publics”. *The Handbook of Crisis Communication*. Ed W. Timothy Coombs- Sherry J. Holladay, 1-13, UK: Wiley-Blackwell, 2010.
- Holladay, Sherry J. “Are They Practicing What We Are Preaching? An Investigation of Crisis Communication Strategies in the Media Coverage of Chemical Accidents”. *The Handbook of Crisis Communication*. Ed W. Timothy Coombs- Sherry J. Holladay, 159-180. UK: Wiley-Blackwell, 2010.
- Huck, Schuyler W. *Reading Statistics and Research*. Boston: Pearson, 2012.
- Iannarino, Nicholas. T. - Veil, Shari R. - Cotton, III Alfred J. “Bringing Home the Crisis: How US Evening News Framed the 2011 Japan Nuclear Crisis”. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 23/3 (2015), 169-181.
- Kazaz, Mete – Pala, Saibe – Kazaz, Arzu. “Covid-19 Aşı Haberlerinde Çerçeveleme: Haber Sitelerinde Aşı Haberlerinin Sunumu”, *İNİF E- Dergi*, 6/1 (2021), 343-361.
- Kılıç, Seyfi. “Türk Yazılı Basınında Covid-19 Haberlerinin Çerçevenmesi”. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 35 (2021), 317-337.
- Kim, Young. “Understanding publics’ perception and behaviors in crisis communication: Effects of crisis news framing and publics’ acquisition, selection, and transmission of information in crisis situations”. *Journal of Public Relations Research*, 28/1 (2016), 35-50.
- Knight, Myra Gregory. “Getting past the impasse: Framing as a tool for public relations”. *Public Relations Review*, 25/3 (1999), 381-398.
- Krippendorff, Klaus. *Content Analysis : An Introduction to Its Methodology*. Thousand Oaks, California: Sage, 2004.
- Kutlu, Asuman. “Framing the Crisis: An Analysis of Turkish News Coverage of COVID-19”, *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 10/2 (2020), 305-314.
- Larsson, Larsåke. “Crisis and Learning”. *The Handbook of Crisis Communication*. Ed W. Timothy Coombs- Sherry J. Holladay, 713-718, UK: Wiley-Blackwell, 2010.
- Liu, Brooke Fisher - Kim, Sora. “How organizations framed the 2009 H1N1 pandemic via social and traditional media: Implications for US health communicators”. *Public Relations Review*, 37/3 (2011), 233-244.
- Ma, Ringo. “Media, crisis, and SARS: An introduction”. *Asian Journal of Communication*, 15/3 (2005), 241-246.
- Madsar, Serhat. “Yeni Şafak, Sözcü, Yeni Akit ve Cumhuriyet Gazetelerinin Covid-19 Haberlerinin Çerçeveleme Kuramı Bağlamında İncelenmesi”. *Geçmişten Günümüze*

- İletişim Araştırmaları I.* Ed. Hasan Çiftçi, 3-27. Ankara: İksad Publishing House, 2020.
- Mason, Alicia M. "The Impact of Media Frames and Treatment Responsibility within the Situational Crisis Communication Theory Framework". *Corporate Reputation Review*, 17/1 (2014), 78-90.
- Mutua, Sylvia Ndanu - Ong'ong'a, Daniel Oloo. "Online News Media Framing of COVID-19 Pandemic: Probing the Initial Phases of the Disease Outbreak in International Media". *European Journal of Interactive Multimedia and Education*, 1/2 (2020), e02006.
- Narin, Fatma Bilge. *Küresel Terör Saldırılarına Yönelik Haberlerin Türk Basınında Çerçevesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Neuman, W. Lawrence. *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. Essex, England: Pearson, 2014.
- Nguyen, An – Catalan, Daniel M. "Digital Mis/Disinformation and Public Engagement with Health and Science Controversies: Fresh Perspectives from Covid-19". *Media and Communication*, 8/2 (2020), 323–328.
- Nwakpu, E. Sanita - Ezema, V. Okwudilichukwu - Ogbodo, J. Nwakeup. "Nigeria media framing of coronavirus pandemic and audience response". *Health promotion perspectives*, 10/3 (2020), 192–199.
- Ogbodo, J. Nwakeup - Onwe, E. Chike - Chukwu, Joseph - Nwasum, C. Jude - Nwakeup, E. Sanita - Nwankwo, S. Ugochukwu - Nwamini, Samuel - Elem, Stephen - Ogbaeja, N. Iroabuchi (2020). "Communicating health crisis: a content analysis of global media framing of COVID-19". *Health Promotion Perspectives*, 10/3 (2020), 257-269.
- Özarlan, Hüseyin - Güran, M. Salih. "İletişim Araştırmalarında Çerçeveleme Paradigması: Son Döneme Ait Bir İnceleme". *Selçuk İletişim*, 8/4 (2015), 32-48.
- PAHO (Pan American Health Organization). "Understanding The Infodemic and Misinformation in the Fight Against Covid-19". 2020, Erişim 12 Mayıs 2021. https://iris.paho.org/bitstream/handle/10665.2/52052/Factsheet-infodemic_eng.pdf?sequence=14&isAllowed=y
- Pan, Po-Lin - Meng, Juan. "Media Frames Across Stages of Health Crisis: A Crisis Management Approach to News Coverage of Flu Pandemic". *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 24/2 (2016), 95-106.
- Pieri, Elisa. "Media Framing and the Threat of Global Pandemics: The Ebola Crisis in UK Media and Policy Response". *Sociological Research Online*, 24/1 (2019), 73–92.
- Pira, Aylin - Sohodol, Çisil. *Kriz Yönetimi Halkla İlişkiler Açısından Bir Değerlendirme*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Poirier, William - Ouellet, Catherine - Rancourt, Marc-Antoine - Béchar, Justine - Dufresne, Yannick. "(Un)Covering the COVID-19 Pandemic: Framing Analysis of the Crisis in Canada". *Canadian Journal of Political Science*, 53/2 (2020), 365-371.
- Porta, Miquel. *A Dictionary of Epidemiology*. New York, NY: Oxford University Press, 2014.
- Pereira, P. Silveira – Silveira, A. Silva – Pereira, Antonio. "Disinformation and Conspiracy Theories in the Age of COVID-19". *Frontiers in Sociology*, 5 : 560681 (2020), 1-5.

- Reese, Stephen D. "Prologue-Framing Public Life: A Bridging Model for Media Research". *Framing Public Life Perspectives on Media and Our Understanding of the Social World*. Ed. Stephen D. Reese vd., 7-32. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2001.
- Riegert, Kristina - Olsson, Eva-Karin. "The Importance Of Ritual In Crisis Journalism". *Journalism Practice*, 1/2 (2007), 143-158.
- Saraç, D. Çeliker. "Domuz Gripi Haberlerinde Çerçeveleme: Hürriyet Gazetesi Örneği". *Global Media Journal TR Edition*, 8/16 (2018), 161-185.
- Sarioğlu, Elif Başak – Turan, Erkan "COVID-19 ile ilgili haberlerde bilginin yeniden üretilmesi sürecinin infodemik açıdan analizi". *Turkish Studies*, 15/6 (2020), 819-837.
- Schultz, Friederike - Utz, Sonja - Göritz, Anja. "Is the medium the message? Perceptions of and reactions to crisis communication via twitter, blogs and traditional media". *Public Relations Review*, 37/1 (2011), 20-27.
- Semetko, Holli A. - Valkenburg, Patti M. "Framing European politics: A content analysis of press and television news". *Journal of Communication*, 50/2 (2000), 93-109.
- Seyhan, Ahmet Selman – Zararsız, Ömer Faruk – Ayaşlıoğlu, Emrah. "Pandeminin Politikleştirilmesi ve Söylem: Cumhuriyet ve Sabah Gazeteleri Örneğinde Koronavirüs Haberleri Üzerine Bir Analiz". *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 35 (2021), 17-37.
- Seyidov, Ilgar. "Türk Basınında Sunulan Kırım Krizi Haberlerinin Çerçeveleme Kuramı Bağlamında İncelenmesi". *Akdeniz İletişim Dergisi*, 22 (2014), 60-73.
- Sungur, Sevda - Yücel, Ezgi - Metintaş, Selma - Önsüz, Muhammed Fatih. "Yüksek Tiraj Yapan Yerli ve Yabancı İnternet Gazetelerinin Koronavirüs Hastalığı ile İlgili Haber İçeriklerinin İncelenmesi". *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5 (2020), (COVID-19 Özel Sayısı), 47-60.
- Tabachnick, Barbara G. – Fidell, Linda S. *Çok Değişkenli İstatistiklerin Kullanımı*. Ankara: Nobel, 2015.
- Tagliabue, Fabio – Galassi, Luca – Mariani, Pierpaolo. "The "Pandemic" of Disinformation in COVID-19". *SN Comprehensive Clinical Medicine*, 2/9 (2020), 1287-1289.
- Wibhisono, I. G. L. A. Kharisma. "Framing Analysis of the Kompas' COVID-19 Coverage: January 2020 Edition". *Jurnal ASPIKOM*, 5/2 (2020), 219-231.
- Wimmer, Roger D. - Dominick, Joseph R. *Mass Media Research An Introduction*. Boston, USA: Wadsworth, Cengage Learning, 2014.
- Wright, Kevin B. - Sparks, Lisa - O'Hair, H. Dan. *Health Communication in the 21st Century*. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2013.
- Yılmaz Altuntaş, Elgiz. (2021). "Covid-19 Pandemisine İlişkin Yayınlanan Online Haberlerin Konu Türü ve Etkileşim Oranı Temelli Çerçeveleme Analiz". *Pandemi Neoliberalizm Medya*. Ed. Yasemin G. İnceoğlu ve Savaş Çoban, 183-209, İstanbul: Ayrıntı, 2021.

Cemaatçilik ve Bireycilik Arasında Piyasa İlişkileri

Market Relations between Communitarianism and Individualism

Merve SOYLU

Yüksek Lisans, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi,
mervesoylu13@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7010-6490>

Harun ŞENCAL

Dr. Öğr.Üyesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomi Bölümü
harun.sencal@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3617-8954>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Soylu, Merve - Şencal, Harun. "Cemaatçilik ve Bireycilik Arasında Piyasa İlişkileri".
Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 2 (Ekim 2021): 140-155.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.939667>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 19.05.2021

Kabul Tarihi/Date Accepted: 13.10.2021

Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 2 |

Yıl/Year: 2021 (Ekim/October)

15. yıl

Akademik İncelemeler Dergisi

Cemaatçilik ve Bireycilik Arasında Piyasa İlişkileri

Öz

Bu çalışmada, geleneksel dönemde cemaat yaşam biçimi ile modern sonrası birey merkezli yaşam biçimi arasındaki niteliksel farka odaklanılarak piyasa ilişkilerinin söz konusu iki dönem içerisindeki konumu ve mahiyeti araştırılmıştır. Geleneksel dönemde cemaat yaşamı içerisinde ortaya çıkan insan ilişkileri içinde piyasa/pazar ilişkilerinin diğer sosyal ilişkilerden bağımsız ve müstakil bir alan oluşturmadığı, bilakis diğer ilişki türlerine ve mevcut toplumsallığın içerisine gömülü olduğu vurgulanmıştır. Öte yandan, modern dönemde birey merkezli yaşam biçiminin içerisinde insan ilişkileri parçalanarak bütünlüğünü yitirmiş ve piyasa ilişkileri müstakil bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Bunun da ötesinde, modern piyasa sistemi, toplumu, kurumları ve insan ilişkilerini hegemonyası altına alan ve belirleyen üst bir sisteme dönüşmüştür. Çalışmanın amacı; geleneksel dönemde din ve aile merkezinde şekillenen cemaat yaşamı ile modern dönemde bireycilik merkezinde inşa olunan modern toplum anlayışı arasındaki metalaşma, dini normatif yapının kırılması ve aile/akraba bağlarının zayıflaması şeklindeki temel farklara değinerek modern toplumda geleneksel dönemdeki gibi dayanışma ve sosyal temeller üzerine kurulu bir piyasanın yeniden inşasının zor olduğunu vurgulamaktır. Bu iddianın temellendirilmesini için siyasi, sosyolojik ve temelde ontolojik olarak farklı bir paradigmanın içinde ortaya çıkmış olan Medine pazarı pratiği çerçevesinde modern dönemde İslami bir serbest piyasa kurulabileceği iddiaları kritik edilecek ve bu girişimin imkânı ve zorlukları değerlendirilecektir. Böylece, Medine pazarı ve günümüz serbest piyasa sistemi arasında bulunan benzerliklerden yola çıkarak Medine pazarının günümüz kapitalist sistemi için ahlaki bir çözüm olarak ortaya konulabileceğini iddia eden görüşler geleneksel ve modern toplum yapıları üzerinden kritik edilerek bunun uygulanabilir olmadığı gösterilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Ekonomisi, Topluluk, Bireycilik, Medine Pazarı, Serbest Piyasa Sistemi

Market Relations between Communitarianism and Individualism

Abstract

In this article, the position and nature of market relations are analyzed by focusing on the qualitative difference between the communitarian lifestyle in the traditional period and the post-modern individual-centered lifestyle. It is emphasized that the market relations with human relations that emerged in the communitarian lifestyle during the traditional period do not create an independent and autonomous space from other social relations; on the contrary, they are embedded in other types of relations and the existing sense of community. On the other hand, human relations have ruptured and disintegrated in the modern period due to the individual-centered lifestyle, and market relations have emerged as an autonomous field. Moreover, the modern market system has transformed into a superior system that dominates and determines society, institutions and, human relations. This study aims to emphasize the difficulty to rebuild the traditional market relations based on solidarity and social basis in the modern era by addressing the fundamental differences between the communitarian lifestyle shaped around the religion and family in the traditional era and the modern understanding of community built around the individualism in the modern era, in terms of the commodification, distorting of the religious normative structure and weakening of the family/relative ties. In order to justify this argument, the claims that an Islamic free market can be established in the modern period within the framework of the practice of the Medina market, which emerged within a politically, sociologically and ontologically different paradigm, will be criticized, and the possibilities and difficulties of this initiative will be evaluated. Thus, based on the similarities between the Medina market and today's free-market system, the opinions claiming that the Medina market can be put forward as a moral solution for today's capitalist system will be criticized over the comparison between traditional and modern community structures, and it will be shown that this is not practicable.

Keywords: Islamic Economics, Community, Individualism, Medina Market, Free-Market System

Giriş

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İslam iktisadı alanında önemli sayıda eser ortaya çıkmış ve Müslümanların çoğunluğunun yaşadığı coğrafyalarda iktisadi düşünceyi etkilemeye başlamıştır. Çağdaş İslam iktisat düşüncesi bağlamında ele alabileceğimiz bu çalışmalar genel olarak Batılı ekonomi anlayışına hem bir itiraz hem de bir cevap niteliğinde olmuştur. Bu bağlamda, İslam iktisatçılarının çoğu alternatif ve meydan okuyan modeller ortaya koymaktan ziyade hâkim Batılı ekonomi anlayışı ve mevcut politik-ekonomik trendlerin etkisi altında Batılı söylemin içerisine kısmi dini ve kültürel eklemeler yaparak mevcut anlayışın farklı bir üretimini ortaya koymuşlardır. Bunun en bariz örneğini piyasa kavramına olan yaklaşımlarda görmekteyiz. Çalışmaların çok büyük bir kısmında piyasanın bir sisteme dönüşerek toplumu şekillendiren bir kurum haline gelmesine eleştirel yaklaşımlarda bulunulmamıştır. Bunun neticesinde, modern manada kullanılan piyasa kavramı ve Hz. Peygamber dönemindeki Medine pazarı tecrübesi arasındaki niteliksel farklılıklar göz ardı edilerek eş tutulmuştur. Düşünürler doğrudan piyasa kavramını savunmasalar da araçsal olarak günümüz piyasa sistemini ifade etmektedirler. Dolayısıyla yapılan çalışmalar İslam tarihi geleneğinden formel bir aktarımın ötesine gidememiştir.

Batılı ekonomi anlayışından etkilenen, çeşitli eklemeler ve çıkartmalar yapılarak ilk formu oluşturulan İslam iktisadı alanı; temel analiz birimi piyasa olan ve piyasayı oluşturan bireylerin özellikleri ve davranışları incelenerek piyasaya dair çıkarımlarda bulunmanın imkânı varsayımına sahip olan ana akım iktisat anlayışından ne kadar bağımsız bir iktisat anlayışı ortaya koyduğu da tartışmaya ve tahlile açık bir konudur. Bu çalışmada geleneksel ve modern dönem olarak ayrılan iki dönem cemaatçilikten (*communitarianism*) bireyci yaşam biçimine geçiş merkezinde ele alınarak piyasa ilişkilerinin bu iki dönem arasındaki niteliksel farklılığına vurgu yapılacaktır. Bu niteliksel farklılığın vurgulanmasının amacı, geleneksel dönemde hâkim olan din ve aile etkisiyle şekillenen cemaat yapısının bir parçası olan piyasanın, bireycilik temelinde oluşturulan modern toplumun içerisinde tekrar inşa edilmesinin -imkânsız değilse dahi- çok zor olduğunu göstermektir. Bu iddianın temellendirilmesi neticesinde, Hallaq'ın ulus-devlet yapısı içerisinde Şeriatın ahlaki temeline dayalı bir İslami yönetim anlayışının imkânsızlığını iddia etmesine paralel olarak Medine pazarı ve günümüz serbest piyasa sistemi arasında bulunan benzerliklerden yola çıkarak Medine pazarının günümüz kapitalist piyasa sistemi için ahlaki bir çözüm olarak ortaya konulmasının uygulanabilir olmadığı gösterilmiş olacaktır.

1. Cemaatçilikten Bireyselliğe Geçiş

1.1. Modern Öncesi Dönemde Cemaat Olarak Yaşamak

Modern öncesi dönemde, insanların her türlü fiili ve düşünsel çabasını belirleyen metafiziksel bir alan bulunmaktaydı (Arslan, 2016, 35). Bu metafiziksel alan varlık ve bilgi anlayışını oluşturarak farklı topluluklarda farklı şekillerde tanımlansa ve tezahür etse de en nihayetinde bu alanın belirlediği normatif kurallar tarafından şekillenen bir cemaatin mevcut olduğu iddia edilebilir. Cemaatin içine gömülü olan ve metafizik alanın belirleyiciliğinde oluşan kurumsal mantıklar, insanlar ve kurumlar arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde sosyal aktörlere bilinç ve saik vererek kimlik oluşturan merkezi bir etki alanına sahiptir (Thornton - Ocasio, 2008, 100). Modern öncesi dönem için bu normatif alanın belirleyicisi olarak en önemli rolü din üstlenmekte ve insan davranışlarını şekillendirmekle birlikte insan ilişkilerinden ortaya çıkan kurumlar da bu anlayış üzerine oluşmaktadır (Thornton - Ocasio, 2008, 103; Tönnies, 2019). Örneğin, bir yaratıcının

varlığını kabul eden ve ondan gelen bilgiye ulaşabileceğine inanan bir cemaatin yapısını belirleyen metafiziksel arka plan, bu şekilde bir varlık ve bilgi anlayışını reddeden modern dönemdeki varlık ve bilgi anlayışından ayrılmakta ve neticede toplumsal ilişki ve kurumları farklılaştırmaktadır.

Modern öncesi dönemde dinin belirleyiciliğinde olan sosyal yapının şekillenmesinde aile ve akrabalık bağlarının önemli olduğu görülmektedir (Thornton - Ocasio, 2008, 108). Aile kurumu toplumsallık duygusunun gelişiminde oldukça temel bir role sahiptir. Aile, çocuğun içinde yaşadığı cemaatin norm ve kurallarını öğrendiği ve içselleştirdiği ilk kurumdur (Emiroğlu - Aydın, 2003, 20). Modern öncesi dönemde insan ilişkileri, aile kurumundan köklenen akrabalık ve akrabalık ilişkilerinin bir uzantısı olarak komşuluk ve bunların yanı sıra mahalli düzeyde ortaya çıkan daha geniş sosyal kurumsal ilişkiler içinde kurulur ve anlamlandırılır (Polanyi, 2017). Kişi, cemaatin en küçük ve en temel kurumunda toplumsallığın içine doğmakta ve bu normatif yapının içinde yetişmekle beraber mevcut anlayışı bütünüyle içselleştirme ve netice olarak bu ahlaki çerçeve içinde davranış geliştirmekte ve ilişki kurmaktadır. Bu sebeple, toplulukta oluşan insan ilişkileri ile bu ilişkilerden ortaya çıkan kurumların yakınlıkları ve kendiliğinden oluşan birlikleri, birbiriyle uyumlu yapıların oluşturduğu bir dayanışma ortamı ortaya çıkarmaktadır.

Modern öncesi topluluklardaki bu dayanışma; aynı gelenek, dini inanç ve tasavvurun ortaya çıkardığı gönüllü bir dayanışma motivasyonu ile olmuştur (Durkheim, 2020). Bunun yanı sıra dayanışma sadece insanların benzer veya aynı değerlere sahip olduklarından dolayı değil birlikte var olma bilincine sahip olmalarından ve sosyal faaliyetleri karşılıklı olarak birbirlerine yöneltmelerinden kaynaklanmaktadır (Weber, 2018). Dolayısıyla metafiziksel bir arka planda hikmet arayışının düşünsel ve eylemsel faaliyette hâkim bir belirleyici olduğu topluluklarda insanların diğer kişilerin refahına yönelik bir eğilimi söz konusudur (Forsyth, 1992). Bunun bir sonucu olarak, örneğin, insanların gerçekleştirdiği üretim, tüketim ve dağıtım gibi iktisadi faaliyetlerde dahi ekonomik kaygılardan öte dayanışma ve cemaat değerlerini koruma dürtüsü ve sosyal faydanın ortaya çıkması ağır basmaktadır (Fotopoulos, 1994). İnsanların içinde buldukları sosyal yapının ahlaki çerçevesi dâhilinde davranış geliştirmeleri ve ilişkiler kurmaları dolayısıyla, bu ahlaki çerçeveye zıt olarak hareket ederek sadece kendi çıkarlarını gözetmeleri kolay değildir.

Modern öncesi dönemde cemaat yaşamında, din merkezli bir normatif yapının ve aile temelli sosyal ilişkilerin hâkim olması insanlar üzerinde birbirlerine karşı çeşitli sorumluluklar ve bağlılıklar ortaya çıkarmaktadır. Genel olarak küçük ölçekli bir ilişkiler ağının içinde insanlar birbirlerine karşı anonim bir kimliğe bürünemezler. Cemaat yaşamında insan ilişkileri dini normatif yapı içerisinde aile merkezli gerçekleştiğinden ve bunun yanı sıra kişiler birçok farklı ilişki ağından tekrar bir araya geldiklerinden dolayı insan ilişkileri dayanışma, sadakat ve güven endeksli bir anlayış üzerine kurulmaktadır.

1.2. Modern Dönemde Birey Olmak

Kapitalist iktisadi anlayışın ve sanayi devriminin ortaya çıkardığı sosyoekonomik çıktılar neticesinde insan yaşamını tüm yönleriyle kuşatan yeni bir çağ vuku bulmuştur. Batı Avrupa'da ortaya çıkan ve etkisi sadece ortaya çıktığı coğrafyada değil tüm dünyada görülen modern proje büyük ve köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Bu sebeple, modern proje metafizik anlayışta köklü değişiklikler ile geleneksel dönemden bir kopuşu temsil etmektedir. Dinin belirleyici normatif yapısının kırılması, düşünce ve davranışların akıl merkezinde gerçekleşmesi, toplumsal farklılıkların azalması ve kentsel yaşamın ortaya çıkmasıyla artan bireycilik ve bunlara ek olarak değişime konu olan birçok sosyal,

ekonomik, siyasal ve kültürel alan bu köklü değişiklikler arasındadır (Van Der Loo - Van Reijen, 2014, 15). Bu değişimlerin önemli sonuçlarından biri cemaatin üyesi olarak yaşamını sürdüren kişilerin toplumda bir birey olarak var olmaya başlamasıdır. Her ne kadar bireyin ve modern toplumun ortaya çıkışını 13. yy.'a kadar geriye götüren araştırmacılar olsa da (Macfarlane, 1993; Macfarlane, 2021), genel olarak bireyselleşmenin endüstriyel devrim sonrasında şekillenen toplumsal ilişki ve kurumsal yapılar sebebiyle gerçekleştiği iddia edilmektedir (Taylor, 2020; Gorz, 2007; Beck, 2011; Bauman, 2000).

Modern toplum yeni bir varoluş halidir (Baudelaire - Mayne, 1964; Frisby, 2012). Bu yeni varoluş haline geçişin temel sebepleri arasında sanayileşme ve kentleşmenin olduğu ileri sürülebilir (Van Der Loo - Van Reijen, 2014). Kentlerde kıt kaynakları kullanabilecek insan sayısının artışı iş bölümü kavramını ve ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla insanlar birbirilerine niteliksel olarak modern öncesi dönemden farklı bir bağımlılık ve dayanışma ilişkisinin içerisinde konumlanmıştır (Giddens, 1971). Bu durum Durkheim'in mekanik ve organik dayanışma/toplum karşılaştırmasında da görülmektedir (Durkheim, 2013). Durkheim, iki veya daha fazla insan arasında gerçekleşen dayanışma faaliyetini modern öncesi ve sonrası dönemde ayırmak için *organik* ve *mekanik* dayanışma kavramlarını kullanmaktadır. Durkheim'a göre; mekanik dayanışma türü aynı inanç ve değerleri paylaşan, -akrabalık gibi- yakın ve uzun süreli ilişkiler kuran insanların oluşturduğu bir cemaat içinde ortaya çıkmaktadır (Durkheim, 2013, 180; Durkheim, 2020). Dolayısıyla mekanik dayanışmanın ortaya çıktığı cemaat yaşamında dayanışma, yardımlaşma ve iş bölümü kendiliğinden oluşmaktadır. Organik dayanışma ise akıl ve çıkar merkezli hareket eden bireylerin hâkim olduğu modern toplum içinde ortaya çıkmaktadır (Durkheim, 2020). Bu bağlamda mekanik dayanışmanın hâkim olduğu cemaat yaşamında dayanışma ve yardımlaşma faaliyetinin kendiliğinden ortaya çıkmasına karşın organik dayanışma türünün hâkim olduğu toplum yapısında dayanışma ve yardımlaşma faaliyeti sözleşme mantığına göre gerçekleşmektedir (Durkheim, 2013). Bu iki farklı dayanışma türü içerisinde iş bölümü kavramı da niteliksel olarak farklıdır. Mekanik toplumlarda iş bölümü insanların benzer ve ortak bir yaşamın içinde olmalarından dolayı basit bir yapıya sahiptir. Organik dayanışma türünde ise sanayileşmenin artması ile birlikte karmaşık bir iş bölümü anlayışı ortaya çıkmaktadır. Organik toplumlarda -kapitalist üretim sürecinin ortaya çıkardığı- iş bölümünün çok belirgin olması dolayısıyla insanların birbirlerine olan bağılıkları zorunlu ve yapay bir ilişkiler ağı içerisinde ortaya çıkmaktadır (Durkheim, 2020).

Modern dönemde toplumsal iş bölümü topluma entegre olma yoluyla organik dayanışmanın ortaya çıkmasıdır (Durkheim, 2020). Yani modern dönemde toplumsal iş bölümü topluma entegre olmanın ön şartıdır. İşbölümü neticesinde edindiğimiz meslekler toplumsal kimliğimizi oluşturmasının yanı sıra birey, çalışmasının bir karşılığı olarak toplumda yer edinir (Méda, 2012). Modern çağın en önemli toplumsallaşma aracı olarak *çalışma* günümüz toplumu olarak emekçiler toplumunu oluşturmuştur (Gorz, 2007, 28). Materyalist bir zihniyetin ürünü olarak kapitalizmin genelleştirilmiş bir meta üretim ağı olarak toplumun tüm alanlarına sirayeti modern toplumu anlamak için önemli ipuçları vermektedir (Giddens, 2013, 141; Giddens, 2013, 35).

Modernleşme süreci içerisinde ortaya çıkan birey, geleneksel dönemde kurulan küçük ve yakın ilişkilerin tersine bu süreçte daha büyük ve anonim kimlikler üzerinden kurulan yapay ilişkilerin bir aktörüdür (Van Der Loo - Van Reijen, 2014, 166). Dolayısıyla davranışlar ve ilişkiler arasındaki bu yapaylık uzak mesafeli bir bağıllık türü olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçle birlikte uzaklığın verdiği motivasyon ile akıl merkezli davranış ve

ilişkiler ağı ortaya çıkmış ve böylece uygarlık düşüncesinin her alanı birey anlayışı üzerinden tekrar yorumlanmıştır (Guénon, 2016, 111). Tönnies'in *gemeinschaft*'ten *gesellschaft*'e (cemaatten cemiyete) geçiş süreci bahsinde açıkladığı doğrultuda, modern dönemde "gelenek, din ve cemaat yerini dinamizm, bilimsellik ve ekonominin" hâkimiyetine bırakmıştır (Van Der Loo - Van Reijen, 2014, 18). Diğer bir ifadeyle, modernite, yeni insan tipolojisi olan bireyle birlikte gelenekten tam bir kopuşun hikayesidir. Modern dönemde birey geleneksel normatif yapılardan kopmuş ve bu normatif boşluğa aklı (ve hazzı) merkeze alarak kendi seçimlerinde özgür olan bir insan tipolojisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Van Der Loo - Van Reijen, 2014). Tönnies'in *gemeinschaft* ve *gesellschaft* arasındaki ayrımı ve yukarıda bahsedilen kopuşun paradigmatik farkı 11. yy. Avrupası'nda çok yaygın olan bir söylem üzerinden de anlaşılmaktadır: "Allah köyü, insanlar şehirleri yarattı" (Gezgin, 2011, 183). Nitekim bu ifadede de anlaşılacağı üzere cemaat tipi (daha yerel ve kendiliğinden meydana gelen) yaşam biçimleri tanrı merkezli bir oluşumu ifade etmektedir. Bunun farklı bir oluşumu olarak cemiyet yaşam biçimi ise insanların organize ettiği yapay bir mekanizmanın kurgusu içerisinde ortaya çıkan formlardır.

Uzak mesafeli ilişkiler kuran ve karar alma süreçlerinde özgür olan insanın bireyselleşme motivasyonu ulus-devlet ve mevcut kapitalist anlayışın en belirgin olduğu modern piyasa sistemi tarafından desteklenirken, bu iki yapı aynı zamanda söz konusu bu insan tipolojisini güçlendiren temel sistemler olarak karşımıza çıkmaktadır (Van Der Loo - Van Reijen, 2014, 166). Nitekim Giddens kapitalist toplumun aynı zamanda bir ulus-devlet olması dolayısıyla modern toplumu oluşturduğunu ifade etmektedir (Giddens, 2013). Kapitalist piyasa bireyciliğin özgürlüğünü destekler nitelikte özgür bir piyasa anlayışıdır; "ama bu özgürlük, ancak bir zorunluluk alanı içinde sınırlanmak kaydıyla" mümkün olmaktadır (Poole, 1993, 131). Bu sınırlı olanı bireyin toplumdaki diğer bireylerle olan organik-bağımlı ilişkisi içindeki yükümlülükleri oluşturmaktadır. Bireyin hem davranışları hem de iş bölümü uzmanlığı ile belirlenen yükümlülükleri rasyonelleşmiş ve bu sebeple modern kapitalizmin üretim, tüketim ve mübadele alanı da akılcılaştırılmıştır. Bu durum piyasaya dair bir çerçeveyi, yani yasayı, zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluğa binaen hukuki yapıyı oluşturacak yasa yapıcı bir sistemin varlığı ortaya çıkmıştır (Poole, 1993, 131). Modern süreçte hukuki yapıyı oluşturacak bu üst yapı ulus-devlettir. Kapitalizm ve ulus-devletin tarihsel olarak ortaya çıkışları aynı süreçte benzer ve tamamlayıcı motivasyonlar ile gerçekleşmiştir. Nitekim Giddens sanayileşme, kapitalizm ve yönetim aygıtı olarak modern devletin birbirlerini destekler nitelikte evrimleştiğini iddia etmektedir (Giddens, 2013, 141,160).

Ulus-devletin hem kendi siyasi iktidar olma anlayışı hem de iktisadi otorite olan kapitalizmin çalışma anlayışı bireyi şekillendirme ve yönlendirme üzerine kuruludur. Birey olmak insanı özgürlük ve özsel aklı tarafından hareket etme gücü verirken aynı zamanda onu "soyut, anonim ve büyük ölçekli" yapılara tutsak bırakmaktadır (Van Der Loo - Van Reijen, 2014). Ulus-devlet bireyi vatandaş olarak kendisini devletine feda edebilecek sadık bir kişi olarak eğitmekte ve yönlendirmektedir (Hallaq, 2019). Bireyin vatandaş olarak kendini devleti için feda etmesinin arkasındaki temel motivasyon ulusu bir aile olarak anlamlandırmasıdır (Anderson, 2011; Hallaq, 2019). Modern öncesi dönemde toplumsallığı oluşturan aile yapısı artık ulus-devlet mantığıyla toplumsallığın dışında devlet halinde ortaya çıkmıştır. Vatandaş ile devlet arasında hem epistemolojik hem de psikolojik bir bağın mevcut olması bireyi devlet tarafından asimile edilmeye açık hale getirmektedir (Hallaq, 2019). Devlet, eğitim ve sert bürokratik yapılar aracılığıyla fedakâr, sadakatli ve fayda sağlayan vatandaş kimliğine sahip bireyler yaratmaktadır.

Devletin ekonomi, siyaset, sosyal, eğitim, sağlık gibi alanlarda sıkı kontrolü ve kendi egemenlik gücü içinde tekelleştirmesi modern ulus-devlet anlayışının bir ürünüdür. Zira modern ulus-devletin sosyal devlet anlayışı içinde halka hizmet olarak sunduğu girişimlerinin ardında bireyin ve daha kolektif bir güç olarak toplumun davranışlarını kontrol edebilme veyahut kendi egemen iradesi doğrultusunda yönlendirme arzusu vardır ki bu sebeple okul kurumu ve diğer kültür yaratımları bireyi eğitmek üzerine kurgulanmıştır. Nitekim birey modern topluma vatandaş kimliği dahilinde katılmaktadır.

Modern devlet sınırları içerisinde ve kapitalist piyasa sistemine göre yetişen ve topluma da bu kimlik üzerinden dâhil olabilen bireyin ürettiği yeni bilgiler de kendisini şekillendiren bu iki sistemin prensipleri üzerinden oluşmakta ve bir başka ahlaki paradigmayı ifade eden anlayışlarla bir araya geldiğinde onları -bilinçli veya bilinçsiz olarak- dönüştürmektedir. Bu dönüştürme faaliyetinin modern dönemde başarılı olmasının en önemli etkeni bu iki sistemin toplumsal düzeyde sahip olduğu hegemonyadır (Asutay, 2012). Bu dönüştürme faaliyetinin bir ürünü olan ve dördüncü bölümde detaylı bir şekilde ele alınan İslam'ın ilk dönemlerinde kurulmuş olan Medine pazarının modern dönemde yeniden ihyası ve inşası projesi de bu bağlamda bir dönüştürme faaliyeti olmanın ötesine gidememektedir.

2. Serbest Piyasa Açısından Cemaatçilik ve Bireysellik Farkı

Piyasa, yalnızca ürünlerin fiyatlarının oluştuğu veya ekonomik faaliyetin gerçekleştiği bir yapı olmanın ötesinde bireycilik veya cemaatçilik olarak ayırdığımız sosyal ilişkiler ağı içerisinde anlam kazanan bir yapıdır. Dolayısıyla sosyal yapının içinde anlam kazanan piyasa, bireysel ve cemaat yaşamının var olduğu dönemler itibarıyla işleyişinde, mahiyetinde ve niteliğinde temel farklılıkları barındıran bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Piyasa eğer salt ürün değişiminin gerçekleştiği bir yapı olarak ele alınacak olursa onu tarihin her döneminde var olmuş bir gerçeklik olarak değerlendirebiliriz (Polanyi, 2017). Ancak bu bölümde piyasa sadece ürün değişiminin gerçekleştiği bir mekanizma olarak ele alınmak yerine, sosyal ilişkiler tarafından şekillenen bir yapı (geleneksel dönem) veya sosyal ilişkileri şekillendiren bir sistem olarak (modern dönem) değerlendirilecek ve buna bağlı olarak iktisadi faaliyetin nasıl bir mahiyet taşıdığı üzerine yoğunlaşılacaktır.

2.1. Dini Normatif Yapı

Modern öncesi dönemde cemaat yaşamında insan ilişkilerinin ne kadar duygusal ve dayanışma merkezli olduğunu yukarıda "Modern Öncesi Dönemde Cemaat Olarak Yaşamak" başlığında belirtmiştik. Modern öncesi dönemde insan ilişkilerinde dini normatif yapının ve aile bağının insanlar üzerindeki etkisi yoğun olduğundan dolayı söz konusu iki yapı insan ilişkilerini sınırlama veyahut teşvik etme noktasında önemli etki faktörleridir (Poole, 1993). Bu modern öncesi birçok ilişki durumunda söz konusu olduğu gibi iktisadi ilişkilerde de söz konusudur. Modern öncesi dönemin yukarıda sayılan kendine has niteliksel yapısı dolayısıyla piyasa ilişkileri, dini prensipler tarafından şekillenen ve güven, sadakat, dayanışma ve karşılıklılık gibi ilkeler gözetilerek kurulan bir yapıyı temsil etmektedir.

Müslüman topluluklarda da din tarafından belirlenen prensip ve amaçların belirleyici olduğunu *kesb* literatüründe yer alan detaylı tartışmalardan görebilmekteyiz. Hanefi alimlerinden İmam Muhammed'in ortaya koyduğu *kesb* bahsi tam olarak Müslüman toplumlardaki insanların faaliyetlerinin nasıl ve hangi amaçlarla yapılması gerektiğini ele almaktadır. *Kesb* meselesinin İslami açıdan değerlendirilmesi ve temellendirilmesi İmam Muhammed ve diğer Hanefi ilim adamları tarafından çalışılmıştır. *Kesb'in* farz olduğunu

belirten İmam Muhammed, bu görüşün temel sebebinin zorunlu ihtiyaçların karşılanması ve dini yükümlülükleri yerine getirmek için yeterli şartlara sahip olma durumu olduğunu öne sürmektedir (Orman, 2016, 27). Dolayısıyla kazanç ve rızık elde etme faaliyetinin salt iktisadi bir faaliyet olmaktan ziyade din merkezli bir yaşamın dini sorumlulukları yerine getirmek için bir ön şart olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple *kesb*, kişinin kendisinin ve yakınlarının zaruri ihtiyaçlarını gidermesi üzere temellenmiş olup günümüzde merkezi bir önemi olan kârı maksimize ederek servet biriktirme anlayışından oldukça uzaktır. Dolayısıyla *kesb* bahsinde esas olan iktisadi faaliyet olmaktan ziyade dini, hukuki ve ahlaki bir meseledir (Orman, 2016, 46). Dini sorumlulukları yerine getirecek kadar kazanç elde ettikten sonra bir Müslüman niye çalışmalıdır sorusunu ele aldığımızda, Müslümanların üyesi oldukları topluluktaki -akrabaları başta olmak üzere- diğer kişilere karşı yardım ve dayanışma faktörü devreye girmektedir (Orman, 2016). Diğer kişilere yapılacak bu yardım *kesb* elde etmek vesilesiyle olabilirken, aynı zamanda cemaatin diğer üyelerine yapılan maddi olmayan yardımlaşma ve dayanışma unsurlarıyla da yapılabilir (Orman, 2016). Bu sebeple, iktisadi faaliyetin yalnızca kişinin kendisi için değil diğer kimselerin de sorumluluklarını gerçekleştirmelerini sağlayacak biçimde toplumsal bir faaliyet olduğunu iddia edebiliriz.

Böylesi bir sosyal yapının içindeki piyasa mekanizması kendi başına işleyen bir yapıdan uzak olarak sosyal yapının içinde bütünü oluşturan yapılar arasındaki uyumlu ve tamamlayıcı yapılardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. En nihayetinde insan faaliyetleri özneler arasında gerçekleşen bir dayanışma faaliyeti olduğundan dolayı birçok ürün ve hizmet metalaşamamaktadır. Burada tarafların yardımlaşması “esas itibarıyla ne politik ne de ekonomik bir meseledir; daha çok, dini, yasal, etik ve ekonomik diye ayırdığımız alanları bir araya getiren bütüncül bir sistemdir” (Graeber, 2001, 246). İnsan ilişkilerinde amaç nesnelere değişimi değil nesnelere değişimiyle mevcut ihtiyaçların karşılanması ve cemaatin birbirini desteklemesi yoluyla sosyal bir faydanın oluşmasıdır. Yani nesnelere yer değiştirmesi “daha genel ve bâki bir anlaşmanın parçasını” oluşturmaktadır (Yaman - Öztürk, 2019, 42).

Geleneksel dönemde doğa ve toplumsal olayların kaynağı ve gizemi Tanrı iradesine dayandırılıyor ve ilahi bir kudrette anlam buluyordu. Modern dönemle birlikte Tanrı merkezli doğa ve toplumsal olaylar bilimin merkezliğinde akıl ile anlam kazanmaya başladı. Bunun yanı sıra, modern dönemde toplumsal olaylar da Tanrı iradesinden bağımsız olarak “piyasa, zenginlik birikimi ve bireylerin siyasi iktidara susamışlıkları” ile tanımlanmakta ve anlam bulmaktadır (Wolff - Resnick, 2020, 34). Yapısal ve niteliksel olarak modern hayatın getirdiği bu dönüşümler, cemaat yaşamında söz konusu olan piyasa mekanizmasında bir kırılmaya yol açmıştır. Modern öncesi dönemde hâkim kurumsal mantığın içerisinde diğer ilişki türleriyle uyumlu bir yapı oluşturan piyasa, modern dönemde diğer tüm ilişkileri belirleyen ve hegemonyası altına alan üst mantığın kendisi olmuştur (Fotopoulos, 1994). Piyasanın kendisi aile, cemaat, din ve ahlak gibi yapılardan bağımsız *müstakil* bir alan olarak düşünülmüş ve tasarlanmıştır (Polanyi, 2017; Wolff - Resnick, 2020, 35). Bu noktada modern dönemde ortaya çıkan piyasanın modern bir din biçimi olarak ortaya çıkması ve üst mantığın kendisi olmasıyla teolojik bir yapısının olduğu da iddia edilebilir (Reda, 2019).

Piyasa mekanizmasının sistemleşmesi insan yaşamının tümüne hükmetmesi yoluyla modern toplum dediğimiz yeni bir toplumsal birliği oluşturmaktadır. Piyasa toplumu her şeyin metalaştığı ve satıma konu olduğu bir toplumdur (Özvar, 1992). Piyasa toplumunda üretim, modern öncesi cemaatlerdeki piyasa ilişkilerinin karşılıklılık ve dayanışma ilkesi içerisinde oluşturdıkları üretim ve dağıtım mekanizmalarından farklı olarak işlemektedir

(Fotopoulos, 1994). Cemaat yaşamında insanlar üretimi karşılıklılık ilkesi içerisinde toplumsal dayanışmalarını arttırmak yahut kendi ailesi ve yakın çevresinin ihtiyaçlarını gidermek için yapmaktayken modern piyasa toplumunda üretim mekanizması bizzat piyasanın gereksinimleri için işlemektedir. Dolayısıyla, piyasa toplumunda üretim mekanizmasının cemaat yaşamındaki karşılıklılık ilkesinden uzaklaşarak sadece satıcı-alıcı ilişkisinin olduğu bir toplum meydana getirmiştir. Bu piyasa toplumunda emek ve toprağın yanı sıra gıda, barınma, ilaç, evlilik ve hatta dini ihtiyaçlar dahi satıcı-alıcı ilişkisi içerisinde metalaşmaktadır (Boff, 1994).

Piyasanın aile, akraba, din ve ahlak gibi alanlardan hem bağımsız hem de bu alanlara hükmedici bir yapı olarak ortaya çıkması insan ilişkilerinin çeşitli dönüşümler geçirmesine yol açmıştır. Bunlardan biri üretim özelinde iktisadi faaliyetin dayanışma ilkesinin hâkim olduğu aile ve aileden köklenen akrabalık bağlarının kopması ile cemaat içerisindeki yardımlaşma ve dayanışma duygularının tahrip olmasıdır. Cemaat yaşamında aile içerisinde veyahut daha başka şekillerde “yaşlı-geç, kadın-erkek, güçlü-zayıf ve sağlıklı-sağlıklı olmayanlar” ya da daha birçok grup arasında bir dayanışma ve yardımlaşma mantığı vardı. Fakat modern piyasa toplumunda yukarıda saydığımız kişilerin hepsi teoride piyasaya dâhil olabilecekken paradoksal olarak dezavantajlı kişilerin çıkar merkezli piyasa sisteminde tutunamamasına karşın avantajlı kişilerin dezavantajlı kişilere yönelik sorumluluğuna dair klasik ana akım iktisat teorisinde neredeyse hiçbir sosyal norm yoktur (Boff, 1994). Bu bağlamda, piyasa toplumunun meydana getirdiği en önemli dönüşümlerden biri dinin insan davranışlarını ve ilişkilerini etkileyen normatif yapısıyla aile ve akrabalık bağlarının zayıflaması olduğunu dile getirmiştik. Buna ek olarak bir başka önemli dönüşüm neredeyse üretime konu olan her şeyin meta karakteri taşımasıdır. Bu bağlamda, mübadele mantığının değişmesiyle metalaşmanın yaygınlaşması ve akrabalık bağlarının zedelenmesinin piyasa ve toplumsallık açısından ne gibi bir mahiyet taşıdığı daha derinlikli olarak sonraki iki bölümde incelenmiştir.

2.2. Mübadele

Malların mübadelesi tarihin her döneminde var olmuş bir gerçeklik olsa da farklı zaman ve mekânlarda bu mübadelenin mahiyeti bakımından niteliksel farklılıklar mevcuttur. Geleneksel dönemde cemaat olarak tasvir ettiğimiz ortamda gerçekleşen mal ve hizmetlerin mübadelesi ile modern ve modern sonrası dönemde bireycilik olarak tasvir ettiğimiz yaşam biçiminde gerçekleşen mübadelenin söz konusu olduğu ilişkiler bağlamında çeşitli farklılıklar mevcuttur.

Modern dönemle beraber, toplumda hakim olan kurumsal mantıklar dönüşerek din ve ailenin şekillendirici olarak oynadığı rolü ulus-devlet ve kapitalist piyasa sistemi almıştır (Giddens, 1994). Bu sebeple, sanayi devriminin doğurmuş olduğu kapitalist bir anlayış üzerinde ilerleyen piyasa, modern toplumsal hayatın ortaya çıkmasında ve buna bağlı olarak insan ilişkilerinin belirlenmesinde etkili bir süreç olarak değerlendirilebilir (Giddens, 2010).

Bu dönüşüm ile geleneksel dönemde insanlar arasında kurulan dayanışma merkezli ilişkiler yerini modern dönemle birlikte nesnelere arasında kurulan başka bir ilişki türüne bırakmıştır. Bu durumda toplumsallık dediğimiz bağ öznel değil de nesnelere arasında kurulmaktadır. Yani; “insanlar arasındaki toplumsal ilişkiler, şeyler arasındaki toplumsal ilişkiler olarak” ortaya çıkmaktadır (Yaman - Öztürk, 2019, 12). Modern dönemde nesnelere arasında kurulan ilişkiler, insanlardan veya insan ilişkileri tarafından belirlenmekten öte nesnelere etkinliklerinin ortaya çıkardığı bir doğal düzen olarak

algılanmaktadır (Yaman - Öztürk, 2019, 12). En nihayetinde bu doğal düzenin içinde bireyin kendisi de üretim faaliyeti, ortaya çıkardığı ürün ve iş bölümünde bulunduğu diğer bireyler ile olan ilişkisi ile bir nesneye dönüşmüştür (Israel, 1971; Tucker vd., 1978).

Bu piyasa anlayışı içinde meta kavramı modern piyasanın varlığı ve devamı açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bunun sebebi, insanların ihtiyaçlarının çok büyük bir kısmını piyasadan karşılaması ve piyasadan geçen tüm ürün ve hizmetlerin doğal olarak meta karakteri taşımasıdır (Karatani, 2017). Metalaşma günümüz piyasa anlayışı içine tümüyle yerleşmiş bir karakterdir çünkü neredeyse tüm mal ve hizmetler alım-satım konu olmak için üretilmektedir (Özvar, 1992). Modern piyasa anlayışını ve modern toplum yapısını en iyi düzeyde meta mübadelesi üzerinden anlaşılabilir. Bu bağlantının sebebi metalaşmanın tüm topluma nüfuz etmesi sebebiyledir (Karatani, 2017, 40). Modern dönemde piyasa sisteminin tüm kurumları hegemonyası altına alarak şekillendirmesiyle birlikte bireylerin birçok ihtiyacını kendileri karşılayabilecekken bu ihtiyaçları başkaları tarafından ve başkaları aracılığıyla karşılanması beklenmektedir. Beslenme, barınma, giyinme gibi çok temel ihtiyaçlarımız bile piyasa aracılığıyla elde ettiğimiz metalaşmış ihtiyaç ve hizmetlerdir. Günümüzde beslenme ihtiyacının çoğu ev dışında karşılanmakta bunun yanı sıra bu ihtiyacı ev içinde gidermek için alınan beslenme ürünleri ise yine piyasa yoluyla elde edilmektedir (Yaman - Öztürk, 2019, 16). Bunlara barınma ihtiyacının giderildiği evler ve giyinme ihtiyacının giderilmesi için alınan kıyafetler ve daha birçok ihtiyaç da dâhil edilebilmektedir.

Geleneksel dönemde barınma, giyim, beslenme ve temizlik gibi birçok ihtiyaç kişilerin kendileri veya ailesi tarafından belirli bir ortaklığın içerisinde karşılıklılık ilkesi içerisinde yapılırdı fakat modern dönemde aile bağlarının zayıflaması ile tek bir varlık haline gelen birey bu söz konusu ihtiyaçlarını devlet veya piyasa yoluyla satın almak durumunda kalmaktadır. Modern piyasa sisteminin şekillendirdiği toplumlarda her şeyin metalaşması mümkün ve hatta gereklidir. Geleneksel dönemdeki gibi bir paylaşım söz konusu olmadığı için ya devlet ya da piyasa ürün ve hizmet sağlama görevini üstlenmek durumunda kalmaktadır.

Geleneksel dönemdeki komşuların armağanlaşma veya dayanışma bağlamında birbirilerine verdikleri ürünler ile modern dönemde bu ürünlerin piyasa mekanizmasından geçerek insanlara ulaşması noktasında insan ilişkilerinin niteliği bağlamında farklılıklar vardır. Bu iki mübadele biçiminde de mallar mübadele edilmektedir fakat mübadelenin amacı, ortaya çıkardığı dinamizm ve yöntemi bakımından farklıdır (Yaman - Öztürk, 2019, 49). Geleneksel toplumluluklarda gerçekleşen piyasa dışı mübadele işlemlerinde dolayimsız bir ilişkiler ağı vardır buna karşın piyasadan gelen meta mübadelesi dolayımıdır ve kendiliğinden toplumsal ilişki kurma gayesinden uzaktır (Yaman - Öztürk, 2019, 49). Geleneksel dönemde yardımlaşma bağlamında gerçekleşen mübadele bir karşılıklılık içinde gerçekleşmektedir. Zira dayanışma ve karşılıklılık ilkesi bağlamında gerçekleşen bu mübadele işlemi yerine getirmemek toplumsal ilişkiyi de bitirmek demektir. Buna karşın modern dönemde piyasa için meta mübadelesi serbest bir biçimde gerçekleşir çünkü anonim kimliklerin birbirlerine dair herhangi bir yükümlülüğü yoktur (Carrier, 1991, 131-132; Van Der Loo - Van Reijen, 2014, 145).

Dayanışma ve armağanlaşma yaklaşımı içinde gerçekleşen mübadele ve piyasa içinde gerçekleşen meta değişiminin her ikisi de toplumsal fenomenlerdir. Fakat bu fenomenlerin gerçekleştiği veya ortaya çıkardığı toplumsal ilişkilerin niteliğinin farklı olması mübadelenin ele alınan her iki dönem içinde niteliksel olarak farklı olduğunu ortaya koymaktadır.

2.3. Aile ve Akrabalık Bağlarının Zayıflaması

Modern zamanda ebeveyn ve çocuk birliğinden oluşan bir toplumsal birim olarak tanımlanan aile, geleneksel dönemde akraba ilişkilerinin de dâhil olduğu daha geniş bir sosyal yapıyı temsil ediyordu. Ailenin modern zaman yapısına kıyasla daha geniş bir çerçeveye sahip olması aile içi dayanışma, sadakat ve güven duygularının aileden köklenen diğer insan ilişkilerini de belirleyici ve tanımlayıcı bir yapı oluşturmasını kolaylaştırıyordu (Buğra, 2000, 11). Bu durum modern öncesi toplumsal yaşamda dayanışma anlayışının insan ilişkilerini kuşatıcı bir mekanizmaya dönüşmesine de olanak tanımıştır. Modern öncesi dönemde piyasanın kendine has müstakil bir iktisadi faaliyet alanı olmaktan ziyade din tarafından şekillenen ve aile kurumuna bağlı bir mekanizma oluşturması bu söylediğimizi kuvvetlendirir niteliktedir. Nitekim Sanayi Devrimi öncesi topluluklar üretim, dağıtım ve mülkiyet gibi faaliyetler aile ve aileden köklenen akrabalık ilişkileri içinde düzenlenen faaliyetlerdi (Emiroğlu - Aydın, 2003, 20).

Birçok cemaatte aşağı yukarı benzer işlevleri olan aile kurumu, sanayileşme ve bunun sonucunda ortaya çıkan kentleşme ve kapitalistleşme ile yapısal olarak kırılmalar yaşamış ve modern öncesi cemaatlerdeki gibi yeni toplumsal formda en önemli kurum olma niteliğini kaybetmiştir (Goode, 1970; Parsons, 1949). Modern toplumda aile kurumunun kırılmaya uğramasının en önemli sebeplerinden biri üretim faaliyetinin aile kurumundan alınıp rekabetin oldukça yoğun olduğu piyasaya verilmiş olmasıdır. Rekabetin yoğun olduğu bu devasa piyasa sistemi içerisinde aile ile cemaat arasındaki mesafe artmış, ilişkiler anonimleşmiş, rekabet ve buna bağlı olarak kendi faydasını öncelikle anlaşı piyasadaki her bir oyuncu için temel hareket noktası haline gelmiştir (Özbay, 2015, 33). Üretimin aileden alınıp piyasaya verilmesi, aile ve aile üyelerinin birçoğunu geleneksel dönemdeki gibi bir üretim faaliyetinden mahrum bırakmış ve onları boşa çıkarmıştır. Üretim, tüketim ve dağıtım gibi faaliyetleri aile ve akrabalık ilişkileri bağlamında normatif bir yapı içinde düzenleyen kişiler, ortaya çıkan piyasa sistemine emeğini satarak dâhil olmak durumunda kalmıştır.

Geleneksel dönemde aile merkezli devam eden iktisadi faaliyet ile modern sonrası piyasa sisteminde işlerlik kazanan iktisadi faaliyet farklı kültürel kodları gerektirmektedir. Yeni piyasa anlayışında belli bir ücret karşılığında satılan emeğin verimli olabilmesi için gerekli olan bilgi ve beceriler kişilerce edinilmesi gerekmektedir. Bu *kültürlenme* süreci aile dışı bir eğitim sürecini ortaya çıkarmıştır. Çünkü ailenin kendi dinamik ve normatif yapısıyla piyasanın kendi ahlaki normatif yapısı uyuşmamakta ve bunun için -okul gibi- aile dışı eğitim kurumlarının ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Özbay, 2015, 35-36). Bir insan hayatının ilk yaşlarından başlayan aile kurumu dışındaki eğitim süreci en nihayetinde ailenin toplumsallık içindeki fonksiyonunun tahrir edilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bireyin topluma katılmasının ve kültür öğreniminin eğitim yoluyla gerçekleşmesi onu hem bizzat kendisinde var olan hem de ailesinden aldığı duygu merkezli davranış kalıplarını akılcılaştırılarak topluma ve dolayısıyla piyasaya entegre olmasını sağlamaktadır. Ailenin ve aileden köklenen akrabalık ilişkilerinin bir kişinin toplumsallaşması noktasındaki işlevliğini yitirmesi hem ailenin bireye hem bireyin aileye olan bağı zayıflatmıştır.

Piyasa sistemi toplumsal yapıyı değiştirerek insan ile ailesi, akrabaları ve komşuları olarak tanımlayabileceğimiz çevresi arasındaki karşılıklılık ilkesi etrafında şekillenen dayanışma bilincini zayıflatmış ve bireylerin kişisel faydalarını öncelikledikleri yeni bir anlayışı ve bu anlayış içerisinde ortaya çıkan yeni davranış kalıplarını doğurmuştur. Ortaya çıkan bu anlayış içerisinde var olan bireylerin söz konusu anlayışın ötesinde bir düşünsel ve eylemsel faaliyette bulunması fazlasıyla zor olacaktır.

Bir sonraki bölümde İslam'ın ilk yıllarındaki Medine pazarı tecrübesinin modern dönemde yeniden ihyası çalışmaları ele alınarak bu yaklaşımın yukarıda bahsedilen mevcut anlayışın ürettiği düşünme biçiminden bağımsız olmadığı ve Medine pazarının bu yaklaşım üzerinden okunması onun siyasi ve sosyolojik bağlamından koparılmasına sebep olduğu vurgusu yapılarak Medine pazarının ve modern serbest piyasa kavramının mukayesesine yer verilmiştir.

3. Medine Pazarının Serbest Piyasa Kavramı ile Mukayesesi

İslam iktisat düşüncesi bağlamında ortaya çıkan çalışmalar batılı ekonomi anlayışına hem bir itiraz hem de bir cevap niteliğinde yazılmıştır. İtiraz edilen Batılı ekonomi anlayışının hem söylemsel hem de kurumsal olarak hâkim olması İslam iktisadi çalışmalarının mevcut hâkim dilin ve trendin etkisi halinde ilerlemesine sebep olmuştur. Bu konuya dair en bariz örneklerden biri piyasa kavramına olan yaklaşımda görülmektedir. İslam iktisat düşünürlerinin modern dönemde bireyleri ve toplumları dönüştürücü bir sistem olarak kurgulanan piyasa kurumuna dair eleştirel yaklaşımlarının yeterli düzeyde olmadığı iddiası üzerinden çalışmamızda modern öncesi ve sonrası insan ilişkileri bağlamında ele aldığımız piyasa kavramının dönemsel olarak sosyolojik ve paradigmatik niteliklerine vurgu yapılmıştır. Eleştirel bakışın yeterli düzeyde olmaması ve dönemlere ve toplumlara ait niteliksel farklılıkların göz ardı edilmesi, İslam iktisadındaki piyasa anlayışının serbest piyasa ekonomisi ile uyduğu veyahut serbest piyasa ekonomisi ile Medine pazarını benzer kabul eden yaklaşımların (Özel, 2018) ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Mevcut serbest piyasa ekonomisinin; sermayedarın bir uzantısı olarak devletin sermayedara yardım etmesi olarak açıklanan kapitalist prensiplere göre değil, Medine pazarında hâkim olan temel İslami prensiplere göre şekillendirilmesi ile İslami bir piyasa anlayışının modern dönemde de kurulabileceği iddiaları öne sürülmektedir. Bu görüşe göre, modern dönemde İslami bir çerçevede serbest piyasa ekonomisini kurmak için dikkate alınması gereken üç prensip mevcuttur. Bunlar; pazar yerinde kimsenin belirli bir yeri sahiplenmemesi, pazar vergisinin alınmaması ve fiyat tespit hakkının hiç kimseye verilmemesidir (Özel, 1994; Kallek, 1997). Hâlbuki, Medine pazarının kendi gerçekliğini ve tarihsel-sosyolojik arka planı göz ardı edilerek modern hayat için bir sistem önerisinde bulunmanın hesaba katması gereken büyük dönüşümler yaşanmıştır.

Bu dönüşümler arasında tüzel kişiliğin ortaya çıkması, birçok nesne ve ilişkinin metalaşması ve bireyciliğin insan yaşamının merkezinde yer alması kritik öneme sahiptir. Buradaki üç özellik tüccar ile siyasi otorite arasındaki ilişki ile ilgilidir. Hem tüccarın içinde bulunduğu cemaatçilikten bireyselliğe geçiş olarak ifade ettiğimiz sosyal yapı hem tüccarın şahıs yerine tüzel kişiliklerin ortaya çıkması olarak tüccarın kendi vasfı hem de ulus-devletin ortaya çıkması ile siyasi otoritenin değişmesi görünür de değişmiyor gibi görünse de Medine pazarı ve günümüz ulus-devlet yapısı içerisinde çıkması için mücadele edilen ideal bir serbest piyasa ekonomisi bağlamında çok farklı sonuçlar doğuracak ve Medine pazarının ortaya koyduğu sonuçtan farklı bir yere evrilecektir.

Bu çalışma, bu üç değişiklikten özellikle cemaat yapısından bireyselliğe geçiş üzerinde durarak dönüşümü açıklamaya çalışmıştır. Medine pazarı cemaat yapısı içinde oluşmuş ve şekillenmiştir. Buna karşın serbest piyasa sistemi ise ulus-devletin bir ürünü olan bireyselleşmiş toplumda ortaya çıkmış bir yapıdır. Serbest piyasa sisteminin birçok şeyi metalaştırdığını ve sistemin ulus-devlet karşısında vatandaş kimliğini taşıyan bireylerin oluşturduğunu düşündüğümüzde serbest piyasa sisteminin Medine pazarı ile belli başlı ortak özellikleri olsa dahi farklı paradigmalara ait iki yapı olduğu aşikârdır. Modern öncesi döneme ait olan Medine pazarının lokal bir oluşum olması dolayısıyla kurallarını

belirleyen normatif dini yapının hâkim olması, aile ve dini cemaatleşme merkezinde örgütlenen cemaat yapısı, siyasi otoritenin mahiyeti (Thornton - Ocasio, 2008) ve buna ek olarak bu iki paradigmatik farklılığın içinde yetişen kişilerin davranış kalıpları (Hallaq, 2020) oldukça temel noktalarda bugünkü piyasa sisteminden birçok yönüyle farklı bir çizgide yer almaktadır. Dolayısıyla Medine pazarında hâkim olan ve serbest piyasanın da temel prensipleri olarak değerlendirilen üç prensip modern dönemde İslami bir piyasa sistemi kurma noktasında paradigmatik olarak arzu edilen sonucu ortaya çıkarmaktan uzak kalmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada, geleneksel dönemde yaşam biçimi ile modern sonrası birey merkezli yaşam biçimi arasındaki niteliksel farka odaklanılarak piyasa ilişkilerinin söz konusu iki dönem içindeki konumu ve mahiyeti araştırılmıştır. Geleneksel dönemde cemaat yaşamı içerisinde ortaya çıkan insan ilişkileri içinde piyasa/pazar ilişkilerinin diğer sosyal ilişkilerden bağımsız ve müstakil bir alan oluşturmadığı bilakis diğer ilişki türlerine ve mevcut toplumsallığın içerisine gömülü olduğu vurgulanmıştır. Öte yandan, modern dönemde birey merkezli yaşam biçiminin içerisinde insan ilişkileri parçalanarak bütünlüğünü yitirmiş ve piyasa ilişkileri müstakil bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Bunun da ötesinde, modern piyasa sistemi, toplumu, kurumları ve insan ilişkilerini hegemonyası altına alan ve belirleyen üst bir sisteme dönüşmüştür. Çalışmada, bu temel vurgu üzerinden Müslümanların İslam'ın erken yıllarında tecrübe ettiği Medine pazarının günümüz piyasa sistemi ve bu sistemin ortaya çıkarmış olduğu insan ilişkileri içerisinde tekrar ihya edilebileceği yaklaşımına değinilerek bu durumun paradigmatik ve sosyolojik zorlukları ve bu zorlukların sebepleri ortaya konulmuştur.

Modernite gelenekten bir kopuşun hikayesi olarak insan yaşamında birçok noktada kırılmaların ve dönüşümlerin yaşandığı bir durumdur. Bu temel kırılmalar arasında dinin normatif yapısının çözülmesini, aile-akrabalık bağlarının zayıflamasını, toplumsal ilişkilerin anonimleşmesini sayabiliriz. Söz konusu temel dönüşümler ise özellikle siyasi otoritenin yapısı ve piyasanın sistemleşerek bireyler arasındaki ilişkileri belirleyen üst bir norm haline gelmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu kırılma ve dönüşümlerin varlığı piyasanın geleneksel dönemde ve modern dönemde mahiyetini değiştirmiştir. Geleneksel dönemde insan ilişkileri içerisinde uyumlu bir yapıda işleyen ve hatta toplumsallığa gömülü olarak dayanışma temelli olan piyasa, modern dönemle birlikte bu uyumun dışına çıkarak kendi normlarını ve değerlerini her şeyin üstüne yerleştirip insan yaşamına konu olan birçok şeyi ve hatta insanın kendisini metalaştırmıştır.

Piyasa, sistemleşerek kendisi dışındaki tüm mekanizmalara hükmeden üst bir form haline gelmesi neticesinde kurumları ve insan ilişkilerini şekillendiren bir yapıya dönüşmüştür. Modern dünyaya doğan ve bu dünya görüşünün hâkim olduğu bir eğitim ve -piyasanın belirleyiciliğinde olan- insan ilişkileri içerisinde yetişen bireyler bu hâkim görüş dâhilinde düşünmekte ve bunun bir sonucu olarak da modern piyasa anlayışını verili kabul etmektedir. Modern bireylerin bu verili bakış açıları üzerinden meseleleri ele alması dar ve bazen anakronik yorumlamalara sebebiyet vermektedir. Bu yanlışlıklardan biri ise bu makalenin konusu olan modernite ile ortaya çıkan dönüşümlerin ve kırılmaların (tüzel kişiliğin, bireyselleşmenin ve metalaşmanın) göz ardı edilerek kapitalizm ile bütünleşerek bütünüyle hâkim bir form haline gelen modern piyasa sisteminden geleneksel dönemdeki dayanışma ve sadakat odaklı bir mekanizmanın oluşturulabileceği yaklaşımıdır.

Bu çalışmada yukarıda belirttiğimiz yaklaşımın sosyolojik, politik ve temelde ontolojik olarak birçok noktadan sorunlu bir yaklaşım olduğu iddiamızı, merkeze cemaat

yaşamından bireyselliğe geçiş dönüşümünü alarak açıklamaya çalıştık. Geleneksel dönemde insanların iktisadi faaliyetleri de dâhil olmak üzere insan ilişkilerine konu olabilecek birçok ilişki türü temelde din ve aile olmak üzere birçok kurumsal mantık tarafından -etkinleştirilerek veyahut sınırlandırılarak- şekillenmektedir. Modern dönemde ise din ve aile kurumu yapısal olarak kırılma yaşamış ve bireyin karar alma ve davranış geliştirme süreçlerindeki etkisi zayıflamıştır. Dinin ve ailenin hâkim yapısı modern dönemde yerini ulus-devlet ve piyasa (ekonomik prensipler) sistemlerine bırakmıştır. Piyasa sisteminin modern dönemde hâkim yapı haline gelmesi dolayısıyla kurumsal mantığın kendisi olmakta ve hiyerarşik olarak altındaki kurumlara ve kurumlar aracılığıyla bireylere kendi norm ve değerlerini içselleştirmektedir. Piyasanın hegemonya ve etki gücünün bu denli güçlü olduğu bir sistemde geleneksel dönemdeki toplumsallığı ve dayanışmayı ortaya çıkaracak mekanizmanın var olması yapısal olarak fazlasıyla zordur.

Kaynakça

- Anderson, Benedict R. O'G. *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. çev. İskender Savaşır. İstanbul: Metis Yayınları, 2011.
- Arslan, İshak. *Çağdaş Doğa Düşüncesi*. İstanbul: küre Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Asutay, Mehmet. "Conceptualising and Locating the Social Failure of Islamic Finance: Aspirations of Islamic Moral Economy vs. the Realities of Islamic Finance". *Asian and African Area Studies* 11/2 (01 Ocak 2012), 93-113.
- Baudelaire, Charles - Mayne, Jonathan. *The Painter of Modern Life, and Other Essays*. [London: Phaidon, 1964.
- Bauman, Zygmunt. *The Individualized Society*. Cambridge, UK ; Malden, MA: Polity, 1st edition., 2000.
- Beck, Ulrich. *Risk Toplumu - Başka Bir Modernliğe Doğru*. çev. Bülent Doğan - Kazım Özdoğan. İstanbul: İthaki Yayınları, 2011.
- Boff, Leonardo. "Meta Dini ve Piyasa". çev. Lütfullah Göktaş Mayıs-Haziran/9 (1994), 32. <https://doi.org/Çerçeve>
- Buğra, Ayse. *Devlet-Piyasa Karşıtlığının Ötesinde İhtiyaçlar ve Tüketim Üzerine Yazılar*. çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Carrier, James. "Gifts, Commodities, and Social Relations: A Maussian View of Exchange". *Sociological Forum* 6/1 (1991), 119-136.
- Durkheim, Emile. *Toplum Biliminin Yöntem Kuralları*. çev. Özer Ozankaya. İstanbul: Cem Yayınevi, 2013.
- Durkheim, Emile. *Toplumsal İşbölümü*. İzmir: Cem Yayınevi, 2020.
- Emiroğlu, Kudret - Aydın, Suavi. *Antropoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1. basım., 2003.
- Forsyth, Donelson R. "Judging The Morality Of Business Practices: The Influence Of Personal Moral Philosophies". *Journal Of Business Ethics* 11/5-6 (1992), 461-470.
- Fotopoulos, Takis. "The Nation-State and the Market" 2/2 (1994), 33.
- Frisby, David. *Modernlik Fragmanları*. İstanbul: Metis Yayınları, 2012.
- Gezgin, Mehmet. "Cemaat-Cemiyet Ayırımı ve Ferdinand Tönnies". *Istanbul Journal of Sociological Studies* 22 (14 Eylül 2011), 183.
- Giddens, Anthony. *Capitalism and Modern Social Theory: An Analysis of the Writings of Marx, Durkheim and Max Weber*, 1971.
- Giddens, Anthony. *Modernite ve bireysel-kimlik : geç modern çağda benlik ve toplum*. çev. Ümit Tatlıcan. İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. çev. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994.
- Giddens, Anthony. *Social Theory and Modern Sociology*, 2013.
- Giddens, Anthony. *The Nation-State and Violence*. 2 Cilt. University of California Press, 2013.
- Goode, William J. *World Revolution And Family Patterns*. London: The Free Press, 1970.
- Gorz, André. *İktisadi Aklın Eleştirisi*. çev. Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.
- Graeber, D. *Toward An Anthropological Theory of Value: The False Coin of Our Own Dreams*. New York: Palgrave Macmillan, 2001.
- Guénon, René. *Modern Dünyanın Bunahımı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.
- Hallaq, Wael. *Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek: Modern Bilginin Eleştirisi*. çev. Ahmet Demirhan. Ketebe, 2020.
- Hallaq, Wael B. *İmkansız Devlet*. İstanbul: Babil Kitap, 2019.
- Israel, Joachim. *Alienation From Marx to Modern Society*. Allyn and Bacon, 1971.

- Kallek, Cengiz. *Asrı Saadette Yönetim Piyasa İlişkisi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
<https://www.nadirkitap.com/asri-saadette-yonetim-piyasa-iliskisi-cengiz-kallek-kitap22676227.html>
- Karatani, Kojin. *Dünya Tarihinin Yapısı: Üretim Tarzlarından Mübadele Tarzlarına*. çev. Ali Karatay. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Macfarlane, Alan. *İngiliz Bireyseliğinin Kökenleri*. çev. Onur İşçi. Vakıfbank Kültür Yayınları, 2021.
- Macfarlane, Alan. *Kapitalizm Kültürü*. çev. Remzi Hakan Kır. Ayrıntı Yayınları, 1993.
- Méda, Dominique. *Emek : Kaybolma Yolunda Bir Değer Mi?* çev. Işık Ergüden. İstanbul: İletişim, 2012.
- Orman, Sabri. "İslam Entelektüel Geleneğinde İktisadi Boyutun Teşekkülü: Şeybânî, Serahsî Ve Kitâbu'l-Kesb (II)". *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)* 1/2 (28 Ocak 2016), 23-68.
- Özbay, Ferhunde. *Aile, Kent ve Nüfus : Dünden Bugüne*. İletişim Yayınları, 2015.
- Özel, Mustafa. "Adam Zengin Olur Mu?" *İş Hayatında İslam İnsanı (Homo Islamicus)*. 187. MÜSİAD, 1994.
- Özel, Mustafa. "İslam, Kapitalizm ve Osmanlılar". *Nihayet Dergisi* 44 (Ağustos 2018), 04.
- Özvar, Erol. "Piyasa Ekonomisi ve Piyasa Toplumu". *İktisat ve İş Dünyası* 2 (1992), 50.
- Parsons, Talcott. "The Social Structure Of The Family". *The Family: Its Function And Destiny*. 173-201. Oxford, England: Harper, 1949.
- Polanyi, Karl. *Büyük Dönüşüm*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Poole, Ross. *Ahlak ve Modernlik*. çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993.
- Reda, Ayman. *Peygamberlik Dindarlık ve Kar: İslam İktisadi Düşüncesinin Kavramsal ve Karşılaştırmalı Bir Tarihi*. Bir Yayıncılık, 2019.
- Taylor, Charles. *Modernliğin Sıkıntıları*. çev. Uğur Canbilen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020.
- Thornton, Patricia H. - Ocasio, William. "Institutional Logics". *The Sage handbook of organizational institutionalism*. 99-129. SAGE Publishing, 2008.
- Tönnies, Ferdinand. *Cemaat ve Cemiyet*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2019.
- Tucker, Robert C. vd. *The Marx-Engels Reader*. New York: W.W. Norton & Company, 1978.
- Van Der Loo, Hans - Van Reijen, Willem. *Modernleşmenin Paradoksları*. İstanbul: İnsan Yayınları, Üçüncü baskı., 2014.
- Weber, Max. *Ekonomi ve Toplum*. İstanbul: Yarıncılık, 2018.
- Wolff, Richard D. - Resnick, Stephn A. *Çatışan İktisadi Teoriler*. çev. Can Evren. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Yaman, Melda - Öztürk, Özgür. *Metaların Kerameti*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

İki Muhayyile: İmparatorluk ve Ulus Devlet

Two Imaginations: Empire And Naton State

Burak GÖKALP

Doktora, Pamukkale Üniversitesi,
burak.gklp@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0652-5903>

Hayrettin ÖZLER

Prof. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü
hayrettin.ozler@dpu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7056-4061>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Gökalp, Burak - Özler, Hayrettin. "İki Muhayyile: İmparatorluk ve Ulus Devlet".
Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 2 (Ekim 2021): 156-171.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.940311>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 21.05.2021
Kabul Tarihi/Date Accepted: 12.10.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2021 (Ekim/October)

15. yıl

İki Muhayyile: İmparatorluk ve Ulus Devlet

Öz

Bu makale, ulus gibi hayali cemaatlere dayanan topyekûn egemen devlet anlayışlarının yerine gerçek ve fiili toplum veya toplumlararası ilişkilere dayanan bir siyasa biçimi olarak emperyal tahayyülü ele almaktadır. Burada ele alındığı şekliyle emperyal tahayyül ulus-devlet fikrine bir alternatif olmayı değil toplulukların ve ulus-devletlerin kendi ve öteki ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmelerine ve daha yapıcı ilişkiler kurmalarına yardımcı olacak düşünsel bir derinlik kazandırmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada iki ana iddia mevcuttur. Bunlardan ilki günümüzün en belirgin sorunlarından olan ben-öteki ilişkisinin milliyetçi kuruluşunun kısıtıcı sonuçlarından kaçınmak için yeni bir aidiyet biçiminden ziyade mevcut aidiyet biçimlerini kapsayacak olan sosyo-politik bir çerçevenin hem teorisinin hem de somut gövdesinin ortaya konulması gerekliliğidir. İkincisi ise soruna sebep olan temel dinamiğin ulus devletlerin sırtında taşıdığı emperyalizmin mirası olduğudur. Diğer bir ifadeyle, bu makalede tespit edilen sorun ulus devletlerin modern imparatorluklardan miras aldıkları emperyalizmi daha merkezi, daha bürokratik ve daha etkili şekilde icra edecek bir uluslararası sistem oluşturmalarıdır. Bu sorunun çözümü olarak iki farklı imparatorluk kategorisi üzerinden alternatif bir yol haritası oluşturulmaktadır. Bu yol haritası da modern imparatorlukların öncesine uzanan himayeci niteliğe sahip klasik (imperyal) imparatorlukların tecrübelerinden faydalanmaktır. Diğer bir ifade emperyalizmi önceleyen ve onun zıttı olan ve merkezi olmaktan ziyade ağ şeklinde örgütlenmiş, katı olmaktan ziyade esnek bir imparatorluk tecrübesine başvurulması gerekliliği vurgulanmıştır. Bunun için ilk olarak tarihsel sosyolojik bir perspektif çerçevesinden imparatorluklar ile ulus-devlet ve emperyalizm biçimleri arasındaki fark ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ardından anti-emperyalist olma iddiasında olan ulus devletler, uluslararası ve uluslararası üstü örgütlerin başka türlü emperyalizm biçimleri olabileceği tartışılmıştır. Son olarak bunun üstesinden gelmek için geçmişten gelen emperyal geleneğin inkârının değil sürekliliğinin önemine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Sosyolojisi, Ulus Devlet, Klasik İmparatorluklar, Modern Emperyalizm, Sömürgecilik

Two Imaginations: Empire And Naton State

Abstract

This article deals with imperial imagination as a mode of policy which depends on actual and factual societal or intra-societal relations rather than total sovereign state conceptions which depend on imaginary communities like nations. Imperial imagination as approached here does not aim to be an alternative to nation-states but to bring in an intellectual depth in reconsidering their relations and establishing more constructive relations within themselves and with the others. There are two main claims in this study. The first of these is the necessity to put forward both the theory and the concrete body of a socio-political framework that will encompass existing forms of belonging rather than a new form of belonging in order to avoid the crushing consequences of the nationalist establishment of the self-other relationship, which is one of the most obvious problems of our day. The second is that the fundamental dynamic that causes the problem is the legacy of imperialism that nation states carry on their backs. In other words, the problem identified in this article is that nation-states create an international system that will execute the imperialism they inherited from modern empires in a more centralized, more bureaucratic and more effective way. As a solution to this problem, an alternative roadmap is created over two different empire categories. This roadmap is to benefit from the experience of classical (imperial) empires with a patronage in the use of modern empires. In other words, the necessity of resorting to an imperial experience that precedes and contrasts imperialism, is networked rather than centralized, and flexible rather than rigid, has been emphasized. First, the differences and similarities between imperialisms of various kinds and empires are provided. Secondly the article stress upon the significance of acceptance rather than denial of the imperial heritage with which societies are entailed in order to overcome self-imposed imperialism.

Keywords: Political Sociology, Nations States, Classic Empires, Classical Imperialism, Modern Imperialism

Giriş

Uluslararası ilişkiler disiplinin Westphalyacı devlet anlayışı temelinde yükselen perspektifi, küresel politikanın temel aktörlerinin -tarihin büyük bir kısmında- devletler değil imparatorluklar olduğu gerçeğini örtmektedir (Ferguson, 2008, 273). Uzun imparatorluklar tarihinden ve kısa ulus-devlet deneyimlerimizden çıkarılacak pek çok ders vardır. Bu derslerden en önemlisi tarihsel sosyolojik bir perspektiften yola çıkarak farklılıkların (etnik farklılık ve şiddet) yönetimi ve post-ulusal ve küresel bir dönemin getireceği problemlere çözümler bulmaktır. Diğer bir ifadeyle, tarihsel sosyoloji ile ulusal devlet biçimleri ve imparatorlukların karşılaştırmalı bir okuması, iki devlet biçimi arasında kopukluklardan ziyade bir devamlılığın varlığını onaylamaktadır. Zira tarihsel sosyolojinin uluslararası ilişkilere dair ileri sürdüğü en ciddi iddialardan birisi uluslararası ilişkilere dair tartışmaların temelinde bir takım mitlerin bulunduğudür (Yalvaç, 2013: 4).

Bu perspektiften bakıldığında, tarihsel sosyolojik yöntem ile ulus devletlerden oluşan sistemin etnik farklılıklara dayanan şiddet politikasını reddettiği miti yapı sökümüne uğratılarak ters-yüz edilebilir. Bu bağlamda, imparatorluk ve ulus-devlet biçiminde görünüm kazanan iki siyasal muhayyile elbette birbirinden tamamen kopuk olmadığı gibi birbirleriyle özdeşleştirilecek kategoriler de olamaz. İç içe geçmiş olan bu iki ideal tip birinin ötekine yerini bıraktığı bir tarihsel ilerleme sürecinin aşamaları olarak da görülemez. Krishan Kumar'ın (2010) "iki ilke tek pratik" olarak gördüğü imparatorluk olarak ulus-devlet ve ulus-devlet olarak imparatorlukta bahsedilebilir. Dünya siyasi tarihi bir imparatorluklar tarihi olarak okunduğunda ulus-devletler ya emperyalist siyasetin birer yan ürünü ya da birer mikro emperyalizm biçimleri olarak gözükmektedir. Her ulusun geçmişi bir yeniden değerlendirmeye ve inşaya dayandırılmaya çalışılsa da imparatorluk ulus devletlerin kurucu geçmişidir (Roy, 2000). Bugün iki yüz yıllık mazisi ve yarattığı muhayyel cemaatler (Anderson, 2015: 20) ile küresel siyasetin başat aktörü olarak görülen ulus devletlerin benimsedikleri politikalar, imparatorluk mirası göz önünde bulundurulmadan doğru bir analize tabi tutulamamaktadır (Burbank - Cooper, 2011). Daha önemlisi küreselleşme, ulusötesi örgütler ve uluslararası iktisadi sistemin kendisiyle beraber ulusal birimlerin emperyal bir merkeze doğru çekilmekte olduğunu göstermektedir (Bkz. Negri - Hardt, 2003). Bu bağlamda, çok-kültürlü, çok-etnili hatta çok-milletli yapılar olarak imparatorluklar bugünün sorunlarını değerlendirme ve çözme açısından ders verici niteliktedirler (Kumar, 2010).

Bu çalışmada tarihsel sosyolojik bir pespektif ile ulus devlet ve imparatorluklar karşılaştırmalı olarak incelenerek ulus devletlerin hâkim olduğu günümüzün siyasal söyleminde dışlanan emperyalizmin (sömürgeci) pratikte ulus devlet düzeyinde devam ettiği iddia edilecektir.

1. İmparatorluk Kavramını Ulus-devlet ve Emperyalizm Kavramları Nispetinde Ele Almak

Ulus-devletlerin ortaya çıkışıyla emperyalist yayılmacılığın tarihi 19. ve 20. yüzyıllardır. Bu tarihsel kesişme emperyalizmin ve ulus-devletin yeni bir savaş ekonomisi ile emperyal genişleme ve ulus-devlet inşası birlikte küresel ölçekte benzer bir kurumsal değişimin ürünü olduğunu gösterir. Ulus-devlet ve imparatorluklar arasındaki farklılıklar, kati ayrımlar olarak düşünülmeseler de öncelikle Kumar'ın (2010) makalesinden ve bir ölçüde konuyla ilgili literatürden yola çıkarak şu şekilde sıralanabilir:

Tablo 1. Ulus Devlet ve İmparatorluk Karşılaştırması

	Ulus-Devlet	İmparatorluk
İdeoloji	Milliyetçi, etnokratik, milliyetçi emperyalizm	Atavist veya Evrenselci, emperyal ve misyoner milliyetçilik
İlke	Ortak kültür, etnik veya ırksal homejenlik	Çok-kültürlülük, etnik veya ırksal heterojenlik
Değer	Özgüllük, Eşitlik, Özgürlük	Elit ve yerel kültürler arasında bir hiyerarşi ile beraber kültürel özerklik
Yönelim	İçedönük ve komşularla gerilimli ilişkiler	Dışadönük, komşularla daha karmaşık (tehdit ve fırsatlar içeren) ilişkiler
Kutsallık	Öz-kutsama, öz-seçilmişlik, partikülarizm	Misyon-kutsama, misyon için seçilmişlik, ahlaki ve dinsel amaçların evrenselciliği
Güç-Kültür Mesafesi	Elit ve halk arasında kültürel benzerlik açısından dar	Elit ve halklar arasında geniş mesafe ve farklı alanlara dağılmış; kozmopolitan elitler ve yerel kültürler; farklı halk ve topraklar üzerinden egemenlik
Tarih	Yerel	Yerel-ötesi

Bu farklılıklar yanında her iki yapı da sömürgeci olabilir ve kendi kendine yeten bir egemenlik ve otorite iddiasında bulunabilir. Günümüzde istikrarlı ve güçlü ulus-devletlerin pek çoğu (İngiltere, Fransa, Türkiye, Rusya, gibi) emperyal bir geçmişe sahiptirler. Yine bugünün Fransa, Britanya, İspanya gibi ulusal kimlikleri geçmiş imparatorluk muhayyileleri tarafından zorla biraraya gelen, birbirlerini aşağılayan, birbirini sömüren krallık ve halkların iç savaşının bir sonucudur (Kumar, 2010, 127). Hakeza, ulus-devlete yönelim hâlâ sivil savaflara, ayrılıkçı hareketlere, etnokratik çizgide siyasal ayrımcılığa ve daha tehlikeli bir sonuç olarak ulus inşasının veya formasyonunun bu tür çatışmalara dayandırılmasına yol açmaktadır (Wimmer - Min, 2006, 875).

İmparatorluklar veya emperyal muhayyileler de tek bir ideal tip içerisinde toplanamayabilir; bazıları askeri (savaş, fetih, veya savaş teknik ve teknolojisindeki üstünlüğe dayalı), bazıları ekonomik (elbette kapitalist veya sosyalist olabileceği gibi, ekonomik güç ve sermayeye dayalı bir hegemonya olarak) veya ideolojik (komünizm, dinsel fundamentalizm, faşizm, ırkçı veya milliyetçi versiyonları) olabilir. Genellikle sömürgeci (modern) ve yayılcı (klasik) imparatorluklar şeklinde de bir ayrım da yapılmaktadır. Konu üzerindeki kavramsal tartışmalar ve anlaşmazlıklar literatürde oldukça yaygın olduğundan bu makalede, amacına uygun olarak toplumsallık şeklinde ifade edilebilecek bir düzeye -içerleme (bizleştirme) ve dışarlama (ötekileştirme) pratiklerine, asimilasyon ve entegrasyon düalizmine- odaklanılacaktır. Böylece bu yazı, emperyal devlet yerine emperyal toplum kavramı etrafında yeni bir çözümleme yapmayı amaçlamaktadır.

İmparatorluk kavramı içerdiği anlam veya diğer benzer kavramlardan ayırıcı/açıklayıcılığı özelliği açısından oldukça değişkenlik ve hareketlilik göstermekte olduğundan sabit veya ideal bir pratiğe veya politikalar bütününe gönderim yapmamaktadır. Dolayısıyla, bir pratik olarak imparatorluğu birbirinden farklı ama birbiriyle bağlantılı olan toplumların belli bir süre içinde ve belli bir yöne doğru sıkı veya

gevşek evrimsel organizasyonu olarak tanımlamak mümkündür. Bu yönüyle ideal bir imparatorluk tipolojisinden ziyade söz konusu olan şey “olağan şüphelilerden” oluşan bazen normatif bazen pejoratif bir “algılama” meselesidir (Ferguson, 2008, 276-277).

Bugün kullanılan imparatorluk ifadesinin kökeni, Roma Anayasasında bürokratların kamu gücünü kullanması anlamında gelen imperium kavramına dayanmaktadır. Richardson (1991, 2); imperium kavramının müphemliğinin nedenlerinden biri olarak kavramın Roma'nın geç cumhuriyet ve erken imparatorluk dönemine kadar (M.S. I. Yüzyıl) hukuki (seküler) değil dinsel bir içeriğe sahip olmasına bağlamaktadır. İmperium seçimlerle ilişkisi bağlamında kamusaldır ancak Jupiter'den gelen bir hediye olarak algılandığından tanrısal bir otoritedir. Çünkü Tanrının imperium'un hamiliyle olan ilişkisi bir özgüllüğü (muhasaslığı) barındırmaktadır. Richardson'ın (1991, 4) ifadesiyle erken dönem modern öncesi imparatorluklar söz konusu olduğunda, iktisadi çıkarlar -her daim önemini korumakla beraber- politik (güç) ve askeri (güvenlik) çıkarlar yanında ikincil önemdedir. Richardson'ın (1991, 2-3) karmaşık incelemesinden yola çıkılacak olursa imparatorluğun, kısaca hem yasal hem askeri niteliğe hem içeride hem dışarıda geçerli olan bir niceliğe sahip bir himaye biçimi olduğunu iddia etmek mümkündür. İmperium'un bir diğer özelliği imperia'ya (çoğulluğa) dönüşebilmesidir. Diğer bir ifadeyle, sınırsız sayıda halk üzerinde ve -devletin varoluşsal bir tehdit altında olduğu olağanüstü dönemlerde- çok sayıda önemli bireylere devredilebilen bir yetki (himaye) biçimi olmasıdır. Bu durumda önemli olan, imperium'a kimin sahip olduğundan çok imperium'a sahip olanın cumhuriyetle (devlet ile) kurduğu özdeşliktedir (Richardson, 1991, 5). İmperium öyleyse bir alan, bir kişi veya kişiler topluluğu (meclis ve halk gibi) ile tanımlanabileceği şekilde somut ve sınırlı olduğu kadar sınırsız ve soyuttur (yersiz ve öznesizdir). Örneğin, Cicero imperium derken şan, itibar, görkem ve devletin yüceliğini de içine alan bir tanım yapmaktadır. Özetle imperium belli bir teritoryal alan veya beden ile ilgili olsa da dünya üzerinde etki ve nüfuz anlamına gelecek şekilde kullanılmaktadır (Richardson, 1991, 7).

Daha sonraki dönemlerde kavram, devletin hükmetme yetkisi olarak kavranmaya başlanmıştır. Bu anlamıyla imperium tek başına değil onun bölgeselliğine vurgu yapan Romanum ifadesi ile imperium romanum şeklinde kullanılmıştır. Imperium domi daha çok hukuku, devletin iç ilişkilerine dair meşru gücünü tasvir ederken imperium militae daha çok savaşla/askerlikle alakalı politikalara ve dış ilişkilere dair tasarruflara atıf yapmaktadır. Diğer bir ifadeyle, farklı biçimlerde de olsa imparatorluklar genişlerler ve genişledikleri bölgelerde toplumsal ve politik birlikteliği uyguladıkları hukuk vasıtasıyla sağlarlar. 800'lü yıllarda var olan Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu taşıdığı ada rağmen bir imparatorluk değildir çünkü Antik Roma'nın hukuki yapısıyla örtüşmeyen kabileci bir sadakat ve papalığın güdümünde uzun süre varlığını sürdürememiş bir yapıdır.

Bu durum -öteki sosyopolitik birimleri önce körfez içine alma sonra içerleme- sadece Roma'nın değil diğer bazı uzun ömürlü (Habsburg, Rus ve Osmanlı gibi) imparatorlukların coğrafi konumlanma biçimidir. Karl Wittfogel (1957) ulus devletin aksine modern dönem öncesi devletlerin merkez ve sınır (çevre) yerine merkez, sınır ve sınır-altı (submargin) gibi üç farklı coğrafi konumlandırma stratejisi uyguladığını belirtir. Kojin Karatani (2017, 163) bu üçlüye bir dördüncü değişken daha ekleyerek yapıyı merkez, sınır, sınır-altı ve etki alanının dışı olarak formüle eder. Sınır-altı, sınırın ötesindedir ama tamamen de dışında değildir. Sınır-altı merkezin bir nevi türevi gibi düşünülebilir çünkü merkez sınır-altı noktasında türevlenebilir, çok sayıda halkın imparatorluğa katılımını bu şekilde sağlayabilir. Bir halkın sınır-altında varlığını sürdürmesi durumunda söz konusu

devletten uygarlığa dair –yazı, bürokratik örgütlenme gibi- bir takım özellikleri/araçları seçerek alma lüksüne sahiptir. Diğer bir ifadeyle, o devlete siyasi olarak tam bağımlı olmamaları, görece özerk bir hayat sürmeleri sebebiyle devletin onlara doğrudan bazı şeyleri kabul ettirmesi söz konusu değildir.

İmperum Romanum savaşarak bildiği dünyaya egemen olmuş ve bu yerlere Roma hukukunu götürerek meşruiyet kazanmış ve aynı zamanda da toplumsal bütünlüğü sağlamıştır. Roma bir imparatorluktur ama aynı zamanda bütünleşik (üniter değil) bir cumhuriyet olarak tanımlanabilecek özelliklere de sahiptir. Roma bütün dünyaya hâkim emperyalist bir devlet değildir çünkü Roma'nın kendi öz-imeleminde bütün dünya zaten Roma'dan ibarettir (Lintott, 1981, 53). Tarihte hiçbir imparatorluk dünyanın bütününe hâkim olamadığı için dünya imparatorluğu demek “belli bir dünya”ya hâkimiyet demektir. Nitekim Çin İmparatorluğu da Roma'ya benzer şekilde kendi dünya tanımı ile imparatorluğun meşruiyeti arasında bağ kurmuştur. Bu anlamda coğrafya bir mekân olarak sadece bir toprak parçası değil, üzerindeki diğer tüm değerlerin tarihsel meşruiyet ve geçerliliğini sağlayan bir barış (pax) yurdudur. Böylece imparatorluklar (zaman ve mekânı bir kılan veya onu aşan) kendi tarihsellikleri içinde varlık kazanırlar. Örneğin, Roma ve Çin (Osmanlı da eklenebilir) farklı dünyalar üzerinde hükümlanlık hakkı iddia eden, diğer bir ifadeyle evrensel olmayan ama kendi farklı meşruiyet biçimlerini evrensele dolayımlayan ve böylece bölgesel ve küresel istikrar ve koşullu barışı mümkün kılan bir diğerinin varlık sebebinin inkâr etmeyen siyasal yapılarıdır (Münkler, 2009, 29-30).

J. Breuilly (2017, 11), modern ve pre-modern imparatorluklar ayrımını yaparak analiz etmektedir. Modern imparatorluklar, Avrupalı olmayan coğrafyalara ekonomik sömürü amacıyla yayılmış ve bunu yaparken de ulusal çekirdek/merkez ile ulusal olmayan çevre şemasını kullanmışlardır. Pre-modern imparatorluklarda ise günümüz ölçeğinde bir ulusal merkez veya bürokratik merkezleşme mevcut değildir. Zielonka (2006, 13) ise Westphaliacı ve Neo-Ortaçağ imparatorlukları ayrımına giderek birincisini ordu merkezli, bölgesel ve ekonomik olarak yayılcı olarak tarif etmektedir. Muldoon'da (1999, 1) Modern imparatorluklar ve Ortaçağ imparatorlukları olarak iki farklı imparatorluk yapılarını belirleyen şeyin feodalizm ve kapitalizm gibi farklı iki gerçekliğin dayattığı zorunluluklar sistemi olduğunu belirtmektedir. Benzer bir ayrım yapan Münkler (2009, 18), kurumsal-bölgesel devlet (modern devlet) ile imparatorluk arasında nüfusun bütünleşmesinden tutun da sınır-mevzi algılarına kadar bir çok farklılık olduğunu ileri sürer. Benzer bir şekilde Negri - Hardt (2003, 182-183); klasik imparatorlukların yayılcı pratiklerinin içleyici, modern/emperyalist imparatorlukların yayılcı politikalarının ise dışlayıcı olduğunu belirtirken, Luraghi (2011, 14) ise modern ve modern olmayan imparatorluk arasındaki en ciddi farkın tebaalarına karşı davranış kalıpları olduğunu ifade etmektedir. Burbank - Cooper'da (2011, 6) ister Avrupa'da olsun ister başka bir coğrafyada imparatorlukların sadece bir sömürü ilişkisinden ibaret olmadığını vurgulayanlar arasındadır.

Tarihsellik Muldoon'ın (1999, 1) ifadesiyle birbirine zıt iki farklı imparatorluk yaratmıştır. Kronolojik olarak ilk sırada gelen çok merkezli, kapsayıcı, esnek, sınırlardan ziyade etki alanı sahibi ve özellikle periferisi ile merkezi arasındaki ilişki sömürden ziyade bünyeye katma olarak gerçekleşen imperyal imparatorluktur. İkinci sırada gelen ise modern bürokratik devletin, kapitalizmin ve milliyetçiliğin politik gerçekliği sağladığı modern çağda ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle, imperyal tahayyül zor yoğun bir dünyada yaşamını sürmüşken emperyalist devletin ait olduğu dünya sermaye yoğundur. Politik bir gövde olarak imparatorluklar değil bir politika olarak emperyalizmin farklı

biçimleri baskın bir merkez ve sömürülen çevre ikilisinden oluşmaktadır. Bu yüzden bu tanımlar Roma, Osmanlı, Bizans (Doğu Roma), Selçuklu, Akad ve Moğol İmparatorlukları gibi yapıların çalışma mantığını açıklayamamaktadır. Zira milliyetçi fikirler ve kapitalist ekonomi ile harmanlanmış bir devlet biçimi olarak modern imparatorluklar, çok farklı bir gerçeklik tarafından şekillendirilen orta çağ imparatorluklarından ayrı politikalar benimsemiş, netice itibarıyla ikincisi birincisinden toplumsal alanın örgütlenişi açısından farklılaşmıştır.

İmparatorluk tipolojileri arasındaki farklılığın altının bu kadar çizilmesi benzerliklerin hiç olmadığı anlamına gelmez. İmparatorluklar arasında ontolojik bir çekişme tamamen ortadan kalkmasa da aralarında diplomasi, ticaret, iş birliği ve savaş eş zamanlı olarak yaşanmıştır. Bu yönüyle klasik imparatorluklarda savaş ve barış döngüsü dışlayıcı olma, rakibini yok etme veya üzerinde tam bir egemenlik kurma ihtiyacında değil devletin güçlenmesi için gereken yayılmaya olan ihtiyacında yatar. Polibus'un ifadesiyle, Roma'nın üzerinde canlı yaşayan her toprak parçasına sahip olmak istemesi söz konusu siyasi ve askeri ihtiyacın giderilmesi için sonsuz kaynak arayışına işaret etmektedir (Derow, 1979:4).

İmparatorluklar tarihine kısa bir göz gezdirildiğinde, özellikle modern dönem öncesinde, imparatorlukların içi pax (barış) ile tanımlanırken imparatorlukların dışı savaş ile tanımlanmaktadır. Örneğin, Moğolların egemenlik repertuarları caydırıcı bir şiddet politikası, farklı din ve kültürlerin himayesi ve kişisel sadakat üçlüsünün harmanlanmasıyla hayat bulmuştur (Burbank - Cooper, 2011, 5). Benzer bir şekilde Osmanlı Devleti de adalet dairesi teorisiyle savaşın sınırları genişletme ve adaleti birbirine bağlayan bir sistem inşa etmiştir. Örneğin, fethettiği Bizans topraklarında senyörler tarafından köylülere yüklenen angaryaları kaldırmış ve eskisine oranla daha adil bir vergilendirme sistemi getirmiştir. Diğer taraftan, özellikle bir tarım devleti olmalarının getirdiği bir zorunluluk olarak; Osmanlı, Selçuklu, Bizans ve Perslilerin farklı biçimleriyle uyguladığı toprak sistemi göz önünde bulundurulduğunda savaşın önemi ortaya çıkacaktır. Zira söz konusu toprak sisteminde örneğin timar örgütlenmesinde timar sahibi devlet adına toprağı işletmekte ve orduya tam teçhizatlı asker hazırlamakla görevlidir. Böylece hem üretim kesintisiz bir şekilde sürmekte hem de düzenli bir vergi sistemi kurulmuş olmakta, ayrıca sürekli hazır ve masrafsız bir ordu bulundurması sağlanmaktadır. Bu vesileyle padişah, sipahi ve köylü üçlüsünün uyumu, toprak örgütlenmesi ve ordunun birbirine iliştilmesi ile sağlanmıştır (Kodaman, 2007, 6).

2. Klasik İmparatorluklarda Farklılıkların Yönetimi

Pax Romana veya Pax Ottomana gibi tanımlamalar imparatorlukların topluluklar arası barışı sağlama yönünde bir gayretleri olduğunu ima etmektedir. Diğer bir ifadeyle, imparatorlukların bünyelerine kattıkları farklı topluluklar ile monarşi arasındaki ilişki bir barış ortamı yaratma ilişkisidir. İmparatorluk, bileşenleri olan dinsel ve etnik topluluk veya prensliklerin iç meselelerine karışmaktan kaçınmıştır. Tebaadan beklenen vergilerini ödemesi, ondan istenilen bir takım işleri görmesidir. Bileşenlerin iç meseleleri imparatorluk içindeki ticarete veya diğer imperyal yapılara zarar verdiğinde, monarşik güç müdahale etmekten çekinmemektedir. Ancak imperyal yapının zarar görmediği durumlarda toplumların kendi kendilerini idaresi veya öz-yönetimi esas kılınmıştır (Karatani, 2017, 193).

İmparatorluk yapısı içerisinde kendine yer bulan aristokrasi bu noktada önemli bir rol oynamaktadır. Aristokrasiden kastedilen burada monarşi ile halk/reaya/tebaa arasındaki ilişkide arabulucu rol oynayan kişilerdir. Elbette her imparatorluk aristokratları aynı

şekilde kullanmış değildir. Ancak imparatorlukların parçalı-bütünleşik yapısı gereğince söz konusu merkezi çözümlerin yanında araçların korunup merkez-çevre ilişkisinde bir dolayım rolü oynadığı vakalar oldukça fazladır. Özellikle çok büyük imparatorlukların çevresinde konumlanan bölgelerde yönetim merkezden farklılaşmakta araçların rolü çevreye gittikçe artmaktadır (Burbank - Cooper, 2011, 15). Örneğin, Osmanlı coğrafyasının temel taşra idaresi sancak ismi verilen kurumdur. Ancak 1361 yılı itibarıyla batıya doğru genişlemenin getirdiği zorunluluk sebebiyle sancakların da üstünde bir yapı kurulması ihtiyacı hâsıl olmuş, I. Murat Lalası Şahin Paşa'yı Rumeli Beylerbeyi olarak atayarak eyalet örgütlenmesini kurmuştur (Ortaylı, 2010, 241). Eyalet örgütlenmesi kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlar salyaneli ve salyanesiz eyaletlerdir. Farsça sal (yıl/sene) kelimesinden türetilen bu ifadeler alınan verginin yıllık olup olmadığına göre belirlenmektedir. Salyaneli eyaletlerin imparatorluğun merkezine uzak olmasından dolayı ve tımar olarak askerlik tevcih edilmemesi sebebiyle beylerbeyi ve yerel prensler arasında kral naibi-tebaa ilişkisine benzer bir ilişki şekil almıştır. Bir başka ifadeyle, bu tip eyaletlerde iki katmanlı bir aracılık söz konusudur. Osmanlı'nın 'İmtiyazlı Eyaletler' olarak isimlendirilen Eflak ve Boğdan, Erdel, Dubrovnik, gibi balkan eyaletlerinin yanı sıra Gürcistan yanında Çerkezistan ve Kuzey Kafkasya'daki Kumuk Şamhallığı, gibi Doğu Karadeniz eyaletleri ve Kuzey Karadeniz'de bulunan Ukrayna Kazak Hetmanlığı, (17. yüzyılda) Kırım Hanlığı ve Ortadoğu'da bulunan Mekke Şerifliği ve bir süre için Geylan Emirliği gibi bölgeler mahalli iktidar ilişkilerinin sürmesi esasına göre yönetilmekteydi (Ortaylı, 2010, 252-255). Kısacası Osmanlı İmparatorluğu'nda tebaanın imparatorluk yönetimi üzerinde etkisi olduğu kadar belli derecede bağımsızlık getiren kendi güç öbekleri de mevcut olmuştur.

Roma İmparatorluğu da aynı anda farklı yönetim biçimlerini işe koşmuştur. Bunlar Latinler için ilhak, sınırlı yurttaşlık ve asimilasyon iken Latin olmayan topluluklar için sınırlı özerklik ve sınır bölgelerine Latin kolonilerinin yerleştirilmesidir (Burbank - Cooper, 2011, 33). Bu çerçevede, geleneksel imparatorlukları özellikle ulus devletlerden ve emperyalist (modern) imparatorluklardan ayıran belki de en önemli özellik onun yönettiği uyruklara yaklaşımında saklıdır. Zira, yukarıda anlatılan şekliyle örgütlenmiş bir imparatorluk için özellikle imparatorluğun çevresinde yaşayan tebaasıyla karşılıklı bir himaye (rıfk-refaket) ilişkisi içerisinde olduğu görülür. Bu bir egemenlik (hükümranlık) ve tabiyet ilişkisi değil karşılıklı koruma ve refakat ilişkisidir. Diğer bir ifadeyle, kral ve ordunun temsil ettiği monarşik güç uyrukları tanımaktadır. Tarım toplumlarında devleti monarşinin yönettiği aşikârdır ancak uyrukların iç işlerine karışmayarak tanıma mekanizmasını işletir (Karatani, 2017, 183). Devlet tebaasına yeni bir kimlik dayatmaz, aralarında karşılığa dayanan himaye ve sadakat takası neticesinde ortaya çıkan fiili durumun olağan sonucu olarak bir üst (üstün değil) kimlik oluşur. İmparatorluk uzandığı yerlerde bu üst kimlik –örneğin Romalılık- güvenliğin, huzurun, adaletin ve barışın temsili haline gelerek imparatorluk dışındaki halklar için çekici bir unsur olma işlevi görmektedir.

Klasik imparatorluk yapıları çevrenin merkez için seferber edildiği bir yapı da değildir. Diğer taraftan, klasik imparatorluklar kenar bölgelere yatırım yaparak içleyici pratikler kullanmışlar ve bu sayede çevrenin de merkez kadar imparatorluğu benimsemelerini amaçlamışlardır (Münkler, 2009, 11). Roma gibi emperyal eğilimleri baskın bir imparatorluk da koloniler oluşturmuş, ana ülkeden fethedilen yerlere yerleşimci göndermiştir. Roma'nın kolonyalizmi emperyal (savaş ve hukuk yoluyla yayılma) eğilimi göstermekteyken modern yayılmacılığın kurduğu koloniler bir sömürü ilişkisine işaret etmektedir (Steinmetz, 2014, 79). Bu bağlamda, en az iki tür kolonyal politikadan

bahsetmek mümkündür: Emperyal ve emperyalist. Emperyal yapılarda genişleme eğimi devletin dinamizminden kaynaklanır; genişleme devlet için, devlet eliyle ve devlet görevlileri tarafından icra edilen bir politika olarak ifade edilebilir. Tarım toplumlarının üzerine bina edilen emperyal imparatorlukların yapısal işleyişleri sebebiyle bu genişlemeye hukuk eşlik etmek zorundadır. Zira devletin parçalı yapısı ve büyüdükçe artan merkezkaç kuvvetlerinden etkilenmesi yapısal bütünlüğü tehlikeye sokacağı için hukuk/adalet bir politika aracı olarak kullanılmaktadır.

3. Modern İmparatorluk veya Emperyalizm

Tarihsel sosyolojik olarak topluluklar arası ilişkilerin nasıl kurulacağı tarihi ve coğrafi faktörleri içeren, siyasi ve ekonomik tercihlerin de dâhil olduğu bir fırsat ve rastlantılar evreni çerçevesinde şekil alır. Bir diğer ifadeyle, önce toplulukların varlığını kabullenmeden devletlerin nasıl oluştuğuna ve davrandığına dair teorik bir genelleme yapmak mümkün değildir. Söz konusu imparatorluklar olduğunda bazıları topluluk kimliklerini aşan bir din politikasıyla beraber toprak örgütlenmesini esas alan bir ekonomi-politiği bir arada yürütmüşlerdir. Bazıları ise sadece ekonomik anlamda sömürgeci eğilimler sergilemiştir ve bunun neticesi olarak çevreyi merkezin hizmetkârı haline getirmek istemişlerdir. Bazıları ise Roma İmparatorluğunda olduğu gibi merkez ve çevre ilişkisini kurabilmek amacıyla vatandaşlık kurumunu kullanmışlardır. Kısacası imparatorluklar konusunda da genelleştirici bir teori inşa etmek kolay görünmemektedir.

Yukarıda bahsi geçen ve klasik imparatorluklar için geçerli olan savaş ile adalet arasındaki rabita Modern imparatorluklarda kopmuştur. Habermas'a göre (2002, 8-10), devletle ittifak haline giren merkantilistlerin kendi çıkarlarının aynı zamanda devletin çıkarı olduğuna dair söylemlerine yansıyan ekonomi politiği emperyalist devletlerin daha merkezi yapılara dönüşmesine katkı sağlamıştır. Tilly'in (2001) sermaye yoğun olarak tarif ettiği bu dönemde savaş ve genişleme de farklı bir niteliğe bürünmüştür. Bununla beraber Polanyi (2001, 31), her toplumun ekonomik faktörlerle o ya da bu şekilde sınırlandırıldığının altını çizerken özellikle 19.yy'da ekonominin toplumsal yaşamı ve devleti belirlemesi sürecinin karakteristik bir özellik olduğunu ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, ticaretin Braudelci anlamda bir ekonomi-dünya yaratacak derecede baskın olması 16-17.yy ve sonralarında gerçekleşmiş gibi görünmektedir. Emperyalizm ya da sömürgecilik aydınlanmacı paradigmaya dayanan, ekonominin baskın olduğu sermaye yoğun bir çağda ortaya çıkan, merkezi devlet yapılanması ve milliyetçilik düşüncesinden güç alan bir yayılma politikasıdır. Bu bakımdan tarım ve zanaata dayanan, teknik yönden geri kalmış insanların teknik olarak daha ilerlemiş insanlar tarafından boyunduruk altına alınması belki de en temel meşruiyet iddiası olarak ortaya çıkmaktadır (Luraghi, 2000, 18).

Klasik imparatorluklarda devlet yine devlet için politik varlığına yön vermekteyken emperyalist model piyasanın çıkarı/amaçları için devleti seferber etmektedir. Ancak bu salt ekonomik bir taarruz değil aynı zamanda politik ya da kültürel düşmanlıkları barındıran bir genişleme politikasıdır. Diğer bir ifadeyle, ekonomik sömürüye koşut gelişen ve onu meşrulaştıran bir dışlayıcı düşünce biçimi vardır.

Lenin (1995, 92) emperyalizmi kapitalizmin en üst mertebesi olarak görür. Lenin'in bu tanımı 17 ve 18. yy emperyalizmini açıklama noktasında yetersiz kalsa da geç kapitalist döneme ilişkin gözlemleri sömürgeciliğin ekonomi ile ilişkilerinin yoğunlaşarak devam ettiğine işaret etmektedir. Lenin beş unsurdan oluşan bir emperyalizm tanımı yapmaktadır. Üretimin ve sermayenin yoğunlaşması, ekonomik alanda belirleyici bir rol oynayan tekelleri ortaya çıkaracak seviyeye ulaşmıştır. Ardından finans sermayesi sanayi

sermayesiyle kaynaşmış ve mali sermayenin tekelinde olan mali bir oligarşi meydana getirmiştir. Böylece meta ihracatının yanı sıra sermayeyi ihraç etmek ciddi bir önem kazanmıştır. Nihayetinde dünyayı ve dünya pazarını kendi aralarında pay eden teknelci kapitalist birlikler oluşmuştur ve son aşamada bu paylaşım tamamlanmıştır.

Hakeza Blauner (1972, 84) emperyalizmin dört temel bileşeni olduğunu ileri sürer. Yabancı ülkeye güç kullanılarak rızası aranmadan girilir. Ardından sömürgeci güç, yerli değerleri, yönelimleri ve yaşam biçimlerini sınırlayan, dönüştüren veya tahrip eden bir politika uygular. Üçüncü aşamada toprağın yerlileri egemen gücün temsilcileri tarafından yönetilir ve nihayetinde emperyalizm yerli halkları aşağı ırk olarak tanımlayarak merkez-çevre ilişkisini ırkçılık bağlamında şekillendirir.

Kautsky ve Schumpeter; Marksist eleştiriden farklı olarak yayılmayı atavistik, modern öncesi dönemden kalan bir dürtü olarak ele alırlar ve endüstriyel kapitalizmin özünde oldukça barışsever olduğunu savunurlar. Öyle ki Kautsky İngiliz emperyalizminin aynı zamanda bir savunma stratejisi olduğunu da iddia eder. İngilizler serbest ticareti Kuzey Batı Hindistan, Mısır ve Kıbrıs'da Rusya'dan, Afrika'da ise Fransa'dan koruyabilmek için böyle bir politika benimsemiştir (Kautsky, 1961). Bunun yanında Hobson (2005) 17. ve 18. yüzyıllarda devlete, topluma ve endüstriyel kapitalizme faydası olmayan bir yayılmacılık politikasının ardında finans kapital yani devlete borç veren sermayedarlar olduğunu ileri sürer.

Yukarıdaki ayrıştırıcı argümanlar elbette Modern ve Klasik imparatorluklar arasında tam bir kopuş olduğunu iddia edemez. Diğer bir ifadeyle, modern emperyalizm imparatorluk sistemi üzerine oturan sömürgeci bir tahayyülü karakterize eder. Sanayileşmenin sağladığı teknolojilerin yanı sıra, sermayenin ihtiyaç duyduğu hammadde ve pazarlar, imparatorlukların yakın ve uzak çevredeki kaynaklar üzerinde hâkimiyet kurması olarak tanımlanan emperyalizm bu bağlamda imparatorluğa özgü repertuarları devralmış ve bunların kapsamını genişletmiştir. Klasik imparatorlukların sahip olmadığı tekniğe ve teknolojiye sahip olan emperyalist imparatorluklar, bu avantajı kullanarak onların hayal bile edemeyeceği kıtalar arası koloni ve plantasyonlar kurmuşlardır. Bu açıdan bakıldığında hakikaten emperyalizm, Schumpeter'in (1955, 3-7) tabiriyle, bir devletin sınırsız zorla genişleyebileceği nesnesiz eğilimdir. Schumpeter'e göre saldırganlık politikası güden aktörün bir amacı olması gerekir fakat bu amaç mutlaka ekonomik olmak zorunda değildir. Schumpeter'e göre; net ve faydalı sınırlara dayanmayan sadece güce dayalı nesnesiz genişleme, içgüdüsel savaş ve fetih yönündeki eğilimler, insanlık tarihinde önemli rol oynamıştır (Schumpeter, 1955, 65).

Emperyalizm özellikle 19. yüzyıldan itibaren ekonomi politiğin yanında devletçi seçkinler ile ekonominin seçkinlerinin peşinden gidecek olacak kitlelerin devşirilmesine yardımcı olan ve seküler bir toplumda dinin yerini alan birleştirici bir ideolojiye gereksinim duymuştur. Bu birleştirici ideolojiler milliyetçilik çerçevesinde gelişerek klasik imparatorlukların bünyesinin bozulmasına sebep olmuştur. Hobson (2005, 6) bu bağlamda milliyetçilik ve emperyalist politika arasındaki ilişkiyi şu şekilde tanımlamaktadır:

Kolonyalizm; bir ulusun unsurları olarak anavatanlarında tam vatandaşlık hakları taşıyan göçmenlerin münhal veya seyrek nüfuslu yabancı topraklara göç ettiği veya oralarda anavatanın kurumlarına uyumlu ve onun nihai denetimi altında kendi yerel öz-yönetimlerini kurdukları durumda, bir ulusun nesil, dil ve kurumlarının mevzi olarak genişlemesi, ulusun özgün bir yayılması olarak görülebilir.

Örneğin, İspanyol sömürgelerinde yerel toplumun dinini dönüştürme işlevi gören misyoner teşekküller sadece tanrıya hizmet etme amacıyla ve masum duygularla hareket etmiyorlardı (Burbank - Cooper, 2011, 175). Misyonerlik faaliyetinin esas amacı; Hıristiyan, üretken ve itaatkar bir köylülük yaratmaktır. Böylece, Hıristiyanlık ideolojisi ile birleştirilmiş, ekonomik açıdan üretken ve söz konusu ideoloji sayesinde devlete bu üretkenlikten pay veren, diğer bir ifadeyle kendinin sömürülmesine rıza gösterecek olan insan üretilmesi amaçlanmaktadır.

Günümüzde ulusal/millî kimlik daha az din vurgusuyla tanımlansa da 16 ve 17.yy'larda din millî kimliğin doğal ve önemli bir parçasıdır. Bu bağlamda, klasik imparatorlukların tek bir dine sağladığı ayrıcalık klasik imparatorluk biçiminde toplumsal bir hiyerarşi yaratmıştır. Örneğin; Osmanlı İmparatorluğu, millet sistemi ismi verilen bir yapı oluşturarak yönetimi altındaki insanları din esasına göre bir hiyerarşi içerisine sokmuştur. Bu örnekte dinin taşması, diğer bir ifadeyle genel eğilim veya baskın dinin diğer dini aidiyet biçimlerine sirayet etmesi, söz konusu değildir. Osmanlı'da bürokrat olmak için Müslüman olma şartı vardır ancak Müslüman olmayan insanların kendi benlik pratiklerine dokunulmamaktadır. Hatta dinsel kontrol ve baskı anlamında Osmanlı İmparatorluğu Müslüman topluluklara daha fazla müdahale etmiştir. Osmanlı'da Müslümanlar ayrıcalıklı ama özgür olmayan topluluk iken gayrimüslimler ayrıcalıkları olmayan ama özgür topluluklardır. Kendi kendilerini yönetmeyi öğrenmiş, bu sayede bir millî kimlik bilincini Müslüman topluluklardan daha önce edinmiş ve dahası iktisadi ve mesleki açıdan daha fazla çeşitlilik ve zenginlik kazanmışlardır. Geleneksel imparatorlukların ortak özelliği hepsinin bir öncekinden adeta devraldığı ama zamanın veya coğrafyanın koşullarına göre kısmen değiştirdiği mülki düzen pratiklerini içermektedir. Osmanlı İmparatorluğu örneği bağlamında bu durum oldukça açık bir şekilde görülmektedir. Osmanlı Devleti modern anlamda bir egemenlik biçimi değil, diğer imparatorluklar gibi bir mülki olarak tanımlanabilir. Burada mülki düzen kavramını yasal olmaktan çok örfi (dinsel olabilir) hukukun geçerli olduğu ve kapitalist değil teritoryal yani ekonomik güce değil siyasi ve askeri güce sahip olanların hâkimiyeti anlamında kullanılmaktadır (Bkz. Ünlü, 2008).

Milliyetçi/ırkçı politikanın öteki ile ilişkisi ise daha sert emperyalist bir politika aracıdır. Milliyetçiliğin "ötekine" yaklaşımı çok daha dışlayıcı, asimilasyoncu ve hatta inkâr edici niteliktedir. Klasik imparatorluklar azınlıklara yabancılar veya aşağı olanlar olarak değil, imparatorluğun bir parçası olarak bakmış ve oralara yatırım yapmaktan çekinmemişlerdir (Münkler, 2009, 11). Zor yoğun çağda ötekiye yaklaşım onun kimlik pratiklerini korumak ancak yönetime doğrudan dâhil olmasını engellemek olarak görece yumuşak bir bağlamda şekillenmiştir. Modern/kolonyalist imparatorlukların pozitivist ontoloji temelinde kurduğu toplum biçiminde ise ötekinin kültürel ve sosyo-politik olarak sömürülmesi yani kimlik pratiklerinin engellenerek yerine yukarıdan aşağıya yenisinin ikame edilmesi söz konusudur. Örneğin; Britanya İmparatorluğu hüküm sürdüğü yerlere, özgürlük ya da özyönetim taşımamıştır. İmparatorluğun nüfusunun yüzde beşi bile, İngiliz medeniyetinin temeli olan siyasi ve sivil özgürlüklerin kayda değer bir kısmına sahip olamamıştır (Hobson, 2005, 116).

Emperyalizmin merkezde geliştirdiği beyaz adamın üstünlüğü (ırkçılık) ve halkın millî bir ontoloji biçimde tanımlanması (milliyetçilik) ile birlikte sosyal Darwinizm'i ön plana çıkaran bu yaklaşım yıkıcı bir biçimde ırkçı fikirleri beslemiştir (Becquemont, 2011, 12-33). Hobson'a (2005, 155-156) göre, böyle bir siyasal arenada hâkim yasa veya kanaat üstün olanın aşağı olanı yönetmesidir. Oysa geleneksel/klasik imparatorlukların evrimsel olarak genişleyen ve zenginleşen hükmetme repertuarları aslında DiMaggio and Powell'ın

(1983) ifadesiyle, dayatmacı benzeşmeden ziyade (coercive isomorphism) öykünmeci benzeşmedir (mimetic isomorphism). Öykünmeci benzeşme belli ölçüde belirsizliği barındıran özgür bir ortamda rekabetçi bir mücadelenin ürünüyken, dayatmacı benzeşme politik etki, baskı ve yasallık kaygısının bir ürünüdür. Bu bağlamda, ulus devletlerin doğuşu ve yükselişi küresel sistemi kontrol etmeye çalışan güçlü devletlerin arzuladıkları yasal çerçeveye uygun yönetilebilir birimler oluşturma yönündeki baskıcı girişimlerinin bir yan ürünüdür.

Burada altı çizilmesi gereken şey, egemenlik fikrinin imperyal değil emperyalist olduğudur. Söz konusu mülki düzen ise egemenlik gibi kolektif bir rasyonaliteden veya rasyonalist bir kurgudan (ideolojiden) ziyade ortak bir kolektif hafıza tarafından bir devletten diğerine aktarılan bir imparatorluk geleneğine işaret eder. Nitekim Ünlü (2008), Osmanlı Devleti'nin sadece III. Roma (bu iddiada İlber Ortaylı öncüdür) olmadığını, aynı zamanda ideolojik ve kurumsal anlamda II. Selçuklu, III. Abbasi, IV. Sasani, V. Pers ve X. Akad İmparatorluğu olduğunu ileri sürmektedir. Bunun ötesinde, Osmanlı Devleti'nin beslendiği diğer bir kol olan Moğollar da hesaba katıldığında, imparatorlukların yönetim bilgisinin çok çeşitli kaynaklardan geldiği ve farklılıkların idare edilmesi noktasında nasıl farklı çözümler getirildiği daha anlaşılır olacaktır.

Kaynakların çokluğu aynı zamanda imparatorların yöneticilerinin kullandığı unvanlara da yansımıştır. Örneğin, padişah (peder-i şah/shahın babası) kelimesi ele alındığında İran (şah) geleneğinin izlerine rastlanılır. Sultan ifadesi ise Arap-İslam geleneğine vurgu yaparken, Fatih Sultan Mehmet ile repertuara dâhil olan Kayzer (Caesar) ifadesi ise Bizans geçmişine dikkat çekmektedir. Ayrıca Yine Fatih Sultan Mehmet'in sıkça kullandığı Han ifadesi Moğol ve Türk kökenlerine atıf yapmaktadır. Yine aynı şekilde Vazurg framadhar ismiyle kullanılan vezirlik ve baş vezirlik makamı, İran idari modelinden devşirilmiştir (Ortaylı, 2008, 27). Benzer şekilde ikta sistemi önce Bizans'a oradan da Osmanlı'ya miras kalmıştır. Özetle, her imparatorluğun jeopolitik koşullarının farklı olması yeni emperyal teknikler icat etmeyi zorunlu kılmış olsa da bu repertuarın büyük kısmı taklit, öykünme ve miras yoluyla ötekilerden devralınmıştır. Yani adaletin ve genişlemenin şartları coğrafyanın fiziksel uzamına, üzerindeki kültüre ve öteki imparatorlukların tavırlarına göre değişiklik göstermektedir.

Buraya kadar yapılan ayrımlar ve tarihsel bilgilerin amacı tarihin başından beri var olan, günümüze kadar dönüşerek gelen ama aynı zamanda adeta tarihsellik dışı bir olgu olan imparatorluk fikrinin, çokluğu ve farklılıkları yadırgamayan sömürgeci ve baskıcı da olmayan bir siyasa biçimine doğru bir başkalaşıma uğrama ihtimali üzerinde düşündürmektedir. Devletlerin ömrü toplulukların ömründen kısa olduğuna göre devletlerin kendi kuruluş süreçleri bu topluluklar arası ilişkilerden bağımsız olarak ele alınamaz. İşte imperyal tahayyül hem toplulukların hem de devletlerin varlığını aşan (aşkın) ve onları bir arada tutan (içkin) bir muhayyiledir.

Tüm bunlarla beraber, günümüzde devlet denilince ilk akla gelen, tahayyülde ilk canlandırılan devlet biçimi ulus-devlettir. Devletlerin tarih boyunca çoğu şehir devletleri, imparatorluklar veya konfederasyonlar gibi ulusal olmayan devlet biçimleri olarak yaşamış olmalarına rağmen, hiçbir tarihsel gerçekliği ve sürekliliği olmayan ulus devlet tahayyülü özünde emperyalist olan ırkçı, milliyetçi, etnosantrik, otoriter, totaliter veya anti-hukuk devletlerini meşrulaştırmaya devam etmektedir. Ulus-devletin aksine yine imparatorluk veya emperyal toplum bir ihtimal olarak emperyalizme meydan okumaya devam etmektedir. Emperyal toplum veya imparatorluk bir toplum veya toplumlar arası ile sürekli bir barış ideali olarak mevcut iken ulus-devlet ve uluslararası örgütler (NATO, IMF ve hatta Birleşmiş Milletler) birer emperyalizm biçimidirler. Ancak

imparatorluk politikalarının ne bir ideal tipi ne de tek bir mümessili vardır. Bu bağlamda, imparatorlukların sorun çözme pratikleri ne gelişigüzel bir yol yordam belirlemeye ne beceriler kılavuzuna ne de hazırda bekletilen bir egemenlik reçetesine dayanmaktadır. Aksine imparatorluklar sorun çözmek için doğaçlama yöntemler kullanmışlardır (Burbank - Cooper, 2011, 13) ancak bunu dayandırdıkları bir takım adet ve geleneklerin varlığı da yadsınamaz.

İmparatorluk bir sorun çözme biçimidir (Münkler, 2009, 12). Günümüzde bir devlet biçimi olarak imparatorluktan bahsetmek mümkün olmasa da siyaset arenasında sorunlar değişmemiş hatta eskisinden daha karmaşık hale gelmiştir. Bu yüzden bazı liderler veya ekonomik örgütlenme biçimleri imparatorluğun sorun çözme kapasitesinden faydalanmak amacıyla onu yeniden diriltilip 21. yüzyılın siyasi yaşamına yön vermek için kullanmak istemişlerdir (Hardt - Negri, 2001).

Emperyal bir toplumda güçler ayrımı prensibinin yanında daha demokratik ve özerk olabilecek yerel yönetim ilkeleri geçerli olmak durumundadır. Zira klasik imparatorluklar, farklı topluluklar farklı şekillerde yönetilir ilkesini uygulamıştır. Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu'nda Balkanlarda geçerli olan bir uygulama merkez (İstanbul ve çevresi), Anadolu veya diğer bölgelerdekiyle aynı değildir. Merkez vilayetlerdeki kontrol çevreye doğru ilerledikçe zayıflamaktadır. Bununla birlikte İnalçık Osmanlı'da devlet idaresinin en temel görevinin reayayı yerel otorite sahiplerinden - yolsuzluk, angarya vb- korumak olduğunu altını çizmektedir (İnalçık, 2015, 320). Osmanlı İmparatorluğu'nda aidiyet adalet dairesi -toprağa dayalı üretimi ve üreticilerle beraber imparatorluk yönetimini sürdürebilir kılacak toplumsal barış ve güvenlik ilkesi-farklılıkları koruyacak şekilde tebaaya birbirlerine karşı farklı hak ve sorumluluklar yükleyen ve aracı emperyal kurumlarca uygulanan bir ilkedir (Mikhail - Philliou, 2012, 736). Bu anlamıyla adalet dairesi imparatorluk yönetiminin içeriğini bir çerçeve anayasa gibi doldurmakta, geri kalan kısımları ise bu çerçeveye uygun olacak şekilde doğaçlama politikalar üretmeye sevk etmektedir. Adalet dairesi kavramı en kısa formuyla şu şekildedir; "Asker olmadan iktidar olmaz, para olmadan asker olmaz, refah olmadan para olmaz, iyi yönetim ve adalet olmadan refah olmaz". Görüldüğü gibi, bu ilke devletin alicenap bir karakterinin bir sonucu veya ulus-devlet gibi karşikonulmaz bir güçle sağlanan siyasal, ekonomik ve kültürel bir aidiyet biçimi değildir (Michail - Philliou, 2012, 736). Aksine devletin yapısal bütünlüğünü korumak ve bunu sürdürebilir kılmak amacını taşımaktadır.

Özünde burada adaletten bahsedilen günümüzdeki hukukun üstünlüğü fikrinden büyük ölçüde farklıdır. Zira günümüzde devletler hukuku ve adaleti sadece kendi yurttaşları için geçerli bir mal olarak görmektedirler. Oysa liberal bir perspektiften bakarsak hukuk ve adalet devleti önceler zira hukuk öznelarası veya toplumsal bir dayanaktır. Meşru haliyle devlet ise koruma amaçlı bir şiddet biçimidir. Örneğin, İbni Haldun merkez ve çerve, yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkiyi rıfk yani karşılıklı refakat veya koruma ilişkisi ve akdi olarak görmektedir. Yani merkez ile çevrenin ilişkisinin belirleyeni olan rıfk veya adalet olmazsa çevre (reaya) fakirleşir, dağılır bu da devletin (merkezin) gelir kaynaklarını ortadan kaldıracığı için yıkıma sebebiyer verir (İbn Haldun, 2005, 439). Bu anlamıyla, bir imparatorluğun tebaasına adaletli davranması veya diğer iktidar odaklarına karşı koruması bir tercihten ziyade devletin örgütlenme modelinin getirdiği bir zorunluk gibi görünmektedir.

Sonuç

Modern emperyalizm ve ulus-devlet anlayışının tersine imparatorluklar; dinamik sınırları, merkez ve çevre arasında kurmuş oldukları temsil ve iletişim ağları, kültürel çeşitliliği farklı özerklik ve yönetim biçimleriyle bir arada tutması, farklı siyasi birimlerin ve bağlılıkların sürdürülmesi, idari, işlevsel ve bölgesel örgütlenmelerin farklılığı, yeniden dağıtımın farklı dayanışma türlerine dayanması, farklı hak ve görevlere sahip çeşitlendirilmiş aidiyet türleri, çeşitli örtüşen askeri kurumlarının varlığı ve bölünmüş bir egemenlik anlayışına sahiptirler.

Devletin ve sınırlarının Etno-ulusal bir mücadelede belirlenmesinin ardından gelen iç çatışmalar, etnik temizlik veya asimilasyon gibi aşamalardan geçerek günümüze ulaşan ulus-devlet formasyonu bu bağlamda bir geriye dönüşü gerçekleştirilemez de günümüzde son evresinde kültürel çeşitlilik idealine dayalı post-hegemonik bir devlete dönüşebilir (Bkz. Wimmer - Min, 2006, 876). Diğer bir ifadeyle, ulus devletlerin etno-ulusal formasyona bürünmeleri Hegelci bir anlayışla tarihsel bir zorunluluk olarak kavranmak zorunda değildir. Aksine imparatorluklar tarihi bugünün sorunlarına çözüm üretmek adına birçok sorun çözme ve birlikte yaşama biçimini içermektedir. Zira günümüzün en önemli sorunlarından olan farklı kültür, dil, inanç ve yaşama biçimlerine sahip insanların bir arada nasıl yaşatılacağı sorunu ulus devlet düzeyinde çözümsüz ya da şiddet ile çözülmeye çalışılan bir karaktere sahiptir. Dolayısıyla bugün ihtiyaç duyulan anlayış yeni bir kimlik değil, tüm kimlikleri içermeye kapasitesine sahip yeni bir aidiyet biçimi ve bu biçimi kurgulayacak teorik çerçeveyi oluşturmada imparatorluklar tarihinin katkısının küçümsenemeyecek kadar büyük olduğudur. Bu bağlamda, emperyal bir toplum teorisi ile çok-kültürcülük arasındaki en önemli fark emperyal çok-kültürcülüğün ve emperyal milliyetçiliğin ötekiliği objektif değil subjektif bir nosyon ve ontoloji olarak kabul etmesiyle ötekiliğin ayrıştırıcı olmaktan ziyade entegrasyoncu olmasıdır. Önemli olan bu entegrasyonun yukarıdan aşağıya, planlı ve teleolojik değil bağlantı kurma ve etkileşimi cesaretlendirme yoluyla sağlanmasıdır. Böylece bireysel kimlik imgelemleri ile farklı grupların kendi imgelemleri arasında bir yatay ilişkinin kurulması yani birinin öteki üzerinde baskın olmaması sağlanır. Bireyler kültürel olarak birbirlerinden farklı olduklarına dair düşüncelere sahip olabilirler. Etnik kimlik veya kültürel farklılıkların belli bir grubun özsel niteliği olarak görülmeyip ilişkisel olarak kurgulanması önemlidir (Bkz. Leonhard - von Hirschhausen, 2007, 198-200).

Bu makalede üzerinde durulan bir başka konu emperyalist imparatorlukların şeklen yokluğuna rağmen miras bıraktıkları düşünce biçiminin ulus-devletler ve aralarında kurdukları sözum ona uluslararası örgütler ve birlikler üzerinde bir hayalet gibi gezindiğidir. Breully'in (2017, 25) ifadesiyle, modern imparatorlukların öldüğü ilan edilmiştir ancak sömürü teknikleri ve yöneldiği merkez-çevre ilişkisi farklı araçlarla devam etmektedir. Hakikaten bugün emperyalizmin mirasını ulus-devletler sürdürürken, imparatorluğun kültürel mirasını ulus çatısı altında yaşamını sürdüren halklar yaşamakta ve yaşatmaktadır (Duman, 2019, 49). Kısacası burada savunulan imparatorluk fikri bir iktidar, devlet veya sömürü ilişkisi değil toplumsallık ve belki de Hardt ve Negri'nin imparatorluğa içkin ama ona karşıt olarak konumlandığı ve çokluk olarak nitelendirdiği şeye daha yakındır. Çünkü asıl emperyal olan küresel emperyalizmin aristokrat sınıfını temsil ettiği düşünülen ABD, AB, IMF, BM veya küresel finans sermayesi değil, Hardt ve Negri'nin çokluk olarak ifade ettiği farklılıkları barındıran ulusal sınırları aşan toplumsal eylem alanıdır. Diğer bir ifadeyle, bu makalede vurgulanan imparatorluk fikri Negri ve Hardt'ın imparatorluk olarak tarif ettiği yeni emperyalizmin zittina konumlanmış karşı imparatorluktur.

Bu makalede benimsenen ve klasik imparatorlukları yeğleyen bakış açısının bir nedeni de onların uyguladığı savaş, şiddet ve fetih politikalarına rağmen farklı kimlikleri bir arada tutabilmiş, yereli küresele taşıyabilecek kadar farklı kimlikleri, kültürleri, dilleri ve dinleri kısacası farklılıkları korumuş olmalarıdır. Bu imparatorluklar, farklılıkları geçmiş pratikleri, çevre koşulları, öteki imparatorlukların pozisyonları ve kendi tebaalarının tutumları çerçevesinde yönetmişlerdir. Bu süreçte modern imparatorluklar farklılığı yönetmenin biçimini sömürü olarak tayin etmişken klasik (imperial) imparatorluklar himaye etmeyi tercih etmiştir. Bu durum görüldüğü gibi bir aidiyet biçiminin yokluğu ya da anarşist bir toplum muhayyilesi değildir. Elbette imperial imparatorluklar da tebaa-devlet arasındaki ilişkiyi kurabilmek için bir tarihsel blok oluşturmuş ve bu tarihsel bloğun tutkallı olarak belirli aidiyet biçimleri geliştirmişlerdir. Bu bağlamda, söz konusu aidiyet biçimlerini ve bütünleştirme stratejilerini yeniden öğrenmek ve sorunları üreten düşünce kalıplarından çıkarak kurucu bir siyasa inşa etmek elzemdir.

İmparatorluklar için tek bir davranış düzeni veya politika deseni söz konusu değildir; zamanın, coğrafyanın ve ötekinin farklılığı nispetinde farklı imparatorluk repertuarları vardır. Bu repertuarlar farklı toplumsal birimleri bir arada tutan katı ve kuramsal bir egemenlik anlayışından ziyade yatkınlığı önceleyen hükmetme veya iktidar pratikleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Imperial devletin hükmetme aracı olarak kullandığı sert (şiddet) ve yumuşak (hoşgörü) iktidar aygıtları bir kural olarak değil, bir ihtimal olarak devreye girmektedir. Kuralların uygulanışı genellikle gücünün çıkarı doğrultusunda rastlantısal olarak uygulamaya konulurken ihtimallerin uygulanması rastlantısal olmaktansa durumsal bir özellik arz etmektedir. Kurallar iktidarın niyetini gizleyip tebaanın davranışlarını belirginleştirmeyi amaçlarken, ihtimaller iktidarın bariz amaçlarının gerçekleşmesine engel olabilecek şekilde gelişen olayların engellenmesi veya tebaanın öngörülemez davranışlarını sınırlandırmak için vardır. Aydınlanma dönemi düşünürleri genel olarak kurallara uymayı (yasaya tabi olmayı) pozitif bir özgürlük olarak tahayyül ederken ihtimalleri ve olumsuzlukları birer özgürlük biçimi olarak düşünmemişlerdir. Ancak bu düşünme tarzı, Aydınlanma ile herhangi bir özdeşlik içermese de modern sömürgeciliğin farklı sömürgelere farklı kurallar uygularken kendine sınırsız bir özgürlük sunmasına engel olmamıştır.

Geleneksel veya Klasik imparatorlukların uyguladıkları -gerek savaş gerek ekonomik-politikalar ise karşılaştıkları varoluşsal sorunlarla baş etme biçimlerine denk düşmektedir. Geleneksel imparatorlukların ontik (varlıksal) meseleleri yerini çok daha dayatmacı olan (rejimden yana siyasi ve kültürel tutumlara sahip olmaya zorlayan) epistemik ve (hamasi anlamında) epik meselelere bırakmıştır. Geleneksel imparatorlukların savaş (fetih) ve adalet gibi temel değerleri veya yapıtaşlarındaki farklılıklara ve ortak bir uluslararası hukuk anlayışının yokluğuna rağmen küresel bir düzen ve ticaret mümkün olmuştur. Modern dönemde uluslararası hukuk kurallarının ve örgütlerin bu kadar gelişmesine rağmen uluslararası evrenin hala anarşik bir görüntü sergilemesi dikkate değer bir paradokstur. Aslına bakılırsa uluslararası anarşi henüz meydana gelmemiştir çünkü hâlâ dünyayı çekip çeviren ve polisliğini yapan imparatorluklar mevcuttur.

Kaynakça

- Anderson, Benedict. Hayali Cemaatler. 5. Baskı. Çev. İskender Savaşır. İstanbul: Metis Yayınları, (2015).
- Armitage, David. "Introduction". Theories of Empire 1450-1800. Ed. David Armitage. London & New York: Routledge, 2016.
- Becquemont, Daniel. "Social Darwinism: From Reality to Myth and From Myth to Reality". Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences, 42/1 (2011).
- Blauner Bob. Racial Oppression in America. New York: Harper & Row, 1972.
- Breuilly, John. "Modern Empires and Nation States". Thesis Eleven, 39/1 (2017), 11-29.
- Burbank, Jane - Cooper, Frederic. İmparatorluklar Tarihi: Farklılıkların Yönetimi ve Egemenlik. Çev. Ahmet Aybars Çağlayan. İstanbul: İnkılap, 2011.
- Derow, Peter. S. "Polybius, Rome and East". The Journal of Roman Studies, 69 (1979), 1-15.
- Dimaggio, Paul. J. - Powell, Walter. W. "The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields". American Sociological Review, 48/2 1983, 147-160.
- Duman, Mehmet Zeki. "İmparatorluk Nostaljisi: Michael Hardt ve Antonio Negri'de Egemenlik ve İmparatorluk". Liberal Düşünce Dergisi, 24/95 (2019), 37-65.
- Ferguson, Yahe. H. "Approaches to Defining "Empire" and Characterizing United States Influence in the Contemporary World". International Studies Perspectives, 9/3 (2008), 272-280.
- Habermas, Jurgen. Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti. Çev. Medeni Beyaztaş. İstanbul: Bakış Kitaplığı, 2002.
- Hardt, Michael - Negri, Antonio. İmparatorluk. Çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 5. Baskı, 2003.
- Hobson, John Atkinson. Imperialism: A Study. New York: Cosimo, 2005.
- İbn Haldun. Mukaddime I. Ed. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2005.
- İnalçık, Halil. Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar, I. Cilt. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 55. Baskı, 2015.
- Karatani Kojin. Dünya Tarihinin Yapısı: Üretim Tarzlarından Mübadele Tarzlarına. Çev. Ali Karatay. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Kautsky, John H. "J. A. Schumpeter and Karl Kautsky: Parallel Theories of Imperialism". Midwest Journal of Political Science. 2(5), (1961), 101-128.
- Kodaman, Bayram. "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış". SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16, (2007), 1-24.
- Kumar, Krishan. "Nation-states as Empires, Empires as Nation-states: Two Principles, One Practice?". Theory and Society, 39/2, (2010), 119-143.
- Lenin, Vladirmir. Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması. Çev. Cemal Süreyya. İstanbul: İnter Yayınları, 1995.

- Leonhard, Jörn - Von Hirschhausen, Ulrike. "Does the Empire Strike Back? The Model of the Nation in Arms as a Challenge for Multi-Ethnic Empires in the Nineteenth and Early Twentieth Century". *Journal of Modern European History*, 5/2, (2007), 194-221.
- Lintott, Andrew. "What was the 'Imperium Romanum?'. *Greece & Rome*, 28/1, (1981), 53-67.
- Luraghi Riamond. *Sömürgecilik Tarihi*. Çev. Halim İnal. İstanbul: E Yayınları, 2011.
- Mikhail, Alan - Philliou, Christine. M. "The Ottoman Empire and The Imperial Turn". *Comparative Studies in Society and History*, 54/4, (2012), 721-745.
- Muldoon, James. *Empire and Order: The Concept of Empire, 800–1800*. London: Macmillan Press, 1999.
- Motyl, Alexander. *Imperial Ends: The Decay, Collapse, and Revival of Empires*, New York: Columbia University Press, 2001.
- Münkler, Herfried. *İmparatorluklar: Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantığı*. Çev. Zehra Aksu Yilmazer. İstanbul: İletişim, 2009.
- Ortaylı, İlber. *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat, 2010.
- Polanyi, Karl. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press, 2001.
- Richardson, John. S. "Imperium Romanum: Empire and the Language of Power". *Journal of Roman Studies*, 81, (1991), 1-9.
- Roy, Oliver. *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*. Çev. Mehmet Moralı. İstanbul: Metis, 2000.
- Schumpeter, Joseph. *Imperialism & Social Classes: Two Essays by Joseph Schumpeter*. Cleveland & New York: Meridian Books, 1955.
- Steinmetz, George. "The Sociology of Empires, Colonies, and Postcolonialism". *The Annual Review of Sociology*, 40, (2014), 77-103.
- Tilly, Charles. *Zor Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu: 990-1992*. Çev. Kudret Emiroğlu. İstanbul: İmge Yayınevi, 2001.
- Ünlü, Reşat Barış. *The Genealogy of a World-Empire: The Ottomans in World History*, Binghamton University, Sociology, Doktora Tezi, 2008.
- Ünlü, Reşat Barış. "İmparatorluk Fikrinin Gelişimi". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65/3, (2010), 238-265.
- Wimmer, Andreas - Min, Brian, "From Empire to Nation-State: Explaining Wars in the Modern World, 1816-2001", *American Sociological Review*, 71/6 (December 2006), 867-897.
- Wittfogel, Karl. *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power*. London: Yale University Press, 1957.
- Yalvaç, Faruk. "Tarihsel Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler: Jeopolitik, Kapitalizm ve Devletler Sistemi", *Uluslararası İlişkiler*, 10/ 38, (2013), 3-28.
- Zielonka, Jan. *Europe as Empire: The Nature of the Enlarged European Union*. Oxford, Oxford University Press, 2006.

Nesneleştirilmiş Beden Bilincinin Dindarlık ile Selfitiş Davranış İlişkisindeki Rolü

The Role of Objectified Body Consciousness in the Relationship between Religiosity and Selfitis Behavior

Büşra KILIÇ AHMEDİ

Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi,
Fen - Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü
ahmedibusra@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7388-7886>

Meryem ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi,
Fen - Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü
meryemsahin@aku.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-0566-8862>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Kılıç Ahmedî, Büşra - Şahin, Meryem. "Nesneleştirilmiş Beden Bilincinin Dindarlık ile Selfitiş Davranış İlişkisindeki Rolü". Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 2 (Ekim 2021): 172-191.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.956805>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 24.06.2021

Kabul Tarihi/Date Accepted: 13.10.2021

Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2021 (Ekim/October)

15. yıl

Nesneleştirilmiş Beden Bilincinin Dindarlık ile Selfitış Davranış İlişkisindeki Rolü

Öz

Selfie çekme davranışına yoğun ilgi gösterme anlamında kullanılan selfitış, teknolojiyle ilgili bağımlılıkların giderek artması sebebiyle araştırmalara konu olan ve son zamanlarda literatüre girmiş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Selfitış kavramı, ruh sağlığı ile ilişkilendirilse de herhangi bir patolojinin göstergesi şeklinde değerlendirilmemekte ve selfie çekme davranışına dair tutumları içeren bir kavram olarak ele alınmaktadır. Yaygın dini söylemin gösteriş, teşhir, insan bedeninin metalaştırılması gibi konulardaki eleştirel tutumundan hareketle selfitış davranış ile dindarlık arasında bir ilişkinin olabileceği ve nesneleştirilmiş beden bilincinin de bu ilişkinin gücünü değiştiren bir role sahip olabileceği ileri sürülebilir. Bu sebeple bu çalışma, selfitış davranış ile içsel dini motivasyon arasındaki ilişkiyi ve nesneleştirilmiş beden bilincinin bu ilişki üzerindeki düzenleyici etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde öğrenim gören 48'i erkek, 263'ü kadın olmak üzere 311 katılımcı ile yürütülen bu çalışmada selfitış Ölçeği, Nesneleştirilmiş Beden Bilinci Ölçeği ve İçsel Dini Motivasyon Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen verilerin işlenmesinde SPSS 26 ve SPSS PROCESS 3.5 programları kullanılmıştır. Bulgular içsel dini motivasyonun selfitış davranışı negatif yönde yordadığını ve nesneleştirilmiş beden bilincinin alt boyutu olan beden izlemenin içsel dini motivasyonun selfitış davranış üzerindeki etkisini azalttığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Sosyal Psikoloji, Selfie, İçsel Dini Motivasyon, Bedenin Nesneleştirilmesi.

The Role of Objectified Body Consciousness in the Relationship between Religiosity and Selfitish Behavior

Abstract

Selfitish, which is used in the sense of showing intense interest in selfie-taking behavior, is a concept that has been the subject of research due to the increasing addiction to technology and has recently entered the literature. Although selfitish is associated with mental health, it is not considered as an indicator of any pathology and is considered as a concept that includes attitudes towards selfie-taking behavior. Based on the widespread religious discourse's critical attitude towards vanity, exposure, and commodifying the human body, it can be argued that there might be a relationship between selfitish behavior and religiosity, and objectified body consciousness might have a role in changing the strength of this relationship. Therefore, this study aims to examine the relationship between selfitish behavior and intrinsic religious motivation and the moderator effect of objectified body consciousness on this relationship. In this study, which was conducted with 311 participants, 48 male and 263 female, studying at Afyon Kocatepe University, Selfitish Scale, Objectified Body Consciousness Scale and Intrinsic Religious Motivation Scale were used. SPSS 26 and SPSS PROCESS 3.5 were used to process the data. Findings show that intrinsic religious motivation negatively predicts selfitish behavior and body surveillance, which is a sub-dimension of objectified body consciousness, reduces the effect of intrinsic religious motivation on selfitish behavior.

Keywords: Psychology of Religion, Social Psychology, Selfie, Intrinsic Religious Motivation, Body Objectification.

Giriş

Türkiye sosyal medyanın en yoğun kullanıldığı ülkelerden birisi olup, 2021 yılında önceki yıla oranla sosyal medya kullanıcı sayısı %11 artış ile genel nüfusun %70.8'ine ulaşmıştır. Ülkemizde sosyal medyada harcanan süre dünya ortalamasının üzerindedir ve fotoğraf paylaşımı özelliğiyle öne çıkan Instagram, sosyal medya uygulamaları kullanım sıklığında ikinci sırada yer almaktadır. Türkiye'de Instagram kullanımı da dünya ortalamasının üzerinde seyretmektedir (We Are Social, 2021). Dünya genelinde günde 93 milyon selfienin paylaşıldığı belirtilmektedir (Reisinger, 2014, 3). Selfie çekme ve paylaşma davranışının yaygınlaşması, bu davranışı araştırma konusu haline getirmiştir.

Bu çalışma, Türkiye'de oldukça yaygın olan selfie davranışı ile bu davranışın ilişkili olabileceği düşünülen dindarlık ve nesneleştirilmiş beden bilincine odaklanmaktadır. Çalışmada ele alınan değişkenlerden olan din ve dindarlığın kavramsallaştırılması din psikolojisinde önemli bir tartışma alanı olup, din ve dindarlığa dair çeşitli tanımlar bulunmaktadır (Emmons - Paloutzian, 2012). Din; inanan bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarında yer alan bir referans sistemidir (Hökelekli, 2010). Bir dine inanmak ve dinin pratiklerini kişiliğin bir parçası haline getirerek tecrübe etmek, yaşam tercihlerinde dini merkeze oturtmak dindarlık olarak ele alınmaktadır (Apaydın, 2016). Araştırmada ele alınan diğer değişken olan nesneleştirilmiş beden bilinci ise bedeni bir nesne olarak deneyimleme ve görme eğilimi olarak ele alınmaktadır (McKinley - Hyde, 1996).

Dini söylemlerde; narsisizm, gösteriş ve teşhir olumsuz durumlar olarak değerlendirilip, mahremiyete ilişkin sınırlar belirlenmekte, beden üzerinde egemenlik iddiasında bulunulması eleştirilmektedir¹. Buradan hareketle araştırmada selfitiş davranış ile dindarlık arasında negatif bir ilişki ve nesneleştirilmiş beden bilincinin de bu ilişkinin gücünü etkileyen bir role sahip olabileceği öne sürülmüştür. Selfitiş davranış, içsel dini motivasyon ve nesneleştirilmiş beden bilinci olmak üzere üç değişken arasındaki ilişkilere odaklanan çalışma literatür açısından özgün bir role sahiptir. İlgili literatür incelendiğinde Türkiye'de selfitiş davranış ve ilişkili olduğu değişkenlere ilişkin çalışmaların henüz başlangıç seviyesinde olduğu söylenebilir (Gökler - Turan, 2020; Kıracı vd., 2021; Korkmaz, 2020). Aynı zamanda dindarlığın, dini inancın selfitiş davranış veya nesneleştirilmiş beden bilinciyle ilişkisini ortaya koyan kapsamlı ve tutarlı araştırmaların olmadığı görülmektedir. Bu nedenle nicel yöntemle dayalı olan bu çalışmanın selfitiş davranış, dindarlık ve nesneleştirilmiş beden bilinci ilişkisinin çözümlenmesinde sonraki çalışmalara ışık tutması beklenmektedir. Selfitiş kavramının yerli alanyazına tanıtılması noktasında katkı sağlaması da çalışmanın ortaya koyacağı muhtemel kazanımlar arasında yer almaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Selfitiş Kavramı ²

Akıllı telefon veya webcam ile kişinin kendini çektiği ve sosyal medya aracılığıyla paylaştığı fotoğraf olarak tanımlanan selfie (Oxford University Press, 2015), Türk Dil Kurumu (2014) tarafından özçekim olarak Türkçeleştirilmiş ancak yaygın kullanımda selfie olarak ifade edilmeye devam etmiştir. Selfitiş kavramı ise, parodi haberler yayınlayan Adobo Chronicles (2014) adlı sitede Amerikan Psikiyatri Derneği'nin (APA) selfie çekme davranışını bozukluk olarak tanımladığı, borderline, akut ve kronik olmak üzere seviyelerinin belirlendiği ve bu bozukluğa selfitiş isminin verildiğine dair çıkan

parodi amaçlı haberin ardından kullanılmaya başlanmıştır. Selfitişin parodi haberde “birisinin özgüven ve yakınlık ihtiyacındaki eksikliği gidermek için kendi fotoğrafını çekip sosyal medyada paylaşmasına yönelik obsesif-kompulsif arzu” (Adobo Chronicles, 2014, 2) olarak tanımlanmasının ardından, bu haberin gerçek olduğu düşünülüp pek çok basın organında APA’ya atıfla yer almıştır. Sonrasında Balakrishnan ve Griffiths (2017) tarafından bu olgunun gerçekliği araştırma konusu edilmiş ve Selfitiş Davranış Ölçeği geliştirilmiştir. Selfitiş davranış; herhangi bir patolojiye veya tanı kriterine işaret etmeyip, selfie çekme davranışına yönelik ileri düzey ilgiyi yansıtmaktadır. İlerleyen aşamalarda geliştirilen ölçeğin farklı dillere uyarlanması (Gökler - Turan, 2020; Kırac vd., 2021; Korkmaz, 2020; Lin vd., 2020; Monacis vd., 2020), selfitiş yaygınlığı (Begum, 2019a), selfitiş davranışın narsisizm, özgüven, karanlık üçlü gibi kişilik özellikleri (Khan - İmran, 2019; Korkmaz, 2020; Monacis vd., 2020; Nagaraju – Chikkegowda, 2019; Ray vd., 2020), kendini nesneleştirme (Cohen vd., 2018) gibi değişkenlerle ilişkisi ve davranışsal bağımlılıklar (Begum, 2019b; Griffiths, 2018) kapsamında araştırmalar yürütülmüştür. Son yıllarda bu konudaki araştırmaların yoğunlaşmasıyla birlikte selfitiş, selfie bağımlılığı gibi kavramlarla dijital çağa ait davranışların patolojikleştirildiğine dair eleştiriler de yapılmaktadır (Starcevic vd., 2018).

Sosyal medya uygulamaları geleneksel kitle iletişim araçlarının aksine, kullanıcıların sadece tüketici olmasına değil; içerik üretmesine, yorum yapmasına, beğenilerini ifade etmesine ve anlık etkileşime imkan sağlamakta, bu sayede katılımı artırmaktadır (Balakrishnan - Griffiths 2017, 364; Butkowski vd., 2019, 386; Cohen vd., 2018, 68; Gioia vd., 2020, 773). Sosyal medyada yoğun görsel içeriğe maruz kalmak, daha fazla sosyal karşılaştırma yapmaya ve kişinin görünümü hakkında daha fazla endişelenmesine yol açabilmektedir (Boursier vd., 2020, 1). Sosyal medyada fotoğrafa dayalı paylaşımlarda bireyin bu paylaşımlara yatırım yapması olarak ifade edilebilecek fotoğraf için uygun açı, ışık ve arka planın belirlenmesi, çekilen fotoğraflardan paylaşma amaçlı seçim yapılması, fotoğraf üzerinde işlem yapılması, gelen geri bildirimleri (beğeni, yorum vb.) takip etmesi süreçleriyle beden imajı inşa edilmektedir (Gioia vd., 2020, 774). Genel sosyal medya kullanımından ziyade fotoğrafa dayalı bu paylaşımlar, bedenin nesne olarak değerlendirilmesi ve sunulması yoluyla nesneleştirme kuramı üzerinden açıklama yapmaya imkân sağlamaktadır.

1.2. Nesneleştirilmiş Beden Bilinci ve Selfitiş Davranış İlişkisi

İlk çalışmalarında kadınlar üzerine eğilen ve feminist eleştirel teoriden beslenen nesneleştirme kuramı (Fredrickson – Roberts, 1997), kadınların tekrarlı bir şekilde maruz kaldıkları ideal fiziksel görünüm standartlarını içselleştirip, bedenlerine bu standartlara dayalı olarak değer vermeleri sonucu yaşadıkları psikolojik ve sosyal zorluklara işaret etmektedir. Bu süreçte kadınlar; bedenlerine dışarıdan bir gözlemci gibi bakmakta, bedenlerine yabancılaşıp onu nesne olarak görmekte ve bedenle ilişki nesne ve dışarıdan izleyici ilişkisi haline gelmektedir (Spitzack, 1990). McKinley ve Hyde (1996, 183-185) nesneleştirilmiş beden bilincini bedeni bir nesne olarak deneyimleme ve görme eğilimi olarak tanımlamışlar; önceki çalışmalara dayalı olarak beden izleme, beden utancı ve kontrol inançları olmak üzere üç anahtar yapı belirlemişlerdir. Beden izleme, dışarıdan bir gözlemcinin perspektifiyle kendi bedenini değerlendirmeyi kapsamakta olup, kendini nesneleştirmenin dışı vurumudur. Beden utancı ulaşılması oldukça zor olan beden standartlarının karşılanamayacağı fark edilmesi sonucu oluşan duyguyu, kontrol inançları ise yeterli çabayı gösterirse idealleştirilen bedene ulaşılacağına ilişkin inançları yansıtmaktadır.

Kendi bedenine sürekli başkalarının gözünden bakma pozisyonunda olma bazı performans kayıplarına ve psikolojik zorluklara neden olmaktadır (Doğan, 2016, 37). Kişi gerçek ve ideal bedeni arasındaki çelişkiyi deneyimlediğinde, benlik değerinde ve beden imajı saygısında azalma olmakta ve depresyona karşı savunmasızlık artabilmektedir (Grabe vd., 2008, 460; Markham vd., 2005, 1531). Beden utancı ve bedenin nesneleştirilmesi, olumsuz beden imajı literatürde sıklıkla yüksek stres, yeme bozukluğu, depresyon, kaygı, düşük benlik saygısı, düşük yaşam doyumu, cinsel bozukluklar gibi çeşitli psikolojik ve davranışsal sonuçlarla ilişkilendirilmiştir (Augustus vd., 2009; Calogero - Thompson, 2009; Cohen vd., 2018; Marston, 2019; Mercurio - Landry, 2008; Parent - Moradi, 2015; Steer - Tiggemann, 2008).

Kendini nesneleştirme sürecinde kitle iletişim araçları önemli bir rol oynamaktadır (Aubrey - Frisby, 2011, 476; Bell vd., 2018, 84). Günümüzde geleneksel kitle iletişim araçlarından farklılaşan yönleriyle öne çıkan sosyal medya uygulamalarının kullanım durumu bedenin nesneleştirilmesi ile yakın ilişkili görülmektedir. Sosyal medya profillerinde, bireyler kendilerine tam anlamıyla bir gözlemcinin bakış açısından bakmakta, bu da sosyal medya kullanımı ve kendini nesneleştirme arasında karşılıklı açık bir ilişkiyi teyit etmektedir (Fardouly vd., 2015, 448). Selfie çekme davranışı, kendi imajını diğerlerinin bakış açısı üzerinden değerlendirme ve sonrasında sosyal medya üzerinden yorumlar ve beğeniler (like) alması yoluyla kendini nesneleştirmeyi teşvik etmektedir. Türkiye’de de ön plana çıkan bir sosyal medya uygulaması olan Instagram kullanımının kendini nesneleştirme ile pozitif bir şekilde ilişkili olduğu görülmektedir (Bell vd., 2018, 87; Cohen vd., 2018, 68; Fardouly vd., 2018, 1386). McLean vd. (2015, 1137) tarafından yapılan araştırma, ergen kızlarda fotoğrafa dayalı sosyal medya davranışları ile beden memnuniyetsizliği arasında pozitif ilişki göstermektedir. Sık sosyal ağ kullanımının, beden memnuniyetsizliğiyle sonuçlandığına (de Vries vd., 2016, 220), kadınların çevrim içi ortamlarda kendilerini nesneleştirdiklerine dair araştırmalar mevcuttur (de Vries - Peter, 2013). Kendini nesneleştirme; sosyal ağda geçirilen zaman, selfie paylaşma sıklığı ve selfie düzenleme ile pozitif olarak ilişkilidir (Caso vd., 2020, 544).

Nesneleştirilmiş beden çalışmalarının çıkış noktası kadın bedeni olsa da, sonraki çalışmalarda erkeklerin de kendini nesneleştirme deneyimlerine odaklanan ve kendilerine dayatılan ideal beden standartlarını içselleştirdiklerine işaret eden çalışmalar yürütülmüştür (Aubrey, 2006; Dakanalis vd., 2012; Daniel - Bridges 2010; Morry - Staska, 2001). Doğan’ın (2013, 85) Türkiye örneğinde yürüttüğü çalışmasında kendini nesneleştirme deneyiminin cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmüştür.

1.3. Din, Bedenin Nesneleştirilmesi ve Selfitiş Davranış İlişkisi

Beden ve din ilişkisi, dinlerin bedene bakışı tartışılan konulardandır. Dinlerin kadın bedenini kontrol eden bir yapıda olduğu (McKinley, 2011, 685), kutsal metinlerin beden utancında ve bedenin nesneleştirilmesinde rol oynadığı (Marston, 2019, 7) iddia edilmektedir. İslamiyet açısından değerlendirildiğinde bedenin kutsallığı ve korunması ön plana çıkmakta, Kur’an-ı Kerim’de “Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.” (Kur’ân-ı Kerîm Meâli, 2011, et-Tin 95/4) denmekte, bireylerin değeri fiziksel özellikleriyle değil, takva olarak adlandırılan sorumluluk bilinciyle ele alınmaktadır³. Yani beden emanet bakışıyla ele alınarak, beden üzerindeki tasarruflar yaratıcı ile ilişki üzerinden temellenmekte, bireye beden üzerinde sınırsız kontrol hakkı verilmemektedir (Taşdelen, 2019, 8-9). Ayrıca hem kadın hem erkekler için teşhircilik, gösteriş, kibir gibi eğilimler olumsuzlanmaktadır. İslamiyet’teki bu bakış açısının bireyin bedenini izleme

tutumuna, beden utancına etki edeceği, beden nesneleştirilmesini engelleyici etkide bulunacağı düşünülmektedir. Nitekim bu düşünceye işaret eden çalışmalar bulunmaktadır.

Dini inançlar; bedenle aşırı meşguliyeti engelleyip, idealleştirilen beden imajlarına sahip olma dürtüsünün önüne geçebilmektedir (Dunkel vd., 2010, 57). Kadınların dinin öngördüğü sınırlarda kılık kıyafet tercihinin, kadınlar tarafından cinsel nesneleştirmeye karşı koruma olarak algılandığını ortaya koyan çalışmalar vardır (Droogsma, 2007; Read - Bartkowski, 2000). Bu durum kadınların bedenine odaklanması yerine, farklı özelliklerinin ön plana çıkmasına etki etmektedir. Hristiyan kültüründe yürütülen saha çalışmalarında güçlü dini bağlılık düzeyi ve Tanrı'ya güvenli bağlılığın zayıf beden idealine karşı tampon oluşturduğu (Marston, 2019), 22 çalışmanın ele alındığı bir meta-analizde Tanrı ile güvenli ve tatmin edici bir ilişkinin, yeme bozukluklarının daha düşük seviyeleri ile ilişkili olduğu görülmüştür (Akrawi vd., 2015). Yüksek düzeyde dindar Katolik ve Protestanların kilo kontrol davranışları, dindar olmayanlara oranla daha düşük bulunmuştur (Kim, 2007).

Müslüman örnekleme dindarlık ile beden algısı ilişkisini ele alan saha çalışmaları oldukça sınırlıdır (Dunkel, vd., 2010; Tolaymat - Moradi, 2011). Dindarlık olgusuyla sosyal medya kullanımının farklı özellikleri literatürde çalışılmış olsa da selfitiş davranış ile dindarlık arasındaki ilişkiye dair yabancı literatürde herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Türkiye'de Korkmaz'ın (2020) çalışmasında selfitiş davranış ile dini ibadet arasında anlamlı negatif ilişki olduğu, aynı zamanda dini ibadetin selfitiş davranış ile narsisizm arasındaki ilişkide kısmi düzeyde aracı olduğu görülmüştür.

Dindarlığın incelenmesi tartışmalı konulardan biri olsa da konuyla ilgili çalışmalarda Allport'un (1966) öne sürdüğü içgüdümlü ve dışgüdümlü dindarlık ayrımı önemli bir işlev görmüştür. Bu ayrıma göre; dine samimiyetle bağlanan bireylerde içgüdümlü dindarlık gözlenirken, dini kişisel amaçlar için araç olarak kullanmak dışgüdümlü dindarlığı yansıtmaktadır. Bu çalışmada dindarlık olgusu Allport'un ortaya koyduğu kavramsal zemine dayalı olarak Hoge (1992) tarafından çalışılan içsel dini motivasyon üzerinden ele alınmıştır. İçsel dini motivasyon kavramsallaştırması farklı dinlerin mensuplarını da kapsayan bir içeriğe sahip olup, dini davranışların sıklığından ziyade dindarlığı derinlemesine ele almaktadır (Karaca, 2001, 197).

1.4. Amaç

Bu çalışmada, nesneleştirilmiş beden bilinci, selfitiş davranış ve içsel dini motivasyon arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda ilgili literatürün ortaya koyduğu ilişki ağı temel alınarak, araştırma kapsamında oluşturulan aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

H₁: Nesneleştirilmiş beden bilinci ile selfitiş davranış arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: İçsel dini motivasyon ile nesneleştirilmiş beden bilinci arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: İçsel dini motivasyon selfitiş davranışı anlamlı düzeyde negatif yönde etkiler.

H₄: İçsel dini motivasyon ve selfitiş davranış arasındaki ilişkide beden izlemenin düzenleyici etkisi vardır.

H₅: İçsel dini motivasyon ve selfitiş davranış arasındaki ilişkide beden utancının düzenleyici etkisi vardır.

2. Yöntem

2.1. Örneklem

Çalışmaya Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde eğitim gören 311 öğrenci katılmıştır. Çalışmanın örnekleme olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden kolay örnekleme tekniğiyle seçilmiştir. Katılımcıların yaş aralığı 18-61 olup yaş ortalaması 23,33 ($SS=5,84$) olarak hesaplanmıştır. Araştırmaya katılanların demografik bilgileri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Kategorik Değişkenler	N	%	Kategorik Değişkenler	N	%
Cinsiyet			Fakülte		
Erkek	48	15	Eğitim	47	15,1
Kadın	263	85	Fen-Edebiyat	80	25,7
Gelir Düzeyi			Hukuk	1	0,3
Ortanın Altında	46	15	İktisadi ve İdari Bilimler	8	2,6
Orta Düzeyde	244	78	İslami İlimler	100	32,2
Ortanın Üzerinde	21	7	Mühendislik	1	0,3
Ebeveyn Tutumu			Teknoloji	8	2,6
İlgisiz	16	5	Yükseköğretim	66	21,2
Demokratik	83	27			
Otoriter	65	21			
Koruyucu	147	47			

2.2. Kullanılan Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada nicel araştırma tekniklerinden tarama araştırması tekniği olarak anket kullanılmıştır. Anket formu, formda yer alan sorular dışında katılımcıya başka bir soru sormayı gerektirmeyecek şekilde önceden hazırlanmıştır. Bu çalışmada kullanılan anket formu toplamda 48 madde olup ölçme araçları için ölçek sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır. Formda yer alan veri toplama araçları şu şekildedir:

2.2.1. Kişisel Bilgi Formu: Örneklem demografik yapısını ortaya çıkarmak amacıyla anketin başlangıcında katılımcılara yaş, cinsiyet, fakülte, gelir düzeyi, ebeveyn tutumu hakkında sorular yöneltilmiş olup bu kısım toplamda 5 maddeden oluşmaktadır.

2.2.2. Selfitış Ölçeği: Balakrishnan ve Griffiths (2017) tarafından geliştirilen ölçek 5'li Likert tipinde hazırlanmış 20 sorudan oluşmaktadır. Ölçek; çevresel gelişmeler, sosyal rekabet, ilgi çekme, ruh hali, özgüven ve öznel uygunluk alt boyutlarından oluşmaktadır. Faktör analizi neticesinde ölçekteki tüm maddelerin .60'tan yüksek değerlerle yüklendiği görülmüştür. Ölçeğin alt boyutlarına ait Cronbach alpha değerleri .75 ile .83 arasında sıralanmaktadır (Balakrishnan – Griffiths, 2017, 722-736). Korkmaz (2020) tarafından yapılan Türkçe standardizasyon çalışmasında alt boyut Cronbach alpha katsayıları .76 ile .94 arasında değişmektedir. Ölçeğin toplam KMO değerinin ise .94 olduğu belirtilmekte, Türkçe versiyonunun güvenilirlik ve geçerlik açısından istatistiksel gerekleri karşıladığı ve kullanıma uygun olduğu görülmektedir (Korkmaz, 2020, 1102). Ölçeğin bu çalışmada elde edilen Cronbach α katsayısı ise .92'dir.

2.2.3. Nesneleştirilmiş Beden Bilinci Ölçeği: McKinley ve Hyde (1996) tarafından geliştirilen ölçek, 7'li Likert tipi ve toplamda 24 maddedir. Ölçek, nesneleştirilmiş beden

bilincini beden izleme, beden utancı, dış görünüşü kontrol etmeye yönelik inançlar (kontrol inancı) alt boyutlarıyla ele almaktadır. Ölçeğin, alt boyutlarından alınan toplam puanlar ayrı ayrı değerlendirilmekte, toplam skor üzerinden değerlendirme yapılmamaktadır. “Beden izleme” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı kadın üniversite öğrencileri için .89 ve .79, orta yaşta kadınlar için .76’dır. “Beden utancı” alt ölçeğinin ise iç tutarlılık katsayısı kadın üniversite öğrencileri için .75 ve .84 iken orta yaşta kadınlar için değer .70 olarak belirtilmiştir. “Kontrol inancı” alt boyutunun iç tutarlılık katsayıları üniversite öğrencileri için .72 ve .68 iken orta yaşta kadınlar için .76’dır (McKinley – Hyde, 1996, 181-215). Erkekler için ise “beden izleme” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı .79, “beden utancı” için .73 ve “kontrol inancı” için ise .64 olarak bildirilmiştir (McKinley, 1998, 117).

Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışmaları Yağmurcu ve Tosun (2018) tarafından yürütülmüştür. Orijinalinde 24 madde olan ölçek, Türkçeye uyarlama çalışmaları neticesinde 19 maddeye düşürülmüştür. Elde edilen Cronbach alfa güvenilirlik katsayılarının “beden izleme” için .61, “beden utancı” için .73 ve “kontrol inancı” için .68 olduğu ifade edilmiştir (Yağmurcu – Tosun, 2018, 21). Bütün bunlar, ölçeğin Türkçeye uyarlanmış versiyonunun geçerlik ve güvenilirlik düzeylerinin yeterli olduğunu göstermektedir. Ancak bu çalışmada; kontrol inancı boyutunun faktör yapısı, güvenilirlik ve geçerlik analizleri sonucunda nesneleştirilmiş beden bilincini ölçmediğini ortaya koyan araştırma sonuçlarına (Moradi – Varnes, 2017, 330-333) dayanarak, alanyazındaki diğer bazı çalışmalarda olduğu gibi (Lichiello, 2011, 14; Sosyaltürk, 2020, 30), dışarıda bırakılması uygun görülmüş ve kendini nesneleştirmenin iki boyut üzerinden ölçülmesi tercih edilmiştir. Bu araştırma grubu için elde edilen Cronbach α katsayıları ise beden izleme alt boyutu için .62 ve beden utancı alt boyutu için .74 olarak tespit edilmiştir.

2.2.4. İçsel Dini Motivasyon Ölçeği: Hoge tarafından 1992 yılında dindarlığın içsel boyutunu ölçmek üzere tek boyutlu olarak geliştirilmiştir. 10 maddeden oluşan ölçek 5’li Likert tipi cevap sistemine sahiptir. Ölçeğin Kuder-Richardson güvenilirlik katsayısının .90 olduğu belirtilmektedir (Hodge, 1972, 373-374). Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışmaları Karaca (2001) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin yarıya bölme tekniğiyle hesaplanan güvenilirlik katsayısı .76, Cronbach alpha katsayısı .84, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .90 olarak belirtilmektedir (Karaca, 2001, 200). İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin bu araştırma kapsamında tespit edilen Cronbach α katsayısı .88’dir.

2.3. İşlem

Araştırma planlandıktan sonra Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’na başvurularak, 2019/106 sayılı karar ile etik kurul onayı alınmıştır. Araştırmanın amacına uygun şekilde hazırlanan anket formu 06 Mayıs 2021 - 01 Haziran 2021 tarihleri arasında Afyon Kocatepe Üniversitesi öğrencilerine uygulanmıştır. Covid-19 salgını sebebiyle üniversiteler faaliyetlerini online olarak yürüttüğünden tarama internet tabanlı olarak (Google Forms üzerinden) gerçekleştirilmiştir. Uygulama öncesinde araştırmanın amacı açıklanarak katılımın gönüllülük esasına dayandığı katılımcılara bildirilmiş ve katılımcıların onayı alınmıştır. Uygulama yaklaşık 15 dakika sürmüştür.

2.4. Veri Analizi

Toplanan veriler SPSS 26 paket programıyla çözümlenmiş olup Pearson korelasyon analizi ve basit doğrusal regresyon analizleri kullanılmıştır. Ayrıca düzenleyici değişken analizleri için SPSS PROCESS 3.5'ten yararlanılmıştır.

Çalışmada aracı değişken analizinin yapılabilmesi için gerekli önkoşulların sağlandığını ortaya koymak için bazı istatistiksel işlemlere başvurulmuştur. Öncelikle hataların ilişkisiz olduğunun tespiti için Durbin-Watson değerine bakılmıştır. İlgili değer 2 dolaylarında (2,143) seyrettiği ve bunun düzenleyici değişken analizi için uygun olduğu görülmüştür. Sonrasında çoklu bağlantı sorununu incelemek üzere VIF değerine bakılmıştır. VIF değerinin 10'a eşit ya da daha büyük olması çoklu doğrusal bağlantı probleminin var olduğunu gösterdiği (Albayrak, 2005, 110) için, bu çalışma kapsamında ilgili değer 1,004 olması çoklu bağlantı sorununun olmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin göstergesi olarak değerlendirilebilecek .70 üzeri değere sahip güçlü korelasyonlar (Hair vd., 2018) tespit edilmemiştir.

3. Bulgular

3.1. Değişkenler Arası İlişkiler

Araştırmanın değişkenlerine ait ortalama ve standart sapma değerleri ve korelasyon değerleri Tablo 2'de gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere, selfitiş davranış ile beden izleme arasında düşük düzeyde ($r = .13$, $p < .05$) ve selfitiş davranış ile beden utancı arasında yine düşük düzeyde ($r = .25$, $p < .01$) bir ilişki ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle, H_1 hipotezinin desteklendiğini söylemek mümkündür. Selfitiş davranış ile içsel dini motivasyon arasında negatif yönlü düşük düzeyde ($r = -.12$, $p < .05$) ilişki bulunmaktadır. Yine beden izleme ile beden utancı arasında düşük düzeyde ($r = .22$, $p < .01$) bir ilişki tespit edilmiştir. Bununla birlikte içsel dini motivasyon ile nesneleştirilmiş beden bilincinin alt boyutları arasında anlamlı bir korelasyon tespit edilememiştir. Böylece H_2 hipotezinin araştırma bulguları tarafından desteklenmediği görülmektedir.

Tablo 2'de araştırma verilerinin normal dağılım gösterip göstermediğine bakmak üzere çarpıklık ve basıklık değerlerine yer verilmiş ve bütün değerlerin alanyazında normal dağılımın ön koşulu olarak kabul gören (Tabachnick – Fidell, 2013) +1.5 ile -1.5 arasında yer aldığı görülmüştür.

Tablo 2: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler, Korelasyonlar ve Çarpıklık-Basıklık Değerleri

	Ort.	SS	1	2	3	4
1. Selfitiş Davranış	2,13	,65	1	,133*	,255**	-,120*
2. Beden İzleme	4,50	,71		1	,227**	-,060
3. Beden Utancı	3,51	,87			1	-,065
4. İçsel Dini Motivasyon	2,69	,39				1
Skewness			,633	-,284	,099	-,104
Kurtosis			,584	1,040	-,145	,976

Not. * $p < .05$; ** $p < .01$.

3.2. Nesneleştirilmiş Beden Bilincinin Düzenleyici Etki Analizi

Düzenleyici değişken, bağımsız/yordayıcı değişken ile bağımlı/ölçüt değişken arasındaki ilişkinin gücünün artıp azalmasına veya yön değiştirmesine etki eden niteliksel ya da niceliksel bir değişkendir (Baron – Kenny, 1986, 1174). Düzenleyici değişkenin farklı değerler alması bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini değiştirmektedir. Nesneleştirilmiş beden bilincinin içsel dini motivasyon ile selfitiş davranış arasındaki ilişkideki düzenleyici etkisinin tespiti için bu çalışmada Hayes (2018) tarafından geliştirilen SPSS PROCESS makrosundan yararlanılmış ve bootstrap tekniği ile 5000 örneklem seçimi yapılmıştır. Ancak düzenleyici etki analizine geçmeden önce basit doğrusal regresyon analizi kullanılarak içsel dini motivasyonun selfitiş davranış üzerindeki etkisi incelenmiştir. Analiz sonucuna göre, içsel dini motivasyon selfitiş davranışı anlamlı bir şekilde ve negatif yönde etkilemektedir ($\beta = -0,19$; $p < 0,01$). Dolayısıyla H_3 hipotezinin doğrulandığı görülmektedir.

3.2.1. Beden İzlemenin Düzenleyici Rolü

İçsel dini motivasyon ile selfitiş davranış arasındaki ilişkide beden izlemenin düzenleyici etkisine dair bulgular Tablo 3 ve Şekil 1’de sunulmuştur.

Tablo 3: Beden İzlemenin Düzenleyici Rolüne Dair Analiz Sonuçları

Bağımlı Değişken: Selfitiş Davranış							
Model Çıktısı	R	R ²	MSE	F	df1	df2	p
	,21	,04	,4074	5,07	3	307	<,01
	β	SH	t	p	LLCI	ULCI	
Sabit değer	5,63	1,54	3,65	<,01	2,60	8,66	
İçsel dini motivasyon	-1,44	0,54	-2,64	<,01	-2,52	-0,37	
Beden izleme	-0,67	0,33	-1,97	0,04	-1,34	-0,003	
İçsel dini motivasyon x Beden izleme	0,28	0,12	2,34	0,01	0,04	0,52	

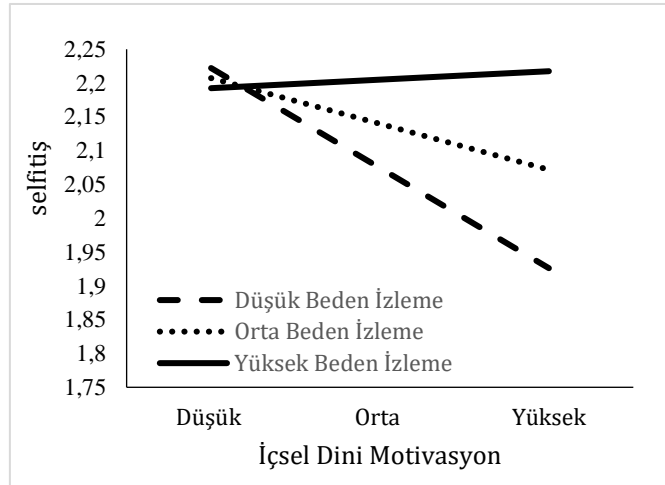
Tablo 3’ten elde edilen bulgular içsel dini motivasyon ile beden izlemenin çarpımından oluşan etkileşim değişkeninin selfitiş davranış üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Böylece H_4 hipotezinin araştırma verileri tarafından desteklendiği görülmektedir ($\beta = 0,28$; $p = 0,01$; $LCI = [0,04; 0,52]$). İçsel dini motivasyon ($\beta = -1,44$; $p < 0,01$; $LCI = [-2,52; -0,37]$) ve beden izlemenin ($\beta = -0,67$; $p = 0,04$; $LCI = [-1,34; -0,003]$) selfitiş davranış üzerindeki etkisinin de anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Buna ilave olarak tüm modelin etkisinin anlamlı olduğu ($F = 5,07$; $p < 0,01$) ve selfitiş davranıştaki değişkenliğin %4’lük kısmının ($R^2 = 0,04$) açıklandığı tespit edilmiştir. Beden izlemenin farklı düzeyleri için içsel dini motivasyonun etkisi Tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4: Farklı Beden İzleme Düzeyleri için İçsel Dini Motivasyonun Selfitiş Davranışa Etkisi

Beden İzleme Düzeyleri	β	SH	t	p	LLCI	ULCI
Düşük	-0,36	0,11	-3,03	<0,01	-0,59	-0,12
Orta	-0,17	0,09	-1,88	0,060	-0,35	0,007
Yüksek	0,01	0,12	0,11	0,90	-0,23	0,26

Araştırmanın bulgularından anlaşıldığı üzere beden izlemenin düşük düzeyi için içsel dini motivasyonun selfitiş davranış üzerinde negatif yönlü anlamlı bir etkisinin ($\beta = -0,36; p < 0,01; LCI = [-0,59; -0,12]$) bulunmaktadır. Yine Tablo 3'ten anlaşıldığı üzere orta ve yüksek beden izleme düzeyleri için anlamlı bir etki tespit edilememiştir. Bununla birlikte orta düzey beden izleme için %95 olmasa da %90 güven aralığında bir etkinin varlığından bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla elde edilen bulgu, beden izleme orta düzeye çıktığında dini motivasyonun selfitiş davranış üzerindeki negatif etkisinin azalmaya uğradığını düşündürmektedir. Ancak bu çalışmada anlamlılık için .05 sınırı benimsendiği için bulgu anlamlı kabul edilmemiştir. Buradan hareketle beden izlemenin düzeyi arttıkça içsel dini motivasyon ile selfitiş davranış arasındaki ilişki üzerindeki düzenleyici etkisinin anlamlılığını yitirmeye başladığı söylenebilir. Ancak sonuç olarak elde edilen bulgular beden izlemenin içsel dini motivasyon ile selfitiş davranış arasındaki ilişkide düzenleyici bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Farklı beden izleme düzeyleri için etkileşim grafiği Şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 1: Beden İzlemeye Ait Düzenleyici Etki Grafiği

Şekil 1'e göre beden izleme düzeyinin düşük olması içsel dini motivasyonun selfitiş davranış üzerindeki negatif etkisinin yüksek olması anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, beden izleme düzeyindeki artış, içsel dini motivasyonun selfitiş davranış üzerindeki negatif etkisini azaltmaktadır.

3.2.2. Beden Utancının Düzenleyici Rolü

İçsel dini motivasyon ile selfitiş davranış arasındaki ilişkide beden utancının düzenleyici etkisine dair bulgular Tablo 5'de sunulmuştur.

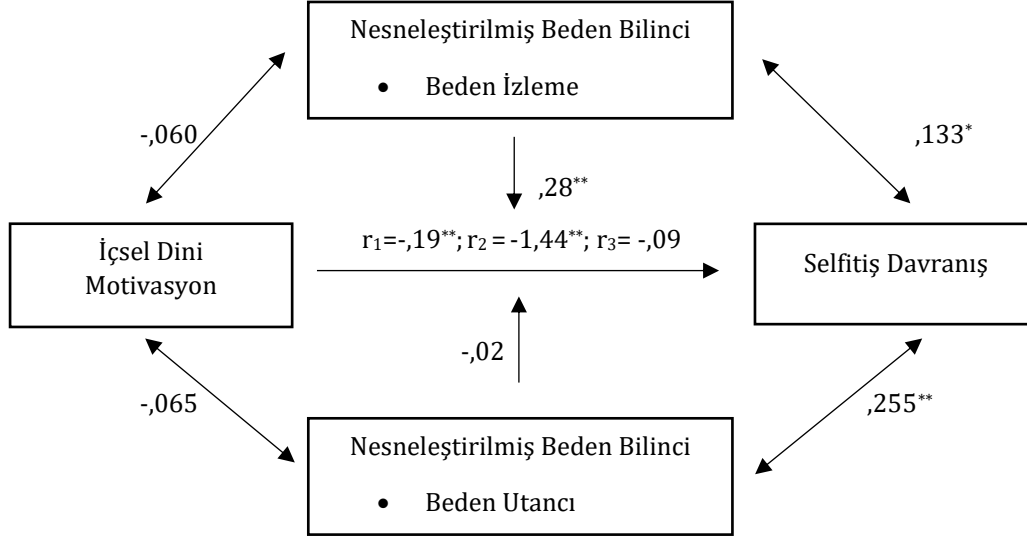
Tablo 5: Beden Utancının Düzenleyici Rolüne Dair Analiz Sonuçları

Bağımlı Değişken: Selfitiş Davranış							
Model Çıktısı	R	R ²	MSE	F	df1	df2	P
	,27	,07	,3950	8,42	3	307	<,01
	β	SH	t	p	LLCI	ULCI	
Sabit değer	1,73	1,04	1,66	0,09	-0,32	3,78	
İçsel dini motivasyon	-0,09	0,37	-0,24	0,80	-0,82	0,64	
Beden utancı	0,24	0,28	0,85	0,39	-0,31	0,80	
İçsel dini motivasyon x Beden utancı	-0,02	0,10	-0,21	0,82	-0,22	0,18	

Tablo 5 incelendiğinde beden utancının içsel dini motivasyon ile selfitiş davranış arasındaki ilişkide anlamlı bir düzenleyici etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır ($\beta = -0,02$; $p=0,82$; $LCI=[-0,22; 0,18]$). Böylelikle H_5 hipotezinin araştırma verileri tarafından desteklenmediği görülmektedir.

Araştırmanın hipotezlerine dayalı olarak elde edilen bulgular üzerinden oluşturulan model Şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2: Araştırma Sonucu Ortaya Konan Model

Not: r_1 içsel dini motivasyonun selfitiş davranış üzerindeki etkisini; r_2 "beden izleme" düzenleyici etkide bulunduğu etkisini; r_3 "beden utancı" düzenleyici etkide bulunduğu etkisini göstermektedir. * $p < .05$; ** $p < .01$

Şekil 2’den anlaşıldığı üzere içsel dini motivasyon selfitiş davranışı negatif yönde yordamaktadır. selfitiş davranış ile nesneleştirilmiş beden bilincinin her iki alt boyutu arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki söz konusuysa düzenleyici etki analizleri nesneleştirilmiş beden bilincinin yalnızca beden izleme boyutunun anlamlı bir role sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Afyon Kocatepe Üniversitesi’nde öğrenim gören 313 öğrenci üzerinde yürütülen bu araştırma selfitiş davranış ile içsel dini motivasyon arasındaki ilişkiyi ve nesneleştirilmiş beden bilincinin bu ilişki üzerindeki rolünü incelemeyi amaçlamıştır. Elde edilen bulgulara göre; çalışmanın “nesneleştirilmiş beden bilinci ile selfitiş davranış arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır” şeklindeki ilk hipotezi, nesneleştirilmiş beden bilincinin ele alınan iki boyutu için de (beden utancı ve beden izleme) doğrulanmıştır. Bu bulgu literatürdeki çalışma ve açıklamalar ile tutarlıdır (Bell vd., 2018; Boursier vd., 2020; Gioia vd., 2020; Veldhuis vd., 2020). Selfie davranışına dayalı etkinliklerde birey bedenini dışarıdan bir gözlemci gibi izlemekte ve bu gözleme dayalı düşünce ve davranışlar geliştirmektedir. Yaptığı gözleme dayalı olarak bedenini popüler kültürün standartlarına uygun hale getirmeye çalışmakta, buna erişemeyeceğini düşündüğü takdirde beden utancı geliştirmektedir. Bu düşünce ve davranışlar yoluyla selfie davranışı ile bedeni nesneleştirme ilişkilendirilmektedir.

Çalışmanın “İçsel dini motivasyon ile nesneleştirilmiş beden bilinci arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır” şeklindeki ikinci hipotezi doğrulanmamıştır. İçsel dini

motivasyon ile beden utancı ve beden izleme arasında negatif ilişkiler gözlenmişse de bu ilişki anlamlı düzeyde değildir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, dindarlığın bedenin nesneleştirilmesinin etkisini kırıdığı görülmektedir. ABD’de Müslüman ve Müslüman olmayanların karşılaştırıldığı çalışmada, başörtülü Müslümanların, Batılı giyinen veya örtünmeyenlere oranla idealleştirilmiş zayıflık standartlarına ulaşmak için daha düşük düzeyde baskı hissettikleri ortaya konulmuştur (Dunkel vd., 2010). ABD ve İran’daki genç yetişkin kadınların karşılaştırıldıkları bir çalışmada, İranlı kadınların beden saygısının daha yüksek olduğu görülmüştür (Akiba, 1998). Arap ve Yahudi kadınlarda yeme tutumları ve beden imajının karşılaştırıldığı çalışmada, Müslüman kadınların Yahudi nüfusa oranla beden memnuniyetinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Apter - Shah, 1994). Türkiye’de bu ilişkiyi ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dindarlık ve nesneleştirilmiş beden ilişkisinin farklı örneklemeler üzerinde çalışılması bu konudaki bulguların yorumlanmasını kolaylaştıracaktır. Aynı zamanda alanyazında dindarlığı ölçmeye yönelik farklı yöntem ve araçlar bulunmaktadır. Dindarlığın farklı boyutlarının çalışıldığı araştırmaların farklı bulgular elde etme potansiyeli vardır.

“İçsel dini motivasyon selfitiş davranışı anlamlı düzeyde negatif yönde etkiler” şeklindeki üçüncü hipotez araştırma bulgularınca doğrulanmıştır. Selfitiş davranış ile içsel dini motivasyon arasında negatif bir ilişki olup, içsel dini motivasyon selfitiş davranış üzerinde negatif yönlü anlamlı etkide bulunmaktadır. Dini inançlar, özede de İslamiyet gösteriş yapılmasını olumsuz bir durum olarak ele almakta, özel alana ilişkin gizliliği vurgulayan mahremiyet ilkesini önemsemekte, fiziksel-bedensel güzellik/üstünlük veya maddi üstünlüğe değer biçilmemektedir. Turan (2018, 419-420) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde yürütülen çalışmada dindar bireylerin sosyal medya hesaplarını kısıtlı bireylere açık yaparak mahremiyete ilişkin sınır getirdiği; aynı zamanda kullanılan sosyal medya hesap sayısının daha az olduğu bulgulanmıştır. Buna göre dindarlık ile sosyal medyada görünürlük ve sosyal medya hesap sayısı negatif yönde ilişkilidir. Korkmaz’ın (2020) doğrudan selfitiş davranış ve dini ibadet ilişkisine baktığı çalışmasında, bu araştırmanın bulgularına paralel şekilde negatif ilişki bulunmuştur. Bu bulgu ve açıklamalar çalışmamızın bulgularıyla örtüşmektedir.

Nesneleştirilmiş beden bilincinin alt boyutları olan beden izleme ve beden utancının içsel dini motivasyon ile selfitiş davranış arasındaki ilişkideki rolü değerlendirildiğinde, beden izlemenin düzenleyici bir rolünün olduğu görülmektedir. Buna göre beden izleme düzeyindeki artış, içsel dini motivasyonun selfitiş davranış üzerindeki negatif etkisini azaltmaktadır. Bu bulgu dördüncü hipotezi doğrularken, beden utancının da düzenleyici etkide bulunacağını öngören beşinci hipotez doğrulanmamıştır. Yukarıda da aktarıldığı gibi dinin, mahiyeti itibariyle selfitiş davranış üzerinde negatif etkisi beklenmektedir. Bununla birlikte dijitalleşmeyle beraber dindar bireylerin mahremiyet algısında dönüşüm yaşandığı, bu dönüşümün sosyal medya kullanımına yansıdığı yorumları yapılmaktadır (Hacıbekiroğlu, 2019, 163; Karlı - Aycan, 2020, 253; Kocagöz vd., 2020, 96). Byung-Chul Han (2020, 12) mahremiyete zıt olarak şeffaflıkla şekillenen dijital toplumdaki bireylerin bir dış baskı ile değil içsel ihtiyaçları ile harekete geçip özel ve mahrem alanını feda ettiğine, şeffaflığın ve teşhirin dışında kalıp farklı bir görüşe sahip olmanın her zamankinden daha zor hale geldiğine vurgu yapmaktadır. Araştırmamızın bulgularına göre de bireyin bedenini diğerlerinin bakışıyla gözetlemesi ve buna göre

pozisyon almasını, bir başka ifadeyle bedenini gözetlemeye açık hale getirmesini ifade eden beden izleme yönelimi arttıkça, dindarlığın selfitiş davranış üzerindeki negatif etkisi azalmakta; beden izleme bu etkide düzenleyici bir rol üstlenmektedir. Buradan hareketle beden izlemenin dindarlığın selfitiş davranışı azaltıcı etkisini kırdığı; dindar birey, diğerlerinin değerlendirmeleri üzerinden bedenine değer biçtiği takdirde, selfitiş davranıştaki dindarlığa bağlı farklılaşmaların azaldığı görülmektedir. Beden izlemenin bu düzenleyici rolü, dindar bireylerde sosyal medyada mahremiyetin sınırlarının yeniden oluşturulması ve dijitalleşmeyle birlikte diğerinin perspektifini dikkate almanın neredeyse yeni bir norm haline gelmesi üzerinden açıklanabilir. Bu durumda bireyin içsel dini motivasyonunun da etkisi azalmaktadır. Görünürlüğe tabi olmadığı takdirde yok sayılan, hatta şüpheli addedilen, her şeyin sergi değeriyle ölçüldüğü günümüzde (Han, 2020, 29) bedenin nesne muamelesi görmesi çok daha kolay hale gelmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışmanın selfitiş davranış, içsel dini motivasyon ve kendini nesneleştirme literatürüne kayda değer bir katkı sunduğu iddia edilebilir. Ancak bu ilişkilere odaklanan çalışmaların kısıtlılığı, farklı örneklerde benzer çalışmaları yapmayı gerekli kılmaktadır. Özellikle nesneleştirilmiş beden bilinci ile dindarlık arasındaki ilişkinin farklı dindarlık ölçekleri kullanılarak yeniden incelenmesi alanyazına katkı sağlayacak, bu sayede konuya ilişkin daha kapsamlı ve tutarlı açıklamalar yapılması mümkün olacaktır. Ayrıca, katılımcıların üniversite öğrencilerinden oluşması da bir sınırlılık olarak görünmekte olup, daha geniş kapsamlı örneklem grupları üzerinde çalışmanın tekrarlanması araştırma sonuçlarının genellenabilirliği açısından önem arz etmektedir. Sosyal beğenilirlik etkisi çalışmanın bir diğer kısıtlılığını oluşturmaktadır. Bunun için sosyal beğenilirlik etkisine karşı duyarlı ifadelerin devreye sokulması bu sınırlılığın üstesinden gelmekte etkili olabilir.

Notlar

1. “Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez.” (Kur’ân-ı Kerîm Meâli, 2011, en-Nisa 4/36); “Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah, hiçbir kibirleneni, övüngeni sevmez.” (Kur’ân-ı Kerîm Meâli, 2011, el-Lokman 31/18)
2. Kavram Türkçede selfitiş (Korkmaz, 2020), takıntılı özçekim (Gökler - Turan, 2020) veya selfitiş hastalık (Kıraç vd., 2021) olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada Türkçe sesbilgisine daha uygun olacağı düşünülerek selfitiş olarak kullanılması tercih edilmiştir.
3. “Ey insanlar, gerçekten, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve 'birbirinizi tanımanız ve tanışmanız' için sizi halklar ve kabileler (şeklinde) kıldık. Şüphesiz, Allah katında sizin en üstün (kerim) olanınız, (ırk, renk, soy ve servetçe değil) takvaca en ileride olanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, haber alandır.” (Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Anlamı, t.y., el-Hucurat 49/13); “Allah sizin dış görünüşünüze ve mallarınıza bakmaz. Ama o sizin kalplerinize ve işlerinize bakar.” (Müslim, “Birr”, 34; İbn Mâce, “Zühd”, 9; Akt. Kutlay, 2008, 167).

Kaynakça

- Adobo Chronicles. *American Psychiatric Association Makes It Official: 'Selfie' a Mental Disorder* (2014). Erişim 20 Haziran 2021 <https://adobochronicles.com/2014/03/31/american-psychiatric-association-makes-it-official-selfie-a-mental-disorder/>
- Akiba, Daisuke. "Cultural Variations in Body Esteem: How Young Adults in Iran and the United States View Their Own Appearances". *Journal of Social Psychology* 138/4 (1998), 539-540. <https://doi.org/10.1080/00224549809600409>
- Akrawi, Daniel vd. "Religiosity, Spirituality in Relation to Disordered Eating and Body Image Concerns: A Systematic Review." *Journal of Eating Disorders* 3/1 (2015), 1-24. <https://doi.org/10.1186/s40337-015-0064-0>
- Albayrak, Ali Sait. "Çoklu Doğrusal Bağlantı Halinde Enküçük Kareler Tekniğinin Alternatifi Yanlı Tahmin Teknikleri ve Bir Uygulama". *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2005), 105-126.
- Allport, Gordon W. "The Religious Context of Prejudice." *Journal for the Scientific Study of Religion* 5/3 (1966), 447-457. <https://doi.org/10.2307/1384172>
- Apaydın, Halil. *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Bilimkent Yayınları, 2016.
- Apter, Alan vd. "Cultural Effects on Eating Attitudes in Israeli Subpopulations and Hospitalized Anorectics". *Genetic, Social & General Psychology Monographs* 120/1 (1994), 83-99.
- Aubrey, Jennifer Stevens - Frisby, Cynthia M. "Sexual Objectification in Music Videos: Acontent Analysis Comparing Gender and Genre". *Mass Communication and Society* 14/4 (2011), 475-501. <https://doi.org/10.1080/15205436.2010.513468>
- Aubrey, Jennifer Stevens. "Effects of Sexually Objectifying Media on Self-Objectification and Body Surveillance in Undergraduates: Results of A 2-Year Panel Study." *Journal of Communication* 56/2 (2006), 366-386. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2006.00024.x>
- Augustus-Horvath, Casey L. – Tylka, Tracy L. "A Test and Extension Of Objectification Theory As It Predicts Disordered Eating: Does Women's Age Matter?." *Journal of Counseling Psychology* 56/2 (2009), 253-265. <https://doi.org/10.1037/a0014637>
- Balakrishnan, Janarthanan - Griffiths, Mark D. "An Exploratory Study of 'Selfitis' and the Development of the Selfitis Behavior Scale". *Int J Ment Health Addict* 16/3 (2017), 722-736. <https://doi.org/10.1007/s11469-017-9844-x>
- Balakrishnan, Janarthanan - Griffiths, Mark D. "Social Media Addiction:What is the Role of Content in YouTube?". *Journal of Behavioral Addictions* 6/3 (2017), 364-377. <https://doi.org/10.1556/2006.6.2017.058>.
- Baron, Reuben - Kenny, David. "The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations". *Journal of Personality and Social Psychology* 51/6 (1986), 1173-1182. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1173>
- Begum, Farzana. "Prevalence of Selfitis Among Nursing Personnel in Ranchi". *Journal of Pharmacy Practice and Community Medicine* 5/3 (2019a), 51-53. <http://dx.doi.org/10.5530/jppcm.2019.3.13>

- Begum, Farzana. "Selfitis: A Newer Behavioral Addiction – A Review". *International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD)* 3/5 (2019b), 1572-1574. <https://doi.org/10.31142/ijtsrd26751>
- Bell, Beth T. vd. "Selfie-Objectification: Self-Objectification and Positive Feedback ("Likes") are Associated with Frequency of Posting Sexually Objectifying Self-Images on Social Media". *Body Image* 26 (2018), 83–89. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2018.06.005>
- Boursier, Valentina vd. "Do Selfie-Expectancies and Social Appearance Anxiety Predict Adolescents' Problematic Social Media Use?". *Computers in Human Behavior* 110 (2020), 106395. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106395>
- Butkowski, Chelsea vd. "Body Surveillance on Instagram: Examining The Role of Selfie Feedback Investment in Young Adult Women's Body Image Concerns". *Sex Roles* 81 (2019), 385-397. <https://doi.org/10.1007/s11199-018-0993-6>
- Calogero, Rachel M. – Thompson, J. Kevin. "Potential Implications of the Objectification of Women's Bodies for Women's Sexual Satisfaction". *Body Image* 6/2 (2009), 145-148. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2009.01.001>
- Caso, Daniela vd.. "'Change My Selfie': Relationships Between Self-Objectification and Selfie-Behavior in Young Italian Women". *Journal of Applied Social Psychology* 50/9 (2020), 538-549. <https://doi.org/10.1111/jasp.12693>
- Cohen, Rachael vd. "'Selfie'-Objectification: The Role of Selfies in Self-Objectification and Disordered Eating in Young Women". *Computers in Human Behavior* 79 (2018), 68–74. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.10.027>
- Coşkun, Recai vd. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 10. Basım, 2019.
- Dakanalis, Antonios vd. "Il Corpo Oggettivato: Media, Benessere Psicofisico E Differenze Di Genere [The Objectified Body: Media, Psychophysical Wellbeing, and Gender Differences]". *Psicologia Sociale* 7/2 (2012), 261–284.
- Daniel, Samantha - Bridges, Sara. K. "The Drive for Muscularity in Men: Media Influences and Objectification Theory". *Body Image* 7/1 (2010), 32–38. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2009.08.003>.
- de Vries, Dian A. - Peter, Jochen. "Women on Display: The Effect of Portraying the Self Online on Women's Self-Objectification". *Computers in Human Behavior* 29/4 (2013), 1483-1489. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.01.015>.
- de Vries, Dian A. vd. "Adolescents' Social Network Site Use, Peer Appearance-Related Feedback, and Body Dissatisfaction: Testing a Mediation Model". *Journal of Youth and Adolescence* 45 (2016). 211–224. <http://dx.doi.org/10.1007/s10964-015-0266-4>
- Doğan, Gamze. "Bir Sistemi Meşrulaştırma Pratiği Olarak Kendini Nesneleştirme." *Türk Psikoloji Yazıları* 19/37 (2016), 35-45.
- Doğan, Gamze. *Üniversite Öğrencilerinde Kendini Nesneleştirme ve Bazı Değişkenlerle İlişkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

- Droogsma, Rachel Anderson. "Redefining Hijab: American Muslim Women's Standpoints on Veiling." *Journal of Applied Communication Research* 35/3 (2007), 294-319. <https://doi.org/10.1080/00909880701434299>
- Dunkel, Trisha M. vd. "Body Satisfaction and Pressure To Be Thin in Younger and Older Muslim and Non-Muslim Women: The Role of Western and Non-Western Dress Preferences." *Body Image* 7/1 (2010), 56-65. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2009.10.003>
- Emmons, Robert A. - Paloutzian, Raymond F. "Din psikolojisi: Dün, bugün ve yarın". *Din Psikolojisi*. Ed. Ali Ayten. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Fardouly, Jasmine vd. "Instagram Use and Young Women's Body Image Concerns and Self-Objectification: Testing Mediational Pathways". *New Media & Society* 20/4 (2018), 1380-1395. <https://doi.org/10.1177/1461444817694499>.
- Fardouly, Jasmine vd. "The Mediating Role of Appearance Comparisons in The Relationship Between Media Usage and Self-Objectification in Young Women". *Psychology of Women Quarterly* 39/4 (2015), 447-457. <https://doi.org/10.1177/0361684315581841>.
- Fredrickson, Barbara L. - Roberts, Tomi-Ann. "Objectification Theory: Toward Understanding Women's Lived Experiences and Mental Health Risks." *Psychology of Women Quarterly* 21 (1997), 173-206. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1997.tb00108.x>
- Gioia, Francesca vd. "Adolescents' Body Shame and Social Networking Sites: The Mediating Effect of Body Image Control in Photos". *Sex Roles* 83 (2020), 773-785. <https://doi.org/10.1007/s11199-020-01142-0>
- Gökler, Mehmet Enes - Turan, Şenol. "Takıntılı Özçekim Davranışı Ölçeği'nin Türkçe Sürümünün Geçerlik ve Güvenilirliğinin Değerlendirilmesi". *Journal of Cognitive-Behavioral Psychotherapy and Research* 9/3 (2020), 227-236. <https://doi.org/10.5455/JCBPR.60125>
- Grabe, Shelly vd. "The Role of The Media in Body Image Concerns among Women: A Meta-Analysis of Experimental and Correlational Studies". *Psychological Bulletin* 134/3 (2008), 460-476. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.134.3.460>
- Griffiths, Mark D. "Behavioural Addiction' and 'Selfitis' as Constructs-The Truth is Out There! A Reply to Starcevic et al. (2018)." *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry* 52/8 (2018), 730-731. <https://doi.org/10.1177/0004867418782423>
- Hacıbekiroğlu, Müberra. *Sosyal Medya Kullanımına Bağlı Değişen Mahremiyet Algısı ve Dindarlık İlişkisi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Hair, Joseph F. vd. *Multivariate Data Analysis*. Hampshire: Cengage, 2018.
- Han, Byung-Chul. *Şeffaflık Toplumu*. İstanbul: Metis Yayınları, 5. Basım, 2020.
- Hayes, Adrew. *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis*. New York: The Guilford Press, 2. Basım, 2018.
- Hoge, Dean R. "A Validated Intrinsic Religious Motivation Scale". *Journal for the Scientific Study of Religion* 11/4 (1972), 369-376. <https://doi.org/10.2307/1384677>

- Hökelekli, Hayati. *Din psikolojisine giriş*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2010.
- Karaca, Faruk. "Din Psikolojisinde Metot Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu". *EKEV Akademi Dergisi* 3/1 (2001), 187-201.
- Karslı, Bahset - Aycan, Sezen. "Instagram ve Mahremiyet: Dindar Muhafazakâr Kadınların Paylaşımları Örneği". *Turkish Academic Research Review* 5/2 (2020), 245-266. <https://doi.org/10.30622/tarr.725695>
- Khan, Masha Asad – Imran, Ifra. "Dark Triad Personality, Body Concern, Emotional Intelligence and Selfitiş Behavior Among Students." *Journal of Research & Reviews in Social Sciences Pakistan* 2/2 (2019), 424-39.
- Kıraç, Ramazan vd. "Selfitiş Disease Behavior Scale: Turkish Validity and Reliability Study". *Addicta: The Turkish Journal on Addictions* 8/1 (2021), 81-86.
- Kim, Karen Hye-cheon. "Religion, Weight Perception, and Weight Control Behavior." *Eating Behaviors* 8/1 (2007), 121-131. <https://doi.org/10.1016/j.eatbeh.2006.03.001>
- Kocagöz, Elif vd. "Mahremiyet ve Dindarlık Perspektifinden Sosyal Medya Platformlarında Görsel Paylaşımının İncelenmesi: KSÜ Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10/1 (2020), 83-101.
- Korkmaz, Sezai. "Üniversite Öğrencilerinde Selfitiş, Narsisizm, Dini Davranış ve Dini İbadet İlişkisi". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 1089-1119. <https://doi.org/10.46353/k7auifd.725660>
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı*. çev. Ali Bulaç. İstanbul: Girişim Yayınları, t.y.
- Kutlay, Halil İbrahim. "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hadis Kartelası Üzerine Bazı Mülahazalar". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 6/2 (2008), 157-170.
- Lichiello, Stephanie C. *Self-Objectification As A Dissociative Experience: Making The Connection Between Media Internalization And Self-Harm*. Fredericksburg: Mary Washington Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Lin, Chung-Ying vd. "Evaluation of the Selfitiş Behavior Scale Across Two Persian-Speaking Countries, Iran and Afghanistan: Advanced Psychometric Testing in a Large-Scale Sample". *International Journal of Mental Health and Addiction* 18 (2020), 222-235. <https://doi.org/10.1007/s11469-019-00124-y>
- Markham, Anita vd. "Determinants of Body-İmage Shame". *Personality and Individual Differences* 38/7 (2005), 1529-1541. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.08.018>
- Marston, Arielle R. A. *The Relationship between Self-Compassion, Religion, Gender, and Objectified Body Consciousness in Christian Nazarene Women*. Newberg-Oregon: George Fox University, Klinik Psikoloji Doktora Tezi, 2019.
- McKinley, Nita Mary. - Hyde, J. S. "The objectified body consciousness scale development and validation". *Psychology of Women Quarterly* 20/2 (1996), 181-215. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1996.tb00467.x>

- McKinley, Nita Mary. "Feminist Consciousness and Objectified Body Consciousness". *Psychology of Women Quarterly* 35/4 (2011), 684-688. <https://doi.org/10.1177/0361684311428137>
- McKinley, Nita Mary. "Gender differences in undergraduates' body esteem: The mediating effect of objectified body consciousness and actual/ideal weight discrepancy". *Sex Roles* 39/1 (1998), 113-123. <https://doi.org/10.1023/A:1018834001203>
- McLean, Sian A. vd. "Photoshopping the Selfie: Self Photo Editing and Photo Investment are Associated with Body Dissatisfaction in Adolescent Girls". *The International Journal of Eating Disorders* 48/8 (2015), 1132-1140. <http://dx.doi.org/10.1002/eat.22449>
- Mercurio, Andrea E. – Landry, Laura J. "Self-Objectification and Well-Being: The Impact of Self-Objectification on Women's Overall Sense of Self-Worth and Life Satisfaction." *Sex Roles* 58/7 (2008), 458-466. <https://doi.org/10.1007/s11199-007-9357-3>
- Monacis, Lucia vd. "Selfitis Behavior: Assessing the Italian Version of the Selfitis Behavior Scale and Its Mediating Role in The Relationship of Dark Traits with Social Media Addiction". *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17/16 (2020), 5738. <https://doi.org/10.3390/ijerph17165738>
- Moradi, Bonnie – Varnes, Julia R. "Structure of the Objectified Body Consciousness Scale: Reevaluated 20 Years later". *Sex Roles* 77 (2017), 325-337. <https://doi.org/10.1007/s11199-016-0731-x>
- Morry, Marrian M. - Staska, Sandra L. "Magazine Exposure: Internalization, Self-Objectification, Eating Attitudes, and Body Satisfaction in Male and Female University Students". *Canadian Journal of Behavioural Science / Revue canadienne des sciences du comportement* 33/4 (2001), 269-279. <https://doi.org/10.1037/h0087148>
- Nagaraju, Raghavendra - Lokesh K. Chikkegowda. "Selfie: A rising culture. Assessment of selfitis and its relation with self-esteem among medical and nursing students: A cross-sectional study". *National Journal of Community Medicine* 10/5 (2019), 285-289.
- Oxford English Dictionary. *Selfie*. Erişim 20 Haziran 2021. <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/selfie>.
- Parent, Mike C. – Moradi, Bonnie. "Self-Objectification And Condom Use Self-Efficacy in Women University Students". *Archives of Sexual Behavior* 44/4 (2015), 971-981. <https://doi.org/10.1007/s10508-014-0384-1>
- Ray, Soumalya vd. "Selfitis, narcissism, and emotional intelligence: Eliciting the interrelation among medical students in Kolkata, West Bengal". *Acta Medica International* 7/2 (2020), 81-85.
- Read, Jen'nan Ghazal – Bartkowski, John P.. "To Veil or Not To Veil? A Case Study of Identity Negotiation Among Muslim Women in Austin, Texas". *Gender & Society* 14/3 (2000), 395-417. <https://doi.org/10.1177/089124300014003003>

- Reisinger, Don. *Android by the numbers: 1B monthly active users*. Erişim 20 Haziran 2021. <https://www.cnet.com/news/android-by-the-numbers-1-billion-monthly-active-users/>
- Soysaltürk, Deniz. *Kadınlarda Kendini Nesneleştirme ve Kendini Susturmanın Dissosiyatif Yaşantılarla İlişkisi*. İstanbul: Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Spitzack, Carole. *Confessing Excess: Women and the Politics of Body Reduction*. Suny Press, 1990.
- Starcevic, Vladan vd. "Selfitis, selfie addiction, Twitteritis: Irresistible appeal of medical terminology for problematic behaviours in the digital age". *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry* 52/5 (2018), 408-409. <https://doi.org/10.1177/0004867418763532>
- Steer, Amy – Tiggemann, Marika. "The Role of Self-Objectification in Women's Sexual Functioning". *Journal of Social and Clinical Psychology* 27/3 (2008), 205-225. <https://doi.org/10.1521/jscp.2008.27.3.205>
- Tabachnick, Barbara G. - Fidell, Linda S. *Using Multivariate Statistics*. Boston: Pearson, 6. Basım, 2013.
- Taşdelen, Erkan. *İslâm Hukukunda Kişinin Bedeni Üzerindeki Tasarrufları*. Bartın: Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Tolaymat, Lana Dia - Moradi, Bonnie. "U.S. Muslim Women and Body Image: Links among Objectification Theory Constructs and the Hijab". *Journal of Counseling Psychology* 58/3 (2011), 383-392. <https://doi.org/10.1037/a0023461>
- Turan, Yahya. "Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dini Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Medya Kullanımı". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 22/1 (2018), 395-434. <https://doi.org/10.18505/cuid.406750>
- Türk Dil Kurumu. *Selfie*, Erişim 20 Haziran 2021. <https://sozluk.gov.tr/>
- Veldhuis, Jolanda vd. "Me, My Selfie, and I: The Relations Between Selfie Behaviors, Body Image, Self-Objectification, and Self-Esteem in Young Women". *Psychology of Popular Media* 9/1 (2020), 3-13. <https://doi.org/10.1037/ppm0000206>
- We Are Social. *Dijital 2021: Turkey*. Erişim 20 Haziran 2021. <https://datareportal.com/reports/digital-2021-turkey?rq=turkey>
- Yağmurcu, Yağmur - Tosun, Leman. "Nesneleştirilmiş Beden Bilinci Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi". *Nesne Psikoloji Dergisi* 6/13 (2018), 225-255. <https://doi.org/10.7816/nesne-06-13-01>

Timarlı Sipahilere Hazineden Borç Verilmesi Meselesi: IV.Murat'ın Bağdat Seferi Örneği ^{doi}

The problem of the Lending Debt to the Timar Holders from the
Treasury: The Case Study of Murat 4th of Bagdad

İsmail GÜNDOĞDU

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi,
Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü
gundogdu@sakarya.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-5829-1272>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial
License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons
Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Gündoğdu, İsmail."Timarlı Sipahilere Hazineden Borç Verilmesi Meselesi: IV. Murat'ın
Bağdat Seferi Örneği". Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 2 (Ekim 2021): 191-210.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.931646>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 02.05.2021
Kabul Tarihi/Date Accepted: 14.10.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2021 (Ekim/October)

15. yıl

Tımarlı Sipahilere Hazineden Borç Verilmesi Meselesi: IV. Murat'ın Bağdat Seferi Örneği

Öz

Osmanlı tarihinde az incelenen konulardan biri de tımarlı sipahilere hazineden borç verilmesi meselesidir. Osmanlı klasik çağında devletin en önemli ve sayıca en kalabalık askeri olan tımarlı sipahiler ordusu ulufeli bir ordu değildi. Gündelik geçimlerini ve sefer masraflarını görev bölgelerinde kanuna göre topladıkları vergilerden sağlardı. Ayrıca sefer sırasında devletten maddi destek almazlardı. Bununla beraber, 16. yüzyılın ortalarından itibaren iç ve dış nedenler dolayısıyla bu askeri sınıf önemini yitirmeye başlamıştır. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nde hazine tarafından tımarlı sipahiler, zaimler ve sancak beylerine hazineden borç verilmesi ve bu borçların geri alınması araştırılacaktır. Bunun için 4. Murad'ın Bağdat seferi kısaca ele alındıktan sonra, sefer dönüşü sırasında mali sıkıntıya düşen tımar sahiplerine Padişahın devlet hazinesinden borç vermesi durumu incelenecektir. Bunun için öncelikle Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan bir dizi ferman serisinden yararlanılmıştır. Ayrıca Osmanlı Arşivinde bulunan diğer belgelerden de istifade edilmiştir. Arşiv belgelerinden de anlaşıldığına göre tımar sahiplerine ilk defa Bağdat Seferi sırasında borç verilmeyip, daha önce de bazen eyalet hazinesinden, bazen zengin esnaftan borç alınarak maddi sıkıntıya düşen askerlere borç verildiği görülmektedir. Eldeki kaynaklara göre borç verme uygulaması sadece Anadolu tarafında yapılan seferlerde sıkıntıya düşen Rumeli'deki tımar sahiplerine verildiği görülmektedir. Tımar sahiplerine verilen borçların yaklaşık bir sene sonra geri istendi eldeki fermanlar göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı tarihi, Zaimler, Tımarlı Sipahiler, Borç Verme, Bağdat Seferi.

The Problem of the Lending Debt to the Tımar Holders from the Treasury: The Case Study of Murat 4th of Bagdad Campaign

Abstract

One of the less studied subjects in Ottoman history is the issue of lending to *tımar* cavalrymen from the treasury. The cavalry army (*tımarlı sipahis*), which was the most important and the most numerous military institution of the state in the classical era of the Ottoman Empire, was not a (*ulufeli*) salaried army. However, since the middle of the 16th century, this military class began to lose its importance due to internal and external reasons. They used to earn their daily living and military campaign expenses from the taxes that they collected according to the law in their regions of duty. In addition, they did not receive financial support from the central government during the campaigns. In this study, the treasury's lending to the cavalry *timariots* (cavalrymen), zaims and sanjak beys from the central treasury and the recovery of these debts by the treasury in the Ottoman Empire will be investigated. For this, first of all, a series of firmans (*imperial edicts*) in the Topkapı Palace Museum were used. As it is understood from the archive documents, it is seen that the owners of the tımar were not given loans during the Bagdad Campaign for the first time, but previously, sometimes by borrowing from the state treasury and sometimes from rich tradesmen, they were given to the soldiers who were in financial difficulties.

Keywords: Ottoman history, Zaims, Cavalry Army, Lending Debt, Bagdad Campaign.

Giriş

Tımar sistemi Osmanlı İmparatorluğunda en önemli uygulamalarındandır. Devletin askeri idari teşkilatının temelini oluşturmakla kalmaz, ayrıca taşrada yaşayan çiftçi-köylü topluluklarının güvenliğinin sağlanması, vergilerin sağlıklı bir şekilde toplanmasında görev aldıkları için maliyeye de katkı sağlarlar. Tımarlı sipahiler geçimlerini ve diğer masraflarını kendilerine tahsis edilen bölgelerde topladıkları vergilerden temin ederler. Bunun sonucu olarak savaşa giderken her türlü savaş araç gereçlerini ve kanun gereği yanlarında götürmek zorunda oldukları atlı süvarinin masraflarını da topladıkları bu vergilerden sağlamak durumundadırlar. Dolayısıyla bütün bu harcamalara karşılık, ne padişah hazinesinden (*Hazîne-i Hassa*) ne de devlet hazinesinden (*Hazîne-i Âmire*) kendilerine ödeme yapılmazdı. Bu çalışmada, Rumeli'de görev yapan tımar erbabına (*Sancak beyleri, zaimler ve tımarlı sipahiler*) IV. Murat'ın Bağdat seferi sırasında devlet hazinesinden verilen borçlar ve bu borçların geri alınması incelenecektir. Çalışma için Topkapı Sarayı Arşivinde bulunan Sultan İbrahim dönemine ait bir dizi ferman koleksiyonu esas alınmıştır. Ayrıca diğer tarih kaynakları ve çalışmalar da kullanılmıştır. Fermanlar Sultan IV. Murat'ın Bağdat seferi (1638) sırasında Rumeli'deki sancaklarında görev yapan tımarlı sipahi, zaim ve beylere (*ümera*) hazineden verilen borçların, IV. Murat'ın vefatıyla tahta geçen Sultan İbrahim tarafından geri istenmesi ile ilgilidir.

1. Tımar Sistemi: Gelişimi ve Önemini Yitirmesi

Osmanlı devleti idari olarak eyaletlere, eyaletler sancaklara, sancaklar *subaşılık*'lara, onlar da tımar nahiyelerine bölünmüştür. En büyük idari birim olan eyaletler beylerbeyi tarafından -17. yüzyıldan itibaren vezir rütbesinde olanlar tarafından-sancaklar ise sancak beyleri, subaşılıklar subaşı, tımar nahiyeleri zaim veya tımarlı sipahi tarafından idare edilirdi. Bu toprak parçaları gelirlerine göre adlandırılırlar, yıllık vergi geliri 100.000 akçe veya daha fazla olanlara has, 20.000 ile 100.000 akçe gelire sahip olanlara zeamet ve yıllık geliri 20.000'den aşağı olan toprak parçalarına tımar denilir (Sertoğlu 1992, 3). Tımar topraklardaki vergi gelirlerinin bir kısmı veya tamamı bazen bir kişiye bazen de müştereken tımarlı sipahilere verilebilirdi. Buradaki amaç, sipahinin köylü-çiftçi üzerinde keyfi davranışlarını engellemektir¹.

Has topraklar genellikle beylerbeyi, sancakbeyi, vezir rütbesinde olanlar ile sultanların anneleri, eşleri, kız kardeşleri ve kızlarına tahsis edilirdi. Bunun yanında devletin ilk dönemlerinden beri uygulanan fetih edilen toprakların beşte birinin devlete kalması uygulaması görülmektedir. Bu gelirlerin bir kısmı *Hazîne-i Âmire*'ye diğer kısmı da padişahın özel hazinesine, *Hazîne-i Hassa*'ya kalırdı (Sertoğlu, 1992, 3).

Tımar sistemi sanayi devrimi öncesi benzer uygulamaları neredeyse bütün devletlerde görülmektedir. Bu sistem sayesinde her zaman hazır asker bulundurmanın yanında reayanın vermesi gereken vergileri de toplayabilirdi. Devlet adına bu vergileri sipahiler toplarlardı ve bir kısmını kanunlar dâhilinde kendileri alırken diğer kısmını bağlı bulunduğu sancak beyine aktarırlardı. Reayadan toplanacak vergiler, ürün üzerinden (*harâc-ı mukâseme*), toprak üzerinden (*harâc-ı muvazzaf*) ve kişi üzerinden olmak üzere üç grupta toplanırdı (Tabakoğlu, 2003, 203-206).

Değerli tarihçi Mustafa Akdağ topraklı sipahileri üç dönemde incelemektedir. İlk dönem; İmparatorluğun kuruluşundan 1530'a kadar geçen süre ki bu dönemde savaşlarda çok

başarılı olduğu ve ganimetler getirdiği dönemdir. İkinci dönem ise, 1530-1555 yılları arasındadır. Bu dönemde eski refah seviyesinin düşmesiyle beraber, tımarlı sipahiler ile reaya- çiftçiler arasında sıkıntıların görüldüğü, uzun süren savaşlar neticesinde sipahilerde yorgunlukların baş gösterdiği ve hatta diğer askeri sınıflar ile huzursuzluğun ortaya çıktığı, netice olarak sipahiler arasında disiplinsizliklerin görülmeye başlandığı bir dönem olmuştur. Akdağ bu dönemde gerek Anadolu'da gerekse Rumeli'de görülen eşkıyalık² ve soygunlarda bu sınıfın hep parmağının olduğunu iddia etmektedir. Son dönem ise, 1555'ten 1603 I. Ahmet'in padişah oluşuna kadarki dönemdir. Akdağ, bu dönemi tımar sisteminin her ne kadar varlığını uzun süre devam ettirse de askeri bir teşkilat olmaktan çıktığı bir dönem olarak görmektedir. Bu dönemde ülkede çıkan ayaklanmalara tımarlı sipahiler destek vermişlerdir.

II. Selim ve III. Murat döneminde tımar dirlikleri iktisadi değerlerini iyice kaybetmiştir. Bu dönemde reayanın üretim şartları zorlaşmış, bu üretime bağlı olarak varlığını sürdüren tımarlı sipahilerinde gelirleri azalmıştır. Aynı dönemde tımarlı sipahilerin terakki³ ümitleri de kalmamıştır. Çünkü I. Süleyman 1555 yılında yayınladığı fermanla yıllık geliri 20.000 akçeden fazla olan dirliklerin artık İstanbul'da sıkıntı çıkartan yeniçerilere verileceğini ilan etti. III. Murat'ta aynı fermanı tekrarladı (Akdağ, 1945). Sonuç olarak sipahiler görev sahalarını terk etmeye başladılar. 1578'de başlayan ve uzun süren İran harpleri sırasında bu terkler daha da artmıştır. Boşalan tımar ve zeametler, devlet de düzeni devam ettirmek için *kapıkullarına* verilmeye başlanmıştır. Diğer taraftan İran savaşlarının ağırlığı tımarlı sipahilere yüklenmiş idi. Rumeli'deki tımarlı sipahiler tedbir amaçlı olarak bu sefere çağrılmamış, onun yerine Anadolu'dakiler çağrılmış idi (Akdağ, 1945). Sefere katılmadıkları için bir yıllık mahsullerin miriye alınması fakat ayrıca Anadolu'daki sefere çağrılmamaları hususunda ferman yazılmıştır⁴.

Tımar sisteminin bozulması üzerinde dâhili etkilerin yanında dış tesirler de vardır. Dış etkilerin başında 16. yüzyılın sonlarında başlayıp tüm Avrupa'yı, Hindistan'ı ve Çin'i derinden etkileyen *Fiyat Devrimi*'nin⁵ de Osmanlıyı derinden etkilemesidir. Fiyat devrimi, öncelikle Amerika kıtasından tonlarca gümüş ve altının önce İspanya'ya oradan da tüm kıtaya ardında da tüm dünyaya yayılması sonucu ürün fiyatlarının kat kat artmasıdır⁶. Bu çağda değerli madenlerin yanında Avrupa'da maden ocaklarında da yüklü miktarda gümüş çıkarılıp piyasaya arz edilmiştir. Paranın bollaşmasıyla bazı yerlerde fiyatlar üç beş kat artmıştır. Mesela, 1500-1650 arası İngiltere'de fiyatlar on kattan daha fazla artmıştır. Avrupa'nın doğusunda bulunan Osmanlı imparatorluğu da bu fiyat artışından etkilenmiştir. Avrupa'da yaşanan paranın değer kaybetmesi, başta gıda ürünleri olmak üzere piyasa mallarındaki aşırı artışlar, hammadde darlığı görülmüştür. Paranın değeri düşmesiyle kapıkuluna verilen ulûfeler sabit kaldığı için sosyal çalkantılara sebep olmuştur. Bütün bu çalkantılar tımar sistemini de derinden etkilemiştir. Bu dönemde Akdeniz havzasında görülen nüfus artışı Anadolu'da da görülmüştür. Nüfusun artışıyla beraber kıraç Anadolu toprakları bu artışı besleyemez olmuş ve halk toprağını terk etmeye başlamıştır. Bu *kaçguncu* halkın bir kısmı şehre göç ederken diğer bir kısmı eşkıya levent gruplarına katılıyor ve Osmanlı ordusunun temelini oluşturan tımarlı sipahi yapısı çöküyordu.

Ayrıca tımar sistemini uzun süren savaşlar da etkilemiştir⁷. Yıkıcı seferlerin ilki 1570 Kıbrıs seferidir. Askerî harekât adanın alınmasıyla tamamlanmış, haçlıların saldırısıyla sefer hali dört seneye uzamıştır. Seferin uzaması tarımsal hayat ve vergiler ile geçinen tımarlı sipahiye en çok etkilemiştir. Harçlıkları biten tımarlı sipahiler seferden geri kalmaya, gerekirse dirlikten feragat etmeye, sefere giderse savaşa katılmamaya veya firar etmeye veya görev yerine gitmemeye başladıkları arşiv vesikalarında görülmektedir. Bir

diğeri de uzun süren 1578-1590 Osmanlı İnan savaşıdır. Akdağ bu savaş vesilesiyle tımar sisteminin iyice bozulmaya girdiğini belirtmektedir. Kıbrıs seferinde olduğu gibi, sipahiler İnan seferinden geri kalmanın yollarını aramakta veya güvenliği sağlamak için geri kalmaya çalışmakta, o sırada Anadolu'da görülen *suhte* ve *levant* ayaklanmalarını kolaylaştırmaktadırlar. 1593-1606 Avusturya-Osmanlı savaşı da tımar sistemine en ağır darbeyi vurmuştur. Osmanlılar batı cephesinde ilk defa bu kadar uzun savaşlar yaptılar. Batılı tarihçiler bu savaş ile Osmanlıların genişleme döneminin sona erip savunmaya geçtiklerini kabul ediyorlar (Vocelka, 1977). İnalçık'ın belirttiğine göre kılıç kalkan ile savaşıan Anadolu tımarlı sipahileri Avrupa'nın geliştirdiği hafif ama etkili silahlar karşısında duramadı ve bu askerin artık gereksizliği devlet katında anlaşıldı. Başarısız olan sipahiler savaş alanından firar ettiler⁸ ve Anadolu'da eşkıyalık hareketlerine soyundular (İnalçık, 2009, 186-187). Devlet, firari sipahilerin yerine kapıkullarından isteyenlere boşalan dirlikleri vererek sistemi bir taraftan sürdürmeyi diğer taraftan İstanbul'da terfi bekleyip te umduğunu alamayan kapıkullarını memnun etmeyi amaçlıyordu (Akdağ, 1945).

Görüldüğü gibi önceki dönemlerde çok yararlı olan bu müessese 17. yüzyılın başından itibaren asli işlevini yerine getirmekten uzaklaşmıştır. Kanuni döneminde bu düzenlemelerle beraber zamanla sistemde bozulmalar görülmeye devam etti. 16. yüzyılın başında Tımar defterlerini tutmakla görevli Ayni Ali Efendi bozulmayla ilgili ilk gözlemlerini kayda almıştır. Sadrazam Murat Paşaya sunduğu meşhur *kanunname*'sinde bozulmayı iki sebebe bağlamaktadır. Bunlar, dirliklerin erbabı tımara değil diğer kesime verilmesi ve seferlerde yoklama defterlerinin kanun üzere tutulmaması üzerine başladığını ifade ediyor (Hoca Sadettin Efendi, 1280, 75-76). Osmanlı gerilemesi üzerine 17. yüzyıl ortalarında ilk raporlar yazan Koçi Bey'de bozulma hakkında kendi gözlemlerini yazmaktadır. Ona göre daha önceleri fethedilen yerler tımarlı sipahilere verilir iken artık bu dirlikler çeşitli hilelerle *paşmaklık*, *arpalık* veya *temlik* olarak haksız yere verildiğini yazmaktadır. Koçu Beyin belirttiğine göre bu haksızlığı ocak ağaları, saray halkı doğrudan yapmakta, beylerbeyiler ve sancakbeyleri ise bunu yakınlarına veya hizmetçileri üzerinden yapmaktadır (İnalçık, 1941, 243). Bunun sonucu olarak tımarlı sipahi sayısı hızla azalırken ulûfeli (*maaşlı*) asker sayısının hızla arttığını bunun da bütçe açığına sebep olduğunu yazmaktadır. Koçi Bey'in sadece iç dinamiklere göre yazdığı değişimi göremediği tarihçiler dile getirmişlerdir⁹.

17. yüzyıldan itibaren tımar sistemi gerek dünyadaki gerekse Osmanlı iç dinamikleri karşısında zayıflamaya veya asli fonksiyonunu kaybetmeye¹⁰ başlamış idi. Asli görevi olan askerlik hizmetini bile yapamıyorlar ya seferlere katılmıyorlar ya da cepheden kaçıyorlardı. Artık Avrupa'da gelişmiş ateşli silahlar karşısında direnmeleri zorlaşıyordu. Bu sebepten devlet bu hizmeti yapacak yeni *ulûfeli* (yevmiyeli) askeri sınıf oluşturdu. Bunlara kaynak yaratmak için de tımarlı sipahilerden boşalan dirlikleri iltizam ve malikâne gibi sistemlere aktarıp buradan gelir elde etme yoluna gitti (Aydın, 2001).

2. Seferlerde Askerlere Borç Verilmesi

Osmanlı Devleti'nde tımarlı sipahilere borç verildiği tarih kaynaklarında görülmektedir. Eldeki kaynaklara göre ilk defa Mısır seferi sırasında Rumeli sipahilerine hazineden borç verildiği görülmektedir. Meşhur tarihçi ve devlet adamı Hoca Saadettin Efendi bu olayı *Tâcüt-Tevârih*'inde yazdığına göre, seferin uzak diyarlarda olmasından dolayı tımarlı sipahilerin görev yaptıkları bölgedeki ürünlerinden paylarına düşen miktarı almaları imkânsızdı. Bu sebepten dolayı

tımarlı sipahilere Hazine-i Âmire'den yetecek kadar borç verildi (Hoca Saadettin Efendi, 1979, 4, 339).

Askere verilen borç sadece merkezi hazineden verilmediği, eyalet hazinelerinden de karşılandığı belgelerden anlaşılmaktadır. Mesela, 967/1560'da Vezir Mehmet Paşa'ya yazılan fermana, Mısır hazinesinden Rumeli askeri için (*bi-tarîki'l karz*) yüz bin altın verilip bunun borç yazılmasını ve eğer Mısır hazinesi yetmez ise Halep ve Diyarbakır hazinelerinden tedarik edilmesi emredilmektedir¹¹. Burada Rumeli askeri ile genel terim kullanılmış olup tımarlı sipahileri kastettiği düşünülebilir. Nitekim 975/1568 senesi Halep kadısına yazılan bir diğer fermana bu askerin tımarlı sipahi oldukları belirtilmiştir. Belgenin devamında verilen borçların açık şekilde kayıt altına alınması ve daha sonra tımarlarından tahsil edilmesi istenmektedir. Yemen seferi için görevlendirilen Vezir Mustafa Paşa'ya Halep Hazinesinden yüz bin altın verilmesini, sipahi taifesinin ihtiyacı olan paranın buradan karşılanmasını, sipahiye verilecek altının daha sonra tımarlarından tahsil edileceği için borç (*karz*) yazılmasını emretmektedir. Fermana "...*oligelen âdet ü kânûn üzre...*" ibaresi vardır. Tımarlı sipahilere borç verme işinin daha erken zamanlarda ve çok kere uygulandığı sonucuna varılabilir¹².

Osmanlı tarihi kaynakları askerlere merkezi ve eyalet hazineleri yanında sivil insanlardan da borç alınabildiğini göstermektedir. 967/1559 yılında Kanuni Sultan Süleyman Rumeli Beylerbeyine gönderdiği fermana, askerin seferde kışlaması emredildiği için zeamet ve tımar sahiplerinin acilen harçlığa ihtiyacı olduğu belirtilmiştir. *Harçlıkçı* olarak görevlendirilen kişilerin acil olarak tımarlardan harçlıkları tedarik ve tahsil edip, askerin satılacak terekesi var ise satmalarını, vakit alacak ise bekletmeden ol yerde *akçalı kimselerden [para]* alıp ve borç (*karz*) kaydederek daha sonra sipahinin hâsıllarından bu borcu eda edip ödemesi emredilmektedir¹³.

Yukarıdaki arşiv vesikalarından da anlaşıldığına göre, Osmanlı Devleti seferler sırasında ihtiyaç duyduğunda özellikle zor duruma düşen, harçlıkları tükenen tımar erbabının maddi ihtiyacını karşılamak için bazen iç hazineden, bazen de eyalet hazinelerinden hatta parası olan sivil halktan bile borç alıp bu ihtiyacı gidermektedir. Bu uygulamanın kanunlara ve uygulamalara uygun olduğu da belirtilmiştir.

2.1. Bağdat Seferi ve Tımarlı Sipahilere Borç Verilmesi

Bağdat tarih boyunca Ortadoğu'da önemini hep muhafaza etmiş bir şehirdir. Abbasi devletinin payitahtı olmasıyla önemi daha da artmıştır. Şehir, 1258 senesinde Moğollar tarafından işgal ve tahrip edilmiştir. Osmanlı devleti öncesi şehir 1410-1467 yılları arasında Karakoyunlu, ardından da Akkoyunlu devletlerinin eline geçmiştir. Bağdat bu dönemde en kötü dönemlerini yaşamış, sosyal yaşam daha da geriye gitmiştir (Eddüri, 1991, 433).

Bağdat 1508'de Safevi'lerin eline geçmiştir. Kanuni Sultan Süleyman 1534 senesinde Irakeyn Seferi'nde şehri aldıktan sonra birçok imaretler yaptırdı (Emecen, 1999, 116-17). 1555 Amasya anlaşması ile Bağdat hukuken de Osmanlı Devleti'nin oldu (Şahin - Emecen, 1993, 1-4).

XVII. yüzyıl başlarında Osmanlı Devletindeki iç karışıklıklar Bağdat'a da yansdı. I. Ahmet'ten sonra Osmanlı devlet merkezinde kargaşa dönemi artmaya devam etti. Tahta önce akli dengesi bozuk I. Mustafa (1617-18/ 1622-23) geçti. Ulema, devlet

adamları ve askerler tarafından tahtan indirilmiş ve yerine II. Osman (1618-1622) tahta geçmiştir. Genç Osman'ın devlet içinde ıslahat yapma isteği geri tepmiş ve yeniçerilerin başını çektiği isyan sonucu şehit edilmiştir. Ardından tekrar I. Mustafa tekrar tahta geçmiş ama aynı belirtilerin ortaya çıkması üzerine tekrar hal edilmiştir. IV. Murat'ın çabalarına rağmen ülkenin farklı bölgelerinden sipahiler hakkında şikâyetler gelmeye devam ettiği kaynaklarda görülmektedir.

Devlet merkezindeki kargaşa dönemi ve zafiyetleri taşraya da sıçramıştır. Bağdat'ta yeniçeri ocağı içinde çıkan kargaşa¹⁴ ve yerel aşiretler ile işbirliği yaparak yönetimi ele geçirip Safeviler ile ittifak yapması sonucu Şah Abbas 1623 Temmuz ayında şehri ele geçirdi ve şehirde büyük katliam ve sürgünler eyledikten sonra Sünni ulemaya ait kabirleri tahrip medreseleri de ahıra çevirdi.

Osmanlı tahtına geçen IV. Murat (1623) henüz çok genç ve payitahttaki yeniçeri hâkimiyeti de devam etmekteydi. Buna rağmen devlet Bağdat'tı geri almak için teşebbüslere devam etmiştir. 1625/26 ve 1630 tarihlerinde gönderdiği ordular Bağdat'ı geri alma hususunda başarılı olamamıştır (Baysun, 1979, 206-7).

Başarısız iki seferden sonra genç padişah IV. Murat ordunun başında padişah bizzat 8 Nisan 1638 senesinde sefere çıktı ve askeri cesaretlendirmek için siperlere kadar girdi (İnbaşı, 1999; Yılmaz, 2006). Bağdat 25 Aralık 1638 günü geri alındı (Sahillioğlu, 1965, 11). Padişah şehirde dört ay kalmış ve Bağdat'ta da tahrir¹⁵ yaptırarak tımar sistemini burada da uygulamaya başlamıştır (Baysun, 1979, s205). 24 Ocak 1639 tarihinde şehirden ayrılmış ve 10 Haziran 1639 tarihinde İstanbul'a ulaşmıştır (İnbaşı, 1999).

Bağdat seferinden önce de seferlere katılan tımarlı sipahilere borç verildiği kaynaklarda yazılıdır. Hoca Saadettin Efendi Yavuz Sultan Selim'in 1517 Mısır seferlerini anlatırken uzak Rumeli'den gelen tımarlı sipahilere hâsıllarına karşılık Hazine-i Âmire'den borç verildiği belirtilmektedir (Hoca Sadettin Efendi, 1280, 339).

Aynı şekilde de VI. Murat'ın Bağdat seferinde Rumeli'den gelen tımarlı sipahilere de borç verildiği belgeler görülmektedir. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki bir dizi fermada Bağdat seferinde ümeraya, zaimlere ve tımar erlerine hazineден borç verildiği ve bu borcun geri istendiğine dair bilgiler mevcuttur¹⁶.

3. Askerlere Borç Verilme Sebepleri

Seferlerin merkezden uzak yerlerde olması ile masrafların artması ve seferlerin beklenenden daha uzun sürmesinin önemli neden olduğu görülmektedir. Bu sebebi Hoca Sadettin Efendi Mısır seferini anlatırken açık bir şekilde "*tımarları uzak diyarlarda olmakla ürünlerinden paylarını alma olanağı bulunmadığı*" için borç verildiğini belirtmektedir. Hoca Saadettin Efendi Rumeli'den gelen tımarlı sipahilere borç verildiğini belirtmiştir. Rumeli'den gelen askerlerin önce Diyarbakır bölgesinde çatışmalara katıldıktan sonra Haziran 1516'da Memluk seferine çıkmıştır. 24 Ağustos 1516 Mercidâbık Savaşı'ndan sonra Mısır'a doğru yönelmiş ve 22 Ocak 1517'de Ridâniye Savaşına katılmışlardır (Hoca Sadettin Efendi, 1280, 339). Görüldüğü gibi Rumeli- Mısır arası oldukça uzaktır.

Seferlerin uzak yerlerde olması ile askerlerin harçlıklarının bittiği anlaşılmaktadır. I. Selim zamanında yapılan Mısır seferi ve gerekse IV. Murat zamanında yapılan Bağdat seferleri devlet merkezi İstanbul'dan çok uzaktadır. Seferlerin uzakta olması ile menzillerin sayısının arttığı ve askerlerin daha fazla harcama yaptığı anlaşılmaktadır.

Bu durum 10 Zilhicce 1049 / 2 Nisan 1640 tarihli fermanla açıkça “Bağdat seferinde Rumeli askerinin harçlığa müzayakaları olmağla¹⁷ ...” diye belirtilip, ardından *karz* tarikiyle kendilerine akçe verildiği belirtilmiştir.

TSM.A.E.5207.1-10 nolu fermanlarda açıkça herhangi bir sebep zikredilmemiş, onun yerine sadece “iç hazîne-i âmirenden *karz* tarikiyle” verilen miktarın tahsil edilmesi emredilmektedir. Belgeden de anlaşıldığına göre kuşatmanın kışa sarkması dolayısıyla sadece tımarlı sipahilerin değil *zuema* ve *ümeranın* da harçlıkları bitmiştir ve onlara da borç verilmiştir. Çünkü belgelerde ümera olarak geçen beyler de tıpkı tımarlı sipahiler ve zaimler gibi *ulûfeli* değil dirlik sistemine tabidirler.

Tarihi kaynaklarda tımar erbabına borç verilmesi I. Selim zamanında yapılan Mısır Seferi (1516-1517) ve IV. Murad zamanında Bağdat Seferi (1638-1639) anlatılırken konu edilmektedir. Her iki seferden önce uzun süre yapılan seferler olduğu ve tımar erbabının uzun süre topraktan uzak kaldığı ve sağlıklı vergi toplayamadığı akla gelmektedir. Mısır Seferi’nden önce Çaldıran Seferi’nin (1514) olduğu, ardından 1515 senesini padişahın Amasya’da geçirdiği bilinmektedir. Yaklaşık olarak 1514’den 1517’ye kadar askerinin dirliğine çok az gittiği veya gidemediği akla gelmektedir (Emecen, 2009, 409-412). Aynı şekilde IV. Murad Bağdat Seferi’ne çıkmadan önce 1635 senesinde İran Seferine çıktı. Daha sonra 8 Mayıs 1638’de Bağdat Seferi’ne çıkıp 10 Haziran 1639’da İstanbul’a ulaştı (Yılmaz, 2006, XXXI, 179-181). Her iki seferin de uzun sürdüğü ve tımar erbabının dirliklerinden uzak kaldığı açıkça görülmektedir.

3.1. Kimlere Borç Verildi

Hazîne-i Âmire’den kimlere borç verildiği sorusuna eldeki ferman koleksiyonu verilerine bakıldığında aşağıdaki sonuca ulaşılmıştır. Fermanlar, Rumeli Eyaletindeki farklı sancakbeylerine, sancak dâhilinde bulunan kadılara ve alay beylerine hitaben yazılmıştır.

TSM. E.5207.1 numaralı ferman Dukakin sancak beyine ve sancaktaki kadılara hitaben yazılmıştır. Dukakin 1520’ye kadar kaza iken bu tarihten sonra Rumeli Beylerbeyliği idari yapılanmasında, Arnavutluk sınırları içerisinde bir sancak olmuştur (Sezen, 2006, 155). Aslında Dukakin bir ailenin adıdır ve bu aileden meşhur olmuş Osmanlı devlet adamları çıkmıştır. Dukakinzade Ahmet Paşa bunlardan biridir (Özcan, 1994, 550-1). Fermanın içeriğinde Bağdat Seferi dönüşünde sancak dâhilinde bulunan *erbabı tımara* beş yüz kuruş iç hazineden borç verildiği belirtilip bu paranın mezbur kuluma tedarik, tahsil edilmesi keselere konulması ve ardından mühürlenip acil bir şekilde Dersaadet’e gönderip *tesellüm* ettirmesi emredilmektedir¹⁸. Fermanla geçen erbabı tımar genel bir terimdir ve tımar sistemine dâhil olan herkesi kapsamaktadır. Diğer fermanlardan da anlaşılacağı gibi en üst rütbede olan sancak beyinden en alttaki tımarlı sipahiye kadar herkese borç verilmesi söz konusudur.

Diğer ferman ise halen Prizren sancağını arpalık¹⁹ olarak elinde tutan ve daha önce (*adı belirtilmeyen yerde*) beylerbeylik yapan Cafer’e, sancak dâhilinde bulunan kadılara ve alay beylerine hitaben yazılmıştır²⁰. Fermanla Bağdat seferi *avdetinde* Cafer’e [Paşa] İç Hazîne-i Âmire’den beş yüz kuruş ve sancak dâhilindeki erbabı tımara bin kuruş *karz* tarikiyle verildiği belirtilip, toplam bin beş yüz kuruş meblağın talep ve tahsil edilip adı geçen görevli (TSM.E.5222.11 künyeli fermanla bu kişinin (*Memi Çavuş* olduğu yazılıdır) ve yanına vereceği yarar adamlar ile acil olarak Dersaadet’e ulaştırıp Hazîne-İ Âmire’ye teslim etmesi istenmektedir²¹.

Üsküp Sancağı Beyi Ali'ye gönderilen fermanında kendisine ve “*sancak dâhilinde zuema ve erbab-ı tımarına Bağdat seferi avdetinde verilen iki bin guruşun taleb ve tahsil ve der kise edüp mühürleyüp ber veçhi ta'cil Dersâadet'ime irsal edilmesi ve Hazine-i Âmireme teslim ettirmek emrim olmuştur*²²” şeklinde emir yazılmıştır.

Avlonya sancağı beyi Beyazıt'tan bin kuruş, sancak dâhilindeki zuema ve erbabı tıardan iki bin beş yüz kuruş; Alacahisar sancağı beyi Mehmet'ten beş yüz kuruş, aynı yerdeki zuema ve erbabı tıardan iki bin kuruş; Edirne ve Kırkkilise sancağında bulunan zuema ve erbabı tıardan beş yüz kuruş; Niğbolu sancağında bulunan zuema ve erbabı tıardan bin kuruş; İskenderiye sancağında bulunan zuema ve erbabı tıardan bin beş yüz kuruş; Vilçitrın sancağında görev yapan zuema ve erbabı tıardan iki bin kuruş; Selanik Sancak Beyi Mehmet'ten bin kuruş borcun hazineye teslim etmeleri talep edilmektedir²³.

Eldeki fermanlar Rumeli Beylerbeyine, Rumeli'deki sancak beylerine, sancaklar dâhilinde bulunan kadılara ve alay beylerine yazılmıştır. İçerik olarak, Bağdat seferi dolayısıyla *Rumeli askerinin -ümera, zuema ve erbabı tımar'ın- harçlığa müzayakaları* (harçlığa sıkışmaları) olmaları dolayısıyla *İç Hazîne-i Âmire'*den karz akçe verildiği için bu paraların tahsil edilip hazineye teslim edilmesi emredilmektedir²⁴.

TSM.E.5222.11 numaralı belge, Rumeli beylerbeyi Ali Paşa'nın Bağdat Seferi dönüşünde ümera, zuema ve erbab-ı tımarı verilen borçtan yaklaşık otuz bin akçeyi topladığı belirtilmiştir. Eldeki fermanlarda geri istenen borçların toplamı on yedi bin beş yüz kuruş olduğu görülmektedir.

Zikredilen belgelerden açıkça anlaşıldığına göre hazineden tüm Rumeli Eyaletinde bulunan ve dirlik sistemine dahil olan sancak beylerine (paşalara), zaimlere, alay beylerine ve tımarlı sipahilere (*belgelerde tımar erleri deniliyor*) borç verildiği sonucuna varılabilir. Zaten aynı eyalet dâhilinde bulunan bazı gruba borç verilip diğerlerine verilmemesi asker arasında huzursuzluk çıkacağı düşünülebilir. Bunu engellemek için eyalet dâhilindeki tüm tımar sistemine dâhil (*dirlik sistemine dâhil*) askere borç verilmiş olduğu daha anlaşılabilir.

3.2. Verilen Borçları Geri Toplama Usulü

Hoca Sadettin Efendi sipahilere borç verme olayını naklettikten sonra borcun toplanması ile de kısa bilgi vermektedir. Buna göre, Rumeli'de bulunan kadılara sipahilerin ürünlerinin vekilleri ve subaşılar aracılığıyla toplanması için “*hükme-i şerifler*” yazıldığını belirtmiştir. Yazılan hükümde, toplanan bu paranın “*südde-i saadete*” acilen getirilmesi hususunda her sancaktan bir kadının görevlendirilmesine için emir gönderildiği ve tımarlı sipahilerin hâsıllarını toplanmasında görev alan kadılar ile bu paranın *Ordu-yı Hümayûn'a* gönderilmesinin emredildiğini belirtilmiştir. Emir gereği bin yük akçe toplandığı ve Ordu-yı Hümayûn'a ulaştırılması için Halep'e gönderildiği belirtilmiştir²⁵. Halep'e ulaşan paraların daha önce tımar erbabına verilen borçlardan düşüldüğü anlaşılmaktadır.

Toplama işinin Bağdat seferine katılan askerler için nasıl olduğuna bakıldığında, benzer bir usul uygulandığı görülmektedir. Sancak beylerine hitaben yazılan fermanların tamamının aynı tarihte yazıldığı görülmektedir. Bu tarih 28 Şevval 1049/21 Şubat 1640'dır. Sultan IV. Murat Bağdat'tan 24 Ocak 1639 tarihinde ayrılmıştır. Tımar erbabına ne zaman borç verildi sorusunun cevabı fermanında “*...bundan akdem Bağdad seferi 'avdetinde...*”²⁶ olarak cevaplamaktadır. Buna göre

padişahın tımar erbabına dönüş yolunda 1639 Şubat ayında borç vermiş olabileceği akla gelmektedir. Nitekim borcun üzerinden bir yıl geçtikten sonra 21 Şubat 1640 tarihinde geri ödenmesi için halefi Sultan İbrahim tarafından ferman yazılmıştır.

Fermanlar hiyerarşik silsileye göre yazıldığı görülmektedir. Bunlar: Rumeli Beylerbeyi, sancak beyleri ve sancak dâhilindeki kadılardır. Bunların dışında iki farklı resmi makama da doğrudan yazıldığı görülmektedir. Bunlar Rumeli *Kethüdası* Mehmet²⁷ ve *Dergâh-ı Mualla Çavuşu* Memi Çavuş'tur. Kethüda Mehmet alacakların toplanması işine doğrudan mübaşeret etmekle görevlendirilirken, Memi Çavuş ise toplanan paranın İstanbul'a getirip Hazîne'ye teslim etmekle görevlendirildiği anlaşılmaktadır²⁸.

Çok geniş anlamı olan kethüdalık Osmanlı devletinde doğrudan devlet işlerini gören kimseler için kullanıldığı gibi esnaf teşkilatında da yaygın olarak görülmektedir²⁹. Kethüda Mehmet'te Rumeli Eyaletindeki borçların toplanması sırasında mübaşeretle görevlendirilmiştir. Kendisine yazılan fermana, daha önce Bağdat Seferi'nde İç Hazîne-i Âmire'den üç sınıfa -*ümera*, *zuema* ve *erbabı tımara*- karz akçe verildiği belirtilip, bu akçelerin tahsil için Rumeli Beylerbeyi Ali Paşa'nın görevlendirildiği kendisinin de bu işe mübaşeret etmesi istenmiştir³⁰.

Fermanlarda, verilen borcun *mezbur kulumla*³¹ veya *mezbur kulum mübaşeretiyile*³² ve *yarar âdemler ile...* tahsil edilip İstanbul'a (*Südde-i Saâdetime*) gönderilmesi emredilmektedir. Buradaki *mezbur kul*'un kim olduğu E.5207.11 numaralı fermana açıkça anlatılmıştır. Bu kişi Rumeli Eyaleti Filibe [Sancağı] sakinlerinden ve *Dergâh-ı Mualla çavuşlarından* Memi Çavuş'tur. Divan-ı Hümayun çavuşu olduğu anlaşılan bu kişilerin Osmanlı Devlet idaresinde önemli görevleri vardır. Başlıca görevleri başta padişahın ve Divan'dan çıkan emirleri ilgili yerlere iletmek bazen de verilen emri bizzat yerine getirmektir³³.

TSM.E.5207.11 numaralı ferman, adı geçen Memi Çavuş'un görevi de belirtilmektedir. Bu görev, Rumeli Beylerbeyi tarafından toplanıp Filibe'de Yeni Han'da bir mahzende tutulan para keselerini İstanbul'a ulaştırılması ile ilgilidir. Fermana, Bağdat Seferinde *Rumeli askerlerinin harçlığa* ihtiyacı olduğu için *Hazîne-i Âmire*'den *bervech-i karz* para verildiği yazmaktadır. Devamında, bu borcu talep ve tahsil etmesi için Rumeli Beylerbeyi Ali (Paşa) *Saltanat-ı Âliyye* tarafından *memur* olduğu bildirilip, Ali Paşa'nın tahminen otuz bin kuruş kadarını tahsil ettiği belirtilmektedir. Fermana tahsilat işinde bilfiil Rumeli Kethüdası Mehmet *mübaşir* olarak görevlendirildiği de yazılmıştır. Kethüda Mehmet'in adı geçen Beylerbeyine eşlik ettiği ve bu işi özel olarak takip ettiği anlaşılmaktadır. Kanuni yolla (*marifet-i şer'*) toplanan tahmini otuz bin *guruş* paranın Filibe'deki *Yeni Han*'da bir mahzende koruma altına alındığı ve bu tutarın Memi Çavuş'a aynıyle teslim edilip yanına yarar ve güvenilir adamlar koyup *Südde-i Sa'adete* (İstanbul'a) göndermesi için Rumeli Beylerbeyi'ne fermana emredilmiştir³⁴.

Toplanan paraları İstanbul'a götürmekle Memi Çavuş görevlendirilirken. TSM.E.5207.11 numaralı ferman, para toplama işini takip etmesi için *Rumeli tarafları kethüdası Mehmet*'i görevlendirildiği kayıtlıdır³⁵. Mehmet'e yazılan fermana "Bağdat Seferi'nde Rumeli belirtilen alacaklarının *muaccelen taleb ve tahsil* edip ve *Asitâne-i saâdete teslim-i hazîne eylemesi* emredilmektedir. Eldeki fermanlarda borcun *İçHazîne-i Âmire*'den verildiği açıkça yazmaktadır³⁶.

Sefer sırasında Rumeli askerlerine (*Rumeli asâkiri*) borç verildiği zaman ellerine bir *mühürlü ve nişanlı zimmet tezkiresi* verildiği vesikalardan anlaşılmaktadır (Kaya,

2013). Borçlular ile hazine arasında çıkacak ihtilaflarda ilk bakılacak resmi belge budur. Fermanında Rumeli Kethüdası Mehmet'ten bu tezkirelerdeki yazılı miktarları talep etmesi emredilmekte, devamında zimmet tezkiresine göre paraları topladıktan sonra *her kimden akçe alına, mühürlü temessük*³⁷ veresin diye tenbihlemektedir. Fermanında, padişahın kendisine *i'timâd-ı hümayunu olduğu* belirtilen Mehmet'ten, topladığı paraları *keseleyüb ve mühürleyüb* güvenilir adamlar ile hazîneye teslim etmesi de istenmektedir³⁸. Diğer fermanından da açıkça belirtildiği gibi toplanan tüm paranın güvenilir (*mutemet*) adamlar ile bizzat padişah tarafından bu iş için görevlendirilen *Filibe sakinlerinden ve dergâh-ı mualla çavuşlarından Memi Çavuş'a* teslim etmelerini emredilmektedir³⁹.

Osmanlı devletinde yaygın olarak kullanılan para birimi gümüşten kesilen akçedir. Akçenin yanında sultani olarak adlandırılan ve daha az kullanılan altın para da tedavüldedir. Bu iki paranın yanında ticaret yolu ile gelen yabancı kaynaklı değerli metal paralar da kullanılmaktaydı. Bunların başında Venedik *dukası*, İspanyol *reali*, üzerinde aslan resmi olduğu için Hollanda *esedisi*, Polanya *zotosası* gibi yabancı paralar da pazarlarda serbestçe kullanılıyordu (Akyıldız, 2004). Yukarıda adı geçen bu paralar aslında Avrupa'da yaygın para birimi olan guruş cinsindedi ve XVI. yüzyıl sonu ve XVII. yüzyılda en yaygın takas aracı olmuştu. XVII. yüzyıl başlarında riyal *gruruşun* değeri 80 akçe idi. 1640 tan sonra mali bunalımlar ve savaşlar dolayısıyla Osmanlı devleti sınırlarındaki darphaneler elli yıl kapalı kalmıştır. Bu süre zarfında Avrupa gümüş *guruşları* kullanılmış akçe sadece hesap birimi olarak kalmıştır (Pamuk, 200). IV. Murat tarafından verilen borçların *guruş* cinsinden olduğu görülmektedir. Devletin borçlanmayı XVI. yüzyıl başlarında altın ile yaparken, XII. Yüzyılda çok sık değer kaybeden ve oynaklık gösteren akçe yerine *guruş* ile yaptığı görülmektedir.

Sonuç

Tımar sistemi Osmanlı klasik çağı askeri, idari yapılanmada, çiftçi köylülerin ödeyeceği vergilerin belirlenmesi ve toplanmasında en önemli uygulama olmuştur. Yapısı gereği sisteme dâhil olan devlet görevlileri maaşlarını ifa ettikleri devlet hizmetine karşılık topladıkları vergilerden alırlar, bunların ücretleri için hazineden herhangi bir nakit çıkışı gerçekleşmez. Tımarlı sipahiler de, taşrada görev yapan üst sınıf görevliler (*ümera*) de bu sistem dahilinde ulufe almazlar.

Özellikle uzak bölgelerdeki seferler sırasında maaş aldıkları dirliklerin gelirinden mahrum kalan sancak beylerine, zaimlere ve tımarlı sipahilere harçlıklarının tükenmesi durumunda borç verildiği görülmektedir. Borcun bazen iç hazineden bazen de taşra hazinelerinden verildiği görülmektedir. Ayrıca işin aciliyetine binaen yerelde varlıklı kişilerden de borç alınıp askere verildiği uygulamalara da kayıtlarda rastlanmaktadır. Borç verme uygulamasının sıklıkla uygulandığı belgelerde ifade edilmektedir. Osmanlı devleti bu uygulama ile aynı zamanda tımar sistemini değişen şartlara karşı yaşatmaya çalıştığı düşündürmektedir.

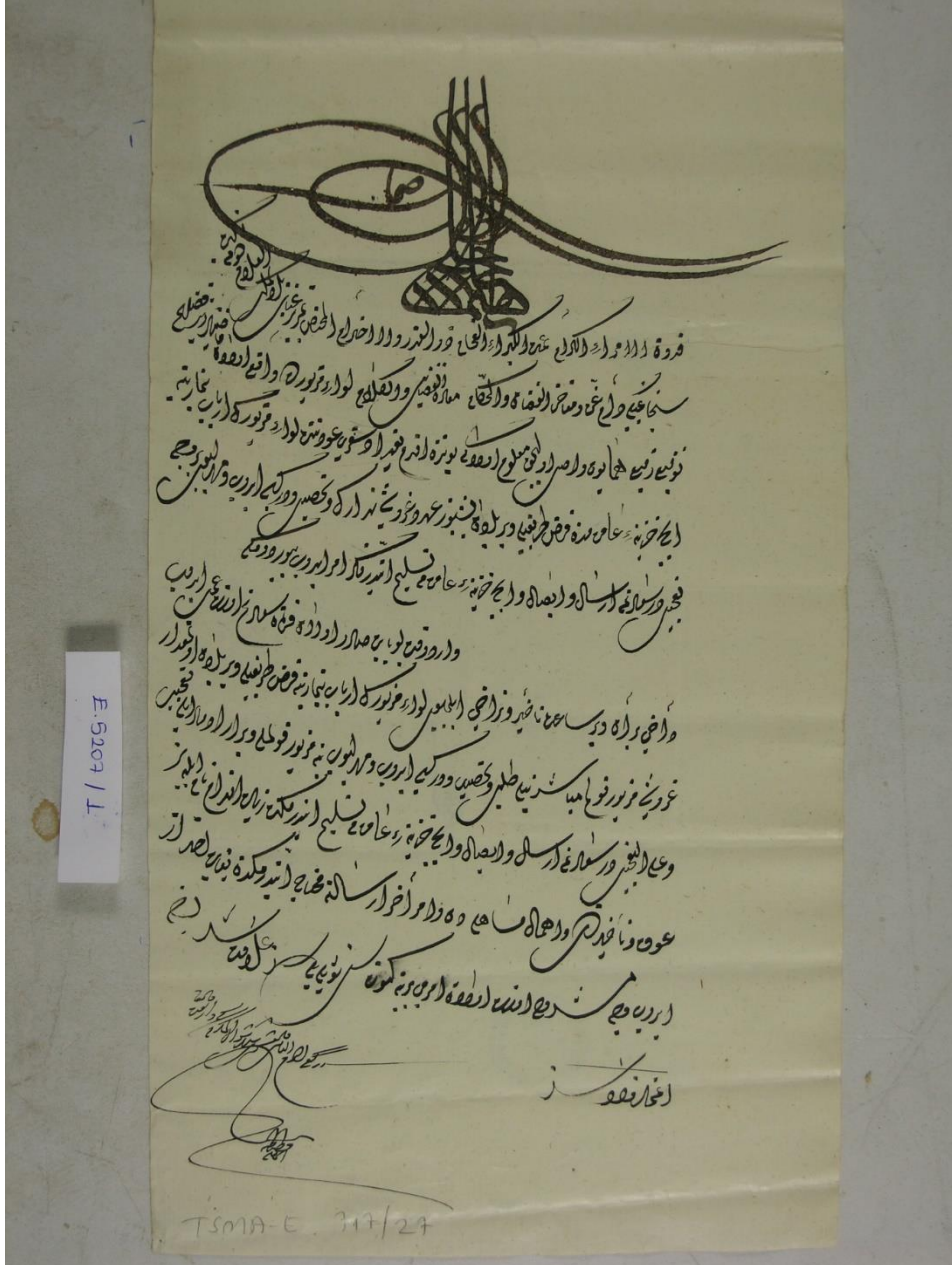
Eldeki vesikaların hemen tamamı borçların Rumeli'de görev yapan ümera, züema ve tımar erlerine verildiğini göstermektedir. Anadolu sipahilerine de borç verilmiş midir? Bu konuyla ilgili olarak Osmanlı tarih kaynaklarında herhangi bir kayda şimdilik rastlanmadığı için bu sorunun net cevabı verilememektedir. Çıkabilecek yeni belgeler ile bu konu açıklığa kavuşturulabilir.

Tımarlı sipahilere dirliklerindeki gelirlerine karşılık borç verilmiştir. Bu sebepten dolayı verilen borcun geri ödenmesi beklenmektedir. Borç verilirken defter tutulduğu ve borçluların adlarının bu deftere yazılarak ellerine borç senedi verildiği vesikalarda zikredilmektedir. İktisadi dalgalanmalardan daha az etkileneceği düşünülerek IV. Murat zamanında borcun akçe ile değil *guruş* cinsinden, I. Selim zamanında altın cinsinden verildiği görülmektedir.

Savaş sona erip sipahiler dirliklerine döndükten yaklaşık bir sene sonra, savaş sırasında aldıkları borçları geri ödemeleri için Rumeli Beylerbeyine ve dâhilindeki kadılara fermanlar gönderilip, borçların hazineye geri ödenmesi talep edilmiştir. Ayrıca sancak beyine refakat etmesi için bir kethüdanın da defterlerle beraber merkezden görevlendirildiği fermanlarda kayıtlıdır. Bir diğer husus da toplanan paranın taşradan İstanbul'a kadar taşınması ve hazineye teslim edilmesi işini bizzat yönetmesi için bir adet Dergâh-ı Mualla çavuşunun görevlendirildiği vesikada yazılıdır. Kethüda borçları toplamakla yükümlü iken Dergâh-ı Mualla çavuşunun da keselere konulan paraların İstanbul'da ilgili hazineye salimen teslim etmesi beklenmektedir.

Tablo 1: 1049/1640 Tarihinde Rumeli Beylerbeyliği Dâhilinde Bulunan Askerlere (Ümera-Zuema-Erbab-ı Tımar) İç Hazineden Borç Yoluyla Verilen ve Geri İstenen Parayı Gösterir Tablo

Sıra	Nerede	Kime	Miktar	
1	Dukakin Sancağı ¹	Erbabı Tımar'a	500 Guruş ¹	
2	Prizren Sancağı ¹	Sancak Beyi Cafer'e	500 Guruş	1500 Guruş
		Erbabı Tımar'a	1000 Guruş	
3	Üsküp Sancağı ¹	Sancak Beyi Ali'ye	500 Guruş	2500 Guruş
		Liva'daki Zuema ve Erbabı Tımar'a	2000 Guruş	
4	Avlonya Sancağı ¹	Sancak Beyi Bayezit'e	1000 Guruş	3500 Guruş
		Liva'daki Zuema ve Erbabı Tımar'a	2500 Guruş	
5	Edirne ve Kırkkilise Sancağı ¹	Zuema ve Erbabı Tımar'a	500 Guruş	
6	Niğbolu Sancağı ¹	Zuema ve Erbabı Tımar'a	1000 Guruş	
7	Alacahisar Sancağı ¹	Sancak Beyi Mehmet'e	500 Guruş	2500 Guruş
		Zuema ve Erbabı Tımar'a	2000 Guruş	
8	İskenderiye ¹	Zuema ve Erbabı Tımar'a	1500 Guruş	
9	Vilçitrin ¹	Zuema ve Erbabı Tımar'a	2000 Guruş	
10	Vidin ¹	Zuema ve Erbabı Tımar	1000 Guruş	
11	Selanik ¹	Sancak Beyi Mehmet'e	1000 Guruş	
Eldeki Belgelerde Geri İstenen Toplam Borç Miktarı: 17.500 Guruş				

Topkapı Sarayı Arşivi E.5207/1 numaralı Rumeli'deki Dukakin sancağı beyi ve kadılarına "Bağdat Seferi avdetinde liva-i mezburun erbab-ı tımarına iç hazine-i 'âmire'den karz tarikiyle verilen" paranın toplanıp hazineye teslim edilmesi için Sultan İbrahim tarafından yazılan 28 Şevval 1049/ 21 Şubat 1640 tarihli ferman

Notlar

¹ Yıllara ve bölgelere göre kanunlarda değişiklikler görülmektedir. Bak: Feridun Emecen, "Cebelü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1993, VII, 188-9.

² BOA.A.36.779: 985/1578 tarihli belgede, Çorum kadısına yazılan hükümde, suhte ve kızılbaş adına eşkıyalık yapanları derdest için Eroğlu Enam adlı sipahinin başbuğ yapıldığı. BOA.A.33.138: 985/1578 tarihli belgede Halkın koyun ve sair hayvanları ile hububatını zorla alarak kadınlarına tecavüz eden ve onun bunun kızını başkalarına verdirmek için babalarına işkence eden Demirci kazasından Sipahi Davud'un mahkemeye sevki ve şikayetçilerle murafaa olunması. BOA.A.35.606: 985/1578 tarihli belgede, eşkıyalık işlerine karışıp İran'a kaçmaya çalışanlar arasında sipahilerin ayıklanıp İstanbul'a gönderilmesi. BOA.A.71.324: 998/1589: İran seferine memur iken katılmayan sipahinin eşkıyalık yaptığının kesin olduğundan dolayı hakkından gelinmesi.

³ Emine Erdoğan Özünü, "Osmanlı Ordusunda Bir Motivasyon ve Terfi Kaynağı: "Terakki" Tevcihi," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, III/11 (2010), s. 238-244; Yazar terakki sebebi olarak şu sebepleri sıralamaktadır: Savaşta yoldaşlık etmek, yarar esir getirmek, kale fethinde bulunmak, seferde kılavuzluk etmek, düşman ordusundan haber getirmek, sefer mühimmatı için malzeme tedariki ve naklinde hizmet etmek, düşmanı takip etmek, kale tamirinde çalışmak, bir atlı kâfirin elinden bayrağı alıp getirmek, bir yarar atlı kâfiri tutup diri getirmek.

⁴ BOA.A.8.159: H.978 tarihli belgede yaşlı olduğu için sefere gitmek istemeyen kişinin timarın oğluna verilmesine; BOA.A.8.159: 14980 akçelik timarı olan Musa Çavuş'un asla Kıbrıs seferine katılmadığından dolayı timarının ahire verilmesine; BOA.A.8.496: 30.060 akçelik timarı olan Yahya emir aldığı halde sefere 24 gün geç gelip, geldiğinde de sefere iştirak etmediği için timarının elinden alınması ve ahire verilmesi; BOA.A.8.526: 9347 akçelik timarı olan hoca Bayram Çavuş'un elinden timarının ve çavuşluğun alınmasına.... Belirtilen dosya numarasında sefere çağrıldığı halde gelmeyen veya firar edenlerin elinden timarlarının alındığına veya savaşta yararlılık gösterenlerin timarlarının terakki edildiğine dair binden fazla belge bulunmaktadır; Ayrıca bak: Mustafa Akdağ, "Timar Rejiminin Bozuluşu," *DTCFD*, III/4 (1945), 424.

⁵ Fiyat devriminin Türkiye üzerine etkileri için bak: Ömer Barkan. "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri," *Bellekten XXXIV* (1970), s. 557-607; Barkan çalışmasında 1489-1616 yılları arasında, arpa ve buğdayın beş kat, karabiberin sekiz kat, odunun üç kat arttığını göstermiştir. s. 561. Bu makalenin beş yıl sonra az bir değişiklik ile İngilizcesi için; Ömer Lütfi Barkan, "The Price Revolution of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Near East," *International Journal of Middle East Studies*, VI/1 (1975), pp. 3-28; Ayrıca fiyat devriminin Osmanlı devletine etkileri üzerine daha yeni tarihli çalışma için bak: Şevket Pamuk, "The Price Revolution in the Ottoman Empire Reconsidered," *International Journal of Middle East Studies*, XXXIII/1 (2001), pp. 69-89.

⁶ Özellikle gıda malları üzerindeki fiyat artışları ve yeniçeriler üzerindeki tesirleri için bak: Mustafa Akdağ, "Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu," *AÜ/DTCFD*, IV/1 (1947), s. 297.

⁷ On üç yıl süren savaşlar Zitvatorok Antlaşması ile sona ermiştir. Antlaşma ve savaş hakkında Osmanlı kaynakları hakkındaki değerlendirmeler için bakınız: Feridun Emecen, "Çağdaş Osmanlı Kaynaklarında Uzun Savaşlar ve Zitvatorok Antlaşması ile ilgili Algılama ve Yorum Problemleri," *Osmanlı Araştırmaları*, XXIX (2007), s. 87-97.

⁸ BOA. MD.91.243: H1056 tarihli bir yazıda, Trabzon'dan bir köylü sipahinin hakkı olan öşrü verdiği fakat sipahinin kesim adı altında daha fazla istediğini bildirmektedir.

⁹ Koçi Beye yapılan başka bir itiraz için bak; Mustafa Akdağ, "Timar Rejiminin Bozuluşu," *AÜ/DTCFD*, III/4 (1945), s. 419-433.

¹⁰ Mustafa Akdağ, "Celâli Fetreti," *Ankara Üniversitesi Dil tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi (AÜ/DTCFD)*, XVI/1-2 (1958), s. 53-54; Akdağ, 16. Asrın ortalarından itibaren ordunun temeli olan timarlı sipahinin savaşma kabiliyetini kaybetmeye başladığını, Kıbrıs seferi ile bu durumun iyice açığa çıktığını, devletin İran savaşları sırasında bu sınıf askerden ümidini kestiğini bu sebepten dolayı ulûfeli asker sayısının gittikçe artmaya başladığını belirtmektedir.

¹¹ 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968 / 1558-1560), Ferman no. 765, s. 338: “*Vezîr Mehmed Pasa'ya hüküm ki: Bundan akdem sana hük-m-i şerif gönderilüp Rûm-ili askeri için Mısır hazînesinden yüz bin altun alup gönderesin, irişmez ise Haleb hazînesinden gönderesin diyü emrüm olmuş idi. Hâliyâ Mısır hazînesi eğlenmek ihtimâli olursa Âmid hazînesinden virilmek evlâ diyü i'lâm olunmağın, Rûm-ili askerine bi-tarîki'l karz yüz bin altun virilmek için Âmid beglerbegisine ve defterdarına hük-m-i şerif yazılup müşârün-ileyh ile sana gönderildi. Buyurdum ki: Vusûl buldukda, anun gibi hük-m-i şerifüm varınca Mısır hazînesi gelüp irişmeyüp ve Haleb hazînesinden dahı gönderilmemiş ise müşârünileyhimâya yazılan hükmi ulaştırup dahı Âmid hazînesinden yüz bin altun alup gönderesin*”; Aynı emir doğrudan Diyarbakır beylerbeyine 'de yazılmıştır. Bak. Aynı defter 766. numaralı emir.

¹² 7 Numaralı Mühimme Defteri II (975-976/1567-1569), Ferman no. 1256; (Ankara: OADB Yayınları, 1998), s.34: “... emrüm üzre bin beş yüz nefer kavvâs yazup ve sipâhî tâyifesinden lâzım oldukda Haleb Hazînesi'nden ta'yîn olunan yüz bin filoriden karz tarîkıyla olgelen **âdet ü kânûn üzre** tîmârlarına göre tevzî' idüp esâmîsiyle tîmâr nâhiyesin ve karyesin ve yazusın defter idüp üzerlerine ne mikdâr altun virildüğün kaydeylesin ki, kendüleri mevcûd olmaduğî zamânda karz virilen altun tîmârlarından tahsil oluna ...”

¹³ 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-967-1558-1560), Ferman no. 558, (Ankara: OADB, 1993), s.244-245: “... sipâhîlerün timarlarında satılacak tereke olup bey' olunca eğlenmek lâzım gelürse askerün harclığı mu'accelen gelmek lâzımdur. Ol yirde **akçalı kimesneler** var ise her birinün hâsılına göre anlardan karz akça alvirüp harclıkçıya teslim idüp dahı hâsıllarından sonra karz virdükleri akçayı edâ eylesesiz...”

¹⁴ Bekir Subaşı'nın Bağdat'ta iktidarı ele geçirmesi için bak: Mehmet Fatih Gökçek, “*xvii. Yüzyılın ilk Yarısında Bağdat'ta Osmanlı Safevi Mücadelesine Dair Bir Eser: Şeyh-oğlu'nun Kitâbu Târîhi Dâri's-Selâm'ı*,” Turkish Studies, XI/6 (2001) s.39; Baysun, *Bağdat*, 206.

¹⁵ Tahrir defterlerinden tarih kaynağı olarak yararlanılması konusunda metodolojik yaklaşım konusunda, bakınız: Feridun Emecen, “Mufassaldan İcmale,” *Osmanlı Araştırmaları*, XVI (1996), s.37-44.4.

¹⁶ Bakınız: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSM), E.5207.1-10, TSM. E.5207.12

¹⁷ Topkapı Sarayı Müzesi (TSM), E.5222/11: “...بوندن اقدم بغداد سفرنده روم ایلی عساکیرینک خرچلغه مضایقه لری اولمعله خزینة عامرمدن بر وجه قرض”

¹⁸ TSM. E.5207.1.

¹⁹ Cahit Baltacı, “Arpalık,” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), 1991, III, 392-393: Arpalık Osmanlıda devlet adamlarına hizmette buldukları sürede maaşlarına ek olarak, görevden ayrıldıkları sürede maaşlarına verilen ek gelir için kullanılan terimdir.

²⁰ Machiel Kiel, “Prizren,” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), 2007, XXXIV, 349-351: Osmanlı dönemi 1455-1912 yılları arasında sancak merkezi olmuştur. 1455 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından alınmıştır. 1912 yılında Sırp işgaliyle elden çıkmıştır.

²¹ TSM. E.5207.2.

²² TSM. E.5207.3.

²³ TSM. E.5207.1-12; bak, Tablo 1.

²⁴ TSM. E.5222.1-12.

²⁵ Hoca Sadettin Efendi, Tacü't-Tevarih, c.4, s. 339-40.

²⁶ TSM. E.5222.1

²⁷ TSM. E.5207.35: “Rumeli kethüdası olan Mehmet ... bundan akdem Hazine-i Âmiremden ümera ve züema ve erbab-ı timara karz akçe verilmek 'alet-tahsil fermanım olmağla mu'accelen taleb ve tahsil ve asitane-i sa'adetime irsal ve teslim-i hazine eylesesin deyu evamir-i şerifem irsal olunmuştu...”

²⁸ TSM. E.5207.11: “Filibe sakinlerinden olan Memi Çavuş ... bundan akdem Bağdad seferinde Rumeli askerinin harclığa müzayakaları olmağla Hazine-i Âmiremden ber veçhi karz verilen akçeyi taleb ve tahsile taraf-ı saltanat-ı 'aliyyemizden memur olunub...”

²⁹ Kişinin borçlarının karşılığında verilen belge. Bak: Mehmet Canatar, "Kethüda," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2002, XXV,333-35.

³⁰ TSMA. E.5207.35.

³¹ TSMA. E.5207.2; TSMA. E.5207.3; TSMA. E.5207.4; TSMA. E.5207.5; TSMA. E.5207.6; TSMA. E.5207.7; TSMA. E.5207.8; TSMA.E.5207.9; TSMA. E.5207.12.

³² TSMA. E.5207.1.

³³ Çavuşlar hemen tüm Türk devletlerinde görülmektedir. Geniş bilgi için bak: Orhan F. Köprülü, "Çavuş," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c.8, ss. 236-238. 1993.

³⁴ TSMA.E.5222.11.

³⁵ TSMA.E.5222.35.

³⁶ TSMA.E.5222.1: "... bundan akdem Bağdat Seferi avdetinde livâ-i mezburun erbabı tımarına İç Hazine-i Âmiremden karz tarkiyle..."

³⁷ Osmanlı bürokrasisinde her hangi bir işlem için verilen belge, senet anlamına gelir. Bak: Mübahat S. Kütükoğlu, "Temessük," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2011, XL, 413-414.

³⁸ TSMA.E.5222.35.

³⁹ TSMA.E.5222.11.

Kaynakça

Arsiv Kaynakları

Topkapı Sarayı Arşivi:

TSMA.E.5207.1.
TSMA.E.5207.10.
TSMA.E.5207.11.
TSMA.E.5207.12.
TSMA.E.5207.2.
TSMA.E.5207.3.
TSMA.E.5207.35.
TSMA.E.5207.4.
TSMA.E.5207.5.
TSMA.E.5207.6.
TSMA.E.5207.7.
TSMA.E.5207.8.
TSMA.E.5207.9.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA.A.33.138
BOA.A.35.606
BOA.A.36.779
BOA.A.61.16
BOA.A.71.324
BOA.A.8.159
BOA.A.8.526
BOA.A.8/496
BOA.MD.91.243

Diğer Eserler

Akdağ, Mustafa, "Timar Rejiminin Bozuluşu", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3/4 (Ankara 1945), s. 419-431.

Akdağ, Mustafa, "Celali Fetreti", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 16/1-2 (Ankara 1958), s. 53-107.

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası – "Celali İsyanları"*, İstanbul: YKY 2013.

Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, I İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay 1993.

Akyıldız, Ali, "Para", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXIV (Ankara 2004), 164.

Atsız (haz): *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, (İstanbul: M.E. B. Devlet Kitapları, 1970).

Aydın, H Veli, "Timar Sisteminin Kaldırılması Süreç ve Bazı Değerlendirmeler", *OTAM*, XXII (Ankara 2001), 65-104.

Ayni Ali Efendi, *Kavânîn-i Âli Osman der- Hülâsa-i Mezâmîn-i Defteri Dâvân*, önsöz, Tayyip Gökbilgin, İstanbul: Enderun Kitapevi 1979.

Ayni Ali Efendi, *Kavânîn-i Âl-i Osman der Hülâsa-i Mezâmini Defteri Dâvân*, İstanbul: Tasvir-i Efkâr Matbaası 1280.

- Baltacı, Cahit, "Arpalık", *TDV İslam Ansiklopedisi*, III (Ankara 1991), s. 392-393.
- Barkan, Lütfi Barkan, "Timar", *MEB İslam Ansiklopedisi*, XII/I (İstanbul 1979), 286-333.
- Barkan, Ömer Lütfi, "The Price Revolution of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Near East," *International Journal of Middle East Studies*, VI/1(Cambridge 1975), pp. 3-28.
- Barkan, Ömer, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri," *Bellekten*, XXXIV (Ankara 1970), 557-607.
- Baysun, M. Cavit, "Bağdat", *MEB İslam Ansiklopedisi*, II (İstanbul 1979), s. 205-211.
- Canatar, Mehmet, "Kethüda", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXV (Ankara 2002), s. 333-35.
- Eddüri, Abdülaziz, "Bağdat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, IV (Ankara 1991), s.425- 433.
- Emecen, Feridun, "Çağdaş Osmanlı Kaynaklarında Uzun Savaşlar ve Zitvatorok Antlaşması ile ilgili Algılama ve Yorum Problemleri", *Osmanlı Araştırmaları*, XXIX (İstanbul 2007), s. 87-97.
- Emecen, Feridun, "Cebelü", *TDV İslam Ansiklopedisi*, VII (Ankara 1993), s. 188-9.
- Emecen, Feridun, "Çift Resmi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, VIII (Ankara 1993), 3069-310.
- Emecen, Feridun, "Haçova Meydan Savaşı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIV (1994), s. 546-7.
- Emecen, Feridun, "İrakeyn Seferi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIX (Ankara 1999), s. 116-17.
- Emecen, Feridun, "Mufassaldan İcmale", *Osmanlı Araştırmaları*, XVI (İstanbul 1996), s. 37-44.
- Emecen, Feridun, "Selim I", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXVI (İstanbul 2009), s. 409-414.
- Gökbilgin, M. Tayyip, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Timar ve Zeamet Tevcihi ile ilgili Fermanları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 17/ 22 (İstanbul 1967), s. 35-48.
- Gökçek, Mehmet Fatih, "XVII. Yüzyılın ilk Yarısında Bağdat'ta Osmanlı Safevi Mücadelesine Dair Bir Eser: Şeyh-Oğlu'nun Kitâbu Târîhi Dâri's-Selâm'ı", *Turkish Studies*, 11/6 (Ankara 2016), 31-60.
- Howard, Douglas, *The Ottoman Timar System and its Transformation, 1563-1656*, (Ph.D. Dissertation), Indiana: Indiana University, 1987.
- İnalcık, Halil, "Çiftlik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, VIII (Ankara 1993), s.313-314.
- İnalcık, Halil, "Timar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLIII (Ankara 2012), 168-173.
- İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye- Osmanlı Devleti Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- İnalcık, Halil, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara: TTK 1987.
- İnalcık, Halil, "1431 Tarihli Timar Defterine Göre Fatih Devrinden Önce Timar Sistemi", IV. Türk Tarih Kongresi, (Ankara 10-14 Ekim 1948), 132-140.

- İnalçık, Halil, "Tanzimat Nedir?", *AÜ DTCF Tarih Araştırmaları*, I (Ankara 1940-1941), s. 237-263.
- İnbaşı, Mehmet, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Masraf Defteri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12 (Erzurum 1999), s. 277-287.
- Kaya, Eyüp Said, Hasan Hacak, "Zimmet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLIV (Ankara 2013), s.224-228.
- Köprülü, Orhan, "Çavuş", *TDV İslam Ansiklopedisi*, VIII (Ankara 1993), s. 236-238.
- Kütükoğlu, Mübahat, "Temessük", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XL (Ankara 2011), s.413-414.
- Machiel Kiel, "Prizren", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXIV (Ankara 2007), s.349-351.
- Sertoğlu Midhat (haz.). *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları 1992.
- Murphey, Rhoads, *The Functioning of the Ottoman Army Under Murad IV (1623-1639/1032- 1049): Key to the Understanding of the Relationship Between Center and Periphery in Seventeenth-Century Turkey*, (A Dissertation Submitted to the Faculty of the Division of Social Sciences in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy Chicago: The University of Chicago: 1979.
- Ögel, Bahaeddin, "İslam'dan Önceki Türk Devletlerinde Tımar Sistemi", *IV. Türk Tarih Kongresi*, (Ankara 1952), s.242-251.
- Öz, Mehmet, "Tahrir," *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXIX (Ankara 2010), s.425-429.
- Özcan, Abdülkadir, "Dukakinzade Ahmet Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, IX (Ankara 1994), s. 550-551.
- Özkaya, Yücel, "XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tımar ve Zeametlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, XXXII (İstanbul 1972), s. 219-224.
- Özkaya, Yücel, "XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tımar ve Zeametlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, XXXII (İstanbul 1972), s. 219-224.
- Öztürk, Yücel, "Tımar Thema Teriminin Ortaya Çıkması, Bizans Uygulaması ve Osmanlı İle Mukayesesi", *OTAM* 31 (Ankara 2012), s.157-208.
- Özünlü, Emine Erdoğan, "Osmanlı Ordusunda Bir Motivasyon ve Terfi Kaynağı: "Terakki" Tevcihi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, III/11 (İstanbul 2010), s. 238-244;
- Pamuk, Şevket, "Kuruş" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXVI (Ankara 2002), s. 458-459.
- Pamuk, Şevket, "The Price Revolution in the Ottoman Empire Reconsidered", *International Journal of Middle East Studies*, XXXIII/1 (Cambridge Feb. 2001), pp. 69-89.
- Sahillioğlu, Halil, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzıl-nâmesi", *Belgeler*, II/3-4 (Ankara 1993), s.1-46.

Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın Nu: 21, 2006.

Şahin, İlhan - Feridun Emecen, "Amasya Antlaşması," *TDV İslam Ansiklopedisi*, III (Ankara 1993), s.1-4.

Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, , İstanbul: Dergâh Yayınları 2003.

Terzi, Arzu, "Hazîne-i Hassa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVII (Ankara 1998), s.137-141.

Vocelka, Karl, "Avusturya Osmanlı Çekişmelerinin Dâhili Etkileri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 31 (İstanbul 1977), s.5-28.

Yılmaz, Ziya, "Murad IV", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXI (Ankara 2006), s. 177-183.

3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968 / 1558-1560) , Ankara: T.C. Başbakanlık DAGM 1993.

7 Numaralı Mühimme Defteri I-III (975-976/1567-1569), Ankara: T.C. Başbakanlık DAGM 1998.

About Some Religious Customs of Shii Muslims in Azerbaijan in the 19th Century

XIX. Yüzyılda Azerbaycan'da Şiî Müslümanların Bazı Dini Geleneklerine Dair

Sevinc NASIROVAİ

Dr., Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi
s.nasirova30@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-5375-7283>

Tural ŞİRİYEV

Doç. Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi,
Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi

tural.shiriyev@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-9867-4649>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Nasirovai, Sevinc - Şiriyev, Tural. "XIX. yüzyılda Azerbaycan'da Şii Müslümanların Bazı Dini Geleneklerine Dair". Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 2 (Ekim 2021): 211-226.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.959173>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 29.06.2021

Kabul Tarihi/Date Accepted: 13.10.2021

Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 2 |

Yıl/Year: 2021 (Ekim/October)

15. yıl

Akademik İncelemeler Dergisi

About Some Religious Customs of Shii Muslims in Azerbaijan in the 19th Century

Abstract

As in other Muslim countries, traditions formed on the system of religious beliefs have an important place in the culture of Azerbaijani people. These traditions, which are an integral part of Muslim culture, were formed under the ideological influence of many denominations and doctrines. The purpose of this study is to examine some aspects of the traditions that existed among Shiite Muslims in Azerbaijan in the 19th century. Despite the need to study Islamic culture in post-Soviet Azerbaijan, there is still a lack of comprehensive research on the subject. In this context, the cultural traditions of the Azerbaijani people, mainly Shiite Muslims have been studied on the base of alams, kirkachar cams, prayer rugs and the other samples which belong to the 19th century and are being preserved in the National Museum of History of Azerbaijan. Although the research aims to examine the spiritual culture, the specificity of the materials in the article as an example of art, the meaning of the structure, the technique of preparation, the content of the patterns and calligraphy on it have been also studied. At the same time, in order to show the connection of the mentioned traditions with the historical past of the people, reference has been made to the previous periods and as a result, the ethnographic features belonging to the 19th century have been identified.

Keywords: Religious customs, Alam, Keshkul, Sharbatkhor, Prayer Rug, Shia Muslims

XIX. Yüzyılda Azerbaycan'da Şiî Müslümanların Bazı Dini Geleneklerine Dair

Öz

Diğer Müslüman ülkelerde olduğu gibi Azerbaycan halkının kültüründe de dini inançlar sistemi üzerinde oluşan gelenekler önemli yer tutmaktadır. Müslüman kültürünün ayrılmaz bir parçası olan bu gelenekler birçok mezhep ve tarikatın ideolojik etkisi altında oluşmuştur. Bu çalışmanın amacı XIX. yüzyılda Azerbaycan'da Şiî Müslümanlar arasında var olan geleneklerin bazı yönlerini incelemektir. Sovyetler dönemi sonrası Azerbaycan'da İslam kültürünü inceleme ihtiyacının ortaya çıkmasına rağmen, konuyla ilgili kapsamlı çalışmalara hala rastlanmamaktadır. Bu sebeple, başta Şiî Müslümanlar olmak üzere Azerbaycan halkının kültürel gelenekleri, Milli Azerbaycan Tarih Müzesi'nde korunan XIX. yüzyıla ait dini geleneklerle ilgili elem, keşkül, şerbethor, kırkaçar camı, seccade gibi materyaller üzerinden incelenmiştir. Araştırma, halkın manevi kültürünü incelemeyi amaçlasa da makalede yer alan materyallerin sanat örneği olarak özellikleri, yapılışının anlamı, hazırlanma teknikleri, üzerindeki desen ve hat yazılarının içeriği de araştırılmıştır. Aynı zamanda söz konusu geleneklerin halkın tarihsel geçmişiyle bağlantısını göstermek için önceki dönemlere de değinilmiş ve sonuç olarak XIX. yüzyılın etnografik özellikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dini gelenekler, Elem, Keşkül, Sarbethor, Seccade, Şiî Müslümanlar

Introduction

The cultural heritage formed by the people over centuries developed and enriched mixing with Muslim culture. Muslim culture formed by spreading of Islam could awake a great interest to the science. Muslim historians were already learning the history of Islamic culture referring not on the base of amirs' and maliks' (monarch) lives way but according to the scholars' thoughts (Əliyeva, 2017, 201). Besides, having more public character Islam being different from other religions and it is not limited just with temples or sacred places. On the other hand, Islam has great affective opportunities in public-cultural attitudes (Paşazadə, 1991, 107).

Since that time, the ideological changes happening in the people's life of Southern Caucasus made a great formation of changes in their welfare, too. Entering Islam geography decorative applied art based on graphical, geometrical, floral patterns began to form in the territory of Azerbaijan. Nevertheless, this process lasted for a long time and Islam culture could affect on some fields very late (Qasimov, 2008, 234).

Different religious writings were on the things used by Muslims especially by Shia's in Azerbaijan. Quran ayats, prayers, the names of 12 imams were engraved on rugs, metal things, clothes and wall decorations. Such writings were mainly on plates, water containers used in farming, which meant that they were praying for benefit and blessing. Sometimes there were Quran ayats on the guns too. It meant, "To win" in the battles (Mustafa - Numan, 2006, 346). Having written in Arabic language such inscription on the borders and in the panels were used as a decorative motive relevant to the letters' forms (Nemət, 2003, 247, Nemət, 2004, 27). From this point of view, there are a lot of materials used in everyday life but it will not be right to accept them as religious allocation. Because the appointment of materials must not be defined according to theme of writings on them but according to their role in welfare. The tradition of writings in welfare things having religious content lasted until the beginning of 20th century. From the beginning of 15th century, the inscriptions on the welfare things taken from Holy Quran began to lose its importance and it replaced with poems of East poets. Among these poets Hafiz, Saadi, Nizami took an honorable place.

1. Artifacts Belonging to Religious Beliefs and Ceremonies

While making ethnographical research it is possible to study traits of Islamic culture by researching in everyday life in Azerbaijan until 20th century. "Alam"s consist such of these materials. "Alam" means a banner, a flag in the Arabic language. Since ancient times a flag has been the symbol of fights. Fighters showed heroism in order to save the banner not to let it come down. Nevertheless, after Battle of Karbala "alam" had a religious meaning as a fighter symbol among Muslim belonging to Shias. That is why "alam" is accepted as a sect symbol among Shias living in modern time in Nearest Middle East countries and in Azerbaijan. Shias accept it as a symbol of being martyrs in Karbala and they raise it in the ceremonies, which takes place in Muharram month. It connects with the legend about Abu-al Fazl Abbas who showed unexampled heroism in the Battle of Karbala. It happened in the field of Karbala in Iraq in 680 (hidjri camary 61) (Şərifov, 2013, 185). Imam Husayn and his followers who were encircled by Khalifa Yazid began to decisive fights. It was mentioned in historical sources that Imam Husayn gave "alam" to his little brother before the fight on Ashura day. Moreover, Abu al-Fazl who protected Imam Husayn until the last moment was a martyr; his arms were cut while he went to Euphrates River to bring water to tents. Although the enemies wounded him, he tried to protect the "alam" until the end (Şərifov, 2013, 182-183). One of the main episodes of Ashura ceremony is the heroism of

Abu al-Fazl. Symbolizing “alam” as cut arms of Abu al-Fazl on the mentioned ceremonies has the aim to make Karbala incidents alive. “Alam carrying” ceremony which is held on Ashura day on Muharram month expresses this theme.

Picture 1: In Baku “Shakhsey Vakhsey”, 19th century, Photographer M.K.Popov (National Museum of Azerbaijan History, Fund of Documentary Sources, No 1331)

Another view also exists with the formation of alam. References to the legends as the people informed “alam” having the shape of hand appeared as the symbol of “Ahl al Bayt” and symbolizes in itself five holy persons: Prophet Muhammad, Imam Ali, Fatima Imam Hasan and Imam Husayn. It was also mentioned that remorse penitents (Tawwabun) first used “alam”. Later “alam” was characterized as one of the main symbols of Shia Muslims and some other religious-political movements.

Picture 2: Alam, 19th century (National Museum of Azerbaijan History, Ethnographic Fund, No 3284)

We have to point that in different regions of Azerbaijan in the past on “alam carrying” ceremonies not everybody could hold “alam” as it was considered holy one. The men called “Dastabashi” (Group leader) “Alamdar” were chosen for it who passed youth and had prestige among people. Besides, historical literature and ethnographic materials show that this ceremony was held under the name of “Shakhsey Vakhsey” (it means Shah-Husayn, vakh-Husayn) in some regions of Azerbaijan and country sides of Baku (Musayev, 2006, 252, NMHA EF No, 1331, 1339). Both on “alam carrying” and “on Shakhsey Vakhsey” ceremonies rhubarb and elegies were told which were described the Battle of Karbala. Historical literature informs that such ceremonies, which were register officially during the Safavids reign, were also held in earlier times too. According to this historical information, rituals, ceremonies and condolences describing Karbala event were held everywhere in Azerbaijan before Safavids period (Bünyadov - Əliyev, 1994, 153). In modern time, this ceremony is more characterized for Lankaran-Astara regions where religious traditions are stronger.

As we mentioned “alams” which were the symbol of religious ceremonies consisted of various assortments according to their forms. As a rule “alams” made of metal had a hand form but sometimes they were prepared in the form of crescent, pear-shaped, round or

as a flag form of a sharp knob. Nevertheless, in some regions of Azerbaijan “alam” was differed from banner. In some villages of Masalli region, this ceremony is called “Tuggezdirme” which means banner carrying (Bayat, 2014, 150). The “alams” and banners used in Azerbaijan were brought from ideological centers especially from Karbala. However the “alams” made by local artisans were used too. The “alams” considered untouchable, holy among people can be considered beautiful art samples of metal ware for their patterns on them. Artisan skillfully used national ornaments and patterns on alams (NMHA EF No, 3285). Inscriptions on the “alams” are mainly the names of “Ahl al Bayt” (NMHA EF No, 2104, NMHA SMF No, 3288).

A number of samples, which have a hand shape belonging to 19th century, are kept in Ethnography fund (storage) of National Museum of History of Azerbaijan. Most of “alams” made from yellow metal differ from others for very few features. These differences are mainly observed for their measures and content of writings (NMHA EF No, 2101, NMHA DSF No, 3288). The inscriptions on the alams consist mainly of the names of the Ahl al-Bayt: on the alam made of bronze (29 cm in height, 11 cm in width) in the middle with a large nastaliq line *الله، محمد، علي، فاطمة، حسن، حسين* (“Allah, Muhammad, Ali, Fatima, Hasan, Husayn”) were engraved. (NMHA EF No, 2104). On the alams (NMHA EF No, 2101, 2102) made of bronze and copper by the method of chopping were engraved first the worlds: *الله (Allah), محمد (Muhammad), علي (Ali), فاطمه (Fatima), حسن (Hassan) and حسين (Husayn)*. Allah's greetings to the family of the Prophet Muhammad and the martyrdom of Ali, Hasan and Husayn were engraved on the edges (NMHA DSF No, 2101, 2102). At the same time among the materials, we come across to “alams” in the shape of half-moon. Besides, the banner of black cloth were also used funeral ceremonies. One of the samples of these banners is kept in the Ethnography Found (Storage). The banner which has triangle shape which is black is decorated with floral patterns and has the words in Arabic “Ya Mazlum Husayn” (Poor Husayn) on it. In the middle of it, there is description of “Shiri Khurshid” (Khurshid’s lion) (NMHA EF No, 2862). It should be noted that such flags are not called alam because the word “alam” is accepted as a term among the people and has a special meaning and does not have a lexical meaning.

In the Ethnographic Fund of the museum, among the materials related to the sect, there are Sufi keshkuls (dervish bags). If we look at the historical sources on the history of Sufism, we find that the ideas of Sufism have been spreading in the territory of Azerbaijan since the early days of Islam. The book *Kitabuz-Zuhd*, originally written in Arabic by the famous Islamic scholar of the Shaybani tribe, the jurist Ahmad ibn Hanbal al-Shaybani al-Marwazi (d. 855), which is also believed to have been written by his students, states that Islam An influential person named Veysel Qarani (d. 657), who was considered one of the Sufi ideals in the early days of his conquests, settled in Azerbaijan and died there (Ahmed ibn Hanbel, 1993, 480).

Sufi historians claim that the Sufi movement in Azerbaijan dates back to the 10th century. The names of many Azerbaijani Sufis, such as Abu Husayn Dundari-Shirazi, Husayn ibn Yazdinyar, Abu Hasan, Abu Zura, Abu Abbas, Abu Said Abdal Bakuvi and others, who lived in this period, which is called the “Sufi period” in the sources, are also found (Rihtim, 2011, 211-213). From the 12th century onwards, the period of sects began in the history of Sufism in Azerbaijan, and Sufism was divided into separate branches on the basis of various theoretical ideas.

Picture 3: Keshkul, 19th century (National Museum of Azerbaijan History, Ethnographic Fund, No 523)

Dervishism also has a special place in Sufism. “Dervish” is a Persian word meaning “door-to-door”, “beggar”. The word “poor” is used as the Arabic equivalent of the word. In Sufism, both of these concepts are used. Dervishes, who lived a more nomadic life and had a poorer lifestyle, were often involved in the propagation of sectarian ideas (Ahmed, 2012, 150).

As mentioned, the term “poverty” in the term “dervish” means to give up material wealth and blessings. Because Sufi dervishes struggled with selfishness and lived a poor life, far from wealth, it seems that the kashkuls, which were apparently considered the dervish's bag, also emerged as a symbol of racist ideology, such as renunciation of worldly blessings and contentment.

Dervishism was especially widespread in Azerbaijan in the 18th and 19th centuries. This can be said based on the large number of specimens preserved in the Museum of History of Azerbaijan. Most of the kashkuls belong to that period and attract attention as examples of high art.

Kashkuls were mainly made of coconut shell and in some cases copper. The materials in the Ethnographic Fund of the museum show that in Azerbaijan the kashkuls were mostly cigar-shaped, sometimes oval in shape, and made in different ornaments and styles. The oral part of the ankle-shaped scales is either completely in the center (NMHA EF No, 2101, 523), or by being relatively outside (NMHA EF No, 2101, 526, 3160), is heart-shaped, which can be assumed to be not accidental. Thus, the human heart is one of the main topics of Sufi-dervish teaching. In Islam, the mind, knowledge, purity of heart, justice in public relations, and so on. While such moral values are considered to be equally important conditions of perfection, in Sufism such principles as the close connection of the mind and man with the life of society are either of little importance or are completely abandoned. According to Sufi teachings, only cognitive evolution, that is, the reform of the heart in order for man to attain spiritual perfection and divine love, is accepted as a fundamental value. Therefore, the heart is at the heart of Sufi ideology. Perhaps the fact that the mouth of some squirrels is heart-shaped symbolizes this factor.

The decoration of the kashkuls with high artistic taste and national ornaments is especially noteworthy. The depiction of rich floral patterns on it is one of the specific features of the kashkuls preserved in the fund. In particular, copper ornaments were carved and engraved, national ornaments were used with great elegance, floral patterns,

scenes depicting various aspects of dervish life, as well as words in the spirit of Sufism in Arabic were engraved: "O great Abdullah, perceive me! O great Abdullah, perceive me! O great Abdullah! Written by Sheikh Ali/ date 1293=1876-th year". The famous saying "In the name of Allah, the Compassionate, the Merciful" is engraved on the border of another kashkul. Poems in Persian in the margins was written:

دلّم از قیل قال کشقه ملول | ایخاشا خرّقه و خشا کشکول | از کتون سمور بی زارم |

باز میل قلندری دارم | باز جند سحری ز سر مکحول کنم | بر خیز که تا دست بر کشکولیکه (NMHA EF No523).
"Turn to kashkul and go straight to kashkul. Everyone indents to aspire you. Adherent of the murid, I am looking for that murshid. My lord, if you have sorrow in your heart, murid will give you kashkul and will help you. Kashkul is an oratory for everyone". In general, these materials once again confirm the spread of the Sufi-dervish sect in Azerbaijan in the 19th century, as well as the high development and popularity of decorative-applied art. Syrup makers (syrup bowls), which were used in more religious ceremonies in the past, can also be considered as rare examples of the traditional art heritage of the people due to their rich design. Several juicers preserved in the ethnographic fund are astonishing in terms of the delicate workmanship of the patterns and inscriptions on them. Syrups were usually made in large containers, as they were intended for ceremonial use, not for everyday use. During the Muharram ceremony, it was customary for a person entering the assembly to drink specially prepared syrup as a blessing. This, as a rule, applied to women's assemblies.

According to the believes such tabarruk came from blessing, it was considered a spiritual facility, a means of healing mental and physical ailments and at last it was good deed. On the other hand as it was said it was used to share syrup with everyone who came to the ceremony, because Muharram month rituals reminded whole Karbala tragedy. They said that drinking sharbah-syrup caused or made a person to be thirsty and in this case, it was easy to understand or feel martyrs situation and their trouble in Karbala field. According to the belief, such mourning was rewarding (Bayat, 2014, 151). Usually sharbat-syrup was shared in sharbah containers having a wish difficult or complicated situation to be settled. Such ritual is realized nowadays in some regions of Azerbaijan, especially Lankaran-Astara ethnographic region.

The sharbat-syrup containers made of copper with forging method sometimes were made of pottery. They are in different sizes and design. For example, some sharbatkhors-syrup cups consisted of three parts pedestal, cylindrical body and main gloss. However, the others were made in the shape of pot, long that don't have special pedestal or body and some were made of pottery in the shape of aftafa (pitcher). Nevertheless, handmade work on the syrup cups awake great interest. Gentle plant patterns, the names of 14 innocent persons, the elegies about Karbala tragedy and other religious writings were engraved on these cups with highly and exactly in Arabian, Persian languages with "naskh" calligraphy in a scratching method (Aliyeva, 2003, 256-257). The descriptions on long, pot shaped cups gives us opportunity to consider that this cup was used not only in religious ceremonies but also for celebrations. For example on one of the cups we can see a depiction of tiger hunting a gazel, besides of animals depictions, there is a man who has a tambourine that shows opposition of religious destination (NMHA EF No, 9472).

Picture 4: Sharbatkhor, 19th century (National Museum of Azerbaijan History, Ethnographic Fund, No 9486)

The blessings of Allah to the Prophet Muhammad, his daughter Fatmayi-Zahra and the twelve Shiite imams are engraved in a large, beautiful line on the belt-shaped border of the mouth of the syrup No. 9486 which belongs to the Ethnographic Fund of National Museum of History of Azerbaijan:

اللهم صل على محمد المصطفى على المرتضى فاطمه البتول الحسن و الحسين السبطين و صل على زين العابدين و على محمد الباقر و رفعت الصادق و موسى الكاظم على محمد النقي و النقي على الحسن العسكري الامام المهدي الهادي صاحب الزمان و صلوات الله سلامه عليهم اجمعين آمين يا لرب العالمين. (Əliyeva, 2003, 255).

At the beginning of 19th century "kirkachar cam" (the cup for "40" opening ceremony in Shia Muslims) made of copper took special place in the welfare culture of Azerbaijan people as protection amulet. The number "40" – forty was considered the holly one in religious outlook and mystic imaginations of Azerbaijan people like other eastern peoples. The number forty was also differentiate in the Islam religion and a lot of divine were connected with it. Prophet Muhammad said: "The person who spread 40 hadith about love to Ahlul-Bayt is better than he spends forty thousand dinars as a sadaqah", "The one who learns 40 hadith by heart from my ummat Allah will make him scholar or faqih on doomsday" or "The person who eats pomegranates will leave the satan out of soul for forty days". Even in folk samples in epic, tale and legends the role of this number is large. For example in "Malikmammad" tale (one of Azerbaijan famous tales) Malikmammad fights with Divs for forty days, forty nights. Alternatively, with help of simurgh bird, he supplies forty bushels of meat and forty bushels of water to enter the enlightened world. Except all these we came across with many proverbs as: "Quduran qırx gün gedər" (The rage lasts for forty days), "Qırxında öyrənən gorunda çalar" (Learning in the forties plays

in the grave), “Dəni qırx dəyirmandan gəlir” (His grain comes from forty mills), “Bir gün duz yediğin yerə qırx gün salam ver” (Greet the place where you ate salt for forty days) (Abdulla, 2007, 375). The point connected with number 40 – forty is also exist in some traditions of our people, especially birth traditions. In the past, these various ways connected with forty number were used in order to keep away from bad spirits or the woman who borne a child had to be kept and protected with her child (we call it “çiləyə düşməmək” – not to fall into “chile” – trouble). It was a bowl having 40 tiny copper boards, which was considered the key for settling every difficulty and had depictions of 12 zodiac towers. The “mamacha” (midwife) used to pour water from this bowl on the head of “zahi” – the person who just gave a birth to the child (Cəfərova, 2001, 467-471). It expressed the number of the days after birth. A.P. Popov noted that it existed in the family traditions of Turkish people the Far East especially in family welfare of Siberian Tatars (Popov, 1949, 160).

The witches in Near East and Middle Eastern countries and in Azerbaijan used to inform the faith beforehand with the help of “kirkachar cam” – bowl for ceremony forty – 40. They even used to interpret a dream, physicians used to treat women who didn’t have a child and also sick people were cured by pouring water on the shoulders for twenty times. According to another tradition for the people who faced with a great tragedy in order to get rid of it and it was called “çilə kəsmək”-“defeating the trouble or evil eye”. Usually the person whose “çilə” (40 days) was going to be cut were bandaged with white ropes on his hand and toes for three times, the person who did it slowly singing the spell song cut the ropes with scissors and it was repeated for three times. Then the ropes were kept on the head and water was poured, it meant all trouble was cleaned and it was believed that the person got rid of his troubles (Abdulla, 2007, 375). The “kirkachar cam”’s belonging to the Ethnography Found attract with their structure composition. The ayahs and suras from Quran-i Karim in Arabian (more Surah of “İkhləs” and “Ayat-al Kursi”) also “Allah”, the name of prophet Muhammad and imams as Ali, Hasan, Husayn are engraved on the most of these bowls on both sides of stripes. On some of them “40 prays” were engraved. The writings and patterns on them were used of naskh script and scratching method (Əliyeva, 2003, 358). At the top and bottom of a 19th-century bronze glass, in Arabic script and naskh, are written the blessings of Allah to the Prophet, his daughter Fatima, and 12 imams. The inscription on the top of the container - البتول فاطمه الحسن و الحسين نبيطبلسا و صل على زين العابدين و على محمد الباقر و جعفر الصادق و موسى الكاظم على الرضا و محمد التقي و على النقي , the inscription at the bottom continues المهدى صاحب الزمان و صلوات الله سلامه عليهم اجمعين آمين يا لرب العالمين (Əliyeva, 2003, 255).

2. Ethnographic Features of Sajjadas Used for Worship

One of the main indicators of Islamic culture in the daily life of our people is the items used during worship. A large part of such materials preserved in the museum are examples of prayer rugs. Prayer rugs, which originated in connection with religious rites, is used, as always, to be prayed over. These prayers, which differ in size, artistic structure and color, consist of different varieties depending on the piece, the style of the pattern, as well as the type of embroidery. With the spread of Islamic culture in the Caucasus, various floral and geometric patterns were placed on the handicrafts made in the field of ancient weaving and embroidery to reflect the unity between man and Allah, the world and the hereafter (Bünyadov, 1994, 164). American orientalist Rouzentel noted that the union of religion and art in the Muslim culture became a reality (Əfəndiyev, 1976, 33). In this case, besides the thematic artistic embroidery or knitting patterns on “namazliq” the writings connected with holy persons, ayahs from Quran-i Karim, the names of artists knitting

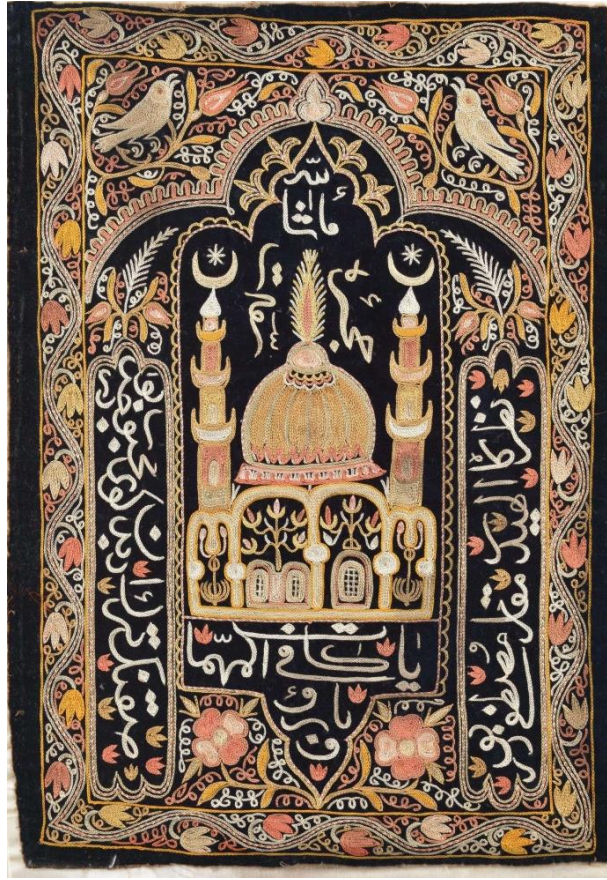
with hijri take honorable place. The first weaving sample created by the influence of Islam is "janamaz". The "janamaz" was irreplaceable rug of the prayer Muslim. Prayer rugs of the 19th century used by the Muslim population of Azerbaijan were woven in various sizes. At the top of the prayer rug, an arch was placed for the place of prostration, and ayahs of the Qur'an were engraved on the belts of the composition. Therefore, prayer rugs in Azerbaijan are called "janamaz", "mehrab" (altar), "taghi" (arch) in Iran, and "sajjadah" (prostration) in Turkey and in most Arabic countries. Prayer rugs can be divided into two groups according to their composition: 1. the independently weaved carpets after spreading Islam, 2. Carpets woven from the 16th century on the basis of sketches by professional masters. The arches and altars were mostly woven on top of the prayers. If you pay attention carefully to the artistic order of arches, you can see that they remind us a person figure and it confirms that the namazliqs are related with religious believes (Керимов, 1983, 122). Let us note that such tags are characteristic for grave monuments in Azerbaijan after spreading Islam. Latif Kerimov wrote that he didn't have any doubt that these descriptions on the namazliqs have very old and deep origins these arches were the symbols of seven famous planets, or the sun, the moon or Venire-love and beauty divine (Керимов, 1983, 122). The arches were used in the arrangement of mosques too. In fact, arches were not only characteristic for Arabian architecture. It was used in the sanctuary in the past. Arches used till 7th century in descriptions and architecture weren't left after Arabian occupation, even it also supported the development of new traditions integrating to Islam traditions further (Керимов, 1983, 105). In the arrangement of namazliq "altar" pattern has advantage (Mustafayev, 2009, 84). We can come across to prayer rug compositions in arches part of mosque and temple. It seems the compositions were used in decoration elements first in architectural monuments and later in applied arts.

Besides the description of mosque there was the weaving date in prayer rugs too. In some cases we can also see different crosses, "bukaghi" (the symbol of family unity in Turkish people) and bird descriptions belonging to the religion of Gok Tengriciliq or Tengrism. Such descriptions on the prayer rugs show that it was not so speedy to change old religion and accept the new one, in the earlier period of Arabic occupation. Although they had political advantage even mosques were built in Ardabil, Shamakhi, Derbend but the Azerbaijanis could not get rid of zardusht, pagan and believes of Christianity of their ancestors (Vəlixanlı, 2016, 115). According to the Islam sharia, description or image of any living beings is not considered acceptable. In spite of it both in Azerbaijan and in neighbor Turkey, there are prayer rugs where we can see description of living beings. The description of camel is weaved on the prayer rugs, which belong to the Tonus region of Turkey. Nevertheless, later in order not to give any harm to the prayer paint was poured on it (Kayıpmaz - Kayıpmaz, 1988, 13). Religious sources exists in the hadiths about the description on the prayer rug. As one of the sahabahs (companion of Prophet Mohammed) Abu Hurairah told: Once though the angel Gabriel allowed him to enter the prophet's room he said to Prophet:

"How can I enter the place where a curtain is hang with a horse and a man on it? You have to either take away the heads of them or put the curtain on the ground. We will not enter the place where the pictures are in the angels" (Eyupoğlu, 1998, 287).

From this incident, we can conclude that it was not reprehensible to pray on the prayer where the images are on the foot not on the head.

Picture 5. Prayer rug, 19th century (National Museum of Azerbaijan History, Ethnographic Fund, No 4150)

The inner and external views of mosques are masterfully described on some prayers. On one of the prayers, the holy and sacred place of Muslim Kaaba is described. Beytullah or Kaaba, which is considered the house of Allah, believed the first temple in the humankind by prophet Ibrahim (Abraham) built due believes of Tawhid conviction. Having built this temple, he founded the faith due to Tawhid conviction as Hajj. One of five terms and conditions that Allah told all the Muslims is the necessarily of visiting Kaaba, if he has financial opportunity. The messenger of Allah prophet Mohammad visited Kaaba for three times: two before Hijrah and one after Hijrah period (Nəsirov, 2014, 254). From this point of view, the description of Kaaba was described on some prayers. Probably, it was for the persons who had always visited Hajj. The things used while namaz as muhr, tasbeh-rosary, beard comb or sometimes tooth sticks or misvak were weaved on the prayers (Керимов, 1983, 119). We can see such images on the prayers in Azerbaijan and Dagestan. There is an embroidery sample in the ethnographic collection of National Museum of History of Azerbaijan. Mohr, rosary and the words “Subhana rabbiyal aziim ve bihemdih” are moved on this embroidery belonging to Shamakhi region. This expression is used while doing namaz and it means: I glorify my Almighty Lord with flawed faces. Except it the words Allah, Muhammad ya Ali are are embroidered in the middle of circle (NMHA EF No, 1465). From this point of view, another prayer rug differs from the others with its extraordinarily belonging to the 20th century. Thus, there are religious writings along the altar and border. The Ali’s sword is weaved on it. The swords weaved both on the left and right shows love to Imam Ali by Shia Muslims (NMHA EF No, 2271). The other point which differs the prayer rug is the floral descriptions worked with filling technique and the names of Allah worked in the circle with sewing method. One of the fragments on

the prayer is the writing: Subhane Rabbiyalazim or Muhammed Allahu akbar (İnnâ fetahnâ leke fethan mubînâ (mubînen)) with the meanings: I glorify my Almighty Lord with flawed faces, and Muhammed is great without any doubt, we gave you obviously conquest. Let us note that this writing was taken from the surah when Muhammad conquered Mekka. We can come across the description of Zulfiqar sword or Surah al-Fath on the flags exhibited in the exposition of the National Museum of History of Azerbaijan. On some prayers, the moon and stars are woven in parallel with Zulfiqar's sword. The half-moon and star has great place in the Islamic history. The name of this form of moon as hilal is given in Quran, too. It will be not right to make mistake between the hilal weaved on the prayers and the ancient moon believes belonging to the Turkish peoples. Mainly the moon and star given together are the pure Islamic symbols. There is a wall decoration sample in Museum collection with almost all Islamic symbols on it (NMHA EF No, 9706). The mosque, hilal over it, star, altar, chandelier and Zulfiqar sword are weaved on it. The sun weaved over the mosque at the same time two phoenix birds weaved on it shows that the people not only respected the values of Islam, but also could not get rid of genetic reminders in the 20th century. Although in Islamic worldwide birds, are heaven symbols, but in ancient times in Iranian mythology phoenix appears before us, too. After Islam, phoenix also appears in stories where mythical features, especially mysticism, are felt (Çoruhlu, 2000, 172). On this wall decoration were embroidere in Arabic various graces. The writing in hidjri 1331, which accords to 1960s, shows that this decoration belongs to the 20th century. It is also possible to read the names of khalifa Ali and his sons Hasan and Husayn. At the top on the right is written hamd va hamd.

We have to note that in the past prayer rugs were used as valuable presents given to the rulers. Left from 16th century the antique prayer sized 163x110 sm Safavid rulers gave to Ottomans Sultan III Murad as a peace gift (Büyüadova, 2014, 88). Generally, today the prayers weaved in Azerbaijan are being preserved in the famous museums of the world. Among valuable exhibits in Topkapi museum there are some rugs weaved in 16th century in Azerbaijan (Керимов, 1983, 122).

While researching the prayers we think it will be better to divide them into 3 groups according to their patterns. First group, the symbols of Islam: mosques, chandeliers, Zulfiqar sword, mohr, rosary, Quran, hilal, star and etc. The second group includes ayahs and religious writings in Arabic language, the third descriptions belonging to the earlier believes before Islam which contains: peacock, buta, phoenix, trees and others.

Conclusion

It is clear from the research that under the influence of Islam, a new culture was formed in Azerbaijan - Muslim culture. Although this culture had a general Islamic character before the Safavids, it was based on the Shiite faith in the post-Safavid period. In the 19th century, some of the cultural values studied in the article were based on the traditions formed during the Safavid period. Even in the pre-Safavid period, some of the Sufi sects affiliated with the Sunni sect (such as the Dervish sect) adopted the Shiite faith. The inscriptions on the dervish caskets also prove this. These inscriptions mostly contain the names of Shiite imams. Although dervishes living in other Muslim countries in the Middle Ages used kashkul-like vessels, in Azerbaijan the design of dervish kashkuls and ornamental patterns on them had a national character. It should be noted that during this period, along with the Sufi dervishes belonging to the Shiite sect, there were many Sunni Sufi sects operating in different parts of the country.

At the same time, since the population did not completely forget the ancient customs in the period under study, it was sometimes possible to find traces of pre-Islamic religious

beliefs in Azerbaijan, such as magic and sorcery. In the nineteenth century, this could be seen more often in the performance of some rites through a forty-foot glass. For example, prayers for the Islamic faith were recited during such rites, which were performed with forty glasses to protect a newborn baby or a woman from evil spirits, although the verses of the Qur'an were recited. The prayer rugs used during worship of the period which we are studying were also national in nature due to their composition and patterns. At the same time, motifs related to living beings which were not found on prayer carpets in Arab countries were characteristic for Azerbaijani prayer rugs. Textiles, including prayers, were mostly decorated with various verses from the Qur'an, the names of imams, the sword of Zulfiqar, and other inscriptions symbolizing Islam.

Thus, the examples of material culture with a religious content used in Azerbaijan allow to study the role of the Islamic faith in the cultural, social and everyday life of the Muslim population. Traditions based on the Shiite faith have a special place in the domestic culture of the Muslim population of Azerbaijan and have been passed down from generation to generation as an integral part of the life of the population.

References

- Azerbaijan National Academy of Sciences National Museum of History of Azerbaijan Ethnograph found (NMHA EF).
- Azerbaijan National Academy of Sciences National Museum of History of Azerbaijan Documental Sources found (NMHA DSF).
- Abdulla, Behlul. "Xalq inamları". *Azərbaycan etnoqrafiyası*. III. C., Bakı: Şərq-Qərb Nəşriyyatı. (2007), 375-402.
- Ahmed ibn Hanbel. *Kitabüz-Zühd*, II. Cilt. Çev. M.Emin İhsanoğlu. İstanbul, 1993.
- Azerbaijan National Academy of Sciences National Museum of History of Azerbaijan Ethnograph found (NMHA EF).
- Azerbaijan National Academy of Sciences National Museum of History of Azerbaijan Documental Sources found (NMHA DSF).
- Bünyadov, Ziya - Əliyev, Rafiq. *İslam: Tarix. Fəlsəfə. İbadətlər*. Bakı: Elm Nəşriy., 1994.
- Bünyadova, Şirin. Namazlıq. *Azərbaycan xalçaları*. (13) C. 4 (2014), 85-93.
- Cəfərova, Xavər. *Allaha pənah, Allaha təvəkkül*. Bakı: Adiloğlu Nəşriyyatı, 2001.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk mitolojisinin ana hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2000.
- Eyupoğlu İ. Zeki. *Anadolu İnançları (Anadolu Üçlemesi 1)*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998.
- Əfəndiyev, Rasim. *Azərbaycan dekorativ-tətbiqi sənətləri*. Bakı: Azərnəşr, 1976.
- Əliyeva, Həbibə. "Metal əşyalar üzərində dini kitabələr". *Azərbaycan Tarixi Muzeyi*. Elm və Təhsil Nəşriyyatı. 2003, 254-261.
- Əliyeva, Nərgiz. *İslam mədəniyyəti və Azərbaycan (VII-XIII əsrin əvvəlləri)*. Bakı: Elm və Təhsil Nəşriyyatı, 2017.
- Əhməd, Əsgər. *XII-XV əsrlərdə Azərbaycanın mənəvi mədəniyyəti*. Bakı: Elm nəşriyyatı, 2012.
- Füzuli, Bayat. *Kərbəla folkloru. Məhərrəmlik rituallarından şəbih meydan tamaşalarına*. Bakı: Elm və Təhsil Nəşriyyatı, 2014.
- Kayıpmaz, Fahrettin - Kayıpmaz, Naciye. "Sivas Tonus seccadeleri". *Türk Etnoqrafiya Dergisi*. Sayı: 18 (1988), 5-59.
- Qasımov, Xeyirbəy. *Orta əsrlərdə Azərbaycan mədəniyyəti*. Bakı: Aspoliqraf, 2008.
- Qeybullayev, Qiyasəddin. *Azərbaycanlılarda ailə və nikah (XIX əsr və XX əsrin əvvəlləri)*. C. 2. Bakı: Elm Nəşriyyatı, 1994.
- Qurani-Kərim. Tərcümə edənlər: Z.Bünyadov, V.Məmmədəliyev. Bakı: Azərnəşr, 1991.
- Musayev, Qılman. *Bakı və bakiylilər*. Bakı: Nurlan Nəşriyyatı, 2006.
- Mustafa, Talas – Numan, Aksoy. "Osmanlı Süsleme Sanatlarının Türk Kültür Tarihi Ekseninde Değerlendirilmesi". *Türklük Bilimi Araştırmaları*. Sayı: 19 (2006), 457-470.
- Mustafayev, Arif. *Azərbaycanın maddi-mədəniyyət tarixi (etnoqrafik materiallar əsasında tipoloji tədqiqat)*. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2009.

- Nemət, Məşədixanım. "Mis qablar üzərindəki kitabələr". *Azərbaycan Tarixi Muzeyi*. Elm Nəşriyyatı, 2003, 247-253.
- Nemət, Məşədixanım. "Mis qablar üzərindəki kitabələr". *Azərbaycan Tarixi Muzeyi*. Bakı: Elm Nəşriyyatı, 2004, 27-36.
- Nəsirov, Elnur. *İslam tarixi*. I. C., Bakı: Nurlar Nəşriyyatı, 2014.
- Özlü, Zeynel. "Osmanlı Sarayında Aşure Geleneği Uygulamasına Dair". *Milli Folklor Dergisi*. (26) 101 (2014), 209-224.
- Paşazadə, Allahşükür. *Qafqazda İslam*. Bakı: Azərnəşr, 1991.
- Rıhtım, Mehmet. "Azərbaycanda təsəvvüf". *Təsəvvüf tarixi*. Bakı İslam Universiteti Zaqatala Şöbəsi. Sayı: 4 (2011), 209-246.
- Şərifov, Şahlar. *İslam tarixi*. Bakı: Nurlar Nəşriyyatı, 2013.
- Vəlixanlı, Nailə. *Azərbaycan VII-XII əsrlərdə: tarix, mənbələr, şərhlər*. Bakı: Elm və Təhsil Nəşriyyatı, 2016.
- Vəlixanlı, Nailə. *Ərəb xilafəti və Azərbaycan*. Bakı: Azərnəşr, 1993.
- Керимов, Латиф. *Азербайджанский ковер*. Т. II. Баку: Гянджлик, 1983.
- Попов, Андрей. «Материалы по религии якутов». *Сборник Музея антропологии и этнографии*. XI, Москва: 1949.

Rusya Siyasetinde ve Toplumsal Hayatında Muhafazakârlık

Conservatism in Russian Politics and Social Life

Halit HAMZAOĞLU

Dr., Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
halithamzaoglu85@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5249-1911>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Hamzaoğlu, Halit. "Rusya Siyasetinde ve Toplumsal Hayatında Muhafazakârlık".
Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 2 (Ekim 2021): 227-248.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.931872>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 03.05.2021
Kabul Tarihi/Date Accepted: 14.10.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2021 (Ekim/October)

15. yıl

Rusya Siyasetinde ve Toplumsal Hayatında Muhafazakârlık

Öz

Bu çalışma, XIX. yüzyıldan günümüze Rus muhafazakârlığının Rusya siyasetinde ve toplumsal hayatındaki konumunu incelemektedir. Rus muhafazakârlığının tarihsel gelişiminin, entelektüel arka planının ve güncel önerilerinin araştırılması, çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Rus muhafazakârlığının, Rus seçkinlerinin siyasi ve sosyal bakış açıları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Rus muhafazakârlığının ortaya çıkış sürecinin, Batı Avrupa muhafazakârlığının gelişiminde etkili olan faktörlerle paralellik gösterdiğini, ancak kendine özgü dinamikleri de kapsadığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede söz konusu dinamikler çalışmada ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Başlangıçta kilise merkezli bir gelişim gösteren Rus muhafazakârlığı, daha sonraları seküler, devletçi ve modern anlamda milliyetçi öğeleri de ihtiva etmiştir. Çarlık Rusya'sının yerleşik siyasi düzenin önemli bir parçası olan muhafazakârlık, Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle konumunu büyük ölçüde kaybetmiştir. Post-Sovyet Rusya'da, muhafazakârlar düşünsel koalisyonlar yoluyla liberaller ve milliyetçi akımlarla temas sağlamışlardır. Günümüz Rusya'sında, seküler ve devletçi muhafazakârlığın modern Rus toplumunda ciddi bir sosyal tabanının olduğunu söylemek mümkündür. Muhafazakâr ideoloji, Yeltsin ve Putin dönemlerinde bu koalisyonlar aracılığıyla yerleşik Rus siyasetinde önemli bir konum kazanmıştır. Özellikle Putin döneminde muhafazakârlık, hem siyasi hem de toplumsal davranış biçimi olarak ana akım bir düşünce haline gelmiştir.

Anahtar Sözcükler: Siyaset Bilimi, Muhafazakâr İdeoloji, Rus İmparatorluğu, Rus Muhafazakârlığı, Rusya Siyaseti

Conservatism in Russian Politics and Social Life

Abstract

The present study examined the position of Russian conservatism in Russian politics and in the social life as of the 19th Century to our present day. Examining the historical development, intellectual background, and present proposals of Russian conservatism made up the main purpose of the study. It was concluded in the study that Russian conservatism has a significant impact on the political and social perspectives of the Russian elite. It is possible to argue that the emergence of Russian conservatism was parallel to the factors that affected the development of Western European conservatism, and also covered its own dynamics. In this respect, these dynamics were examined in the study in detail. Russian conservatism, which developed in a church-centered manner firstly, then contained secular, statist, and modern nationalist elements as well. Conservatism, which was an important part of the established political order of Tsarist Russia, lost its position largely after the Bolsheviks came to power. Conservatives made contact with liberals and nationalist movements in post-Soviet Russia through intellectual coalitions. It is possible to argue that secular and statist conservatism has a serious social basis in the modern Russian society. Conservative ideology acquired an important position in established Russian politics with these coalitions in Yeltsin and Putin periods. Conservatism became a mainstream idea especially in Putin period as both a political and social behavior.

Keywords: Political Science, Conservative Ideology, Russian Conservatism, Russian Empire, Russian Politics

Giriş

Modern dünyada var olan çok sayıda ideolojik ve politik eğilim arasında muhafazakârlık önemli bir yer kapsamaktadır. Muhafazakârlığın siyasi bir ideoloji olarak ortaya çıkışı süreci, genellikle Aydınlanma ve “eski düzene” meydan okuyan Fransız İhtilali ile ilişkilendirilmektedir. İlerleyen dönemlerde muhafazakârlık, daha fazla anlam ve içerik kazanarak değişime uğramıştır. Muhafazakârlık diğer siyasi akımların aksine, kendine özgü bir özelliğe de sahiptir. Ana akım siyasi ideolojilerin tamamında muhafazakâr eğilimler her zaman mevcut olmuştur. Dolayısıyla bütün ana siyasi akımların ve ideolojilerin muhtevasında, muhafazakâr düşünce sisteminin bir şekilde yer aldığını gözlemek mümkündür.

Muhafazakârlık, XVIII. yüzyılın sonlarından Ekim Devrimi'ne kadar Rus seçkinlerinin siyasi davranış biçimini önemli ölçüde etkilemiştir. XIX. yüzyılın ilk yarısında Rus muhafazakârlığı üç istikamette gelişim göstermiştir. Birinci istikamet, Rus Ortodoks Kilisesi'ne mensup teolog ve düşünürlerin yer aldığı kilise muhafazakârlığıydı. Kilise muhafazakârlığı, I. Petro'dan başlayan ve I. Aleksandr döneminde de sürdürülen köklü reformlar sonucunda, Kilise'nin toplumsal konumunun tahrip edildiğini savunmaktaydı. İkinci istikamet ise otokrasi, serflik, mülk imtiyazları gibi geleneksel toplumun temellerini savunmayı amaç edinen seküler muhafazakâr görüşlerdi. Seküler muhafazakârlık, kilise ve devlet arasındaki ilişkilerin belirli formlar çerçevesinde düzenlenmesini ve Rus toplumunun iki önemli yapı taşının tamamlayıcılığına vurgu yapmaktaydı. Rus muhafazakârlığının gelişimine yön veren üçüncü istikamet ise devletçi muhafazakârlıktı. “Ortodoksluk, otokrasi ve halkçılık” ilkeleri etrafında bir arayan gelen bu muhafazakârlık, toplumsal düzeyde Rus tarihine, diline ve yerel kurumlara saygı uyandırılmasını öncelemekteydi.

XIX. yüzyılın ilk yarısından Ekim Devrimi'ne kadar Rus muhafazakârlığı bu üç istikametteki gelişimini sürdürmüştür. Ekim Devrimi sonrası ise muhacir Rus muhafazakârlığı toplumsal vurgular çerçevesinde kendini tanımlamıştır. Bu toplumsal vurgular Bolşeviklerin tarafından uygulanan politikaların, Rus toplumunun geleneksel kodlarını erozyona uğrattığı gerekçesiyle zaruri bir mekanizmaya dönüşmüştür. 1991'den sonra oluşan yeni siyasi ve sosyal koşullarla birlikte, söz konusu mekanizma modern Rusya seçkinlerinin dünya görüşüne de önemli ölçüde etki sağlamıştır.

Rus muhafazakârlığının tarihsel ve felsefi teşekkülünün meydana getirdiği kavramlar ve söylemler çalışmamızın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Rus muhafazakârlığının, Rus seçkinlerinin sosyal ve siyasi algılayış biçimleri üzerinde büyük etkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu varsayım çalışmamızın temel kurgusunu teşkil etmektedir. Rus muhafazakâr entelektüellerinin ve seçkinlerinin ortaya koyduğu düşünceler aracılığıyla, çalışmamızın temel varsayımı teste tabi tutulmaktadır. Muhafazakâr ideolojinin, SSCB'nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) çöküşü sonrası oluşan ideolojik boşluğu doldurması beklenmektedir. Bu bağlamda muhafazakârlığın modern Rusya siyasetindeki konumunun incelenmesi, çalışmamızda üzerinde durulan bir başka önemli husustur. Çalışmada özgün kaynakların kullanımına özen gösterilmiştir. Bu bakımdan, çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. XIX. yüzyılda Rusya Siyasetinde Muhafazakâr İdeolojinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

XIX. yüzyılın ilk yarısı, Rusya’da muhafazakâr, liberal ve devrimci düşüncelerin ortaya çıktığı ve toplumsal hayatın canlandığı bir dönemdir (Radionova, 2007, 3). XIX. yüzyıl boyunca Rus muhafazakârlığı çok yönlü ve çok boyutlu bir gelişim seyri izlemiştir. İlk başlarda kilise temelli ortaya çıkan muhafazakâr düşünce, daha sonra seküler, milliyetçi ve devletçi yaklaşımların etkisiyle değişime uğramıştır.

Rus muhafazakârlığının ortaya çıkış süreci, Batı Avrupa muhafazakârlığının gelişiminde etkili olan faktörlerle paralellik gösterse de, kendine özgü bir durumu da ihtiva etmekteydi. Minakov’a göre bu özgüllük, XVIII. yüzyılda ortaya çıkan reformlara ve radikal Batılılaşmaya bir tepki olarak doğması gerçeğinden kaynaklanmaktaydı (Minakov, 2011, 101). Özellikle 1809’da Graf Mihail Speransky tarafından hazırlanan anayasal reform projesi, soylu muhafazakâr aristokratların sert muhalefetiyle karşılaşmıştı. Diğer taraftan, Napolyon’un Rusya’yı işgal etme girişimi ve akabinde Napolyon’a karşı 1812’de başlatılan Vatanseverlik Savaşı, Rusya’da muhafazakârlığın siyasi bir ideoloji olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Minakov, 2011). Rus muhafazakârlığının bir başka özgünlüğü ise Batı muhafazakârlığına bakış açısıyla ilgiliydi. Rus muhafazakârları temelde Batı muhafazakâr düşüncesinin teorik varsayımlarını onaylamakta ve bu düşüncüyü Rusya’ya aktarmaktaydılar. Ancak bu düşüncelerin pratik uygulamasının Ortodoksluk üzerinden mümkün olacağına işaret etmekteydiler (Umrihin, 2016, 9). Rutkevich’e göre, “Rus muhafazakârlığının Batı Avrupa muhafazakârlığından temelde bir farkı yoktu, ancak diğer muhafazakârlıklar gibi, kendi geleneklerine güçlü bir şekilde atıfta bulunmaktaydı”. (Rutkevich, 2015, 20).

Napolyon savaşları ve yaşanan köklü sosyo politik gelişmelere ışığında, Rus muhafazakârlığı halk birliğine, tarihsel ve kültürel aidiyet formlarına atıf yaparak kendini ifade etmekteydi (Umrihin, 2016). Speransky’nin anayasal reformlarının sadece söz konusu aidiyetlere değil, aynı zamanda Ortodoks kilisesinin işlevselliğine de tehdit oluşturduğu düşüncesi hâkimdi (Radionova, 2007). Rus Ortodoks Kilisesi, Rus İmparatorluğu sınırlarında ve aynı zamanda dünyanın muhtelif bölgelerinde yaşayan Ortodoksları bir araya getiren önemli bir kurumdu. Bu bağlamda Ortodoks Kilisesi hem dini hem de siyasi motivasyonlarla hareket etmekteydi. Kiliseye yakın olan muhafazakârlar, yaşanan köklü sosyo politik değişimlerle birlikte Rus siyasal ve toplumsal yaşamında Ortodoks Kilisesi’nin rolünün azalacağı endişesini taşımaktaydılar. Bu bağlamda XIX. yüzyılın başlarında kilise merkezli (*tserkovniy konservatizm*) muhafazakâr eğilimler artmaya başladı. Kilise muhafazakârlığı “Shishkov, Magnitsky, Sturdza gibi önde gelen muhafazakârların dünya görüşünü önemli ölçüde etkilemişti” (Kondakov, 2015, s.59). XIX. yüzyılın ilk yarısında Rus muhafazakârlarının doktrini, ülkedeki hâkim dini ve Rus Ortodoks Kilisesi’ni koruma düşüncesine dayanmaktaydı (Kondakov,2015). Glazev’e göre söz konusu düşünce, “Ortodoks din adamlarının ve Rus toplumun muhafazakâr düşünen kesimini mücadele etmeye zorlamıştır” (Glazev, 2010, 110). Özellikle XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde kendini gösteren bu mücadelede Metropolitan Platon (*Petro Georgiyeviç Levshin*) ve öğrencileri Mihail Desnitsky ve Serafim Glagolevsky ön plana çıkmaktaydılar (Radionova, 2007). Metropolitan Platon, Ortodoks din adamlarının düşük eğitim seviyesinin ve ahlaki erozyonunun, Rusya’da Hristiyan mezhep hareketlerinin büyümesinin temel nedenlerinden biri olarak görmekteydi. Bu durum, toplum nezdinde “ansiklopedistlerin felsefesi düşüncelerinin popülaritesinin artmasına ve Masonluğun çekici hale gelmesine” neden olmaktadır

(Glazeva, 2014, 355). Ortodoks kilisesinin toplum nezdindeki itibarının yeniden artması için yeni koşullara uygun adımlar atılmalıydı. Bu bağlamda Metropolitan Platon'un girişimleriyle, Moskova Teoloji Akademisiyle ve aynı zamanda Trinity, Perervinskaya ve Bethany ilahiyat okulları açılmış ve faaliyete başlamıştır (Glazeva, 2014, 354). Bu okullar aracılığıyla Ortodoksluğun toplumsallaşması ve yeni koşullara uyum sağlanması amaçlanmaktaydı.

Aydınlanma ve Ortodoks din öğretisi arasında uyum sağlama sorunsalı, XVIII. yüzyıldan itibaren Rus kültürel ve sosyal hayatının göze çarpan özelliğiydi (Virtshafter, 2012, 5). Aydınlanma'nın hem ılımlı kanadının hem de dini cenahının temsilcileri tarihselciliği, bilimsel ilerlemeyi ve Hristiyan öğretisini maharetle bir araya getirmekteydiler. Bu durum sadece Rusya için değil, aynı zamanda Batı Avrupa için de geçerliydi (Virtshafter, 2012). Metropolitan Platon'un fikrinsel önderliğinde kilise muhafazakârları, Aydınlanma'nın meydana getirdiği yeni koşullarda dinin geleneksel temellerini koruyacak makul bir inanç sistemi inşa etmeyi (Virtshafter, 2012). Bu inanç sistemi, Ortodoksluğu Aydınlanma akılcılığına, deneyciliğine, kuşkuculuğuna ve bilimin Tanrı'yla nasıl uzlaştırılabileceğini ortaya koymaya çalışmaktaydı (Virtshafter, 2012). Metropolitan Platon'un girişimleri ve eserleri sayesinde, Ortodoks din adamlarının entelektüel düzeyi değil, aynı zamanda ahlaki karakteri önemli ölçüde artmış ve kilise muhafazakârlarının toplumdaki itibarının büyümesine olumlu bir etki sağlamıştır (Glazeva, 2014, 355).

XVIII. yüzyılın son çeyreğinde kendini göstermeye başlayan seküler muhafazakâr eğilimler ilk başlarda, otokrasi (*samoderjaviya*), serflik, mülk imtiyazları gibi geleneksel toplumun temellerini savunmayı amaç edinmişti (Minakov, 2011, 103). Seküler muhafazakârlığın görüşleri sosyal açıdan çeşitli konuları kapsamaktaydı. Bu konuların başında ulusal eğitim, gerçek otokratik gücün doğası, kilise ve devlet arasındaki ilişkiler, belirli dil geleneklerine dayalı ve kendine özgü ulusal kültür, sınıf sorunu gibi meseleler gelmekteydi (Minakov, 2011). Bu dönemde muhafazakârlar özellikle Rus otokrasisinin yararları üzerine yoğunlaşmaktaydılar. Radionova'nın "seküler ve Ortodoks-otokratik Rus muhafazakârlığı" olarak tanımladığı bu muhafazakârlık tipi, kilise muhafazakârlığı ile de yakın işbirliğine içerisindeydi (Radionova, 2007, 5). Kilise muhafazakârlığına benzer bir şekilde laik muhafazakârlar, eğitimin "ulusallaştırılması" ve "ulusal ruhun oluşumu" mesellerine önem vermekteydiler (Minakov, 2011).

Seküler muhafazakârlık içerisinde iki grup ön plana çıkmaktaydı. Tarihçi *Nikolay Mihailoviç Karamzin*'in (1766-1826) başını çektiği birinci grup muhafazakârlar, otokrasiye özgün bir meşruiyet modeli geliştirdiler. Karamzin'in söz konusu meşruiyet modeli, "Rus Çarının "Tanrı'nın yeryüzündeki hali olduğuna atıfta bulunan" ataerkil ilkeyle, "Çarın gücünün otorite olarak hukuka dayandığını savunan" burjuva ilkesini bir araya getirmekteydi (Kozlova, 2016, 138). Karamzin'in 1818'de kaleme aldığı "Eski ve Yeni Rusya Üzerine Not" (*Zapiske o Drevney i Novoy Rossiyi*) adlı eserinde, Rus muhafazakârlığının sosyo politik ve kavramsal çerçevesine dair görüşler yer almaktadır. Orijinali kaybolan bu eser Çar I. Aleksandr'ın (1801-1825) küçük kız kardeşi Büyük Düşes Ekaterina Pavlovna'nın isteği üzerine yazılmıştır. Karamzin, Ekaterina Pavlovna'yla 1809'da tanışmış ve kendisiyle 1810'da Tver şehrinde birkaç kez görüşmüştü (Karamzin, 1991, 9). Karamzin eserinde, Çar I. Petro'nun (1672-1725) Rusya tarihindeki yerini eleştirmekte ve Rus devletinin gelişiminin I. ve III. İvan dönemlerinde gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır (Karamzin, 1991, 25). Karamzin'e göre, "I. Petro sınırsız otokrasi için tehlikeli olduğu için patrikaneyi yok ederek kendini

kilisenin başı olarak ilan etti ve bu durum Rusya'daki manevi ortama zarar verdi" (Karamzin, 1991, 36). Karamzin eserinde, Çar I. Aleksandr'ı öğütlemekte, köylüleri özgürleştirme düşüncesine şiddetli karşı çıkmakta ve Speransky'nin anayasa taslağını kınamaktadır (Karamzin, 1991, 48). Bu bağlamda Karamzin, otokrasinin "Rusya'nın kutsalı ve koruyucusu (*palladiyumu*)" olduğunu eserinde ısrarla vurgulamaktadır (Karamzin, 1991, 110).

Karamzin, "Rusya'nın Avrupa'da büyük ve güçlü olmasının otokrasiyle mümkün olacağına inanmaktaydı" ve diğer yönetim biçimlerinin bu ideali gerçekleştirmede yetersiz kalacağına vurgu yapmaktaydı (Karamzin, 1991). Bu bağlamda monarşinin cumhuriyet rejimi üzerinde üstünlüğü olduğu kanaatine sahipti. Başlangıçta Karamzin, Fransız Devrimi'ne idealist duygularla bakmaktaydı, "ancak devrimin ikinci evresinde kralın başının giyotinle kesilmesi ve Jakoben Terör dönemi, kendisini dehşete düşürmüştür" (Walicki, 2004, 106-107). Bu olaylar Karamzin'in iç dünyasını ve düşünsel kurgularını alt üst etmiştir. Karamzin'e göre, monarşiyi ve otokrasiyi kısıtlamaya yönelik herhangi bir girişim toplum düzeninin istikrarını bozmaktadır. Aynı zamanda monarşi de topluma zarar verecek adımlardan kaçınmalı ve dolayısıyla toplum için çalışmalıdır (Chijkov, 2014, 173). Walicki'ye göre, Karamzin mutlakiyeti veya otokrasiyi "ideal bir siyasal düzen olarak gördüğü için değil, yalnızca, insanların yetkin varlıklar olmayışlarının bir sonucu olarak doğan tarihsel bir zorunluluk saydığı için savunmaktaydı" (Walicki, 2004, 109).

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Rus muhafazakârlığının oluşumuna katkıda bulunan ikinci grup içerisinde Amiral ve devlet adamı Aleksandr Semenoviç Shihkov'un (1754-1841) ismi dikkat çekmektedir. Bu grup Karamzin muhafazakârlığından farklı olarak, milliyetçi görüşleri de ihtiva etmekteydi. Shihkov yıllar boyunca, Rus İmparatorluğu'nda kilit konumlarda bulunmuştur. I. Aleksandr döneminde Devlet Bakanlığı ve Devlet Konseyi Üyeliği görevlerini uzun süre sürdürmüştür. Shihkov ayrıca Rus donanma tarihini kaleme alan ilk yazardı ve aynı zamanda "Rus Sözcüklerini Sevenlerin Sohbeti" (*Beseda Lyubiteley Russkogo Slova*) adlı edebi-siyasi topluluğun kurucusuydu (Gavrilov, 2019, 182).

Shihkov, Rus muhafazakârlığının temel çerçevesini "devrimci ve liberal Batı Avrupa modellerinin taklidinin kabul edilmezliği, ülkelerin kendi geleneklerine güvenme gereksinimi, ulusal duyguların geliştirilmesi ve otokratik monarşiye bağlılık kavramları" perspektifinden inşa etmekteydi (Minakov, 2011, 104). 1812'de Napolyon'a karşı verilen savaş, Shihkov'a ve muhafazakâr çevresine önemli fırsatlar sundu. Kiseleva'ya göre, Tilsit Barış Antlaşması ile Vatanseverlik Savaşı arasındaki dönem (1807-1812) ulusal ve kültürel kimliğin oluşumunda önemli bir aşamaydı (Kiseleva, 1981, 52). Bu dönemde muhafazakâr entelektüeller, yayın organları vasıtasıyla liberal ve Batı Avrupalı (*Zapadnikler*) düşüncelere karşı ciddi üstünlük elde etmişlerdir.

Napolyon karşıtı savaşlarda başarısızlıklar, utanç verici barış antlaşması ve Rusya'nın aşağılanmış konumu ülkede "anavatan", "anadil" ve "Rus tarihi" kavramlarına yeni bir anlam kazandırmıştı (Kiseleva, 1981). Shihkov, Karamzin'den farklı olarak sadece monarşiyi değil, aynı zamanda bu kavramların işlevsellik kazanmasını incelemekteydi (Minakov, 2011). Bu bağlamda özellikle Rusçanın, Fransızca karşısında üstünlüğünü ortaya koyma sorunsalı Shihkov'un yazılarında ön plandaydı. Karamzin, Fransızca'nın dil ve davranış kalıpları tarafından yönlendirilen Rus seçkinleri arasında, Rusçanın yaygın kullanılması gerektiğini savunmakta veya başka bir deyişle Rusça'nın seçkinlere hitap

edilmek üzere reforme edilmesini önemsemekteydi. Shihkov ise yabancı sözcüklerden tamamen arındırılmış, Kilise dili ve eski Rus edebi diline dayanan ulusal bir dili savunmakta ve bu dilin halkın konuştuğu dille yakın ilişkilide olması gerektiğini vurgulamaktaydı (Minakov, 2011). Böylelikle Shihkov, Rusçayı ve bu dilin konumunu toplumun gelişiminde daha belirleyici bir sosyo politik etken olarak ele almaktaydı.

Shihkov, muhafazakâr çevrelerin yayın organı Rus Habercisi (*Russkiy Vestnik*) dergisinde bir manifesto yayımlayarak temel görüşlerini dile getirdi (Minakov, 2011). Bu manifestoda Rus muhafazakârlığının gelişim istikameti ve yöntemi yer almaktaydı (Minakov, 2011). Shihkov'un manifestosunun yayınlandığı *Russkiy Vestnik* yayın organı, muhafazakâr entelektüellerin basın merkezi konumundaydı. Sergey Nikolayeviç Glinka'nın redaktörlüğünde 1808'de çıkmaya başlayan *Russkiy Vestnik*, sadece muhafazakârları değil, aynı zamanda milliyetçi grupları da bir araya getirmekteydi (Lupareva, 2012, 4).

Böylelikle, XIX. yüzyılın ilk yarısında muhafazakârlık Rusya'da iki biçimde ortaya çıktı. İlk olarak, siyasi bir ideoloji olarak ortaya çıkan ideolojik muhafazakârlık, otokrasinin savunuculuğunu üstlenmiştir. İkinci muhafazakârlık biçimi ise gelenekselliğe ve halk kültürüne atıfta bulunmuş ve böylece muhafazakârlığın bir dünya görüşü olarak ortaya çıkmasına olanak tanımıştır (Gorohov, 2015, 10). Bu çerçevede Nikolay Karamzin'in ideolojik muhafazakârlığı, Aleksandr Shihkov'un ise toplumsal tabanlı muhafazakâr bir dünya görüşünü temsil ettiğini söylemek mümkündür.

XIX. yüzyılın ikinci çeyreği, Rus toplumsal hayatında siyasi önceliklerin değiştiği bir döneme tekabül etmektedir. Bu dönemde I. Aleksandr'ın kozmopolitizminin yerini, otokrasinin konumunun ve prestijinin güçlendirilmesi sorunsalı almıştı. Napolyon savaşları sonrası güçlenen Rus ulusal kimliğinin ön plana çıkması, "otokratik devlet anlayışının yeniden canlandırılmasına olanak sağlamaktaydı" (Eymontova, 2000, 105). Çar I. Nikolay'ın (1825-1855) saltanatının başındaki "Dekabrist isyanı yeni imparatorun görüşlerinin sertleşmesine" neden olmuştu (Riasanovsky ve Steinberg, 2016, 338). I. Nikolay, I. Aleksandr döneminde baskın hale gelen liberalleri değil, aynı zamanda Slavofillerin ve muhafazakârların bir kısmını da tehdit olarak görmekteydi ve bu bağlamda etkili muhafazakâr ve Slavofil düşünürlerden olan George Samarin hapsedilmişti. I. Nikolay, aynı zamanda Rus toplumunda popülerlik kazanmaya başlayan devrimci fraksiyona da karşı sert tutum takınmıştı. "Fyodor Dostoyevski, "sosyalist bir gruba üyelikten dolayı Sibirya'ya sürgün edilmişti" (Vernadsky, 2015, 266). Dolayısıyla, I. Nikolay ve yönetimi, ideolojilerin Rus toplumundaki yaygın konumunu ciddi bir meydan okuma olarak görmekteydi.

XIX. yüzyılın ortalarına doğru Rus muhafazakârlığı, Slavofil öğelerin ve düşüncelerin etkisine girmeye başlamıştır. *Slavofillerin* sosyo- kültürel düşüncesinin temelini "Rus halkının (*narod*) etno-kültürel birlik olması ve inancın (*vera*) söz konusu birliğin bir ifadesi olduğu" sorunsalı oluşturmaktadır (Vilkova, Pogoroleva ve Ryazanova, 2016, 1018). *Narod* ve *vera* birbirinin ayrılmaz parçasıdır. O kadar birbirine bağlılar ki birini diğerinden ayırmak olanaksızdır. "*Vera narod*'u inşa eder, fakat *vera*, *narod* olmadan varlığını sürdüremez" (Vilkova vd, 2016). Rus muhafazakârları, "Ortodoksluk, otokrasi ve halkçılık (*Pravoslaviya*, *samoderjaviye*, *narodnost*) kavramları çerçevesinde Slavofil düşünceyle ortak paydalarda buluşmaktaydı. Bu bağlamda Zapadnik ve liberal görüşler her iki düşüncenin ötekisi konumundaydı. Ancak Rus muhafazakârlığının tamamı Slavofil düşünceyle ittifak halinde değildi. Özellikle düzene dair yaklaşımlarda bu iki

toplumsal akım farklı perspektiflere sahipti. Slavofillerden farklı olarak bu muhafazakârlar, “geleneklerin sosyal bir içeriğe sahip olduğuna ve bu çerçevede dinamik bir şekilde geliştiğine vurgu yapmakta ve aydınlanmanın getirdiği sosyal değişimleri dikkate almaktaydılar” (Bajov, 2009, 55). Greenfeld’e göre, “Slavofiller ve Zapadnikler, aynı özlemler ve duygular dizgesinin iki yüzüydü; biri geçmişin bir imgesine, diğeri de gelecek imgesine dönüktü ve Slavofillerin çoğu muhafazakâr değildi” (Greenfeld, 2017, 400). Muhafazakârlar bu iki düşüncenin ötesinde sürekli bir düşünsel koalisyon arayışındaydı. Bu koalisyonlar bazen liberallerle, bazen de devletçilerle (*gosudarstvenniki*) gerçekleştirilmekteydi. Slavofiller ise I. Petro’nun inşa ettiği Rusya İmparatorluğuyla barışık değillerdi ve bu nedenle devlet yönetiminde etkili bir şekilde yer almamaktaydılar. Bu bağlamda muhafazakârlar I. Nikolay döneminde, siyasi evrimlerini devletçilik (*gosudarstvennost*) mottosunun sınırları içerisinde hayata geçirmeyi öncelidiler. Devletçi muhafazakârlık Sergey Semenovîç Uvarov (1786-1855) düşünsel ve eylemsel önderliğinde gerçekleşmiştir.

Çar I. Nikolay’ın eğitim bakanı olan Uvarov tarafından 1833’te ilan edilen “Resmi Milliyet” doktrini “Ortodoksluk, otokrasi ve halkçılık” ilkelerini ihtiva etmekteydi. Bu doktrine göre, düzen belirli ve değişmezdi. Bu doktrinle birlikte, “inanç, çar ve Anayurt” (*vera, tsar i Othechestvo*) terimleri Rus siyasi ve toplumsal hayatına yerleşmiş oldu. (Riasanovsky ve Steinberg, 2016, 337). Uvarov söz konusu ilkeleri “Devletin Temelleri” (*Gosudarstvenniye Osnovi*) eserinde teferruatlı bir biçimde ele almaktaydı. Uvarov’un “Ortodoksluk, otokrasi ve halkçılık” ilkeleri toplumsal düzeyde Rus tarihine, diline ve yerel kurumlara saygı uyandırılmasını amaçlamaktaydı (Uvarov, 2014, 4). Uvarov, bu saygının (*uvajeniya*) güçlü otokrasi ve işlevsel Ortodoksluk sayesinde mümkün olacağını belirtmekteydi (Uvarov, 2014). Uvarov’un ileri sürdüğü muhafazakârlık, dış çevredeki dinamik değişiklikler sonucunda dönüşüme uğrayan sosyal sisteme yönelik kademeli düzenlenmeleri savunan “korumacı muhafazakârlıktan” (*ohranitelniy konservativizm*) farklıydı (Simosato, 2016, 88). Bu bağlamda Uvarov muhafazakârlığı korumacı değil, inşa edici nitelikleri ve bu niteliklere yönelik kapsamlı bir programı öncelemekteydi. Uvarov bu yöntemle muhafazakârlığı teorik ve pratik boyutlarıyla, Rus devletinin temel ve inşa edici ideolojisi haline getirmeyi hedeflemekteydi (Udalov, 2006, 76). Böylelikle Uvarov’un muhafazakâr düşüncesi, otokrasiyi veya serfliği savunan koruyucu bir ideolojiyle sınırlı değildi, yöntemi ve uygulayışı bakımından “muhafazakâr ütopyaydı” (Simosato, 2016, 95). Bu ütopya, kendi içinde tarihsel, dini ve politik ilkeleri ihtiva eden, “ancak diğer uygarlıkların faydalı kültürel başarılarını da özümseyen bir çerçeveye sahipti” (Simosato, 2016). Bu Platoncu yaklaşım Uvarov’un Alman romantik muhafazakârlığına duyduğu ilgiyle de açıklanabilir (Simosato, 2016) Bu ilgi bezen Uvarov’un, Çar I. Nikolay’la fikir ayrılığına düşmesine bile neden olmaktadır. I. Nikolay Alman romantizminden etkilenen ulusal düşünce tartışmalarını tehdit olarak görmekteydi (Riasanovsky ve Steinberg, 2016, 346).

Uvarov’un devletçi muhafazakârlık görüşü, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Nikolay Danilevski, Konstantin Leontiyev, Konstantin Pobedonostsev, Lev Tihomirov gibi entelektüeller tarafından devam ettirilmiştir. Bu entelektüeller yalnızca “devrimin ve toplumsal radikalliğin değil, II. Aleksandr’ın (1855-1881) liberal reformlarına da karşı çıkmaktaydılar” (Walicki, 2004, 436). Bu dönemde Rus düşünsel ortamında yaşanan değişiklikler ve devrimci akımların faaliyetlerinin artması toplumsal kutuplaşmayı da beraberinde getirmekteydi (Walicki, 2004). Devletçi muhafazakârlar, Batı Avrupa’dan gelen siyasi, ekonomik ve manevi etkilere karşı “sert bir tutum” sergilenmesini açık bir şekilde talep etmekteydiler (Radionova, 2007, 17).

Doğa bilimci Nikolay Yakovleviç Danilevski (1822-1885) devletçi muhafazakârlığın en belirgin temsilcilerindendi. Danilevski, 1869'da yayınlanan "Rusya ve Avrupa" (*Rossiya i Evropa*) eserinde Rusya tarihi ve toplumuna dair başlıca düşüncelerini ele almıştır. Bu eserde kültürel ve tarihsel tip teorisi, jeopolitik öncelikleri ve içerikleri ihtiva eden bir çerçevede incelenmiştir (Danilevski, 1991, 8).

Danilevski bu eserde Rusya'nın tarihsel kaderini, devletçiliğinin doğasını ve özelliklerini, hukuki-siyasi kültürünü "kültürel fenomenlerin mekânsal-zamansal yerleşmesi kavramı ve kültürel fenomen teorisi çerçevesinde" ele almaktaydı (Shevlyakov, 1998, 126). Bu bağlamda Danilevski'nin yaklaşımları, Rus muhafazakâr literatüründe "kültürel-tarihsel tip teorisi" başlığı altında incelenmektedir (Radionova, 2007). Bu teorinin temel gayesi "Rusya'nın genişleme yolu üzerinde, evrimin doğal yasaları dışında bir engel tanımayacak olan güçlü bir devlet organizmasının inşasıydı" (Walicki, 2004, 438). Danilevski, kültürel-tarihsel tip oluşumunda ve gelişiminde, "yasalar" olarak formüle ettiği belirli kalıpları önceler (Shevlyakov, 1998, 127).

Danilevski, toplamda beş yasaya üstünlük vermekteydi. İlk üç yasada bir kabilenin bir ulusa nasıl dönüştüğünden bahsetmekteydi. Son iki yasada ise ulusun bağımsızlığının süreklilik ihtiva etmesinin zaruri olduğuna vurgu yapmaktaydı. Bu sürekliliğin sağlanması için "devletçiliğin güçlendirilmesini ve bir federasyon veya siyasi devletler sistemi inşa edilmesini" önemsemekteydi (Shevlyakov, 1998) Bütün bu aşamaları tamamlayan ulus kendi "kültürel ve tarihsel tipini" nihai bir şekilde ortaya çıkarmayı muktedir kılmaktaydı.

Danilevski, kapsamlı bir şekilde iki kültürel ve tarihsel tipi incelemiştir. Danilevski'ye göre, "Batı Avrupa uygarlığını oluşturan Roma-Germenler ve Rusların da dâhil olduğu Slavlar modern anlamda en fazla öne çıkan kültürel ve tarihsel tiplerdi" (Bajov, 2020, 33). Danilevski ve Leontiyev gibi muhafazakârlar, Rusya'nın tarihsel bir tercih karşısında kaldığına dikkat çekmekteydi. Rusya "ya Roma-Germen uygarlığının kültürel etkisinin yörüngesine pasif bir şekilde katılacaktı, ya da özgün bir uygarlık olduğunun farkına varacaktı" (Bajov, 2020, 43). Danilevski, Slavofillerden farklı olarak, "Roma-Germen uygarlığına düşman değildi, bununla birlikte bu uygarlığın çökmekte olduğu görüşündeydi" (Walicki, 2004, 444). Danilevski, her kültürel ve tarihsel tipin dini, kültürel, politik ve sosyo ekonomik faaliyetler temelinde geliştiğini vurgulamaktaydı. Bu kültürel ve tarihsel tiplerin gelişiminin bazılarında din (Yahudilik) bazılarında ise kültür (Grek) başat rol oynamaktadır. Danilevski, Slav kültürel ve tarihsel tipinin dini, kültürel, politik ve sosyo ekonomik odak ve faaliyetlerin tamamını ihtiva edecek bir şekilde gelişeceği sonucuna varmaktaydı (Aksyutsits, 2020, 15).

Rusya ve Avrupa eseri, Danilevski'nin *Panslavist* düşüncelerinin açık bir şekilde yansıtmaktaydı. Slavofil çevrelerde yer almamasına rağmen Danilevski, "Slavofil öğretisi içinden bilinçli bir biçimde seçerek aldığı düşüncelerden yaptığı değişikliklerle" yeni bir ideolojik yapı oluşturdu (Walicki, 2004, 437). Slavofillerin önceliği Rusların ulusal beklentileriydi, Danilevski ise Slav sorununa vurgu yapmaktaydı (Aksyutsits, 2020, 13). Bu bağlamda Danilevski jeopolitik yasaları önceleyen bir yaklaşım çerçevesinde, Slav sorununu ön planda tutmaktaydı. *Panslavizm* bu jeopolitik yasaların ve bu yasalar aracılığıyla ortaya çıkarılan çerçevenin ideolojik boyutlarını tayin etmekteydi. Panslavizm, muhafazakârlar arasında beklenen ilgiyi görmedi. Bu bağlamda XIX. yüzyılın sonlarına doğru Danilevski'nin Panslavist görüşleri, diğer Rus muhafazakârları tarafından ciddi eleştirilere maruz kalacaktı (Medovarov, 2020, 86).

Danilevski II. Aleksandr'ın reformlarına temelde olumlu bakmakta ve bu reformları alkışlamaktaydı (Horosheva, 2015, 62). Ancak monarşinin nitelikleri ve işleyiş şekli konusunda daha farklı bir görüşe sahipti. Danilevski, iç politikada, "sınıfların üzerinde bir tutum takınıp, tek tek yararları genel yarara bağımlı kılarak, toplumsal uyumu koruyup sürdürecektir bir sosyal monarşiden" yanaydı (Walicki, 2004, 440). İç politikadaki bu tutumuna karşın, *Avrupa ve Rusya* eserinde, dış politikada Rus çarlarına keskin eleştiriler getirmekte ve bu alanda Avrupalı devletlerin taklit edildiğini ısrarla ifade etmektedir (Danilevski, 1991, 49). Danilevski, "Avrupa'nın Rusya'yı kendisinden görmediğine ve bu nedenle Ruslara ve genel olarak Slavlara yabancı birileri gibi davrandığına" işaret etmektedir (Danilevski, 1991).

Danilevski'yi dönemin Rus muhafazakârlığı içerisinde özgün kılan şey, kültürel ve tarihsel fenomenler yoluyla Rusya'ya özgün bir seçenekler ve önermeler sunmasıydı. Bu önermelerden bazıları örneğin, Panslavizm ütopyik bir çerçeveye sahipti. Bu ütopyik çerçeve Rus muhafazakarları arasında ciddi bir etkileşim meydana getirmede. Bununla birlikte, jeopolitik yasaları önceleyen ve organizmacı devlet anlayışının temellerini ortaya koyan bir perspektifle hareket eden Danilevski, Rus siyasi ve toplumsal hayatında önemli bir referans kaynağına dönüşmüştür. Bir doğa bilimcisi olarak Danilevski, toplumsal dinamikleri, işleyişleri ve temel gereksinimleri yasalar aracılığıyla okumayı incelemekteydi.

Danilevski'yle birlikte, XIX. yüzyılın sonlarına doğru Rus muhafazakâr çevrelerde ilgiliyle takip edilen düşünürlerden biri de diplomat, doktor ve filozof Konstantin Nikolayeviç Leontiyev (1831-1891) olmuştur. Leontiyev, 1863-1874 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda diplomat olarak görev yapmış ve Türklere sempati ile bakmıştır. "Rus Nietzsche'si" olarak nitelendirilen Leontiyev, Rusya'nın Avrupa kültürel tipi içine girmediği görüşü bağlamında Danilevski'yle hemfikirdi. Ancak "Rusluğun" kendine özgü doğasının ne olduğu noktasında, Danilevski'den farklı görüşleri vardı (Walicki, 2004, 452). Leontiyev'e göre, "Rusya saf bir Slav ülkesi değildi; kültürünün özgünlüğünü belirleyen etmenler arasında, Asyalı öğelerde önemli bir rol oynamıştı" (Walicki, 2004). Leontiyev, Slavofillerin Bizans İmparatorluğu'nun "özgün bir imparatorluk olması düşüncesine" de karşı çıkmaktaydı. Leontiyev, Bizans'ın "Roma İmparatorluğu'nun devamı olduğunu ve bu bağlamda sosyal temelde Doğu Yunan, fikirselsel temelde ise Hristiyan düşüncelerle" donatıldığını altını çizmekteydi (Kunilyaskaya, 2020, 60).

Leontiyev'in muhafazakâr görüşleri "Bizansçılık ve Slavlık" (*Vizantizm i Slavyanstvo*) eserinde geniş yer bulmuştu. Leontiyev bu eserinde, Rusya'nın geleceğini "geleneksel Ortodoksluğun, güçlü otokrasinin, muhafazakârlığın ve Rus halkının geçmişinde mevcut olan estetiğin korunmasında" görmekteydi (Leontiyev, 2016, 2). Leontiyev, Avrupa tarzı bireyciliğin "bireyselliği öldürdüğünü", aynı şekilde milliyetçiliğin "milliyeti öldürdüğünü" iddia etmektedir (Avdeyev, 2011, 14). Eserinde, Slavofilizmi de ciddi bir şekilde eleştirerek, bu düşüncenin "belirsizliğine, sürekli olmayışına ve plansızlığına" vurgu yapmaktadır (Leontiyev, 2016, 3). Bizansçılığı ise aksine, "belli bir sürekliliği olan ve kapsayıcı bir düşünce formasyonu ele almaktadır" (Leontiyev, 2016). Leontiyev'in "Bizansçılık tanımı hem devlet otokrasisini, hem de Hristiyanlığın dini ilkelerini" içermekteydi (Leontiyev, 2016). Dolayısıyla Leontiyev, devlet organizmasının mevcudiyeti açısından milliyeti değil, dini ilkeleri ön plana çıkarmaktaydı (Radionova, 2007, 21) Liberalizmin milliyetçiliği körüklediğini ve böylece devlet organizmasını ciddi bir şekilde tahrip ettiğini savunmaktaydı (Radionova, 2007).

Leontiyev, toplumdaki yasal veya sınıfsal gruplardan, halktan, devletlerden ve kiliselerden siyasi bağımsızlık talebinin “işlevsiz ve işe yaramaz” olarak nitelendirmektedir (Avdeyev, 2016). Bu çerçevede “Avusturya’nın ve Türkiye’nin Slavları daha uzun süre yönetmeleri gerektiğine inanmaktaydı (Walicki, 2004, 454). Leontiyev, “Güney Slavları özgürlüklerinin yitirmemişlerse, bunu yalnızca, onların kültürlerini ‘donduran’ ve onları liberal Avrupa’nın etkilerine karşı koruyan Türklere borçlu oldukları” sonucuna varmaktaydı (Walicki, 2004).

XIX. yüzyılın sonlarına doğru muhafazakârlar, Rusya’da toplumsal dinamiklere yön vermeye çalışan devrimci Sosyalistlerin ve Marksistlerin karşısındaki en güçlü sosyal muhalefet konumundaydılar. Muhafazakârlar, değişimin ve modernleşmenin kaçınılmaz olduğuna ikna olmuşlardı. Ancak bu değişimin ve geniş ölçekli modernleşmenin monarşinin iştirakiyle gerçekleşmesini arzulamaktaydılar.(Radionova, 2007, 27). XX. yüzyılda seküler Rus muhafazakârları önemli bir dönüşüm yaşadılar. Rus liberalizminin de etkisiyle devrimci gruplarla mücadele etmek ve esasında monarşiyi korumak için Britanya tarzı anayasal monarşiye destek oldular. Bu süreç muhafazakârların XIX. yüzyılda ellerinde bulundurdukları siyasi konumun ve gücün görece olarak zayıflamasıyla sonuçlandı.

2. Ekim Devrimi ve Muhafazakâr Reaksiyon

XX. yüzyılın başlarında Rus muhafazakârları diğer ideolojilere kıyasla örgütlenme konusunda başarısızlardı. Marksistler 1898’de Sosyal-Demokrat İşçi Partisi’ni, devrimciler 1900’de Sosyalist Devrimci Partisi’ni, liberaller ise 1905’te *Kadet* Partisini (Anayasal Demokrat Parti) kurmuşlardı. Muhafazakârların parti kurma konusundaki başarısızlıklarının temel nedeni ortak bir programa sahip olmamaları ve en esası liberallerle siyasi alanda yaptıkları ittifaklardı (Natsapkin, 2008, 90-91).

XX. yüzyılın başlarında Rus muhafazakârları liberallerin reform çağrılarını desteklemekteydiler. Bu destek liberallerin monarşiye bakış açısından da kaynaklanmaktaydı. Liberaller de muhafazakârlar gibi monarşinin reformlar yoluyla dönüşebileceğini öngörmekteydiler. Aynı zamanda devrimci faaliyetlerin zararları konusunda muhafazakârlarla aynı düşünceleri paylaşmaktaydılar. (Natsapkin, 2008). Diğer taraftan seküler muhafazakârlar, ulusal kimliğe vurgu yapan ve bir bakıma milliyetçiliği tetikleyecek bir partinin Rusya’nın Batı Avrupa tarzı bir monarşiye sahip olmasına engel teşkil edeceğini hesap etmekteydiler (Golikov, 2006, 318). Seküler muhafazakârların bir kısmı ılımlı liberallerle birlikte, 1906’da kurulan Barışçıl Yenilenme Partisi’nde (*Partiya Mirnogo Obnovleniya*) aktif siyasete dâhil oldular. Bu parti hem devrimci hem de gerici güçleri etkisiz hale getirebilecek bir “merkez parti” konumundaydı. Siyasi kurumların sürekliliğini ve güçlü bir devletin (otoriter olmayan) varlığını savunan bir programa sahip olan Barışçıl Yenilenme Partisi, kademeli reformu desteklemekteydi (Shevirin, 2000, 107).

Bununla birlikte, seküler muhafazakârlığın dışında kalan ve marjinalleşmeye başlayan radikal görüşlerin de varlığı söz konusuydu. Bu radikal görüşlerin temsilcileri 1901’de “Rus Meclisi” (*Russkoye Sobraniye*) adlı bir örgüt kurmuşlardı. Rus tarihinde Kara Yüzler (*Chernosotency*) ismiyle de anılan bu örgütlenme monarşi yanlısı soyluları, yazarları, ilahiyatçıları, profesörleri ve toplumun diğer üyelerini barındırmaktaydı (Sharova, 2008, 121). *Chernosotency*, monarşinin ve otokrasinin en klasik şeklini savunmakta ve bu bağlamda XX. yüzyılda Rus milliyetçiliğinin ve Ortodoksluğun toplumsal hayatta belirleyici rol oynaması gerektiğini vurgulamaktaydılar (Stogov, 2012, 6). Böylece

muhafazakârlar, Rus milliyetçiliğine doğru eğilmeye ve Rus olmayanların Ruslaştırılması ve Rusların imparatorluk içerisindeki haklı üstünlüğünü savunmaya başlamışlardı (Riasanovsky ve Steinberg, 2016, 482).

Bu yeni “sağ muhafazakârlık”, Rusya tarihinde ilk kez “Rusya Ruslarıdır” sloganıyla hareket eden bir siyasi örgütlenme çeşidiydi. Anayasalcı liberal muhafazakârların, demokratların, sosyalistlerin, devrimcilerin, anarşistlerin ve Yahudilerin Rusya’nın iç düşmanları olduğu düşüncesindeydiler. (Sharova, 2008, 125). Yahudilerin eskisi kadar Çarlık otokrasisini savunmadıkları tezi ve devrimci gruplara dâhil olan Yahudilerin birçoğunun Ruslarla eşit olmak için devrime maddi destek sağladıkları görüşü hâkimdi (Sharova,2008). Seküler muhafazakârların ileri sürdüğü halk (*narod*) kavramıyla, aşırı muhafazakârların millet (*natsiya*) kavramı da örtüşmemektedir. *Narod* kavramı, Rusya İmparatorluğu’nun bütün nüfusunu kapsamakta ve “tarihsel kader birliğine” vurgu yapmaktaydı. *Natsiya* kavramı ise imparatorluk içerisinde yer alan Rusları, Belarusları ve Ukraynalıları tanımlamak için kullanılmaktaydı (İvanov, 2017, 44). Aşırı muhafazakârların anlayışına göre, imparatorluğun öznesi söz konusu üç etnik gruptu.

1905 Rus Devrimi sırasında *Chernosotency*’ler Rus Monarşi Partisi’ni kurdular. Bu parti sadece liberallere ve devrimcilere karşı değildi, aynı zamanda monarşiyi yeterince savunmadıkları gerekçesiyle seküler muhafazakârları da ötekileştirmekteydi (Korshuk ve Romanovskiy, 2016, 28). Muhafazakâr bir filozof, sadık monarşist ve Ortodoks düşünür olan İvan İlyin’in 1926’da çıkan yazısı “*Chernosotency*-Rusya’nın Laneti ve Ölümü” başlığı taşımaktaydı. (Sharova, 2008, 126) Dolayısıyla, bu grubun aşırı faaliyetleri ve düşünceleri, devrim taraftarlarının söylemlerinin toplum nezdinde destek kazanmasına da yol açmıştı.

1903’de Rusya Sosyal-Demokrat İşçi Partisi’nden ayrılan Vladimir İliç Lenin liderliğindeki grup, Bolşevikler adıyla siyasal ve toplumsal hayatta etkin bir rol oynamaya başladılar. 1903’te Sosyal-Demokrat İşçi Partisi’nin merkez organlarının seçimleri sırasında, devrimci mücadelenin stratejisi ve taktikleri konusunda anlaşamayan gruplar ikiye bölündü (Tyutyukin, 2000, 185). Yuliya Martova’nın liderliğindeki grup azınlıkta kaldı ve Menşevikler adıyla siyasal mevcudiyetini sürdürdü. Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin çoğunluğu tarafından desteklenen Lenin ise Bolşeviklerin siyasal lideri oldu. (Tyutyukin, 2000) Bu tarihten itibaren Bolşevikler, siyasal ve toplumsal hayatta etkin bir rol oynamaya başladılar. Bolşeviklerin gücü, “sloganlarının dayanılmaz cazibesi ve organizasyonlarının etkinliğinden kaynaklanmaktaydı” (Vernadsky, 2015, 357). Aslında “1905 Devrimi ve I. Dünya Savaşı ile 1917 Devrimi’ne kadar geçen dönem içerisindeki gelişmeler, Rusya’nın sonunda otokrasiyi geride bıraktığını ve liberallik ve politik özgürlüğe doğru gittiği” izlenimi doğurmaktaydı (Riasanovsky vd, 2016, 486). Ancak Çar II. Nikolay’ın (1894-1917), “devlet politikalarının liberalleştirilmesi konusunda yardıma hazır olan topluma güvenmek yerine, sınırsız otokrasiye olan çağdışı politik inancı” bu izlenimin yanıltıcı olduğunu göstermekteydi (Riasanovsky vd, 2016) Aşırı muhafazakârlar, devrime giden süreçte II. Nikolay’ın eşi Çariçe Aleksandra’nın etkisi altına kalmasını ve iktidarın gerçek sahibi olmasını kötü gidişatın nedeni olarak görmekteydiler (Vernadsky, 2015, 346) Kuşkusuz, devrimin başarıya ulaşmasının nedenleri arasında sadece II. Nikolay’ın kişiliği ve politik inançları rol oynamadı. Rusya’nın 1904-1905 Rus-Japon savaşındaki başarısızlığı ve I. Dünya Savaşı’nın getirdiği askeri-ekonomik bunalım genel gidişatı önemli ölçüde etkilemişti.

Nihayet, Şubat 1917'de Petrograd'da gerçekleşen olaylarda, Rusya'da 1613'ten itibaren tahtta olan Romanovlar hanedanı devrilmiş ve Rusya tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Her zaman milyonlarca destekçisi olmasıyla övünen *Chernosotency*, bu olaylarda II. Nikolay'a en ufak bir yardım sağlayamadı. II. Nikolay'ın tahttan indirilmesinin ardından, monarşik sendikalar ve gazeteler kapatıldı ve *Chernosotency* liderler Geçici Hükümetin Olağanüstü Soruşturma Komisyonu'nun önüne çıkarıldı (Stepanov, 2000, 82).

Ekim Devrimi'yle birlikte, Bolşevikler siyasi iktidarı ele geçirmiş ve yeni bir rejim kurulmuştur. Seküler muhafazakârların diğer akımlarla düşünsel koalisyonu, *Chernosoteny*'lerin arkaik yöntemlerle devrime karşı direnişi, Rus muhafazakârlığının konsolidasyonunu ve ortak hareket alanlarının sınırlarını önemli bir ölçüde etkilemiştir. Ayrıca I. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik bunalımın, toplumsal tabanlar ve korelasyonlar üzerindeki etkisi de göz ardı edilmemelidir. Devrim sonrası Rus muhafazakârların bir kısmı yurtdışında faaliyetlerini sürdürmüş, diğer kısmı ise SSCB'de çeşitli görevlerde bulunmuşlardır. Muhaceretteki muhafazakârlar (*konservativnaya emigratsiya*) açısından Ekim Devrimi "ulusal bir felaketti ve Rusya'nın tarihi geçmişinden kopuşuna neden olmuştu" (Mantikov, 2012, 34).

Devrim sonrası Rus muhacir muhafazakârlığının en önemli temsilcilerinden biri kuşkusuz filozof İvan Aleksandroviç İlyin (1882-1954) idi. İlyin 1922'de Lenin'in emriyle, 160 entelektüelle birlikte Rusya'dan sürgün edilmiştir. Almanya'ya yerleşen İlyin, Berlin'de bulunan Rus Bilim Enstitüsü'nde çalışmaya başlamıştır. 1938'de Almanya'daki baskıların ardından, İsviçre'ye yerleşmiş ve hayatının kalan bölümü burada devam ettirmiştir. İlyin, 1948-1954 yılları arasında yazdığı makalelerden oluşan "Görevlerimiz" (*Nashi Zadachi*) eserinde, Bolşevikleri kastederek, "Rus halkının anti-ulusal tiranlıktan, terörden ve utançtan kurtuluşu için savaştıklarını", "Rusya'nın birliği ve bölünmezliğini öncelediklerini ve bu bağlamda özgür bir Ortodoks Kilisesi'ni ve ulusal kültürü savunduklarını ve her türlü totalitarizmi, sosyalizmi ve komünizmi reddettiklerini" vurgulamaktadır (İlyin, 1993, 7). İlyin, Rus ulusal uyanışının özünü "özgür düşünen kalp, özgürlüğün doğasında bulunan hoşgörü, devlet içgüdü, manevi sadakat ve Hristiyan sabrı" şeklinde formüle etmekteydi (Vasilyeva, 2017, 10).

İlyin, "ulusal Rusya'yı, kendisini SSCB olarak adlandıran uluslararası ve totaliter devletten kesin ve tutarlı bir şekilde ayırdıklarını" belirtmektedir. (İlyin, 1993). İlyin, SSCB'nin "Rus halkının topraklarını, ekonomisini, hükümetini, ordusunu ve kültürünü ele geçirdiğini ve Rus ulusal başarılarına hizmet etmediğini" özellikle vurgulamaktadır (İlyin, 1993). İlyin'e göre "tarih, her türlü yanlısamanın ve en temelsiz umutların her zaman ilişkilendirildiğini göstermektedir ve bu bağlamda çağımız bu yanlısamaları yok etmeli ve bu umutları söndürmelidir" (İlyin, 1993). İlyin'in politik ideali monarşist temellere dayanmaktaydı. İlyin'e göre, "tarihsel tecrübe Rusya'nın karşısında iki seçenek bırakmaktaydı; otokrasi ve kaos. İlyin'in gözlemlerine göre "Rusya, Cumhuriyetçi bir model inşa etme konusunda acizdi. Daha doğrusu Rusya'nın varlığı doğrudan otokrasiyle ilişkiliydi. Bu onurlu otokrasi, dini ve ulusal aygıtlarla güçlendirilmelidir" (İlyin, 1993, 9). İlyin'in "onurlu otokrasi" olarak kavramsallaştırdığı bu yaklaşım, Bolşeviklere duyduğu öfkenin açık bir yansımasıydı. İlyin'e göre, SSCB'nin totalitarizmi "otokrasinin çok ötesinde, Tanrısız, zalim ve zorbaydı, dahası anti-ulusaldı" (İlyin, 1993). İlyin, Bolşeviklerin XX. yüzyılın başlarındaki siyasi başarılarını, muhafazakârların örgütlü bir yapıya sahip olmamalarına bağlamaktadır. Muhafazakârların etkin ve kapsamlı programa sahip bir siyasi parti inşa edememeleri ve toplumsal dağınıkları,

tarihsel gelişmelerin Bolşeviklerin lehine sonuçlanmasına neden olmuştur (İlyin, 1993). İlyin'in sadakati ve hizmeti temel alan "onurlu otokrasi" yaklaşımında vatanseverlik (*patriyotizm*) kategorisi oldukça önemli bir yer kapsamaktadır. İlyin, vatanseverliğin manevi ve tinsel öğeler olmadan mevcut olamayacağına işaret etmektedir. (Gostev, 2013). Dolayısıyla SSCB'nin materyalizme dayalı bir vatanseverlik kategorisinin inşa etme konusunda, başarılı olamayacağına dikkat çekmektedir. İlyin'in vatanseverliği, nasyonalist ve şovenist öğelerden arındırmaktaydı. İlyin' göre, "gerçek bir vatansever, kendi halkına doyumuz bir şekilde bağlıdır, mamafih, diğer halklara nefret hissi beslemez ve onların vatanseverliğini anlayışla karşılar" (İlyin, 1993). Bu çerçevede "vatanseverliğin evrensel bir manevi değer kategorisi olduğuna (*pravosoznaniya*) ve herkesin bu kategoriye sahip olmasının sakıncalı bir durum oluşturmadığına" kanaat getirmektedir (Griyer, 2015, 6).

İlyin'in kitapları uzun süre Rusya'da neşir edilmemiştir. SSCB'nin dağılmasının ardından ise Post-Sovyet Rusya siyasetinde önemli referans kaynaklarından birisi haline gelmiştir.

3. Post-Sovyet Rusya'da Muhafazakârlık

1960-1970'li yıllardan itibaren, SSCB'de "illegal sağ muhafazakârlık" kendini göstermeye başlamıştır. Bu muhafazakâr dalga, Sovyet rejimini "Rus geleneklerini, dinini, aile yapısını ve yaşam tarzını yok etmekle, halkın manevi ve ahlaki değerlerini baltalamakla suçlamaktaydı" (Mantikov, 2012, 35). Onların bakış açısına göre, "Komünist Parti'nin totaliter ve ateist yönetimi, Rus etnosunun temel değerlerini ciddi bir şekilde tahrip etmişti" (Mantikov, 2012). Aleksandr İsayeviç Soljenitsin (1918-2008) bu akımın önderiydi. Soljenitsin, gençliğinde Marksist ideolojiye sempati duymuş, SSCB lider Stalin'in baskıcı yönetim tarzı onu muhafazakâr görüşlere doğru itmiştir. Stalin döneminde defalarca hapsedilen ve sürgüne gönderilen Soljenistin, Stalin'in ölümünden sonra oluşan yumuşama dönemiyle birlikte SSCB yönetimi tarafından 1957'de affedilmiştir. Soljenitsin, Rus muhacir muhafazakârlığından etkilenerek, ulusal kimlik v uyanış hareketinin sözcülüğünü yapmıştır. Soljenitsin 1960'larda, İlyin'in ulusal kimlik ve uyanış formülasyonunu edebiyat aracılığıyla yaymaya başlamıştır. (Vasilyeva, 2017, 18). Bu dönemden itibaren Soljenitsin antikomünist ve imparatorluk tarzı devletçilik anlayışıyla Rus entelektüel hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Vasilyeva'ya göre, Rusya Federasyonu'nun ilk Devlet Başkanı Boris Yeltsin (1991-1999) Soljenitsin'in antikomünist düşüncelerinden, halefi Vladimir Putin ise klasik muhafazakâr devletçi düşüncelerinden etkilenmişti (Vasilyeva, 2017, 28).

Rusya'da muhafazakârlığın yasal zeminde canlanması ise yeniden yapılanma (*perestroyka*) döneminde gerçekleşmiştir. 1980'lerin sonunda XIX. ve XX. yüzyıl Rus muhafazakârlarının daha önce yasaklanmış eserleri *Nash Sovremennik*, *Moskova*, *Molodaya Gvardiya*, *Kuban* dergilerinde ve *Literaturnaya Gazeta* gazetesinin sayfalarında yayınlanmaya başlamıştır (Mantikov, 2012). *Perestroyka* ile birlikte, muhafazakâr eğilimli politik ve toplumsal örgütlenmeler ve oluşumlar da ortaya çıkmıştır. Rusya'da perestroyka ve sonrasında şekillenen muhafazakârlık, "büyük ölçüde Rus muhafazakârlığının asırlarca gelişen entelektüel geleneğinin bir devamı niteliğindedir" (Mantikov, 2012, 36). Devlet Başkanı Yeltsin, politik ve ideolojik olarak muhafazakâr popülist bir çerçeveye sahipti. Politik ve ideolojik muhtevası gereği, muhafazakâr ve aynı zamanda otoriter öğeler de taşıyan demokrasi inşa etmeyi öncelemekteydi (Rormozer ve Frenkin, 1992, 7). Bu bağlamda Rormozer ve Frenkin, 1991'de Yeltsin liderliğinde gelişen ve SSCB'nin çöküşüne neden olan süreci "muhafazakâr devrim" olarak nitelendirmektedirler (Rormozer vd, 1992). Bununla birlikte, Rus muhafazakârları

Yeltsin yönetiminin temel önceliği olan ekonomik reformların yöntemini ciddi bir şekilde eleştirmektedirler. Muhafazakârlara göre, “Rusya’daki reformlar liberal tarzda değil, Rus sosyo kültürel gelenekleri ve gerçeklikleri çerçevesinde yapılmalıydı” (Mantikov, 2012, 46). Ekonomik reformların, kamuoyunda ve halkta oluşturduğu kötümser havayı dikkate alan Yeltsin, “liberalizmden uzaklaşmaya başladı ve bu durum Gaydar gibi bazı liberal teknokratların istifasını beraberinde getirdi” (Riasanovsky vd, 2016, 684). Reformlar, liberal değerlerin toplumda kök salmasından daha çok Rusya’yı yeni koşullara uyum sağlamaya yönelen bir süreçti. Bu geçiş dönemini Rus liberalizmi, muhafazakârlığı ve neo-çarlık arasındaki simbiyotik ilişki modeli olarak tanımlamak mümkündür.

Post Sovyet Rusya’da muhafazakârların bir kısmı daha önceki dönemlerde olduğu gibi çeşitli koalisyonların ve özellikle liberal eğilimli örgütlenmelerin içerisinde de yer almaktaydı. Liberallerle düşünsel koalisyonda yer alamayan muhafazakârlar, 1990’da Lev Ubojko’nun liderliğinde *Rusya Muhafazakâr Partisi*’ni kurdular ve 2005 yılına kadar faaliyetlerini bu parti çatısı altında sürdürdüler. Ubojko 1991, 1996 ve 2000’de gerçekleşen Başkanlık seçimlerinde adaylığını ileri sürse de yeterli imza toplayamadığı için adaylığı onaylanmamıştı. Muhafazakâr Parti, Duma seçimlerinde de önemli bir başarı kazanamamış ve böylece toplumsal bir taban oluşturamamıştır.

1998’de Yelstin’in kabinesinde kısa süreli Başbakanlık görevinde de bulunan seküler muhafazakâr Sergey Kiriyeenko’nun liderliğinde, Yeni Güç (*Novaya Sila*) hareketi tesis edilmiştir. *Yeni Güç* hareketi ekonomik liberalizasyonu savunmaktaydı. Siyasi anlamda ise muhafazakâr eğilimlere sahipti. Kuruluşundan kısa süre sonra bu hareket liberallerin Sağ Güçler Birliği’ne (*Soyuz Pravih Sil*) blokuna katılmıştır (TASS Ansiklopedisi) Kiriyeenko 2000’de Rusya’nın önde gelen liberal politikacılarıyla birlikte (Anatoly Çubays, Yegor Gaydar, Boris Nemstov ve İrina Hakamad) bu blokun lideri olmuştur (TASS Ansiklopedisi). Kiriyeenko, Putin’in iktidara gelmesinin ardından ise Kremlin’de çeşitli üst düzey görevlerde bulunmuştur.

SSCB’nin dağılmasının ardından Rusya’da muhafazakâr düşüncenin savunucuları arasında Avrasyacılık (*Evrasiystvo*) akımı da önemli bir yere sahipti. 1921’de muhacir Rus entelektüelleri arasında teşekkül eden Avrasyacılık düşüncesi, muhafazakâr öğeler ihtiva etmekteydi. Avrasyacılığın kurucuları olan Avrupa’da yaşayan Rus muhacir-entelektüeller, Doğu ve Batı unsurlarını birleştirmeye çalışan ve özgün Rusya-Avrasya medeniyetinin tarihsel, coğrafi ve kültürel temellerini kavramsallaştırmaya çalışmaktaydılar. Klasik Avrasyacılığın entelektüel çerçevesi Nikolay Trubetskoy ve Petr Savitski gibi düşünülerin eserlerinde formüle edilmişti. Makalede, Avrasyacılığın tarihsel gelişiminin teferruatlı bir biçimde ele alınması makalenin genel kurgusu, gidişatı ve akışı açısından mümkün gözükmemektedir. Avrasyacılık geniş anlamda muhafazakâr öğeler taşısa da, dar anlamda kendine özgü bir ideolojik perspektif sunmaktadır. Söz konusu özgünlük, Avrasyacılığın esas itibarıyla jeopolitik odaklı bir ideolojik çerçevede gelişmesini zaruri kılmıştır. Bu bağlamda Avrasyacılık içerisinde yer alan muhafazakâr söylemlerin, SSCB sonrası Rus siyasi hayatına hangi düzeyde ve ölçüde etki sağladığı sorunsalı üzerinde durulacaktır.

Post-Sovyet Avrasyacılığın, muhafazakârla girdiği düşünsel koalisyonunun entelektüel zeminini, filozof ve siyaset bilimci Aleksandr Sergeyeviç Panarin (1940-2003) sağlamıştır. 1990’ların sonuna doğru Panarin, “kapitalizm, Sovyet sonrası siyasi sistem ve Putin’in bu sistemdeki rolü hakkındaki değerlendirmelerinde Rus muhafazakârlarına yakınlaşmaya başlamıştır” (Tsyganov, 2013, 6). Bu yakınlaşma Rusya’da yeni

muhafazakâr bir çerçevenin oluşmasına da ön ayak teşkil etmiştir. Özellikle Avrasyacı jeopolitikçi tasavvuru ve bileşenleri Rus muhafazakârlığının önemli kısmını derinden etkilemiş ve dönüştürmüştür (Melvily, 2017, 33). Panarin, komünizmin, geleneksel Rus komün yaşamı ve Ortodoksluk arasındaki bağlantıyı reddetmekteydi. Bu bağlamda komünizmin ve onun siyasi biçimi olan totalitarizmin, Rus zihninde yeri olmadığını savunmaktaydı (Grigorova, 2013, 42). Panarin, XIX. yüzyıl devletçi Rus muhafazakârlığının temel tezi olan kademeli ilerleme düşüncesinin tipik bir temsilciydi. Bu çerçevede Rus seçkinlerden halka karşı sorumlu bir tutum talep etmekte ve yeni devrimci ayaklanmalardan toplumu kurtarmaya çağırmaktaydı (Tsyganov, 2013, 33).

4. Putin Dönemi Muhafazakârlık ve Muhafazakâr Rejim Tartışmaları

XXI. yüzyılın ilk yıllarında Rusya’da siyasi ve toplumsal düzeyde, muhafazakâr eğilimler artmaya başladı. Mantikov’a göre, 90’lı yıllarda liberal ideologlar tarafından empoze edilen reformlar kamuoyunda hayal kırıklığı oluşturdu ve bu durum “muhafazakâr duyarlılık” meydana getirdi (Mantikov, 2012, 33). Vladimir Putin 30 Aralık 1999 tarihinde *Nezavisimaya Gazeta*’da yayınlanan “Milenyumun başında Rusya” (*Rossiya na rubeje tsyatseletiy*) başlıklı makalesinde, “vatanseverlik, devletçilik, emperyal devlet (*derjava*) ve sosyal dayanışma gibi geleneksel değerleri Rus toplumunun gelişimi açısından referans noktaları olarak göstermişti” (Putin, 1999). Makalesinde, 90’lı yılların başında uygulanan sert değişimleri eleştiren Putin, “evrimsel, kademeli ve dengeli yöntemlerle ve stratejilerle piyasa ve demokrasi reformlarını hayata geçirmeyi önermekteydi” (Putin, 1999). Putin, “iyi bir geleceğin piyasa ekonomisinin ve demokrasinin evrensel ilkelerinin, Rusya’nın gerçekleriyle organik bütünleşmesi yoluyla mümkün olacağını” vurgulamaktaydı (Putin, 1999). Rusya’da kolektif yaşam biçiminin her zaman bireyciliğe egemen olduğuna dikkat çeken Putin, “paternalizmin Rus toplumunda derin bir şekilde kök saldığı gerçekliğinin göz ardı edilemeyeceğine kanaat getirmekteydi” (Putin, 1999). 10 Ocak 2000’de Putin liderliğinde kabul edilen Ulusal Güvenlik Doktrininde, toplumun ahlaki değerlerinin, vatanseverlik ve hümanizm geleneklerinin, kültürel potansiyelinin korunması ve güçlendirilmesi ulusal çıkarı kavramı çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bağlamda 26 Mart 2000’de yapılan Başkanlık seçiminden zaferle ayrılan Putin, muhafazakârlık ve liberalizm arasındaki dinamik dengeyi söz konusu ilkeler ve kavramlar çerçevesinde inşa etmeye başlamıştır.

Muhafazakârlık, 1 Aralık 2001’de Mintemir Shaymiyev, Sergey Şoygu ve Yuri Lujkov tarafından kurulan ve 2008’den itibaren Putin’in liderliğini yaptığı Hâkim Birleşik Rusya Partisi’nin (*Edinaya Rossiya*) temel siyasi ideolojisi haline gelmiştir. Bu çerçevede XXI. yüzyılın ilk on yılı bir anlamda Post-Sovyet Rus muhafazakârlığı açısından “Rönesans dönemiydi” (Mantikov, 2012). Birleşik Rusya Partisi, kuruluşundan itibaren muhafazakârlığa sempati duymaktaydı. Nihayet, 21 Kasım 2009 tarihinde Sankt-Petersburg’da gerçekleşen 11. Kongrede, “muhafazakârlık partinin resmi ideolojisi olarak ilan edilmiştir” (Shilov, 2010, 210). Bu dönemde Rus muhafazakârlığının hem parti düzeyindeki hem de kamuoyu nezdindeki teorik arka planını “genç muhafazakârlar” inşa etmekteydi (Bowring, 2015, 192). Bu yeni nesil muhafazakârlar arasında Vladislav Surkov, Nikita Garadja, Valeri Zorkin ve Mihail Remizov gibi isimler dikkat çekmekteydi. Bu isimler egemenlik ve demokrasi kavramları arasındaki ilişkiyi ve Rusya’nın modern uluslararası sistemdeki konumuna dair düşünceler geliştirmekteydiler. Özellikle Surkov’un entelektüel formülasyonunun üzerinde durmakta fayda vardır.

Kremlin ideologlarından Vladislav Yuryeviç Surkov tarafından 2006'da ileri sürülen egemen demokrasi (*suverennaya demokratiya*) kavramı, Post-Sovyet Rusya'nın modern ulusal ideolojisi haline gelmiştir. Bu ideoloji, "Rusya'nın anayasal haklarını ve egemenliğini önceleyerek, demokratik bir topluma doğru ilerici bir hareket girişimdi" (Surkov, 2006). Dolayısıyla, bu kavram demokrasi ve egemenlik ilkelerini arasında olumlu bir ilişki kurmaya yönelik bir çabayı simgelemektedir. Surkov, "Rusya'nın sadece demokrasiden yana olmadığını, aynı zamanda egemenliğinin korunmasının da birincil amaç olarak gördüğünü vurgulamaktaydı" (Surkov, 2006). Rusya'nın 90'lı yıllarda liberal reformlarla demokratikleştiği, ancak egemenliğinin boyutunun daraltıldığı varsayımı bu vurguda ön plana çıkmaktaydı. Kazantsev egemen demokrasi kavramının, iç siyasette kolektif demokrasi modelinin ve dış politikada ise realist modelin doğrudan bir araya getirilmesi ve birleştirilmesi yoluyla ortaya çıktığına işaret etmektedir (Kazantsev, 2008, 10). Surkov'un egemen demokrasi kavramına ilk itiraz Kremlin'in liberal kanadından geldi. Dmitri Medvedev, "egemen demokrasi kavramı yerine, demokrasi terimini tercih ettiğini ve demokrasinin ve egemenliğin bir arada olmasını ve birinin diğerini ezmemesi gerektiğini vurguladı" (Medvedev, 2006). Medvedev'e göre, egemen demokrasi kavramı "geleneksel olmayan ve tuhaf demokrasi türünden" başka bir şey değildi (Medvedev, 2006). 2012'de Putin'in Kremlin'e geri dönmesiyle birlikte, "Rusya'da muhafazakâr ve ulusalcı söylem ve eylemler kendini daha açık bir şekilde ifade etmeye başlamıştır. Rus halkının yeniden canlanan ulusal düşünce etrafında bir araya gelmesi pekiştirilmiştir" (Trenin, 2015, 4).

2012'de politikacılar, düşünürler ve kamuoyunun yakından tanıdığı diğer isimler muhafazakâr eğilimli İzborskiy Uzmanlar Kulübünü (*İzborskiy Klub*) kurdular. Bu platform çeşitli cenahlarda temsil olunan muhafazakârları ve aynı zamanda milliyetçi entelektüelleri bir araya getirmekteydi. Muhafazakârların ve milliyetçilerin bu platformda bir araya gelmesinin temelini Batı karşıtlığı oluşturmaktaydı. Sağ muhafazakârlığın önemli bir temsilcisi olan Aleksandr Prohanov'un liderliğindeki *İzborskiy Klub*, Rusya merkezli uluslararası tartışma platformu olan liberal eğilimli *Valdai Kulübü*yle rekabet etmeyi hedeflemekteydi (Umland, 2014, 4). Bu bağlamda 2012'den itibaren *İzborskiy* üyeleri Kremlin'e iç ve dış politikaya dair stratejik raporları sunmaya başlamışlardır. Prohanov, *İzborskiy* raporlarının, *Valdai* üyeleri tarafından hazırlanan ve Kremlin'e sunulan raporlardan "daha etkileyici ve çığır açan bir niteliğe sahip olacağını" ifade etmiştir (Kommersant, 2012). Kremlin'in danışmanlarından Sergey Glazev ve Eski Kültür Bakanı Vladimir Medinski kuruluşundan itibaren bu platformun katılımcıları arasında yer almışlardır. *İzborskiy Kulübü*, 2012'den günümüze kadar düzenli olarak kendi dergisini çıkarmakta ve böylece Rus toplumsal, düşünce ve siyasi hayatında aktif bir rol oynamaya devam etmektedir.

2013'de verdiği mülakatta Putin kendisini "muhafazakâr önyargılı bir pragmatist" olarak tanımlamıştır (Tass, 2013). 2014'de Kırım'ın ilhak edilmesiyle birlikte Rus siyasetinde yeni özgün koşullar meydana gelmiş ve Rus toplumunda ve düşünce hayatında muhafazakâr hava daha da pekişmiştir. Ukrayna, Kırım'ın ilhakı sürecinde Rus Ortodoks Kilisesi'nin de önemli rol oynadığını ve hatta ilhakı teşvik ettiğini ileri sürmüştür. Kırım'ın ilhakı sonrasında Batı ile yaşanan jeopolitik sorunlar, egemen demokrasi söyleminin konumunu da güçlendirmiştir. Böylelikle "*muhafazakâr dönüşüm*" Rus seçkinlerinin de resmi ideolojisi haline gelmiştir (Polyakov, 2015, 4). 2012'ye kadar muhafazakârlık, Putin yanlısı aktif bir azınlığı kapsamaktaydı. 2012'den sonra ise Rus siyasetinde ve toplumsal hayatında ana akım bir ideoloji ve daha ötesinde bir siyasi varoluş biçimi olarak kendini göstermeye başlamıştır (Stanovaya, 2015).

Kırım'ın ilhaki bu süreci daha da hızlandırmıştır ve adeta bir "doping etkisi" oluşturmuştur (Stanovaya, 2015).

Sonuç

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Rusya'da siyasi ve toplumsal hayatta radikal değişimler yaşanmış ve yeni ideolojiler ortaya çıkmıştır. Muhafazakârlık, söz konusu ideolojiler arasında güçlü bir biçimde yerini almıştır. Başlangıçta Rus muhafazakârlığı, kilise merkezli bir reaksiyon olarak kendini göstermiş, daha sonraları ise seküler, devletçi ve milliyetçi öğelerin etkisiyle değişime uğramıştır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru ise Rus muhafazakârlığı, yükselen devrimci cereyanlara karşı en güçlü sosyal ve siyasi muhalefet konumuna yükselmiştir. Bu dönemde seküler ve devletçi muhafazakârların bir kısmı değişimlere ve dönüşümlere olumlu yaklaşmıştır. Ancak söz konusu değişimlerin monarşi eliyle gerçekleşmesini öncelmişlerdir.

XX. yüzyılın başlarında ise seküler Rus muhafazakârları kendi içlerinde önemli bir dönüşüm yaşamış ve Rus liberalizminin de etkisiyle Britanya tarzı anayasal monarşiye destek olmuşlardır. Radikal muhafazakârlar ise devrimci ve liberal hareketlere ve aynı zamanda seküler-devletçi muhafazakârlara karşı mücadele etmeyi tercih etmişlerdir. Radikal muhafazakârların söylemleri ve eylem biçimleri giderek ultra milliyetçiliğe doğru evrilmiş ve böylece Ekim Devrimi'ne giden süreçte toplumsal çözümler artmıştır. Radikallerin arkaik söylemleri ve seküler muhafazakârlarla liberallerin pasif yaklaşımı sonucunda devrimci cereyanlar ön plana çıkmışlardır. Bolşeviklerin popülist ve etkileyici çıkışları Rus toplumunda ilgi uyandırmış ve I. Dünya Savaşı'nın zorlu koşullarında devrim gerçekleşmiştir.

Ekim Devrimi sonrası birçok muhafazakâr entelektüel Rusya'yı terk etmiş ve hayatlarını Avrupa'da sürdürmüşlerdir. Söz konusu entelektüellerin büyük çoğunluğu muhacerette Bolşeviklere karşı düşünsel mücadele vermişlerdir. SSCB'nin çözülmesiyle birlikte muhacir Rus entelektüellerinin eserleri, Rusya'da geniş okuyucu kitlesine ulaşmıştır. *Perestroyka* ve *glasnost* ile birlikte, Rusya içerisinde muhafazakâr ideolojik yaklaşımlar sosyal ve siyasi alanda faaliyetlerini hızlandırmışlardır. 1991'de Yeltsin'in yönetici sınıfında muhafazakârlar, liberallerle beraber aktif bir yer almışlardır. Bu dönemde iki düşünsel grup arasında koalisyonlar da sağlanmıştır. Özellikle Yeltsin'in Başkanlığı'nın ikinci döneminde muhafazakâr ideoloji ve bileşenleri daha belirgin hale gelmiştir.

Yeltsin'den sonra Rusya Devlet Başkanı seçilen Putin'in muhafazakârlıkla ilgili görüşleri, 30 Aralık 1999 tarihinde *Nezavisimaya Gazeta*'da yayınlanan makalesinde kendine yer bulmuştur. Putin bu makalede Rus muhafazakârlığının temel ilkelerine sıklıkla atıfta bulunmuş ve siyasi yöneliminin ipuçlarını ortaya koymuştur. Putin, Yeltsin döneminde uygulanan muhafazakârlıkla liberalizm arasındaki dinamik dengeyi önemli ölçüde korumuştur. Fakat 2000'lerin ortalarından başlayarak söz konusu denge muhafazakâr ideoloji lehine bozulmuş ve 2009'da muhafazakârlık, Rusya'nın hâkim partisi olan Birleşik Rusya'nın egemen ideolojisi haline gelmiştir. 2014'de Kırım'ın ilhakından sonra muhafazakâr ideoloji sadece siyasi olarak değil, aynı zamanda bir sosyal davranış biçimi olarak konumunu güçlendirmiştir.

Kaynakça

- Aksyutsits, Viktor. "İstoriosofiya N.Y. Danilevskogo", *Tetradi po Konservatizmu*, 3 (2020):13-18.
- Avdeyev, Oleg. *Problema lichnosti v russkom konservatizme: N.N. Strahov, K.N. Leontiyev, P.E. Astafyev*. Moskova: Moskovskiy Gosudarstvenniy Universitet, 2011.
- Bajov, Sergey. "Sovremennoye znacheniya spora zapadnikov i slavyanofilov". *Vestnik Slavyanskikh Kultur* 9 (2009):48-56.
- Bajov, Sergey. "Jiznenniy puty i filosofiya istoriyi N.Y. Danilevskogo". *Tetradi po Konservatizmu* 3 (2020):18-66.
- Bowring, Bill. "Konservatizm, natsiyonalizm i "suverennaya demokratiya" v Rossiyi". *Forum Noveyshey Vostochnoevropeyskoy İstoriyi i Kulturi* 1 (2015): 192-210.
- Chijkov, Nikolay. "Karamzin o missiyi monarhiyi v Rossiyi". *Mejdunarodniy Nauchniy Konferentsiya Tambov* 1 (2014):171-175.
- Çiçerin, Boris. *Rossiya nakanune dvadchatogo stoletiya*. Berlin: İzdaniya Gugo Steineitsa, 1901.
- Danilevski, Nikolay. *Rossiya i Evropa*. Moskova: Kniga, 1991.
- Eksperti poprobuyut pomirit elitu. *Gazeta Kommersant*. 22 Ekim 2012: 1-2.
- Eymontova, Regina. "v Novom Oblitsyi (1825-1855)". *Russkiy Konservatizm XIX Stoletiya İdeologiya i Praktika*, Ed. Vladislav Grosul, Moskova: Progress-Traditsiya, 2000.
- Gavrilov, İgor. "K karakteristike filosofiye obrazovaniya A.S. Shihkova". *Hristiyanskiye Chiteniye, Filosoficheskiye nauki* 3 (2019):181-203.
- Glazev, Aleksey. "Jizni i vzglyadi Moskovskogo Mitropolita Platona (Levshina)". *Rossiyskaya istoriya* 6 (2010): 104-110.
- Glazeva, Alla. *Moskovskiy Mitropolit Platon (Levshin) (1737-1812) i ego Tserkovno-Gosudarstvennaya deyatelnosti*. Voronej: Voronejskiy Gosudarstvenniy Universitet, 2014.
- Golikov, Albert. "Russkiy konservatizm XIX-nachala XX veka v kontekste zapadnoevropeyskogo konservatizma". *Politeks* 1 (2006): 300-321.
- Gorohov, Andrey. *Konservatizm v Rossiyi i formirovaniye sistemi konservativnih chennostey v russkoy sotsiyalno-politicheskiy mysli pervoy polovini XIX veka*. Moskova: Rossiyskiy Universitet Drujba Narodov, 2015.
- Gostev, Andrey. *İvan İlyin o patriyotizme k yubileyu velikogo russkogo myslitelya*. Moskova: Pereprava, 2013.
- Greenfeld, Liah. *Milliyetçilik Moderniteye Giden 5 Yol, İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve Amerika Örnekleri*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Grigorova, Darina. "Slavnoevraziyskiy proyekt Aleksandra Panarina: pravoslavniy rtsar postsovetskoy Rossiyi". *Visnik Marupolyskogo Derjavnogo Universiteta* 7-8 (2013):39-51.
- Griyer, Filip. "İlyin o patriyotizme kak vsechelovecheskoy chennosti". *Kulturologicheskiy Jurnal* 4 (2015):1-8.

- Horosheva, Anna. *Udel Rossiya-udel shastliviy*. Moskova: İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta, 2015.
- İlyin, İvan. *Sobraniye sochineniyi Tom vtoroy*. Moskova: Russkaya Kniga. 1993.
- İvanov, Andrey. "Traktovka ponyatiya "ruskiye" v Rossiyskoy konservativnoy mysli (1860-e-1917gg)". *Peterburgskiy Slavyanskiye i Balkanskiye İssledovaniya* 2 (2017): 40-50.
- Karamzin, Nikolay. *Zapiska o Drevney i Novoy Rossii*. Moskova: Nauka, 1991.
- Kazantsev, Andrey. "Suverennaya demokratiya" v sovremennoy Rossii: struktura i kontsepta i ideologemi. Polie. Elektronaya biblioteka Grajdanskogo obshestvo v Rossii, 2008.
- Kiseleva, Lyubov. "Sistema vzglyadov S.N. Glinki (1807-1812)". *Ucheniye Zapiski Tartuskogo Gosudarstvennogo Universiteta* 513 (1981): 52-72.
- Kondakov, Yuri. "Krizis gosudarstvenno-tserkovnih otnosheniy i tserkovniy konservatizm v pervoy polovine XIX veka". *Tetradi po Konservatizmu* 4 (2015), 59-70.
- Korshuk, Vladimir & Romanovskiy, İvan. "Nekotoriye aspekti monarhicheskogo i liberalnogo dvizheniya na territoriyi Belarusi v 1905-1918gg". *Vestnik BDU* 3 (2016), 27-31.
- Kozlova, Nataliya. "Gosudarstvo kak politicheskii institut v filosofiyi Rossiyskogo konservatizma pervoy treti XIX veka". *Vestnik TvGU Seriya Filosofiya* 2 (2016), 136-144.
- Kunilyskaya, Dariya. "Vizantizm K.N. Leontiyeva v kontekste russkih sporov". *Ucheniye Zapiski Petrozavodskogo Gosudarstvennogo Universiteta* 3 (2020), 58-63.
- Leontiyev, Konstantin. *Vizantizm i Slavyanstvo*. Moskova: Kniga po Trebovaniyu, 2016.
- Lupareva, Nadejda. *Otechestvolubets: obshchestvenno-politicheskaya deyatalnosti i vzglyadi Sergeya Nikolayevicha Glinki*. Voronej: Noviy Vzglyad, 2012.
- Mantikov, Bagaudin. "Konservatizm v postsovetskoy Rossii: mejdu nostalgiiy i utopiyey". *Politiya* 1 (2012), 3-54.
- Medovarov, Maksim. "Geopoliticheskiye kontseptsyii russkih konservatorov 1890-h godov". *Tetradi po Konservatizmu* 3 (2020), 85-99.
- Medvedev, Dmirti. Dlya protsvetaniya vseh nado uchivat intresi kajdogo. *Ekspert* (24 Temmuz 2006). <https://expert.ru/expert/2006/28/medvedev/> (22.01.2021).
- Melvily, Andrey. "Neokonservativniy konsensus v Rossii? Osnovniye komponenti, faktori ustoytsivosti, potentsiyal eroziyi". *Politiya* 1 (2017), 29-45
- Minakov, Arkadiy. "Osobennosti Russkogo konservatizma v pervoy chetverti XIX veka", *Dialog s Vremenem* 34 (2011), 100-117.
- Natsapkin, Maksim. "K voprosu o tipologizatsiyi russkogo konservatizma XIX-nachala XX v". *Tempus et Memoria* 5 (2008), 89-100.
- Persona: Kiriyenko, Sergey Vladilenovich. TASS Ansiklopedisi. <https://tass.ru/encyclopedia/person/kirienko-sergey-vladilenovich> (18.01.2021).

- Polyakov, Leonid. "Konservatizm v Rossii: polittechnologicheskiy simulyakr ili istoricheskiy vibor?", *Russie.Net.Visions* 90 (2015), 4-15.
- Putin nazval sebya "pragmatikom s konservativnyim ukonom. TASS (4 Eylül 2013). <https://tass.ru/obschestvo/671436> (22.01.2021).
- Putin, Vladimir Rossiya na rubeje tsyatseliy, *Nezavisimaya Gazeta* (30 Aralık 1999). https://www.ng.ru/politics/1999-12-30/4_millenum.html (22.01.2021).
- Radionova, İv. *Konservatizm v Rossii XIX Stoletiya*. Moskova: Federalnoye Aгенststvo po Obrazovaniyu, 2007.
- Riasanovsky, Nicholas, & Steinberg, Mark. *Rusya Tarihi*. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2016.
- Rormozer, Gyunter & Frenkin, Anatoli. "Konservativnaya revolyutsiya". *Jurnal Polis* 1 (1992), 1-10.
- Rutkevich, Aleksey. "Osobennosti Russkogo konservatizma Karta i Territoriya". *Tetradı po Konservatizmu* 4 (2015), 9-22.
- Sharova, Veronika. "Pravoradikalnaya ideologiya v Rossii: istoki i preymstvennosty". *Politiko-Filosofskiy Ejegodnik* 1 (2008), 120-135.
- Shevirin, Viktor. "Partiya Mirnogo Obnavleniya". *Politicheskiye partiyi Rossii: istoriya i sovremennosti* Ed. Yuri Sviridenko, Moskova: ROSSPEN, 2000.
- Shevlyakov, Andrey. "Kniga N.Y. Danilevskogo "Rossiya i Evropa" v polemike 80-h godov XIX veka". *Sotsiyologicheskiy İssledovaniya*. 12 (1998), 126-129.
- Simosato, Tosyuki. "Pereosmysleniye kontseptsyii narodnosti: S.S. Uvarov kak konservativniy myslitel". *Mysli Jurnal Peterburgskogo Filosofskogo Obshestvo* 20 (2016), 87-98.
- Stanovaya, Tatyana. *Chem ugrojaet Putinu novaya rossiyskaya ideologiya*. Moskova: Moskovskiy Chentr Karnegi, 2015.
- Stepanov, Sergey. "Chernosotenniye Soyuzi i Organizatsyyi". *Politicheskiye partiyi Rossii: istoriya i sovremennosti* Ed. Yuri Sviridenko, Moskova: ROSSPEN, 2000.
- Stogov, Dmitri. *Chernosotency: Jizni i Smert za Velikiyu Rossiyu*. Moskova: Algoritm, 2012.
- Surkov, Vladislav. Natsiyonalizatsiya Budushego, *Ekspert* (20 Kasım 2006). https://expert.ru/expert/2006/43/nacionalizaciya_budushego/ (22.01.2021).
- Trenin, Dmitri. *Rossiya porvala s odnopolyarnoy sistemoy: pobuditelniye motivi politika Putina*, Moskova: Moskovskiy Chentr Karnegi. 2015.
- Tsyganov, Andrey. "Aleksandr Panarin kak zerkalo rossiyskoy revolyutsyyi". *İdeologiya i Politika* 1 (2013), 4-36.
- Tyutyukin, Stanislav. "Mensheviki". *Politicheskiye partiyi Rossii: istoriya i sovremennosti* Ed. Yuri Sviridenko, Moskova: ROSSPEN, 2000.
- Udalov, Sergey. *Teoriya Ofitsalnoy Narodnosti: Mehanizmi Vnedreniya*. Saratov: Saratovskiy Natsiyonalniy İssledovatelskiy Gosudarstvenniy Universitet im N.G. Chernishevskogo, 2006.
- Umland, Andreas. "Noviye pravoradikalniye intellektualniye krugi v Rossii: Antioranjeviy komitet, İzborskiy klub i klub "Florian Geyer". *Neprikosnovenniy Zapas* 2 (2014), 1-6.

- Umrihin, Pavel. *Osnovniye Osobennosti Konservativnoy Ídeologii i ee Vostrebovannosty v Sovremennoy Rossiyskoy Politike*. Krasnodar: Kubanskiy Gosudarstvenniy Universitet, 2016.
- Uvarov, Sergey. *Gosudarstvenniye Osnovi*. Moskova: İnsitut Russkoy Tsivilizatsyyi, 2014.
- Vasilyeva, Kseniya. *Ídeya russkogo natsiyonalnogo vozrojdeniya v publisistike A.Í. Soljenitsina 1990-h godov*. Sankt-Petersburg: Sankt-Peterburskiy Gosudarstvenniy Universitet, 2017.
- Vernadsky, George. *Rusya Tarihi*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2015.
- Vilkova, Pogoroleva, Ryazanova. "Zapadnichestvo i slavyanofilstvo kak sociokulturnie proekti". *Bulletin of Medical Internet Conferences* 5 (2016), 1018-1019.
- Virtshafter, Elis. *Religiya i prosvesheniye v ekaterininskoy Rossiyi: uceniye Mitropolita Platona*. Moskova: GİİM, 2012.
- Walicki, Andrzej. *Rus Düşünce Tarihi Aydınlanmadan Marksizme*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Reflections of the Reproduced State Identity on Turkish Foreign Policy: Crises With the USA

Yeniden Üretilen Devlet Kimliğinin Türk Dış Politikasına
Yansımaları: ABD ile Krizler

Burak ERÇOŞKUN

Öğr. Gör. Dr., İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi MYO,
Dış Ticaret Bölümü,
burak.ercoskun@yeniyuzylil.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-1163-3906>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Ercoskun, Burak. "Reflections of the Reproduced State Identity on Turkish Foreign Policy: Crises With the USA". Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 2 (Ekim 2021): 249-269.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.957726>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 25.06.2021
Kabul Tarihi/Date Accepted: 14.10.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2021 (Ekim/October)

15. yıl

Akademik İncelemeler Dergisi

Reflections of the Reproduced State Identity on Turkish Foreign Policy: Crises with the USA

Abstract

Factors such as regional-international developments, political, economic, social conditions and security understanding separate the foreign policies of the states from each other and differentiate the expectations of the countries in mutual relations. Turkish-American relations, which have a history of nearly seventy years, have seen a fluctuating course with sometimes cooperation and sometimes crises. Therefore, identifying the root causes of crises that arise from different reasons and damage bilateral relations gains importance in terms of collaboration between the two countries. In this context, this study argues that the reproduction of Turkey's state identity in the changing international system after the Cold War caused crises in bilateral relations by differentiating foreign policy visions, threat perceptions and international goals with the United States. Based on this, the four crises, in the bilateral relations between Turkey and the United States, starting with the Syrian Civil War and continuing to the present day, will be examined in the dimensions of perception, discourse and politics. Then, possible policies are discussed through risks and opportunities to eliminate the tense atmosphere in Turkey-US relations. In the study, in addition to the literature review, the content and discourse analysis method is used methodologically by making use of the statements of policy makers.

Keywords: International Relationship, Turkey, USA, Political Crises, Alliance-Security Dilemma

Yeniden Üretilen Devlet Kimliğinin Türk Dış Politikasına Yansımaları: ABD ile Krizler

Öz

Bölgesel-uluslararası gelişmeler, siyasi, ekonomik, toplumsal koşullar ve güvenlik anlayışı gibi etkenler, devletlerin dış politikalarını birbirinden ayırmakta ve karşılıklı ilişkilerde ülkelerin beklentilerini farklılaştırmaktadır. Yaklaşık yetmiş yıllık bir geçmişe sahip Türk-Amerikan ilişkileri ele alındığında bazen iş birliğine gidildiği bazense krizlerin yaşandığı dalgalı bir seyir görülmektedir. Farklı sebeplerden kaynaklanan ve ikili ilişkilere zarar veren krizlerin temel nedenlerini tespit etmek, iki ülke arasındaki iş birliği açısından önem kazanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada Soğuk Savaş sonrası değişen uluslararası sistemde Türkiye'nin devlet kimliğinin yeniden üretilmesinin, ABD ile dış politika vizyonlarını, tehdit algılamalarını ve uluslararası hedeflerini farklılaştırarak ikili ilişkilerde krizlere neden olduğu savunulmaktadır. Buradan hareketle, Türkiye-ABD ikili ilişkilerinde Suriye iç savaşı ile başlayıp etkisi günümüze kadar süregelen dört kriz, algı, söylem ve siyasa boyutlarıyla irdelenecektir. Ardından ise Türkiye-ABD ilişkilerinde gerilimli atmosferden kurtulmak için riskler ve fırsatlar üzerinden olası politikalar tartışılacaktır. Metodolojik olarak içerik ve söylem analizi metodu kullanılan çalışmada literatür taramasına ilaveten politika yapıcılarının demeçlerinden de yararlanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Türkiye, ABD, Siyasi Krizler, İttifak-Güvenlik İkilemi

Introduction

It is possible to find similarities in the foreign policy objectives of the states, which are the primary actors of international politics. For example, developing strategies to maintain their assets, protect their interests in international relations, and take a more influential position are some of them. However, the foreign political processes of states, as well as their internal political processes, are different from each other. Each state has its own foreign policy reality. Indeed, no state is equally affected by the outside world that surrounds it. For this reason, to understand the foreign policy of a state, it is necessary to look at the internal structure and political development of that state (Rosenau, 1971, 108).

In today's world, increasing democratization and civilization tendencies, and globalization have eliminated the distinction between domestic and foreign policy and made it necessary to address the identity phenomenon. At this point, it can be said that foreign policy is the reflection of power, and identity is one of the sources of power. Therefore, when analyzing foreign policy, the attitudes and approaches to identity should be considered. As a matter of fact, Wendt (1992), one of the leading theorists of constructivism, emphasizes that actors first define their identity and then determine their national interests according to the identity they represent. In addition, Wendt (1992) argues that the structure of the system is not fixed; the anarchic structure is affected by the interaction between the actors, and therefore the identity patterns built by the actors will change depending on the conjuncture. Thus, the way identities perceive the outside world is changing.

Another point that needs to be addressed in the context of identity is the causality relationship. Because the social field is too complex to be explained by a single factor, therefore, it is necessary to consider the phenomenon of identity as one of many variables. Based on this, the study aims to analyze Turkey's relations with the United States of America (USA) in the context of "identity" and explain how the bilateral relations crises are constructed. The primary hypotheses have been determined as such: Reconstruction of the state identity of any secondary power in a unipolar international system causes crises in its bilateral relations with the superpower of the system as it changes its foreign policy vision, threat perceptions and international goals.

To test the established hypotheses, recent crises in the context of Turkish-American relations will be analyzed with the dimensions of perception, discourse, and politics. As a matter of fact, determining the causes of crises can prevent the emergence of new crises, and this function can be an important factor in the future of relations. In this direction, firstly the constructivism approach that explains the relationship between identity and foreign policy and constitutes the theoretical basis of the study will be mentioned. Then, by referring to the historical interaction of Turkish state identity with the outside world, we will try to understand the nature of Turkey-US bilateral relations. In the continuation, four crisis that began with the Syrian Civil War and led to tensions will be examined in general terms. Finally, possible policies for exiting the tense atmosphere will be discussed by evaluating risks and opportunities in the context of crises in terms of the future of relations.

1. Theoretical Framework

While the agent-structure debates continue among traditional theories trying to understand and explain the phenomenon of international relations, the changes that occurred in the structure of the international system after the Cold War laid the

groundwork for the constructivist approach that identity is the basis of interests. This assumption is explained by the argument that “in order to know what a state wants in international relations; it must first know who it is”. However, since the identity of the state is built by inter-subject structures, the effects caused by the internal structures of the state are ignored. Therefore, interests derive from identities, and behaviors derive from structures formed in relation to identities. However, it is explained how the state, as the agent, perceives these structures. As a result, identity can tell how the state (agent) perceives the structure (Flockhart, 2006, 94).

According to Wendt, just as the people who do society are individuals, the agents of the international system are the states. Hence, the focus of analysis is on identities and structures built through interaction in the interstate system. This means that identity is singular and is only formed by states before international interaction. However, it is criticized for Wendt to adopt a completely statist approach. According to Zehfuss (2001, 340-341), it is problematic to concentrate solely on state identity because the concept of identity is constantly reconstructed and transformed.

On the other hand, Wendt (1999, 247), while affirming the existence of anarchy in the international arena, does not accept the view that it has only one meaning. According to Wendt, three alternative conceptions of the culture of anarchy are possible: the Hobbesian, Lockean, and Kantian cultures. Relations between states are defined through notions of hostility in Hobbesian culture, competition in Lockean culture, and friendship in Kantian culture. In Hobbesian culture, states are enemies who do not respect each other's right to exist as independent entities. The existence of wars and the emergence of unstable power balances in an anarchic structure where international rules are not developed to limit the use of violence are the structural features of this culture. Lockean culture, on the other hand, developed on the logic of competition between competitors. Wendt attributes the decline in the death rate of modern states to international cultural change. Accordingly, the emergence of sovereignty as an international institution transformed the power policy of the Hobbesian structure. The Kantian structure represents the transformation of identity and interest in the international system. Common interests are prioritized over national interests (Wendt, 1999, 265-305). As a result, friendship and hostility, a set of inter-subject meanings, the role structure of actors, as a socio-psychological and cultural style of relations, shape the approaches and behavior of states towards each other. Therefore, the change and transformation in Turkish-American relations in the post-Cold War period should be evaluated in this context.

2. Turkey's State Identity and Relations With the USA

The origins of modern identity in Turkey date back to the last period of the Ottoman Empire. Although different identity discourses (Ottomans, Islamism, Turkism) were developed against Russian expansionism and ethnic fragmentation during this period, nation-building was seen by the Turkish political elite and military bureaucracy as the only way to maintain national sovereignty. At the end of this process, a Turkish nation with a shared Muslim identity was formed based on secular foundations. However, this formula, which turned into a state ideology, brought along some problems. One of these is the identity conflict between conservative social actors who strongly opposed the radical secularism policies and the secularist elite. The other is the polarization between the nation-state and ethnic and religious groups that resist it. Therefore, competition and conflict between identity groups have shaped Turkey's foreign policy orientations (Kösebalaban, 2011, 31-32).

Internal and external factors in the nation-building process brought the principles of status quo-ism and Westernism to the fore in Turkish Foreign Policy. Status quo-ism means protecting the existing borders, which the Republic of Turkey has acquired and dominates after the foundation years, not wanting to change borders, not pursuing an irredentism policy regarding foreign minorities, and maintaining regional-global balances. Westernism, on the other hand, means producing policies in this direction and positioning itself within the Western system due to the historical, ideological, social, and cultural influence of the West on Turkey (Oran, 2011). These principles have made their effects felt significantly starting from its foundation.

Based on this, when Turkish American relations are examined, it is seen that common interests and security concerns during the Cold War brought the two countries closer together. During this period, the bipolar world order has manifested itself between the USA and the USSR. The power struggle between these two countries took place mainly in Europe and the Middle East. Immediately after the Second World War, the USSR started its expansion policy. The USSR's demands from Turkey for the Straits and Kars and Ardahan provinces, as well as its ambitions for the Balkans and Iranian oil, led to the US adopting a foreign policy approach aimed at surrounding the USSR and protecting the world from the Soviet threat under (Sönmezoğlu, 2006). In this context, Turkey's geopolitical position has become important for the USA (Athanasopoulou, 2001). From Turkey's perspective, the "Western orientation" has become stronger and more pronounced as the Soviet threat, whose roots date back to the Ottoman period, continued under Stalin's leadership after the Second World War. In other words, security concerns and economic aids have gained importance for Turkey, which has been conducting a Western-oriented foreign policy in the context of modernization since the republic's establishment. Bilateral relations deepened with military institutionalization under the 1947 Truman Doctrine and the intense economic institutionalization that emerged with the 1948 Marshall Plan (Erhan - Sıvış, 2017, 89). In the period in question, the Turkish identity built the USSR as an immediate and open threat in foreign policy and the USA and NATO as a security complex. Uslu (2000, 17-21) summarizes the factors that make up the Turkey-USA alliance during the Cold War as follows: Turkey's search for security against the expansionist USSR, American economic aid, the need for a superpower in the polarized system according to the Aron paradigm, strategic reasons, similar official ideology (anti-communism), domestic political reasons and the risks of an unconnected foreign policy. On the other hand, it is seen that Turkey-USA relations have an asymmetric alliance relationship. As a matter of fact, in the period in question, the USA showed Turkey its realistic face on issues such as the Cyprus problem, poppy production, and arms embargo. According to Bal (2006), these disputes forced Turkey to adopt a multidimensional foreign policy in the 1970s. For example, the Demirel government, which attaches importance to economic development, has tried to pursue a balanced, versatile, and dynamic foreign policy between the USA, the USSR, and the Arab world. In summary, it can be said that the Cold War climate shaped the security-based alliance between the two countries. In other words, the view of the Soviet Union as a close and clear threat, and the Western alliance and NATO as a security umbrella was made possible by Turkey's Western identity. In short, the Soviets were built as enemies and the West as friends.

The end of the Cold War has radically changed the material and intellectual context in which Turkish policymakers have been accustomed for forty years. Turkey has experienced difficulties in transitioning from the relative security it used to have to an

uncanny order in which regional conflicts took place, and in this context, the reconstruction of the “Western” identity was considered necessary. In other words, with the end of the Cold War, which formed the basis for a realistic analysis in general, the role of identity and culture in Turkish foreign policy became clear. In this context, Turkey has started to focus on regional security and cooperation interests. As a result, perceptions of identity-based on determined interests emerged as Eurasianism, Neo-Ottomans and Islamism (Oran, 2011). In summary, the outlines of Turkish Foreign Policy in the post-Cold War period are as follows: Integration with the EU, the continuation of the alliance-strategic partnership with the US, strengthening relations with Central Asia and the Russian Federation, evaluating the developments in the Middle East based on Turkey’s interests and resolving the Kurdish problem.

On the other hand, Uzgel (2010, 243-244) claims that Washington is actively supporting and encouraging Ankara to expand the scope of its foreign policy and become more active in the Balkans and Central Asia during this period. Örmeci (2020b) also states that the United States evaluates Turkey in two different contexts during this period. The first is Turkey, a strong military ally that will actively support the US and NATO. The second is Turkey, a model country with soft power elements that facilitate the transfer of Eastern energy resources to Europe and allow a more moderate interpretation of Islam. As a result, the geopolitical shifts and power struggle experienced in the global and regional dimensions after the dissolution of the USSR required the USA to reposition Turkey. So much so that the nature of bilateral relations in the 1990s was defined as “strategic alliance” or “strategic partner” by Turkish and American policymakers. In other words, when the two countries had common interests, Turkey was considered a “strategic partner” by the United States. Joint strategic initiatives carried out in the Eurasian region after the Cold War also continued the asymmetric alliance relationship without any problems. However, the fact that foreign policy strategies, which were shaped according to internal and external conditions, began to differ over time brought the two countries against each other from time to time and caused crises.

In Turkish-American relations, which reached the relative size of the alliance during the Cold War period and its continuation, severe crises began to occur since the 2000s, and bilateral relations reached the point of rupture. The Memorandum of March 1 and the Sulaymaniyah incident have shown that bilateral ties will not be devoid of tension. For Turkey, these developments have made the credibility of the US/NATO security guarantees controversial. Like the Armenian lobby, the influence of anti-Turkish lobbies on the US Congress is another factor that undermines the Turkey’s security dependence on the US (Oran, 2011). On the other hand, the September 11 attacks during this period also led to a change in international balances. Making a distinction between “us” and “the other” with elements such as identity, culture, rule, norms, discourse, the US has tried to legitimize its policies towards Islamic civilization with discourses such as democracy, human rights, freedom, and liberal economy and to get support from the international public (Şahin, 2019, 73-74). In this period, the “win-win” approach and the principle of “zero problems with neighbors” were at the forefront in Turkish foreign policy under the leadership of Davutoğlu. In this context, Turkey, which initiated peace processes to reconcile with Armenia, Cyprus, and the Kurds, turned towards developing closer political and economic relations with the regional powers around it (Sözen, 2010). On the other hand, Altunışık (2009) states that in the post-Cold War period, Turkey was under the influence of different tendencies such as conservative constructivism of the AKP, pro-Western liberalism, social democratic constructivism and

new traditionalism that strengthened the Sevres syndrome. As a result, in the post-Cold War period, Turkey's traditional Western identity has been integrated with its historical, socio-cultural, religious, and geographical identity to create a new identity for a multidimensional foreign policy.

Although the AKP government's effort to rebuild relations with a new common strategic vision, Barack Obama's call for a "model partnership", and the close relationship between Trump and Erdogan contributed positively to Turkey-US relations, crises could not be prevented. At this point, it is worth noting that there are different views on the root causes of crises. For example, according to Çalış (2010), Turkey's search for an independent foreign policy in response to the US's desire to design Turkey's domestic and foreign policy in line with its own interests with the habits of the Cold War period caused crises and prevented the normalization of relations. According to the other view advocated by authors such as Pipes (2009), Rubin (2016) and Lévy (2018), Turkey is in the position of a country with a more Islamic and pro-Russian orientation in recent years. Danforth (2021) also claims that Erdogan and his circle see the West as both hostile and in decline, and therefore Turkey has adopted the harsh use of force to block and surround regional states that want to advance their interests in an unstable world. As a result, Turkish-American relations have remained outside of the strategic or model partnership, especially at the point reached by the civil war in Syria. Even, Danforth (2021) states that the parties are beginning to see each other as a strategic threat rather than an ally.

2.1. Syria Civil War and PYD/YPG Crisis

The events that started in Tunisia in 2011 spread rapidly to other countries in the region and called the Arab Spring, turned into a civil war between regime forces, opposition forces and ISIS in Syria. The different approaches of the United States, the superpower of the system, and Turkey, a regional power, towards the situation in Syria have brought the two countries against each other. Here, it would be appropriate to indicate the transformations in recent US foreign policy by opening a separate parenthesis. It is known that the USA focused more on the Middle East after the September 11 attacks, adopted a preventive war policy in its foreign policy with the Bush Doctrine and made cross-border interventions by evaluating various countries and groups in the region as elements that threaten the stability of the region (US National Security Strategy, 2002). In addition to the economic effects of the global crisis in 2008, the increase in the cost of the invasion in Iraq and the increasing anti-US rhetoric prompted Obama to change the foreign policy strategies followed by his predecessor Bush. In this context, American foreign policy strategies were redefined according to the Obama Doctrine, which was formalized with the 2010 US National Security Strategy and shaped by the 2015 US National Security Strategy. Thus, the USA started to support its allies militarily and diplomatically, instead of being involved in matters that do not directly threaten its security (US National Security Strategy, 2015).

The US initially considered the crisis in Syria as a protest movement that developed within the framework of the Arab Spring and supported regime change. However, the opposition's failure to act as a united group and present themselves as a democratic actor brought the US withdraw its support from the Syrian opposition. This situation caused the USA and Turkey to have different views on foreign fighters and terrorism. Because, according to the USA, the reason for the security problem in the region is foreign fighters and radicalization, and it is these elements that need to be fought. According to Turkey, on the other hand, the problem of foreign fighters and

radicalization in the region is a result of the Assad regime, and to ensure security and stability, a national unity government representing all the Syrian people should be established (Kanat, 2015, 343). As a result, while Turkey supported the FSA and Turkmen who opposed the Assad regime, the US changed its diplomatic stance and policies against Syria with the emergence of ISIS in 2014 and started to use the PYD/YPG as a proxy against ISIS by accepting it as a legitimate opposition movement (Kanat et al., 2017, 8-10). At this point, Barkey (2016) argues that the Obama administration has no choice but to support the PYD/YPG, as ISIS has emerged as a more important source of threat.

Turkish authorities announced that documents and evidence were presented to the US authorities that the PYD/YPG built autonomous cantons based on the “democratic autonomy” approach advocated by the terrorist organization PKK to strengthen the infrastructure of the regions it acquired in Syria (Temizer, 2016). In the report of Amnesty International, it was stated that the PYD/YPG committed war crimes, and following the decrease of the threat of ISIS, they carried out demographic engineering activities in the region by forcibly displacing local populations and expanded its area of influence (Kanat, 2017, 326). On the other hand, US officials stated that the support for the PYD/YPG is limited, temporary and tactical, citing the ISIS factor. The then US Defense Secretary Mattis announced that Washington was planning to take back weapons supplied to Kurdish militias in northern Syria after the ISIS threat (Reuters, 2017). According to Örmeci (2020a, 44), the fact that the PYD/YPG seemed to be fighting against ISIS together with America affected American public opinion, and this situation was perceived as a betrayal by the Turkish government and the public. Indeed, in an interview with Al Jazeera, President Erdogan said that despite their agreement, the promises were not kept, and that Obama had deceived him (Atılgan, 2017). Erdogan also blamed the United States for supporting terrorism in Syria (Reuters, 2016). Akbaş et al. (2019, 2242) states that the experience of the Gulf crisis with the US requires much more attention to the PYD/YPG threat in Syria. Because at that time, while the US was intervening in Iraq, Turkey actively took a side with the USA, but its expectations were not met, it was economically damaged by the sanctions imposed on Iraq and had to struggle with the terrorism problem for years due to the PKK structures in Northern Iraq. Therefore, regarding the issue of PYD/YPG, which is the main expectation of Turkey, the visit of the US Special Representative for the Fight against ISIS to Ayn al-Arab during the Obama period and receiving a plaque from the PYD/YPG spokesperson has led to the question of bilateral relations for Turkey.

The US side also has some criticisms against Turkey. For example, Nauert, a spokesman for the US State Department at the time, stated that Turkey is not fighting ISIS adequately (Todayonline, 2018). Erdogan (Sözcü, 2018) responded to the accusation levelled by the United States by saying: “There are no ISIS militants left to fight in Syria. The United States is still piling weapons into the region under the pretext of fighting ISIS”. Another view is that Turkey, which has been fighting terrorism since the 1990s, has actively participated in the operations against ISIS, opened its bases and allowed the peshmerga affiliated to the Iraqi Kurdish Regional Government to cross into Syria through its territory (Erdağ, 2017, 331-332). Also, according to another view, targeting Turkish citizens in the transfer of foreign fighters, which is one of the indispensable policies of ISIS, and seeing Turkey as a route both increases the security risks and expands the scope of Turkey’s fight against ISIS (Yeşiltaş et al., 2016, 8).

Washington also sees Turkey's approach to the Kurdish problem as part of the problem. While Obama praised Erdogan for initiating peace talks with Kurdish separatists in early 2013, Turkey's changing attitude towards the Kurds caused Erdogan to be greeted coldly by Obama in March 2016 (Nissenbaum - Lee, 2016). According to Rhee (2020, 5), US officials think that Turkey aims to have locally elected councils in Syria controlled by the Turkish government. For this reason, there is concern that Turkey will expand its political activity in the region and play a role in shaping Syria after the war. On the other hand, it is believed that the AKP leadership has adopted a rhetoric of resistance, condemning the unilateralism of the USA and the double standards of the West. For example, Langan (2017) argues that Turkey presents itself as a humanitarian and altruistic force in contrast to the imperialist, neo-colonial, demonized West, as it hosts more than 3.5 million Syrian refugees and has been one of the top aid providers in the last decade. In the words of Çağaptay (2019), Turkey has also resorted to a two-way strategy to manipulate Washington, stating that Moscow is willing to do more than the United States on the PYD/YPG issue. Accordingly, it is noted that if the PYD/YPG is not officially listed as a terrorist organization by NATO, it threatens to veto NATO defense plans for Poland and the Baltic countries (Reuters, 2019b).

During the reign of Trump, who took over from Obama because of the US presidential election in 2016, problems with the Syrian issue continued, and no progress was made. At this point, Sloat (2018) states that both Obama and Trump administrations do not have a concrete Syria policy. As a matter of fact, the statements made by the Pentagon and the Ministries of Foreign Affairs and Defense regarding the PYD/YPG contradicted each other, and differences of opinion emerged between the US Central Forces Command (CENTCOM) and the US European Command (EUCOM). According to Kanat (2018, 292-293), the lack of a certain US policy towards Syria increases the weight of actors in the field, such as CENTCOM, in policy-shaping, which leads to a severe lack of coordination between the foreign policymakers of the two countries. Gülmez (2020), on the other hand, claims that Trump's approach to Turkey at the notification level is inconsistent. Indeed, announcing his decision to withdraw from Syria by praising Turkey's regional leadership in the fight against terrorism, Trump later sent tweets and letters to Erdogan threatening to destroy Turkey's economy if Turkey launched a military offensive against Syrian Kurdish forces (Reuters, 2019a). In another tweet also, he explained that he is a big fan of Erdogan and wants to improve US-Turkey economic relations (Deutsche Welle, 2019).

For Turkey, the main problem with the Syrian crisis stems from its concern for the future status of the Syrian Kurds. As the PYD/YPG is the PKK balancing organizations for Ankara, Turkey sees Kurdish autonomy or independence in Northern Syria as a direct security threat to its regime. Therefore, Ankara has evaluated Washington's policy as a violation of its own red lines and a challenge to its own security (Örmeci, 2020b). This point of view contradicting with the USA required Turkey to develop new political strategies in the Russia-Iran-China axis, to take the field to protect its own interests and ensure its national security. Ultimately, Turkey tried to ensure border security with operations such as the Euphrates Shield, Olive Branch and Peace Spring. Stanicek (2019) claimed that these operations were related to ISIS and pro-Kurdish terrorist attacks as well as the 2016 coup attempt and that the AKP regime started to reconsider its alliance with the West, as it did not help Turkey in its fight against the putschists. In summary, the different threat perceptions and world views prevented Turkey and the USA from developing a joint strategy regarding Syria.

2.2. July 15 Coup Attempt and the FETO Crisis

Another event that created a crisis of trust between the two countries was the coup attempt witnessed by Turkey on July 15, 2016 which was repelled by the resistance of the society, political actors, media, and state institutions. The Turkish authorities declared that the Gülen movement was responsible for the coup attempt, and this structure was officially proclaimed as the Fethullahist Terrorist Organization (FETO) by the Turkish state. On the other hand, after this failed coup attempt, Turkish media and government officials accused the USA of being involved in the conspiracy (The Economist, 2016). At this point, it should be said that there are some reasons behind the accusations made. For example, Miş et al. (2016) stated that, regardless of the ideological differences in Turkey, even though the society and political representatives agree on the responsibility of the coup attempt, the attitudes and discourses adopted by the US officials have strengthened the perception among the Turkish public that the US may have a role behind the coup attempt. As a matter of fact, the first statement made by the US regarding the coup attempt was the then Foreign Minister John Kerry's call for peace and stability. After hours, a statement was made by the White House as "All parties in Turkey should support the democratically elected government of Turkey, show sobriety and avoid any kind of violence or bloodshed". Two days after the coup attempt, Kerry warned the Turkish government not to overdo it in retaliation against the coup plotters (Williams - Snow, 2017). In addition, as Presidential Spokesperson Kalın (2016) has stated, the ringleader of FETO, who is trying to gain economic power by organizing within the state and seizing political power illegitimately and illegally, has been living in Pennsylvania for many years. The statements of some US names also support this perception. For example, retired American Lieutenant Colonel Peters (2016) on the night of the coup attempt told Fox News that the coup attempt was a positive development to prevent Turkey from slipping into an Islamist dictatorship and that he supported the coup. Similarly, after the coup attempt, Votel from the US Central Command said that the Pentagon's closest allies in the Turkish army were imprisoned in Turkey (Paletta, 2016). On the other hand, there is a "Treaty of Mutual Legal Assistance in Extradition and Criminal Procedures" dated 1980 between Turkey and the USA. In addition, in the words of Akgün (2016, 6), although the documents proving Gülen's involvement in the crimes in Turkey were sent to the US, Turkey's request for extradition remained inconclusive, which strengthens the US's connection with the coup. Another view is that Gülen continues his anti-Turkey activities in the USA (Oktay, 2021).

On the other hand, the USA denies the accusations that it is related to the coup attempt. There are opinions that the evidence of US involvement in Turkish coups is generally based on legends in the media and that this situation is used for propaganda purposes to increase anti-Americanism. Therefore, it can be said that the general perception in the US about the coup attempt is exactly the opposite of that in Turkey. For example, according to Danforth (2021), the coup attempt was used by Erdogan for political gain. On the other hand, the methods of government after the coup attempt were also criticized. Democratic Party of the time, MP Meeks, arguing that many people who were not related to the coup were arrested and stated that there were human rights violations (Euronews, 2017). In addition, the failed coup attempt and subsequent purges within the Turkish security bureaucracy created a negative atmosphere in Washington regarding Turkey's military capabilities (Timoçin, 2017). Finally, it is emphasized by the US authorities that it is the US judiciary that will decide on the extradition of Gülen to Turkey (Mason - Landay, 2016).

Another issue that caused tension between the two countries related to the FETO issue was the Pastor Brunson incident. Brunson, a long-time resident of Turkey, was declared by the Turkish judicial authorities to be connected to the July 15 coup attempt and sentenced to three years in prison on espionage charges (Örmeci, 2020a, 43). While this development was criticized in the American press, Trump demanded the release of Brunson in his statements. When these demands were unrequited, the US dollar started to appreciate against the Turkish lira in a short time, and this situation was associated with the USA by the Turkish authorities. In the ongoing process, Brunson was released in view of the period of detention. However, prior to this development, Trump made comments about Brunson on social media against Turkey. Özel states that the Brunson case is symbolic and that the problems between Ankara and Washington stem from the strategic disputes between the two countries regarding the projections of the Middle East and the future of the Kurds (as cited in Özel, Aktan, 2018). Turaman and Çelik (2018, 130) also state that political, logistical and ammunition support to FETO continued in the Trump period, as was the case with the PYD/YPG. As a result, it should be said that these two structures, which are on the list of terrorist organizations in Turkey, are not evaluated by the United States in this context.

2.3. S-400 Air Defense Systems and CAATSA Sanctions Crisis

As a result of the intensification of ethnic/sectarian conflicts in close/neighboring states and the increase of regional instability, Turkey's need for an air defense system has increased to eliminate the threat elements that may affect it (Seren, 2015, 7). In this context, as a NATO country, Turkey requested the Patriot air defense system from its allies but could not get any results. So much so that in the Syrian civil war, where Turkey needs the air defense system more than ever, it is known that the USA and Germany withdrew their Patriot systems in Turkey for technical reasons. On the other hand, Turkey, which was involved in the US-led F-35 project as both a production partner and a customer in 2002, signed an agreement to buy F-35s from the US and paid \$ 1.40 billion, but the US did not give the F-35s to Turkey (CNNTÜRK, 2019). After these developments, Turkey began negotiations with China and Russia to supply an air defense system, and subsequently signed an agreement with Russia for S-400s (Kurt, 2019, 9-11). This agreement, which Turkey signed in 2017 to purchase S-400s from Russia, became an important agenda item in Turkish American relations and caused a crisis.

The United States is uncomfortable with Turkey's purchase of the S-400s for several reasons. The first of these is that the S-400 air defense system is against NATO's interests and cannot be used together with the NATO defense system. Another is that US companies risk losing the Turkish market since F-35 and Patriots will not be sold to Turkey if Turkey buys the S-400s (Yücel, 2020, 9-11). Another reason is concerned that the hidden features of the new generation F-35 produced in the USA may be deciphered by the radars of the S-400 missile defense system (Medeni, 2018, 14). Finally, the United States believes that Turkey can be a precedent for other possible countries considering a close strategic relationship with Russia, and therefore does not consent. Ultimately, the US and NATO are concerned that the increasing relations between Russia and Turkey may undermine the balance of power in the region and change Turkey's priorities (Danforth, 2021, 5). Turkey's point of view on this issue is that technical issues between the S-400 defense system and the F-35 technology can be resolved in short-term flights. While Russia deploys S-400s in Syria, Israel and Britain's operation with F-35s in Syria is an example. In addition, Turkish officials state that the S-400s will be completely

independent of the NATO system and will be deployed at different points than the F-35s (Habertürk, 2019). On the other hand, Turkey desires to buy both S-400s and F-35s. However, it is thought that the USA is using the F-35 project as a political tool against the S-400s (Kurt, 2019, 11-18).

As a result, Turkey remains committed to the S-400 to take a deterrent step against its risks. On the other hand, the USA announced that Turkey was removed from the F-35 program indefinitely. In addition, the US Congress decided to apply the sanctions foreseen under CAATSA on December 14, 2020. Trump, on the other hand, opposed the idea of US Senators imposing sanctions on Turkey. He accused the Obama administration of treating Turkey unfairly and forcing Erdogan to buy the S-400 air defense system from Russia (Gülmez, 2020, 483). Taylor (2020) claims that Turkey threatened the USA to close the Incirlik base and Kürecik radar station to prevent sanctions taken by the US Congress and to buy the Patriot system. The first action on the issue during the Biden era, which took over the presidential seat from Trump, was the announcement that the sanctions would take effect on April 7, 2021 (Mally, 2021). It is seen that these sanctions are directed against Turkey's defense industry.

2.4. The East Mediterranean and the Energy Crisis

While it is thought that the hydrocarbon reserves recently discovered in the Eastern Mediterranean will be the catalyst for peacebuilding in the region, the countries' struggle to gain a share of these resources and the struggle to become a dominant power in the region has revealed an international problem. It is observed that there are also disagreements in the areas of maritime jurisdiction and Exclusive Economic Zone (EEZ), especially among the countries experiencing political problems. When the subject is handled within the framework of international law, article 74 of the United Nations Convention on the Law of Sea (UNCLOS) of 1982 is as follows (1982):

“The delimitation of the exclusive economic zone between States with opposite or adjacent coasts shall be effected by agreement on the basis of international law, as referred to in Article 38 of the Statute of the International Court of Justice, in order to achieve an equitable solution.”

In addition, both the geographical characteristics of the Eastern Mediterranean and the fact that some countries in the region identify and cooperate with bilateral or triple EEZs, granting exploration and drilling licenses to international companies and starting these activities make the issue complicated (Ünver-Noi, 2019, 13). Another point that should be mentioned at this point is related to the status of Cyprus. Because the TRNC is not recognized by other states and the only representative of Cyprus is the Greeks, it becomes difficult to resolve disputes. In this context, the fact that Turkey and the United States adopt different policies in the Eastern Mediterranean confronts the two countries and causes another crisis.

For Turkey, the Eastern Mediterranean region is important both for its national security and economy and for its historical ties with the TRNC. The crisis in Syria poses the risk of a terror corridor extending to the Mediterranean in the south of Turkey. On the other hand, Greece's formation of the Eastern Mediterranean Natural Gas Forum, the Greek Cypriot Administration, Israel, Egypt, France, and the USA in the Eastern Mediterranean, carries risks for Turkey's energy security and policies. In addition, protecting the interests of the Turkish Cypriot people is a priority issue for Turkey. In this direction, Turkey has taken some steps. For example, the Greek Cypriot Administration notified Israel and Egypt to the UN on the grounds that they violated their maritime jurisdiction.

It has signed maritime jurisdiction agreements with the TRNC and Libya. It has continued its oil and natural gas exploration activities with seismic exploration and drilling ships in the regions it accepts within its own continental area (İnat, 2019).

For the USA, the importance of the Eastern Mediterranean can be considered from three different angles. The first is that the Mediterranean is of critical importance for the security of Europe. The second is that the Mediterranean is an important route for the transfer of forces between the Asia Pacific, Persian Gulf, Indian Ocean, and Atlantic regions. The third is to actively participate in the conflicts in the Eastern Mediterranean and North Africa such as Cyprus, Syria, Egypt, Libya, Iraq, and Palestine due to tension with Russia (Tarakçı, 2019, 3-4). In this context, some articles of the draft bill discussed at the US Congress on May 22, 2019, for the development of security and energy partnership in the Eastern Mediterranean give clues about America's perspective towards the region in general and Turkey in particular. In this context, the main goal is to free Europe from its natural gas dependence on Russia. Therefore, it is emphasized that the security of the allies in the Eastern Mediterranean is critical to the security of the United States and Europe, and Greece, Israel and the Greek Cypriot Administration are mentioned as important partners in the region. In articles related to Turkey, it is stated that CAATSA sanctions will be initiated and that if the purchase of the S-400 from Russia is abandoned, it may be possible to return to the F-35 program (US Congress, 2019). As a result, the politics of both countries regarding the region diverge.

3. Determinants of Turkish American Relations and Future Expectations

When evaluated in general, it is seen that the different threat perceptions between the AKP leadership and the US administrations and the decreasing credibility of the bilateral relationship played an important role in explaining the rising tension in Turkish American relations in the last decade. Mediocre rhetoric and minimal agreement on action led the parties to question bilateral relations and distance themselves from each other. What holds the parties together under these conditions? How is it possible for relationships to turn into an institutional and functional framework? Kupchan's (2010) approach to "stable peace" between sovereign states is guiding in this sense. Achieving a consensus in crises in Turkey-USA relations, in other words, determining the strategies to be followed to bring bilateral relations to a normative level, will be possible by correctly identifying the risks and opportunities. Ultimately, the parameters that will determine behavior in bilateral relations are the importance of the issues in dispute for the parties and the value that the parties give to each other. In addition, as stated at the beginning of the study, according to the constructivism approach, actors associate or change their identities with new norms through socialization, redefine their interests in this direction and act accordingly. In this context, policies can be developed considering the risks that may be encountered in the continuation of the crises in bilateral relations and the opportunities that can be brought about by reconciliation. From this point of view, for Turkey, when the crises experienced are evaluated, the existing risks, opportunities, and possible policies can be shown as in Table 1.

Table 1: Crisis Analysis (Turkey)

Risks	Opportunities	Possible Policies
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Continuation of terrorist activities both in Syria and in the region ➤ Increasing ethnic separation in Syria and the possibility of Syria's partition ➤ PYD/YPG's acquisition of an autonomous zone ➤ Continuation of FETO's activities in the USA ➤ The continuation of negative perception towards Turkey at official and social level in the USA ➤ The USA's continued support for the countries that have anti-Turkey policies in the Eastern Mediterranean. ➤ Expansion of CAATSA sanctions ➤ Possibility of new sanctions on the grounds that the embargo on Iran has been violated 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Advantages of Turkey's geopolitical location ➤ Turkey's model country potential ➤ Providing energy transportation to Europe more safely and economically through Turkey ➤ Turkey's effective role against international terrorism ➤ Being a significant military force as a NATO member and keeping bases on its borders ➤ Being a crucial actor in tackling with the refugee problem ➤ The US needs Turkey's support in the region in case of withdrawal from Syria 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ To increase lobbying activities before the members of Congress to convey Turkey's policies and security concerns ➤ Institutionalizing ties between both civilian and military foreign policy bureaucrats ➤ Running multi-track diplomatic channels to build a better understanding between the citizens of both countries ➤ To create stabilizing areas such as economy, trade, tourism, cultural and human interaction

One issue that needs to be addressed regarding the crises in Turkey-USA relations is the existential differences. Ultimately, the impact of regional developments on bilateral relations makes this issue important. When evaluated in the context of Syria and the Eastern Mediterranean crisis, Turkey is ontologically a part of the region. The USA, on the other hand, penetrates the region with its policies as a non-regional actor. Therefore, in the face of an event taking place in the region, the USA may choose the wait-and-see method or pursue its divide-and-rule policy and its strategic interests through the balance of power between separation and disintegrating elements. In contrast, Turkey may be primarily responsible or affected by a development in the region. At the same time, its strategic interests are based on cooperation-oriented regional integration. This leads to the differentiation of the goals of both countries and the methods to be followed in achieving these goals. For example; The USA sees the region located on the southeast line of Turkey and including Syria as the Kurdish territory with alliance relations and generalizes the military operation Turkey carried out against the region within the scope of security measures as an attack on the innocent Kurdish people (Rand Corporation, 2020). However, it would not be wrong to say that Turkey, as a country in the region, is better able to distinguish those who are Kurds who have no connection with any terrorist act compared to the USA, which is a non-regional actor. As a matter of fact, it is known that Turkey shares its information notes containing its embracing and inclusive policies towards Kurdish citizens in the region with American officials (Acun - Keskin, 2017, 39). On the other hand, it has been observed that mutual high-level visits between policy makers of the two countries in the past years have enabled consultations, and negotiations on common issues, facilitating the parties to clearly convey their perceptions, trends, and positions to their interlocutors. In this context, when today's communication channels are considered, ties between civilian and military diplomats should be institutionalized. In addition, the Turkish authorities must raise awareness by sharing their arguments with the US public, the press, civil society, and

pressure-interest groups to prevent lobbying against them. For example, corruption and irregularities in FETO schools operating in the USA may be brought to the agenda as an issue that may concern every American citizen who pays taxes. As a result, it can be said that some issues that can be solved with public diplomacy and sensitivity have grown and become chronic.

When the crises experienced in terms of the USA are evaluated, the existing risks, opportunities and possible policies can be shown as in Table 2.

Table 2: Crisis Analysis (USA)

Risks	Opportunities	Possible Policies
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Losing an important ally like Turkey ➤ Turkey's expansion of cooperation with Russia, Iran, and China ➤ Military and economic costs that will be faced in the continuation of the state of instability in Syria ➤ Increasing negative perception towards USA in Turkey ➤ Instability in Syria harms the American fight against terrorism on a global scale 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ To play an active role as a global power in the solution of the Syrian crisis ➤ To gain the trust of both Turkey and other allies by solving the problems with Turkey ➤ Acting jointly against terrorism ➤ Taking advantage of the Turkish market in commercial activities ➤ To reduce the energy dependence of Europe on Russia by cooperating with Turkey ➤ Taking advantage of Turkey's balancing role in policies towards Iran and Russia 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ending support for PYD/YPG and FETO ➤ Reclaiming the heavy weapons given to the PYD/YPG ➤ To support Turkey's safe zone plan ➤ To establish a joint working group with Turkey on the integration of air defense systems ➤ To coordinate the development and fair distribution of hydrocarbon resources in the Eastern Mediterranean between the countries of the region

From the point of view of the United States, if the positive course of bilateral relations and the long-term value of relations are important, it can be assumed that Turkey will be more inclined to understand its position and demands and show flexibility. Because implementing policies that consider Turkey's security concerns will also eliminate the risks that may be encountered in case of failure to reach consensus in bilateral relations.

Conclusion

In this study, it is argued that the reconstruction of the state identity of any secondary power in a unipolar international system changes its foreign policy vision, threat perceptions and international goals, leading to crises in the system's relations with the superpower. To test this argument, Turkish-American relations were examined and verified. In today's Turkish American relations, there are significant disagreements on Syria and the PYD/YPG, the July 15 coup attempt and FETO, the S-400 Air Defense System, and the Eastern Mediterranean, and these have turned into a crisis. The shocks in the dominant power paradigm of the USA, which leads the international system with its power and prestige, brought some consequences. One of them is the emergence of alternative power centers such as China, Russia, and Germany. Another is the instability created by the power vacuum in the international system, as observed, particularly in the Middle East. Another consequence is that the US loses its allies.

The USA wanted to continue its relations with Turkey within the framework of an asymmetrical structure, as it was during the Cold War. However, the US ignoring Turkey's interests and priorities while achieving its global-macro goals caused a problem of trust. As a result, Turkey acted with the motive of being a state with higher

autonomy in international politics and wanted to establish a balanced relationship of interdependence with the United States, protecting the interests of both sides. The conflict between the policies pursued by the two countries caused crises. At this point, it can be said that the main reason for all these conflicts and crises is related to the structure of the international system and having different expectations in bilateral relations. In addition, it is seen that the interests that shape foreign policy are built based on identity.

In the historical development of Turkey-US relations, the United States has sometimes been a reliable port for Turkey and sometimes a partner avoiding support even when needed. A similar situation has been seen on the US side, and Turkey has been interpreted as both a strategic alliance or model partner and a difficult ally. It is certain that the relations between Turkey and the USA have become tense, especially in the recent period, with the crises arising from policy and strategy differences. As a matter of fact, this situation is closely related to how the parties define their own identity and interests. However, the parties' escalating the crisis and breaking down the bridges cannot be regarded as a reasonable concept or a rational idea. Ultimately, relations between states are based on mutual interests rather than unilateral dependence. Because both countries benefit from each other's opportunities mutually. The preservation, strengthening and maintenance of this relationship are only possible if the two states meet at minimum commons in the definition of threats and interests shaped by their own identities, cultures, and norms. Considering that identities can be built socially, determining policies by evaluating the crises in Turkish American relations regarding risks and opportunities will be the cornerstone of getting rid of the tense atmosphere.

References

- Acun, Can, - Keskin, Bünyamin. *The PKK's Branch in Northern Syria PYD - YPG*. Ankara: SETA, 2017.
- Akbaş, Zafer vd. "İkinci Yüzyılında İşbirliği ve Çatışma Sarmalında Türk- Amerikan İlişkileri". *International Journal of Society Researches* 13/19 (2019), 2226–2258.
- Akgün, Mert Hüseyin. "Türkiye-ABD Suçluların Geri Verilmesi Anlaşması ve FETÖ Liderinin İadesi". *Seta Perspektif* 150 (2016), 1–6.
- Aktan, İrfan. "Soli Özel: Rahip Brunson gerilimin sebebi değil, simgesi". (2018, August 13). <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/08/13/soli-ozel-rahip-brunson-gerilimin-sebebi-degil-simgesi>
- Altunışık, Meliha Benli. "Worldviews and Turkish foreign policy in the Middle East". *New Perspectives on Turkey* 40/1 (2009), 169–192.
- Athanassopoulou, Ekavi. "American-Turkish relations since the end of the Cold War". *Middle East Policy* 8/3 (2001), 144–164.
- Atılgan, Ayşe Hümeysra. "Obama deceived Turkey over PKK, Erdogan says". (2017, April 20). <https://www.aa.com.tr/en/turkey/obama-deceived-turkey-over-pkk-erdogan-says/801043>
- Bal, İdris. "Türkiye-ABD İlişkileri ve 2003 Irak Savaşı'nın Önemi". *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*. ed. İdris Bal, 151-184, Ankara: Global Research Center, 2006.
- Barkey, Henri. "Syria's Dark Shadow over US-Turkey Relations". (2016, March 7). <http://turkishpolicy.com/article/782/syrias-dark-shadow-over-us-turkey-relations>
- Çağaptay, Soner. "Trump's letter to Turkey's Erdogan shows the US. Is struggling to keep up with Ankara". *Nbc News* (2019, October 17). <https://www.nbcnews.com/think/opinion/turkey-s-erdogan-plays-trump-putin-he-tries-remake-middle-ncna1067736>
- Çalış, Şaban. "Dış Politikada Eksen Kaymıyor, İstikamet Düzeliyor". *Mülakatlarla Türk Dış Politikası II*. ed. Habibe Özdal vd. 65-102, Ankara: USAK, 2010.
- CNNTÜRK. "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan F-35 açıklaması". (2019, September 26). <https://www.cnnturk.com/dunya/cumhurbaskani-erdogandan-f-35-aciklamasi>
- Danforth, Nicholas. "Between Cooperation and Containment: New US Policies for a new Turkey". *Brookings* (2021, February). <https://www.brookings.edu/research/between-cooperation-and-containment-new-us-policies-for-a-new-turkey/>
- Deutsche Welle. "Trump, Erdogan lavish praise despite deep divisions in US Turkey ties". (2019, November 11). <https://www.dw.com/en/trump-erdogan-lavish-praise-despite-deep-divisions-in-us-turkey-ties/a-51233267>
- Erdağ, Ramazan. "Normalleşmeden gerilim ve çatışmaya: Türkiye-Suriye ilişkileri". *AK Parti'nin 15 Yılı*. ed. Kemal İnât vd. 318-335, İstanbul: SETA, 2017.
- Erhan, Çağrı - Sıvış, Efe. "Determinants of Turkish-American relations and prospects for the future". *Winter* 19/1 (2017), 89–115.
- Euronews. "Batılı istihbarat örgütlerinin 15 Temmuz raporları". (2017, July 13).

<https://tr.euronews.com/2017/07/13/batili-istihbarat-orgutlerinin-15-temmuz-raporlari>

- Flockhart, Trine. "Complex Socialization: A Framework for the Study of State Socialization". *European Journal of International Relations* 12/1 (2006), 89-118.
- Gülmez, Didem Buhari. "The resilience of the US-Turkey alliance: divergent threat perceptions and worldviews". *Contemporary Politics* 26/4 (2020), 475-496.
- Habertürk. "Bakan Hulusi Akar'dan S-400 ve F-35 açıklaması". (2019, April 16). <https://www.haberturk.com/son-dakika-bakan-hulusi-akar-dan-s-400-ve-f-35-aciklamasi-2433991>
- Hale, William. *Turkish foreign policy since 1774*. London and New York: Routledge, 2013.
- İnat, Kemal. "Doğu Akdeniz Sorununun Nedenleri ve Türkiye'nin Politikası". (2019, December 11). <https://www.setav.org/dogu-akdeniz-sorununun-nedenleri-ve-turkiyenin-politikasi/>
- Kalın, İbrahim. "After the Coup Attempt, Turkey's Success Story Continues". *Insight Turkey* 18/3 (2016), 11-17.
- Kanat, Kılıç Buğra. "2014 Yılında Türk-Amerikan İlişkileri: Taktiksel Farklılıklardan Stratejik Muammaya". *Türk Dış Politikası Yıllığı 2014*. ed. Burhanettin Duran vd. 331-354, Ankara: SETA, 2015.
- Kanat, Kılıç Buğra. "Türkiye'nin ABD Politikası 2016". *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016*. ed. Burhanettin Duran vd. 319-340, Ankara: SETA, 2017.
- Kanat, Kılıç Buğra. "Türkiye'nin ABD Politikası". *Türk Dış Politikası Yıllığı 2017*. ed. Burhanettin Duran vd. 287-308, Ankara: SETA, 2018.
- Kanat, Kılıç Buğra vd. *Türkiye-ABD ilişkileri ve yeni ABD yönetimi*. Ankara: SETA, 2017.
- Kösebalaban, Hasan. *Turkish Foreign Policy: Islam, Nationalism, and Globalization*, London: Palgrave Macmillan, 2014.
- Kupchan, Charles. *How Enemies Become Friends: The Sources of Stable Peace*, Princeton-Oxford: Princeton University Press, 2010.
- Kurt, Veysel. *S-400 & F-35 Denklemi*. İstanbul: SETA Analiz, 2019.
- Langan, Mark. "Virtuous power Turkey in sub-Saharan Africa: The 'Neo-Ottoman' challenge to the European Union". *Third World Quarterly* 38/6 (2017), 1339-1414.
- Lévy, Bernard Henri. "NATO Should Give Turkey the Boot". (2018, August 13). <https://www.wsj.com/articles/nato-should-give-turkey-the-boot-1534201627>
- Mally, Alec. "US sanctions for Turkey's S-400 procurement come into effect". (2021, April 8). <https://www.neweurope.eu/article/us-sanctions-for-turkeys-s-400-procurement-come-into-effect/>
- Mason, Jeff - Landay, Jonathan. "Obama urges rule of law in Turkey, US warns of damage to relations". (2016, July 16). <https://www.reuters.com/article/us-turkey-security-obama-idUSKCN0ZW0RJ>
- Medeni, Muhammed Hadi. *Türkiye-ABD İlişkilerinde Yaşanan Krizler ve Türk Siyasi Elitinin Yeni Strateji Arayışları*. Baghdad: Al-Beyan Research and Planning Center,

2018.

- Miş, Nebi vd. *15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması*. Ankara: SETA, 2016.
- Nissenbaum, Dion - Lee, Carol. "Turkish President Faces a Cool Reception in US Visit". (2016, March 27). <https://www.wsj.com/articles/turkish-president-faces-a-cool-reception-in-u-s-visit-1459114068>
- Oktaç, Mücahit. "ABD'de kabul görmek ve illegal faaliyetlerini perdelemek isteyen FETÖ, tüm lobi araçlarını kullanıyor". (2021, April 13). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdde-kabul-gormek-ve-illegal-faaliyetlerini-perdelemek-isteyen-feto-tum-lobi-araclarini-kullaniyor/2207263>
- Oran, Baskın. *Turkish Foreign Policy: 1919-2006*. Salt Lake: University of Utah Press, 2011.
- Örmeci, Ozan. "Typology of Crises in Turkish-American Relations: A Study of Eight Cases", *UPA Strategic Affairs* 1/1 (2020a), 32–50.
- Örmeci, Ozan. "Turkish-American Relations in the Post-Cold War Era". *Historical Examinations and Current Issues in Turkish-American Relations* 61–115, Bern: Peter Lang, 2020b.
- Paletta, Damian. "Pentagon Allies Jailed in Turkey Amid Coup Backlash, General Says". (2016, July 28). <https://www.wsj.com/articles/BL-WB-64728>
- Peters, Ralph. "Turkey's last hope dies". (2016, July 16). <https://www.foxnews.com/opinion/turkeys-last-hope-dies>
- Pipes, Daniel. "Does Turkey Still Belong in NATO?". (2009, April 6). <http://www.danielpipes.org/6269/does-turkey-still-belong-in-nato>
- Rand Corporation. *Turkey's Nationalist Course*, California, 2020.
- Reuters. "Erdogan Says US-Led Coalition Gives Support to Terrorist Groups in Syria". (2016, December 27). <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-turkey-idUSKBN14G1EU>
- Reuters. "US Will Take Weapons from Kurds after Islamic State Defeat: Turkey". (2017, June 22). <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-turkey-usa-idUSKBN19D10J>
- Reuters. "Trump threatens to 'obliterate' Turkey's economy if it takes 'off-limits' actions". (2019a, October 7). <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-usa-economy/trump-threatens-to-obliterate-turkeys-economy-if-it-takes-off-limits-actions-idUSKBN1WM1R3>
- Reuters. "Turkey to oppose NATO plan if it fails to recognize terrorism threats: Erdoğan". (2019b, December 3). <https://www.reuters.com/article/us-nato-summit-syria-erdogan/turkey-to-oppose-nato-plan-if-it-fails-to-recognize-terrorism-threats-erdogan-idUSKBN1Y70KT>
- Rhee, Starr. "The Future of US-Turkey Relations", Boston: Harvard Model Congress, 2020.
- Rosenau, James. *The Scientific Study of Foreign Policy*, New York: The Free Press, 1971.
- Rubin, Mivhael. "Michael Rubin: Turkey in NATO? No! ". (2016, April 29). <http://www.tulsaworld.com/opinion/othervoices/michaelrubin-%0AAturkey-in->

- nato-no/article_63e893ad-d5ec-5e64-aad0-d190f240166c.html.%0A
- Şahin, Güngör. "Uluslararası ilişkiler teorileri kapsamında Amerika Birleşik Devletleri dış politikası ve güvenlik stratejisi". *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi* 10/2 (2019), 62-79.
- Seren, Merve. "Türkiye'nin Füze Savunma Sistemi", İstanbul: SETA, 2015.
- Sloat, Amanda. "How to Save the U.S.-Turkey Relationship". (2018, July 30). <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2018-07-30/how-save-us-turkey-relationship>
- Sönmezoğlu, Faruk. *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları, 2006.
- Sözcü. "ABD 'Türkiye IŞİD'le mücadele etmiyor' diyor ama...". (2018, January 27). <https://www.sozcu.com.tr/2018/dunya/abd-turkiye-isidle-mucadele-etmiyor-diyor-ama-2190333/>
- Sözen, Ahmet. "A paradigm shift in Turkish foreign policy: Transition and challenges", *Turkish Studies* 11/1 (2010), 103-123.
- Stanicek, Branislav. "Turkey's military operation in Syria and its impact on relations with the EU", Brussels: European Parliament, 2019.
- Tarakçı, Nejat. "Güç Dengeleri Işığında Türkiye'nin Doğu Akdeniz Stratejisi Nasıl Olmalıdır?". Ankara: TASAM, 2019.
- Taylor, Paul. "How rogue can Turkey go?". (2020, January 1). <https://www.politico.eu/article/turkey-rogue-state-recep-tayyip-erdogan/>
- Temizer, Selen. "Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Umarım ABD'nin tüm kurumları PYD ile ilgili gerçekleri anlar". (2016, February 22). <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/disisleri-bakani-cavusoglu-umarim-abdnin-tum-kurumlari-pyd-ile-ilgili-gercekleri-anlar/525240>
- The Economist. "After the Coup, Turkey Turns against America". (2016, July 18). <https://www.economist.com/europe/2016/07/18/after-the-coup-turkey-turns-against-america>.
- Timoçin, Dilge. "Cook: ABD'nin YPG'yle Çalışma Kararını Türkiye Verdi". (2017, May 27). <https://www.amerikaninsesi.com/a/cook-abd-nin-ypg-yle-calisma-kararini-bir-sekilde-turkiye-vermis-oldu/3873540.html>
- Todayonline. "US urges Turkey to remain focused on Islamic State, not attack Syria's Afrin". (2018, January 18). <https://www.todayonline.com/world/us-urges-turkey-remain-focused-islamic-state-not-attack-syrias-afrin>.
- Turaman, Okan - Çelik, Ahmet Hüsrev. "Türkiye ve ABD'nin Ortadoğu Dış Politikası: Irak ve Suriye Örnekleri Üzerinden Çatışan ve Örtüşen Değerler İkilemi". *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/1 (2018), 116-138.
- Ünver-Noi, Aylin. "Doğu Akdeniz'de ABD, AB ve Türkiye İlişkileri Nereye?", *Europolitika*, (2019), 13-16.
- UN Convention on the Law of the Sea. https://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf, 1982.

- US Congress. "Eastern Mediterranean Security and Energy Partnership Act of 2019. (2019, June 25). <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/senate-bill/1102/text>
- Uslu, Nasuh. *Türk Amerikan İlişkileri*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2000.
- US National Security Strategy. (2002, September). <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/63562.pdf>
- US National Security Strategy. (2015, February). https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf
- Uzgel, İlhan. "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001*. ed. Baskın Oran, 243-325, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Wendt, Alexander. "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics". *International Organization* 46/2 (1992), 391-425.
- Wendt, Alexander. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Williams, Audrey - Snow, Alexander. "Major Developments in U.S.-Turkey Relations Following the July 15 Coup Attempt". (2017, July 13). <https://www.turkheritage.org/en/publications/factsheets/security/major-developments-in-us-turkey-relations-following-the-july-15-coup-attempt-4566>
- Yeşiltaş, Murat vd. "Sınırdaki Düşman: Türkiye'nin DAİŞ ile Mücadelesi". İstanbul: SETA, 2016.
- Yücel, Hasan. "Türk-Amerikan İlişkilerinde S-400 Krizi", İstanbul: SETA, 2020.
- Zehfuss, Maja. "Constructivism and Identity: A Dangerous Liaison", *European Journal of International Relations* 7/3 (2001), 315-348.

Yapısökümcü Bakış Tarzının Gerçekleştirdiği Büyük Anlam ve Eylem Operasyonunu Dil Felsefesi Üzerinden Okumak ^{doi}

Reading The Great Meaning And Action Operation That The
Deconstructive View Performs In The Light Of Philosophy Of
Language

Hasan AKAY

Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
hakay@fsm.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4265-7671>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Akay, Hasan. "Yapısökümcü Bakış Tarzının Gerçekleştirdiği Büyük Anlam ve Eylem Operasyonunu Dil Felsefesi Üzerinden Okumak". Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 2 (Ekim 2021): 270-283.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.960408>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 30.06.2021

Kabul Tarihi/Date Accepted: 14.10.2021

Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 2 |

Yıl/Year: 2021 (Ekim/October)

15. yıl

Yapısökümcü Bakış Tarzının Dil Felsefesi Üzerinden Gerçekleştirdiği Büyük Anlam ve Eylem Operasyonunu Yeniden Düşünmek

Öz

Derrida yapısöküm felsefesiyle bütün hareketleri, duruşları, hatırlayış ve unutuşları sarsmış, derin ve kapsamlı bir aklediş ve algı operasyonu ile duyuş ve düşünüş irmağının akışını değiştirmiştir. Herakleitos'tan Nietzsche'de kadar süren akışkanlık süreç anlayışına format atarak onu kendince diriltmiştir. Anlamın ve anlamlandırmanın yöntemini değiştirmiş, onu bir olay, bir eylem olarak yeniden tanımlamıştır. Ülkesi üzerinde oyun kuran üst felsefe hareketine karşı "yazı" üzerinden olay çıkarmıştır. Dili yerinden, sözü mevkiinden etmiş, öz diline kıyan bakışlar karşısında kıyamet koparmıştır. Tahakkümü; bir üstün güç tarafından dayatılan tek anlamı reddedip hür anlamı benimsemiştir. Avrupai dil ve felsefe geleneği içinden gerçekleştirdiği bir eylemle büyük haksızlığı ya da "büyük oyun"u deşifre etmiştir. "Yapı"sını dayatan devlet ve felsefesi, yapısının yavaş yavaş söküldüğünü fark etmektedir. Bu durumda fark edilen gerçeklik, anlamın eylem olarak gözükmesidir. Bu eylem, yapısöküm hareketinin bizatihi kendisidir. "Yazı"sı, onun Fransız dil ve düşünce tarzının içinde gerçekleştirdiği eylemin kanıtıdır. Anlam ve anlamlandırmanın son ucunun ele geçirilemeyişi dolayısıyla su yüzüne çıkan yeni kriz, Avrupa'nın çoklu yaşamı mümkün kılmayan dilinden çok dil ve dolayısıyla yaşam felsefesinde olduğunu göstermektedir. Yapısöküm, yeni yüzyıl felsefesinin alıcısını bulduğu bir mektup olmuştur. O bakımdan felsefenin dil ve yazı alanında maruz kaldığı durumu yeniden değerlendirmesi ve sökülen parçalarının metafizik bağlamında formatlanarak disiplinler arası alana kapsamlı bir şekilde sunulması gerekmektedir. Yapısöküm, parçası olduğu "büyük dil oyunu"u dünyanın gözü önünde deşifre etmiştir.

Anahtar sözcükler: Dil felsefesi, Edebiyat, Yapısöküm, Söz-Eylem, Anlam

Rethinking the Greater Operation of Meaning and Action by the Philosophy of Language of the Deconstructive Perspective

Abstract

Derrida, with the deconstruction philosophy, shook all movements, stances, remembering and forgetting, and changed the flow of the river of perception and thought with a deep and comprehensive operation of reasoning and perception. He has resurrected the understanding of fluidity, movement and process, which has been coming since Heraclitus and renewed in Nietzsche in its own way by formatting these concepts. It has changed the method of meaning and signification, redefining it as an event, an action. He used "writing" against the upper philosophy movement that fiddled with his country. He displaced the language, the word from its place, and wreak havoc in response to the glances that do not spare his own language. He rejected domination, embracing the free meaning. He deciphered the "great game" within the tradition of European language and philosophy. The state and its philosophy that imposes its "structure" realizes its gradual dismantling. Here, the reality is that meaning appears as an action which is the deconstruction movement itself. His "writing" is the proof of the French language and way of thinking which he "he lived in". The new crisis results from philosophy of life rather than the language of Europe. Deconstruction has been a letter which found the recipient of the philosophy of the new century. Therefore philosophy needs to reevaluate the situation in the field of language and writing. Deconstruction has deciphered the "great language game" of which it is a part, before the eyes of the world.

Keywords: Philosophy of Language, Literature, Déconstruction, Word-Action, Meaning

Giriş

Cezayir asıllı Fransız filozofu kurduğu yapısöküm felsefesiyle bütün hareketleri, maksatlı duruşları, hatırlayış ve unutuşları sarsmıştır. Cezayir toprağında görülmedik zulümler yapan ve dilleri üzerinde derin izler bırakan hâkim Fransız felsefesinin perçeminden tutup meydana sürüklemiştir. Hiç kimse daha ne olduğunu tam olarak anlayamadan derin ve kapsamlı bir aklediş ve algı operasyonu ile duyuş ve düşünüş ırmağının akışını değiştirmiştir. Herakleitos'tan Nietzsche'ye kadar süren akışkanlık ve süreç anlayışına format atarak onu kendince diriltmiştir. *Anlamın* ve anlamlandırmanın yöntemini değiştirerek akılları karıştırmıştır. Onu bir *olay*, bir *eylem* olarak yeniden tanımlamıştır. Ülkesi üzerinde hegemonik oyun kuran üst felsefe hareketine karşı "yazı" üzerinden *olay* çıkarmıştır. Dili yerinden, sözü mevkiinden etmiş, öz diline kıyan bakışlar karşısında kıyamet koparmıştır. Tahakkümü; bir üstün güç tarafından dayatılan anlamı reddedip hür anlamı benimseyerek. Büyük zulmün cezasını -en doğal hakkı görüp Avrupalı dil ve felsefe geleneği üzerinden- gerçekleştirdiği bir *eylemle* keserek!.. Moderniteyi canından bezdirerek.

Öyle bir bakış eylemi oldu ki bu, felsefenin esasına ilişkin kavramı ("varlık") yerinden ederek başka bir kavramı ("eylem") düşüncenin ve anlamın başlangıç noktası olarak ele aldı; kendisinin varlığı ve katkısı dışında- herhangi bir doğrunun ya da iyinin varlığından söz edemez hale getirdi; sosyal, siyasal, kültürel birtakım değerlerin sabit bir "değer" olarak kabul edilmesini imkânsızlaştırdı; olan, olmakta olan ve oluşan şeyin anlamını ancak eylemin türevi sayılan "değişim" in belirlediğini söyledi, böylece belirlenen şeyi de değişken kıldı; değişimin mutlaklaştırılmasıyla başlangıç ya da sonucun varlığının ortadan kaldırıldığını duyurdu. (Arslan, 2006,31-32; Say, 2020, 75-93). Bütün bunların anlamı şu oldu: Eylem şarttır, hem de sürekli olarak. Öyle bir *eylem* olmalı ki anlamı '*olay*' olsun. 'Anlam'ı *olay* olarak duyursun. Söz eyleme bürünsün, 'anlam' olarak görünsün. Çünkü *Anlamın Mantiği*'na göre, "Olay anlamın ta kendisidir" ve "anlam yüzeyde"dir. (Deleuze, 2015, 39). Eylemse, yapısöküm hareketinin kendisidir. "Yazı" hem kendisinin, hem de içinde yer edindiği Fransız dil ve düşünce tarzının, onun yaşadığı açmazın kanıtıdır.

Anlam ve anlamlandırma konusunda yaşanan kriz, dilde olmaktan ziyade dil üzerinden tesis edilen yaşam felsefesindedir. Bizim de burada üzerine dikkati çekmek ve irdelemek istediğimiz sorun da yeni bir dil felsefesi vasıtasıyla kültürel, sosyal, siyasal ve sair alanlarda gerçekleştirilen, sadece metinler düzeyinde kalmayan çok iyi hesaplanmış bir eylemdir. "İşe yeniden başından başlamak" gerektiğini söyleyen Derrida, Avrupa'da yeniden yapılandırılması gereken kökenleri dil ve edebiyat bağlamında sorgulamakta, muhatabına ulaşması arzusuyla, 'gelecekte açılmak üzere' Yapısökümcü bakış tarzıyla düzenlediği bir mektup göndermektedir.. Felsefenin, Yapısökümle birlikte dil ve yazı alanında maruz kaldığı durumu yeniden değerlendirmesi ve sökülen parçaları, metafiziğe göre değil de (Eagleton, 1999,158) postyapısalcı 'değerler'e göre yeniden yapılandırması, varlığını teşhis ettiği krizin esastan çözülmesine yöneliktir ve bunu dil felsefesi üzerinden gerçekleştirmek için "yazı" stratejisini tatbik etmiştir. Bu yazı da, dil'in, felsefenin, gerçekliğin ve anlamın yapısökümcü bakışla yeniden sınanmasıyla ulaşılan 'öteki hedef'in saptanması çalışmasıdır.

1. Söz Eyleme Bürünen Anlam

'Neden' veya 'sonuç'un varlığından söz edilecek olursa bu, köken fikrini, kabullenmeyi, itaat etme anlamını içerecek demektir. O takdirde bu düşünce tarzının bilhassa sosyolojik sahada nüfuzu olduğu, dolayısıyla değişkenlik bağlamında bir baskı unsuru gibi tatbik

edildiği şeklinde olacaktır. Nitekim aynı felsefi damardan beslenen ve Nietzsche'den ilham alarak teoriler geliştiren bazı düşünürler, insan ilişkilerini klasik yaklaşımlarla ele alanları -yani *sebepe ve sonucun* varlığını baştan kabul eden, *varlık* ve *yapı* kavramlarının kapsama alanı içinde bu ilişkileri açıklayan ve yorumlayan nazarları, 'akışkanlık' dolayısıyla 'tahakkümcü bir bakış açısının ürünü' olarak değerlendirmektedirler. (Bauman, 2003 ve 2012). Bauman'a göre, modern toplum, *özgürlüğün elinden alınmış ve iktidarın tahakkümü altına girmiştir*. Sanal dünya, *ilişkileri de sanal, belirsiz, düzeysiz* yapmıştır. Yapısökümün 'sanal etimoloji'ye değer vermesi de dildeki akışkanlık ve belirsizliğin göstergesidir. Bu nedenle bu algı tarzının, Fransız dil ve düşüncesinde içten içe işleyen bir akışkanlık kurgusu olduğu ve bunun kırk yıl sonra alınan bir ölçü vurgusu olduğu düşünülebilir.

Sürekli eylem ve hareket fikrinin kabul edilmesi, Batı felsefesinde 'Varlık'ın başlangıç olarak belirlendiği, akıl ve mantık işleyişinin -söz'ün ve sabit anlamın başlangıçta varlığının, merkezîlik düşüncesinin- yapısökümcü yaklaşım üzerinden reddedilmesi demektir. Bir merkeze, sabit kökene, bir varlık noktasına gönderme yapmak, Batı felsefesinde eskiden beri vardır ve mevcudiyet biçiminde öngörülebilir bir tarihi, düzenlenmiş merkezi, form ve isimleri içerir. Metafizik tarihi; kökense kavram ya da büyük anlatı denilen (Tanrı, ruh, akıl, başlangıç, varlık, insan, bilinç, kıyamet vb.) kavramların sabit bir mevcudiyet olarak tanımlanmasının tarihidir. Metafizik tarihi, metafor ve mecazların tarihidir. Buna göre hakikat ve anlam metinden önce gelmektedir. Bu hakikat ve anlam mevcudiyet metafiziğinin ta kendisidir. Yapısöküm feylesofu Jacques Derrida'ya göre, bu "yapı"nın sökülmesi gerekir. Derrida, *Konumlar*'ında diyor ki:

"Hiçbir şey, gösterge olarak, haddi zâtında mevcut olmayan bir unsura atıfta bulunmadan bir işleve sahip olamaz. Bu irtibat, her unsurun, zincirin diğer unsurları içindeki- **iz** temelinde oluşturulmasını sağlar. Her yerde *izlerin izleri* vardır." (Say, 2020, 85-86).

Derrida'nın "yazı" dediği de zaten *sürekli hareketlilik*dir. Mevcudiyet bu eylemin önünde engeldir. Sabit anlamın mevcudiyeti, eylemin tamamlanması anlamına gelir ki tamamlanan anlam sabit varlık haline gelerek 'yapı'ya dönüşür; tahakküm eder. Bu kabul edilemez. Fransız dili ve Batı felsefesi de 'eylem'e, özgürlüğe engeldir. O yüzden yapısal mevcudiyetinin sorgulanması gerekir. Anlam da böyle bir olaydır. Bu bağlamda sorgulanan, sömürü ilkeleridir. Bu, "yapı"ya; değiştirilemez zannedilen mevcudiyete, isme ve anlama karşı çıkış demektir.

Derrida, maskat-ı re's itibarıyla Cezayirli olduğu -ya da en azından öyle kabul edildiği- için, köken ve kaynak düşüncesi bakımından oraya bağlı olduğu düşünülmektedir. Başka bir *metnin içinde* değil, fakat başka bir *ülkenin içinde* yaşayarak, o ülkenin kendi ülkesine yapıp ettiklerinin bedelini ödetme hakkına da sahip bir kimlik olarak görülebilir. Bir yapısökümcü olarak bu felsefeyi dünyaya ve Avrupa'ya yayarken, söylenmeyen ancak derinde saklı bir dipnotu olarak, kendi rûhunda merkûz bir intikam hissi veya hırsı olarak bu yıkıcı aklediş biçimini kullandığını, Avrupa'nın başta Fransa olmak üzere yapısının sökülmesi gerektiğini, aslında söylenenlerin tamamen yanlış şeyler olduğunu, medeniyetle alakalı olarak söylediklerinin bile tam aksine vahşetle ma'lûl olduğunu, asla adil bir toplum olmadığını, insanlıktan nasibi bulunmadığını, bu cins anlamlarının kesinlikle tamamlanamaz bir şey olduğunu söylemek için böyle bir felsefeyi kurmuştur, diye sorgulanabilir ya da değerlendirilebilir.

Bu bağlamda yapısökümcü düşünce eyleminin, Fransız felsefesinin, siyasetinin, iktidarının, sömürü zihniyetinin Cezayir'de yaptıkları karşısında derinden işleyen bir felsefi meydan okuması, bir intikam almasıdır diye düşünülmesi mümkündür. Zira o yeni

yüzyılın en önde gelen dil felsefecilerinden bir ve yapısökümcü eylemin feylesofu olarak karşılanmaktadır. Onun felsefesi, Eski Yunan'dan beri gelen Batı metafizik felsefesini çökertmek ve kaynağını kurutmak için kurgulanmış bir felsefe olarak görülmektedir. Bu radikal felsefe ve nihilist hermönetik, aslında zannedildiği gibi bir Fransız felsefesi; yani Fransa'nın felsefesi değildir. Bunu, yapısökümcü mantığına ve aklediş biçimine göre konuşmak gerekmektedir. Şöyle ki:

Yapısöküm bir metnin içine girerek, bir düşüncenin içerisine girerek o düşünceyi içeriden çökerten bir eylem felsefesidir. Metnin ya da metin olarak tanımlanan ne varsa, içinde saklı kalmış, dışarı vurulmamış, gizli çelişkileri açığa çıkarmak felsefesidir. Müslüman bir ülkede –etkilenmelerin derinden yaşandığı ve belleğe işlendiği ilk dönemlerde teşekkül eden- *varlığını*, bir yandan Arap dili ve düşüncesi içinde idrak ederken, diğer yandan kendisini -daha çok- yahudi olarak hissetmesinin bu felsefe tarzının açığa çıkmasında etkisi olmuştur (Alpyağıl, 2006, 78-79; Özdemir, 2005, 288-291). Bu etkinin izleri açık ya da gizli olarak yazış tarzında ve eyleminde takip edilebilir. Çünkü “Yapısöküm, yapısökümü yapılacak sistemde çalışırken çalışmaktır. İş başındadır. Yapısöküm güzel bir günde öylece kendiliğinden çıkıveren bir süreç değildir. Her zaman işin başındadır.” (Dick-Klarke, 2002, *Derrida belgeseli*).

Fransız ülkesini bu düşünce bağlamında bir ‘metin’ -bir ‘tahakküm metni’-, Cezayir’i de bir ‘metin’ -bir ‘sömürü metni!’- olarak tasavvur edebiliriz. Onu, o metin üzerinden de bunu tanımlamak bir imkânsızlık deneyimi mi olurdu? Onun, o ülke denen metnin içine girerek metnindeki çelişkileri felsefi bağlamda dillendiren, felsefesinin arka merdiveninden bir öç alma stratejisine yükselen ve bunda yerden göğe kadar kendini haklı gören bir eylem adamı olduğunu düşünmek muhal bir şey olmasa gerekir. Feylesofun böyle cevval bir ‘yapı’sı vardır çünkü. Yoksa kendisi tam olarak bir Fransız değildir. Her ne kadar ne Cezayirliyim, ne Fransalıyım, ne de başkasıyım demiş olsa da hep birinden izler taşıdığı –felsefi sisteminde, yani “hem..hem.. hem de” dil mantığı ve “o/o değil” yorum mantığı açısından- bellidir. Yahudi felsefesinin de üzerinde izleri vardır. Bunlar yokluğun izi değildir. Bizzat işaret ettiği kıyı(m)ların yara izleridir. ‘Yazılı’ izlerdir.

[Burada Derrida'nın dil felsefesinin, sosyal bir kurum olan “dil” üzerinden gerçekleştirilen çok yönlü faaliyetler bakımından nasıl bir alan açtığına ve nasıl farklı bir yorumlama tavrına öncülük ettiğine, dolayısıyla pek fark edilmeyen bir biçimde dekonstrüktif yaklaşımla dil üzerinde gerçekleştirildiği saptanan hadiseye vurgu yapmaktaki amacımız, dil felsefesiyle maruf filozofların düşünceleri veya akledişleri arasında mukayeseler yaparak buradan bir sonuca ulaşmak yerine, tam aksine, model alınan bir dil felsefesinin tahakkük ettirdiği eylemi görünür kılmaktır. Saussure’den başlamak üzere Chomsky, Frege, Wittgenstein, Austin, Searle, Palmer vb. dil filozoflarıyla ile mukayeseler yapılması elbette yararlı bir işlemdir; ancak yazının göstermeyi amaçladığı felsefi çerçeveli büyük resimde hakim dil felsefesi, onlardan esaslı biçimde farklı, bağımsız, hususi terimleriyle yüzyıla damgasını vuran bir felsefedir. Nitekim biz de bu ‘faaliyetin’, ‘Derrida’nın yaptığı türden şeylerin’ “dil” idraki üzerindeki sarsıcı etkisine ve değiştirici yönüne işaret etmek istedik. Bu gösterimde, diğer dil felsefelerinin kayda değer bir katkısı bulunmamaktadır..

2. Felsefenin Ara Yüzü

Felsefenin ara yüzü yorumdur. Ve malumdur ki Yahudilik bir yorum felsefesidir. Asıl metni olmayan, Hristiyanlık gibi, ‘asl’ı olmadığı için de mecburen yoruma dayanan bir düşünce tarzına ‘müebbed bu yerde mahkûm’ olan bir felsefedir. Bu ‘mahkûmiyet’, makbul görülmüş ise, onun gerçekte ‘Müslüman düşünce’ye sahip olmadığının açık bir göstergesidir. Zira “Müslümanım” dedikten sonra “hem de Hristiyanım” vs. diyen bir

kişinin Müslüman olarak kalması mümkün değildir. Ancak, “aynı zamanda Müslüman da olduğunu” söylediğine göre, onun bu düşünce tarzıyla -‘yorum’ ve ‘aşırı yorum’u da esas kabul ettiğinden - bir çeşit felsefi hermönetik yaptığı için, bunun ise hem Yahudiliğine uygun hem de Fransız felsefesine uygun olduğu veya öyle görüldüğü için, üzerinde durulduğu ve bazı Müslüman düşünürlerce saygın bir ortamda tartışıldığı anlaşılmaktadır (Şerif, 2008, 2-22).

Fransız dili ve felsefesi içinden o felsefe tarzının çelişkilerini açığa vuran, bu arada birçok filozofu da -yaklaşımına dayanak olarak- kullanan bir isim olarak, onun, düşünce tavrıyla yenik düştüğü sanılan yerde bir bakıma muzaffer olduğu düşünülebilir. Nâzım Hikmet’in de bir şiirine aynen aldığı, Ahmed el-Gazâlî’ye ait müthiş rubaide söylendiği gibi: “Toprak bir kâsedir / çömlekçinin rafında tâcîdâr, / ve zafer yazıları / yıkılmış duvarlarında Keyhüsrev’in.” (Akay, 2016, 100-132). İşte burada feylesofun yaşantısına benzer bir durum söz konusudur. Şöyle düşünülebilir: Cezayir’in yıkılmış dil ve düşünce duvarları üstünde değil; fakat Fransız felsefesinin yıkılmış duvarlarında zafer yazıları görülmektedir; Derrida yüzünden! Derrida o felsefeyi; Aristo’dan ve -kendisinin tarihselleştirdiği biçimiyle- Platon’dan kendisine kadar gelen felsefi (metafizik) düşünce sistemini çatlatmış, duvarlarını yıkmış, yerle bir etmiş gözükmektedir.

Bir ‘duvar’ yıkıcıdır o; fakat o yıkılmış duvarlarda, Derrida’nın yıktığı o duvarlarda Fransa’nın zafer yazıları görülmektedir! Fransa, yeni yüzyılın büyük feylesofu olarak onu takdim etmektedir. Gerçekte bu zafer yazısı, Fransız dilinden çok Derrida’nın dil felsefesinin bir zaferi olarak görülebilir. Başka bir deyişle o bağlamda muzaffer olan Fransa’dan çok Cezayir’dir diye düşünülebilir. Bir yapısöküm uygulaması, yapısöküme uygun bir yorumlama olarak elbette. Yapısökümcü bir felsefeyle bakıldığında, Derrida’nın aynı zamanda ‘bunu da yaptığı’ değerlendirilmeye tabi tutulabilir. Fransız felsefesini, toprağını, duvarlarını, zulmünü yerle bir eden bir felsefe tarzı kurmak hiç de tasarımdan uzak bir tahayyül olarak görülmeyebilir. Anlamın yokluğunu, anlamın tamamlanmamışlığını gerçekte savunan bir düşünce olsaydı (anlamı tamamen yıkan bir isim olsaydı) kendisini de reddetmiş olurdu. Kendi felsefesini de, aslında nispeti olan toprağını da, Cezayir’i de reddetmiş olması gerekirdi. Oysa reddetmemektedir: “Hem ondanım, hem bundanım!” der gibidir. Bu aslında içinde bulunduğu felsefeyi, dolayısıyla ülkeyi içeriden yıpratmasının deonstrüksiyoncu bir taktiği olarak tezahür etmektedir, diye düşünülebilir.

Böyle bir eylemin, bir anlam olayının tetkik edilmesi bir mecburiyettir. Yahudi bile olsa, içinde yaşamış olduğu topluma bir başka toplumun yaptığı akıl almaz zulme (“ana dili ilga ve konuşulmasını yasaklama” zulmüne) kayıtsız kalmamıştır. Dilini -mebûren-değiştirdi! Bugün başka bir emperyalist güç, çocukların zihinlerinde benzer bir zulüm inşa etmeye çalışmaktadır. Emperyalist bir ülkenin ana dilini ve yerli zihniyetini değiştirdiği bir ülkeden çıkan bir ismin, bu zulmü unutmaması mümkün müdür? (Fanon, 2016, 1-80). Fransızca’yı öğrenmiş, o dilde duymuş, düşünmüş, yazmış; bu onun büyük zulmü unuttuğunu mu gösterir? O, dilin içine girerek, o dilden konuşarak farklı bir anlamı/ eylemi / hareketi gerçekleştirmiştir. (Öyle, içine işlenen düşünceleri veya anlam eylemlerini acz içinde kabul eden bir tavır olsaydı, o da modernitenim “akışkanlık” hastalığına tutulmuşlardan olurdu; oysa o, felsefi eylemini -ki ‘anlam’ olarak gözüken bir ‘olay’dır- gerçekleştirmiş; belirsizlik içinde belirsizliği yerinden etmiştir). Bu bir bakıma ‘anlam’ın yıkılması değil, yıkıcı bir ‘anlam olayı’dır. ‘Emperyalist anlam’ın reddedilmesidir. Fransa’nın yüzüne karşı, farklı bağlamda ‘çözdüğün, çözebileceğin anlam’ yok demektir. O anlam tahakkuk etmemiş ve etmeyecek, demektir.

Kendi düşünce tarzı içinde Derrida, sadece metinlerarasılık yapmakla veya mevcudiyet metafiziğini yıkmaya çalışmakla yetinmez. “Bütün metinler metinlerarasıdır” derken sadece gönderme yapmaz; fakat aynı zamanda şunu da söylemiş olur: “Bizim burada yaptıklarımız sizin (Cezayir'den vb.) aldığınız ve öteki İslâm ülkelerinden *aktardığınız* şeylerle ilişki içindedir. Onun dışında sizin sabit bir anlamınız yoktur. Ey Fransız, senin anlamın, öteki (Cezayir vb.) dışında tanımlanamaz, tamamlanamaz. Orada güzel bir eylem/anlam gerçekleştiremedin sen! Orada yaptığın yıkım ve kıyımın hesabını vermelisin ki anlamın tamamlansın. Yoksa anlamını dayattığın baskı dilinle, dininle, eğitiminle, sömürü düzeninle yerleştirdiğin kişilere yapıp ettiklerinle yüzleşmedikçe, itiraf etmedikçe, bedelini ödemedikçe anlamın tamamlanamaz!” demektir. “Ne zaman bunu itiraf edersen söylediğin söz gerçek olacaktır!” demektir. Aksi takdirde onun “yapı”sını kabul etmiş, tahakküme boyun eğmiş olurdu.

Yapısökümü Fransızca dile getirmesi, Cezayir için bir yapısöküm değildir; başta Fransa olmak üzere tüm Avrupa için bir yapısökümdür. Zaten Avrupa hakkında yazdıklarında da bu görülmektedir: “Kıyı” kelimesi üzerinde durarak Avrupa'nın yaptığı kıyımdan söz etmekte, İslâm ülkelerinde yapılan zulümler karşısında Avrupa'nın kıyıdan seyretmesini kınamaktadır. “Avrupa Bosna'da Öldüğü”nde, o da kıyıdadır. Kıyıda bırakılana, kenarda bırakılana el uzatmak, iltifat etmek yapısökümün esaslarındandır. Bunun böyle bir arka planı ya da üçüncü boyutu olduğu düşünülebilir. Üçüncü boyut, Fransa'nın vb.nin yaptıkları eylemin yapı söküme uğratılmasıdır! Güya insan hak ve özgürlüklerine saygı söylemi geliştiren bir devletin -ve devletler topluluğunun-; Müslümanlara yapılan kıyım karşısında kıyıda durup seyrettiğini, o çevrimde yer alarak kıyıya ortak olduğunu ifade etmiş olmaktadır bu felsefi eylem ile. Kenardan bakmak, kıyıdan seyretmek felsefi bir eylemdir zaten. (Bunu Deleuze ve Guattari gibi sosyologlar, Walter Andrews gibi edebiyat araştırmacıları ve bazı kuramcılar da kullandılar). Bu noktada yapısökümün etkisi yadsınmaz.

Julia Kristeva ile yaptığı bir konuşmada bizzat çıkardığı krizi yeni bir krizle çözmüştür! Bu, göstergebilimini de metinlerarasılığı da yapısöküme uğratan bakış tarzıdır. “Hatırım yıkıldı şimdiden gerû âlem harâb olsun” demiş gibidir. Zira hatırı da hatırası da yıkılmıştır. Yani bu, hatırı ve hatırası yıkılan bir kişinin, öyleyse dünya da harap olsun diye ortaya attığı bir felsefe *olarak* da gözükmektedir. Fransa'nın yaptığı akıl almaz zulümleri anlatan nice eser var. O zulümlerin en ağırlısı lisan konusunda, ‘dil’ (ki ‘gönül’ anlamını da içkindir) konusunda, zihnin işleyişi konusunda yapılanıdır. Ağır zulmün bedelini ödetecek bir felsefe eylemidir bu! Üzerinde ciddiyetle durulması gerekir. Feylesof bu eylemi salt realite'den, salt kavramlardan, soyut kavramlardan hareket ederek kurmuş değildir. Bunun, hayatın içinden hareket eden bir felsefe olduğunu düşünmek, yaklaşım tarzını, kuramsal boyutunu bunun üzerinden kurduğu düşünmek daha anlamlıdır.

Zaten Yahudi bir felsefecinin kendi hayatı ile alâkalı olmayan, kendi düşünce tarzı ve itikadı ile alakalı olmayan bir felsefi çıkarsama yapabileceğine inanmak da gerçekçi değildir. Ama burada bizi ilgilendiren ya da bizi şüpheye düşüren durum şudur: Daha önce pek de benzeri olmayan bir ‘kişilik’ var karşımızda. Modern felsefe sonrasına kadar böyle bir kişilik ve yaklaşım tarzı yoktur: Hem Müslüman hem Hristiyan hem Yahudi olan, hem de bunların dışında nihilist olduğuna dair iddialara karşı tavır koyan bir kişilik. Ona rağmen düşündüğünü söyleyen bir filozof. Bu çok farklı bir feylesof tipidir. Rastgele konuşan biri değildir; ‘felsefe yapış tarzı’, bildik anlamlar dışında bir “yazı” kavramı getirmektedir. (Bu ona, tırnak içinde “arke-yazı” demektir. Yani “yapısökümcü yazı”, bir “yeni felsefe yapış tarzı”. Öncekilerden tamamen farklı. Can yakıcı, yıkıcı bir yaklaşım.

“Yapı”yı yıkmadan yeni bir şey yapılamaz anlayışı.). Bu ‘yeni yapım’ın olumlu tarafı var mıdır?

“Yapı”yı yıktıktan sonra o ‘yapı’dan yapboz oyununda olduğu gibi yeni bir üretim yapmak. Ancak bu, hiç de öncekinin -yani” “yapı”yı dayatanların- hoşnut olacağı bir üretim olmayabilir. Yapısöküm eyleminin Fransa’da yaptığı şey, hiç de Fransa’nın hoşnut olacağı bir yeni üretim tarzı olmayabilir. Onlar böyle kabul etse de böyle reklam edilse de böyle olmadığının düşünülmesi tabiidir. Çünkü yıkılan “yapı”, aslında Batı’nın, Avrupa’nın felsefesidir. İslâm’ın, İslâm âleminin kökensel felsefesi ve yapısı değil; bizzat Avrupaî felsefenin dayatmacı yapısıdır. Batı felsefesinin yumuşak karnını bulup söküme uğratmıştır yapısöküm felsefesi. Muhatap aldığı tahakküm edici “yapı” da odur. İslâm’ı bir din olarak veya metafizikî, tasavvufî felsefe olarak doğrudan doğruya muhatap almamış, ancak onu -özellikle, yorum tarzına yakın bulduğu İbn Arabî düşüncesinden belli ölçüde dönüştürerek, bir nevi felsefî paradisyenlik yaparak- istifade etmiştir. Derdi doğrudan onunla değildir. Ancak derdinin içinde onun da bulunmaması mümkün değildir. Hani, “o odanın içinde o da onun içinde!” bilmecesinde olduğu gibi (Ki “O odanın içinde oda onun içinde” bilmecesinin cevabı, ‘ayna’dır).

3. ‘Çalınan Mektup’: “İstanbul Mektubu”

“İstanbul Mektubu”, Türkiye özelinde, Derrida’nın şiddetle eleştirdiği hegemonik “yapı”nın nasıl eşi benzeri görülmemiş bir siyasal ve kültürel baskı sonucunda, -empati kurmak ve kişiliğinde yaşantılamak istediği halde, anlamakta zorlandığı, dehşet içinde kalmaktan kendini alamadığı- şoke edici eylemi yapısöküme uğrattığında, yaklaşımındaki “insanî” ve “medenî” boyutu ortaya koymuş oluyordu. Bu, Batı’nın ikiyüzlü tavrına benzemektedir. Bu tavırda çifte standardı yoktur, hakkaniyet ve insanlık değeri, medeni cesareti söz konusudur. (Derrida, 2006, 17-36).

Bir iktidar, batılılaşmayı şeref olarak takdim ederken, milletin dilini, kültürel, medenî, sosyal ve siyasal tüm değerlerini, yeni nesillerin kolay kolay erişemeyecekleri şekilde rafa kaldırmış ve yaşı kemâle ermiş olanları, belleklerinin tek celsede silinmesi dehşetini yaşamaya mahkûm etmiştir: Bunu fark eden feylesof, suskunluğa mahkûmiyetin dehşetini yaşlı etinde ve kemiklerinde duymuş, ideolojik alâkası olanların gözleri önünde- bu “şiddet eylemi”ne karşı yapısökücü eylemini bir “anlam olayı” olarak sunmaktan çekinmemiştir. Bu son derece anlamlıdır.

Şöyle düşünülebilir: Bu empatik eylem, bir felsefi eylem değildir sadece, ülkenin bir kısım aydını susarken, başka sözler beklerken, gözlerinin içine baka baka, bu muameleyi tel’in etmesi, bir celâdet örneğidir. Bu mektup, Batılı, “Avrupalı olmamayı şeref sayan”lar (Kısakürek, 1940, 31-32) için yazılmış gibidir; ama aynı zamanda bilhassa Fransa’ya da bir gönderidir. Onu davet eden ve dinleyen kitle başta olmak üzere Türk aydınlarının, bu dost çığığa karşılık vermeyip geçiştirmeleri ise, herhalde vahim bir “olay” olarak değerlendirilecektir.

[Bu sarsıcı mektup hakkında çok az yazı çıkması ilginçtir. Gördüğümüz kadarıyla en dikkat çekici olanı, D.Mehmet Doğan’ın yazıları oldu.(Doğan, 2020, 94-97). Feylesofun “olay yazı”sı sıradan bir İstanbul Bildirisine indirgenmek istendi. Derrida’nın derinden duyduğu endişeye çoğunluk kayıtsız kaldı. Oysa sormak ve sorgulamak gerekirdi: Biz kimiz, kimdeniz.” Bu bağlamda, ‘Çalınan Mektup’: “İstanbul Mektubu” (Muydu?) sorusunu soruyor, onun “Hakikat Postacısı/Çalınan Poe” yazısında Poe’nun, alıcısına bir türlü ulaşamayan, mesajını da iletemeyen ya da iletememesi olayını ironik bir dille anlatan, yapısöküm yazısına (Derrida, 2005, 71-118) gönderme yaparak, o müthiş mektubun ülkemizde alıcısına ulaşamadığını vurgulamak istiyoruz. Çünkü üstüne alınmadı

aydınların çoğu bu mektubu. Ne ‘miras’ de ne ‘yas’ından nasiplenmek istediler. Baudelaire’n demesiyle, “duygusuz donuk gözler”le baktılar. Postmodernler de “oyun”un bu şekline dahil oldular. ‘Mektup’ gelse de ileti gelmedi; iletiye illet oldular çünkü.]

“İstanbul Mektubu”, dil bağlamında bir ülkeye karşı yapılacak korkunç hareketin sorgulanmasıydı. Filozof, belki de yıllarca söyleyemediklerini İstanbul mektubunda söyleyiverdi! İstanbul’da, benzerini görmüş olmanın etkisiyle şiddetle eleştirdi. O yüzden “İstanbul Mektubu” bu bağlamda yeniden okunabilir. “İstanbul Mektubu”nda dil ile, “harf devrimi” ile alakalı söylenenler, bir anlamda *Cezayir Mektubu* olarak da okunabilir. Dili değiştirilen, dilsizliğe mahkûm edilen ülkeler için de -uygulanan taktiğin bir göstergesi olarak da- yorumlanabilir. Zira bu mektup sadece İstanbul için yazılmış gibi gözükmemektedir. Yapısökümcü nazarla bakılırsa, orada sadece İstanbul’un veya Türkiye’nin değil -“İstanbul”un metafor olarak kullanıldığı için- Cezayir gibi ülkelerin de kapsam alanı içinde olduğu düşünülebilir, görülebilir.

“Harflerin değiştirilmesi”, kültürün, zihniyetin, düşünce tarzının, gözyaşının, kederin ve sevincin değiştirilmesi demektir. Eylem ve anlamı bakımından şiddet içerir. Osmanlı’nın son zamanlarında İngilizlerin yaptığı Fransızların yaptığıyla benzerdir. Churchill’in vahim sözleri hatırlanabilir. Zaten insanlık yakın zamanda gerçekleştirilmek istenen işgal girişimlerine bizzat şahit olmuştur. Bir ülkenin diline, dinine, yönetimine, yöneticilerine ve aydınlarına musallat olmak, sömürgeciliğin huyudur. Böyle ülkelerde aydınlar sağır, dilsiz, kör olabilir. Doğru sözün başka bir konumda/mekânda söylenmesi ihtimal ki daha kolaydır. Sadece haklı olanlar değil, haksız olanlar bile bu taktiği benimsemektedir.

Burada bir psikolojik arka plan olduğu tahmin edilebilir. Ancak Derrida’nın eyleminde çok farklı bir durum söz konusudur. Fransa bunu böyle de okuyabilir miydi? İstanbul’da bizzat bu ‘anlam olayı’na muhatap olanlar Derrida’nın söyledikleri karşısında lâl kaldılar. Anlamı eyleyemediler. Zihniyetlerinde bir kıpırdanma olmadı. Oysa bu yayın -ve bu bağlamda Boğaziçi’nde ve Fransız Kültür’de yapılan konuşmalar- şoke edici nitelikteydi. Ülkeye yapılanların yapısını sökmüştü. Hem bu ülke hem de Avrupa için. (Bunu Amerika’da, Yale Üniversitesi’nde söyleyebilir miydi? Belki. Ama orada söylene, Derrida’nın yaptığı zulüm değil, zalime karşı mücadele eylemi olurdu. Ama onlar bunu tahrip ederek yorumlayacaklardır).

Fransızca kelimelerin içinde değişiklik yaparak, ses değiştirerek, kavramları yan yana getirerek, yeni bir terkip ve telif yaparak o dilde de oynamalar yapmış, o dili kendi içinde yapısöküme uğratmıştır Derrida. Yeni bir şey üretmiş gibi göstererek “yapı”yı yıkmıştır. Yapısökümün Fransız dilindeki çözümüdür bu. Fransızca ifadelerde *gösteren*lerin hiçbir şekilde *gösterileni* kast etmediğini göstermektedir. Bu, Fransızca konuşanlara “Diliniz sözde bir dildir; gösterilenleri işaret etmeyen yapay izler bırakan, sahte izler silsilesinden ibaret, gösterenlerden ibaret kalmış bir dildir. Dolayısıyla, bu dilde anlam iletilemez, meram anlatılamaz!” demek istemiş gibidir. Böyle yorumlanması da mümkündür. Bu, felsefenin düşünsel “farmakon”u yutması demektir. Panzehir olarak gözüken Fransız dilinin zehri yutması (Bununla, Cezayir’de ana dili Arapça’nın yasaklanmasını, Fransızca yazıp konuşmanın medenilik olarak gösterilerek zorunlu hale getirilmesi faaliyetini kastediyoruz), öcün alınması belki de. Bu, herhalde onların hesabına gelmeyecektir.

4. Yaraya Tuz Basmak

Mayıs 1997’de yazılmış olan, ancak 2006 yılında Türkçeye tercüme edilmiş olan “*İstanbul Mektubu*”nda Derrida, “*Devlet yalanı*” kavramını kullanmakta; bu yalanın “evrensel akli ve halk iradesini değil sınırlı bir çıkar grubunu temsil ettiğini, bir sosyal gruba karşı diğerini savunduğunu” söylemektedir. Bu, şiddet içeren bir politik manevradır. Bu politik kurgunun

gerçekliğin mülküne ve mevkiine çökmesidir. "Modern politikada yalan, tarihi yaşamış olanların gözünün içine bakarak tarihi yeniden yazmaktır. Kurgu artık gerçeklikle ilişki kurmuyor, gerçekliğin yerini alıyor." O yüzden, diyor, bu tavra karşı, "yeni çareler bulmak, yeni tepkiler geliştirmek zorundayız."

Bu son fiildeki çekim eki, anlamlıdır: Bu bir karşı çıkışın, başkaldırışın, anlamın ta kendisi olan bir eylemin sahiplenilişidir. Kendi ülkesinden (Cezayir'den, hatta Fransa'dan) başka bir ülkede; öteki üzerinden kendini tanımlamanın ya da tam tersi eylemin bir ifadesidir. Bu sahipleniş ifadesinin empatik bir düşünüşle desteklenmesi, kendi tabiriyle "düşündüğü şeyi üstlenmeye" çalışmasıdır ki dikkat çekicidir. Bahsettiği olayın bir ân kendi ülkesinde gerçekleştiğini düşünmekte ve içine düştüğü dehşetli ruh halini muhatabının da düşünmesini/ kavramasını/ yaşantılamasını istemektedir.

"Bizde böyle bir şey olduğunu düşün: Cumhurbaşkanı, yarından itibaren yeni bir yazı sistemi kullanmamız gerektiğine karar versin. Üstelik dili değiştirmeksizin!" (Derrida, 2006, 19)

"Yazıyla ilgili bu hikâye yüzünden ondan nefret etmiyorlar mı?" diye soruyor aynı mektupta ve cevabını almış gibi, "Görebildiğim en derin yara bu" saptamasını yapıyor. Bu, hem olayın "derin yara" oluşturduğunu hem bu olay yüzünden ondan hâlâ nefret edilmiyor olmasını, hem de bir yandan ona karşı saygı duyarken diğer yandan ona beddua ediliyor olmasını ifade etmektedir. Nitekim şöyle diyor:

"Kanımca, Türkler ona saygı duyarken, onu anıp yaşatırken bir yandan da ona beddua ediyorlar. Üstelik sadece Müslümanlar da değil!" (Derrida, 2006, 20)

Bu ifade, Derrida'nın "yorum(lama)" tarzının ilginç bir örneğidir. Onun, birbirine zıt anlamları aynı anda içeren bazı (yarı) kavramlar üzerinden yaptığı açıklamalar malumdur. "Hem saygı duyma hem de beddua etme", iki zıt hâli aynı an içinde yaşantılama durumu, onun düşünce tarzı üzerinden bir yorumlama eylemidir. Diyor ki:

"Türkiye'de bir *harf katliamı* olduğunu tahayyül ettiğim, geri dönüşü olmayan bir yolculuk olduğunu düşündüğüm şeyi üstlenmeye ve yanıma almaya, sanki içimdeymiş gibi onu kavramaya ve yeniden yaşamaya çalışıyorum. Her zaman olduğu gibi burada da 'halk'la ve de bu harf değişikliğinin ruh göçünü önceden tasarlamış olan, böyle bir kararı verebilen ve uygulamayı başaran 'birey'le özdeşleşmeye çalışıyorum. Her an onları düşünüyorum, ama sanki bir rüya görüyormuşum gibi." (Derrida, 2006, 23).

"Harf değişikliğinin ruh göçü" ne demek? "Ruhun göçmesi", her iki anlamda, ölüm ve çöküşle birlikte "göç" etmek zorunda bırakılmışlık olgusunu, aynı anda içermekte; böyle bir kararı alıp uygulamaya koyabilen birey'le "özdeşleşmeye" çalışmakta; felsefe yapma eylemine uygun olarak. "Her an onları yani her ikisini, 'halk'ı ve o 'birey'i düşünüyor, sanki rüyadaymış gibi"! Ancak gerisi gelmiyor! Gelecek yok çünkü! Geleceği yok çünkü! Bunu yinelemelerle tecrübe etse de "yeniden yaşamaya çalışsa" da, son uçtaki eylem'de varamıyor: Anlam da eylem de hareket de tamamlanmıyor! Neden? Çünkü gerçekleşen şey, onun tabiriyle, "geri dönüşü olmayan bir yolculuk"tur, yani ölüm yolculuğu! Giden sadece harfler değildir; 'hayat'tır, geri gelmeyen, gelmeyecek olan! 'Gelmeyen'in, artık asla geri gelmeyecek olanın kavranılmaya çalışılması. "Sanki içimdeymiş gibi onu kavramaya ve yeniden yaşamaya çalışıyorum". (Derrida, 2006, 23) diyor. Tam da Derrida'ca bir eylem! Eylem olarak yazmak ve yazı olarak eylem! Akli gerilimde bırakmak! "Yaşananları kavramaya, yeniden yaşamaya" ve düşünmeye çalışmak eylemi! Anlam olarak gözükten eylem!

Bir benzerini kendi dil ve kültür evreninde yaşamış olmak, bu eylem düşüncesini takviye eden bir sebeptir. Başka sebepler de gösterilebilir. Ama bunların tek tek veya toptan irdelenmesi, onun bu “olay”a gösterdiği tepkiyi/eylemi izah edemez: Bu eylem, yapısöküm hareketinin ta kendisidir! “Yazı yaşamaktır” dediği şeydir. Yaşayışını düşüncesi ve eylemi ile örtüştürme cesareti göstermeyenler için bir şok, bir yapısökümcü şok hareketi! Bizzat diyor ki:

“Bu işin yüzlerce cilt ve yeni bir dilin icadını kesinlikle gerektirmesi karşısında ezilmekteyim (...) Modern kültüre geçiş bahanesiyle insanlar, bir günde, yüzyılların hafızasını okuyamaz, hâle geldiler, cahil kıldılar. İşte bu, kişinin ülkesini kim bilir hangi serüven arayışına terk etmesinin korkunç yolu, bunu yapmanın en canavarca ama belki de tek yolu, bellek yitimidir.” (Derrida, 2006, 26).

Bu yüzyılların kültürünün silinmesi ne anlama gelir? Derrida, “kişinin ülkesini böyle bir maceraya terk etmesini korkunç bir eylem” olarak görmektedir. Türkiye’de yaşadığı “en derin şok”, herhalde, yaşadığı şoku dillendirdiğinde muhatapların şok geçirmemesi hareketidir. Hatası, dillendirdiği gerçeği yanlış yerde seslendirmesi olmuştur. Zira hiçbir düşünsel ve siyasal eğilim bu konuşmalar için dinleyici (Derrida’nın tabiriyle zarı yırtılmamış kulak) olmamıştır. Bu suskunluk, aydınların “miras ve yas”tan bihaber olduklarını, “bellek yitimine sahip çıkarak buradan hareketle bir şeyler geliştirebileceklerine” inanmanın safdillik olacağını göstermektedir.

Filozof, Horatius gibi, “Ne gülüyorsunuz, anlattığım sizin hikâyeniz!” demektedir. Ancak muhataplarından tepki gelmemektedir Belki de, tersinme yoluyla, şunları söylemek istemiştir: “Aslında birbirimizden farkımız yok, ama biz sorunsalın farkındayız. Ben İstanbul diyeyim siz Cezayir anlayın. Fransa’nın dili içinde nasıl felsefi ‘bir şeyler geliştirdiğimi’ fark edin. Orada, “Düşündüğüm şeyi üstlendiğimde ve onu kavramaya ve yeniden yaşamaya çalıştığımda”, öz dilimde gerçekleştirilenin ‘kötücül hareket’in ve ‘bellek silinmesi’ eyleminin (Derrida, 2006, 23) bedelini ödetmek için ömrümü feda ettiğim düşünce tarzımı görün. Hâlâ göğsünüzde bir kalp taşıyorsanız. Bu mektup gerçekte Fransıza gönderilmiş ve fakat eline geçmemiş, geçmeyecek olan bir mektuptur; çünkü (ç)alınmıştır..” Yapısökümcü dil felsefesinin söylemek istediği, söylediği bu söz olmuştur.

Sonuç

Bütün bu sözü edilen modern ve modernötesi ortak durum, Batılı dil ve felsefesi içinde Batılı dil ve felsefesi için eylemiş sürecin doğal uzantısı olan radikal bir çıkış, bir eylem hareketidir. Bu düşünsel, sosyal, siyasal, kültürel bir farmakon hareketidir ki süreklilik arz etmektedir. “Puslu mantığın” korkusu, onda iz bırakmaması doğaldır. “Yapı”sını dayatan devlet ve felsefesi, yapısının *yavaş yavaş söküldüğünü* nihayet anlamaktadır. Bu durumda fark edilen gerçeklik, anlamın eylem olarak gözükmesi gerçeğidir. Bunu anladığı an, işi işten geçmiş; yapısöküm dil felsefesi alanın da hükmünü çoktan icra etmiş demektir. *Bu eylem, yapısöküm hareketinin bizatihi kendisidir. “Yazı”sı, sadece kendisinin değil, fakat içinde bir yerde konumlandığı Fransız dil ve düşünce tarzının da “onun yaşadığı”na tanıklık eden kanıttır.*

Anlam ve anlamlandırmanın son ucunun ele geçirilemeyişinde saklanan yeni kriz. Avrupa’nın krizi, yabancılaştırmayı ve ötekileştirmeyi aşan ve çoklu yaşamı mümkün kılmayan dilinde değil, fakat bilhassa dili dolayısıyla tesis ettiği yaşam felsefesindedir.

(Avrupa’da, kimlik başlığı altında, henüz düşünmediğimiz en korkunç şiddet eylemleri yapılmakta, Yahudi karşıtlığı (günümüzde Türk karşıtlığına evrilmekte), dinsel ve milli

fanatizm suçları çığrından çıkmakta, bunlar birbirine karıştığı gibi, vaadin soluğuna, esinine, “tin”in ta kendisine karışmaktadır.” O halde ”işe yeniden başından başlamak, “Avrupa’da yeniden yapılandırılması gereken kökenleri kökten sorgulamak gerekir.” *Yapısöküm, -Poe’nun “Çalınan Mektubu”nun tam aksine, “İstanbul Mektubu”nun muhatabını bulması gibi, yeni yüzyıl felsefesinin alıcısını bulduğu bir mektup olmuştur. Bu yapısökümcü algıya uygundur; ancak burada, bilakis mektup ve mesajı ‘gelecekte açılmak üzere’ gönderilmiş ve açılması muhakkak bir mektup gibi olmuştur.*

O bakımdan felsefenin, Yapısökümle birlikte dil ve yazı alanında maruz kaldığı durumu yeniden değerlendirmesi ve sökülen parçalarının metafizik bağlamında formatlanarak disiplinlerarası alana kapsamlı bir şekilde sunulması bir zarurettir (Ki bu formatlanma, “huzura kavuşamamış bir ruh gibi ne dirilebildiği ne de adam gibi geberebildiği bir çağa ait” olan metafiziğe göre değil (Eagleton, 1999,158); “değerler”inin değersizleştirilmediği, hakikat uygarlığının anladığı mânâda metafiziğin üzerinden yeniden yapılandırma faaliyeti olarak.(Necip Fazıl’ın deyişiyle, “kriz metafizik” yani her şeyin künhünü, dibini, dayanağını, aslını, zatını arama; madde ötesini kurcalama buhranı; *Mutlak’ı aratan belâ*” üzerinden felsefenin yeniden sınanması şeklinde olacaktır). Yapısöküm, müphemiyete kilitlenen modern sorunsallara rağmen, parçası olduğu “büyük dil oyunu”nu dünyanın gözü önünde deşifre etmiştir.

Kaynakça:

- Akay, Hasan. *Şiiri Yeniden Okumak / Bir Yapıçözümleme Girişimi*. İstanbul: Şule Yayınları, 2016.
- Akay, Hasan. *Anlamanın Çağrısı / Kuramlar ve Okuma Biçimleri Üzerine*. İstanbul: Şule Yayınları, 2017.
- Alpyağıl, Recep. *Din Felsefesinde Dekonstrüksiyon*. İstanbul Üniversitesi, SBE Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2006. ([http:// nek.istanbul.edu.tr: 4444 / ekos / TEZ/ 41987.pdf](http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/41987.pdf))
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 1. Cilt. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Bauman, Zygmunt. *Modernlik ve Müphemlik*. çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003.
- Bauman, Zygmunt. *Akışkan Aşk*. çev. Işık Ergüden, İstanbul: Versus Yayınları, 2012.
- Bauman, Zygmunt. *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*. çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.
- Deleuze, Gilles. *Anlamanın Mantığı*. çev. Hakan Yücefer. İstanbul: Norgunk Yayınları, 2015.
- Derrida 2002 belgeseli*. yönetmen: Kirby Dick- Amy Ziering Kofman. ed. Matthew Clarke. çev. Ümid Gurbanov, *Zeitgeist films*. Jane Doe Films Production, United States: 2002. (<http://www.derridathemovie.com>. Çevrimiçi: 15 Mart 2021).
- Derrida, Jacques. *Platon'un Eczanesi*. çev. Zeynep Direk, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2014.
- Derrida, Jacques. "İstanbul Mektubu" (10 Mayıs 1997). İngilizceden çev. Elis Simson, *Cogito*. 47-48 (2006), 17-36.
- Doğan, D. Mehmet. "Derrida Düşünürken, Kaygılanırken Bizimkiler Ne Yapıyor?". *Karabatak dergisi*. 51 (Temmuz-Ağustos 2020), 94-97.
- Doğan, D. Mehmet. *Türkçenin Cenaze Töreni, 1. Türk Dil Kurultayı*. İstanbul: Yazar Yayınları, 2020.
- Fanon, Frantz. *Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi*. çev. Kazım Çileçöp, İstanbul: Pınar Yayınları, 2016.
- Kısakürek, Necip Fazıl. "Avrupalı Olmamak Şerefi". *Çerçeve*. İstanbul: Semih Lütüfi Kitabevi, 1940.
- Lacan-Derrida. "Hakikat Faktörü/Postacı". *Çalınan Poe, Psikanalitik Deveküşü Diyalektiği*. çev. Mukadder Erkan- Ali Utku, İstanbul: Birey Yayınları, 2005.
- Lea, Henry Charles. *İspanya Müslümanları: Hıristiyanlaştırılmaları ve Sürülmeleri*. çev. Abdullah Davudoğlu, İstanbul: İnkılâb Yayınları, 2006.
- Mustafa Şerif. *Islam and the West/ A Conversation with Jacques Derrida*, Translated by Teresa Lavender Fagan, Foreword by Giovanna Borradori, America: the University of Chicago Press, 2008.
- Özdemir, Mehmet. "Moriskolar". *DİA*, Cilt: XXX. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları Medeniyet Tarihi*. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Say, Ömer. "Eylem ve Anlamın Postyapısalcı Görünümü". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 6/13 (2020), 75-93.

Etik Kurallar

Yazarlar için

Gönderilen makalenin akademik alanlara katkı sunacak nitelikte olması yazarın sorumluluğundadır. Çalışmaların özgün olması ve araştırmaya dayalı olması gerekmektedir. Her ne kadar intihal taraması dergi tarafından yapılacaksa da akademik onursuzluk olan intihalin sonuçları tamamen yazara yönelecektir. Makale aynı anda farklı dergilere gönderilmemelidir ve daha önce başka bir dergiye gönderilmiş olmamalıdır. Makalede ismi yazılacak olan diğer yazarların araştırmaya katkı sağladığından emin olunmalıdır. Akademik katkısı olmayan kişilerin ilave yazar olarak gösterilmesi veya katkı sırası gözetilmeksizin, unvan, yaş ve cinsiyet gibi bilim dışı ölçütlerle yazar sıralaması yapılması bilim etiğine aykırıdır. Dergiye makale gönderen yazarların derginin yayım ve yazım ilkelerini okuduğu ve kabul ettiği varsayılır ve yazarlar bu ilkelerde kendinden beklenenleri taahhüt etmiş sayılmaktadır. Atıflar ve kaynakça gösterimi eksiksiz olmalıdır. Yazarlar, Yükseköğretim Kurulu'nca da belirtilen Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'ni dikkate almalıdır.

Hakemler için

Hakemler dergide yayımlanacak makalenin akademik kalitesinin en temel tespit edicisi olduklarının bilinciyle davranmalı ve akademik kaliteyi artırma sorumluluğuyla değerlendirme yapmalıdır. Hakemler, yalnızca uygun bir değerlendirmeyi yapmak için gereken uzmanlığa sahip oldukları, kör hakemlik gizliliğine riayet edebilecekleri ve makaleye dair detayları her şekilde gizli tutabilecekleri makalelerin hakemliğini kabul etmelidirler. Makale inceleme süreci sonrasında da incelenen makaleye dair herhangi bir bilgi hiçbir şekilde başkalarıyla paylaşılmamalıdır. Hakemler, yalnızca makalelerin içeriğinin doğruluğunu ve akademik ölçütlere uygunluğunu değerlendirmelidir. Makalede ortaya konan düşüncelerin hakemin düşüncelerinden farklı olması değerlendirmeyi etkilememelidir. Hakem raporları objektif ve ölçülü olmalıdır. Hakaret içeren, küçümseyici ve itham edici ifadelerden kesinlikle kaçınılmalıdır. Hakemler, değerlendirme raporlarında yüzeysel ve muğlak ifadelerden kaçınılmalıdır. Sonucu olumsuz olan değerlendirmelerde sonucun dayandığı eksik ve kusurlu hususlar somut bir şekilde gösterilmelidir. Hakemler, kendilerine tanınan süre içerisinde makaleleri değerlendirmelidir. Şayet değerlendirme yapmayacaklarsa, makul bir süre içerisinde dergiye bildirmelidirler.

Editörler için

Editörler, dergi politikasında belirtilen ilgili alanlara katkı sağlayacak makaleleri değerlendirme sürecine kabul etmelidir. Editörler, kabul veya ret edilen makaleler ile herhangi bir çıkar çatışması/ilişkisi içinde olmamalıdır. Editörler bir makaleyi kabul etmek ya da reddetmek için tüm sorumluluğa ve yetkiye sahiptir. Hakemlerin ve yazarların isimlerinin karşılıklı olarak gizli tutulması editörlerin sorumluluğudur. Yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin intihal taraması ve böylece akademik onursuzluğun önüne geçilmesi için editörler gerekli çabayı göstermelidir. Dergiye gönderilen makalelerin ön inceleme, hakemlik, düzenleme ve yayınlama süreçlerinin vaktinde ve sağlıklı bir şekilde tamamlanması editörlerin görevidir. Editörler dergiye makale kabul ederken akademik kaygı ve ölçütleri öncelermelidir.

Akademik İncelemeler Dergisi

Yayın İlkeleri

Akademik İncelemeler Dergisi (AID), sosyal, beşeri ve idari bilimler temel alanında yapılan çalışmaları yayımlayan hakemli ve akademik bir dergidir.

Akademik İncelemeler Dergisi, yılda iki kez (Nisan ve Ekim) yayımlanan çift taraflı kör hakemlik uygulayan bir dergidir.

Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

Dergide yayımlanacak makaleler, öncelikle kendi alanlarına uygun araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmış özgün ve akademik çalışmalar olmalıdır. Ayrıca bilimsel alana katkı niteliğindeki çeviriler, kitap tanıtım, eleştiri ve değerlendirmeleri de kabul edilir.

Dergimizde yayımlanmak üzere gönderilen makaleler, benzerlik kontrol yazılımı olan iThenticate/Turnitin ile kontrol edilmektedir. Benzerlik oranı % 30'tan yüksek tespit edilen yazılar hakem sürecine dâhil edilmeden reddedilir. %20 - %30 arası benzerlik oranları ise tekrar gözden geçirip, %20 benzerlik oranının altına düşürülmesi talep edilir. Tek bir kaynaktan %3 'ten fazla benzerlik oranı bulunmamalıdır.

Dergiye gönderilen çalışmalar başka bir yerde yayımlanmış ya da yayımlanmak üzere gönderilmiş olmamalıdır.

Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda izinlerin alındığı varsayılarak "izinle ilgili bilgilere makalede yer verilmesi" gerekmektedir. 01.01.2020 tarihinden itibaren gönderilen yazılarda aşağıda belirtilen durumlar için etik kurul izni alınmalı ve makaleye eklenmelidir.

Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar,

Ayrıca;

- Olgu sunumlarında "Aydınlatılmış onam formu"nun alındığının belirtilmesi,
- Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi,
- Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi

Gönderilen yazılar öncelikle şekil açısından incelenir. Yayın ve yazım ilkelerine uyulmadığı görülen yazılar, içerik incelemesine tabi tutulmadan gerekli düzeltmelerin yapılması için yazara iade edilir.

Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, ön incelemesi yapıldıktan sonra yayın kurulu tarafından belirlenen konunun uzmanı hakemlere gönderilir. İki olumlu hakem raporu ile yazının yayımlanmasına karar verilir ve hangi sayıda yayımlanacağı çalışma sahibine bildirilir. İki hakemin olumsuz görüş belirtmesi halinde ise yazı yayımlanmaz. Aynı makale için olumlu ve olumsuz hakem raporları mevcut olduğunda yazı hakkında karar, raporların içeriği dikkate alınarak Yayın Kurulu tarafından verilir.

Yayımlanmasına karar verilen yazıların hakem raporlarında "düzeltmelerden sonra yayımlanabilir" görüşü belirtilmişse yazı, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazara iade edilir. Yazar düzeltmeleri farklı bir renkle yapar. Düzeltmelerden sonra hakem uyarılarının dikkate alınıp alınmadığı kontrol edilerek yazı yeniden değerlendirilir.

Dergiye gönderilen yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı konusunda en geç üç ay içerisinde karar verilir ve çalışma sahibi bilgilendirilir

Bir sayıda aynı yazara ait (telif veya çeviri) en fazla bir çalışma yayımlanabilir.

Yayımlanan makaleler için yazara telif ücreti ödenmez.

Yayımlanan çalışmanın bilimsel ve hukuki her türlü sorumluluğu yazara ya da yazarlarına aittir. Yayımlanacak makalelerde ve kurullarda kurum, üye ve yazar çeşitliliğine özen gösterilecektir.

Akademik İncelemeler Dergisi

Yazım Kuralları

1. Makalelerde atıf sistemi olarak İSNAD (Metin İçi) atıf sistemi kullanılmalıdır.
2. Dergimize gönderilecek makaleler DergiPark üzerinden açılan kullanıcı hesabı ile iletilmelidir.
3. Araştırma makaleleri ve bilimsel kitap değerlendirmeleri Türkçe veya İngilizce olarak yayımlanmaktadır.
4. Makalelerin başlarında giriş bölümü, sonlarında sonuç bölümü bulunmalıdır.
5. Makaleler, tüm tablolar, şekiller, referanslar (kaynakça) ve ekler dâhil 20 sayfayı ve 10 bin kelimeyi aşmamalıdır.
6. Makaleler, A4 kâğıdı boyutunda, MS Word programında Cambria yazı tipi kullanılarak hazırlanmalıdır.
7. Ana başlıklar ve alt başlıklar 12 punto bold olarak düzenlenmelidir.
8. Metin kısmı 12 punto 6nk paragraf ve tek satır aralığı ile yazılmalıdır.
9. Makalelerin başında Türkçe ve İngilizce özetler (Abstract) bulunmalıdır.
10. Makalenin, İngilizce başlığı, İngilizce özet metni üzerine mutlaka yazılmalıdır.
11. Özetler 150-250 kelime aralığında olmalı, makalenin amacını, kapsamını, yöntemini ve kısa sonuçlarını içermelidir.
12. Özetler 10 punto 6nk paragraf ve tek satır aralığı ile yazılmalıdır.
13. Özetlerin altına en az 3 en fazla 5 Türkçe ve İngilizce anahtar kelime (Keywords) yazılmalıdır.
14. Giriş bölümü özeti genişletilmiş hali olarak çalışmanın amacını, kapsamını, yöntemini ve araştırma desenini içermelidir.

Not

Not: Dergiye makale göndermek için DergiPark sistemi kullanılmaktadır. Akademik İncelemeler Dergisi uluslararası hakemli bir dergidir ve yılda iki sayı olarak yayımlanmaktadır. Bu dergide yayımlanan makalelerin bilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir; fikirlerden editörler sorumlu tutulamazlar.

Makale Yayın Süreci

- Ön İnceleme ve İntihal Taraması:** Makale; dergi yayın ilkelerine, akademik yazım kurallarına ve İSNAD Atıf Sistemi'ne uygunluk açısından editör tarafından incelenir ve iThenticate/Turnitin programı kullanılarak intihal taramasından geçirilir.
- Alan Editörü İncelemesi:** Ön İnceleme ve İntihal Taraması aşamasından geçen çalışma, ilgili alan editörü tarafından problematik ve akademik dil-üslup açısından incelenir. Bu inceleme, en fazla 15 gün içinde tamamlanır.
- Hakem Süreci:** Alan editörünün incelemesinden geçen çalışma, konu ile ilgili doktora tezi, kitap veya makalesi bulunan en az iki hakemin değerlendirmesine sunulur. Hakem süreci, çift taraflı kör hakemlik uygulaması çerçevesinde gizlilik içinde yürütülür. Hakemin incelediği çalışma hakkındaki görüş ve kanaatini ya metin üzerinde belirtmesi ya da online hakem formu üzerinde en az 150 kelimelik bir açıklama ile gerekçelendirmesi talep edilir. Yazara, hakem görüşlerine katılmaması halinde itiraz ve görüşlerini savunma hakkı verilir. Çalışmalar, en az iki hakemin olumlu kararı ile yayımlanabilir.
- Tashih Aşaması:** Hakemlerin inceledikleri metinde tashih yapılmasını istemeleri halinde, ilgili raporlar yazara gönderilir ve çalışmasını tashih etmesi istenir. Tashih'in en fazla 10 gün içinde tamamlanması talep edilir. Yazar, yaptığı tashihleri kırmızı renk ile belirterek sunar.
- Hakem Kontrolü:** Tashih isteyen hakem, yazarın metinde kendisinden talep edilmiş düzeltmeleri yapıp yapmadığını kontrol eder. Kontrol işlemi, en fazla 7 gün içinde tamamlanır.
- Türkçe Dil Kontrolü:** Hakem sürecinden geçen çalışmalar, Türkçe Dil Editörü tarafından incelenir ve gerekli ise yazardan tashih istenir. Kontrol işlemi, en fazla 15 gün içinde tamamlanır.
- İngilizce Dil Kontrolü:** Türkçe dil kontrolünden geçen çalışmalar, İngilizce Dil Editörü tarafından incelenir ve gerekli ise yazardan tashih istenir. Kontrol işlemi, en fazla 15 gün içinde tamamlanır.
- Yayın Kurulu İncelemesi:** Teknik, akademik ve dilsel incelemelerden geçen makaleler, Yayın Kurulu'nda incelenerek nihai yayın durumu karara bağlanır. Üyelerden itiraz gelmesi hâlinde Kurul, oy çokluğu ile karar verir.
- Dizgi ve Mizanpaj Aşaması:** Yayın Kurulu tarafından yayımlanması kararlaştırılan çalışmaların dizgi ve mizanpajı yapılarak yayına hazır hale getirilir.

Ethical Principles

for Authors

It is the responsibility of the author to contribute to academic field. The articles must be original and based on academic research. Although the plagiarism scan will be conducted by AID, authors will be responsible for academic consequences of plagiarism. Papers should not be sent to different journals at the same time and must be previously unpublished. It should be made sure that other individuals shown as co-authors, have contributed to the research. It is contrary to the scientific ethics to add some, who are not academic contributors to the article, as co-authors or to put in order co-authors with non-academic criteria such as title, age, and gender regardless of the order of contribution. It is assumed that authors who submit articles to the journal read and accept the publishing and writing principles of the journal and the writers are deemed to have committed themselves to these principles. Citations and bibliography should be complete and organized. Authors should take into account the Scientific Research and Publication Ethics Directive specified by the Higher Education Council.

for Referees

Reviewers should act with the awareness that they are the most basic determinant of the academic quality of the article to be published in the journal and should evaluate it with a view increasing the academic quality. Reviewers should only accept the articles that they have the expertise necessary to make an appropriate appraisal. Also, they should only accept the articles that they can adhere to the double-blind peer-review secrecy and they should keep the details of the article in every way confidential. Any information about the article examined in the review process should not be shared with anyone in any way. Reviewers should only evaluate the correctness of the content of the articles and the appropriateness of the academical criterias. The opinion put forth in the article by authors may differ from those of the referees. The differences should not affect the evaluation. Reviews should be objective and moderate. Defamatory, derogatory and accusatory statements must be avoided. Reviewers should avoid superficial and ambiguous expressions in evaluation reports. For the evaluations that resulted negative, the missing points and imperfections of the article must be shown clearly and concretely. Reviewers must evaluate the articles within the timeframe granted to them. If they will not evaluate the article, they must notify the journal within a reasonable time.

for Editorial Board

Editors should accept the articles that may contribute to the relevant areas expressed in the scope of the Journal to the evaluation process. Editors should not be in any conflict of interest with the accepted or rejected articles nor take advantage from them. Editors have all the responsibility and authority to accept or reject a submission. It is the responsibility of editors to keep the names of referees and authors confidential. Editors should take the necessary effort to ensure that the articles submitted for publication will be scanned to prevent plagiarism that is an academic dishonesty. It is the responsibility of editors to complete the review, refereeing, editing and publishing processes of the submitted articles in a timely and healthy manner. Editors should give priority to academic concerns and criterias when accepting the article to the journal.

Journal Academic Inquiries

Editorial Principles

The Journal of Academic Inquiries (AID) is a peerreviewed academic journal that publishes studies on social, human and administrative sciences.

The Journal of Academic Inquiries a double-blind peer reviewed journal which is published twice a year (April and October).

The publication language of the journal is Turkish and English.

The articles to be published in the journal should be original and academic studies prepared primarily by using appropriate research methods related to their fields. In addition, translations, book reviews, critiques and evaluations that contribute to the academic field are also acceptable.

The articles submitted for publication in our journal are controlled by a plagiarism software called iThenticate/Turnitin. Articles with a similarity rate higher than 30% are rejected without being processed into evaluation. Similarity rates between %20 and %30 are required to be reviewed by the author and should be reduced below 20%. There should not be more than 3% similarity rate from a single source.

The articles submitted to the journal should not be published before or sent for publication anywhere else at the same time.

In studies requiring ethics committee approval, it is assumed that the permissions are obtained, and "information about the permits should be included in the manuscript". Ethics committee approval must be obtained for the following cases in the manuscripts which sent as of 01.01.2020 and added to the manuscript.

Researches requiring Ethics Committee approval are as follows:

- Any research carried out with qualitative or quantitative approaches that require data collection from participants using questionnaire, interview, focus group study, direct observation, and experiment and interview techniques alike.
 - Use of humans and animals (including material / data) for experimental or other scientific purposes,
 - Clinical researches on humans,
 - Researches on animals,
 - Retrospective studies related to The Law on The Protection of Personal Data,

Besides;

- In the case reports, it must be stated that "Informed consent form" was taken,
- Approvals from the owners for the use of scales, surveys and photographs that belong to others must be expressed and obtained.
- It must be noted that copyright regulations are observed for the intellectual and artistic works.

The submitted articles are first examined in terms of formal requirements. The article which do not comply with the publication and writing principles would be returned to the author in order to make the necessary corrections without subject to the content review.

The articles submitted to the journal for publication are sent to the related reviewers by the editorial board after the preliminary examination. With the report of two positive reviews, it is decided to publish the article and publishable issue of the journal is notified to the author. In case of two reviews give negative result, the article is not published. When positive and negative reviews are available for the same article, the decision on the article is given by the Editorial Board, with the consideration of the content of the reviews.

If the articles that are decided to be published after revisions by the reviews, the article returned to the author for the necessary corrections. The author makes corrections in a different colour. After the revisions, the reviewer's warnings are taken into account and checked again.

It is decided within three months that the articles sent to the journal will be published and the author is informed.

A maximum of two studies of the same author (copyright and translation) can be published in an issue.

No copyright fee is paid to the author for the published articles.

The academic and legal responsibility of the published work belongs to the author or authors.

Journal Academic Inquiries

Submission Requirements

- 1.The ISNAD (In-Text) citation system should be used as the citation system in the articles.
- 2.Articles to be sent to our journal should be submitted with the user account opened through DergiPark.
- 3.Research articles and reviews of scientific books are published in Turkish or English.
- 4.Articles should have an introduction at the beginning and a conclusion at the end.
- 5.Articles should not exceed 20 pages and 10 thousand words, including all tables, figures, references (bibliography) and appendices.
- 6.Articles should be prepared in A4 paper size, using Cambria font in MS Word program.
- 7.Main headings and sub-headings should be arranged in 12 point bold.
- 8.The text should be written in 12 pt. 6 nk paragraphs and single line spacing.
- 9.At the beginning of the articles, there should be Turkish and English abstracts.
- 10.The English title of the article must be written on the English abstract text.
- 11.Abstracts should be between 150-250 words and include the purpose, scope, method and short results of the article.
- 12.Abstracts should be written in 10 font size, 6 pt paragraphs and single line spacing.
- 13.At least 3 and at most 5 Turkish and English keywords should be written under the abstracts.
- 14.The introduction part should include the purpose, scope, method and research design of the study as an expanded version of the abstract.

Note

DergiPark system is used to submit articles. Journal of Academic Inquiries is a peer-reviewed and refereed journal publishing articles twice a year in various disciplines of social sciences. The journal, however, is published with a specific topic for its each issue. Opinions expressed in the Journal belong solely to the authors. Editors are not responsible for ideas.

The Review Process for Article

1. Preliminary Examination and Plagiarism Screening: The study is reviewed by the editor for compliance with the journal publication principles, academic writing rules, and the ISNAD Citation Style and it is scanned about plagiarism by using iThenticate/Turnitin program. This review is completed in a maximum of 15 days.
 2. Section Editor Review: The study which was carried out Preliminary Examination and Plagiarism Screening is examined by the related section editor in terms of problematic and academic language-style. This review is completed in a maximum of 15 days.
 3. Referee Process: The study, which is subjected to review by the section editor, is submitted to the evaluation of at least two referees who has doctoral thesis, book or article. The arbitration process is carried out confidentially within the framework of double-sided blind arbitration. The referee is required to present his / her opinion about the reviewed study either on the text or to justify it with an explanation of at least 150 words on the online referee form. The author is given the right to defend his / her objections and opinions if he/she does not agree with the opinion of the referee. The studies can be published at least two positive decisions.
 4. Correction Phase: In the case of referees requesting proofreading in the text that they are examining, relevant reports are sent to the author and they are asked to correct them. The correction is requested to be completed within 10 days. The author presents his corrections by specifying a red color to the section editor.
 5. Referee Control: The referee who requests correction checks whether the author has made any corrections requested from him in the text. The inspection process is completed within a maximum of 7 days.
 6. Turkish Language Control: The works which are passed through the referees are examined by Language Editor and if necessary the author is asked for correction. The inspection process is completed within a maximum of 15 days.
 7. English Language Control: The works which are passed through the Turkish Language Control are examined by English Language Editor and if necessary the author is asked for correction. The inspection process is completed within a maximum of 15 days.
 8. Editorial Board Review: The works which are passed through technical, academic, and linguistic examination, final broadcast status is decided with review of Editorial Board. In case of objection from the members, the Board shall decide by majority vote.
- Typesetting and Layout: The works which decided to be published by the Editorial Board, are made ready for publication by making the typesetting and layout of the works.

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü 54187
Serdivan/Sakarya
academicinquiries@sakarya.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler>